

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kaushik Sunder Rajan

Biyokapital

GENOM-SONRASI HAYATIN KURULUŞU

metis

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kaushik Sunder Rajan

Biyokapital

Genom-Sonrası Hayatın Kuruluşu

Hint asıllı biyolog ve yaşam bilimleri antropoloğu. All India Institute of Medical Sciences'da İnsan Biyolojisi eğitimi gördü; Oxford Üniversitesi Biyokimya Bölümü'nde yüksek lisansını, MIT Bilim-Teknik Alanında Tarih ve Sosyal Araştırmalar'da doktorasını tamamladı. *Science As Culture*, *American Anthropologist* ve *New Left Review* gibi dergilerde makaleleri yayımlandı. *Lively Capital* (Duke, 2012) derlemesinin editörlüğünü yaptı. Esasen Hindistan'da ve ABD'de biyo-tıbbın siyasal iktisadı, özellikle de genom araştırmaları ve genom-sonrası ilaç geliştirme piyasaları üzerine çalışıyor.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Biyokapital
Genom-Sonrası Hayatın Kuruluşu
Kaushik Sunder Rajan

İngilizce Basımı: Biocapital
The Constitution of Postgenomic Life
Duke University Press, 2007

© Duke University Press, 2006
© Metis Yayınları, 2010
Çeviri Eser © Ayşe Deniz Temiz, 2011

Birinci Basım: Mayıs 2012

Yayıma Hazırlayan: Özge Çelik

Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No.12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-854-5

Kaushik Sunder Rajan

Biyokapital

GENOM-SONRASI HAYATIN KURULUŞU

Çeviren:

Ayşe Deniz Temiz

metis

Appa ve Amma'ya

İçindekiler

Teşekkür	9
Giriş	
Kapitalizmler ve Biyo-teknolojiler	13

BİRİNCİ KISIM

DOLAŞIM

1. Mübadele ve Değer	
Amerikan ve Hint Genom Teşebbüslerinde	
Piyasa Mantığının İçerdiği Çelişkiler	59
2. Hayat-Memat-Tahsilat	
Küresel ve Yerel Düzlemde Biyokapitalin	
Siyasal Ekolojileri	107

İKİNCİ KISIM

EKLEMLENME / İFADE EDİLME

3. Vizyon ve Mübalağalı Reklam	
Vaade Dayalı Bir Biyokapitalist Geleceğin	
Yaratılması	143
4. Vaat ve Fetiş: Genom Verileri ve Kişisel Tıp	
Yahut: Yaşam Bir İş Planıdır	180

5. Kurtuluş ve Ulus

Biyokapitalin Altında Yatan İnanç Yapıları 231

6. Girişimciler ve Yeni Kurulan Firmalar

İnternet Üzerinden Eğitim Veren

Bir Şirketin Öyküsü 290

Koda

Artı-ürün ve Semptom 337

Kaynakça 349

Dizin 363

Teşekkür

ÜNİVERSİTEDE DERS VEREN veya bu alanda araştırma yapan insanlardan öğrendiklerim olmasa, bu kitabı yazamazdım. Bu insanların her biri bambaşka bir biçimde zenginleştirdi öğrenme sürecimi. O engin bilgisini benimle paylaşan Michael Fischer'a, bana okumayı öğreten Joe Dumit'e, yazmaya ve bu işin mutfağında faaliyet gösteren toplulukların arasına karışmaya dair sağlam etik anlayışından feyz aldığım (ve vaktiyle kulak asmadığımdan, duruluk hakkında söylediklerinin kıymetini sonradan anladığım!) Sheila Jasanoff'a, enerjisini bana da bulaştıran ve insanı düşünürken sınırları aşmaya teşvik eden Donna Haraway'e müteşekkirim. Tek tek hepsinden başka bir şey öğrenme olanağına sahip olmak gerçekten bir ayrıcalık.

Bana bilgi veren kimse olmasa, bu etnografik araştırmayı yine yapamazdım. Araştırmamın çok vakit alacağını bile bile, bana yaşamdünyasının kapısını sonuna kadar açan o kadar çok insan oldu ki. Üstelik çoğu da, bilgiyi kendine saklama gayretinin artık paranooya derecesine varıldığı dünyalarda yaşıyorlar – zaten tam da bu nedenden dolayı, böyle bir erişime izin verdiklerinden dolayı daha da minnettarım onlara. Bana yaşam bilimleri dünyası ve sermaye dünyası hakkında pek çok şey öğreten insanların adı saymakla bitmez; yine de, en azından bazılarının adını anmadan da geçemeyeceğim: Hem beni cesaretlendirerek hem de 1999'da düzenlenen Cold Spring Harbor Genom Dizilerini Çözme ve Tahlil Etme seminerlerine katılmamı sağlayarak öncelikle bu projeyi hayata geçirmemin koşullarını hazırlayan, genom araştırmacılarının dünyasına ilk adımımı atmamı mümkün hale getiren Mark Boguski'ye çok teşekkür ederim. GeneEd'de çalışanlar hem bir gözlemci olarak kucağına açıldılar bana hem de bir arkadaş olarak. Bu insanların hepsine, özellikle de Sunil Maulik, Salil Patel, Paul Eisele ve Mai Grant'e

çok teşekkür ederim. Biyo-kimyasal Teknoloji Merkezi'nden Samir Brahmachari ve Manjari Mahajan, bana zaman ayırma konusunda büyük bir incelik gösterdikleri gibi, fikirlerini paylaşmaktan da çekinmediler hiç. Bu çalışmanın çeşitli aşamalarında, biyokapitalist yaşamdünyaları hakkındaki kıymetli fikirlerini benden esirgemyen başkaları da oldu elbette: D. Balasubramanian, Kent Bottles, Deepanwita Chattopadhyaya, Debashis Das, Arthur Holden, David Housman, Satish Kumar, Ramesh Mashelkar, Mitali Mukerji, Svati Pande, Ali Pervez, Raji Pillai, Premnath, R. Rajagopalan, M. Samuel, S. Sivaram, Hari Tamanna, Patrick Terry, Uday Turaga, Patrick Vaughan, Akella Venkateswarulu, M. Vidyasagar, Spencer Wells ve Darshana Zaveri'ye çok teşekkür ederim.

Bir parçası olma ayrıcalığına nail olduğum üç entelektüel gruptan çok yararlandım: Bilim, Teknoloji ve Toplum Programı (BTT), MIT (özellikle de tezimi yazdığım sırada muazzam bir dayanışma örneği sergileyen yüksek lisans öğrencileri); BTT Programı, Kennedy İdari Bilimler Okulu, Harvard; Antropoloji Bölümü, California Üniversitesi (Irvine). Körfez Bölgesi'nde saha çalışması yaptığım sırada beni kabul eden Biliş Tarihi Programı'na da (California Üniversitesi, Santa Cruz) çok teşekkür ederim. Saha çalışmasını yürüttüğüm sırada, MIT'nin BTT programı, Kelly-Douglas Fonu ve Yüksek Lisans Öğrencileri Konseyi de benim için büyük bir destek kaynağı oldu. Varlığıyla ortamı şenlendiren ve yardımlarını hiç esirgemeyen Chris Bates, Shirin Fozi, Debbie Meinbresse ve Judy Spitzer (BTT, MIT); Seth Kirshenbaum (Kennedy Okulu), Sandy Cushman (California Üniversitesi), Sheila Peuse (Santa Cruz); keza saha çalışmalarında çok işe yarayan dizüstü bilgisayarları temin eden Jerry Burke'ün bu projenin gerçekleştirilmesinde hayati bir rolü var.

Bu işin bir ucundan tutan onlarca arkadaşımın adını anmadan geçmek olmaz. Çok da derli toplu olmayan bir doktora tezinin (umarım!) doğru dürüst sayılabilecek bir kitap haline gelmesinde, bu çalışmayı farklı aşamalarında değerlendirip üzerine ayrıntılı yorumlar yapan Sheila Jasanoff, Nick King, Bill Maurer ve Rajeswari Sunder Rajan'ın emeği çok. Projeye büyük katkısı olan zihin açıcı konuşmalar için de pek çok kişiye teşekkür borçluyum: Marx'ın emek-değer teorisi hakkında konuştuğumuz Etienne Balibar; biyo-politiği teorileştirme meselesini konuştuğumuz Lawrence Cohen; yakın ta-

rihte gerçekleştirdiği, "artı sağlık" üzerine çalışması hakkında konuştuğumuz, beni o son derece verimli Marx okuması denemelerine dahil eden Joe Dumit; küresel sermaye ve Afrika'daki tedavi ekonomileri hakkındaki konuşmalarımızla, ABD ve Hindistan'a dayanan bir biyokapital incelemesinin, küresel bir rejim olarak biyokapitale ilişkin kısmı bir perspektif sunduğu konusunda gözümü açan Kris Peterson; Andra Pradeş'in tarihine genel bir giriş niteliğinde bilgiler vererek ve güçlü bir teorik kavrayış örneği ortaya koyarak, bu kitabın Haydarabad'da bilim-teknik kültürünün ve altyapısının tesis edilmesiyle ilgili bölümlerini yazma sürecine paha biçilmez bir katkıda bulunan Venkat Rao; yazdıklarımı dikkatle ve özenle okuyan, bu çalışmanın kimi veçhelerini, genom araştırmaları ve biyoteknoloji alanlarındaki paralelliklerle birlikte ele alıp eşsiz yorumlarda bulunan Elta Smith. Araştırma ve yazma sürecinin farklı farklı aşamalarında, yazdıklarımı okuyup bu çalışma hakkındaki yorumlarını benden esirgemeyen daha pek çok kişiye de teşekkür borçluyum: Stefan Beck, João Biehl, Marianne de Laet, Kim ve Mike Fortun, Cori Hayden, Jonathan Kahn, Chris Kelty, Michi Knecht, Andy Lakoff, Hannah Landecker, George Marcus, Torin Monahan, Adriana Petryna, Rachel Prentice, Arvind Rajagopal, Anupama Rao, Jenny Reardon, Chloe Silverman, Karen-Sue Taussig ve Charlie Weiner. Duke University Press'ten iki kişiye, (kim olduklarını sonradan öğrendiğim) Lawrence Cohen ve Kim Fortun'a, ayrıntılı, kılı kırk yaran, üzerinde enine boyuna düşünülmüş yorumları ve değerlendirmeleriyle kitabın taslağını muazzam derecede geliştirdikleri için minnettarım. Bu projeye büyük destek veren editörüm Ken Wissoker'a; editöryal katkıları için de Christine Dahlin, Courtney Berger ve Pam Morrison'a müteşekkirim. Dizini hazırlayan J. Naomi Linzer'a çok teşekkür ederim. Ayrıca, taslağı bilfiil yazma sürecinde kafeyimi eksik etmeyen ve bana sıcak bir ortam sunan Darwin's Café (Cambridge), Diedrich's Coffee (Irvine) ve Bruegger's Bagels (Durham) çalışanlarına da çok teşekkür ederim.

Sevgisi ve olanca desteğiyle, bu araştırmayı yürüttüğüm ve kitabı yazdığım yılları böylesine kıymetli kılan Naira Ahmad'a minnettarım. Bu kitabı, laboratuvar biyolojisinden sosyal bilimler alanına geçiş sürecimde desteğini hep hissettiğim ve ne zaman ihtiyacım olsa yanımda bulduğum anneme ve babama ithaf ediyorum. Annem,

tez komitesinin beşinci üyesiydi adeta; bana yeni şeyler öğretti, yazdıklarımı bıkıp usanmadan okuyup düzeltti ve teorik açıdan uf-kumu genişletti hep. Anneme ve babama teşekkür etmek için, araştırmadaki maddi desteklerinin dışında da pek çok gerekçem var: Bana sağladıkları genetik özellikler ve ortam, bios ve sermaye, verdikleri destek ve sevgi için onlara ne kadar teşekkür etsem az.

Giriş

Kapitalizmler ve Biyo-teknolojiler

1999'UN OCAK AYINI National Institutes of Health'e (Ulusal Sağlık Enstitüleri, NIH) ait bir laboratuvarda geçirdim, çünkü doktora tez danışmanım Michael Fischer, bir laboratuvarda gözlemci olarak bulunmanın nasıl bir his olduğunu deneyimlemem gerektiğini düşünüyordu. Bu deneyim bende bir eğretilik hissi yarattı. Oturacak yer olarak bana laboratuvarın dışındaki koridorda duran bir soğutucunun üstünü işaret etmeleri bunun tek nedeni değildi. Doktora çalışmamın böylesine erken bir aşamasında, neden orada olduğum, ne tür soruların peşinde olduğum, neyi incelemek ya da keşfetmek istediğime dair bir hikâyem yoktu anlatacak. Oysa bütün bu sorular, doğal olarak, laboratuvarda çalışan araştırmacılar için merak konusuydu.

"İncelediğim" laboratuvar, hücre içi sinyal iletim rotaları üzerine çalışıyordu. İlk gözüme çarpan şey, her araştırmacının masasının üzerinde bir bilgisayarın hiç durmadan DNA nükleotitlerinin diziliş sırasına dair bilgiyi indirmekte oluşuydu; bu işlem gerçek zamanlı olarak gerçekleşiyordu, yani veriler GenBank'a –kamuya açık bir bilgi havuzuna– ulaşır ulaşmaz. Bu gözlemimden laboratuvar şefine söz ettiğimde, GenBank'ın idaresinden sorumlu Ulusal Biyo-teknoloji Bilgi Merkezi'nde çalışan Mark Boguski adında bir bilimadamıyla görüşmemi salık verdi. Dediğini yaptım.

Söylediğim gibi, çeşitli araştırmacılarla rastlaşmalarımda benim için en fazla rahatsızlık yaratan durum, neden orada olduğuma dair onlara anlatacak bir hikâyemin olmayışındı. Oysa beni kabul ettiğinde Boguski'nin ilk sözü şu oldu: "Paul Rabinow'u okumuştum, dolaısıyla senin tam olarak ne yapmak istediğini biliyorum. Birilerinin

genom araştırmalarının güncel tarihini yazması gerekiyor ve bana kalırsa bunu sen yapmalısın."¹ Boguski o yıl Cold Spring Harbor'da yapılacak genom toplantılarını düzenliyordu; devletin finanse ettiği Human Genome Project'in (İnsan Genom Projesi, HGP) en önemli yıllık toplantısıydı bu. Beni kayıt ücretinden muaf tuttu ve toplantıya katılmamı sağladı. Genom araştırmacıları üzerine çalışmaya işte böyle başladım.

1999 yılında, genom araştırmaları sözünün, insan genomunda bulunan nükleotit dizilerinin dökümünün yapılması ve bu dizileri anlamlandıracak yazılım araçlarının geliştirilmesi anlamına geldiği tarihsel bir anda, çalışma konumun genom araştırmaları olduğunu artık rahatça söyleyebiliyordum. Aynı yıl, insan genomunda bulunan dizileri çözmek için, bir kamu teşebbüsü olan İnsan Genom Projesi ile Craig Venter'in başına geçtiği özel genom şirketi Celera Genomics arasında bir "yarış"a sahne oldu. Takip eden birkaç yıl boyunca genom araştırmaları, çalışmamın önemli bir parçası olmayı sürdürecekti; bunun nedenlerini kitap boyunca izah etmeye çalışacağım. Fakat bu arada, araştırma konum, çalışmamın çerçevesini oluşturan ve henüz belirlemekte olan geniş çaplı epistemoloji ve siyasal iktisat alanlarının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Çalışmamın genel çerçevesini biyokapital tabir ettiğim alan oluşturuyor; fakat bu kavramla neyi kastettiğimi açıklamaya geçmeden önce, bir arka plan sunmak açısından, 1999 yılında genom alanında neler olup bittiğinden çok kabaca da olsa bahsetmeliyim.

1998'de, Craig Venter Celera Genomics adında yeni bir firmanın başına getirilmişti. Bu firma, o vakte kadar genom dizilerinin baştan sona dökümünü yapmayı planlamış ve her on bin baz çiftinde en fazla bir hata gibi sıkı bir hedef benimsemiş olan kamu teşebbüsü İnsan Genom Projesi'ne rakip olacaktı.² Nihayetinde bu, genom alanında "kamu teşebbüsü" ve "özel girişim" arasındaki bir kavgaya dönüşecekti. Anlaşmazlık temelde gen dizilerinin tescillenmesi meselesi etrafında düğümleniyordu. Celera gibi özel şirketler, elde ettikleri dizilerin patentini almaya ve bundan ticari bir kazanç sağlamaya can

1. Boguski'nin atıfta bulunduğu kitap, Paul Rabinow'un *Making PCR* (1997) adlı yapıtıdır.

2. Baz çiftleri, birbirini tamamlayan DNA ipliklerini hidrojen bağıyla bağlayan kimyasal bazlardır.

atıyordu. Kamu sektöründeki araştırmacılar ise gen dizilerini elde etmenin gerçek anlamda yaratıcılık gerektirmediği, bunlara patent vermenin gen dizilerine erişimi kısıtlayarak genom araştırmalarına ket vuracağı kanaatindeydiler.

Sonraki bir yıllık süre içerisinde pek çok gelişme oldu, dünyanın dört bir yanında kamuya ve özel kuruluşlara ait laboratuvarlardaki makineler dizileri elde etmek için hiç durmadan çalışmaya devam etti. Nihayet 2000 Haziranı'nda İnsan Genom Projesi ve Celera aynı anda insan genomunda bulunan dizilerin ilk taslağını açıklarken, Bill Clinton'la birlikte kameralara gülümsüyordu herkes; "Yaşamın Kitabı"nı artık söktüğümüzden, "Şifrelerin Şifresi"ni çözdüğümüzden, "Kutsal Kâse"yi ele geçirdiğimizden dem vuruluyordu.³

Oysa New York eyaletinin aşağı kesimindeki ünlü Cold Spring Harbor Laboratuvarları'na ev sahipliği eden Syosset kasabasının sakinleri 1999 yılında gerçekleşen bu çığır açıcı olaylardan bihaberdi. Aşağıdaki anekdottan bu anlaşılıyor. Gen dizilerini çözme "yarış"ının en kızıştığı anda, 1999'da düzenlenen toplantıya katılmak üzere laboratuvarlara doğru yol alırken bindiğim bir takside benden başka iki kişi daha vardı; biri toplantıya gitmekte olan bir genom araştırmacısı, diğeryse başka bir yere gitmekte olan, kasaba ahalisinden bir kadın. Aralarında şöyle bir diyalog geçti:

KASABA SAKİNİ: Burada araştırma için mi bulunuyorsunuz?

GENOMARAŞTIRMACISI: Evet, konferans için geldik.

KASABA SAKİNİ: Ne konferansymış bu?

GENOM ARAŞTIRMACISI: Genom haritası ve dizileri üzerine.

KASABA SAKİNİ: Neyin haritası?

GENOMARAŞTIRMACISI: Şey, genom.

KASABA SAKİNİ: Ne genomu?

GENOMARAŞTIRMACISI: İnsan.

KASABA SAKİNİ: Tamam da insanın neyi? Neyin haritasını çıkarıyorsunuz?

GENOM ARAŞTIRMACISI (*iyice şaşırarak*): Tamamının.

KASABA SAKİNİ: İyi de bu zaten yapılmamış mıydı?

Biyokapital

Hızlı değişimlere sahne olan bir dünyada yaşıyoruz ve bu değişimler bizi sık sık söz dağarcığımızın önemli bir kısmını oluşturan kimi sözcüklerle –örneğin "yaşam", "sermaye", "olgu", "mücadele" ve "değer"– ne kastettiğimizi tekrar tekrar sorgulamaya itiyor. Genom araştırmaları da bu değişimlerden bir tanesi, ancak ben bunun geniş kapsamlı başka iki alanda gerçekleşen genel değişimlerin bir yansıması olduğunu ileri süreceğim. Bu alanların ilkinin yaşam bilimleri oluşturuyor, ki genom araştırmalarındaki hızlı ilerlemenin sonucunda giderek *enformasyon* bilimlerine dönüşüyor. İkincisiyse, sosyalizm ve komünizm gibi alternatif iktisadi oluşumlar karşısında "galip geldiği" bugün muzafferane bir tavırla ilan edilmekte olan, dolayısıyla –yalnızca içinde yaşadığımız dönem için değil, tüm zamanlar için– "doğal" bir siyasal iktisadi oluşum olarak görülen kapitalizm.⁴ Dolayısıyla, bu kitabın başlığı, yaşam bilimlerinin kapitalizmin yeni çehresini, yeni bir evresini temsil ettiği, bu nedenle de biyo-teknolojinin günümüz kapitalizminden ayrı düşünülemeyecek bir girişim türü olduğu tezine işaret ediyor. Bu bölümde bununla ne kastettiğimi açıklamaya çalışacağım. Özellikle de "biyokapital" kavramı ile günümüz kapitalist sistemleri ve yaşam bilimlerinde ortaya çıkmakta olan bilimsel ve teknolojik olanaklar arasındaki ilişkiyi nasıl tasavvur ettiğimi açıklamaya çalışacağım. Ardından, araştırmayı yürüttüğüm sahayı tarif etmek açısından, ilaç geliştirme piyasası ve genom araştırmaları hakkında genel bir özet sunacağım. Son olarak da kitabın genel çerçevesini çizeceğim.

Biyo-bilimin nesnesi, uygulamaları ve konumu geçtiğimiz otuz yıl içerisinde hızlı bir değişim gösterdi; bu değişimin başlıca özelliklerinden biri, araştırmacının biçimi ve bağlamı itibariyle giderek özel teşebbüse yönelmesi oldu. Fakat ticarileşme yönüne doğru gerçekleşen bu kaymanın doğal, kaçınılmaz ya da pürüzsüz bir süreç olduğunu söylemek pek de mümkün değil. 1999 yılında kamu sektöründeki genom araştırmacılarının DNA dizilerinin tescillenmesi olasılığı karşısında verdiği öfkeli tepkiden de anlaşılacağı gibi, yaşam bi-

4. Komünizmin çöküşü sırasında bu bakış açısını dile getiren en ünlü isim Fukuyama oldu (1992).

limlerinin ticari biçime bürünmesi, bir yandan ivedi ve dayatmacı, diğer yandansa olumsal ve çekişmeli bir süreç olarak gerçekleşti, ki ben bunu *sürtünmeli* bir saha olarak adlandırıyorum. Dahası, biyo-teknolojileri yalnızca laboratuvar "dahilinde" inceleyerek tahlil etmek mümkün değildir. Emily Martin'in (1998) önerdiği gibi, bütün bilimler, bilim ve teknoloji dünyasındaki değişimleri daha genel toplumsal ve kültürel bağlamına yerleştirmelidir. Hızla ilerleme gösteren bir diğer alan olan bilim antropolojisi, geçtiğimiz on beş yıl boyunca işte tam da bu yönde uygulamalar ortaya koydu. Gelgelelim bilimi bağlamına yerleştirmek, bilim ve teknoloji çalışmaları (BTÇ) alanındaki pek çok araştırmacının ileri sürdüğü gibi, ona tek yönlü bir nedensellik atfetmekle mümkün değildir. Başka bir deyişle, toplumsal değişimin bilim ve teknolojiye ileri sürülen bir sonucu olduğunu ileri sürmek de, bilim ve teknolojinin tümüyle "toplumsal alan" tarafından koşullandığını –sanki "toplumsal alan" kolayca tanımlanabilecek saf bir bütün teşkil edermiş gibi– iddia etmek de eşit derecede indirgemeci tutumlardır. BTÇ araştırmacıları, bilimsel ve toplumsal alanın birbirini kurmasını *karşılıklı üretim* olarak adlandırıyor. İşte elinizdeki kitabın araştırma konusunu da yaşam bilimleri ile siyasal iktisat rejimlerinin birbirini üretmesi oluşturuyor.⁵

Bu tür bir karşılıklı üretim örneğini, genom araştırmalarının 1999'daki durumuna dair yukarıda çok kısa bir biçimde anlattıklarım da dahi görmek mümkün. Daha önce de belirttiğim gibi, özel şirketlerin üretmekte oldukları DNA dizilerini tescilleme ihtimali, kamu sektöründeki genom araştırmacıları arasında bir hayli kaygı uyandırmıştı. Dizilerin tescillenmesi konusu yasal açıdan oldukça muğlaktı (ki halen de öyledir) ve büyük oranda, dizilerin türetilmesini "yaratıcı" bir etkinlik olarak değerlendirmenin mümkün olup olmadığına bağlıydı.⁶ Başka bir deyişle, DNA dizilerinin tescillenmesine dair soru, teknolojinin yaratıcılık için sunduğu yeni olanaklar bağlamında bu kıstasların ne anlama geldiği sorusunu sormaksızın, tescile ilişkin salt

5. Karşılıklı üretim kavramının açıklaması için bkz. Jasanoff 1995, 1996, 2004; Reardon 2001, 2004.

6. ABD'de patent almak için gereken dört kıstas yenilik, yaratıcılık, yarar ve besbelli olmamaktır. Diğer bir deyişle, bir şeye patent alabilmek için yeni olması, icat edilmiş (salt keşfedilmiş değil) ve yararlı olması ve alanda deneyimli kişiler için zaten besbelli olmaması gerekmektedir.

dışsal kıstaslara dayanarak değerlendirilemezdi. Elimizdeki örnekte, bu yeni teknolojilerin başında, DNA dizilerini daha önceki dönemlerde tahayyül bile edilemeyecek hızlarda ve biçimlerde üretip tahlil edebilen otomatik nükleotit dizisi çözümleme makineleri gelmektedir. Aynı zamanda, bu dizilerin ilkeri kullanımı da büyük oranda yasal statülerinin ne olduğuna, kamu malı mı yoksa meşru özel mal mı olduklarına bağlıydı. Yani, DNA dizilerinin yasal statüsü, onları üreten teknolojik mekanizmaya, dizilerin üretim ve kullanımının devamı ise sahip oldukları yasal statüye bağlıydı. Bunların birini hesaba katmadan diğeri hakkında peşinen karar vermek mümkün değildi.

1970'lerin sonuyla 1980'lerin başında biyo-teknoloji endüstrisinin ortaya çıkışı, yeni bilim ve teknoloji türleri ile, bu bilim-teknikğin kullanılmasını örgütleyen yasal, düzenleyici yapıların ve piyasa yapılarının ortak bir ürünüydü.⁷ Söz konusu "yeni" bilim-teknik, DNA moleküllerinin laboratuvar ortamında parçalanıp yeniden birleştirilmesine olanak tanıyan yeniden eklemlleme teknolojisiydi (*recombinant DNA technology*, RDT). Biyo-teknoloji endüstrisi büyük oranda, 1973'te Herbert Boyer ve Stanley Cohen'in önyak olduğu bu gelişmenin sonucunda ortaya çıktı. Bu kesme ve birleştirme yöntemi, DNA dizilerini vektör adı verilen (ve çoğu kez bakteri ya da virüslerden oluşan) organizmalara kopyalama yoluyla, farklı genlerin ve dizilerin sahip olduğu işlevleri inceleme olanağı sağlar. Burada vektörler, incelenmekte olan DNA'ya "ev sahipliği" eden araştırma araçları olabileceği gibi, (polimeraz zincirleme tepkimesiyle –PCR– çoğaltılması durumunda) daha fazla DNA veya bu DNA tarafından şifrelenen proteini üreten bir fabrika görevi de görebilir. Diğer bir deyişle, RDT yaşam bilimlerini bir "teknoloji"ye dönüştürmüştür; burada üretilen ürün hücressel ya da moleküler bir madde, sözelimi DNA veya proteindir. Bu proteinlerin bir kısmı sağaltıcı etkilere de sahip olabilir (özellikle de söz konusu proteinin normalden az ya da çok bulunmasının yol açtığı ya da belirti olarak görüldüğü hastalıklarda) ve endüstriyel olarak üretilebilir. En özet biçimiyle bu, biyo-

7. "Bilim-Teknik", bilim ve teknoloji araştırmaları alanındaki akademisyenler tarafından, "bilim" ve "teknik" in kolayca birbirinin muadili olarak düşünölmeyeceğini vurgulamak için kullanılan bir terimdir. Bu kitap boyunca "bilim-teknik" terimini hem yaşam bilimlerine hem de biyo-teknolojiye atıfla kullanıyorum. Bunların her biri diğerrinin gelişimini etkiler ve şekillendirir.

teknoloji endüstrisinin olanaklılığını ve gerekçesini teşkil eder.

RDT'nin biyo-teknoloji endüstrisinin "yolunu açtığı"nı söylemek mümkün olsa da, yeni bir teknolojik gelişmenin başlı başına bir sanayi kolunun ortaya çıkması için yeterli bir neden olduğunu düşünmek güçtür. RDT'nin endüstriyel mahallere kaydığını açıkça gösteren şeylerden biri, 1980'lerin başında biyo-teknoloji şirketlerinin sayısının hızla artmasıydı ve bu gelişme de yaşam bilimleri ve biyo-teknoloji alanında yeni araştırma ve buluşlara yol açacaktı. Bu karşılıklı üretimi anlamak için birkaç olay ve etkeni birlikte ele almak gerekir.

Bunların ilki, girişimci sermayenin, başarılı bir işletme modeli olduğuna dair henüz hiçbir garanti taşımayan bir teknolojiye yatırım yapma konusundaki istekliliği idi. İkincisi, ABD federal hükümetinin, 1970'lerin başında kansere savaş ilan etmesinin ardından NIH'e verdiği mali destek aracılığıyla temel biyo-medikal araştırma alanına muazzam miktarda para sarf etmiş oluşuydu.⁸ Üçüncü olarak, 1980 Bayh-Doyle Yasası adı verilen düzenleme, akademi ve sanayi arasında teknoloji aktarımına önayak oluyor ve böylelikle temel araştırma konularının hızla ticarileşmesini sağlıyordu. Dördüncü bir etken ise, biyo-teknoloji alanında fikri mülkiyetin korunmasını destekleyen yasal iklimdi – ki 1980 Diamond-Chakrabarty davasında ABD Yüksek Mahkemesi'nin, genetik mühendisliğiyle üretilmiş, ham petrol sızıntılarını parçalayabilen bir mikro-organizmaya tescil hakkı veren kararı burada bir dönüm noktası teşkil ediyordu.

Yaşam bilimleri ile kapitalizmin birbirini ürettiğini ileri sürmekle birlikte, bir yandan da yaşam bilimlerinin içinden doğdukları kapitalist siyasal iktisadi yapıların *üstbelirlenimine* tabi olduğunu söylüyorum. "Üstbelirlenim", Louis Althusser'in *nedensellik* ilişkisi yerine *bağlamsal* bir ilişkiyi ifade etmek için kullandığı bir terim (Althusser 1969 [1965]). Başka bir deyişle, belli başlı bir dizi siyasal iktisadi oluşum, doğrudan ve basitçe belli başlı epistemik sonuçlara yol açıyor olmasa dahi, bu sonuçların şu ya da bu yolla teşekkül etmesi için gereken arka planı hazırlayabilir. Bu yüzden, kapitalizm yalnız-

8. Cynthia Robbins-Roth'a göre (2000), federal ölçekte araştırma-geliştirme-ye ayrılan fonun %11'i temel biyomedikal araştırmalara gitmekteydi; tek başına Ulusal Kanser Enstitüsü 1981 itibariyle temel araştırmalara yılda neredeyse bir milyar dolar harcıyordu.

ca belirli türde siyasal iktisadi oluşumları temsil ediyor olsa da, dünya tarihinin içinde bulunduğumuz ânında –Slavoj Žižek'in ileri sürdüğü gibi– "Bütün alternatif oluşumlar, keza toplumsal yaşamın iktisadi olmayan katmanları da kapitalizmin üstbelirlenimine tabidir" (Žižek 2004). Bu nedenle, kapitalizmin tarihselliğini ve hiç de doğal olmayan bir dizi siyasal iktisadi biçim ve yapıdan oluştuğunu vurgulamanın yanı sıra, sermayenin, Žižek'in deyişiyle "içinde bulunduğumuz çağın 'somut evrenseli'" olmasının önemini de teslim etmek gerekiyor (*a.g.y.*).

Sonuç olarak, bu kitap bir yandan yaşam bilimlerine, özellikle de bu bilimlerin biyo-tıp alanındaki uygulamalarına ilişkin bir analiz ve teori sunarken, diğer yandan giderek bu bilim-teknikğin hareket sahasını oluşturan kapitalist çerçeveye dair bir analiz ve teori de içeriyor. "Biyokapital" sözünün ardındaki mantık bu. Kitabın temel varsayımlarından biri, yeni bilim-teknikğin ortaya çıkışında her ne kadar üstbelirlenim rolü oynasa da, siyasal iktisadi bir sistem olarak kapitalizmin kendisinin de katı çizgilerle tanımlanmış bir bütün arz etmediğidir. Diğer bir deyişle, biyo-tıp üzerine yapılan çalışmalarda kapitalizmi bir ön kabul olarak alamayız, çünkü kapitalizmin kendisi de dinamik ve değişim halindedir ve belirlenime açıktır.

Burada biyokapitalin, bütünlük taşıdığı farz edilen "kapitalizm" in münferit bir zamansal biçimi ya da görüntüsü olduğu gibi bir sav ileri sürmüyorum. Aksine, Žižek ve Susan Buck-Morss gibi akademisyenlerin güçlü bir biçimde savundukları gibi, burada sorunsallaştırılması gereken şeyin, kapitalizmi tek mil, ebedi ve tarihsellikten yoksunmuş gibi ele alan tahayyülün kendisi olduğunu iddia edeceğim (bkz. Žižek 1994; Buck-Morss 2002). Kapitalizm değişime açık ve birden çoktur; kapitalizmden ziyade kapitalizmlerden söz etmek gerekir.⁹ Biyokapital, kapitalizm(ler)in içerdiği karmaşıklığı gözlemeye olanak veren bakış açılarından bir tanesidir, ve konumlandırılmış perspektiflerin hepsi gibi o da, hem birtakım özgüllükler, hem de kapitalizmin daha genel yapısal özelliklerine dair teşhisler içerir.¹⁰ Dolayısıyla "biyokapital" sözüyle ne kastettiğimi en baştan tarif etmek yerine, şimdi, biyokapitalin günümüz küresel kapitalist

9. Buck-Morss (2002), Marx'ın anlamlandırmaya çalıştığı şey olarak, kapitalizmden ziyade daima sermayeye işaret ettiğini hatırlatıyor.

10. Konumlandırılmış perspektif kavramı için bkz. Haraway 1991.

sistemlerinin genel çerçevesiyle olan ilişkisini nasıl gördüğümü açıklamak istiyorum. Bunu yaparken Karl Marx'ın siyasi iktisat analizine döneceğim.

Bu kitabın temel teorik savlarından biri, Marx'a geri dönüş. Bununla kastım dogmatik anlamda Marksizme değil, hızla ortaya çıkmakta olan siyasi iktisadi ve epistemik yapıların analizi konusunda kendisinden çok şey öğrenebileceğimiz bir yöntembilimci olarak Marx'ı okumaya dönmek. Ayrıca, Marx'ın çoğu kez, kaçınılmaz bir komünist devrimin müjdecisiymiş gibi, son derece indirgemeci bir biçimde okunduğu kanaatindeyim. *Komünist Manifesto*'nun polemğe dayalı üslubu böyle bir okumaya kuşkusuz davetiye çıkarsa da, 1852 yılında *Louis Napoleon'un 18. Brumaire*'ini yazarken Marx'ın kapitalist süreçlerin *olumsal* niteliğini vurgulayan çok daha hassas bir anlayış benimsediği görülür.

18. Brumaire, Fransa'da 1848 ile 1851 yılları arasında, Napoleon'un yeğeni Louis Bonaparte'in cumhurbaşkanlığı sırasında yaşanan olayları ele alan tarihsel bir risaledir. Fransız Ulusal Parlamentosu'nun gerici Düzen Partisi'nin hâkimiyetinde olduğu bir dönemdir bu. Dönem, Parlamento ile Bonaparte arasında sürekli bir gerilime tanık olmuş, ve nihayet 1851'de Bonaparte'in gerçekleştirdiği bir darbeyle sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda Bonaparte, Düzen'in gerici güçlerini tek başına alaşağı eden bir devrimci olarak karşılanmıştır. Marx bu kanaate itiraz eder ve o yılların siyasi olaylarını yakından izleyerek Bonaparte'in aslında nasıl apaçık bir karşıdevrimci olduğunu gösterir. Dahası Marx, Bonaparte'in yalnızca burjuvazi tarafından büyük bir devrimci addedilmekle kalmayıp, dönemin Fransı'nda halkın iktisadi açıdan en fazla baskı altındaki kesimlerinden biri olan küçük çiftçilerin de tartışmasız lideri haline geldiğine işaret eder. *18. Brumaire*'de Marx'ın amacı, yapısal üretim ilişkileri içerisindeki konumu itibariyle devrimci komünizmi desteklemesi gereken toplumsal kesimlerin bile nasıl karşıdevrimci bir kişiliğe bel bağlayabildiğini göstermektir. Dahası, Bonaparte'in gibi karşıdevrimci bir diktatörlüğe duyulan inanç biçiminde ifadesini bulan siyasi istikrar arzusunun altında, tamamıyla, kapitalist bir toplumda *ekonomik* istikrara duyulan ihtiyaç yatmaktadır. Burjuvazi kadar köylüler de böyle bir ekonomik istikrarın kendi çıkarlarına olduğunu düşünmektedir. Başka bir deyişle, *18. Brumaire* siyasi bir rejim ile iktisadi bir rejim

min, her biri diğerini koşullandırmak suretiyle, karşılıklı olarak kurulumunu irdeler. Fakat mantıksal beklentinin aksine, bu sürecin sonuçları döneme hâkim olan yapısal üretim ilişkileri tarafından dikte edilmemektedir.

Gelgelelim Marx, kapitalizmin iktisadi yapısının çoğul olduğunun da farkındaydı. Dolayısıyla *Kapital*'in üç cildi boyunca tarif edeceği emek-değer teorisine, sermayenin üretimi ve dolaşımına dair hipoteze dayalı bir sistemi tarif ederek başlar; fakat hemen ardından, bu hipoteze dayalı sistemi, kapitalizmin o dönemde henüz belirlemekte olan (istikrarlı sayılamayacak) "gerçek" sistemleri bağlamına yerleştirir. *Kapital*'in 3. cildine gelindiğinde (Marx 1974 [1894]) Marx çoktan iki ayrı sermaye biçimini analiz etmektedir: (ilk iki cildin temel analiz konusu olan) sanayi sermayesi ve ticari sermaye ya da tüccar sermayesi. Kapitalizmin bu ikinci biçimi, henüz ortaya çıkmakta (ve *meta* biçiminden farklı) olan *ticari* biçimidir; ayırt edici özelliği ise "dolaşım süreçlerinin... özel bir sermayedar grubuna düşen işbölümüyle kurulan... özel bir sermayenin özel bir işlevi olarak ayrışmasıdır" (267). Diğer bir deyişle, ticari sermayenin işlevi, yalnızca amaca hizmet eden (yani artı-değer üreten) bir araç olarak meta üretimi ve mübadelesi değil, kendi başına bir amaç olarak ticari faaliyetlerdir. Marx'ın sözünü ettiği bu "özel" sermaye türü spekülasyon sermayesidir ve günümüz kapitalizminin dinamiklerini sürdürmekte merkezi bir role sahip olan girişimci sermayedarlar ya da yatırım bankacıları gibi sermayedar türlerinin habercisidir. Başka bir deyişle, meta sermayesi için üreticinin rolü neyse, ticari sermaye için de tüccarın rolü odur. Tüccarın kilit işlevi, ticari sermayeyi harekete geçirebilmek için para *ortaya koymaktır*. Marx'a göre ticari sermaye kendi başına artı-değer üretmez; ancak bunu dolaylı yoldan, sermayenin dolaşımını sürekli kılmak ve paraya, meta üretiminden *kaynaklanmak* zorunda olmayan bir kendi kendini idame ettirme mantığı kazandırmak suretiyle yapar.

Bugün biyo-teknoloji veya ilaç şirketlerinin dahil olduğu üretim ve dolaşım biçimlerinde de benzer bir kopuş gözlemek mümkündür. Bir tarafta tedavi amaçlı moleküllerin imalatı ve satışı yer alırken, diğer tarafta bu şirketlerin varlığı için elzem olan, fakat imalat ve satış faaliyetiyle ancak dolaylı bir bağa sahip olan bir değer tespit sistemi bulunmaktadır. Öyleyse bir biyo-teknoloji ya da ilaç şir-

ketinin gündelik varoluşu, birbirinden farklı, ancak yine de birbirini kuran en az iki sermayenin eşzamanlı varlığını gerektirir. Bunlardan biri mal üretimine doğrudan bağlıdır, diğeryse spekülatif ve üretimle ancak dolaylı bir bağı vardır. Değer tespitinde bu sermaye biçimlerinden hangisinin öne çıkacağı, şirketlerin içinde hareket ettiği kurumsal ve yasal düzleme bağlıdır; ancak bunlardan birini diğerinden sorunsuzca türetmek mümkün değildir. Bu nedenle, örneğin Hindistan'da, tedaviye yönelik moleküllerin imalatı, satışı, kâr marjları ve ilaç şirketinin hisse değeri arasında çoğu kez daha doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Biyo-teknoloji firmalarının hemen her zaman girişimci sermaye finansmanı ile desteklendiği ve biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin satışının fırsat doğması halinde hemen her zaman halka açık olarak yapıldığı (dolayısıyla Wall Street'teki yatırımcılara hesap vermek zorunda olduğu) ABD'de ise, şirketlerin hisse değerleri spekülatif sermayeye daha doğrudan bağımlıdır.¹¹

Marx ticaret sermayesi ile sanayi sermayesi arasındaki ilişkiyi şöyle tarif eder:

Ticari sermaye, sanayi sermayesinin mübadeleyle uğraşan bölümünün bireyselleşmiş bir biçiminden ibaret olduğuna göre, bununla ilgili bütün sorularda, ticari sermayeye özgü olguları bağımsız olarak değil, sanayi sermayesiyle doğrudan bağlantılı ve onun bir kolu olarak ele almak gerekir.¹²

Diğer bir deyişle Marx, önce en az iki ayrı tür sermaye biçimi ortaya koyar: sanayi ve ticaret sermayesi. Ardından bunların ikincisini, ilkinin aynı anda hem devamı, evrimleşmiş bir biçimi ve alt kümesi, hem de ondan farklı bir biçime sahip bir sermaye türü olarak tarif eder. Bu iki sermaye biçimi birbiriyle yakın ilişki içindedir, ancak biri diğerine indirgenemez. Üstelik aralarındaki ilişki ancak aynı anda birden fazla düzlemde ele alındığında anlaşılabilir.

Biyokapitalin kapitalle (ve çoklu kapitalizmlerle) olan ilişkisini işte tam bu terimlerle açıklamak istiyorum. Biyokapital, bugüne dek bildiğimiz kapitalizmi geride bırakan ya da ondan köklü biçimde kopan, başlı başına ayrı bir evreyi ifade etmiyor. Biyokapitalin kendine has önemli özellikleri var ve bunlar gerek ilaç geliştirme süreçlerinin

11. Biyo-teknoloji ve ilaç şirketleri arasındaki önemli farkları daha ileride ele alacağım.

12. Marx 1974 (1894), s. 298.

içinde yer aldığı kurumsal yapıdan, gerekse geçtiğimiz otuz yıl boyunca yaşam bilimlerinde ve biyo-teknolojilerde görülen bilimsel-teknolojik değişimlerden kaynaklanıyor. Bu yüzden biyokapitali, yaşam bilimlerini konu alan kapitalizmle ilgili bir vaka çalışması olarak nitelemek bir hayli indirgemeci olacaktır. Kapitalizm ile biyokapital adını verdiğim şey arasındaki ilişki daha ziyade biyokapitalin kapitalizmin aynı anda hem bir devamı, evrimleşmiş bir biçimi ve alt kümesi, hem de ondan farklı bir biçim olmasına dayanıyor.

Üstelik, bizatihi biyokapitalin çoklu yerellikler üzerinden küresel olarak ortaya çıkışı da çelişkili bir yol izlemektedir.

Kapitalizmin yeni ortaya çıkan, sürekli değişim halindeki biçimleri ile, siyasal iktisadi bir sistemi tarif eden teorik bir kavram olarak "kapitalizm" arasındaki ilişki, Marx'tan beri toplum teorisyenlerini zora sokmaktadır. Kapitalizmin geçirdiği bu değişimde rol oynayan etmen de çoğu kez teknolojik değişimdir. Analize konu olan bir tür sistem ile bu sistematik anlayışın altında yatan kavram arasındaki ilişkiyi düşünürken Jean-François Lyotard'ın şemasından esinleniyorum. 1970'lerin sonlarında Kanada hükümeti için bir bilgi raporu olarak kaleme aldığı *Postmodern Durum*'da (Lyotard 1984) Lyotard da kapitalist modernlik içerisinde –büyük kısmı enformasyon devrimiyle ilişkili olan– hızlı teknolojik değişimlerin damgasını vurduğu bir ânı teorileştirme sorunuyla karşı karşıyaydı. Bu teknolojik değişimler, bir yandan kapitalizmin Marksizm tarafından teşhis edilmiş olan "köklü" birtakım veçhelerinin sebatına ve yeniden üretimine tanık olmuş (örneğin, özellikle de küresel ölçeğe genişletildiğinde ayyuka çıkan, üretim ilişkilerindeki yapısal eşitsizlikler), diğer yandan ise farklı bir dizi siyasal konjonktür içerisinde cereyan etmiştir, ki bunların en belirgin olanı, Marx'ın sanayi kapitalizmine dair analizinin merkezinde duran güçlü bir proleter sınıf bilinci fikrinin dağılmasıdır. Lyotard'ın postmodern tanımı, modernlikten köklü bir kopuşu ifade eden bir sistem değil, onun içerilmiş, çelişkili ve evrim halindeki bir parçasıdır. Diğer bir deyişle, Lyotard'a göre postmodernizm, modernliğin bir *septomudur*. Benzer şekilde ben de biyokapitalin, eski olandan tamamen kopmuş yepyeni bir olgu değil, kapitalizmin *septomu* olduğunu göstermeye çalışacağım (tabii burada "septom" sözünün kendisi de biyo-tıbbi bir terim).¹³

Burada biyokapital ile sermaye arasında kurduğum ilişki, Lyotard'ın postmodern ile modernlik arasında kurduğuna biçimsel olarak benzemesinin yanında içerik olarak da ondan çok farklı sayılmaz. Örneğin Fredric Jameson, Lyotard'ın postmoderne dair analizini tam da günümüz kapitalizmi çerçevesine yerleştirerek şöyle diyor: "Post-modernizm yepyeni bir toplumsal düzenin başat kültürel unsuru değil... bizatihi kapitalizmin alışık olduğumuz sistemsel değişimlerinden bir yenisine ait bir tepki ve sonuçtur" (Jameson 2003 [1991]: xii).

Ancak burada aslanan tek şey, yalnızca kapitalizmlerin (çoğul olarak alındığında dahi) belli bilimsel-teknolojik girişimlerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan *yapılar* olarak anlaşılması değil, siyasal iktisadın da bir *epistemoloji* olarak anlaşılmasıdır. Bizzat Marx'ın sermaye eleştirisinin de ancak dönemin yeni kurucu epistemolojisinin, toplumsal oluşumların yapısı üzerinde etkili olan siyasal iktisadın eleştirilmesiyle mümkün olduğu görüşündeyim.¹⁴

Yaşam bilimlerinin pek çoğu çeşitli üretim ve dolaşım türlerini içerir, ki bunların hepsinin artı-değer yaratma amacı güttüğü söylemez. Nitekim Robert Merton (1942) bilimin dört temel ölçütünden biri olarak komünizmi ileri sürmüştür. Bundan kastı, bilimsel bir yönetim ya da düzenleme biçimi değil, bilimsel bilgi ve malzemenin paylaşımını temel alan, ve kişinin kendi kendisine benimsediği bir bilimsel etiktir. Böylesi bir etik anlayış bugün yaşam bilimlerinin büyük bölümünde akademi içerisindeki gündelik işleyişin parçasıdır: Örneğin bir laboratuvarın diğerine ücretsiz olarak, aralarında resmi bir işbirliği bulunmadığı durumlarda bile, bilgi vermesi ya da malzeme –sözgelimi kendi ürettiği klonlanmış bir DNA'yı ya da bir hücre serisini– göndermesi son derece olağan bir durumdur. Fakat aynı zamanda, bu tür bilgi ve malzemelerin özel mülkiyet olarak korunması da, yalnızca şirketlerde görev yapan biyologlar değil akademideki araştırmacılar arasında da giderek yaygınlaşmaktadır. Bu korumacı-

13. Bu aynı zamanda, Gayatri Spivak'ın 1999'da Fredric Jameson'a karşı post-modernizmin bir kopuş değil tekrar olduğunu savunmasıyla benzerlik taşıyor.

14. Siyasal iktisadın kendisi de yeni ortaya çıkan toplumsal oluşumlar tarafından şekillendirilmekteydi, zira siyasal iktisat Marx'a göre kökeninde bir burjuva bilimidir. Burada bir kez daha, Marx'ın eleştirel yöntemine dayandığı teşhisin bir sonucu olarak, "bilimsel" ve "toplumsal" olanın birbirini karşılıklı ürettiğini görüyoruz.

lığın ortaya çıkış nedeni, akademik araştırmacıların kendilerinin de halihazırda ya da müstakbel özel girişimciler olmalarıdır (ABD'de akademiden sanayiye teknoloji aktarımını teşvik eden Bayh-Dole Yasası sayesinde bu olgu giderek yaygınlaşmakta). Çünkü bu araştırmacıları istihdam eden üniversite, fikri mülkiyet haklarını koruma konusunda tıpkı bir şirket gibi atak davranmakta ya da savunmacı bir tavırla, bilgi veya malzemeyi sanayinin korumacı tutumuna karşı korumaktadır. Üstelik, tedavüle giren biyolojik "şeyler" –bunlar ister bilgi, ister malzeme olsun– farklı yan anlamlara sahip olabilir. Örneğin bilgi "ham bir veri" (yararlı, fakat "teorik" ya da "olgusal" bir biçim almamış) olabileceği gibi, potansiyel olarak ya da fiilen fikri mülkiyet haklarıyla korunan, algoritma ya da bir tür yazılım kodu gibi bir meta da olabilir veya "bilimsel gerçekler"den de oluşabilir. Sonuç olarak, çeşitli biyolojik malzemelerin¹⁵ üretim, dolaşım ve tüketimine ilişkin sistemleri ve bu sistemlerin kapitalist dolaşımın daha genel süreçlerine ne yollarla eklemlendiğini anlamak, bir mübadele sistemi olarak biyokapitali irdelemenin içerdiği analitik güçlüklerin bir cephesini oluşturur.

Bu çalışmanın diğer cephesi ise Marx'ın siyasal iktisadı bir epistemoloji olarak ele alan analizinden esinlenmektedir, ki bu da yaşam bilimlerindeki *epistemik* yeniden yapılanmanın incelenmesi anlamına geliyor. Yukarıda değindiğim gibi, bu örnekte epistemik yeniden yapılanma ile *teknik* yeniden yapılanma birbirini oluşturuyor. "Biyokapital", yaşam bilimlerinin günümüzdeki işleyişinin parçası olan mübadele ve dolaşım sistemleri üzerine bir çalışma olmanın yanı sıra, söz konusu yaşam bilimlerinin, içinde bulunduğumuz dönem için giderek temel epistemolojiler haline gelmesini konu ediyor. İlk düzlemde biyokapital, hakikaten günümüz kapitalizminin bir alt kümesi ya da "örnek vaka"sını oluşturuyor; ikinci durumdaysa günümüz kapitalizminin bilhassa *biyo-politik* boyutlarına işaret ediyor.

Michel Foucault'nun ortaya attığı biyo-politik kavramı, modernliğin *yaşamı* nasıl düpedüz siyasal hesapların merkezine yerleştirdiğine işaret eder (bkz. Foucault 1990 [1978]). Foucault yapıt-

15. "Biyolojik" teriminin bir sıfattan ziyade giderek bir isim görevi görmesiyle ilgili olarak, bkz. Landecker 1999.

ları boyunca modernliğin inşasının izini sürdü. Ona göre modernlik, ortaçağda soylu bir hükümler ile tebaası arasında işleyen iktidardan niteliksel olarak farklı bir iktidar süreci tarafından şekillendirilmişti ve bu da farklı bir tür öznenin inşasına yol açmaktaydı. Dolayısıyla, iktidarın işleyiş süreçlerini izlemek ve buradan giderek farklı benlik biçimlerinin (örneğin deliler, cüzamlılar ya da suçlularda olduğu gibi) ortaya çıkışına bakmak, bir anlamda Foucault'nun analizinin amacını oluşturmuyordu.¹⁶ Fakat, tekrar edeyim, ben asıl olarak Foucault'nun bu amaca ulaşmak için kullandığı yöntemlerle ilgileniyorum.

Foucault'nun özellikle üzerinde durduğu nokta, iktidarın (ki yaşamı hesaplarına dahil etmek suretiyle Foucault'nun *biyo-iktidar* dediği biçime dönüşmüştür) işleyişinin dayandığı *kurumsal, epistemik ve söylemsel* mekanizmalardır. Başka bir deyişle Foucault, modernliğin arkeolojisi adını verdiği şeyi oluştururken, modernliği meydana getiren kurumlara ve disiplinlere bakar. Bu nedenle yapıtları, hapishane, klinik, okul ve akıl hastanesi gibi kurumların veya nüfus istatistikleri ve psikoloji gibi disiplinlerin kökenlerini araştırır.

Bu kitabın yöntemsel olarak etkilendiği kaynaklar arasında bilhassa dikkate değer olan çalışma, Foucault'nun "beşeri bilimlerin arkeolojisi"ni ortaya koyduğu *Kelimeler ve Şeyler* kitabıdır. Burada Foucault ilk olarak, insanlığın bilgisiyle uğraşan bir dizi disiplinin modern akılcılığın işleyişine temel teşkil ettiğini; ikinci olarak da bunlar arasında özellikle önem taşıyan üç disiplinin, sırasıyla yaşam, emek ve dilin anlaşılmasına tekabül eden biyoloji, siyasal iktisat ve filoloji olduğunu ileri sürer.

Öyleyse burada yine, Marx'inkinden çok farklı bir düzlemde ve çok farklı bir dizi analitik işleme başvurularak da olsa, "yaşam bilimleri" ile "siyasal iktisat"ın birbirine eklemlenmesinin modernliğin doğuşunun merkezi devinimi olarak tarif edildiğini görüyoruz. Ben bu devinin hâlâ sürmekte olduğu ve anlaşılmasının hâlâ fevkalade önem taşıdığı kanaatindeyim. Foucault'da açıkça ortaya konan şey, Marx'ta örtük olarak bulunduğunu iddia ettiğim şeye karşılık geliyor; yani siyasal iktisadın önemli addedilmesi, yalnızca onun siyasal

16. Foucault'nun yapıtının sağlam bir izahati ve eleştirisi için bkz. Dreyfus ve Rabinow 1983; Rabinow 1984.

ve iktisadi bir mübadele *sistemi* olmasından değil, aynı zamanda bu sistemi bir *değer sistemi* olarak düşünmemize olanak veren kurucu bir *epistemoloji* olmasından ileri geliyor. Öyleyse biyo-politik sözüyle kastedilen şey, yalnızca siyasetin gündelik yaşamı ne şekilde etkilediği ya da yaşam hakkındaki tartışmaların (yeni üreme teknolojileri hakkındaki tartışma bunun bariz bir örneğidir) siyaset üzerinde ne gibi etkileri olduğuyla sınırlı değildir. Biyo-politik, modernist kisveleri altında bizatihi "yaşam" ve "iktisat"ı kavrama yetimizin belirli epistemolojiler tarafından nasıl biçimlendiğine işaret eder, ki bunlar da belli kurumsal yapılar tarafından desteklenen ve bu kurumsal yapıları pekiştiren epistemolojilerdir.

Foucault'nun üçlemesinin eşit derecede önemli olan üçüncü ayağı ise bizatihi yaşamın *gramerinin* bu süreçten nasıl etkilendiğine işaret eder. Yaşam bilimleri ve kapitalizmin eklemelenmesine ilişkin olarak ileri sürdüğüm savların arasında bu kitap, yaşam bilimlerinde "genom-sonrası" denebilecek bir dönemde ve küresel siyasal iktisat sistemlerimizin tereddütsüzce "kapitalist" olarak adlandırılabilceği bir anda, bu alanların her ikisinde hâkim olan söylemsel biçimlere dair önemli argümanlar içeriyor.¹⁷ Dolayısıyla (en açık biçimiyle 4. Bölüm'de olmak üzere) genom araştırmalarının sağladığı bilgi türünün, yaşamın *gramerini* belirli biçimlerde kavramamıza izin verdiğini ileri sürüyorum, ki bu iddia da Aristotelesçi *poiesis* gibi bir anlayışa değil, belirli hastalıkların gerçekleşme ihtimali biçiminde hesaplayabileceğimiz bir gelecek fikrine dayanıyor. Yaşamın gramerinde gelecek zaman kipine doğru gerçekleşen bu kayma, yalnızca "yaşam"ın bugün ne anlama geldiğini belirlemekle kalmıyor, Nikolas Rose ve Carlos Novas'ın (2005) "umut merkezli siyasal iktisat" olarak adlandırdığı derin bir etik yargıyı da içinde barındırıyor. Keza Amerikan kapitalizminin içinde bulunduğumuz ânı, 1999-2001 arasındaki nokta.com furyası sırasında en abartılı haliyle gördüğümüz gibi, spekülative kapitalizmin değer biçme süreçleri üzerindeki açıkça orantısız hâkimiyetine tanık oluyor. Buna Marx'ın "ticari" kapitalizminin "meta" kapitalizmi karşısındaki zaferi de diyebiliriz. Spekülative kapitalizm, en doğrudan biçimiyle 3. Bölüm'de göstereceğim gibi, kendine has bir geleceğe dönük gramere sahip. Kelimenin her iki

17. Geç kapitalizmi teşhis eden kilit bir çalışma için bkz. Jameson 2003 (1991).
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

anlamıyla "değer" üzerinde de belirleyici bir etkiye sahip olan bu grameri, Rose ve Novas'a nazireyle, mübalağalı reklama dayalı siyasal iktisat olarak adlandırabiliriz. Başka bir deyişle, yaşam, emek ve dile dair ifadeler de biyokapitali ve genom-sonrası yaşamı meydana getiren oluşumun (ve bilginin) birer parçasıdır. İşte bu ifadelerin analizi elinizdeki kitabın temel gayesini oluşturuyor.

Dolayısıyla bu kitap Foucault'nun biyo-politik kavramsallaştırması ile siyasal iktisat, emek, değer, meta biçimi ve mübadele süreçlerine yönelik Marksçı bir ilgiyi bir araya getirmeyi amaçlıyor, ve bu tartışmayı yaşam bilimleri ve biyo-teknoloji alanında ortaya çıkan paralel epistemik ve teknik değişimler bağlamına yerleştiriyor.¹⁸ Bunun yanı sıra, sermayenin ve giderek de bilim-teknikğin *küreselleşen* boyutlarına bilhassa dikkat etme gayretinde. Bu amaçla, kitapta ABD ve Hindistan'daki genom-sonrası ilaç geliştirme piyasaları karşılaştırmalı olarak inceleniyor. Neden bu iki sahayı seçtiğim konusuna geçmeden önce, çalışmanın dayandığı teorik zemini daha ayrıntılı olarak açıklamak istiyorum.

Maddilik ve Soyutlama

Buraya kadar biyokapital ile yaşam bilimleri ve günümüz kapitalizmi arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğüme ilişkin bir taslak sundum. Kitap boyunca izlediğim analiz yöntemi asıl olarak, hem yaşam bilimleri hem de sermayenin, farklı maddilik ve soyutluk düzlemleri arasındaki çoklu ilişkiler sonucunda meydana geldiğini göstermeye dayanıyor. Bu kısımda bununla ne kastettiğimi açıklamaya çalışacağım. Kitapta yer alan beş farklı analiz alanının –mübadele, meta, değer tespiti, bilim ve küreselleşme– hepsinin bu diyalektik tarafından harekete geçirildiğini göstereceğim. Bunun için, tekrar Marx'ın yöntemine dönerek tarihsel ve diyalektik materyalizmi açıklamak gerekiyor.

18. Jason Read'in son dönemde yayınlanan harikulade kitabı *Micro-Politics of Capital*'ı ancak bu kitabın ilk taslağını bitirdikten sonra okudum. Read'in çalışması etnografik değil felsefi olsa da ve bilim-teknikle ilgilenmese de, Marx'ı Foucault'nun perspektifinden okumaya dayalı yöntemi benim burada yapmaya çalıştığım şeye yakın düşünüyor. Bkz. Read 2003.

Marx diyalektiği Hegel'den alır. Temel mantık, diyalektik bütünü birbirine karşıt iki parçadan oluştuğu ve bünyevi olarak çelişkili bir yapı arz ettiğidir. Gelgelelim bütünün oluşumu için her iki parça da elzemdir. Her iki nesne ya da sistemin çelişkili yapıda olduğunu göstermek yoluyla Marx hem analize konu olan nesne veya sistemi bütünüyle ifşa eder, hem de onun istikrarsızlığına işaret eder.

Bununla birlikte Marx diyalektiği akla, düşünceye ya da bilince değil, maddiliğe dayandırmakla Hegelci konumu tersine çevirmiştir. Marx'a göre insanın faaliyeti, onun varoluşunun maddi tarihsel koşullarının bir sonucudur. Marx'a göre bilinç, "daha en baştan itibaren toplumsal bir üründür ve insan var olduğu müddetçe de öyle kalacaktır".¹⁹ Marx'a göre amaç, bilincin toplumsal varoluşu nasıl yarattığını değil, varoluş koşullarının bilinci nasıl şekillendirdiğini görmek olmalıdır. Öyleyse kaba bir yorumla, Marx, kapitalizm denen toplumsal fenomenin gelişiminin altında yatan nedenin maddi üretim ilişkileri olduğunu göstermiştir, diyebiliriz.

Marksçı yöntemin bu kadar düz bir okuması, derinlemesine bir analiz karşısında elbette fazla indirgemeci kalır; bir kere, siyasetin tamamını sınıf siyasetine indirgemektedir. Fakat materyalist analizden çıkarılacak öyle bir nokta var ki, biyokapitale de uygulanması mümkün. Marx'ın materyalizm tarifini daha derinlemesine okumaya geçmeden önce buna bakmak istiyorum.

Sözgelimi, yukarıda bahsettiğim üzere genom araştırmaları alanına özgü olduğu söylenen şeylerden biri, yaşamı bilgi olarak tahayyül etmemize olanak vermesidir. Gelgelelim yaşamın bilgiden oluştuğu fikri, moleküler biyolojinin temelini oluşturan dogmanın bir parçasıdır. Buna göre yaşamın işleyişi bir dizi şifreleme işlemi olarak ifade edilmektedir; DNA'nın RNA'ya *transkripsiyonu*, RNA'nın da proteine *tercümesi* gerçekleştirilir – bu algoritmik yaşam tahayyülü, en az 1950'lerden bu yana moleküler biyolojiye hâkimdir.²⁰ Aradaki fark, genom çalışmalarının, "bilgi olarak yaşam" *metaforunun* bugün *maddi* bir gerçekliğe dönüşmesine ve ticari bir biçim kazanmasına olanak vermesidir. Diğer bir deyişle, mesele yaşamın bilgi olarak *tahayyül edilmesinden* ibaret değildir; yaşam artık paketlen-

19. Marx ve Engels 1963 (1845), s. 19.

20. Bkz. Doyle 1997, 2003; Jacob 1993 (1973); Kay 2000; Keller 1995, 2002.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nip metaya dönüştürülebilecek ve veri tabanı olarak satılabilecek bir bilgi olarak *temsil edilebilmektedir*. Bu değişimin kendisi kavramsal düzeyde bir ilerlemeden ziyade, bilginin önceden tahayyül edilemeyecek hızlarda üretilip işlenmesine ve biçimlerde tahlil edilmesine olanak veren teknolojik donanımın gelişmesi sayesinde olmuştur. Nitekim, genom biliminin, ticari olarak kullanılabilecek maddi bilgi üreten bir dizi teknolojiden oluştuğunun kanıtı, insan genomunun içerdiği dizileri çözme "yarışı" sırasında açıkça görülmüştür. DNA dizilerine dair enformasyonun ticari statüsünü denetlemekte önemli olan yalnızca Merton'un komünizm ölçütü değildi; DNA dizilerine dair enformasyon genom teknolojileri nedeniyle artık bir *nesne* haline gelmişti ve bu nesneye kimin sahip olacağı, daha sonraki araştırmaların ne şekilde yürütüleceğine bağlıydı.

Bununla birlikte Marx'ın materyalist analizi, materyalist açıklamayı zora sokan noktalarla doludur. Bizzat Marx'ın bunu açıklamakta kullandığı şema, *altyapı* ve *üstyapı* kavramlarına dayanır. Marx'a göre toplumsal etkinliğin temel itici gücünü maddi üretim ilişkileri oluşturmaktaydı, bilinç formları ise bu temelde anlaşılması gereken "üstyapı" öğeleriydi. Bu nedenle, örneğin *Alman İdeolojisi*'nde (Marx ve Engels 1963 [1845]) din, maddi üretim ilişkilerinde temellenmiş olmamasından dolayı "yanlış bilinç" olarak reddedilmiştir.

Ancak Marx'ın emek-değer teorisini ortaya attığı döneme gelindiğinde, maddi bir altyapı ile soyut addedilen bir üstyapı arasında kurulan bu basit ilişkinin büyük ölçüde bulanıklaştığı görülür.²¹ Bu durum, Marx'ın kapitalist sömürüye ilişkin yapısal analizine büyük oranda zemin oluşturan artı-değer analizinde açıkça ortaya çıkar. artı-değerin nasıl sömürüye yol açtığını anlamak için Marx, kapitalist siyasal iktisadın temel çelişkisine dair bir soru sorar: Birbirine denk iki şeyin mübadelesi nasıl olup da artı-değere yol açmaktadır?

Bu soruyu yanıtlarken Marx, artı-değerin kaynağını, işçinin ücret karşılığında sermayedarla mübadele ettiği emeğinde değil, işçinin bu ücrete karşılık gelenden *daha fazla* iş üretme *potansiyelinde* bulur. Marx'ın "emek gücü" adını verdiği şey, bu potansiyeldir. Yaratıcı bir potansiyel olan emek gücü, önceden belirlenmiş bir değer

21. Marx'ın emek-değer teorisi için bkz. *Grundrisse* (Marx 1973 [1858]) ve *Kapital 1. Cilt* (Marx 1976 [1867]).

değildir. Dolayısıyla eşit gibi görünen bu mübadele edimi (sermayedarın ödediği ücrete karşı işçinin emeği), içerisinde eşitsiz bir unsur barındırmaktadır; çünkü ücret sabit bir karşılıktır, oysa emek—ki aslında emek gücüdür— ücret olarak ödenen paranın *kat be kat üzerinde* bir değer yaratma potansiyelidir.

Burada kilit olan nokta, emek gücünün tümüyle soyut bir kavram olmasıdır; bununla birlikte, siyasal iktisada burjuva yaklaşımından farklı bir açıklama getiren emek-değer teorisinin temel dinamikleri işte tam da bu soyut kavrama dayanır. Öyleyse tarihsel materyalizm bütünüyle bu temel soyutlama üzerine kuruludur; gelgelelim bu, tamamen yapısal, maddi üretim ilişkilerinden kaynaklanan bir soyutlamadır. Zira soyutlamayı mümkün kılan şey, üretimin maddi araçlarının sermayedarın denetiminde oluşudur. Dolayısıyla maddi biçimlerle soyut biçimler arasındaki diyalektik ilişki Marx'ın sermaye analizinin merkezinde durur.

Maddilik ve soyutluk arasındaki bu ilişki Marx'ın yapıtı boyunca süregider. Marx'tan alınması gereken kilit önemdeki bu yöntemsel dersi buradaki analize dahil ediyorum. Örneğin, mübadele ediminin kendisi bu diyalektik tarafından harekete geçirilir; ister sermayedar ile işçi arasındaki mübadele, ister —ana hatlarıyla *Grundrisse*'nin başında ve *Kapital*'de tarif edilen— para ve metaların dolaşımı söz konusu olsun. Biyokapital de, sermayenin dolaşım biçimlerinden herhangi biri gibi, para ve malların dolaşımını ve mübadelesini içerir; dolayısıyla buna ilişkin analiz merkezi önemini korumaktadır. Fakat bunun yanı sıra biyolojik malzeme ve bilgi gibi birtakım yeni unsurlar da dolaşıma dahil olur. Genom araştırmalarının mümkün kıldığı temel yeniliklerden biri, bilginin belli bir biçimde maddileşmesi ve maddi biyolojik kaynağından koparılmasıdır (örneğin doku ya da hücre kültürlerinde olduğu gibi).

Gelgelelim, Marx'ın bize öğrettiği gibi meta, para ya da sermayenin çeşitli biçimlerinin katettiği devreyi izlemekle yetinemeyiz. Çünkü, tekrar edersek, Marx'ın para ve metaların dolaşımına ilişkin analizinin merkezinde metanın *gizemli ve büyümlü* tabiatı yatar; onun deyişiyle meta, "bir sürü metafizik incelikle ve ilahi lütufla" yüklüdür (Marx 1976 [1867]: 163). Diğer bir deyişle, gerek işçi ve sermayedar, gerekse para ve meta arasındaki etkileşimin merkezinde salt materyalist bir biçimde kavranması mümkün olmayan, soyutlamaya

dair tekinsiz bir nüve bulunur.²² Nesne olarak ele alındığında son derece banal bir şey olan metanın toplumsal bağların aracısı haline gelmesini sağlayan şey işte bu tekinsiz nüvedir. Marx'ın metaya ilişkin bu dinamiği "teolojik" olarak nitelemesi bilhassa çarpıcıdır. Yirmi iki yıl önce (*Alman İdeolojisi*'nde) din, ideolojik, dolayısıyla üstyapıya ait bir yanlış bilinç biçimi olması temelinde reddedilmekteydi; oysa *Kapital*'in yazıldığı sırada, metanın "teolojik" (ya da ilahi) karakteri onun fetiş niteliğinin başlıca semptomu haline gelir.²³ Öyleyse mübadele eyleminden aynı zamanda bir "devşirme" ânu olarak bahsedilmesine şaşırmmamak gerekir; burada "devşirme" bir tür nesnenin (örneğin paranın) ona sahip olan kişi açısından başka tür bir nesneye (örneğin metaya) dönüşmesidir, fakat *aynı zamanda* açıkça teolojik bir kategoridir.²⁴

Mübadele edimi gibi değer tespiti edimi de maddilik ve soyutluk arasındaki diyalektik tarafından harekete geçirilir. Değer tespiti zaten mübadele sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır, fakat kapitalizmin sanayi sermayesi ve spekülâtif sermaye olarak iki kola ayrılmasıyla birlikte değer tespiti de birden çok düzlemde işlemeye başlar. Dolayısıyla bir yanda, somut maddi üretime dayanan değer tespiti düzlemleri bulunur – örneğin herhangi bir şirketin ürettiği, dağıtımını yaptığı ya da sattığı ürün miktarı veya kâr haddi ve cirosu. Öte yanda ise bu kitabın büyük bölümünde ele alınan 1999-2001 yılları arasındaki nokta.com furyasında çok daha etkin olan değer tespiti türü

22. Donna Haraway (2004) mübadelenin genelinde bulunan bu tekinsiz değer için "karşılaşma değeri" tabirini kullanıyor.

23. Sermayenin Marksçil analizinin zeminini oluşturan temel bir gerilim olan, Marx'ta fetiş ve ideoloji kavramlarının çetrefil ilişkisiyle ilgili olarak bkz. Etienne Balibar'ın "The Vacillation of Ideology in Marx" makalesi (Balibar 1994). Marx'ın meta fetişizmini ele alış biçiminin, Freudyen veya psikanalitik semptom kavramının öncülü olan semptomatik bir argüman ileri sürdüğüne dair bir tartışma için bkz. Žižek'in "How did Marx Invent the Symptom?" adlı makalesi (Žižek 1994). Burada "tekinsiz" sözcüğünü de gelişigüzel bir biçimde değil, Freudyen kavrama nazire olarak kullanıyorum. Parasal ve finansal mübadele sistemlerinin tekinsizliği üzerine bir analiz için ayrıca bkz. Maurer 2003.

24. Biyotıp alanındaki mübadele şebekeleri üzerine hazırladığı "The moment of Conversion" başlıklı atölye çalışmasında bu noktayı açıklığa kavuşturduğu için Nick King'e çok teşekkürler. Bu maddi sürecin bu şekilde soyutlanması, King'in analizinin merkezini oluşturuyordu. Atölye çalışmasında gerçekleşen sohbetler 1. Bölüm'deki tartışmayı geliştirmemde son derece yararlı oldu.

vardır; bu tür, verimliliğin somut maddi göstergeleriyle değil, *gelecekteki* verimlilik ya da kâr olasılığı gibi soyutlamalarla ilişkilidir. 3. Bölüm'de daha ayrıntılı olarak göstereceğim gibi, değer tespitinin bu türünde tahayyül, mübalağalı reklam ve vaat, ilaç geliştirme piyasasının lokomotifleridir. Gerek girişimci sermayedarlar gibi özel yatırımcılar tarafından yeni kurulan firmaların değerleri takdir edilirken, gerekse Wall Street borsalarında kamu teşebbüslerine değer biçilirken başlıca etkenler bunlardır. Son birkaç yılın borsa skandallarının işaret ettiği gibi, bu yeni soyutlama düzeyi salt söylemsel değildir, farklı somut, maddi pratiklere yol açmıştır; sözgelimi yaratıcı muhasebe mekanizmaları bunlar arasındadır. Değer tespitinin bu farklı düzlemleri arasına gizlenmiş olan gerçek, tıpkı "devşirme" gibi "değer" dediğimiz şeyin de çift anlamlı bir sözcük olması; piyasada somut olarak değer tespiti anlamından başka, etik olanın anlam ve uygulamaları hakkında bir kaygıyı ima etmesidir. Bu durum, biyo-teknoloji ve ilaç sanayisi gibi, işi hayat kurtarmak olan ve bunu her fırsatta dile getirmek suretiyle ciddi miktarda sembolik sermaye elde eden sektörlerde bilhassa önem kazanmaktadır. Metalar ve mübadele süreçlerinde olduğu gibi, değer tespit sistemlerinde de teolojik bir gizem hüküm sürer.

Hatta aynı durum, bilimsel "gerçek" üretme yetisi sayesinde belli bir otorite kazanan bilim için de geçerlidir. Gerçeğin üretimi hiçbir zaman salt kavramsal ilerlemeden kaynaklanmaz, çoğu kez destekleyici teknolojik ilerlemeye de gerek duyar. Öyle ki, araç şirketleri tabir edilen ve genom araştırmalarını mümkün kılan temel malzemeleri, reaktifleri ve teknolojik makineleri imal eden şirketler olmasaydı, genom araştırmaları atağa kalkamazdı. Gelgelelim (genom araştırmaları gibi bilim-teknik disiplinlerindeki) öznelerin ortaya çıkışı daima (disipline edilmiş aktörler olan) öznelerin halihazırdaki dağılımına bağlıdır. Genom araştırmaları örneğinde, bu ikinci gruba giren özneler arasında hastalar, tüketiciler ya da deneye tabi olan özneler sayılabilir. Bu konuyu 2. ve özellikle 4. bölümlerde ele alıyorum. Bizatihi yaşamın anlamıyla ilgili disiplinler söz konusu olduğunda, ki genelde biyoloji bilimleri ve özelde genom araştırmaları kendine bu rolü atfeder, bu durum bilhassa öne çıkmaktadır. *Biyokapitale* özgü koşullar, büyük oranda ilaç geliştirme sahasının (aşağıda ele alınacak olan) kendi özgül piyasası ile yeni yaşam bilimlerine öz-

gü epistemolojilerin ve özne oluşumlarının bileşiminden kaynaklanmaktadır.

Buraya kadar, biyokapitalden bahsederken yerellikten uzak (ve örtük olarak Amerika'ya özgü) terimler kullandım. Oysa bu kitap biyokapitalin ABD ve Hindistan'da, birbiriyle ilintili koşullarda sergilediği dinamiklerin karşılaştırılmasından oluşuyor; ve bu karşılaştırma sırasında çoklu kapitalizmleri oluşturan *küresel* rejim ve pratiklere bilhassa dikkat ediyor. Zaten küreselleşmenin kendisi de maddilik ve soyutluk arasındaki diyalektik ilişki tarafından harekete geçirilmektedir.

Bu tür bir projenin yöntemsel güçlüklerinden bir tanesi, Amerikan ve Hint tekno-kapitalizmlerinin simetrik bir karşılaştırmasının aslında imkânsız oluşudur. Çünkü bilimsel çalışma yapma ya da küresel piyasayı etkileme konusunda iki ülkenin sahip olduğu olanaklar arasında bariz ve derin bir asimetri söz konusudur. Dolayısıyla her iki ülkede hâkim olan yapısal üretim ilişkileri arasında önemli, hatta son derece yaşamsal, somut farklar bulunmaktadır. Öte yandan, Hintli aktörlerin eylemlerinin salt yapısal eşitsizliklere başvurarak açıklanamayacağını iddia ediyorum; zira bir dizi bireysel ve kolektif *özlem*, özellikle de küresel bir serbest piyasa oyuncusu olma özlemi bu eylemlerde rol oynuyor. Gelgelelim söz konusu aktörler için, bu arzu daha en baştan *Amerikalı gibi* davranmak anlamına gelir. Yani Amerikan serbest piyasa tahayyülünün belirgin bir taklidi söz konusudur. Ancak bu taklitçi özlemlere karşın, Hindistan'da tekno-kapitalist sistemlerin fiili olarak ortaya çıkışı Amerika'daki örneklerden büyük oranda farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmayı yaratan koşullar arasında, hem iki ülkenin tarihleri arasındaki yapısal farklılıklar (sözelimi Hindistan'ın sömürge geçmişi ve sömürgecilik sonrasındaki elli yıllık devlet sosyalizmi), hem de Hindistan'ın serbest piyasa tahayyüllerinin pürüzsüz bir biçimde eklemelenmek bir yana, oldukça sürtünmeli bir sahada gerçekleşmesi ve Hindistan ile Batı arasındaki eşitsiz ilişkiye duyulan ulusal öfkeden kaynaklanan gerilim sayılabilir. Benzer şekilde, bilhassa ABD'ye özgü bir küreselleşen serbest piyasa tahayyülünün serbest piyasa kapitalizminin nötr haliymiş gibi, bir norm biçiminde sunulması da –ileride göstereceğim gibi– sözelimi milliyetçilik gibi soyutlamalardan kaynaklanır, ki bunun ABD ve Hindistan'daki ifadesi birbirinden çok farklıdır.²⁵

Diğer bir deyişle, Marx'ın yönteminden bir ders çıkarmak gerekirse, küresel kapitalist sistemin izahati, bu sistemi üretmeyi ve idame ettirmeyi amaçlayan bilim-teknik ya da sermaye akışlarının çetellesini tutan bir şebeke analizinden ibaret olamaz.²⁶ Böyle bir izahat bu akışların, bir yandan maddi nesneler ve yapısal üretim ilişkileri; diğer yandansa ister söylem, ideoloji, fetişizm ve etik biçimlerinden, ister ruhani ya da ulusal inanç sistemleri ve özlemlerden oluşan soyutlamalar arasındaki çoklu, çok katmanlı ve karmaşık etkileşimlerin sürekli tesiri altında olduğunu da göz önünde bulundurmalıdır. Bu soyutlamaları şebekeler ve akışlar gibi bir şema üzerinde sabitlemek güç olsa da, bunların varlığını kabul etmek –Donna Haraway'in tabiriyle– biyokapitalist "soğan" diyebileceğimiz şeyi anlamlandırmak açısından elzemdir.²⁷

İlaç Geliştirme Sahasında Yukarı ve Aşağı Yönelimli Hareketler

Buraya kadar olan kısımda, biyokapitalin aynı anda hem küresel hem de tikel bir sistem ve uygulamalar kümesi biçiminde ortaya çıkışının, maddilik ve soyutluk arasındaki karmaşık ilişkilere dayandığını ileri sürdüm. Gelgelelim, bu ilişkilerin kendisi de tarih boyunca evrim geçirmiş alanlar üzerinde kurulmuştur. En basit şekliyle bu alanlar, içinde bulunduğumuz tarihsel konjonktürde sermaye mantığının üstbelirlenimine tabidir. Fakat kapitalist alanların kendisi de çokludur ve farklı piyasa kesimleri, farklı piyasa alanları nasahiptir. Biyokapitalin özgül niteliklerinden biri, ilaç geliştirmeye özgü alandır. Bu alan, hem ilaç geliştirme teşebbüsünün kendi doğası, hem de biyoteknoloji ve ilaç sanayilerinin geçirdiği piyasa evrimi tarafından şekillendirilmiştir. Bunlar, aşağıda göstereceğim gibi, ilaç geliştirme teşebbüsünün iki farklı kolunu oluşturur. Bu bölümde, Amerika'ya özgü bu saha içinde "yukarı yönelimli" ve "aşağı yönelimli" hareket-

25. İktisadın ulusal bir disipline nasıl dönüştüğüyle ilgili olarak bkz. Deshpande 2003.

26. Bilim-teknikğin nasıl işlediğine dair aslında son derece çarpıcı bir analiz sunan aktör-şebeke teorisinin bu noktada indirgemeciliğin tuzağına düştüğü kanaatindeyim. Bkz. örneğin Callon 1999 (1986); Latour 1987, 1988.

27. "Bilim-teknik pratiğinin soğanı" tasviri için bkz. Haraway 1997.

ler olarak adlandırılan dinamikleri betimledikten sonra ilaç geliştirme sürecinin bir özetini sunacağım. Ardından da kısaca, Hint ilaç sanayisinin bu sahaya nispeten nerede durduğuna değineceğim.

İlaç geliştirmenin ilk evresi, potansiyel bir öncü bileşiğin tanımlanmasıyla başlar (*ilacın keşfi* olarak bilinen şey); klinik deneylerin ardından (ki ilaç geliştirme tabir edilen bütün bir sürecin aslında bir alt kümesidir), nihayet tedavi amaçlı bir bileşiğin üretilmesi ve pazarlanmasına dek uzanır. Bu sürecin ilk aşamaları *yukarı yönelimli*, sonraki aşamalarıysa *aşağı yönelimli* evre olarak adlandırılır.

Biyoteknoloji şirketleri ile ilaç şirketleri, ilaç geliştirme teşebbüsünün apayrı iki kolunu temsil eder. Bunlar farklı tarihsel dönemlerde şekillenmiş, büyük ölçüde birbirinden farklı bilimlerle uğraşan ve ilaç geliştirme piyasası içinde çoğunlukla farklı konumlara sahip olan iki alandır. Tedavi amaçlı moleküllerin ilaç sanayisi tarafından geliştirilmesi büyük oranda organik bir kimyasal senteze dayanır. Çoğu kez rastlantı sonucu keşfedilmiş olan biyolojik maddelerin kimyasal sentez aracılığıyla elde edilen türevleri, doğadan elde edilenlerle yapılandan daha güvenli ve verimli bir tedaviyi mümkün kılar. Son yetmiş beş yıl boyunca sentetik kimya, yeni molekül geliştirmede hakikaten öncü rol oynamıştır. Öncü bileşiğin keşfini daha az rastlantısal, daha rasyonel ve öngörülebilir kılmak için yapılan büyük yatırımlara rağmen, sentetik kimyaya özgü geleneksel yöntemler hâlâ ilaç sanayisinin belkemiğini teşkil etmektedir.

Öte yandan biyoteknoloji endüstrisinin başlangıcı, daha önce de bahsettiğimiz gibi, yeniden eklemlenmiş DNA teknolojisine dayanır.²⁸ Organik kimyasal ilaç sentezinin mantığı, hücre ve molekül bileşenleriyle etkileşerek onları dönüştüren küçük kimyasal bileşikler üretmektir; biyolojik ilaç geliştirmenin mantığı ise hücre ve moleküllerin normal işleyişinin parçası olan moleküller üretmeye dayanır.

İlaç sanayisinin hikâyesi, 20. yüzyılda sanayinin gelişimine dair en çarpıcı hikâyelerden biri. İlaç sanayisi aslında boya sanayisinin içinden doğdu, tıpkı biyoteknolojinin de 1970'lerde ilkin petrokimya sanayisi tarafından desteklenmesi ve onun içinden doğması gi-

28. Robbins-Roth'un (2000) çalışması biyoteknoloji endüstrisine dair, biraz yüceltme içermekle birlikte, yararlı bir izahat sunuyor. İlaç sanayisine dair izahat için bkz. Mahoney 1957; Mann 1999.

bi. İlaç sanayisindeki "furya" 1930'larda sülfanomitlerin keşfiyle birlikte gerçekleşti. Ardından, II. Dünya Savaşı seferberliğinin bir parçası olarak penisilinin sanayi ölçeğinde üretilmesi, savaş sırasındaki savunma ve güvenlik ihtiyaçları ile ilaç sektöründeki yenilikler arasındaki önemli bağlantıları gözler önüne seriyordu.²⁹ 19. yüzyılın sonunda, ilaç şirketi denebilecek iki şirket mevcuttu yalnızca: Bayer ve Hoechst. 1930'lar ve 1940'larda bu ikisinin yanına geleceğin ilaç devleri Ciba Geigy, Eli Lilly, Wellcome, Glaxo ve Roche eklendi. Canlı organizmaların ürettiği kimyasal madde sanayisindeki atılım, streptomisinin tüberküloz tedavisinde kullanılmak üzere geliştirilmesiyle başladı ve 1940'larla 1950'ler boyunca devam etti. Biyo-ilâç sanayisinin gelişimi ise –tahmin edileceği gibi– çok daha mütevazı bir tarihe sahip, zira biyo-teknoloji sanayisinin geçmişi çok daha kısa; ayrıca biyo-ilâçların sentezi genellikle küçük organik moleküllerden birçok açıdan çok daha karmaşık olduğundan, geleneksel ilaç geliştirmeden çok daha çetrefil bir süreci kapsıyor.³⁰

Biyo-teknolojinin bir doğuş öyküsü varsa eğer, bunu Genentech ile başlatmak doğru olur. Her ne kadar Genentech'ten beş yıl önce, 1971'de kurulan Cetus adlı firma ilk biyo-teknoloji şirketi olarak kabul edilse de, biyo-teknoloji firmalarının Wall Street'teki varlığını ilk kez dünyaya duyuran olay, 14 Ekim 1980'de Genentech'in hisselerini kamuya arzı olmuştu. Bu olay, tanımı gereği yıllar boyunca yalnız vaade dayalı olarak iş gören ve Ar-Ge çabalarının karşılığında tedavi amaçlı somut ürünler elde edene kadar beklemek zorunda olan şirketlerin piyasada yer almasının mümkün olduğunu gösterdi.³¹

29. Bu ABD'de son dönemdeki biyo-terörizm paniğinin ertesinde bilhassa geçerlilik kazanıyor – Eylül ve Ekim 2001'in şarbonlu mektuplarını hatırlayabiliriz. Ekim 2001 sonunda Boston'da katıldığım bir girişimci sermaye konferansında rastladığım bilim erbabı arasında gizleyemedikleri bir heyecan hâkimdi. Şarbon vakasının düpedüz bir iş fırsatı doğurduğunu, zira Savunma Bakanlığı'nın ilgisini biyo-teknoloji endüstrisine yönelteceğini düşünüyorlardı. Hoyt ise (2002) II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'da aşı geliştirme alanında askeriye-sanayi işbirliğinin rolünü analiz ediyor.

30. Biyo-ilâç ürünleri üreten ilk dönem biyo-teknoloji firmaları içinde en başarılı olanlar (granülosit koloni stimülan faktörü [G-CSF] üreten) Amgen ve (rekombinant insülin, doku plasminogen aktivatörü [tPA], insan büyüme hormonu ve (interferon ürünleri üreten) Genentech'tir (iyi bir özet için bkz. Walsh 1998: 1-36; burada aktarılanlar için bu metne başvurdum).

Genelde ilaç firmalarından çok daha küçük çaptaki biyo-teknoloji firmalarının keşif kapasitesi yalnızca "daha yeni" bilimlerle uğraşmalarından değil, aynı zamanda daha küçük, daha rahat uyarlanabilir ve yönetsel olarak esnek bir örgütsel yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, birbirleriyle alışveriş yaparken, biyo-teknoloji ve ilaç firmalarının güç ve pazarlık üstünlüğü bakımından apayrı konumlarda bulunduğu hiç şüphe yoktur. İlaç geliştirme alanının temel bir özelliği, birkaç istisna dışında biyo-teknoloji şirketlerinin genelde yukarı (yani ilacın keşfine) yönelmesi; buna karşın molekülleri aşağı doğru, klinik deneyler aşamasına taşıyacak sermayeden çoğu durumda yoksun oluşudur. Bunun yerine, söz konusu şirketler tedavi potansiyeli taşıyan bir molekülün lisansını, bu süreci tamamlamak için gerekli sermayeye sahip olan bir ilaç şirketine devretme yoluna gider.

Özetlemek gerekirse, bugün ABD'de ilaç geliştirme piyasası iki tür şirketten oluşmaktadır: çoğunlukla yukarı yönelen ilaç keşfi projeleri üzerine çalışan ve sürecin ileri bir aşamasında tedavi potansiyeli taşıyan moleküllerin lisansını ilaç şirketlerine devreden küçük çaplı biyo-teknoloji şirketleri ile, biyo-ilac gelişimi yönündeki birtakım hamlelere karşın hâlâ organik kimyasal sentez yöntemiyle tedavi amaçlı küçük moleküller geliştiren büyük ilaç şirketleri. Bu ikinci grubun stratejik işleyişi, büyük oranda, biyo-teknoloji şirketlerinden molekül lisanslarını devralmak ve kimi zaman da portföyünde gelecek vadeden moleküller bulunan biyo-teknoloji şirketlerini tümünden satın almak şeklindedir. Aşağı ve yukarı yönelimli bu hareketler ilaç geliştirme dinamiklerini temelden biçimlendirir ve ilaç geliştirmenin temel niteliklerinden bazılarını oluşturur.

Genom araştırmaları ilaç geliştirme süreci içerisinde yukarı yönelimli bir piyasa nişinde yer alır; bununla birlikte, genom şirketlerinin pek çoğunun –ve bu arada her biyo-teknoloji şirketinin de– rüyası, sermaye rezervlerini ve cirosunu artırmak ve böylelikle tedavi amaçlı öncü molekülleri pazar yönünde daha ileri taşımaktır. Genom araştırmaları sonrası ilaç geliştirme piyasasına odaklanan bu kitabın ampirik içeriği açısından, ilaç şirketleri başlı başına bir analiz sahasın-

31. Bu halka arz olayına ilişkin bir tartışma ve biyo-teknoloji endüstrisini harekete geçiren temel zamansal şemanın analizi için bkz. 3. Bölüm.

dan ziyade harekete geçirici bir gölge rolü oynuyor. Farklı ilaç şirketleri kendileri için potansiyel değer kaynağı olarak gördükleri genom araştırmalarına değişen derecelerde ilgi gösteriyor ve bazıları genomla ilişkili araştırma-geliştirme için kaynak yatırımı da yapıyor. Fakat gerekli sermaye rezervlerine ve molekülleri piyasaya taşıyabileceğini kanıtlayan bir geçmişe sahip yegâne kurumsal yapı olan ilaç şirketleri, çoğu durumda ilaç geliştirme sürecinin ağır topları gibi davranmaktadır. Bu şirketler, yukarıda değindiğimiz gibi, biyoteknoloji şirketlerinden moleküllerin lisansını alarak bunları ilaç geliştirmenin aşağı yönelimli süreçlerinden geçirmektedir. Bu nedenle ilaç şirketlerinin, molekül üretmenin yanı sıra, ilaç geliştirme değer zincirinde çoğu kez sermaye ve meta akışının denetleyicileri gibi davrandığı söylenebilir. Gerek lisans anlaşmalarıyla, gerekse yukarı yönelimli firmaları bilfiil devralmak yoluyla, yukarı yönelimli teknoloji ve moleküllerden hangilerinin yatırıma değer olduğuna bunlar karar vermektedir. Böylelikle ilaç şirketleri, adeta ilaç geliştirme teşebbüsünün yatırım bankaları gibi davranmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, birbiriyle ilişkisi hiç de pürüzsüz olmayan iki ayrı ekonominin varlığıdır. Bunlar Marx'ın "sanayi kapitalizmi" ve "ticari kapitalizm" olarak adlandırdığı şeylere karşılık gelir, ki biyokapitalin genel anlamda kapitalist sistemlerle olan ilişkisinden bahsederken buna değinmiştim. Bir yanda ilaçların Ar-Ge'si, imalatı ve pazarlaması, yani ilaç geliştirme ekonomisinin üretim, dağıtım ve satışla ilgili bileşeni durur (Marx'ın "sanayi kapitalizmi"ne benzer bu); diğer yandaysa (Marx'ın "ticari kapitalizm"ine benzeyen) spekülasyon piyasası vardır ve bu da (ABD'de hemen hepsi kamuya açık işlem gören) ilaç şirketleri açısından Wall Street'te hisselerinin değer kazanmasını ifade eder.

İronik bir biçimde, bir şirket ne kadar büyük ve güçlüyse, Wall Street'i memnun etmesi –bazı bakımlardan– o kadar zordur. Çünkü bir yatırımın değerini tespit ederken kullanılacak ölçütlerden biri istikrar ve güvenilirlik ise (ki bu açıdan ilaç şirketleri son derece sağlam yatırımlardır), bir diğeri de hissenin değer kazanma potansiyelidir – 1999-2001 arasındaki nokta.com furyası sırasında bu ikincisinin önemi bilhassa abartılmıştır. Hisse başına kazanç olarak bilinen bu kıstas, bir yatırımcının sahip olduğu hisselerin değerinde yüzde cinsinden görülen yıllık artışı ifade eder. Yatırımcılar ellerin-

de bulundurduğu herhangi bir hisse için yıllık yüzde 12 ila 15 gibi bir artış görmeyi ister; ilaç şirketleri için tipik artış oranı ise yüzde 8 ila 10 aralığında değişmektedir. Bu durum, büyük oranda ilaç geliştirme sürecinin gerektirdiği zaman, sermaye yoğunluğu ve yüksek riskle ilişkilidir. Ayrıca, büyük, başarılı ve son derece kârlı bir sanayinin, çok daha küçük bir şirkete eşit bir nispi değer artışı elde edebilmek için çok daha fazla mutlak kâr sağlaması gerekmektedir. Şöyle ki, portföyünde tek bir molekül bulunan küçük bir biyo-teknoloji firması, ikinci bir molekül için klinik deneylere başladığında borsada büyük bir heyecan yaratacaktır. Oysa piyasada sözgelimi on beş tescilli molekülü bulunan ve bunların yedi tanesi jenerik, diğer sekizi klinik deneylerin çeşitli aşamalarında olan büyük bir ilaç şirketi portföyüne bir dokuzuncu molekülü eklediğinde, bunu geliştirmesi için gereken kaynak ve araştırma küçük bir biyo-teknoloji firmasınınkiyle aynı olduğu halde, yatırımcılarda büyük olasılıkla aynı derecede heyecan yaratmayacaktır. Çünkü büyük şirketin uzun piyasa geçmişine kıyasla bu olayın etkisi o kadar da belirleyici değildir. Bu nedenle, ilaç sanayisinin aşırı kârlı bir sektör oluşuna işaret ederek yüksek ilaç fiyatlarına karşı bir konum benimsemek ne kadar meşru bir tavırsa, sanayinin ayakta kalabilmesi için ilaç fiyatlarının yüksek olması gereğine işaret eden bir sanayici söylemi de o derece meşrudur. Görünürde birbirine tümüyle tezat olan bu söylemlerin her ikisi de piyasa açısından anlam taşır: İlki meta piyasasına ve kazanç elde etmeye, ikincisi ise spekülatif piyasaya ve yatırımcıları memnun etme gereğine işaret eder.

Buraya kadar olan kısımda, ABD'deki ilaç geliştirme sahasını şekillendiren yukarı ve aşağı yönelimli hareketlere değindim.³² Fakat dünyanın pek çok başka ülkesinde de ilaç şirketleri onlarca yıldan beri güçlü sanayiler olarak mevcuttur. Örneğin Hint ilaç sanayisi bugün dünyanın en ilginç ulusal ilaç sanayilerinden bir tanesidir. Bunun başlıca nedeni ise sanayiye bugünkü karakterini veren tescil rejimleridir. 1970 Hint Patent Yasası ilaç imalatı patentini ürüne değil, sürece vermektedir. Bu sayede Hint ilaç şirketleri, Amerika'daki

32. Her ne kadar klinik deneyleri ve ilaçların pazarlanmasını denetleyen yapı önemli farklar gösterse de, Avrupa'da da benzer bir saha mevcut. Bunlar ilaç geliştirme sahasının sözü edilen iki bağlamda aldığı biçimi anlamak açısından belirleyici farklar, ancak bu kitapta böyle bir araştırmaya girişmeyeceğim.

muadillerinden farklı olarak, piyasada halihazırda tescilli olarak bulunan ilaçları kendilerine ait bir yöntem kullanmak kaydıyla yeniden üretebiliyordu.³³ Bu durum sanayiye üründen sürece doğru geliştirilmiş, ucuz, kitlesel ilaç imalatına yatkın hale getirmiş ve sonuç olarak Hindistan dünyanın en düşük ilaç fiyatına sahip ülkelerinden biri olmuştur. Gelgelelim 1995 yılında Hindistan, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) şart koştuğu tescil rejimine imza attı ve böylece ülkedeki sanayinin 2005 yılına kadar DTÖ ile tamamen uyumlu hale gelmesi taahhüdünde bulundu. Tescil rejimlerinin DTÖ tarafından şart koşulan hale getirilmesi, Hint sanayisinde bir paradigma değişikliğini zorunlu kıldı. 2005'ten itibaren Hint ilaç şirketleri, piyasada halihazırda bulunan bir molekülü alıp kendilerine özgü süreçlerden geçirerek yeniden üretip satamayacaklar. Hint şirketleri bundan böyle, Amerikan ilaç geliştirme piyasasına çok daha paralel biçimde, yeni ilaç keşfi ve ilaç geliştirmeye yönelmek zorunda kalacak.

Hint ilaç sanayisinin bugün karşı karşıya olduğu en önemli soru, DTÖ'yle uyumlu hale gelmenin bu sanayi üzerinde ne etki yapacağı, üründen sürece doğru geliştirilmiş kitlesel ilaç üretimine izin vermeyen bir mülkiyet rejimine geçişin tam olarak ne gibi sonuçlar doğuracağı sorusudur. Hint ilaç sanayisi hasta, ölmek üzere olan ve piyasanın canlandırıcı etkisine ihtiyaç duyan bir sanayi değildi, bilakis 1980'ler boyunca oldukça kârlı bir sanayiydi. Dolayısıyla DTÖ rejimine geçiş bu sanayi açısından yalnızca Ar-Ge tesisleri kurmayı gerektiren yeni ve alışılmadık ilaç keşfi yöntemlerini benimsemek anlamına gelmiyor, aynı zamanda ciro temelli bir işletme modelini terk ederek yüksek kâr potansiyeline sahip ancak çok daha riskli bir büyüme modeline geçmeyi ifade ediyor. Bu ikinci modelde Hint şirketleri yalnızca satmayı başardıkları ürün miktarı üzerinden değil, ne kadar değer yaratabilecekleri konusunda yatırımcıların yaptığı spekülasyonlar üzerinden de değerlendirmeye tabi tutulacak ve bir yandan da kendilerinden daha güçlü Batılı şirketlerin doğrudan rekabetine maruz kalacak.

33. Tahmin edilebileceği üzere, ABD ilaç sanayisine yakın kişiler bu durumu korsanlık olarak adlandırdı. Fakat burada verilen formülasyondan anlaşılacağını umuyorum ki bunu serbest piyasa rekabeti olarak görmek de pekâlâ mümkündür; tıpkı gündelik tüketim içerisinde en büyük paya sahip pek çok mal için ABD'de de meşru olduğu gibi.

Bununla birlikte, giderek artan sayıdaki Hint şirketi, yeni kimyasal bileşik keşfi yapabilecek bir şirket haline gelmek için örgütlenme biçimini yeniliyor. Buradaki amaç yalnızca kâr elde etmek değil, aynı zamanda küresel olarak genişlemek. Ar-Ge yatırımı yapmaya başlayan Hint şirketlerinin işgal ettiği pazar nişi, Batılı bir biyo-teknoloji şirketinin büyük ilaç şirketleri karşısındaki konumunu andırıyor. Sözgelimi Dr. Reddy's Laboratories, üründen sürece doğru jenerik ilaç üretiminden uzaklaşarak yeni ilaç keşfi ve ilaç geliştirmeye yönelik olarak yeniden örgütlenmek için en yüksek şansa sahip Hint ilaç şirketlerinden biri. Şirket, Dr. Reddy's Foundation (DRF) adında bir Ar-Ge birimine de sahip. Fakat yalnızca 250 kişi istihdam ediyor ki bu da çok küçük çaplı bir ABD biyo-teknoloji firmasına tekabül eder. Şirketin Ar-Ge çalışmaları ilaç geliştirmeyi değil de yalnızca ilaç keşfini içeriyor ve keşfedilen moleküllerin lisansını, molekülün klinik takibini yapabilecek büyük ilaç şirketlerine devretmek gibi yeni bir işletme modeli benimsemiş durumda. Bu lisans satışlarından elde edilen kazanç sayesinde Reddy's gibi şirketler, molekülün lisansını devretmeden önce daha uzun süre elinde tutabilmeyi ve böylelikle değer zincirinde daha üst bir konuma tırmanmayı ümit ediyor. İlacı keşfeden şirketin, ilacın lisansını, ilacı geliştirmeyi üstlenecek şirkete devretmeye karar vermesi durumunda, ilacın gelişiminin hangi aşamasında ne kadar kazanç elde edeceğini hesaplamak hemen hemen imkânsız; ancak bir molekülün lisans devri gerçekleşmeden önce, klinik deney sürecinin hangi aşamasında olduğuna göre değerinin katlanarak arttığı bilinen bir gerçek. Başka bir deyişle, Hint ilaç şirketlerinin bakış açısından, Hindistan'da ilaç geliştirme piyasası jenerik moleküllerin üründen sürece yöntemiyle öncelikle iç piyasaya yönelik üretiminden –ki kazançlı bir iştir– Amerikan biyo-teknoloji şirketlerinin oynadığı role ve piyasa konumuna çok daha benzer bir modele geçişe tanık oluyor. Yeni ilaç keşfinin ilk aşamalarıyla meşgul olan bu şirketler (temelde hâlâ geleneksel organik kimya yöntemlerini kullanıyor olsa da) keşfedilen molekülleri daha ileri bir gelecekte piyasaya doğru taşıyabilme umudu besliyor.³⁴

34. Reddy's ve DRF'in pek çok Amerikan biyo-teknoloji şirketinden farkı, Hint ilaç sanayisinin en deneyimli kişileri tarafından yönetiliyor olmalarıdır. Çoğu son yirmi-otuz yıldır bu işte çalışmakta olan bu kişiler, büyük Amerikan ilaç şirketlerine dair yaygın karikatür imgesinde olduğu gibi, o ideal "saçları ağarmış büyük yö-

Oldukça köklü bir ilaç sanayisine sahip olan Hindistan'da biyoteknoloji endüstrisinin varlığından söz etmek ise pek mümkün değil. Daha önce belirttiğimiz gibi, bunun nedenlerinden biri, kimya alanındaki gibi bir geleneğin yaşam bilimlerinde var olmayışıdır. Ayrıca, ilaç şirketlerinin riskten kaçınması ve güçlü olduğu belli başlı alanlarda araştırma yapmaktan vazgeçmek istemeyişi de bunda etkilidir. Gelgelelim, kitap boyunca pek çok yerde işaret ettiğim gibi, Hint devlet aktörleri bu durumu değiştirme konusunda bilhassa hevesli ve Hindistan'da bir biyoteknoloji endüstrisinin gelişmesi için genom alanını çare olarak görüyor. Batı'daki ilaç sanayisi gibi Hint ilaç sanayisi de kitabın geri kalanında başlı başına bir analiz alanı teşkil etmiyor. Bunun yerine Hindistan'ın biyoteknoloji ve genom teşebbüslerine odaklanıyorum; bunların pek çoğu devletin ciddi ölçüde desteğini alıyor, ancak bir yandan da Batılı ilaç şirketlerinin küresel nüfuzu ve gücü tarafından stratejik olarak kısıtlanıyor. Bu analize zemin hazırlamak amacıyla aşağıda kısaca genom araştırmalarının hem bir bilim, hem de –ABD örneğinde– bir işletme modeli olarak anlamlarının son birkaç yıl içinde nasıl değiştiğine değineceğim.

Genom Araştırmaları Alanı

Bu kitapta bahsi geçen bir dizi aktör, uygulama, anekdot ve olayı anlamak için gerekli olan bağlamlardan biri ilaç geliştirme sahasıdır.³⁵ Bununla birlikte, genom alanının da biyokapital için oldukça önemli

netici" tipine daha yakındır. Hint ilaç şirketleri jenerik ilaç üretimine dayalı işletme modelini terk etmediler. DTÖ ile uyum anlaşmasının getirdiği tek değişim, jenerik ilaç üretimini patent süresi dolmuş ürünlerle sınırlandırmak zorunda kalmaları oldu. Bununla birlikte Hintli firmalar yavaş yavaş jenerik ilaç üretimindeki uzmanlıklarını Batı piyasalarında rekabet etmek üzere devreye sokuyor. Jenerik ilaç piyasasındaki kârlar patentli ilaç piyasasına kıyasla çok daha düşük olmakla birlikte, Batılı jenerik piyasasına girmek küresel pazara adım atmaya uman Hint şirketleri için oldukça kârlı olabilir. Nitekim, aralarında Reddy's'in de bulunduğu birkaç Hint şirketi ABD'de bir Ar-Ge birimi kurmuştur. Dünya çapında ortaya çıkmakta olan jenerik ilaç politikaları bilhassa ilginç bir araştırma alanıdır ve bu alanı yakından incelemeye ihtiyaç vardır. Cori Hayden (2004) Meksika'da böyle bir çalışmayı başlatmış bulunuyor.

35. Bilim-teknikğin analizi bağlamında kurumsal oluşum (*assemblage*) kavramı için bkz. Rabinow 1999.

bir epistemik ve teknolojik kaymayı ifade ettiğini ileri süreceğim. Bu kısımda hızlıca genom araştırmaları alanı hakkında genel bilgiler sunacağım. "Genom araştırmaları" alanının kendisinin sabit bir gönderge olmadığını göstermek istiyorum. 1980'lerin sonunda insan genomunun haritasını çıkarmak ve gen dizilerini çözmek için başlatılan İnsan Genom Projesi'nden, bugün insan genomu dizilerine ilişkin taslağın tamamlanmasıyla birlikte gelineen noktaya kadar, terimin anlamı bir dizi evrim geçirmiştir. Dahası, genom araştırmaları sözünün anlamının geçirdiği bu evrim yalnızca teknolojik yenilikler ya da yöntemsel ilerlemelerden kaynaklanmamıştır; o dönem için başarı ihtimali yüksek bir işletme modeli olarak görülen şey de önemli ölçüde bunun koşullarını yaratmıştır.

Öyleyse genom araştırmaları birden fazla şeyi ifade etmektedir; fakat her şeyden önce deneye dayalı ve enformatik bilimlerin eklemelenmesinden oluştuğunu belirtmeliyiz. Biyolojik sistemler üzerine farklı bilimsel perspektiflerin, örneğin bir yanda matematik ve sayısal biyoloji ile diğer yanda moleküler genetik ve hücre biyolojisinin eklemelenmesinden oluşur.

Genom araştırmalarını mümkün kılan başlıca etmen teknoloji olmuştur. Analiz de çoğu kez hipotezlerle değil, otomatize teknoloji sayesinde ilerlemiştir. Bu alan, *yüksek bilgi-işlem hızı* bilimi tabir edilen, hızlı, geniş hacimli bilgi analizini ifade eder. Başlangıçta, genom araştırmacılarının çabaları insan (ya da diğer canlıların) genomunun haritasını çıkarmaya ve içerdiği dizileri elde etmeye yoğunlaşmıştır; bugünse bunu daha karmaşık genom analizleri takip etmektedir. Dolayısıyla genom çalışmalarının ilk "evresi" neredeyse tümüyle veri tabanı elde etmeye yöneliktir; bu kitapta doğrudan izini sürdüğüm 1999-2001 arası dönemde, gerek devlet laboratuvarlarının gerekse özel şirketlerin temel faaliyetleri neredeyse tümüyle buna ayrılmıştır.

Genom analizinde önemli bir araç, farklı bireyler ve nüfuslar arasındaki genetik *değişkenlik* ve bu değişkenliğin fenotipteki (görünür özelliklerdeki) değişkenlik ile muhtemel bağıntısına ilişkin bilgidir. Bu türden analizleri mümkün kılan başlıca bilgi aracı, Tek Nükleotit Polimorfizmleri (Single Nucleotide Polymorphisms, SNP) adını alır. SNP'ler, üç milyar bazdan oluşan insan genomunun genetik şifresinde yaklaşık her bin bazda bir kez meydana gelen tek baz varyasyon-

larıdır. DNA boyunca sık aralıklarla dizilmiş bu köşe taşlarının konumunu bilmek, hem insan genomunda bulunan dizileri elde etmeyi kolaylaştırmakta, hem de çeşitli özelliklerle bağlantılı genlerin keşfine yardımcı olmaktadır. İnsan DNA'sında bulunan bütün SNP'lerin yerini gösteren bir harita, bağıntı etütlerini gerçekleştirmek için gereken ana veri tabanını sağlayacaktır. Bağıntı etütleri, belli bir özelliğe (sözgelimi bir hastalık ya da hastalığa yatkınlık veya bir ilacın yan etkilerine duyarlılık) sahip bireyler ile bu özelliği taşımayan bireylerde belirli genetik işaretlerin bulunma sıklığını karşılaştıran çalışmalardır. Bağıntı etütleri, hastalığa yol açan bilinmeyen genlerin ortaya çıkarılmasına ya da hastalığı önleyecek teşhise yardımcı olacak ipuçları sunabilmektedir. Dolayısıyla tedavi potansiyeli taşıyan araçlar olarak SNP'ler, rasgele DNA dizilerinden çok daha isabetli ve kapsamlı bir bilgi sunmaktadır – özellikle de HGP ile Celera aracılığıyla elde edilen "insan" genomu dizilerinin, insanın DNA kaynağının ne kadar küçük bir örneklemini temsil ettiği düşünüldüğünde.³⁶

Bu bölümün başlarında belirttiğimiz üzere, HGP başlangıçta genom dizilerini elde etmek amacıyla başlatılmış bir kamu teşebbüsüydü. Resmi olarak beş uluslu bir konsorsiyum tarafından gerçekleştiren bu girişimin itici gücü ise, tahmin edileceği gibi, büyük ölçüde ABD'den geliyordu. Dolayısıyla, özel şirketler başlangıçta genom araştırmaları üzerinde hiç de tayin edici role sahip değildi. Hatta projeye ilgi gösteren ilk kurum ABD Enerji Bakanlığı olmuştu. Pek çok biyolog konuya şüpheyle yaklaşıyordu, çünkü önerilmekte olan şey hipotezden hareket eden bir bilim değildi. Devletten destek alan, baştan sona beş yıllık planlarla ilerleyen, büyük, endüstriyel bir bilim projesi olduğuna bakılarak, HGP'in neredeyse Sovyet bilimini andıran bir anlayışa dayandığını söylemek mümkündür.³⁷

Genom projesinde, önce genetik ve fiziksel haritaları çıkarıp ar-

36. HGP elli kadar denekten DNA örneği topladı, bunlardan kütüphaneler oluşturdu ve bu kütüphanelerden sekiz tanesini dizi elde etmekte kullandı. Celera yirmi bir denekten alınan DNA'ları kullandı ve dizi elde etmek için beş kütüphane seçti. HGP'de kullanılan sekiz kütüphanenin tümü erkek deneklerden alınan örneklerden oluşuyordu, Celera'nın beş kütüphanesinden üçü ise kadın deneklerden elde edilmişti. Bunun şematik bir temsili için bkz. Gibson ve Muse 2002, s. 20.

37. HGP'nin ilk dönemini en iyi anlatan çalışma Cook-Deegan'ın 1994 tarihli çalışmasıdır. Soğuk Savaş dönemi Sovyet biliminin kapsamlı bir tasviri için bkz. örneğin Graham 1990, 1993; Gerovitch 2002.

dından dikkat çekici bölgelerin dizilerini elde etmek gibi bir yaklaşım benimsenmişti. Bütün bunlar ancak teknolojik donanımın eşzamanlı olarak gelişmesi ve model organizmalara ait dizilerin paralel olarak elde edilmesi sayesinde mümkün oluyordu.³⁸ Bunun ardından dizileri yorumlamaya yarayacak veritabanı araçları geliştirildi; özellikle DNA dizi varyasyonlarına yoğunlaşan işlevsel genom araştırmaları için gerekli beceriler ortaya çıktı.³⁹

Bütün bu planlar, Celera Genomics şirketinin kurulması ve bu giriş bölümünün başında bahsettiğimiz gibi, Craig Venter'ın HGP'e rakip çıkması sonucunda hız kazandı. Bu aynı zamanda, girişimci özel sektör biliminin devlet eliyle yürütülen büyük bilimi geride bırakması anlamına geliyordu. Bunu mümkün kılan şey ise, Applied Biosystems (ABI) tarafından geliştirilen, yeni, otomatik dizi üretim makineleriydi. ABI'nin bağlı olduğu ana şirket, Celera'ya da yaşam vermiş olan Perkin-Elmer şirketi idi. Sonuç olarak, biyo-teknoloji Bayh-Dole yasası, Diamond-Chakrabarty davası ve Genentech hisselerinin halka arzı gibi olaylarla birlikte daha 1980'lerin başında özel teşebbüs kimliğine bürünmeye başlamış olsa da, bizatihi genom araştırmalarının giderek daha ticari bir görünüm kazanması, Perkin-Elmer gibi, o döneme kadar hiç de göze çarpmayan, biyo-teknolojiyle bağlantılı Ar-Ge faaliyetleriyle yakından uzaktan ilgisi olmayan, mutata bir araç üretim firmasının önayak olması sonucunda gerçekleşti.

Buraya kadar olan bölümde, biyokapital kavramını açıklarken değineceğim belli başlı teorik alanların çerçevesini çizmek ve ilaç geliştirme piyasası ile genom araştırmalarına dair genel bir özet vermek suretiyle, ayakları yere basan bir arka plan sunmaya çalıştım. Kitabın özellikle ilk dört bölümünde ortaya atılan savları anlamak açısından, bu bağlamların her ikisi de temel oluşturuyor. Şimdi kitabın ana hatlarını çizmeye ve analize konu olan bazı sahalara betimlemeye geçiyorum.

38. Gen dizileri çözümlenen ilk dönem model organizmalar arasında bira mayası (*Saccharomyces cerevisiae*), halkalı solucan (*Caenorhabditis elegans*) ve meyve sineği (*Drosophila melanogaster*) bulunuyordu.

39. Gibson ve Muse (2002: 14) HGP'nin evrelerini derli toplu tablolar halinde özetliyorlar. Ayrıca genom dizilerini çözmek için Celera'yla olan yarışın başlangıcında HGP'nin geçirdiği dönüm noktaları ve karşılaştığı güçlüklerin bir özeti için bkz. Collins ve diğ. 1998.

Bu kitap küresel bir siyasal iktisadi sistemi inceliyor ve bunu yaparken de etnografyanın yöntemlerini kullanıyor. Daha baştan çelişkili bir çaba bu, çünkü tüm donanımıyla *yerel* ve *tikel* olanı incelemeye amade kaynakları, *küresel* ölçekli bir dizi sistem, yapı ve alanın haritasını çıkarmak için seferber etmeyi gerektiriyor. Bu çelişki, George Marcus ve Michael Fischer'in 1980'lerde sosyal ve kültürel antropolojide teşhis ettiği ve "beşeri bilimlerde deneysel bir an" tabir ettiği (Marcus ve Fischer 1986) şeyin kurucu unsurunu, yani aslında etnografya pratiğinin temel çelişkisini ifade eden şeyi büyük oranda yakalıyor.⁴⁰

Bu durum, etnografya pratiğinin mekânsal sınırlarının, küresel kapitalizmin "yerel" ile "küresel" arasında yarattığı ilişkilerin yeni mekânsal dağılımıyla çakışacak biçimde yeniden düzenlenmesini gerekli kılıyor. Marcus ve Fischer, tek bir saha çalışmasına dayanan geleneksel etnografyanın günümüzün toplumsal sistem ve yapılarını oluşturan çetrefil, çoklu nedenselliği kavramakta çoğu kez aciz kaldığını belirtir. Bu nedenle de "deneysel" bir sosyal ve kültürel antropolojinin karşı karşıya olduğu sorunların çözümü için birden çok saha çalışmasına dayanan etnografya yöntemini önerirler. Çoklu saha çalışması ile kastettikleri, yalnızca antropoloğun seyahat edeceği alanların sayısını çoğaltmak, tek bir sahada yürütülen etnografik araştırmayı niceliksel olarak artırmak değildir. Bilakis, çoklu saha çalışmasına dayalı etnografyanın *kavramsal bir topoloji* olduğunu; saha çalışmasının, içinde yaşadığımız dünyaya dair analitik ve teorik sorularla olan bağını farklı bir biçimde düşünmek için bir yol olduğunu ileri sürerler. Bu da farklı yöntemsel stratejileri (örneğin, antropolog meslektaşlar arasında veya antropologlarla yerli muhatapları arasında yeni ve resmi veya gayriresmi işbirliği biçimlerini), bir dizi farklı kaynağa erişimi (örneğin katılımcı olarak yürütülen gözlemlerin ve usulüne uygun görüşmelerin yanı sıra, internet siteleri ve diğer dolaylı bilgi kaynakları) ve farklı anlatım stratejilerini (diyaloğu öne çıkaran, çoksesli anlatımı) gerekli kılabilir.⁴¹

40. Ayrıca bkz. Geertz 1983, s. 68.

41. Birden çok sahaya dayanan etnografinin yöntemsel stratejileri hakkında bkz. Marcus 1998.

Benzer biçimde, bu kitabın gayesi de etnografyanın ampirik malzemesini kullanarak bilim çalışmaları ve siyasal iktisat alanlarına sosyal teorik müdahalelerde bulunmak. Dolayısıyla kitap bir yandan "biyokapitali" konu alırken, diğer yandan da ABD ve Hindistan'da bulunan genom sonrası ilaç geliştirme piyasaları üzerine birden çok sahada yürütülen bir etnografya çalışmasını kapsamaktadır. Sahanın böyle kesin sınırlarla tanımlanması, söz konusu siyasal iktisat sistemine dair ancak kısmi ve parçalı bir görüş sunacaktır. Bununla birlikte, küresel sistemlerin işleyişini gerçek anlamıyla açıklamak ve anlamak için bu sistemleri oluşturan tikelliklerin incelenmesi gerektiğini savunuyorum. Üstelik –daha önce de belirttiğim gibi– eğer kapitalizmler oldum olası birden çok ve değişken ise, büyük ve bütünsel bir kapitalizm teorisi ortaya koymaktan ziyade, bilim-teknik piyasasına hâkim olan rejim ve uygulamalara dair somut, çoklu ve yerellikten temellenen analizlerin artmasını sağlamayı başarmak gerekiyor demektir. Hindistan ve ABD böyle bir analiz katkısı yapabilecek merkezi ve özgün sahaları teşkil ediyor; fakat "biyokapital"in tümünü kapsadıkları kesinlikle söylenemez. Daha ziyade, küresel kapitalizmlere açılan birer pencere olarak birlikte ele alındıklarında sistematik bir bakış açısı sunuyorlar.⁴²

Bu kitabın karşı karşıya olduğu diğer bir güçlük ise analiz edilen sistemlerin akışkanlığıdır. Kapitalizm birden çok ve değişkense, kapitalizmi konu alan herhangi bir analiz onun bir *süreç* olduğunu ısrarla vurgulamalıdır. Benzer biçimde, biyo-teknoloji de sürekli yenilenen ve değişen bir alandır: Tekrarlayacak olursak, genom çalışmaları bile, bu kitapta yer alan etnografik araştırmanın kapsadığı beş yıllık dönem boyunca sabit bir gönderge oluşturmamaktadır.⁴³ Bir

42. Biyokapitalin farklı sahaları ve aldığı farklı biçimlerin analizini çoğaltmanın en iyi yolu, kanaatimce, araştırma işbirliğinden geçiyor. Bu amaçla, (başta antropoloji olmak üzere tarih ve edebiyat teorisi gibi) çeşitli disiplinlerden yaşam bilimlerinin ve kapitalizmin önde gelen analistlerini bir araya getiren bir atölye düzenledim: "Canlı Kapital: Küresel Piyasalarda Biyo-teknolojiler, Etik ve Yönetim". Atölyede sunulan bildiriler, ABD, Meksika, İzlanda, İngiltere, Almanya, Nijerya, G. Afrika, Hindistan, Çin, Tayvan ve Singapur gibi birbirinden çok farklı ulusal bağlamlarda biyokapitale ilişkin biçimleri ve pratikleri inceliyor. Bu bile analizin yürütülmesi gereken sahaların oldukça dar bir listesi. Atölyede sunulan bildiriler halihazırda derleme bir kitap olarak hazırlanıyor.

43. Bu kitaptaki öykülerin büyük çoğunluğu, alan araştırmasının büyük kısmının gerçekleştiği, 1999 ile 2002 başı arasında cereyan eden olayları ele alıyor. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://fantey.org>

epistemoloji olarak genom araştırmaları alanında meydana gelen değişimler, genom alanının hâkim olan işletme modelinin değişimine koşut olarak meydana gelmiştir. 1999 ve 2000'de yaşam bilimlerinin geleceği olarak görülen iş planları (örneğin biyo-enformatik veri tabanları oluşturmaya yönelik planlar) bugün çoğunlukla naif bir iyimserlik gibi görünmektedir. Nitekim, başlangıç yatırımlarını biyo-enformatik iş modeli temelinde gerçekleştiren pek çok genom şirketi, kendisini ilaç keşfine yönelik bir biyo-teknoloji firması olarak yeniden inşa etme sürecine girmiştir. Bu firmalar içinde belki de en çarpıcı örnek, insan genomu dizilerinin taslağının elde edilmesinde çok önemli bir rol oynamış olan Celera Genomics'tir. Geçen on beş yıl içerisinde, Hindistan bilim-teknik ve kapitalizmi de bilhassa hızlı bir değişime uğramıştır. Yakın dönemde yüksek teknoloji alanında gerçekleşen çarpıcı yatırımların paralelinde, gerek bilinçli olarak gerekse küresel ölçekteki yapısal zorlamalar nedeniyle, ekonomik ve yasal çevre serbest piyasaya hepten kucak açan köklü bir yeniden örgütlenmeye gidilmiştir.

Öyleyse, mekânsal ölçeğini ve küresel sistemlerin çelişmesini vurgulayan çoklu saha çalışmasına dayalı etnografya yönteminin tamamlayıcısı olmak üzere *zamansallığa* vurgu yapmak ve böylelikle söz konusu sistemlerin değişmez ya da nihai olarak karara bağlanmış yapılar değil, sürekli oluşum halindeki süreçler olduğunu göstermek gerekir.

Sonuç olarak bu kitap, bir yandan, birbirinden farklı ancak asimetrik bir ilişkiyle birbirine bağlı iki ülkenin her birine özgü kişiler, yerler, teknolojiler, epistemolojilerin, işletme modellerinin ve piyasa mantığının hikâyesini anlatıyor. Diğer yandan bu öykülerin pek çoğu, çeşitli akış türleri –malzeme, insan, para ve bilgi akışları– tarafından şekillendirilmektedir. Kitap boyunca çeşitli sahalara *özgü* kültürleri ele alırken, bu sahalarda *arasındaki* çoklu mübadele ilişkileriyle de ilgileniyorum. Dolayısıyla bu sahalarda, nihai biçimini almış, sabit ya da içine kapalı birimler olarak değil, farklı mübadele türle-

2002 ile 2004 arasında, bir dizi sahada süregiden değişimleri gözlemek amacıyla, bazı sahalara takip araştırması için geri döndüm. Bu değişimlerden bazılarının hızına bakıldığında, bu kitabın şimdiden güncel bir tarih analizi, iki ulusal yerellikte bilim-teknik kapitalizmine ilişkin dramatik ve temsili fakat hiç de durağan olmayan anlara dair bir dizi fotoğraf olduğu söylenebilir.

ri içerisinde yer alan kesişme noktaları olarak ele alıyor ve tarif ediyorum.

Alan çalışmasında farklı yaklaşımları birleştiren bir yöntem benimsedim: orta uzunlukta (her bir alan için bir ile altı ay arası), yoğun bir katılımcı gözlemi; kısa vadeli hedefe yönelik araştırma (bir-iki günlük gezi); ilaç geliştirme piyasasının yazılı ürünlerinin sürekli takibi; yaşam öyküsü ve mesleki gelişim hakkında, kısmen yapılandırılmış, birden çok mülakat; teşvik amaçlı, rekabetçi statü unsurlarının yaşama geçirildiği ve müzakere edildiği törensel mekânlar olan bilimsel konferanslara ve ticari fuarlara yapılan ziyaretler; ve sahalardan birinde (San Francisco'da kurulan bir uzaktan öğrenme şirketi olan GeneEd) kendi verdiğim seminerler, ki odak grubu uygulamasının etnograf varyantı olarak görülebilir. Bu arada, 1999'un başından 2004'ün ortalarına kadar geçen beş yıllık süre boyunca, ABD'de (başta Boston ve San Francisco bölgesi olmak üzere) ve Hindistan'da (başta Yeni Delhi, Haydarabad ve Mumbai olmak üzere) pek çok sahayı bilfiil ziyaret ettim.

Bu kitap eşzamanlı olan iki ayrı anlatı düzleminde yazıldı; kitabın iskeleti de bu iki düzlem üzerine oturuyor. Kitapta ileri sürülen temel teorik argüman şu: Biyokapitali anlamak için, yeni yaşam bilimlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan maddiyat ve soyutlama tarzları ile bu bilimlerin gerçekleşmesini sağlayan piyasa rejimleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek gerekir. Diğer bir deyişle, genom araştırmaları gibi yeni ortaya çıkan biyo-teknolojileri anlamak, ancak bunların hangi piyasa çerçevesinde ortaya çıktığını analiz etmekle mümkündür. Bu amaçla bu kitapta, genom sonrası yaşamın söylemsel düzlemini oluşturan pazarlama söylemi, yeni teknolojiler etrafında yaratılan mübalağalı reklam ve umutlar, genetik belirlenim fetişi ve bilime, dine ve ulusa duyulan inanç gibi unsurların bir haritası çıkarılıyor. Bunun yanı sıra, genom araştırmaları, biyo-teknoloji ve ilaç geliştirme alanlarının hem nedeni hem de sonucu olan teknolojik ve epistemik kaymaların da bir haritası sunuluyor.

Bu kitap ayrıca üç tür sahanın haritasını çıkarıyor: ilki, yukarı ve aşağı yönelimli hareketleriyle, yukarıda kısaca tarif ettiğim ilaç geliştirme sahası; ikincisi, yeni kurulan firmaların yatırımcı ve müşterilerle muhatap olduğu saha; ve son olarak da, ABD gibi yenilik merkezleri ile "Üçüncü Dünya"nın Hindistan gibi azimli çeper ülkeleri

arasındaki teknoloji ve sermaye akışlarını biçimlendiren küresel piyasaya alanı.

"Mübadele ve Değer: Amerikan ve Hint Genom Teşebbüslerinde Piyasa Mantığının İçerdiği Çelişkiler" başlıklı 1. Bölüm'de, genom "devrim"inin büyük bölümünün temel kavramsal düzeyde gerçekleşen bir ilerlemeye değil, teknolojik ilerlemeye dayandığını ileri sürüyorum. Yeni teknolojik donanım ve yöntemler sayesinde deney ve ölçümleri şimdiye kadar tahayyül bile edilemeyen hızlarda gerçekleştirmek ve biçimlerde tahlil etmek mümkün hale geliyor. Bu bölüm piyasa mantığının da teknolojik değişim kadar önemli olduğunu gösteriyor, zira söz konusu yenilikler daima akışkan olan ve birbiriyle çekişen mülkiyet ve fikri mülkiyet rejimleri bağlamında ortaya çıkıyor. Üstelik bu mübadele rejimlerinde, "kamu" ile "özel" arasında görünüşte var olan ikiliği korumak da güç; zira Amerikan şirketleri stratejik olarak armağan rejimine başvururken, Hindistan devleti bir piyasa aktörü kimliğiyle küresel oyun sahasında müzakerelerde bulunuyor.

"Hayat-Memat-Tahsilat: Küresel ve Yerel Düzlemde Biyokapitalin Siyasal Ekolojileri" başlıklı 2. Bölüm'de, Haydarabad'ın çeperlerinde ve Mumbai'nin merkezinde yürüttüğüm alan çalışmaları aracılığıyla, borçlanmanın yerel düzlemdeki siyasal ekolojisini araştırıyorum. Bu, küreselleşmenin yarattığı bir durum olduğu kadar, küreselleşmeyi biçimlendirmede de rol oynayan bir etken. Burada, kitabın diğer bölümlerinde olduğundan daha açık biçimde, biyokapital birbirinden ayrı ancak eşzamanlı iki analitik çerçevede ele alınıyor: bir yanda, biyo-teknolojik keşif ve ilaç geliştirmenin önceki dönemden devraldığı (klasik Marksist anlamıyla) arazi, emek ve değer zincirleri anlamıyla; diğer yandaysa küresel kapitalizm süreçlerinde giderek biyo-politiğin kurucu unsuru olarak. Diğer bir deyişle, bu bölüm bir yandan "biyo-teknolojik keşif kültürü"nin kök salması için ne gibi yabancılaştırma, kamulaştırma ve mülksüzleştirme biçimlerinin gerekli olduğunu; diğer yandansa "yaşamın kendisini" ilgilendiren bu teknolojilerin bireysel ve kolektif öznellikleri ve yurttaşlığı nasıl şekillendirerek kendine dahil ettiğini araştırıyor. Buradan yola çıkarak, küreselleşmeyle birlikte Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasındaki asimetrisinin yeniden düzenlendiğini; sanayi devrinin sömürgeci genişleme modelinin aksine, emperyalist güç ve sö-

mürge arasındaki ilişkinin burada bir satıcı-alıcı ilişkisi biçimini aldığı ileri sürüyorum.

"Vizyon ve Mübalağalı Reklam: Vaade Dayalı Bir Biyokapitalist Geleceğin Yaratılması" başlıklı 3. Bölüm'de, genom araştırmalarının, hatta bütün bir biyo-teknoloji alanının, sürekli olarak gelecekte oynanan bir oyun olduğunu ve bu oyunun amacının da söz konusu geleceği mümkün kılacak bir şimdiki zaman yaratmak olduğunu ileri sürüyorum. Buradan yola çıkarak, şirketler eliyle vaade dayalı bir gelecek yaratılmasını biyokapitalin asli bir veçhesi olarak ele alıyorum. Bu durum, piyasada hesaplanabilir bir kalem halini alan "yaşam"ı anlamlandırmakta kullandığımız grameri de değiştirmekte ve biyo-teknoloji ve ilaç geliştirme şirketlerinin stratejik hareket sahasını şekillendirmektedir.

"Vaat ve Fetiş: Genom Verileri ve Kişiyeye Özel Tıp: Yaşam Bir İş Planıdır" başlıklı 4. Bölüm'de, genomdan elde edilen bilginin hem yol açtığı hem de varsaydığı soyutlama tarzlarını ve bunlardan kaynaklanan "genom fetişizmi"ni inceliyorum.⁴⁴ Bir yandan mülkiyet ve kamuya açıklık, diğer yandan öngörü ve mübalağalı reklama ilişkin meselelerin üstbelirlenimine tabi alanlarda üretilen bilimsel olguların işleyişini ele alırken, soyutlama ve somutluk arasındaki gerilimi müşahade ediyorum. Genoma dair olguların, riske ilişkin farklı söylem türlerinin çakıştığı bir sahanın merkezinde yer aldığını ileri sürüyorum. Bu saha, bir yanda genom teknolojileriyle önceden tespit edilebilen, hastalıkların ortaya çıkma olasılığına dair söylemleri; diğer yandaysa biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin dahil olduğu, büyük riskler içeren, sermaye yoğun ilaç geliştirme sürecine dair söylemleri içermektedir.

"Kurtuluş ve Ulus: Biyokapitalin Altında Yatan İnanç Yapıları" başlıklı 5. Bölüm'de, biyokapitalin vaatlerinin kurtuluşu müjdeleyen milliyetçi retorik ve söylemlerle nasıl desteklendiğini gösteriyorum. ABD'de biyo-teknolojilerin yapısal olarak kurtuluş vaadi taşıyan bir bilim biçiminde tezahür ettiğine değindikten sonra, bu tür kurtuluş öykülerinin, bireylerin yaşamöykülerine dayandığını gösteriyor; belli bir tür müteşebbis kültürüne özgü şirket ahlakının, da-

44. Bu Donna Haraway'ın gen fetişizmi kavramına dayanıyor. Bkz. Haraway 1997.

ha genelde de biyo-teknoloji ve ilaç geliştirme sanayisine özgü kültürün bir parçası olduğunu ileri sürüyorum. Bunu biyokapitalin Hindistan'daki ulusalcı tezahürüyle kıyaslıyor, gündelik iş pratikleri, kurumsal yapılar, yasal mevzuat ve işleyişler, Hint araştırmacıların yaşamöyküleri, Silikon Vadisi'ndeki Hint girişimcilerin vazife aşkı ve Hindistan'ın kalkınmasında kendilerine biçtikleri rol gibi bileşenlerini tasvir ediyorum. Buradan hareketle, Hindistan'da bilim-teknikğin ortaya çıkışı üzerine kafa yormanın Üçüncü Dünya bilimi ve teknolojisi üzerine bir vaka çalışmasından ibaret olmadığı; küresel piyasaların, hâkim hegemonik tahayyüller (ki istisnasız Amerika menşelidir) ile bunlara karşıt ulusalcı tahayyüller arasındaki gerilim üzerinden şekillendiği sonucuna varıyorum. Söz konusu ulusalcı tahayyüller, ABD'nin piyasa hâkimiyetine bir yandan teslim olurken bir yandan da karşı çıkmakta; bunun piyasa mantığı, devlet müdahalesi ve bilimsel gelişim açısından sonuçları, keşif ve teknoloji transferine dair ideolojilerde resmedilenden bir hayli farklılaşmaktadır.

"Girişimciler ve Yeni Kurulan Firmalar: İnternet Üzerinden Eğitim Veren Bir Şirketin Öyküsü" başlıklı 6. Bölüm'de, San Francisco'da kurulmuş olan, biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerine ilaç keşfi ve gelişimi konusunda internet üzerinden eğitim dersleri satan GeneEd firması üzerine yaptığım alan çalışmasını betimliyorum. GeneEd ne bir biyo-teknoloji firması ne de bir ilaç firması, fakat bu kitapta ilgilendiğim üç alanın üçünde de yer alıyor. Dolayısıyla bu bölümün tamamını tek sahaya yoğunlaşan, geleneksel bir etnografya çalışmasına ayırdım. Yeni kurulan bir firma olmak hasebiyle GeneEd, her girişimci şirketin başatması gereken yatırım sahasında kendine bir yer müzakere ediyor. Başlıca koşulu girişimci kapitalizm ve girişimci sermayedarlarla ilgilenmek olan bir piyasada bu, pek çok biyo-teknoloji şirketinin geçmişte olduğu gibi bugün de mecbur olduğu bir konum. GeneEd'in kurucularının her ikisi de Silikon Vadisi'nden Hintliler; ve Hindistan'a teknoloji transferinde (şimdilik) doğrudan rol oynamasalar da Silikon Vadisi'ndeki Hintli girişimcilerden oluşan toplulukla az çok bağları var, ki bu topluluk, Hint ve ABD biyo-teknoloji piyasaları arasında kurduğum temel bağlantılardan birini oluşturuyor. Son olarak, GeneEd ürünlerini yukarı yönelimli biyo-teknoloji firmalarına ve aşağı yönelimli büyük ilaç şirketlerine satıyor, dolayısıyla ilaç geliştirme sahasının yukarı ve aşağı yönelimli

hareketleri içerisinde son derece iyi konumlanmış bir perspektife sahip (bizatihi GeneEd'in şirket tarihçesini de önemli ölçüde şekillendirmiş bir alan bu). Dolayısıyla bu bölüm yeni kurulan firmalarda yenilikçiliğin yapısını, bu firmaların yatırımcılar ve müşterilerle nasıl ilişki kurduğunu, emeğe ve yönetime dair uygulamaların ve şirket temel değerlerinin yeni kurulan firmaların evrimi boyunca ne tür değişimler geçirdiğini inceliyor.

Sonuç bölümünde, analizin çeşitli noktalarında biyokapital kavramıyla neyi kastettiğimi yeniden tanımlamak üzere Marx'a dönüyorum. Bu esnada, yaşam bilimlerindeki çöküşün, yeni ortaya çıkan piyasalar ve piyasa mantığının önümüze koyduğu kimi süreklilikleri ve yeni özgül durumları tespit etmeye çalışıyorum.

BİRİNCİ KISIM

Dolaşım

Mübadele ve Değer

Amerikan ve Hint Genom Teşebbüslerinde
Piyasa Mantığının İçerdiği Çelişkiler

1999'UN MARTAYINDA, Harvard Üniversitesi ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde okuyan, Harvard-MIT Hipokrat Topluluğu üyesi öğrenciler "Genetik Teknolojisi ve Toplum" konulu bir konferans düzenlediler. Konferansta biyo-teknolojinin yol açtığı bazı toplumsal meseleleri tartışmak üzere alanın öncü biyo-teknoloji araştırmacıları ve girişimcileri, siyasetçiler, biyo-teknoloji karşıtı aktivistler, dini önderler ve biyo-etik uzmanları gibi çok çeşitli gruplarla bir araya geldiler. Konferansa katılan, gerek akademi gerekse iş çevresinden bilimsel araştırmacıların kimileri bu ortamdan basbayağı rahatsız görünüyordu. Verilen çaba hakkında kendileri kadar iyimser görüşlere sahip olmayan, bilim çevresi dışından kişilerle ortak bir panelde başarılarını göz önüne sermeye alışkın olmadıkları anlaşılıyordu.

Toplantıya katılan araştırmacı-girişimciler arasında, İzlanda kökenli genom şirketi DeCode Genetics'in kurucusu ve yönetim kurulu başkanı Kari Stefansson da bulunuyordu. Bu şirketin avantajı, hep iddia edildiği üzere, İzlanda'nın genetik açıdan türdeş bir nüfusa sahip oluşu sayesinde nüfus ölçeğinde genom deneyleri için ideal bir saha teşkil etmesiydi. Ülkeyi bu tür deneyler için bilhassa elverişli kılan bir başka özellik ise, ulusal ölçekte tıbbi kayıtların 20. yüzyılın başlarından bu yana muntazam olarak tutulmakta oluşuydu. Bunun yanı sıra, İzlandalıların soyağaçlarına düşkün bir halk olmaları sayesinde zengin bir soykütük bilgisi de mevcuttu.

1998 yılında ABD'de Celera Genomics benzeri özel genom şirketleri (elde ettikleri DNA dizilerini tescilleme arzuları nedeniyle) nasıl tartışma yarattıysa, aynı sene genom araştırmaları açısından İzlanda'da da bir hayli tartışmalı geçti. Zira İzlanda parlamentosu, DeCode şirketine İzlanda nüfusunun genetik veritabanını oluşturması için imtiyaz tanımıştı. Böylelikle şirket, DNA örnekleri toplayarak gen dizilerini çözümleme; dahası, bu genotip bilgisini nüfusun devlet tarafından tutulan tıbbi kayıtlarıyla eşleştirme hakkını elde ediyordu. Sağlık Sektörü Veritabanı olarak adlandırılan bu girişim, İzlanda nüfusunun bu işe razı olduğunu varsayıyordu. Veritabanına dahil edilmesi muhtemel her bir katılımcıyı bilgilendirerek bireysel onayını istemek yerine DeCode, katılmak istemeyen bireylere deneyden çekilme hakkı tanıdı. Herhangi bir İzlandalı, veritabanına dahil olmak istemediğini bilfiil beyan etmediği sürece, kendisine ait sağlık kayıtları veritabanına doğrudan dahil ediliyordu. DeCode'un çalışmalarının geniş bir tartışmaya yol açmasında şaşılacak bir yan yoktu. Yalnızca İzlanda içinde değil, Amerikalı biyo-etik uzmanları arasındaki tartışmalarda da pek çok kişi, bütün bir ulusun genetik bilgisinin tek bir şirketin tasarrufuna bırakılmasının doğru olmadığı kanaatindeydi.¹

Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir doktora öğrencisi olarak, Stefansson'a Cambridge'e gelişi öncesinde bir e-posta göndermiş, kendisiyle konferans sırasında görüşme isteğimi belirtmiştim ve tahmin ettiğim gibi yanıt gelmemişti. Konferansın ilk gününün sonundaki bir resepsiyonda kendisiyle tanıştım: uzun boylu, gümüşü sakalıyla uyumlu açık gri Armani takım elbisesi içinde seçkin görünümlü bir bey. Kendisine mesajıma yanıt yazmadığını hatırlattığımda özür üzerine özür diledi; günde iki yüzün üzerinde e-posta aldığını, ama "ikimizin baş başa konuşması gerek"tiğini söyledi. Ertesi gün kendisi-

1. Burada DeCode tartışmasının tamamını kapsama iddiasında değilim. Bu mesele Amerika'da yalnızca biyo-etik uzmanları tarafından değil, antropologlar arasında da iyi araştırılmış ve tartışılmıştır. Tartışmada savunulan karşıt görüşler için bkz. Palsson ve Rabinow 1999 ve Fortun 2000. Michael Fortun'un konuyla ilgili kitabı yakında yayımlanacak. DeCode tartışması hakkındaki literatürün kapsamlı bir arşivi DeCode'a muhalif organizasyonların başını çeken Mannvernd'in internet sayfasında bulunabilir (www.mannvernd.org). DeCode tartışması hakkında bana çok şey öğreten sohbetlerimiz için Michael Fortun'a, ayrıca bu arşivin hazırlanmasına büyük emek veren Skuli Sigurdsson'a teşekkür borçluyum.

nin katılacağı panelin hemen ardından birlikte öğle yemeğine gitmeyi teklif ediyordu.

Ertesi gün Stefansson, DeCode üzerine son derece derli toplu bir sunum yaptı. Şirketin bilimsel alandaki ve iş sahasındaki potansiyellerinden, etik davranma konusunda gösterdiği özenden bahsetti. Sağlık Sektörü Veritabanı'na dahil olan her bir bireyin mahremiyetini korumak için alınan tedbirler hakkında söyledikleri bilhassa etkileyiciydi. Onunla aynı panelde söz alan konuşmacılardan biri, Cambridge kökenli bir kuruluş olan Sorumlu Genetik Konseyi üyesi, sessiz sakın bir biyo-etik uzmanı olan Martin Teitel'di. Teitel'in dile getirdiği itirazların çoğu, muhalif çevrelerin son birkaç aydır DeCode'un çalışmalarına yönelttiği alışlageldik itirazlardı. Gelgelelim Teitel'in konuşmasının ortasında Stefansson öfkeden küplere bindi; bilimsel araştırmacı olmadığı için DeCode'un çalışmalarının bilimsel yönü hakkında konuşmanın Teitel'e düşmediğini ve bir Amerikalı olarak İzlanda'yı ilgilendiren bir mesele hakkında ahkâm kesmeye hakkı olmadığını söyledi. Bunun üzerine Teitel nazikçe söz alarak kendisinin bilim çevresi dışından biri olarak bilim hakkında ve bir Amerikalı olarak İzlanda hakkında konuşması mümkün değilse, aynı mantıkla, etik üzerine konuşmanın da etik konusunda eğitimi bulunmayan Stefansson'a düşmeyeceğini söyledi. Hatasını anlayan Stefansson teatral bir hareketle yüzünü elleriyle örttü, başını pişmanlıkla iki yana salladı ve kolunu Teitel'in omzuna atarak herkesin önünde özür diledi ondan.

Panelin bitiminde, verdiği yemek sözünün beklentisiyle Stefansson'ın etrafında dolandım. Fakat o beni fark etmeden yanımdan geçip gitti; bir başka şirket görevlisini kolundan yakaladı ve birlikte hızlı adımlarla uzaklaştılar. Giderlerken ciddi bir ses tonuyla, "Bizim bir biyo-etikçi bulmamız *şart!*" dediğini işittim.

Temeller, Savlar ve Sahalar

Sermayenin dolaşımı, değer meselesiyle yakından ilişkilidir. Şu canım çift anlamlı sözcüklerden birisi olan değer, oldum olası iki ayrı şeyi ima eder. Bir yandan, mübadele sürecinde gerçekliğini bulan piyasa değeri anlamı taşır. Ancak diğer yandan, etik tabir edebileceğimiz –her ne kadar yaşam bilimleri çevrelerindeki bu kullanım te-

rimi bir kara kutu haline getirmiş olsa da— piyasa dışı değerleri ima eder. Bu bölümde göstermek istediğim şeylerden biri, piyasa değerinin piyasa "dışı" olduğu farz edilen değer anlayışına nasıl bağlı olduğu; "etik" denen şeyin ise giderek piyasaya ait değer sistemlerinin tahakkümü altına girmesi, asimile olması ve bu sistemlere hesap verir hale gelmesi.

Genom araştırmalarının yaşam bilimleri alanında yarattığı temel dönüşümlerden biri, giriş bölümünde açıkladığım gibi, biyolojinin giderek bir enformasyon bilimi haline gelmesidir. Bu nedenle biyokapitalin analizi, daha en baştan, biyoloji bir enformasyon bilimi haline gelirken değer konumunun ne olduğunu ve bu değerleri yaratmak için nasıl bir çabanın, hangi aktörlerin gerekli olduğunu sormayı gerektiriyor. Bu soruları yanıtlamak için, bilginin dolaşımını ve şirket faaliyetlerinin değişen biçimlerini anlamak gerekiyor. Burada bilgi akışı ve şirket eylemine ait dinamikleri teorileştirirken, bilginin sahip olunabilecek –ve bugün itibarıyla sahip olunan– bir şey olduğundan hareket ediyorum. Dolayısıyla bu bölüm, yaşam bilimlerinde bilginin mülkiyetine dair dinamiklerin bir analizini sunuyor. Daha özelden, genom alanındaki bilgi akışları ile özel mülkiyetin bunların önüne çıkardığı "kasisler" arasındaki ilişkiye yoğunlaşarak, biyokapitale özgü piyasa mantığının işleyişi üzerindeki etkilerini araştırıyorum. Bu sırada, "piyasa mantığı" denen şeyin kendisinin de tespiti güç ve olumsal olduğunu göstermeye çalışıyorum.

Biyo-teknoloji şirketleri yüksek teknoloji kapitalizminin bir biçimini teşkil eder. Dolayısıyla üç belirleyici özelliğe sahiptirler: keşif kültürüne atfedilen önem, bilimsel gerçeklerin üretiminin oynadığı rol ve bilginin merkezi konumu. Burada tanık olduğumuz şeylerden biri, bilginin kendisinin, hem metaya hem de yeniden bilgiye çevrilebilen bir mübadele birimi haline gelmesi. Bunun yanı sıra bilgi, kendi kaynağı olan veya kendisiyle ilişkili olan canlı malzemeyle (genelde DNA, protein, hücre ya da dokudur bu) bağlantılı, ancak ondan bağımsız bir biçimde küresel ölçekteki mübadele devrelerinde dolaşıma girebilen bir şeydir.

Biyolojik malzeme ile biyolojik bilginin birbirinden ayrı bir biçimde sürdüğü toplumsal yaşamı biraz daha kurcalayalım. Farklı farklı "şeyler" olsalar da, aralarında bir ilişki vardır. Biyolojik bilgi, deneysel laboratuvar biyolojisini rasyonelleştirmeye yarar. Örneğin

biyolojik bilgiyi kullanarak, belli bir DNA dizisi tarafından kodlanan bir proteinin olası işlevinin ne olduğunu belirleyebilirsiniz. Bunun yöntemi, eldeki dizi ile işlevi önceden bilinen başka (genellikle başka organizmalara ait) diziler arasında benzerlik aramaktır. Böylelikle bir dizinin işlevinin ne olabileceğine dair ihtimaller kümesi daraltıldığında, gen ve proteinlerin işlevini deney yoluyla tespit etmek daha kolay hale gelir.

Öyleyse bir yanda biyolojik bilgi duruyor, diğer yandaysa bu bilginin türetildiği biyolojik malzeme (hücre ya da doku). Beriki, bilginin sunduğu ipuçlarını somutlaştırmayı sağlayan deneylerin malzemesi olacaktır. Bu süreçte bilgi, maddi biyolojik kaynağından koparılıp kendi başına bir toplumsal yaşam sürmeye başlar, fakat sağladığı ipuçları sürekli maddi biyolojik örnekleme atıfta bulunur. Bu ipuçlarının bilgiye dönüşmesinde –bu örnekte tedaviye hizmet eden bilgi– veritabanı kilit bir rol oynar. Bilgi bir yandan kendi kaynağı olan biyolojik malzemeyle ilişkilendirir, diğer yandan da ancak biyolojik malzemeden türetilir. Bilginin biyolojik malzemeden soyutlanarak alınması tedavi için anlamlı bilgiyi üretmede özel bir role sahiptir. Bilgi üretimini sezgisel bir biçimde "yaratıcı" bir etkinlik olarak tasavvur etmenin ve dolayısıyla bilgiyi meşru bir biçimde sahip olunabilecek bir şey olarak kavramsallaştırmanın bu kadar kolay olmasının sebebi de budur.

Öyleyse biyokapitalin analizi, para, bilgi ve biyolojik malzeme gibi farklı biçimlerdeki birçok mübadele biriminin analizini içerir. Bu birimlerin her biri diğerine bağlı olsa da, aynı devreleri aynı anda katettikleri söylenemez. Bu devreler önceden belirlenmiş şebekeler olmayıp çeşitli kurumsal aktörler tarafından stratejik olarak inşa edilmekte ya da sınırlandırılmakta ve bu aktörlerin eylemleri kimi zaman birbiriyle çelişebilmektedir. Öyleyse değerin yaratımı, hem mübadele devrelerinin hem de ilgili münferit ve kurumsal aktörlerin stratejik olarak eklemlenmesinin/ifade edilmesinin sonucudur.²

Genom araştırmaları alanındaki bilgi akışının bir diğer özelliği de DNA dizilerinin elde edilme hızıdır. Bu durum kayda değer ölçüde

2. Stuart Hall'un belirttiği gibi (bkz. Morley ve Cohen 1996), *articulation* sözcüğü de (tıpkı değer sözcüğü gibi) çift anlamlı bir sözcüktür: Hem bir şeyi ifade etme ve başkaları tarafından işitilme yetisini, hem de bir şeyleri bir araya getirmeyi ifade eder.

otomasyonun ve yeni DNA dizisi çözümleme makineleri biçiminde karşımıza çıkan teknolojik donanım yapıları yatırımların bir sonucudur. Öyleyse burada önemli olan yalnızca genom bilgisinin mübadele devrelerini katetmesi değil, genom araştırmaları sayesinde bu dolaşımın önceden tahayyül bile edilemeyen biçimlerde ve hızlarda gerçekleşmesidir. Bu hızlı bilgi üretiminin retorik çerçevesi, neredeyse bir nefes nefese kalma halini tarif eder. Yetişmenin hemen hemen imkânsız olduğu muazzam miktarda kıymetli (olduğu varsayılan) veri içinde boğulma hissi hâkimdir. Aşağıda göstereceğim gibi, bu durum yalnızca bir retorikten ibaret değil, çünkü hakikaten muazzam ölçüde veri üretilmekte ve bunun yüzde birinin bile biyolojik açıdan ne önem taşıdığını hiç kimse bilmiyor. Bu durum samanlıkta iğne aramaya benziyor, en ufak bir bilgi kırıntısı tedavi açısından ve ticari açıdan birdenbire müthiş bir değer kazanabiliyor.

Hız aynı zamanda doğrudan maddi bir değer taşımaktadır. Sözgelimi ileride çok yaygın olarak kullanılacak bir ilacın üretim ve pazarlamasında meydana gelecek bir gecikme, ilaç sanayisinin hesabına göre, şirkete *günde* bir milyon doların üzerinde zarara mal olabilir. Hızın etkisi iki şekilde ortaya çıkar: ilkin, araştırma ve üretime ayrılan zamanın nitelik bakımından son derece sıkıştırılmış oluşu;³ ve ikinci olarak da hıza katkıda bulunan veya hızdan beslenen bir dizi parça sürecin ortaya çıkışı. Başka bir deyişle, genom araştırmala-

3. "Nitelik açısından sıkıştırılmış zaman" kavramı, anakronistik gibi görünmekle birlikte, aslında üretim tarzları arasındaki fiili farkları, hızdaki artışın neden olduğu yeni bilimsel araştırma yöntemlerini ifade eder. Her geçen gün bir yenisi ortaya çıkan, yüksek bilgi-işlem hızına sahip sektörler bu duruma somut birer örnektir; bu sektörler, ileri düzey otomasyona tabi araçları gerektirir ki bunlar da yeni araç sanayisine yol açar. Zamansal sıkışmanın niteliksel sonuçlarına çarpıcı bir örnek, San Diego menşeli Syrrx firmasının işletme modeli ve Ar-Ge faaliyetlerinde görülebilir. Yüksek bilgi-işlem hızına sahip bir proteomik firması olan Syrrx, proteini belgeleme ve analiz etme sürecinin bütün basamaklarını otomasyona bağlamayı hedeflemektedir. Bu süreçte şirket, proteini kristalleştiren robotlara sahip olduğunu iddia etmektedir. Protein kristalizasyonu biyolojik araştırmanın en zor kısımlarından biri olagelmıştır ve kesin bir bilimden çok bir sanat olduğu yolunda yaygın bir kanı mevcuttur. Syrrx'in böylesine çetrefil ve öngörülmesi güç bir süreci otomasyona bağladığı yönündeki iddiası, yüksek bilgi-işlem hızına sahip bilim-teknik, bilimsel pratiğin doğasını nasıl kökten değiştirebildiğine ve kendisini dinamik biçimde yatırımcılara pazarlama yetisine sahip bir firmanın retorik gücüne delalet eder.

rında "hız"ın önemi yalnızca değişimin hızlı olmasından kaynaklanmaz. "Hız" aynı zamanda başta hükümeti, ardından da kamu ve özel sektör teşebbüslerini "mübalağalı reklam"a ayak uydurmaya ve böylelikle biyo-teknolojiyle daha da içli dışlı hale gelmeye zorlayan maddi-söylemsel bir maniveladır.

Genom bilgisinin potansiyel değeri üzerinde hak iddia edebilmek için, bilhassa özel kuruluşların genom araştırmacıları arasında, bu bilgiye el koyma arzusu hâkimdir. Gelgelelim bilginin "başka bir şeye", yani çoğu zaman farmakolojik bir ürüne dönüşerek değer kazanmasını sağlayan koşul, enformasyonun kesintisiz akışıdır, ki mülkiyet buna engel teşkil eder. Bölüm boyunca bu dinamiği daha ayrıntılı tartışacağım, ancak ele almaya çalıştığım temel teorik sorun şu: bilgi akışının hızından kaynaklanan soluk soluğa bir yarış ve bilgiye sahip olmaya izin veren bir kurumsal rejim tarafından bunun özel mülkiyet kasisleriyle frenlenmesi. Bu durum sürtünmeli bir süreçte yol açar. Burada gürültü kavramı yerine (ki bilişim teorisinde sıklıkla bilginin önündeki engelleri ima etmek için kullanılır; bunların üstesinden geldiği takdirde kesintisiz bilgi akışının mümkün olacağı farz edilir)⁴ sürtünme ifadesini kullanıyorum; çünkü burada söz konusu olan kesintisiz bir akış içerisinde eritmeyi bekleyen dışsal engeller değil, bizatihi akış dinamiğinin içsel birer bileşenidir. Sürtünme hem birbirine sürten şeylerin bir sonucudur, hem de çatışmayı akla getirir; yalnızca engelleyici değil, aynı zamanda üretkendir. Dolayısıyla hız da, hız kasisleri ve sürtünme de günümüz kapitalizminde genoma dair bilgi akışının bir parçasıdır. Üstelik, bu bölümün sonlarına doğru betimleyeceğim, mülkiyet ve metalaşma rejimlerine alternatif olduğu ifade edilen "armağan" biçimleri de, aslında metalaşmayla bağdaşan rejimler olmaları dolayısıyla, hem engelleyici hem de üretkendir.

Teorik savlar ileri sürerken, her bölümde farklı türden etnografik ve deneysel malzemeye başvuruyorum. Duruma göre, bazen kurumsal bir alan oluyor bu, bazen de somut bir nesne veya bireysel yaşamöyküsü. Bu bölümde, biyokapitale eşlik eden mübadele ve değer kavramlarını analiz ederken üç tür kurumsal ve stratejik saha ve düzenlemeye bakacağım. Bunlar SNP Konsorsiyumu, X Deposu (X-Dep)

4. Bilişim teorisinin "babası" olarak görülen makale için bkz. Shannon 1948.

adını vereceğim ABD menşeli bir biyo-teknoloji firması ve Hint devletinden oluşuyor. Bu üç saha ve öyküyü seçmekteki amacım biyokapitalist mübadelenin tabakalaşmış dinamiklerini, bu dinamiklere konu olan birçok saha üzerinden göstermek.

Giriş bölümünde ilaç geliştirme alanındaki yukarı ve aşağı yönelimli hareketleri açıklarken değindiğim gibi, genom şirketleri ile ilaç şirketleri arasında genel bir ayrım yapmak mümkündür. Bir genom şirketi, ilaç geliştirme sürecinde yukarı yönelimli bir niş içerisinde yer seçme eğilimindedir. 1999 ile 2001 arasında bu şirketler büyük oranda genetik bilgi satışına yönelmiştir;⁵ çoğu yeni kurulmuş küçük firmalardır. Bir ilaç şirketi ise ilaç geliştirme sürecinin aşağı yönelimli kısmına yoğunlaşır, nihai ürün olan ilacın satışını yapar ve genelde bir genom şirketinden çok daha büyük ve eski bir kuruluştur. Genom şirketleri arasında yaygın bir uygulama, elde ettikleri bilginin lisansını bir ilaç şirketine devretmektir, ki çoğu kez ilaç şirketi açısından da kendi bünyesinde kapsamlı bir genom araştırmaları birimi kurmaktan daha uygun bir seçenektir bu.

Bu nedenle genom şirketleri, ileride satabilmek ya da lisansını devredebilmek amacıyla DNA dizilerine dair bilginin tescilini almaya çalışır. İlaç şirketleri, geliştirdiği her tedavi için bu veritabanı şirketlerine lisans ücreti ve bundan doğan başka telifler ödemek zorundadır. Dolayısıyla ilaç şirketleri bilginin kamuya açık olmasını seve seve kabul eder. Bu ise kamu/özel sektör tartışmasının dahi bir üst seviyede şirketler arası kavgalarla tarif edilmesi anlamına gelir. Diğer bir deyişle (ki bu nokta önemlidir): *İlaç geliştirme piyasasını, sözgeli mi yazılım sektöründen farklı kılan özellik, piyasa içerisindeki yukarı ve aşağı yönelimli hareketlerdir. Bir ilacın geliştirilmesi öylesine sermaye yoğun bir süreçtir ki, ilacı piyasaya kadar taşıyacak kuvvete sahip şirketlerin sayısı son derece azdır.*⁶

5. Bu durum hâlâ zaman zaman görülebilmektedir; her ne kadar pek çok genom şirketi veritabanı üretmeye dayanan işletme modelini terk ederek işlevsel genom araştırmaları, ilaç keşfi ve biyo-ilac geliştirme alanlarına yönelmiş olsa da. Bu terimlerin ve bunlarla ilişkili işletme modellerinin izahı için giriş bölümüne bakılabilir.

6. Bununla birlikte devletin, eğer isterse, piyasaya ilaç sürmek için gereken iktidara sahip olduğu akla gelebilir. Ancak tarihsel olarak devlet –yalnızca ABD örneğinde değil, genel olarak– özel sektörün gelişimine önayak olan başlangıç sermayesini ortaya koymakta başarılı olmuş, ancak sermaye-yoğun sanayilerin uzun

İlaç geliştirme sürecinde yukarı ve aşağı yönelimli hareketler ile yazılım piyasası arasındaki benzerlik üzerinde durmaya değer. İlaç geliştirme son derece sermaye yoğun bir süreç olduğundan, küçük biyo-teknoloji firmalarının büyük ilaç şirketleriyle rekabet etmesi ya da onların yerini alması çok uzak bir ihtimal. Büyük şirketlere rekabet avantajı sağlayan böyle bir sermaye-yoğun ortam, yazılım sektörü gibi sektörlerde mevcut değildir. Başka bir deyişle, ilaç geliştirme sürecinin *doğası* gereği, küçük ve büyük şirketler arasındaki köklü güç ilişkilerini değiştirmek son derece zordur. Bununla birlikte, yazılım sektöründe Microsoft'la üretimin ana kalemlerinde ciddi olarak rekabete kalkışan kuruluşların sayısı da çok azdır. Pek çok şirket Microsoft'la birkaç ürün ya da hizmet üzerinden rekabete girişmiş, fakat asıl meydan okuma, oyunun kuralını temelden değiştirmeye çalışan şirketlerden gelmiştir (Netscape, AOL veya yakın dönemdeki açık kaynak hareketi gibi). Hangi sektör söz konusu olursa olsun, büyük bir ürünü piyasaya sürmenin maliyeti, rakip firmaların çoğalmasının önünde daima bir engel teşkil eder. Bununla birlikte biyo-teknoloji sektörünün henüz ortaya çıktığı sıralarda (1970'lerin sonları) Microsoft gibi yeni kurulmuş küçük bir firma, IBM, Wang gibi köklü bilgisayar devlerine kafa tutabiliyordu. Microsoft bugün yazılım piyasasında rakipsiz bir hâkimiyeti elinde bulunduruyorsa, bunu küçük bir firmanın bir deve dönüşmesi için gereken koşulların tarihsel olarak mevcut oluşuna borçludur, ki biyo-teknoloji sektöründe bunun bir örneği mevcut değildir.⁷

SNP Konsorsiyumu, genetik dizilerdeki değişkenliğe dair bilgiyi kamuya açık bir veritabanında toplamak ve böylelikle genom şirketlerinin bu bilgiyi tescillemesini önlemek amacıyla, kamu sektöründen genom araştırmacıları ve büyük ilaç şirketleri tarafından başlatılmış bir girişimdir.⁸ Bu bölümün konsorsiyumla ilgili kısmında,

vadede gerçekleştirilmesi söz konusu olduğunda genellikle başarısızlığa uğramıştır. Dolayısıyla, ucuz ve erişilebilir tedavinin geliştirilmesi için devletin yoğun yatırım yapması gerektiğini savunanlar cephesinden kamu teşebbüsüyle kurulacak bir ilaç şirketi cazip bir fikir gibi görünse de, genel olarak devletlerin araştırdığı seçenekler arasında bile yer almamaktadır. Üstelik ABD özelinde ilaç şirketleri parlamento içerisinde son derece güçlü bir lobiye sahiptir. Yani Amerikan hükümeti ilaç şirketleriyle yakın ilişki içerisinde.

7. Alexander Brown ile yaptığımız sohbetler bana bu paralellik üzerine düşünme fırsatı verdi; kendisine şükran borçluyum.

bilginin kamuya armağan edilip herkesin erişimine açılması gibi görünen bu tür hamlelerin aslında ne kadar stratejik, büyük ilaç şirketlerinin çıkarlarının üstbelirlenimine tabi olduğunu göstereceğim. Bilgiyi meta statüsünden çıkaran bazı stratejik hamlelerin bizatihi "piyasa mantığı"nın bir parçası olduğunu ileri süreceğim. Kendisi de pürüzsüz veya yekpare olmayan piyasa mantığı, hegemonya mücadelelerinin sahasını teşkil eder.

X-Dep, dünya çapında DNA örnekleri toplamayı hedefleyen bir biyo-teknoloji şirkettir. Dünyanın en büyük ticari DNA deposu haline gelme ve bu genetik örneklerden elde ettiği bilgiyi ticari amaçlı olarak kullanma arzusundadır.

X-Dep'i konu alan analiz, SNP Konsorsiyumu ve Hint hükümeti hakkında anlatılanlar arasında bir köprü oluşturuyor, çünkü bu şirket açıklamaya çalıştığım sahaların her ikisiyle de bağlantılı – hem ABD' de ilaç geliştirme sahasını tanımlayan yukarı ve aşağı yönelimi hareketlerle, hem de biyolojik malzeme ve bilginin mübadelesi etrafında şekillenen Birinci ve Üçüncü Dünya arasındaki ilişkilerin küresel sahasıyla. İlk durumda X-Dep, ilaç sanayisinin hegemonik nüfuzuna karşı bir piyasa nişi ele geçirmek ve değer üretebilmek çabasında olan yeni kurulmuş bir biyo-teknoloji firması görünümü arz eder. İkinci durumdaysa, "Üçüncü Dünya"ya ait genetik malzemeyi sömürerek "Birinci Dünya"da değer üreten, yarı-sömürgeci, güçlü bir kuruluş görünümündedir.

Gelgelelim bu tabloda Hint hükümeti de salt bir "sömürge" devleti aktörü konumunda, elleri kolları bağlı bir durumda, biyo-korsanlığın kurbanı değildir. Hint devleti kendisini paradoksal bir biçimde küresel bir piyasa aktörü gibi sunarak bir yandan biyo-korsanlığa karşı direnmekte, diğer taraftan da biyo-teknoloji alanında "küresel bir oyuncu" olmak için her türlü kozunu kullanmaktadır. Hint devlete ilişkin aşağıda sunacağım anlatımda tutarsızlıklara neden olan da budur. Bu süreçte Hint devleti bir biyo-teknoloji şirketi gibi; bilim-teknikğin daha en baştan Amerikalı ve ticari olarak şekillenmiş küresel sahası içerisinde yeni kurulmuş, azimli bir firma gibi davranmaktadır.

8. "SNP"nin açılımı, tek nükleotit polimorfizmidir. Bu tür DNA dizisi mimlerinin tanımı için giriş bölümüne bakınız.

Biyokapital, "yaşam" dediğimiz şeyin maddiliğini ve mübadeleye olan ilişkisini bir dizi kültürel dönüşüme uğrattıyor. Bu dönüşümler, bir tarafta metalaşma süreci ile diğer tarafta herkese açık kaynakların ya da kamu mallarının oluşumu arasındaki salınım sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kutupların her ikisi de, ne sanayi kapitalizminin ne de postmodern enformasyon kapitalizmi tabir edilen şeyin mantığına uyan, kapitalist mantığın yeni biçimlerinin denetimine tabidir. "Biyokapital" terimini kullanmamın gerekçesi de bu: birbiriyle çelişen metalaşma süreçleri sonucunda "yaşam"ın nasıl yeniden tarif edildiğini sormak. Bir başka deyişle, bu bölümde, maddi-spekülatif olarak adlandırılabilir kapsamlı bir ekonomik yapı içerisinde, kamu mallarını ve herkese açık kaynakları oluşturan somut nesneler ile, metalaşma süreci sonucunda meydana gelen soyut nesneler arasındaki ilişkiye değinmeye çalışacağım.

SNP Konsorsiyumu

Genom araştırmalarını, bu alandaki en tanınmış kurumsal yapı olan Human Genome Project'ten (HGP) ibaret olarak gören bir kanı hâkim. Oysa HGP, genom araştırmaları içinde merkezi bir konuma sahip olmakla birlikte, bu alanın yalnızca bir parçasını oluşturuyor. Bir kere, esasen devlet desteğine dayanan bir girişim olan HGP, gen dizilerine dair bilgiyi elde ederken kamu kaynaklarını kullanması dolaısıyla genom araştırmalarının bütünü içerisinde kendine özgü bir siyasi konuma sahip. İkinci olarak, insan genomunda bulunan dizilerin çözülmesi gibi, daha birkaç yıl öncesine kadar akıl almaz derecede uzak görünen bir proje, bugün insan genomu taslağının tamamlandığı bir noktada yalnızca bir başlangıç olarak görülüyor.

İnsan genomunda bulunan dizilerin elde edilmesinde rol oynamış bazı önemli aktörlerin bir haritasını çıkarmakla işe başlayalım. Bunların başında, National Institutes of Health (NIH) geliyor. NIH, çoğu akademik olan çeşitli araştırma kuruluşlarını içeren bir şemsiye kamu kurumu. Bunların arasında bilgi satan (ya dizilerin çözülmesiyle ya da böylece sağlanan bilginin yorumlanmasıyla elde edilen bilgiyi satan) genom şirketleri ve araç üreten şirketlerden oluşan yukarı yönelimli şirketlerin yanı sıra, aşağı yönelimli şirket-

ler de var. Aşağı yönelimli sürecin en son ayağındaysa ilaç şirketleri (ki daima çokuluslu büyük şirketlerdir) yer alıyor. Aşağı yönelimli şirketler ile yukarı yönelimli olanlar arasındaki ayrıma bağlı olan bir başka etmen de bilginin kendisinin "en son" ürünle, yani tedavi amaçlı molekülle olan yukarı ve aşağı yönelimli ilişkisi (bu ürünün hiçbir zaman somutlaşması gerekmiyor, ancak 3. Bölüm'de tartışacağım gibi, gelecek için bir hedef olarak ortaya konması mevcut durumun dinamikleri açısından yaşamsal önem taşıyor).

Giriş bölümünde kısaca söz ettiğim gibi, Mayıs 1998'de Craig Venter, yöneticisi olduğu Celera Genomics şirketinin insan genomunda bulunan dizilerin haritasını, kamu teşebbüsü olan HGP tarafından saptanan 2005 tarihinden çok daha önce tamamlayacağını duyurduğunda genom araştırmaları camiasını allak bullak etti. 1999 yılına gelindiğinde HGP içinde Venter'in hayaleti dolaşıyordu. HGP'te görevli araştırmacılar kimi zaman Venter'in hikâyesinin medya tarafından abartıldığını savunuyorlardı belki ama, kimi zaman da üstü kapalı bir biçimde Venter'la alay ediyorlardı ("cengaver müteşebbis" "solucan genomu kaşifi" gibi renkli tabirlerle).⁹

Time dergisi "tıbbın geleceği"ne ayırdığı bir sayısında (11 Ocak 1999) Craig Venter'in "aceleci bir adam" olduğunu söyleyerek ekliyordu: "artık genom haritacılarının hepsi Venter zamanına tabi... Bu hırslı, sabırsız, talepkâr, sinir bozucu adam dünyanın geri kalanını Venter hızında koşturmayı iyi beceriyor." Bu tasvir, hızlı teknolojilerin yansımaları hızlı şirket yöneticilerinde bulunduğu günümüz biyo-teknoloji dünyasının aceleci zamansallığını iyi özetliyor.¹⁰

Venter şaibeli bir geçmişe sahip. HGP'in ilk yıllarında NIH'te çalışıyordu, ve 1991 yılındabeyin dokusundan elde edilen DNA parçalarının patentini alma girişiminde rol almıştı (Cook-Deegan 1994: 311-25). Bu durum NIH'in içinde ve dışında ciddi bir tartışmaya yol

9. Venter'a yönelik bu ajitasyon ve hoşnutsuzluğun aleni hale geldiği yerlerden biri, 1999 Cold Spring Harbor Genom Toplantılarıydı. Aktardığım ifadeler, bu toplantılara katılan kamu sektöründen araştırmacıların konuşmalarında sarf edilen sözler. Solucan genomundan söz edilmesinin nedeni, kamu sektörü araştırmacılarının tam o sıralarda halkalı solucan, *Caenorhabditis elegans*'a ait genom dizilerinin şifresini çözmüş olmalarıydı, ki o dönem için önemli bir kilometre taşı teşkil ediyordu bu.

10. Genom araştırmalarında hızın rolü hakkında bir analiz için ayrıca bkz. Fortun 1999.

açmıştı. Öyleyse HGP araştırmacılarının Venter'a duyduğu hınç (en azından görünüşte) yalnızca yarışta geri düşmek korkusundan değil, Venter'ın elde ettiği DNA dizilerini tescillemeye girişeceğini bilmelerinden kaynaklanıyordu. Genom girişimi bir yarışa dönüştüyse eğer, bu sadece itibar kazanmak için değil, aynı zamanda mülkiyet için yapılan bir yarıştı.

Venter'ın 1992 yılındaki tescil başvurusunu savunurken tek başına olmadığını, NIH müdürü Bernardine Healy'nin desteğiyle bizatihi NIH tarafından kuvvetle savunulduğunu belirtmekte fayda var.¹¹ Patent başvurusuna en güçlü itiraz ise o sırada HGP'in başında bulunan ve dolayısıyla Ulusal İnsan Genomu Araştırma Enstitüsü'nün de müdürü olan James Watson'dan gelmişti.¹² Dolayısıyla "kamu" ile "özel" arasındaki bu kutuplaşma, bir dizi yerleşik politika, perspektif ve önceliğin olumsuz sonucu olarak ortaya çıkmıştı; kamu ve özel sektör aktörlerine ait rollerin "doğal" olarak çatışmasıyla uzaktan yakından ilgisi yoktu.

Kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki genom yarışı durmadan yeniden şekilleniyor. İnsan genomunun içerdiği dizilerin taslağı tamamlandıktan bu yana, NIH ile özel sektör arasındaki yarış farklı bilgi türlerine –örneğin dizilere dair yorumlanmış bilgi ya da genetik değişkenliğe dair bilgi– kaydı. Ne de olsa bu yarış sırf ilk önce bitirip takdir kazanmak için yapılmıyordu. Bilgiye ilk önce kimin ulaştığı, bu bilginin doğrudan kamuya mı açılacağı yoksa belli bir şirketin malı haline mi geleceği konusunda daima belirleyici oluyordu. Gelgelelim, bu bölümün ilerisinde göstermeye çalışacağım gibi, kamu ve özel sektör arasındaki bu karşıtlık, salt genom taslağı için yapılan yarışa baktığımızda görebileceğimizden çok daha karmaşıktır.

1999 yılında (yarışın kızıştığı dönemde) özellikle kamu sektöründeki genç araştırmacılar arasında, genomu ilk çözen kim olursa

11. Cook-Deegan'ın belirttiği gibi, bu dizilere patent verilmesi hususunda NIH Teknoloji Aktarımı Dairesi bünyesinde dahi ciddi bir tartışma sürmekteydi. NIH'in dizilere patent verilmesinin gerekli olduğunu savunması korumacı bir nedenden kaynaklanıyordu: dizilerin patentinin bir başkası tarafından alınması ve böylece kamusal alanda ilan edilmesinin önlenmesi halinde işlerinin güçleşeceğini düşünüyorlardı.

12. Venter'ın kendisi Ulusal İnsan Genomu Araştırma Enstitüsü'ne katılmamıştı ancak Nörolojik Bozukluklar ve Felç Ulusal Enstitüsü'nde çalışıyordu.

olsun kazananın daima Venter olacağına dair görüş birliği vardı.¹³ Venter her halükarda kârlı çıkacaktı, çünkü NIH projesinin dizileri hazır olur olmaz bunlardan faydalanabilecekti (çünkü bunlar derhal herkesin erişimine sunulacaktı), oysa kendisi elde ettiği dizileri HGP'e duyurmak zorunda değildi. Dolayısıyla halktan alınan vergilerden HGP'e harcanan milyonlarca dolar aynı zamanda Venter'in projesine gidiyor, bütün bunların olması için Venter'in kılını bile kıpırdatması gerekmiyordu; üstelik bu duruma engel olmak da kimsenin elinde değildi.¹⁴

"Kamusal" ve "özel" genom dünyaları hakkındaki şu hikâyeye, yukarıda ortaya koyduğum keskin karşıtlığı daha karmaşık hale getiriyor. Üst düzey yöneticiler için biyo-teknoloji analizlerine yer veren internet dergisi *Signals* şöyle yazıyor:

Pek yakında: Single Nucleotide Polimorphisms (SNP'ler), yani iki kişiden hangisinin doğuştan bir atlet hangisinin hantal olacağı, hangisinin siğara içerse akciğer kanserine yakalanma ihtimalinin daha yüksek hangisinin daha düşük olduğuna varıncaya dek her şeyi büyük oranda belirleyen, DNA'ları arasındaki ufacık farkları gösteren bir genom haritasının ana hatları. Hiç de uzak olmayan bir gelecekte araştırmacılar kimin –yaşam tarzı ne olursa olsun– kalp-damar hastalıkları riski taşıdığını, şu ya da bu ilaca kimin bünyesinin yanıt verip kiminkinin vermeyeceğini de tespit edebilecekler. Ancak SNP'leri keşfetmek ve haritalamak için bugün kullanılan tek-

13. Netesadüftür ki HGP ve Celera dizinin ilk taslağını hemen hemen aynı zamanda elde ettiler.

14. Bu son derece tartışmalı tarihçenin "resmi" özeti, tahmin edileceği gibi usulüne uygun bir biçimde yavandı tabii. Örneğin İnsan Genomu Araştırmaları Ulusal Enstitüsü'nün başkanı Francis Collins ile Johns Hopkins Üniversitesi'nde görev yapan ve kamu sektörü genom araştırmalarında önemli bir isim olan Victor McCusick'in *Journal of the American Medical Association* dergisi için birlikte kaleme aldıkları bir makale, genom projesinin tıp bilimleri için sonuçlarını özetlerken bu tarihçeden şu şekilde bahsediyordu: "1996 yılına gelindiğinde birkaç bakteri ve maya türüne ait dizilerin tümüyle çözülmüş olması, insan DNA'sında bulunan dizileri çözmek için pilot ölçekte bir girişimde bulunmanın vakti geldiği sonucuna yol açtı. Dizi çözümlemesinde kılcal araçların devreye girmesi ve özel sektörde insan genomunu faydalı amaçlar için çözmeyi vaadeden bir şirketin kurulması bu çabaya yeni bir katkı yaptı. 1999'a gelindiğinde insan genomunda bulunan üç milyar baz çiftine ait dizilerin büyük kısmını çözmenin mümkün olduğuna dair bir güven doğmuştu. 2000 Haziranı'nda hem özel şirket hem de uluslararası kamu sektörü konsorsiyumu insan genomundaki dizilere dair bir taslağın tamamlandığını ilan ettiler" (Collins ve McCusick 2001: 541).

nikler hem mali hem de zamansal açıdan külfetli; dahası, çok sayıda doktoralı eleman gerektiriyor. SNP ölçme testlerinde ilerlemenin gerçek göstergesi, bütün bu kıstasların ne kadar aşağı çekilebildiği olacak: Büyük popülasyonlu örneklemelerde çok sayıda SNP'in tespiti için tek seçenek, ucuz, hızlı ve kolay bir teknik.¹⁵

İnsan genomunda bulunan dizilere dair taslak çalışma, bireyler ve popülasyonlar arası genetik *değişkenliğe* dair hiçbir bilgi vermez, oysa araştırmacıların ve biyo-teknoloji sektörünün giderek daha fazla ilgi duyduğu alan tam da budur. İnsanda genetik değişkenliği araştırmanın nihai amacının kişiye özel tıbbi geliştirmek olduğu iddia ediliyor, yani bireyin genetik profiline göre düzenlenmiş bir tedavi olduğu. İnsanda genetik değişkenliği saptamak, insan genomundaki dizileri çözmekten çok daha göz korkutucu bir iştir. Çünkü öncelikle, DNA çözümlemesinin çok daha geniş bir örneklemeye dayanması gerekir. Bunun yanı sıra, gen dizisi ile bireye ya da popülasyona özgü kalıtsal hastalık arasında anlamlı bir bağıntı kurmak için nükleotit örneği alınan kişinin kimliğinin tespit edilmesi de gerekir, ki bu da etik kaygıları beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, HGP ilerledikçe, araştırmacılar insanda genetik değişkenliğin incelenmesine yardımcı olabilecek bilgi ve teknoloji araçlarına giderek artan bir ilgi göstermektedirler. Böylelikle bu araçlar etrafında çatışmalar ve ittifaklar doğmaya başlıyor.

Yeni ortaya çıkan bu savaş alanına özgü bilgi araçlarının başında SNP geliyor. Giriş bölümünde tarif ettiğim üzere SNP'ler, çeşitli kalıtsal özelliklerle ilişkili genlerin keşfine yardımcı olan, genetik kodda bulunan tek baz varyasyonlarıdır. Teşhis ve tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi bakımından çok değerli işaretler olabildikleri için, ilaç şirketleri SNP'lere büyük ilgi göstermektedir.

1998 sonbaharında NIH, SNP'lerin tespitiyle ilgili çalışmalar için Ulusal İnsan Genomu Araştırmaları Enstitüsü'ne 30 milyon dolarlık

15. İnternet üzerinden yayımlanan ve biyo-teknolojiyi şirket yöneticileri için analiz eden *Signals* dergisinden bir alıntı; www.signalsmag.com, 24 Ağustos 1999. Bu alıntıdaki genetik belirlenimcilik bilhassa dikkat çekicidir: Bu bölümde yürüttüğümüz tartışmayla doğrudan ilgili olmasa da, örneğin klonlama mevzubahis olduğunda bu tür belirlenimci bir dilden nasıl vazgeçildiğine dikkat etmek ilginç olmaktadır. Öte yandan, SNP'lerin aynı anda hem bireylere, hem popülasyonlara hem de dünyaya dair bilgiyi temsil edebilmesi de dikkat çekici bir husustur.

ödenek ayırdı. Adeta soluk soluğa girilmiş bir işti bu (Francis Collins'in deyiimiyle "biraz acil" bir girişim). Aralık 1997'de kararlaştırılan temel stratejiye göre, dört ana nüfus kategorisinden –Amerika kıtasının yerlileri, Afrikalı, Asyalı ve Avrupalılar–100 ila 500 kişiden alınacak DNA örnekleri içerisinden en az 100.000 adet SNP elde edilecekti (Marshall 1997a). Collins projeyi ilk olarak 1997 Eylül ayında, SNP'e dair bilginin genom şirketleri tarafından tescillenip "kilit altına alınması" tehlikesine karşı ortaya attı (Marshall 1997b). 1997 Kasım'ında Collins, Mark Guyer ve Aravinda Chakravarti ile birlikte yazıp *Science* dergisinin Politika Forumu bölümünde yayımladığı bir makalesinde, kamu desteği sağlanmadığı takdirde SNP verilerinin "şahsi koleksiyonlarda" kapalı kalacağını ileri sürüyordu (Collins ve diğ. 1997). Chakravarti de veri toplama sürecinin kamu desteğiyle, eşgüdümlü olarak yürütülmesi gerektiğini savunuyordu. Ona göre, yalnızca bilgiye erişimin önündeki engelleri kaldırmak için değil, *derli toplu* bir biçimde erişilmesini sağlamak açısından da gerekliydi bu: "Eğer tamamını tek bir yerde toplamazsak, bilgiyi kaybedeceğiz" (Marshall 1997a). Başka bir deyişle, Collins gibi araştırmacılar, DNA dizilerine dair bilgiye el konması durumunda bilgi akışının yavaşlayacağını Venter'in ortaya çıkışından çok önce fark etmişlerdi. SNP hikâyesinin asıl ilginç yanı, kamu sektöründeki araştırmacıların bu ihtimali bertaraf etmek için geliştirdikleri strateji ve bu stratejiyi uygulamaya koyma hızlarıydı. Bu strateji, daha çabuk erişime açma kaygısıyla verilerin bilimsel niteliğinden muhtemelen bir ölçüde feragat etmeyi beraberinde getiriyordu. İşin ironik yanı, devlet tarafından finanse edilen araştırmacıların Craig Venter'in dizi elde etme yöntemine getirdikleri suçlamanın ta kendisiydi bu.

1999 Nisanı'nda NIH, Britanya menşeli bir vakıf olan Wellcome Trust ve on büyük çokuluslu ilaç şirketi tarafından finanse edilen, 45 milyon dolarlık bütçeye sahip bir konsorsiyum halini aldı. Konsorsiyumun amacı, iki yıl içinde SNP haritasının tamamını elde etmek ve sonuçları kamuya açık bir veritabanına aktarmaktı. Konsorsiyumun üye listesi, ilaç sanayisinin ağır toplarıyla HGP'in önemli aktörlerinin listesini andırıyordu.¹⁶ Hedef, kamusal veritabanlarını SNP veri-

16. Konsorsiyumun oluşumunda rol oynayan akademik kurumlar Whitehead Biyomedikal Araştırmalar Enstitüsü, Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi, Well-

leriyle doldurmak ve böylelikle olası bir tescil talebinin önünü almak-tı. Konsorsiyum başkanı Arthur Holden'a göre, "İsteyen herkes, ticari veritabanlarına mahkûm olmaksızın bu işle uğraşabilecek"ti.¹⁷

SNP Konsorsiyumu'nun veritabanı ticari bir veritabanı olarak kurulmadıysa da (meta kimliğiyle ortaya çıkmamıştı), kuruluş süreci hiç kuşkusuz ticari bir girişimdi. Günümüz kapitalizmine has söylemde bu bir diğerkâmlık biçiminde değil, "iki taraf da kazansın" mantığıyla ifade edilir. Nitekim, oluşumuna ilaç devi Merck şirketinin öna-yak olduğu konsorsiyumun kendisi de şirketler arası savaşlardan doğmuştur. Merck bu hamleyle, rakibi SmithKline Beecham'ın Hu-man Genom Sciences'la imzaladığı özel anlaşma sonucunda, kopya-lanmış dizi parçalarına (*expressed sequence tag*, EST) dair bilgi üze-rinde kurduğu tekeli kırmayı ümit ediyordu (bkz. Davies 2001: 100).¹⁸ Bir SNP konsorsiyumu oluşturma yönündeki bu hamleyle, bil-gi doğrudan herkesin erişimine açıldığından, büyük ilaç şirketleri hem zaman hem de maliyet açısından külfetli lisans işlemleri için küçük genom şirketleriyle muhatap olmaktan kurtuluyordu. Kon-sorsiyum aynı zamanda büyük ilaç şirketlerine fazladan bir meşru-riyet kazandırıyordu, zira SNP'e dair bilgiye herkesin ucuza, hızlıca ve kolayca erişmesini sağlamak için konsorsiyum üyelerinin bu bilgi üzerindeki patent haklarından vazgeçtikleri gibi lehte bir propagan-dayı mümkün kılıyordu. Edward Grefe ve Martin Linsky'nin tabiri-yle, yeni şirket aktivizminin harikulade bir örneğidir bu (Grefe ve Linsky 1995).

The New Corporate Activism (Yeni Şirket Aktivizmi) adlı kitapta Grefe ve Linsky, şirketlerin kendilerini ilgilendiren meselelerde bilfi-

come Vakfı Sanger Merkezi, Stanford İnsan Genomu Merkezi ve Cold Spring Harbor Laboratuvarı. Konsorsiyumun daha da çarpıcı olan ilaç sektörüne mensup üyeleri arasında AstraZeneca, Bayer, Bristol-Myers Squibb, Hoffmann-La Roche, Glaxo Wellcome, Hoechst Marion Roussel, Novartis, Pfizer, G. D. Searle ve Smith Klein Beecham bulunuyordu. Glaxo Wellcome ve SmithKlein Beecham daha son-ra birleşerek GlaxosmithKlein'i (GSK) oluşturdu.

17. *Signals* dergisinden alıntı; www.signalsmag.com, 24 Ağustos 1999.

18. Merck şirketinin, devinimin başını çektiği halde, neden konsorsiyumun ilaç şirketlerinden oluşan on üyesi arasında yer almadığı sorusunu açıklığa kavuş-turamadım. Ancak Merck'in yarattığı etki ve girişimin SNP Konsorsiyumuna mu-sallat olduğunu söyleyebilir; Jacques Derrida'ya nazireyle, "Merck'in hayaletle-rinden" bahsedebiliriz.

il etkin bir rol oynamasını sağlamak üzere siyasi bir eylem stratejisi ve planı öneriyor. Kitap bir yönüyle, şirketler için hazırlanmış bir halkla ilişkiler el kitabından başka bir şey değil. Gelgelelim Grefe ve Linsky'nin demokratik değerler, insan psikolojisi, tabandan örgütlenme ve modern teknolojiyi birleştiren başarılı bir şirket stratejisi oluşturma yolundaki önerisi, Saul Alinsky'nin (1989 [1971]) 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında tabandan gelen bir toplumsal hareket için önerdiği reçeteleri doğrudan model alıyor, dolayısıyla hegemonik bir şirket praksişi çağrısına tercüme edilmesi işten bile değil. Kullanılan kilit mecazlar dahi – "stratejik bir yaklaşım belirlemek", "mesajı kuşatmak", "birlikleri seferber etmek", "krizle baş etmek", "iletişimde azami etkiyi hedeflemek" – düpedüz 60'lar ve 70'lerdeki mücadeleye ait ve doğrudan Alinsky'den ödünç alınmış metaforlar.

Herhangi bir kapitalist sistemdeki çeşitli mübadele nesneleri ve biçimlerinin mübadele edilme dinamiği yalnızca belli şebekelerde dolaşıma girmelerinin bir sonucu değildir. Bu kitap boyunca, mübadele ve dolaşım şebekelerinin konumlandırılmış biçimlerde işlediğini ileri sürüyorum. Bu işleyiş, aktörlerin ve kurumların yalnızca önceden tespit edilmiş sistem ya da şebekeler içindeki konumuna bağlı olarak değil, aynı zamanda söz konusu aktörlerin stratejik eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Ancak "yeni şirket aktivizmi"nin stratejik bakış açısından önemli olan, stratejik eylemin *salt* stratejik bir şey ya da kinik bir manipülasyon olarak görünmemesidir. Stratejik olarak hareket etmek, Grefe ve Linsky'nin belirttiği gibi, stratejik eylemin varlığını *belirsizleştirmeyi* gerektirir.¹⁹ Dolayısıyla, SNP Konsorsiyumu'na dair bu açıklamalarım, bir taraftan ilaç şirketlerine hem maddi hem de simgesel sermaye sağlayan, *diğer taraftan ise bilgi kaynaklarını kamuya açmayla ve bilimin ilerlemesiyle samimi bir bir biçimde ilgilenme gibi görünmeyen* stratejik bir siyasi eylemin irdelenmesidir.

Fakat stratejik eylemin böyle stratejik bir biçimde gizlenmesi dahi yalnızca içten pazarlıklı bir eylem olarak yorumlanamaz. "Yeni şirket aktivizmi"nin armağan ritüeli kendi içinde bir çelişki barındırır, ki bu da armağanın *samimiyetinin* önemidir. Dale Carnegie işadam-

19. Pierre Bourdieu'nün önerdiği gibi, "Kayıtsız davranmanın kişilerin çıkarına olduğu bir evrende stratejileri gizleyen stratejilerin neler olduğunun ayırdına varmalıyız" (Bourdieu 1999 [1975]: 35).

ları için yazdığı, büyük ilgi gören *How To Win Friends and Influence People* (Dost Kazanmanın ve İnsanları Etkilemenin Yolları, 1936) adlı el kitabında, iş alanında başarılı olmak için başkalarına göstermeniz gereken ilginin "hakiki" olması gerektiğini iddia eder (finansal faiz gibi, hakiki ilgi gelecekte değere dönüşür). Bu da bir paradoksa yol açar: Bir yandan cömertlik zorunlu olarak çıkar gözetir, yani hedefe yöneliktir ve simgesel sermaye elde etmenin bir yoludur; diğer yandan ise salt simgesel sermaye elde etmek için yapılmış içten pazarlıklı bir cömertlikten ibaret olamaz. Bu nedenle de SNP Konsorsiyumu gibi düzenlemeleri –baştan sona stratejik hesaplara dayanıyor olsalar da– salt kinik bir uygulama olarak yorumlamak, bu düzenlemelerin istenen simgesel sermayeyi gerçekte elde edebilmek için hakikilik zeminine yaslanması gereğini gözden kaçırır. Piyasa rejimlerinde armağan vermenin –ki armağanın özel bir biçimi ve durumudur– içerdiği araçsallık, faydacılığa indirgenemez.

SNP Konsorsiyumu, şirketlerin SNP avlamaya yönelik ne ilk ne de tek işbirliğiydi. 1997 yılında Abbott Laboratuvarları, Fransız genom şirketi Genset'i bir SNP haritası çıkarması için 42.5 milyon dolarlık bir bütçeyle destekledi.²⁰ Genom alanında (Genset'in ifadesiyle) bu türden ilk "stratejik ittifak" olarak görülmektedir bu.²¹ Biyoteknoloji ve ilaç şirketleri arasındaki ortaklıkların pek çoğu gibi, ve SNP Konsorsiyumu'nun aksine, bu sadece iki ortaklı bir ittifaktı. Buradaki işbölümü de bu türden ortaklıklarda sıkça rastlanan türdendi. Genset'in görevi, belirli farmakolojik bileşiklere verilen tepkiyle bağlantılı genleri ve işaretleri içerecek şekilde, insan genomunun muntazam bir haritasını geliştirmektir. Abbott ise "hastaların belli ilaçlara tepkisini klinik olarak test etmede kullanmak üzere, bu gen ve işaretlerden türetilen teşhis yöntemlerinin geliştirilmesi, üretimi ve pazarlanmasından sorumluydu".²² Genset-Abbott modelinde doğrudan sözleşmeye dayanan anlaşmayı, SNP Konsorsiyumu daha "toplumcu" ve ilk bakışta "pazar mantığı"na aykırı gibi görünen bir şeyle ika eder. Ancak kesin olan bir şey varsa, o da SNP Konsorsiyumu'nun pazar mantığını reddetmekten çok oyun sahasını yeniden şekillendirmeye ve böylelikle "piyasa mantığı"nın konsorsiyum üyelerinin

20. *Signals* dergisi, www.signalsmag.com, 19 Mayıs 1998.

21. http://www.genyx.com/About/abt_history.html, erişim tarihi Mart 2000.

22. <http://www.genyx.com/News/Releases/abbot.html>, erişim tarihi Mart 2000.

stratejik çıkarları doğrultusunda tanımlanmasını sağlamaya yönelik bir girişim olduğudur.

SNP Konsorsiyumu'ndaki önemli şahsiyetlerden biri, Merck şirketinde Dünya Çapında Araştırma Stratejisi biriminin eski başkan yardımcısı olan ve 1999 Nisanı'nda konsorsiyum oluşturmayı teklif etmek üzere ilk toplantıyı düzenleyen Alan Williamson'dı. Williamson'a göre, "Bazı şirketler kamuya açık bir veritabanı fikrini desteklemeye çok olumlu yaklaşıyor"du.²³ Yeni şirket aktivizmi söylemine yaslanan bu türden ifadeler, bazı şirketlerin tabiatları gereği bilgi paylaşımına açık olduğunu, diğerlerinin ise bilginin tamamına tek başına sahip olmak isteyen yağmacılar olduğunu *ima eder*. Oysa burada gizlenen nokta, milyarlarca doların bahis konusu olduğu stratejik bir piyasa alanı içerisinde münferit şirketlerin her birinin nerede durduğudur. İşte tam burada, yukarı ve aşağı yönelimli şirketler arasındaki ayrım bir kez daha gündeme gelir. Büyüyüp bir gün ilaç şirketine dönüşme hayali kuran belli başlı genom şirketleri dahi, ilaç araştırma-geliştirme geçmişi ve mevzuat altyapısı bakımından büyük çokuluslu şirketlerin yanına yaklaşılamaz. İlaç üretimi bu genom şirketlerinin ana faaliyet alanı değildir. Buna mukabil, SNP Konsorsiyumu üyesi bir şirketin bir SNP patentinden sağlayabileceği kâr, ilaçtan elde edebileceği kâra oranla cüzidir ve bu kârın bir bölümünü genom lisansını devreden şirketle paylaşma zorunluluğunu ortadan kaldırmak, kendi çıkarına olacaktır. Williamson'ın dediği gibi: "Tek başına bir SNP patentinin değerinin pek fazla olacağını zannetmiyorum. Asıl önemli olan ilacın klinik kullanımı. Her bir SNP'in epidemiyolojik veya farmakolojik açıdan değerlendirmeye tabi tutulması gerekiyor."²⁴

Öyleyse SNP Konsorsiyumu DNA dizisine dair bilginin mülkiyetine görünüşte karşı çıkarken, biyolojik malzemenin mülkiyetini ise desteklemektedir. Bu tür düzenlemeler, konsorsiyum ortağı büyük ilaç şirketlerinin elde edilmesi muhtemel herhangi bir tedavi üzerindeki tekeli pekiştirmenin yanı sıra, maliyeti düşürmeye de yaramaktadır. Genom araştırmaları alanında hegemonya mücadelesi mülkiyetin kendisi üzerinden değil, mülkiyet *tarzları* ve *kategorileri* üze-

23. *Signals* dergisi, www.signalsmag.com, 19 Mayıs 1998.

24. A.g.y.

rinden işler. Başka bir deyişle, burada söz konusu olan, üretimin "hammadde"sini "kamuya açık" kılmak ve böylelikle üretim tarzını kontrol edenlere gelecekte mülkiyet avantajı sağlamaktır.

Bu tür anlaşmazlıklar şirketlerin sahip olduğu müdahale gücünü göz önüne serer. İlgili bütün taraflar, engelsiz erişim ve araştırmanın hızlı ilerlemesinden yana olduğunu dile getirmekle birlikte, tarafların her biri için araştırmanın hızlı ilerleyişi ancak *kendisinin* engelsiz erişime sahip olması ve gerekli gördüğü yerde kendisi dışında kalan herkesi yavaşlatma ve ücrete tabi tutma hakkını elinde tutmasıyla mümkündür. Ne de olsa *mülkiyetin* bünyevi mantığı, mal sahibinin sahip olduğu şey (ki nesneleştiği ölçüde devredilebilir hale gelmiştir) üzerinde tasarruf yetkisidir. Sahip olunan nesneyi stratejik açıdan daha değerli olduğu farz edilen sonuçlara ulaşmak için zorunlu bir geçiş noktası olarak kullanmak da buna dahildir (ilaç şirketi için tedavi amaçlı molekülün rolü budur).²⁵

NIH bilginin sahiplenilmesinden yana değildi, çünkü kamu finansmanıya bilgi üreten bir devlet kuruluşu olarak bilgiyi kamuya açık hale getirmekle yükümlüydü. Başka bir deyişle, devleti temsil eden NIH açısından bilgi bir meta değil, kamu malı konumundadır. Tabii bu örnekte, NIH tarafından temsil edilen "devlet", DNA dizilerinin tescili söz konusu olduğunda genoma dair bilginin kamu yararı için herkese açık kaynaklar alanına dahil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak kamu malları ve özel mallar arasındaki sınırı inşa eden ve özellikle ABD'de fikri mülkiyetin korunması gerekçesiyle özel şirketlerin herkese açık kaynaklara el koymasına arka çıkan da, farklı kisveler altında, yine devletin kendisidir.

Aşağı yönelimli şirketler ise bilginin sahiplenilmesinden yana değildir, çünkü artı-değer elde ettikleri nokta ilacın satışındır ve bu aşamaya gelene kadar yukarı yönelimli firmalara ne kadar az pay kaptırırlarsa kendileri açısından o kadar iyidir. Gelgelelim, kendi çıkarları lehine yaptıkları bu tercihi, bilginin "serbest ve hızlı" dolaşımını sağlamak için HGP ile "ortaklık" kurabilmek adına DNA dizileri üzerindeki tescil haklarından "feragat etmek" biçiminde sunarken, bilginin bir *meta* rejimine değil, bir *armağan* rejimine dahil olduğunu ima eden bir retoriğe başvururlar.

Bilginin ilaç şirketlerinin bir armağanı olduğu fikri, yeni şirket aktivizminin ilkeleriyle son derece uyumludur. Marcel Mauss'un (1990 [1954]) göstermiş olduğu gibi armağan, ne şekilde kabul edileceği ve nasıl mukabele edileceğine dair kültürel yükümlülükleri beraberinde getirir.²⁶ Armağan verme, armağanın kabulü ve armağana karşılık vermenin alanı, genom araştırmaları söz konusu olduğunda, Mauss'un "ilkel toplumlar"ında olduğundan çok daha belirsiz sınırlarla ayrılmıştır; "kamu alanı" denen o son derece muğlak, tanımsız, sürekli yenilenen arenayı içerir. Jacques Godbout ve Alain Caille, sermayenin bünyevi bir armağan adabı bulunduğunu ve piyasanın bir tür armağan alış-verişine kesinlikle bağımlı olduğunu iddia eder (Godbout ve Caille 1998):²⁷ "Ticari ilişki önce bir armağan ilişkisiyle temellendirilmelidir. Piyasanın 'otomatik' kurallarının henüz yerleşmediği, kişisel ilişkilerin önemli olduğu alanlarda hâlâ armağan vermeyi sürdürüyoruz... Armağan, ardından gelen şeyi meşrulaştırır: Ardından doğacak olan ticari ilişkinin gerektirdiği düzeyde bir güveni tesis eden kurucu bir edimdir" (s. 150). Analoji ve ikame edilebilirlik yerine, hâlâ oran hesabına ve mukayeseye dayanan bir armağan alıp verme biçimidir bu.²⁸

26. Mauss'un armağan karşısında zorunluluğu vurgulaması ise bir o kadar önemli, fakat çoğu kez ihmal edilen bir noktadır. Bu tür zorunlulukların farkına varmak şirketin çıkarına tercüme edildiğinde yeni şirket aktivizminin sinizmini haklı çıkarmaz, ancak söz konusu şirketlerin hareket kabiliyetinin zannedilenden çok daha kısıtlı olduğuna işaret eder. Burada kısıt ve zorunluluk arasındaki ayrımı ortaya çıkarmak da önem arz eder. "Kısıt" sözüyle, Mauss'un tarif ettiği toplumlarda kapitalist pazara koşut olarak varlığını sürdüren ve güçlü bir etkinliğe sahip olan, görece soyut, toplumsal-ahlaki baskıları kastediyorum. Alışılacak faydacı hamle, her tür zorunluluğu kısıta eşitler. Godbout ve Caille (1998) ise bu ikisi arasında şöyle bir ayrım yapıyorlar: "Ahlaki bir zorunluluğun en üst derecesi sevğiden kaynaklanan zorunluluktur, kısıt ise kişiye dışarıdan uygulanan bir etkidir ve en uç biçimi fiziksel güçtür. Bu ikisinin arasında bir yerde, armağan ile kısıt arasında bir aralık açan sözleşme yer alır. Bu aralık piyasa tarafından genişletilecektir. Bununla birlikte, toplumsal kısıtın bir ara biçimi olan sözleşme ancak ve ancak kendisinden önce gelen bir hediye ilişkisi temelinde var olur" (s. 151).

27. Georges Bataille'ın ileri sürdüğü gibi (1998 [1967]), kapitalizmde armağanın önemi sadece stratejik bir öneme sahip olmasından kaynaklanmaz, armağan temel bir kapitalist "itki"dir.

28. Godbout ve Caille'in Mauss'un analizine konu olan "arkaik" armağandan ayrı tuttuğu armağana ilişkin bu değerlendirme için Bill Maurer'e teşekkür borçluyum. Benim sözünü ettiğim armağan biçimine oldukça yakın olan, Godbout ve Ca-

Öyleyse metalaşma yönündeki doğrusal yarış ile, bilginin meta olmaktan çıkıp bir armağana dönüşmesi arasında bir gerilim bulunuyor. Diğer bir deyişle, metalaşma yönündeki doğrusal yarış kendi bünyesinde hız kasisleri barındırıyor; bu hız kasisleri aktörlerin metalaşma sahasının dışındaki mekanizmalara yönelmelerine neden oluyor, bu mekanizmalar ise tekrar metalaşma yönündeki "doğrusal" (burada kasten tırnak içinde) yarışı destekliyor. Bu istikrarsızlık biyokapitalist bilgi üretimine özgü yapılardan, özellikle de ABD koşullarında sınırları bilhassa keskin hatlarla çizilmiş olan, piyasanın yukarı ve aşağı yönelimli hareketlerinden kaynaklanıyor. Burada akademik araştırma, en azından söylemsel düzeyde (ve bazen gerçekte de), "kamu alanı"na katkıda bulunan bir etkinlik addedilmektedir.²⁹ Fakat öte yandan, kamu sektöründeki araştırmaların özel sektördekilere –sessiz sedasız da olsa– önyak olması doğal kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, keşiflerin özel sektörden kaynaklandığı şiarı, özel sektörde gerçekleşen keşifleri mümkün kılan temel koşullardan birini, yani kamu kuruluşlarının özel araştırmalara önyak olduğu gerçeğini gizlemektedir.³⁰

Bilgi, Marksçı kullanım değeri ve değişim değerinin dışında üçüncü tür bir değere daha sahiptir, ki bu da simgesel sermayenin alanında geçerli olan "ahlaki" değerdir. Bunun iki kaynağı vardır. İlk olarak, devletin dağıttığı temel bir mal ya da armağan olan veya meta olması gerektiği halde (aşağı yönelimli) bir şirketin feragat etmesiyle armağana dönüşen bilgi, söylemsel bir reddi hak mekanizması aracılığıyla meta olmaktan çıkar. Fakat bu dönüşüm onun *doğal* durumunda bir meta olduğunu ve armağan haline gelmesini –gerek devlet tarafından, gerekse bilginin ve dolayısıyla bilimin kesintisiz akı-

ille'deki armağanı, Maurer Dipesh Chakrabarty'nin "tarih I" (kapitalizm için elzem olan kapitalizm-öncesi tarihçeler) tabir ettiği şeye benzetiyor. Maurer bunu özellikle Chakrabarty'nin "tarih II" sine benzettği, Marilyn Strathern'in armağan kavramına tezat olarak koyuyor. Bkz. Chakrabarty 2000.

29. Akademik araştırma laboratuvarları çoğunlukla fikri mülkiyet hakkının tavizsiz savunuculuğunu yapar. Ancak DNA dizileri tartışması bağlamında bundan kaçınmışlar, böylece kendilerini "kamu yararı"nın savunucuları olarak resmetmişlerdir.

30. İlaç geliştirme alanında kamu sektöründeki araştırmaların özel sektördeki keşiflere nasıl katkı yaptığını şu üç çalışma açıkça ortaya koyuyor: Comroe ve Dripps 1976; Maxwell ve Eckhardt 1990; Stallings ve diğ. 2001.

şını sağlamada devletin gönüllü bir ortağı gibi görünen (aşağı yönelimli) bir şirket tarafından gerçekleştirilen—erdemli bir eyleme borçlu olduğunu ima eder.³¹ Genoma dair bilginin erdemli hale gelmesinin daha doğrudan bir yolu daha vardır, ki bu da gerek söylemsel gerekse gerçek—veya gerçekliğini söylemden alan—düzlemde *tedaviyle* olan yoğun bağıdır. "Kamusal" ve "özel" kavramlarını şekillendiren kültürel arka planın bir parçasıdır bu da. Örneğin 1999'daki endüstriyel genom konferansının sonunda harikulade bir an yaşanmıştır. Incyte Genomics'in araştırmacı-başkanı Randy Scott kadehini "genom dünyası" için kaldırarak şöyle demiştir: "Onlar genom araştırmaları alanında kendileri için değil, Yaşam için uğraş veriyorlar." Bu sözler Incyte'in şirket sloganını da aksettiriyor: "Yaşam için Genom Araştırmaları."

Biyokapitalist değer üretiminin büyük oranda söyleme dayalı bir edim olduğu aşikârdır. Bu söylemsel düzlem gerek reklam ya da geleceğe dair vaatlerin satışı aracılığıyla, gerekse de kendisini Sağlık'a adanmış şirketlerarası bir bilimsel cemaatin söylemsel olarak yaratılması ya da birbirine rakip pek çok firmanın ortak yarar adına mülkiyet haklarından feragat etmesi gibi yollarla kurulmaktadır. Bir bütün olarak bu cemaati meydana getiren içsel mantık ise, her biri kendi sahip olduğu bilginin değerini rakiplerinin aleyhine artırmaya çalışan rekabet halindeki pek çok aktörün varlığına dayanmaktadır.

Ayrıca, ister maddi isterse söylemsel yolla olsun, enformasyonun bilfiil iş görmesi gerekir. İşte bu süreçte, ilaç geliştirme şirketlerinden oluşan topluluk *etik* bir varlık olarak ortaya çıkar. Incyte şirketinin "Yaşam için Genom Araştırmaları" sloganı işte bu etik varlığın bir ifadesi ve özetidir. Bu slogan yalnızca genom alanında uzmanlaşmış özneleri bilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda genom mevzuunun kendisini (bir disiplin ya da girişim olarak) ve Incyte benzeri ticari özneleri de hayat kurtarmayı iş edinmiş etik özneler olarak biçimlendirir.

Sonuç olarak bu bölüm, bilgi ve sermaye akışlarını ele alıyor. Bunların ilki, DNA dizilerine dair ham bilgiden, yorumlanarak daha "anlamalı" hale getirilmiş bilgiye ve nihayet de bu bilgiye dayanılarak

31. Metalaşma sürecinin analizinde bana ilham kaynağı olan yayın, Kopytoff 1986.

üretilebilecek olan tedavi amaçlı moleküle doğru "aşağıya" ilerler. Akışları hem kısıtlayan hem de mümkün kılan etmenler arasında, yasal rejimler ve teknolojik ilerlemenin yanı sıra, hem son derece muğlak hem de bir o kadar kapsamlı bir etmen olan "piyasa mantığı"nı da (hiç değilse sezgisel olarak) sayabiliriz. Piyasa mantığı kapitalizmin analizinde sürtünme yaratan bir rol oynar, ki bunu bilimin analizinde bilimsel yöntemin kullanılmasına benzetebiliriz. Bu iki terim, bir yandan, piyasa ve bilimin kendi alanında müsamaha gösterebileceği eylemlerin sınırlarını çizen nihai gösterenlerdir; fakat diğer yandan, tam da bu nedenden dolayı adeta aşkın bir konum edinerek analizden muaf tutulurlar. Burada piyasa mantığını bir bütünmüş gibi analiz etmek yerine, bilgiye ve bilimsel-ticari aktörlere aktör odaklı bir analizle yaklaşarak "piyasa mantığı" denen şeyin fiiliyatta hangi unsurlardan oluştuğunu ayırt etmeye çalıştım. Bunu yaparken, genom bilgisinin üretilme hızının, teknolojik gelişmeye bağlı olmanın yanı sıra, piyasa mantığının sezgisel bir sonucu olduğunu, yani bilimin hızla ilerlemesinin ticari açıdan fayda sağladığını ileri sürüyorum. Tedavi açısından da faydalı oluşu, hızla daha da meşruiyet kazandırıyor.

Burada can alıcı olan nokta, mülkiyetin pekiştirilmesini de, tam aksine mülkiyetin kısıtlanmasını da "sağlam bir piyasa mantığının" gereği olarak sunmanın mümkün oluşudur. İlk durumda mülkiyet, keşif kültürünü teşvik eden bir ödül görevi görmektedir; ikinci durumda ise mülkiyetin denetlenmesi (ya da SNP Konsorsiyumu örneğinde olduğu gibi, stratejik olarak ortadan kaldırılması) azami düzeyde verimli ve hızlı dolaşımı olanaklı kılar (ki bu da başlı başına bir teşvik olabilir). Öyleyse buradaki asıl tartışma, piyasa mantığını oluşturan şeyin ne olduğu üzerinedir. Buna verilecek yanıt, işbirliği, çatışma ve değer üretimini kapsayan alanının tümü üzerinde etkili olacaktır.

Kaldı ki piyasa mantığı, niceliksel olarak en fazla artı-değerin elde edilmesinden ibaret değildir; farklı türde simgesel sermayenin üretilmesi gerekmektedir – ki biyo-teknoloji örneğinde bu, sektörün hem söylemsel düzeyde hem de gerçekte (bu kez Monsanto'nun şirket sloganından alıntılarsak) Gıda, Sağlık ve Umut işi olarak kurgulanmasının bir parçasıdır. Öte yandan bir devlet organı olan NIH, kamunun finanse ettiği bir kurum olmasından kaynaklanan, kendine özgü çıkarlar ve kısıtlarla hareket eder, dolayısıyla kamu alanını gö-

zetmesi gerekmektedir – ki bu da piyasa mantığının, piyasa sınırlarının bir hayli dışına taşıdığına hissedildiği mevcut tarihsel kesitte yine "piyasa mantığı" tarafından meşrulaştırılır. Gelgelelim, kendi sınırlarını aşan bir piyasa mantığı tanımı, içine doğru yayıldığı yeni alanı (örneğin devlet ya da üniversite) piyasanın basbayağı ele geçirdiğini, kendisininse bu süreçte değişime uğramadığını ima eder. Oysa piyasa mantığı çoğu kez (hatta zorunlu olarak) meta mübadelesine dışsal, başlıcalarından biri armağan rejimi olan birtakım stratejilere başvurur. Sözgelimi SNP Konsorsiyumu bir yandan "sağlam bir piyasa mantığı"nı savunurken (bilginin "ucuz, hızlı ve kolay" dolaşımını sağlayarak ilaç üretimini daha ucuz, hızlı ve kolay kılmaktadır güya), diğer yandan da bilgi üzerindeki mülkiyet haklarından feragat ederek simgesel sermaye elde etmeyi başarır, ki bunun piyasa mantığının kamu yararı için feda edildiği bir *vazgeçme* eylemi biçiminde yansıtılması mümkündür. Bu süreçte, aynı anda hem savunulan hem de reddedilen piyasa mantığı, hegemonya mücadelesine konu olan bir alan olarak yeniden tanımlanır. Çeşitli aktörlerin stratejileri, bu mücadele alanını yeniden tarif eder; aynı zamanda, aktörlerin kendilerinin ve ürettikleri bilginin değerini de yeniden tanımlar.

Slavoj Žižek'in dediği gibi: "Kapitalizmin 'normal' durumu, sürekli olarak kendi varoluş koşullarında devrim yapmaktır: kapitalizm daha en başından 'kokuşmuştur'; felç edici bir çelişkiyle, ihtilafla, içkin bir dengesizlikle maluldür: Tam da bu yüzden değişime uğrar, durmadan gelişir – sürekli değişim, kökenindeki kurucu dengesizlikle, 'çelişkisiyle' tekrar tekrar yüzleşmesi için tek yoldur" (Žižek 1994, 330).

Burada Žižek'in çağrısını ciddiye alıyorum. Çelişkinin konumunu tespit etmekteki amacım kapitalizmin çözülüşünün yaklaştığını göstermek değil, bilakis kapitalizmin esnekliğini, koşullara uyum gösterme yetisini göz önüne sermek ve bunun yanı sıra kapitalizmin idamesi için ne kadar çaba gerektiğini göstermek. Bu analizde kapitalizmin uyum mekanizmaları hakkında ipucu vermeyi amaçlıyorum. Ancak söz konusu mekanizmalar, kapitalizmin temel işleyişini bir yandan idame ettirirken bir yandan da sorgulamaktadır. Kapitalizmin durmak bilmeyen gelişmesi göstergelerinin üstünlüğünden (verimli üretim, rekabet, piyasa mantığı veya artı-değer üretimi) değil, bu göstergelerin pek çoğunu tartışmalı, önceden kestirilemeyecek biçimler-

de sürekli terk etme, yeniden tanımlama ya da değişime uğratma konusundaki istekliliğinden kaynaklanıyor.

Bu kısımda, genom malzemesi ve genoma dair bilginin dolaşma girdiği sürtünmeli ve çelişkili ortamın, kamu malı ile özel mal arasındaki sınırları akışkan ve tartışmalı hale getirdiğini gösterdim. Bu sınırların akışkanlığı, söz konusu mübadele rejim ve süreçlerinin devamı (gerçi bu her zaman sürtünmeli bir süreçtir) için elzemdir.³²

İkiliklere dayalı bu tanımların ötesine geçmiş gibi görünen SNP Konsorsiyumu benzeri düzenlemeler, kamu ve özele ilişkin yeni bir dile ihtiyaç duyup duymadığımız sorusunu gündeme getiriyor. Ben burada yeni bir söz dağarcığı aramak yerine, tümüyle "kamusal" ya da "özel" bir alandan bahsetmenin aslında ne kadar güç olduğu üzerinde duracağım ve modernliğe özgü bu güçlü ikiliğin çökmüş olduğunu ortaya koymanın niçin her seferinde şaşkınlık yarattığını soracağım.

X-Dep

İnsana ait biyolojik malzemenin tescillenmesindeki dönüm noktalarından biri, Moore adında bir şahıs ile California Üniversitesi Mütavelli Heyeti arasındaki davadır (1990; buradan itibaren "Moore davası" olarak bahsedilecek). Saçaklı hücreli lösemi tedavisi gören John Moore adında bir hasta dalak hücrelerini aldırır. California Üniversitesi'nden araştırmacılar da bu hücrelerden benzersiz bir hücre dizisi elde etmeyi (Moore'a ithafen Mo adını verirler) ve dizinin patentini almayı başarır. Kendi bilgisi ve onayı olmaksızın dalak hücrelerinin türevlerinin elde edildiğini ve tescillendiğini öğrenen Moore mülkiyet haklarından pay talep eder. Nihayetinde California Yüksek Mahkemesi'nde karara bağlanan davada mahkeme heyeti, üniversiteye bağlı araştırmacıların hastanın onayını almadıkları ve güven esasına dayalı görevlerini ihlal ettikleri noktasında Moore'u haklı bulmakla birlikte, hücre dizisinin araştırmacılara ait bir "buluş" olduğu gerekçesiyle hastanın mülkiyet hakkı talebini reddeder.³³

32. Bitki biyo-tetkiki alanında kamu malı ve özel mal arasındaki ilişkilere dair buradaki tartışmama ilham veren analiz Hayden'ın çalışması oldu (2003). Ayrıca pirinç bitkisini konu alan genom araştırmalarında kamu/özel arasındaki muğlak ve tartışmalı sınır hakkında bir analiz için bkz. Smith 2004.

Daha önce de değindiğim gibi, insan genomu taslağı bireyler ve popülasyonlar arasındaki genetik değişkenliğe dair herhangi bir bilgi sunmaz. Bunun için farklı birey, hasta ya da popülasyon gruplarından alınacak DNA'ya ihtiyaç vardır. Sözelimi pek çoklarına göre, genom araştırmalarının nihai amacı olan kişiye özel tıbbın gelişimi (genelde kan örneği, bazen de –üzerinde çalışılan hastalığa göre– doku örneği biçimindeki) çok sayıda DNA örnekleminin elde edilmesine bağlıdır. Bu amaçla, stratejik olarak seçilen ve genellikle net olarak tanımlanmış hasta gruplarından veya popülasyonlardan biyolojik malzeme toplanır ve bunların genotipi (yani genetik dizileri) elde edilir. Böylesine geniş ölçekli bir analiz, hele de birden çok popülasyon ya da hasta grubu üzerinden gerçekleştirildiğinde, belirli kalıtsal özellik ya da hastalıkların temel nedeni olan genetik farklılık hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır.

İnsana dair biyolojik malzeme –bilgiden söz etmiyorum– genellikle araştırmacıların anlaşmalı olduğu hastaneler tarafından sağlanır, fakat zaman zaman başka kaynaklara başvurulduğu da olur. Örneğin İzlanda menşeli genom şirketi DeCode nüfusun genelinden malzeme toplamaktadır. Bu malzeme bir tür doku deposunda saklanır. Bu tür bir depo, araştırmayı gerçekleştirmeyi planlayan şirketin bünyesinde bulunabileceği gibi (DeCode örneğinde böyledir), kamuya ait bir doku koleksiyonunda veya sırf bu tür bir depolama hizmeti sunmak amacıyla kurulmuş ve sayıları gitgide artan özel şirketlerde de bulunabilir. Bu malzemeden elde edilen bilgi genelde bir veritabanına dönüştürülür. Veritabanı tedavinin öncülüdür (en azından veritabanını geliştiren şirket öyle olmasını ümit eder). İdeal koşullar altında, veritabanını oluşturan firma bilgiyi kendine saklayacak, kendi ilaç keşfetme programında kullanacaktır. Gerçekte ise bir ilacın piyasaya sürülmesi fazlasıyla sermaye-yoğun bir iş olduğundan, çoğu veritabanı firması elindeki bilginin lisansını büyük bir ilaç şirketine devreder (yine İzlanda örneğine bakarsak, DeCode ürettiği veritabanını çokuluslu ilaç devi Hoffmann-La Roche'a devretmiştir). Bu yolla bilgiyi akçeye çevirmeye çalışır.

33. Moore hakkında yararlı bir literatür için bkz. Gold 1995 ve Boyle 1997: 97-107. Okuduklarım arasında, Moore'u tarihsel bağlamına en iyi oturtan çalışma Landecker'inkiydi (1999).

Buradaki kilit nokta, ki daha sonra buna tekrar döneceğim, bir hastalığın genetik temeli hakkında anlamlı bir bilgi üretmek için tek başına genotipin yeterli olmayışıdır: *Genotip ile eşleştirilecek sağlık kayıtları çok büyük önem taşır; ancak bu iki tür bilginin çakıştırılmasıyla tedavi için anlamlı bir veri elde edilebilir.*³⁴ Buna ek olarak ailenin hastalık geçmişine dair bilgi, eğer mevcutsa, daha da değerlidir; ancak bu, İzlanda gibi birkaç örnek dışında nadir rastlanan bir durumdur. Bu sektördeki her firma, bahsedilen üç adımın hepsini yerine getirebilmeyi hayal eder: DNA'nın toplanması, bundan işe yarar bir bilginin üretilmesi ve sonra da ilacın geliştirilmesi. Gerçekten her bir firma bu değer zincirinin ancak belli bir noktasına yoğunlaşmaktadır.

Bir önceki altbaşlıkta SNP Konsorsiyumu'nu ele alırken bahsettiğim DNA'nın tescillenmesi hakkındaki tartışma, aslında değer zincirinin yalnızca veritabanından tedaviye uzanan, aşağı yönelimli kısmını ilgilendiriyordu. Oysa Moore tartışmasıyla büyük benzerlik taşıyan mülkiyet odaklı sorunlar daha ziyade bu zincirin bilgi deposundan veritabanına uzanan kısmıyla ilgilidir. Biyo-teknoloji alanında cereyan eden fikri mülkiyet tartışmalarının çerçevesini bu iki tür tartışma oluşturur.

Bu bölümde, ticari DNA depolarından veritabanı üretme sürecinde karşılaşılan mülkiyet sorunlarını ele alacağım. Değer zincirinin bu kısmıyla uğraşan şirketlerin benimsediği işletme modeli ne tür mülkiyet sınırlarına ihtiyaç duymaktadır? Burada özellikle bir şirketten bahsedeceğim; ABD'nin kuzeydoğusunda bulunan bu ticari DNA deposunu "X Deposu" (X-Dep) olarak adlandıracacağım.³⁵

34. Bunu kavramsallaştırmak için şöyle bir formül düşünebiliriz: R x genom bilgisi = genetik malzeme + genotip bilgisi + tıbbi bilgi.

35. Bu firmanın adını açıklayıp açıklamamak konusuna epeyce kafa yordum, ama adını saklı tutmakla ne kadar doğru bir karar verdiğimden hâlâ emin değilim. Gelgelelim bunu tercih etmem için pek çok neden vardı. Şirketler üzerine etnografya çalışması yürütürken kişinin mecbur olduğu etik tercihlere ilişkin metodolojik soruları ele almak için bu uzunca dipnotun yararlı olacağını düşünüyorum.

Joseph Dumit girişimci bilimi konu ettiği (henüz yayınlanmayan) son yapıtında bu sorular üzerinde ciddiyetle duruyor. İki biyo-teknoloji firmasının adını açıklıyor ve bu yüzden bu firma çalışanlarıyla görüşme yapmaktan bilinçli bir biçimde kaçınıyor. Bense, X-Dep'in Hindistan'daki şaibeli konumundan henüz haberdar değilken şirkete mensup iki kişiyle (biri çalışan, diğeri yönetici; biri kaydedilmiş,

X-Dep'in tanıtım yazısında şirket şöyle tarif ediliyor: "Yeni keşiflere yönelik kapsamlı bir klinik yaklaşım benimseyen; gerek kendi adına gerekse belli başlı biyo-farmakoloji şirketleriyle işbirliği içinde, değeri yüksek, tescilli fikri mülkiyet üretimine odaklanan işlevsel bir genom araştırmaları şirkettir. X-Dep'e ait tescilli depo,³⁶ insan DNA'sı, serum ve şoklanmış doku örneklerinin, dünyanın dört bir yanından hastaların ayrıntılı sağlık kayıtlarıyla eşleştirildiği, benzeri görülmemiş, büyük ölçekli bir klinik araştırma malzemesi kaynağıdır. Deponun oluşumu için X-Dep bugüne kadar 100.000'in üzerinde hasta kaydı gerçekleştirmiştir ve malzeme toplama çabaları halen devam etmektedir."³⁷ Diğer bir deyişle, X-Dep dünyanın en büyük ticari DNA deposu haline gelmeyi amaçlamaktadır. Dünyanın

diğeriye şifahi) görüşme yapmıştım. Bu bölümdeki tartışmanın hiçbir kısmını söz konusu görüşmelere dayandırmadım. Dumit'in gösterdiği gibi, bazı aktörleri "sorgulama" hakkını saklı tutabilmek için şirket etnografisini yalnızca resmi kayıtlarla sınırlı tutmak, meşru olduğu kadar da meşakkatli bir iştir. Ben de bu bölümde tam anlamıyla bu düstura uyuyorum (hatta yalnızca resmi kayıtlarından değil, X-Dep'in düpedüz kendi yararına manipüle ettiği resmi belgelerden de yararlanıyorum). Ancak X-Dep'te yaptığım görüşmeleri hafızamdan nasıl "silebileceğim" sorusu yanıtsız kalıyor. Bu sorunu kendi açımdan çözene kadar X-Dep'in adını saklı tutmaya karar verdim.

Aslında bu, antropolojinin gazetecilikten farklı olduğunu kabullenmek anlamına gelir, ki aradaki ayrımın bir nedeni de görüşülen kişilerle kurulan ilişkidir. Gazetecilik doğası gereği münakaşaya dayalıdır: yapılması gereken karşınızdaki öznenen bir hikâye çıkarmaktır, bu kişiyle aranızda uzun dönemli bir ilişki olsa bile. Antropolojik bir anlatıdan beklenen ise etik olması ve münakaşadan uzak durmasıdır; ama elbette eleştirel olmaması gerektiği anlamına gelmez bu. Eninde sonunda, antropologların yazdıkları yalnızca meslektaşlarına ve genel bir okur kitlesine değil, kısmen muhataplarına da hitap eder.

Şirket etnografisi alanında çalışmak, özünde gizlilik kültürü olan bir konu hakkında yazmak anlamına gelir. İşlerin nasıl ve neden gizli tutulduğuna şaşmamak elde değildir ve bu esnada muhataplarınızın gizli kalmasını istedikleri şeyi ifşa etme gereğini gözden kaçırma tehlikesi vardır. Araştırmacı gazetecilikte ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Gazeteci temelde, "karşıda duran hakikati" öğrenmek ister, antropolog ise öznenin hakikati gibi bir şeyin peşindedir. Foucault'nun tarif ettiği anlamdaki bu hakikat "üretim, denetim, dağıtım, dolaşım ve sözlü beyanların işleyişini sağlayan düzenlenmiş süreçlerden oluşan bir sistemdir... kendisini üreten ve idame ettiren iktidar sistemlerine döngüsel bir ilişkiyle bağlıdır" (Foucault 1980: 133).

Aklımdan geçirdiğim stratejilerden biri, X-Dep'in yatırımcı ilişkileri bölümüne gidip Hindistan'da işittiğim şeyler hakkında yorumlarını almaktı, fakat böyle bir gazetecilik taktiğinden vazgeçtim. Eğer X-Dep gerçekten er ya da geç bir halk-

dört bir yanından –buna Hindistan da dahildir– toplanan DNA örneklerinin genotipini çıkararak kâr amaçlı olarak kullanmaktadır.

Bu tür bir işletme modeli kuşkusuz pek çoklarına etik açıdan sorunlu görünebilir. Zaten X-Dep'in biyo-etik meselesine bu kadar ilgi göstermesinin nedeni de budur. Günümüz biyo-teknoloji firmaları açısından alışılmadık bir durum sayılmaz bu. X-Dep'in kendi bünyesinde de bir biyo-etik uzmanı bulunmaktadır. Biyo-etik uzmanları, yeni biyo-teknolojiler etrafında cereyan eden etik tartışmalarında uzman bir arabulucu görevi görüyorlar.³⁸ X-Dep'in tepe yöneticisi, biyo-etik uzmanı istihdamı konusunda şöyle diyor: "Biyo-etik uzmanı istihdam eden şirketlerin sayısı neden daha fazla değil anlamıyorum. Bize hiçbir mali külfeti yok, hatta sonunda [para veya zamandan] tasarruf etmemizi, itibarımızı artırmamızı da sağlayabilir. Yani son derece makul bir fikir. Biz her zaman şunu diyoruz: Eğer *New*

la ilişkiler faciası ile yüz yüze kalacaksa, öyle sanıyorum ki Hindistan hükümetinden ilgili kişilerle görüşürken bu facianın açığa çıkmasını sağlayacak stratejilere başvurulabilir – ne de olsa hükümet yetkilileri son derece belagat sahibi ve medya konusunda yetkin kişilerdir.

Son olarak, incelemekte olduğum çevrelerde ilgisi ve çıkarı olan herhangi bir kişinin kitabın bu bölümünü okurken X-Dep'i gizli tutma çabalarımın ötesine geçen bir bakışa sahip olacağı inancındayım. Daha uzun dönemli çalışma yaptığım şirketlerle yaptığım anlaşmalar ise (yalnızca birkaç görüşme yaptığım X-Dep için bu durum geçerli değil), kendileri benden açıkça aksini talep etmedikçe bana bu şirketlerin adını zikretme seçeneğini tanıyor. Aksi belirtilmedikçe şu yöntemsel kuralı benimsiyorum: Antropolojik açıdan ilginç meseleler, "kirli sırlar"dan ibaret olmayıp yapısal olarak ilgi uyandırıcı ikilemlerdir.

Bu rahatsızlığı bir yana bırakırsak, her ne kadar doğrudan isimlendirmesem de, X-Dep'in öyküsünün, açıklamak istediğim durumlar için iyi bir örnek oluşturduğunu zannediyorum.

36. Deponun adını saklı tutuyorum.

37. Bu alıntı X-Dep'in internet sitesinden. Ancak şirketin isminin gizli kalması için alıntıyı değiştirerek aktarıyorum.

38. Biyo-etikçilerin pek çoğu etik soruların dahi netleşmemiş olduğunun farkında değil gibi görünüyor. Üstelik bu kişiler, dile getirilmemiş bu soruların hemen hepsinin yanıtına kendilerinin sahip olduğuna inanıyor. Gelgelelim bu durum, bir sistemin hakiki halk katılımıyla değil, uzmanlardan oluşan bir kurul tarafından yönetilmesi yönündeki Amerikan kurumsal arzusuyla uyumlu. Tabii bu da başlı başına bir tartışma konusu. Resmen bir uzman söylemi olarak algılanan ruh bilimlerinin doğuşu üzerine disiplinler bir çalışma için bkz. *The Romance of American Psychology* (Herman 1996). Bu ABD'de II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlık kazanan bir gelişmedir. Bu referansa dikkatimi çeken David Kaiser'e teşekkürler.

York Times'da baş sayfa haberi olacaksak, üstümüze düşeni hakkıyla yapmalıyız."³⁹ Kısacası biyo-etik, X-Dep'in şirket modelinin ayrılmaz bir parçasıdır.

X-Dep henüz *Times*'ın baş sayfasına çıkamadı, fakat ABD'nin ön-de gelen bir gazetesinin iş dünyası sayfasındaki yerini aldı. Alışıldık türden, olumlu bir ton taşıyan makalede tam bir dinamizm, hız ve sürekli ilerleme tablosu çiziliyor, ki hepsi de genç bir biyo-teknoloji firmasının tarifinde duymaya alışkın olduğumuz terimler. "FedEx şoförü X-Dep'in yükleme platformunun zilini çalar çalmaz herkes harekete geçiyor. Şoför, üzerinde biyolojik tehlike işareti olan özel zarf tomarlarını araçtan indiriyor: Ülkenin dört bir yanındaki hastalardan alınan taze kan ve doku örnekleri bunlar. Birkaç dakika içinde, teknisyenler plastik araç-gereci tek tek paketinden çıkarıp hazır etmek için koşuşturmaya başlıyor. Her kan örneği yalnızca bir barkodla tanımlanan cam tüplere doldurulup çabucak bilgisayara giriliyor – dev bir süpermarket kasasındaki işleyişin tersine çevrilmişini düşünün. Örneklerin bu işleminden geçirilmesi, zahmetli bir işi baş döndürücü hızdaki robot otomasyonu ile birleştiren hassas bir koreografi."⁴⁰ Yazı böyle devam ediyor: hız ve zekânın birleşerek yepyeni bir şirket modelinden değer yaratmasına ilişkin bu anlatım, girişken, genç bir firmanın kesintisiz işleyişini yansıtıyor.⁴¹

X-Dep'in karşı karşıya olduğu büyük "etik" sorun biyolojik örneklerin mülkiyetini elinde bulundurması değil, bu örnekleri gereken şekilde toplayıp toplamadığıyla ilişkili. Yukarıdaki alıntıda tepe yöneticisinin dediği gibi, asıl mesele "yapmak" değil, "olması gereken biçimde yapmak". Diğer bir deyişle, Moore davasında çoğunluğu oluşturan yargıçlar gibi, X-Dep'in de en çok üzerine düştüğü konu hastanın uygun bir biçimde bilgilendirilerek onayının alınması. Şirket, örneklemelerin münhasır mülkiyet hakkını alma konusunda, en

39. Bu alıntı da X-Dep'in internet sitesindeki bir bağlantıdan, dolayısıyla gizliliği korumak açısından bire bir aktarmıyorum.

40. Gizliliği korumak açısından bire bir aktarmıyorum.

41. Bu yazıda DNA örneği tesliminden süpermarketten alınan bir şey gibi bahsedilmesi özellikle dikkat çekici. Makalenin tonuna bakınca, bunun internetten eve teslim yapan homeruns.com veya namaste.com gibi bir süpermarket olduğu zannedilebilir. Burada kullanılan dil ilginç olmakla kalmıyor, kanaatimce aynı zamanda bir stratejiye dayanıyor. Tartışmalı bir faaliyete sıradan bir görünüm vermek onu doğallaştırmanın bir yoludur.

azından ABD koşullarında, bir darboğaz olmadığını biliyor. Bunu, X-Dep'in "Yüksek Etik Standartlar" adını verdiği çarpıcı beyanında görüyoruz:

X-Dep mümkün olan en yüksek etik standartları sağlama ve koruma konusunda karardır. Bu amaçla, genetik araştırmadan doğan bir dizi etik soruna yenilikçi çözümler geliştirmekte paha biçilmez bir role sahip olan Biyoetik Danışma Kurulu ile yılda dört kez bir araya gelir. Buna ek olarak, X-Dep bir yandan veri kalitesini ve hastanın mahremiyetini korurken, diğer yandan da örneklemelerin anonimliğini sağlamak üzere bir tescil sistemi geliştirmiştir. Hastanın bilgilendirilerek onayının alınması ve hasta hakları, X-Dep'in işleyişinde kilit önem taşır; titiz etik standartları korumanın yanı sıra örneklem kalitesinin güvence altına alınmasını sağlar. Genetik araştırmada hastanın bilgilendirilerek onayının alınması konusunda uluslararası liderlerle çalışan X-Dep, gen deposu koşullarıyla uyumlu onay prosedürleri geliştirmiştir.⁴²

Bu türden beyanlarla X-Dep kendisini etik bir uygulamanın timsali gibi sunmakla kalmıyor, aynı zamanda kurumsallaşmış bir biyo-etik'in –tıpkı X-Dep'in topladığı gen örnekleri gibi– ulusal sınırları ve bağlamları aşan bir uzmanlık sunabileceğini ima ediyor. X-Dep'in beyanı, değer zincirinin DNA deposu ile veritabanı arasındaki kısmında yer alan diğer şirketlerin söylemine çok benzer bir biçimde, örnek toplarken hastanın bilgilendirilerek onayının alınması, mahremiyet ve gizlilik üzerinde duruyor. Bu beyanda eksikliği hissedilen şey, mülkiyet haklarıyla ilgili herhangi bir bahistir elbette. Moore davasında olduğu gibi burada da mülkiyetin müzakereye konu olamayacağı farz edilmektedir. Bunun nedeni, işin "yaratıcı" kısmını genotipi üreten şirketin gerçekleştirdiği varsayımdır; DNA örneklerinin nereden alındığı ise sadece kaynağa ilişkin bir mesele sayılır ve mevcut yasaya göre fikri mülkiyet anlaşmalarının dışında tutulur.

X-Dep ve onun uluslararası ve evrensel düzeyde sorun çözme kabiliyetine sahip olmakla övünen biyo-etik "uzmanları" açısından, kurumsallaşmış biyo-etik'in sunduğu ve asıl olarak Amerika'ya (kimi zaman da Avrupa'ya) özgü etik yönetim kodlarına dayanan bu uzmanlık, başka sosyo-politik ve coğrafi bağlamlara sorunsuzca tercüme edilemiyor ne yazık ki. Bu bölümün son alt başlığında X-Dep'in

42. Burada da X-Dep'in internet sitesinden aldığım bu pasajı bire bir aktarmıyorum.

akıcı retoriğinin pratikte, Hindistan'dan genetik malzeme toplama gibi bir bağlamda karşı karşıya kaldığı sürtünme kuvvetlerini ele alacağım. Bu sürtünme, kurumsallaşmış biyo-etik, iş dünyasına ait basın ve X-Dep'in kendi halkla ilişkiler biriminin şirket hakkında kurguladığı anlatıma elbette dahil edilmiyor.

Biyo-etik'in mülkiyete ilişkin sorulara neden bu derece uzak durduğu, üzerinde durulmaya değer bir sorudur. Bunun başlıca nedeni disiplin amaçlı ve pedagojiktir: Kurumsal biyo-etik, özellikle ABD'nde, büyük oranda analitik felsefeye dayanmaktadır. Bu felsefe ise açıkça "siyasi" nitelik taşıyan sorulardan ziyade normatif soruları ele alma eğilimindedir. Fakat öyle sanıyorum ki Moore davası salt yasal bir emsal teşkil etmenin ötesine geçti: Mülkiyete ilişkin meselelerin şu veya bu şekilde "hallolduğu"nu ima eden normatif bir emsal haline geldi. Bu nedenle, fikri mülkiyet rejimine yönelik itirazlar çoğu kez kamu alanı denen o çok daha karmaşık ve tahmini güç saha ile siyasetin karmaşık ve tahmini güç rotasından geçerek geliyor; bu karmaşıklığı uzmanın aracılığının "makuliyeti" ile yoluna koymak ve denetlemek için var olan kurumsal alanlardan değil. Başka bir deyişle, biyo-etik alanının sorunlu bulduğum tek tarafı *içeriği* değil. "Etik" olmayı başardığı durumlarda dahi kurumsallaşmış biyo-etik böyle-sine gayri demokratik bir kurum haline getiren şey, biyo-etik uzmanlarının, konuya dahil olan diğer sesleri dışlamak pahasına bu türden tartışmalarda *uzman* vasfıyla arabuluculuğa girişmesi.

Burada ciddi bir kavramsal mesele karşımıza çıkıyor: İlk olarak, biyo-etik belirli çıkarları temsil eder hale gelmiştir; ve ikincisi, kendisini evrensel bir söylem olarak ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, "Hindistan" a özgü biyo-etik tavrın Batılı tavidan apayrı tutulması, dolayısıyla dokunulmadan ve sorgulanmadan kalmasını öneren göreci bir konumu savunuyor *değilim* burada. Biyo-etik'in yardımına başvuru çeşitli münferit durumların ulusa özgü niteliklerle açıklanabileceğini de iddia etmiyorum. (Dolayısıyla "Hindistan" ın ve "Batı"nın biyo-etik yaklaşımlarının farklarından bahsetmem, bu projede incelediğim bu iki sahada ortaya çıkan farklı türden etik-politik meselelerin kestirme yoldan bir ifadesi.) Buradaki iddiam, son derece tikel, konumlanmış çıkarları ve değer sistemlerini evrensel *gibi* göstermenin, kurumsallaşmış biyo-etik alabildiğine ideolojik bir girişim haline getirdiği (burada ideoloji sözünü, Marx ve Engels'in *Al-*

man İdeolojisi'nde yaptığı tarifle, dünyanın maddi koşullarının anlaşılmasının önündeki bir engel olarak anlıyorum).⁴³ Üstelik, X-Dep örneğinde olduğu gibi bir şirket adına istihdam edilmeleri durumunda, biyo-etik uzmanlarının sadece (Donna Haraway'in deyimiyle) "değerleri izah eden uzmanlar" gibi değil,⁴⁴ aynı zamanda bilfiil değer yaratan uzmanlar gibi hareket ettiklerini, kelimenin her anlamında değer yarattıklarını akılda tutmakta fayda var. Bu uzmanlar "hüküm bildirerek" hem ticari girişimlere hem de bilimsel olanlara meşruiyet kazandırmanın yanında, etik konusunda hangi soruların gündeme getirilebileceğini de tayin ediyorlar.

Bu durumda benim açımdan muallakta kalan soru, sahih bir uluslararası biyo-etik nasıl olması gerektiği; zira küresel bir rejim olarak biyo-teknolojinin demokratik sorumluluk taşıyan, uluslararası yönetim ve denetleme sistemlerine ihtiyaç duyduğu kanısındayım. "Etik" sözünün anlamlarını incelemek bunun için iyi bir başlangıç olabilir. Analiz ettiğim ya da tanımladığım diğer pek çok kavram (genom araştırmaları, kapitalizm vb.) gibi "etik" kavramı da sabit bir gönderge teşkil etmiyor. Kurumsallaşmış biyo-etik evrenselleştirici eğilimleri yalnızca, etik *hüküm* ile etik bir ikilemin ortaya çıktığı bağlamın birbirinden *mekânsal* olarak ayrılmış oluşundan kaynaklanmıyor. Bu eğilimlerin bir diğer nedeni de neyin "etik" olduğunun sonsuza dek geçerli bir yargıymış gibi –yani aslında *ahlaki* bir tavrın beyanı biçiminde– sabitlenmesi.

Bu açıdan Michael Fortun'un etik ile ahlak arasında yaptığı ayrımın buraya son derece uygun düştüğü kanaatindeyim. Fortun, İzlanda'da Sağlık Sektörü Veritabanı'na karşı örgütlü muhalefetin başını çeken Mannvernd'e DeCode tartışması hakkında yazdığı yazıda şöyle diyor:

Etik konusu benim için kafa karıştırıcı –ki bu da iyiye işaret; çünkü bana kalırsa, etik kafanızı karıştırmadığı vakit, ahlakçılığın alanındasınız demektir. Ahlakçılık kafamı karıştırmaz, yalnızca sinirimi bozar. Burada etik hakkında yazabileceğim onca şeyden bir tanesiyle başlayayım: Etik bir yanıtın iyi mi kötü mü olduğu, bir eylemin iyi mi kötü mü olduğundan ziyade, bir karşılaşmanın belli bir niteliğiyle ilgilenir bence. Bunu şimdilik kasten muğ-

43. Marx ve Engels 1963 (1845).

44. Donna Haraway, yazarla yapılan kişisel görüşmelerden.

lak bırakıyorum. Ancak bu nokta, etik ve etnografya arasında ortak bir alana işaret eder: Her ikisinin de dikkatle sahneye konmasıyla uğraştığı şey bir tür karşılaşmadır.

Veya farklı karşılaşma düzlemleridir.⁴⁵

Fortun'un amacı etik kavramını terk etmek değil. Ancak bir karşılaşmadan doğan, "doğru" ya da "yanlış"tan ziyade oldum olası belirsiz ve kişinin sürekli *uğraş vererek* ulaşacağı bir şey olarak tanımlamak suretiyle, etik olanı basit ahlaki hükmün ötesine taşıyor. Aynı zamanda, evrensellik ve görecilik karşıtlığının da ötesine taşıyor. Gerek aşkın, evrenselci etik konumlar gerekse bunların tikelliği olumlayan göreci muadilleri, neyin etik olduğuna kendi içine kapalı bir değer sistemine başvurarak karar verilebileceğini varsayar – yegâne tartışma konusu, bu değer sistemi farklı topluluklar için geçerli midir, yoksa bir topluluktan diğerine farklılık mı gösterir sorusuna indirgenir. Fortun'un etik anlayışı ise, öncelikle analiz edilmesi gereken "etik" bir sorunun ortaya atılmasını birbiriyle bağdaşmayan söylemlerin ve değer sistemlerinin çakışmasına borçlu olduğumuzu hesaba katmadıkça, ne evrensel ne de göreci yaklaşımlar çerçevesinde, etik olana dair bir tanımın mümkün olacağına dikkat çeker.⁴⁶

Bu Derridacı hassasiyetten hareketle burada gündeme getirdiğim "uluslararası" biyo-etik çerçeve, etik alanındaki tartışma veya açmazların çözümünü sağlayacak alternatif bir ahlaki çerçeveden ibaret değil. Yeni biyo-teknolojilerden kaynaklanan sorunların birden fazla çözüm olasılığı olduğu gibi göreci bir tavrı benimsemiş de değilim. Burada kastettiğim şey, (büyük oranda ileri liberal toplumların temel felsefi ilkelerinden alınan) bir dizi konumlanmış ilke ve göndergede temellenen ahlaki hükümlere dayanan bir etik rejimin, "başka bir yerde" meydana gelen biyo-etik ikilemleri çözmesinin *imkânsız* olduğu. Fakat aynı zamanda, ileri liberal toplumlarla aynı tarihsel gelişimi göstermeyen toplumların bile maddi ve ideolojik açıdan onlara derinden bağlı olduğu küresel kapitalizm çağında, "başka bir yerde" ortaya çıkan etik ikilemlerle baş etmenin *gerekliliğini* de teslim ediyorum. Bilim-teknik etik ve siyasi sahası giderek

45. M. Fortun 2000. <http://www.mannvermd.is/english/articles/mfortun.html> adresinden okunabilir.

46. Fortun'un formülasyonu Jacques Derrida'nın ortaya koyduğu etik fikrinden derinlemesine faydalaniyor. Bkz. örneğin Derrida 2002b.

küresel ölçekte şekilleniyor ve bu sahayı açıklamak için küresel etkileşim ve karşılaşmaların doğasını ciddi bir biçimde hesaba katan bir dizi araç gerekiyor.⁴⁷

Bir sonraki bölümde anlatacağım öyküler, Batılı bir tüzel kişi (X-Dep) ile Batılı ve ticari olmayan bir kurum (Hindistan devleti) arasındaki etkileşim üzerinden mübadele ve değeri konu alıyor. Etik hakkındaki bu öykülerde etik, birbiriyle bağdaşmayan dünya görüşleri ya da değer sistemleri arasındaki çatışmayı değil, biyokapitalin küresel sahasının şekillendirdiği ve bu sahayı şekillendiren bir dizi karşılaşmayı ifade ediyor. Bu öykülerde konu edilen, nüfus ölçeğinde genom araştırmalarının gerçekleştirilmesi için çok sayıda gen örneğine, ve bunların dolaşımının ve mülkiyetinin yerleşik birtakım ilkelere tutarlılığını denetleyen yasal rejimlere ihtiyaç var. Söz konusu ilkeler, örneklemelere kaynaklık eden kişilerin hak ve haysiyetini güvence altına alan, hasta mahremiyeti ve hastanın bilgilendirilerek onayının alınması gibi değerleri içeriyor.

Bu hikâyelerde genetik örneklemeleri toplayan aktörün Amerikalı bir şirket olması da önemli. Bu şirketin faaliyetini gerçekleştirdiği alan, ulusal sınırların ya da kamu-özel ayrımının ötesinde, etik kuralların hiçbir sürtünmeyle karşılaşmadan kabul gördüğü, pürüzsüz bir ifade alanı değil. Aksine, tabakalaşmış bir alan bu; X-Dep'in "etik"i üzerine inşa ettiği zemin ile Hindistan devletinin "etik"i müzakere etme zemini ciddi bir biçimde birbirinden ayrılıyor. "Biyo-etik" ile hesaplaşmayı amaçlayan her türlü girişim, bu ayrılığı ciddi ciddi hesaba katmalıdır.⁴⁸

47. Etik ve değere ilişkin soruları, gerek küresel (dolayısıyla kültürler-üstü) gerekse türler-arası karşılaşmalar çerçevesine yerleştiren bir analiz için bkz. Harraway 2004; Zhan 2005.

48. Michael Fischer'in "etik platolar" kavramı, etik-politik oluşumların ortaya çıktığı uzam olarak kesintisiz değil, katmanlaşmış bir sahayı başlangıç noktası alan bir etik kavramsallaştırması sunuyor (2003). Yeni biyo-teknolojilerin ortaya çıkmasına temel oluşturan etik zemindeki çözülme ve çelişkiler, burada bahsettiğim öykülerle sınırlı değil. Bu çözülme Fortun'un ele aldığı, bu bölümün girişinde değindiğim DeCode hakkındaki etik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Benzer bir vaka da kamu sektöründe Human Genome Diversity Project'in (İnsan Genomunda Çeşitlilik Projesi, HGDP) uğradığı başarısızlıktır. NIH'nin nüfuslar arasındaki genetik değişkenliği belgelemeye yönelik bu çabası, DNA örneği toplanmasının etik zemini konusunda NIH ve Amerikalı Kızılderili grupları arasındaki anlayış farkı nedeniyle tıkanıp kaldı. HGDP hakkında bilgi için bkz. Reardon 2001, 2004.

Hint Devleti

Küresel bilim-teknik alanının genelinde, Hindistan bilhassa ilginç ve muğlak bir yere sahiptir; biyo-teknoloji ve ilaç geliştirmeye ilgili alanlarda ise bu durum daha da belirgindir. Bir yanıyla, insan kaynakları göstergeleri açısından dünyanın en düşük değerlerine sahip, tam bir Üçüncü Dünya ülkesi olan Hindistan, küresel ölçekte rekabetçi oyun sahaları için bir sıçrama tahtası olarak gördüğü bilim ve teknolojiye daima öncelik vermiştir. Şu sıralarda, Hindistan'ın bilim-teknikliğinin yerleşik düzeni köklü bir değişim döneminden geçiyor. Araştırma-geliştirmenin asıl olarak devlet desteğiyle yürütüldüğü kurumsal sosyalist model, yerini daha ziyade piyasaya dönük bir yaklaşıma bırakıyor. Gelgelelim Hindistan biyo-teknoloji sektörünün en girişken piyasa oyuncularını, riskten kaçınan, temkinli tutumlarını büyük ölçüde sürdüren şirketlerden değil, kamuya ait laboratuvarlar arasından çıkıyor.

Genom araştırmaları Hindistan hükümetinin bilhassa ilgi duyduğu bir alan. Hindistan 1990'ların başında İnsan Genom Projesi'ne katılmadı; dolayısıyla, 1990'ların ortalarına gelinip genom araştırmalarının en hareketli –ve bereketli – alan olduğu anlaşılınca, ülkenin bilim politikalarını belirleyen çevreleri bu durumdan hayıflanmaya başladı. Bunun üzerine, otuz yıldır biyo-kimya reaktiflerine ev sahipliği eden harap bir merkez olan Centre for Biochemical Technology (Biyo-kimya Teknolojileri Merkezi, CBT) baştan aşağı yenilenerek Hindistan'ın en ileri teknoloji genom laboratuvarı haline getirildi.⁴⁹ Piyasa yönelimli bu tür yeni kamu kuruluşlarında sık görüldüğü üzere, CBT de fikri mülkiyeti güvenceye almak konusunda çok hevesli davranmaktadır.

49. BTM'nin adı yakın dönemde kurumun genom araştırmalarına verdiği önceliği yansıtabilecek biçimde Institute for Genomics and Integrative Biology (IGIB) olarak değiştirildi. Ancak kurumda yürüttüğüm alan araştırması süresince adı BTM olarak kaldığı için kitap boyunca bu ismi kullanacağım.

50. Elbette bunların hiçbirisi, çeşitli nüfus gruplarını "doğal olarak" genetik açıdan incelenmeyi bekleyen birimler gibi tasavvur eden bir disiplin ve teşebbüs olan nüfus genetiğinin durmadan genişleyen rasyonalitesinin dışındaki kimseler için aşikâr veya sezgisel olarak anlaşılır değildir.

CBT'nin asıl araştırma konusunu nüfus genetiği oluşturuyor, zira Hindistan nüfusu genetik bilgi için iki açıdan elverişli. İlk olarak, Hindistan'ın yerli halklarından bir bölümü genetik açıdan türdeş kabul ediliyor; dolayısıyla DeCode şirketinin İzlanda'da yürüttüğü türden çalışmalar için uygun olduğu varsayılıyor. İkinci olarak, Hindistan nüfusunun "geneli" dahi genetik çalışmalar için güçlü bir aday teşkil ediyor; çünkü toplumun büyük ölçüde geniş aileye dayanması ve genetik danışmanlığın nadir oluşu, aile içinde bir hastalığın genetik izini sürmeyi Batı'dakinden çok daha kolay hale getiriyor.⁵⁰ Sonuç olarak CBT, büyük kısmını anlaşmalı olduğu devlet hastanelerinden topladığı hasta örnekleriyle, bu çalışmalara girişken bir biçimde dahil oluyor.

Dolayısıyla Hindistan'da bulunan CBT benzeri devlet laboratuvarları X-Dep'in örneklem toplama girişimine X-Dep'in kendisinden çok farklı bakıyor.⁵¹ Onlara göre X-Dep'in elindeki örneklem, genotipi kapsamlı olarak çıkarılmış olsa dahi, ayrıntılı tıbbi kayıtlarla eşleştirilmedikçe hiçbir değer taşımaz. Söz konusu tıbbi kayıtlar, örneklemle birlikte Hindistan hastanelerinden toplanıyor. Dolayısıyla, bu iddiaya göre Hint hastaneleri fikri mülkiyetten pay almalıdır. (Nitekim bazı Amerikan şirketleri örneklem topladıkları hastanelerle kapsamlı yasal anlaşmalar yapmaktadır.) Yine bu sava göre X-Dep, Hint hastaneleriyle fikri mülkiyeti paylaşması koşuluyla istediği kadar örneklem toplayabilir. Fakat paylaşmadığı takdirde, yaptığı şey hırsızlıktır. Bu analojiyi karmaşıklaştıran şey Hindistan'da en ünlü araştırma hastanelerinin pek çoğunun devlet kurumu olması, buna karşılık ABD'de bu tür hastanelerin genelde özel işletme oluşu. Dolayısıyla Hindistan devletinin bu iddiası, devletin kendisini paradoksal bir biçimde bir tüzel kişi olarak tarifler. Bu da Hindistan'ın elit ve siyasi çevrelerinde revaçta olan, 1990 sonrası ekonomik liberalleşme ideolojisiyle –ki ülkeyi Hindistan Ltd. olarak tahayyül eder– gayet uyumludur.⁵²

51. Bu kısım Hintli bilim çevreleri ve ilgili politikaları belirleyenlerle yaptığım görüşmelere dayanıyor. Münferit görüşmeleri doğrudan aktarmak yerine tümünün genel içeriğini özetliyorum; görüşme yaptığım kişilerin ismini ise saklı tutacağım.

52. Hint iş dünyasına ait basın-yayın organlarında ülkenin adından çoğunlukla "Hindistan Ltd." olarak bahsedilmektedir.

Nitekim bu talepler insan genomu, genetik araştırmaları ve Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Department of Biotechnology'nin (Biyo-teknoloji Dairesi, DBT) hizmetlerine ilişkin etik esaslar şeklinde düzenlenmiştir (DBT 2001).

"Etik"i konu alan bir belgede, fikri mülkiyet hakları açıkça dile getirilir bu esaslarda. Aynı zamanda fikri mülkiyet haklarının "ulusun ticari çıkarı"na olduğu iddia edilir (DBT 2001, 2), ki normalde birbirinden net çizgilerle ayrılan "kamusal alan" ve "özel alan" ile ilişkili iki terimin oldukça tuhaf bir bileşimidir bu. Belgenin VIII. maddesinin 5. fıkrasında (DBT 2001- 12), yarar paylaşımının hangi biçimlerde etik esaslara dahil edileceğine ilişkin olarak şöyle denmektedir: "Ulusal ve uluslararası kâr amaçlı kuruluşların insana ait genetik malzemeyi kullanarak türettikleri bilgiden elde ettikleri yıllık net kârın bir bölümünü (örneğin %1-3) toplum yararına ayırmaları zorunludur." DNA bankalarıyla ilgili IX. maddenin 1. fıkrasının 13. bendi ise şöyle der: "Depodaki örneklemelerin ticari amaçla kullanılması durumunda, yazılı bir yarar paylaşımı anlaşması, yukarıda belirtilen politikalara uygun biçimde, DNA'yı bağışlayan, örneği toplayan ve depo yöneticisi şahıslar tarafından karşılıklı olarak imzalanmalıdır." Uluslararası işbirliğiyle ilgili X. maddenin 3. fıkrasının 15. bendine göre: "Uluslararası işbirliğine dayanan araştırmalarda, Hindistan'dan alınan genetik malzemenin araştırmanın temelini oluşturduğu durumlarda fikri mülkiyet hakları korunmalı; eğer varsa, tescilden büyük pay, işbirliğine taraf olan Hint kurum ya da kuruluşuna ait olmalıdır. Bu kurum ya da kuruluş, söz konusu tescilden doğacak yararın en az %10'luk kısmını genetik malzemeyi tedarik eden nüfusa daha iyi hizmet vermek amacıyla kullanılmalıdır. Uluslararası işbirliğine dayalı herhangi bir araştırmada, Fikri Mülkiyet Hakları'nın en az %10'luk bölümü Hint kurumu ya da kuruluşuna ait olmalıdır").

X-Dep'in Hint hastaneleriyle fikri mülkiyet paylaşımı anlaşması imzalamaya yanaşmaması üzerine, Ekim 1999'dan beri Indian Council for Medical Research'in (Hint Tıbbi Araştırma Konseyi, ICMR) yetkisi altında Hindistan'dan topladıkları örneklemelerin hiçbirinin ülke dışına çıkarılmasına izin verilmedi.

Hint devletinin gösterdiği direniş, kamu yararına hareket etmekle yükümlü bir kurumun "piyasa mantığı"nı öne sürmesini nasıl de-

ğerlendirmek gerektiğine dair çetrefil sorulara yol açmakta. Devlet fikri mülkiyete karşı çıkıyor, çünkü genetik bilginin kaynağının takdir edilmesini istiyor. Fakat fikri mülkiyetten yana da tavır alıyor, çünkü hastaların tıbbi kayıtlarının yaratıcı sürecin parçası olduğunun farkına varıyor. Aslında, *hastaların* değil de devlet *hastanelerinin* fikri mülkiyete ortak olması savı ilk başta kulağa oldukça tuhaf gelebilir. Üstelik bu payı talep eden kurumsal aktör, Hint devletinin temsilcisi ve söz konusu hakkı kamu yararı biçiminde –örneklemelerin nereden geldiğinden bağımsız olarak– *bütün* hastaneler arasında bölüştürebilecek bir kurum olan ICMR'in kendisi de değildir. ICMR'in talep ettiği tek şey, Batı'daki hastaneler ve araştırma kurumları arasında yapılan anlaşmalarda uygulanan lisans devri ve mülkiyet paylaşımına dair piyasa ilkelerinin aynılarının Hindistan bağlamına uyarlanmasıdır. Bu konum, hem adil paylaşım savı açısından, hem de bir kamu kurumunun kendisini ticari bir kuruluş gibi tariflemesi bakımından sorunlu görülebilir.⁵³ Genetik malzemenin küresel (Güney'den Kuzey'e) hareketinde, Güney ya da Üçüncü Dünya "kaynak" olarak tarif edilmektedir, ki hiç şüphesiz sömürgeci geçmişin izlerini taşıyan ve böyle bir geçmişi meşrulaştıran bir tanımdır bu. Hindistan gibi ülkelerde anti-empyralistler bile bu tuzağa düşmekte, ki bunun da şaşılacak bir tarafı yok zaten. Hint tarafının iddiasına göre, X-Dep'in Hindistan'dan örneklem toplayarak bunları tescillemesi sömürgeci bir istimlak edimi değil, endüstriyel bir hırsızlıktır.

Hindistan devletinin tavrı daha büyük bir çelişki de içeriyor; üstelik bu kez salt kavramsal değil, aynı zamanda stratejik bir çelişki. Yukarıda değindiğim gibi, bu vakada, Hint devleti bir yandan kendisini fikri mülkiyet hakları konusunda Batılı bir firmayla "şirket" kavgasına giren bir piyasa kuruluşu gibi tanımlıyor. Öte yandan, onu böyle davranmaya iten şey, büyük oranda, yeni-sömürgeci bir sömürü karşısında duyulan ulusal öfke. Üstelik bu, yalnızca geniş biçimde Sol diye tanımlanabilecek cenahtan eylemcilerin konumunu değil, Hindistan'ın bilim politikası üzerinde söz sahibi olan ve yukarıda an-

53. "Kaynak" ve "icat"tan kastın ne olduğu sorusu yalnızca biyo-teknolojiyle sınırlı olmayıp IP tartışmaları genelinde de merkezi önem taşır. Biyo-teknolojide kaynak ve icat arasında –bu biyo-teknoloji tartışmalarının cereyan ettiği dramatik ve alenen birbirinden farklı bağlamlar dışında– bir ayırım varsa eğer, bunun ne olduğu sorusu, beni de fazlasıyla meşgul eden kilit önemde bir soru.

latılana benzer durumlar karşısında devletin tavrını tayin eden bilim çevrelerinin motivasyonunu da büyük ölçüde yansıtır. Üstelik bütün bunlar, Hindistan tarihinde laik, anti-emperyalist bir duruş olarak ulusalcılığın, çok daha agresif ve dışlayıcı bir kültürel ulusalcılık öngören Hint ulusalcılığı tarafından ciddi biçimde sorgulandığı bir ana denk geliyor. Bilim politikalarını belirleyenler açısından, Hindistan'da 1998'den 2004'e kadar iktidarda kalan koalisyon hükümetinin başındaki partinin Hint milliyetçi hareketinin siyasi kanadını oluşturan Bharatiya Janata Partisi (BJP) olması da önemliydi; zira siyasi amirlerinin BJP olduğu anlamına geliyordu bu. Dolayısıyla böyle bir durumda, milliyetçi konumun anti-emperyalist bir tavır olarak ifadesi, kendi içinde daima bir gerilimi barındırır.

Biyo-teknolojiyi küreselleşme fenomeninin ayrılmaz bir parçası olarak anlamak açısından belki de daha çarpıcı olan gerilim ise, Hint devlet aktörlerinin anti-emperyalist tavırlarını ancak bir "şirket kavgası" dedikleri bağlamda gösterebilmeleridir. Bu tavır, X-Dep'in Hindistan'dan örneklem ihracını önlemeye varacak derecede etkin olmakla birlikte, kısmi ve parçalıdır. Hint hükümeti ve Hindistan'daki belli başlı devlet aktörleri, Batılı şirketlerle fikri mülkiyet paylaşımı anlaşmalarını müzakere etmeye istekli olsalar da, uluslararası arenada bu tür modeller üzerinde ısrar etmekten kaçınmaktalar; çünkü böyle bir hamlenin Hindistan'a yönelen yabancı yatırımı tehlikeye atabileceğini hissediyorlar. Mevcut ekonomik liberalleşme ortamında, iktidardaki partinin ideolojisi her ne olursa olsun, yabancı sermaye yatırımı hararetle aranan bir şeydir.⁵⁴ Diğer bir deyişle ulu-

54. Bu iddiaları, yine, Hintli araştırmacılar ve ilgili politikaları belirleyenlerle yaptığım görüşmelere dayandırıyorum, zira bunları belirli kişilere atfetmenin doğru olmadığı kanaatindeyim. Bununla birlikte, gerek kendisiyle yaptığım mülakat sırasında gerekse burada söz konusu olan bazı kavramsal meseleler üzerine düşünmemde bana fazlasıyla yardımcı olan bir kişiden ismen bahsetmek isterim. Bilim politikaları alanında öğrencisi olan Manjari Mahajan, S. K. Brahmachari tarafından BTM'de istihdam edildiği dönemde kurumun başkanına genom araştırmalarının küresel bir pratik haline gelmesinden doğan bilim politikası meseleleri üzerine, özellikle IP konuları üzerine düşünmekte yardımcı oldu. Mahajan, Hint hükümetinin Batılı şirketlerle ortak yarara dayalı anlaşmalara fit olmak yerine (ki çoğu Güney Amerika ülkesinde uygulanmakta olan model budur; Brahmachari'nin kendisi de, konuya dair kendi hislerini bir yana bırakarak, bunun izlenmesi gereken en stratejik model olduğunu, zira yabancı yatırımcılara cephe alınıyormuş izlenimi vermediğini savunmaktadır), fikri mülkiyet haklarını talep etmesi konusunda ısrarlıy-

salcılık, küreselleşmenin hem çelişkili bir bileşeni hem de sonucu olarak bu fenomenle tamamen iç içe geçmiş vaziyettedir.⁵⁵

Gelgelelim burada beni bilhassa ilgilendiren nokta, "ulus"un şirket biçiminde tarif edilmesi. Örneğin Brahmachari, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'na (UNESCO) yaptığı bir sunumda, doğal kaynakların (bu örnekte yurttaşlar ve onlara ait biyolojik malzeme) ulus-devletin *mülkiyetinde* olduğunu iddia ediyor. Bu tanım, söz konusu kaynakların yasal ve sözleşmeye dayalı olarak metalaşması anlamına gelmekle kalmayıp, ulus-devletin kendisini de yarı-ticari bir kuruluş olarak tarif ediyor (Brahmachari 2001). CBT örneğindeyse durum daha da karmaşık bir hal almakta, çünkü bu kuruluş bir piyasa girişiminde bilfiil rol oynamaktadır.

Brahmachari, devlet laboratuvarı meselesini tekrar gündemine taşımının yanı sıra, Hint ilaç şirketi Nicholas Piramal India Limitet (NPIL) ile birlikte, bu şirketin bünyesinde Genomed adında yeni bir genom araştırmaları firmasına mali destekte bulunmuştur.⁵⁶ Başka bir deyişle, Brahmachari gibi biri, bir yandan Hindistan dışına genetik malzeme çıkışını denetleyen bir mercide görevliyken devletin kendisini küresel bir piyasa aktörü gibi tarif etmesini destekliyor, bir yandan da fiiliyatta kendi küresel stratejik çıkarları olan bir biyoteknoloji firmasının kurucuları arasında yer alabiliyor.

dı. Zira bu durum devletin ticari bir yapı olduğu şeklinde çelişkili bir durum yaratırsa da fikri mülkiyet hakları da zaten bu anlama gelir: Başkalarını Hintlilere ait genetik malzemeyi istedikleri biçimde kullanmaktan men eden haklar bahşeder ve Batılı şirketlerin tam da bu tür hakları elde etmesine mani olur. Ortak yarar anlaşmaları ise, tam aksine, hakların değil şirket hayırseverliğinin (çoğu kez Batılı bir şirkettir bu) geçerli olduğu bir sahaya işaret eder. Bu görüşler için Maha jan'a teşekkür borçluyum.

55. Örneğin Victoria Benal'ın aynı anda hem Eritre diasporası hem de internet gibi iletişim teknolojileri sayesinde ortaya çıkan küresel şebekelerin bir sonucu olarak Eritre'de ulusal bir bilincin oluşumunu inceleyen çalışmasına (2004) bakılabilir.

56. Genomed hakkındaki öykülere 2. Bölüm'de yer veriyorum.

Sonuç

Bir kavram hakkında konuşurken onun elimizden kaçmasını önlemek imkânsızdır. "Mübadele" kavramına gelince iki durum söz konusu olabilir. Bir yandan bu kavramı tartışıp tahlil ve teşrih etmek, eleştirmek–biraz daha ileri gidip yapıbozuma uğratmak diyebilir miyiz?– mümkündür; "herkese açık kaynaklar", "armağan", "metalaşma", "kamu", "özel", "piyasa mantığı" ve "değer" gibi sözcükler üzerine daha dikkatle düşünmeye sevk edebilir bu bizi. Fakat bu kavram, ertelenip ötelenmekte olması nedeniyle yapıbozuma da konu olabilir.⁵⁷ Mübadeleyi tam olarak kavramak istemek onu bir türlü tam olarak kavrayamamak, hep elden kaçırmak demektir; fakat bu sırada başka şeyler, nesne ve kavramlar çıkar karşımıza.

Bu kitabın bütününde tariflenmeye çalışılan projenin başına gelen de tam bu işte. Amerikan genom şirketleri üzerine bir çalışma olarak başlayan şey, çok geçmeden özgül bir üretim ve mübadele sistemi ve piyasa rejimine, yani biyokapitale yöneldi. Kapitalist rejimlerin ortak özelliği olduğu üzere, biyokapital de ABD gibi tek bir "yenilik merkezi" ile sınırlandırılmaya karşı dirençliydi. Dolayısıyla o andan itibaren, kendimi ister istemez kapitalizm ve küreselleşmeyi kavrama, ve "biyokapitalizm" olarak adlandırdığım bu olgunun temel karakteristiğini tanımlama gayreti içinde buldum.

Bu bölümde, ABD gibi özgül bir bağlama odaklanarak devlet-şirket oluşumları açısından piyasa mantığının içerdiği çelişkileri vurgulamaya çalıştım. Bunun yanı sıra, bu bir dizi çelişkinin Kuzey ve Güney, Birinci ve Üçüncü Dünya bağlamlarında farklı birtakım devlet-şirket oluşumları içerisinde ortaya çıkış biçimini karşılaştırdım. Böylelikle küreselleştirici piyasa mantığının farklı bağlamlardaki tezahürleri arasında görülen derin çelişkiyi ortaya koymaya çalıştım. Mübadele rejimlerini yeniden yapılandırmak ve mümkün olan azami değeri elde etmek amacıyla, ABD'deki şirketlerin stratejik olarak armağan ekonomisine başvurduğunu, Hindistan'da ise devletin stratejik olarak piyasa ekonomisine başvurduğunu gözlüyoruz.

Bundan başka, gerek DNA dizilerinin tescillenmesi, gerekse "Üçüncü Dünya"nın çeperlerinden toplanan genetik malzemenin "Bi-

57. Bu Derrida'nın yapıbozum kavramına dayanıyor. Bkz. Derrida 1976.

rinci Dünya'da bulunan "icat" merkezlerine taşınması etrafında gelişen fikri mülkiyet tartışmalarının, salt yaratıcılık söylemiyle anlaşılamayacağını ileri sürüyorum. Bunun anlaşılması için maddiliğin gündeme gelmesi gerekiyor. Uygulamada fikri mülkiyet anlaşmaları açısından belirleyici olan icat *kavramının* kendisini sorgulamaya çalışıyorum. Bu açıdan, fikri mülkiyet tartışmalarına dair yorumum, Rosemary Coombe'un fikri eserlerin "kültürel yaşamı"nı ele alma biçimiyle pek çok benzerlik taşıyor (Coombe 1998).⁵⁸

Coombe fikri mülkiyeti bir dizi hak biçiminde veya yaratıcı zekânın (indirgemeci) bir sıfatı olarak görmüyor; daha ziyade ticari ve popüler yaşam, dünyasına ait kurucu bir nesne, toplumsal iktidarın kaynağı ve havuzu olarak sunuyor. Benim anlayışıma en çok yaklaşan tarafı, metalaşmış toplumsal metinlerin kullanımında bir "olumsallık etiği" benimsenmesi yönündeki önerisi belki de (Coombe 1998: 5).

Öyleyse mesele, fikri mülkiyetin akışkanlığının karmaşık etki-siyasi durumlara nasıl tercüme edileceğinde düğümleniyor. Özellikle de söz konusu bilginin "yaşamın kendisini" ilgilendirdiği bir durumda, genellikle kan ve doku örnekleri gibi somut maddi nesnelerle birlikte taşındığı küresel bilgi akışı rejimleri dahilinde, bunun nasıl mümkün olacağı sorusu önem kazanıyor. Örneğin John Frow, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve DTÖ gibi küresel fikri mülkiyet rejimlerinin Üçüncü Dünya'daki muhaliflerinin çoğunun ileri sürdüğü bir savı tekrar ederek, bu rejimlerin söz konusu ülkelerin doğrudan doğruya zararına olduğunu ileri sürer (Frow 1996). Bu hissiyatı genel anlamda paylaşmakla birlikte, bu tür kolaycı siyasi konumların pratik siyasette, özellikle de Hindistan gibi "Üçüncü Dünya" sıfatını kolay kolay kabullenmeyen ülkelerde nasıl sürekli zora girdiğini ve çelişkilerle malul olduğunu irdelemek niyetindeyim.

Öyleyse bir açıdan bakıldığında, Batı'da üretilen DNA dizileri ve diğer biyo-enformatik kaynaklar kamusal erişime açılmasaydı Hin-

58. Coombe'un "toplumsal yaşam" yerine "kültürel yaşam" ifadesini kullanmasını çok önemli buluyorum, çünkü metaların sürdüğü yaşamı anlamak için onların üretim, dolaşım ve tüketim döngüsünü nasıl katettiklerini anlamak yeterli değildir. Meta, tanımı gereği gizemli bir şeydir, dolayısıyla sürdüğü toplumsal yaşam, yarattığı, idame ettirdiği ve içinde hareket ettiği tasavvur dünyasının analizinden ayrı düşünülemez. "Kültürel yaşam" kavramının önemi işte burada yatar. Coombe fikri mülkiyete ilişkin tasavvurlarla yakından ilgilidir.

distan'da genom araştırmaları büyük oranda imkânsız olacaktı, çünkü ticari veritabanları çoğu Hint araştırma merkezinin altından kalamayacağı ölçüde pahalıdır. Gelgelelim bazı "madun" gruplar, fikri mülkiyet düzenlemelerini stratejik olarak kendi lehlerine çevirmek için çalışmaktadır; sözgelimi Batıdaki hasta hakları grupları ve hatta Hindistan'daki CBT bunlar arasında sayılabilir. Batıdaki gruplar, aksi takdirde araştırma konusu olmayacak, nadir görülen genetik bozukluklara araştırmacıların dikkatini çekmek gibi bir yöntem izlerken,⁵⁹ Hintli muadilleri ise elde edilen kazancın bir bölümünün "Hint" kamu yararı olarak tanımlanan şeye geri dönüşünü sağlamak için çalışmaktadır. Durum böyle olunca, biyo-teknoloji ve daha genelde ilaç geliştirme alanında fikri mülkiyet meselelerinde rahat bir konum almak pek de mümkün değildir; zira DNA dizilerinin tescillenmesinden yana olanlar kalıtsal hastalığa sahip hastaların haklarını savunan örgütler, bunların başlıca muhalifleri ise çokuluslu büyük ilaç şirketleridir.

Üçüncü Dünya'nın doğal kaynaklarının Batılı şirketler tarafından tescillenmesinin "biyo-korsanlık" a vardığı bir durumun klasik bir örneği, Hindistan'da yüzyıllardır geleneksel bir tedavi yöntemi olarak kullanılan yalancı tespih ağacının tescillenmesi vakasıdır. 1994 yılında ABD Tarım Bakanlığı ve çokuluslu ABD şirketi W. R. Grace, yalancı tespih ağacı bitkisinden türetilen ürünlerin patentini aldı.⁶⁰ İşin şaşırtıcı yanı, bu korsanlık vakasında faul düdüğünü çalan India's Council for Scientific and Industrial Research (Hindistan Bilimsel ve Endüstriyel Araştırmalar Konseyi, CSIR) değildi. Gerçi daha sonra küresel fikri mülkiyet mahkemelerinde bu davayı takip edecek olan aktör yine bu konsey olacaktı (CSIR bu davayı kazanacak ve yalancı tespih ağacı patenti iptal edilecekti). Gelgelelim CSIR, bu korsanlık girişimini biyo-korsanlık ve yeni-sömürgecilik bakımından ele almak yerine, böyle bir sonucun korsanlık girişimlerini tersine çevirmek için gereken prosedürü sağlayan DTÖ benzeri çok-terafli küresel ticari düzenlemelerin hakkaniyetinin en büyük kanıtı oldu-

59. Bunun bir örneği 5. Bölüm'de PXE International'a dair anlatacağım öyküde bulunabilir.

60. Yine bir Amerikan biyo-teknoloji firması olan AgriDyne yalancı tespih ağacının biyo-tetkiki için iki ABD patenti aldı. W. R. Grace ise yalancı tespih ağacından üretilen biyolojik tarım ilaçlarının patentini aldı.

ğuna işaret ediyordu. Burada CSIR'in tavrına katıldığımı veya karşı olduğumu söylemiyorum. Amacım, küresel ticaret sistemlerinin barındırdığı eşitsizlikler hakkında belki de CSIR'ten daha fazla bilgi sahibi olan (ne de olsa siyasi kısıtları olan bir sahada hareket etmektedir, bizatihi küreselleşmenin taraftarı olsa da), "siyaseten doğru" konum alışların pratikte, hemen her zaman görüldüğünden çok daha karmaşık olduğuna işaret etmek. CSIR'in bu vakada sergilediği tutum, yapısal konumu gereği bir tür "Üçüncü Dünya" bilinci taşıması beklenen bir kuruluşun bu beklentiyi düpedüz boşa çıkarmasına bir örnektir. Üstelik bu "boşa çıkarma" bilgisizlik veya zorlamadan değil, bilinçli, stratejik bir karardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir fikri mülkiyet sisteminin tabakalaşmış olduğunu teslim etmek, sonuçlarını anlamak için yeterli değildir; bu sistemin –önceden tahmin edilmesi çoğu kez imkânsız olan– siyasi tezahürlerini de dikkate almak gerekir.

CSIR'in Dünya Ticaret Örgütü tarafından temsil edilen küreselleşmeyi benimsemesi, "Üçüncü Dünyalı" araştırma kurumlarını yöneten bir merci olarak sahip olduğu yapısal konumla bağdaşmadığı gibi, 1990 öncesinde Hindistan'da hâkim olan siyasi akımlarla da çelişir. 1990'larda Hint devletinin iktisadi ideolojisinde köklü bir kaymanın gerçekleştiğine değinmiştim. Devlet sosyalizminden piyasa yönelimli agresif bir liberalleşme siyasetine doğru gerçekleşen bu dönüşüm, Hindistan'ın bilim-teknik kurumlarının izlediği doğrultuyu da belirlemişti. 1991 yılı Hindistan'ın pazarlarını dışa açma niyetini gözle görülür bir dizi hamle aracılığıyla ilan ettiği bir tür dönüm noktası teşkil ediyordu etmesine ama, ülkedeki küreselleşme eğilimi daha 1980'lerde ortadaydı elbette. Hem İndira Gandhi hem de halefi Rajiv Gandhi'nin, daha mütevazı bir tarzda da olsa, ekonomik liberalleşmenin yolunu kararlılıkla açtığı dönemdi bu. Buna karşılık, İndira Gandhi 1982'de Dünya Sağlık Konseyi'ne şu sözlerle sesleniyordu: "Daha iyi bir dünya düzeni, tıbbi keşiflerin patent altına alınmadığı, yaşam ve ölüm üzerinden hiç kimsenin kazanç sağlamadığı bir düzen olacak" (aktaran Braga 1990: 253). CSIR'in –Dünya Ticaret Örgütü'nün biyo-teknoloji ve ilaç geliştirme alanına getirdiği şartlar da dahil olmak üzere– küresel ticaret rejimleriyle ilgili bugünkü görüşlerinin, Jawaharlal Nehru'nun elli yıl önceki görüşleri şöyle olsun, İndira Gandhi'nin yirmi yıl önceki fikirlerinden bile bu derece

farklılaşması, ideolojik doğrultuda bir değişim gerçekleştiğinin alametidir elbette. Fakat bu tür değişimler yasa, şirket etiği ve hâkim siyasi ideolojinin çeşitli ortak ürünleri olduğuna da işaret eder. Bizatihi bu ortak ürünler de yapısal kısıtlardan etkilenmektedir; örneğin 1991 yılında ödemeler dengesinde yaşanan büyük krizin iktisadi liberalleşme için doğrudan bir itki yaratmış olması gibi; ya da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın Uruguay Zirvesi'nde, Hint yönetiminin anlaşmayı imzalaması için Batılı devletlerden gelen baskı gibi. Bunun yanı sıra, kimi münferit aktörlerin (S. K. Brahmachari veya 5. Bölüm'de tartışacağım CSIR genel müdürü Ramesh Mas-helkar gibi) müdahaleleri geri dönüşsüz gibi görünen birtakım yollar açmaları da bu değişimler üzerinde etkilidir.

Biyokapitali anlamanın güçlüğü, küresel bilim-teknik piyasasında ellerinde bulundurdıkları güç açısından aralarında köklü bir asimetri bulunan ABD ve Hindistan gibi sahalar arasında mübadeleye sahne olan bir küresel rejim olmasından kaynaklanıyor öyleyse. Hal böyleyken, ilaç geliştirme piyasasındaki aşağı ve yukarı yönelimli hareketlerin yanı sıra çift-tarafli ve çok-tarafli piyasa ve yasal düzenlemelerin –ABD ve Hindistan'ı farklı biçimlerde etkileyen– baskısıyla belirlenen, pek çok açıdan katmanlaşmış küresel pazarlarda ortaya çıktığı biçimiyle biyokapitali nasıl anlayabiliriz?

Bir yandan biyokapitalin işleyişini kısıtlarken bir yandan da bu işleyiş tarafından biçimlendirilen küresel mübadele rejimlerinin, normalde birbirinin tam karşıtı olduğu düşünülen mübadele türlerinde beklenmedik bir artışa sahne olduğunu gösterdim. Sözgelimi, kamu alanında gerçekleşen mübadele şahsi malın mübadelesiyle çatışsa da, çeşitli durumlarda biri diğerini önceden tahmin edilemeyecek biçimlerde güçlendirmektedir. Benzer şekilde, meta rejimleri ile armağan rejimleri arasındaki karşıtlık da silinmeye yüz tutmuştur.

Mevcut yatırımların gelecekte getireceği kazanca endeksli bir piyasa rejimi ile armağan rejiminin ortak tarafı, borçlanma biçimidir; bu ister mali bir borç olarak tarif edilsin isterse ahlaki bir görev. Diğer bir deyişle, borçlanmanın kendisi, mübadele dolaşımı sistemlerine has bir değer tespiti biçimidir – "değer" sözcüğünün her iki anlamında. Bir sonraki bölümde biyokapitalin küresel devrelerinde üretilen borçlanma tarzlarını biyo-politik açıdan ele alacağım.

Hayat-Memat-Tahsilat

Küresel ve Yerel Düzlemde
Biyokapitalin Siyasal Ekolojileri

2004 YILINDA Haydarabad havaalanına inen bir yolcunun karşısına çıkan ilk tabela, "Hindistan'ın biyo-teknoloji nüvesi" olma iddiasındaki Genom Vadisi'ni haber verir. Haydarabad şehri ve civarındaki 600 kilometrekarelik bir araziye yayılan bu yatırımın, yaşam bilimleri alanında hem akademi hem de özel sektör tarafından gerçekleştirilecek keşiflerin merkezi olacağı ümit edilmektedir. Başkenti Haydarabad olan Andra Pradeş eyaletinde, 1989'dan 2004'e kadar olan on beş yıllık süre zarfında üç binin üzerinde çiftçinin intihar ettiği söyleniyor. Bu dönemde ülke genelinde görülen çiftçi intiharlarının dörtte üçünün, Hindistan'ın yüksek teknoloji merkezlerinden biri olmakla övünen bu eyalette gerçekleştiği tahmin edilmektedir. İntiharlar 1997-98 aralığı ile 2003-2004 arası dönemde yoğunlaşmıştır. Normal olarak, intiharlara kuraklık, yetersiz mahsul ve iyice biriken borçlar gibi nedenler atfedilmekle birlikte, 2003-2004 arasında tarımda verimliliğin artmasına ve olağan yağış miktarlarına ulaşılmasına rağmen intihar vakalarında artış gözlenmiş olması, krizi yaratan başlıca etmenin borç olduğunu düşündürüyor.¹

Andra Pradeş eyaletinin hükümeti bu sürecin büyük kısmında (1994-2004) N. Chandrababu Naidu'nun idaresindeydi. Bu bölümde, Naidu'nun sahip olduğu vizyonu ve yönetim tarzını tarif ederek rejimi hakkında daha geniş bir çerçeve sunacağım. Bu noktada şu kadarını söyleyeyim ki Naidu yönetimi, 1998 yılında, intihar eden çiftçilerin ailelerine yardım yapmayı kesmiştir; buna gerekçe olarak, in-

1. Bkz. örneğin "Suicides by Andhra Pradesh Farmers Continue" ("Andra Pradeş'te Çiftçi İntiharları Devam Ediyor"), *The Hindu*, 10 Haziran 2004.

tiyar üzerine yapılan yardımın, çiftçileri kendilerini öldürmeye teşvik edeceği gibi sapkın bir mantık ileri sürmüştür. Bu durum intihar eden çiftçilerin sayısını tespit etmeyi güçleştirmiştir; zira bu tür ölümlerin kaydını tutmanın en güvenilir yolu, devletçe yapılan düzenli yardımın muhasebe kayıtlarıdır.

Naidu rejiminin en önemli siyasi belgelerinden biri olan "Vizyon 2020", küreselleşme ve serbest pazarın atak bir biçimde benimsenmesi yoluyla ulaşılabilecek ivedi bir teknolojik ilerleme ve maddi refaha dayanan modernist bir devlet vizyonunu ifade ediyor.² Vizyon 2020'nin tarım sektörüne ilişkin stratejisi, tarım zararlılarına karşı mücadelede ilaçların ve diğer zirai kimyasalların kullanımına odaklanıyor. Makineleşme, modernleşme, genetiği değiştirilmiş gıdalar ve toprağa bağlı nüfusun genel nüfus içindeki payının %70'ten %40'a indirilmesi gibi öneriler bu siyasetin temel ilkelerini oluşturuyor. Belgeye göre, modernleşme yönündeki bu değişim için gereken yatırımın büyük bölümünün özel sektörden gelmesi öngörülüyor.

Temeller, İddialar ve Sahalar

Bu bölümde, Hindistan'da yeni yeni ortaya çıkmakta olan biyo-teknoloji girişimleri ışığında, küreselleşmenin yol açtığı ve aynı anda küreselleşmeyi oluşturan borçlanmanın yerel düzlemdeki siyasal ekolojisini araştıracağım. Biyokapital kavramı bu bölümde birbirinden farklı ancak eşzamanlı iki analitik çerçevede devreye giriyor: bir yanda, biyo-teknolojik keşifleri ve ilaç geliştirme sürecini içinde barındıran (klasik Marksist anlamda) arazi, emek ve değer döngüleri bakımından; diğer yandaysa küresel kapitalizm süreçlerinde giderek daha kurucu bir rol oynayan biyo-politik bakımından. Başka türlü ifade edersek, bir yanda "biyo-teknolojik keşif kültürü"nü yerleşmesi için ne tür yabancılaştırma, istimlak ve mülksüzleştirme süreçlerinin gerekli olduğu sorusu duruyor; diğer yandaysa, "yaşamın kendisi"ni konu alan bu teknolojilerin, bireysel ve kolektif özellikleri ve yurttaşlığı nasıl şekillendirdiği ve buyruğu altına aldığı sorusu.

2. Bkz. unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCHIPAAY/UN-PANO13207.pdf.

Giriş bölümünde değindiğim üzere, "biyokapital" kavramını kapitalizme ilişkin olarak birden çok anlamda kullanıyorum – ki kapitalizmin kendisi de birden çok anlamı olan, dinamik bir kavramdır zaten. Daha net bir biçimde ifade edecek olursam, biyokapitalin aynı anda hem kapitalist sistemlere ilişkin özgül bir *vaka* –genel olarak kapitalist mantık ve sistemlerin ortaya çıkışını gözlememize olanak veren konumlanmış merceklerden biri– biçiminde somutlaştığını, hem de yaşam bilimlerinde ortaya çıkmakta olan teknoloji ve epistemolojilerin özgül bir nitelik kazandırdığı, kapitalizmin *tikel bir biçimi* olduğunu ileri sürmüştüm. Biyokapitale ilişkin analizim, kapitalizmle kurulan bu iki tür ilişki arasında gidip geliyor. Bu bağlamda, 1. Bölüm'de anlatılan öyküler kısmen, meta haline getirilebilen ve bir mübadele birimi olarak faaliyet gösterebilen bir bilgi olarak yaşamın "temellerini" analiz etmenin yeni yeni ortaya çıkan olanaklarını araştırıyordu. Bu bölümdeki biyokapital analizi ise, biyo-teknoloji teşebbüslerinin kapitalizm, küreselleşme ve biyo-politiğin yeni (veya bazı bakımlardan eskinin devamı olan) tezahürlerine nasıl ışık tutabileceğine odaklanıyor.

Tekrar özetlemek gerekirse biyo-politik, Michel Foucault tarafından ortaya atılmış olan bir kavramdır ve yaşamın alenen siyasi hesapların merkezine konulduğu bir durumu ifade eder. Foucault'nun biyo-politiğe dair analizi büyük oranda, Avrupa'da mutlak monarşiden modern devlete doğru gerçekleşen tarihsel geçişin ampirik bağlamına oturur; zira modern devlette, halkın *kaydını tutmak* ve *gereksinimlerini karşılamak* yönetim mantığına temel teşkil eder. Yapıtı boyunca Foucault, bu mantığın ortaya çıkışının, hapishane, nüfus sayımı, klinik ve akıl hastanesi benzeri birtakım *kurum* ve *tekniklerin*, ve bu hesaplamaları mümkün kılan bilgiyi üreten *disiplinlerin* (örneğin biyoloji, demografi, psikoloji ve siyasal iktisat) ortaya çıkışına koşut olarak gerçekleştiğini gösterir.

Diğer bir deyişle Foucault, ortaya çıkan yönetim mantığının, yönetime dair yeni kurumlar ve tekniklerle ve bilgi üretiminin yeni biçimleriyle yakından bağlantılı olduğunu gösterir.³ Ayrıca, bu yönetim mantığının *alansal birimi ulus-devlettir*.

3. Foucault'nun yapıtını çerçeveleyen bir tema bu. Özellikle yönetim mantığı yahut yönetişim adını verdiği şey hakkındaki analizi için bkz. Burchell ve diğ. 1990.

Öyleyse dünya tarihinde küreselleşmenin damgasını vurduğu bu yeni dönemin karşımıza küresel yönetimin mantığının dair sorular çıkarmasının yadırganacak bir yanı yok. Üstelik, yönetimi küresel terimlerle düşünmeye başladığımızda, biyo-politik düzenlemenin –düzenleme, hesaplama, bedenlerin kayda geçirilmesi, kimin yaşayıp kimin öleceğine dair kararlar– bu yeni yönetsel mantığının hesapları açısından merkezi bir önem kazanmasına da şaşırmamak gerek.

Buradaki daha genel teorik güçlük, bilim-teknik, sermaye akışı ve küresel yönetim arasındaki eklemlenmenin bir haritasını çıkarmak; bu eklemlenmenin, bilgi üretimi ve teknolojik yeniliğin yanı sıra, kapitalizmin yeni yeni ortaya çıkan biçimleri ve yönetimin farklı kademeleri –küresel, bölgesel, ulusal ve ulus-altı– arasındaki ilişkiyi anlamamıza nasıl yardım edeceğini sormaktır.

Foucault'nun esasen biyo-politiğe ilgi göstermesinin nedeni, siyasi hesaplarla uğraşan bir aktör olarak devleti analiz etmektir; modernliğin belirleyici, otoriter bir kurumu olarak devletin sahip olduğu rolün giderek artmasıyla gayet uyumluydu bu. Ama bizler, giderek şirketleri örnek alan yönetim rejimlerine doğru tarihsel bir geçişin tam ortasındayız bugün. Bu geçiş otomatikman, devletin rolünün azalacağı anlamına gelmese de –hatta bu bölümde durumun tam aksi olduğunu göstereceğim– devletin rolündeki değişime dair bazı soruları gündeme getiriyor.

Diğer bir ifadeyle, "şirketleri örnek alan yönetim rejimi" tabiriyle iki şeyi kastediyorum: Bir yandan, bizatihi şirketlerin hizmet sağlama konusunda sorumluluk yüklenmeye başlaması; halbuki liberalizmin refah devleti ideolojisine göre bunlar "devletin" sorumluluk alanına giren hizmetlerdir.⁴ Öte yandan, devletin kendisinin şirketlere özgü stratejiler veya yönetim biçimleri benimsemesi, ki bu durum Hindistan örneğinde bilhassa aşîkârdır. 1. Bölüm'de, "Hint" genetik malzemesini değere tahvil edebilmek için, Hindistan devletinin kendisini yarı yarıya bir piyasa oyuncusu gibi konumlandırmasından söz ederken buna bir örnek vermiştim.

4. Buna yalnızca Margaret Thatcher, Ronald Reagan ve George W. Bush gibi serbest piyasa ideologlarının hâkim ideolojilerinde değil, küreselleşme "uzmanları"nın açıklamalarında, IMF/Dünya Bankası yapısal uyum politikalarında, *Economist* ya da *Wall Street Journal* gibi yayınlarda da rastlıyoruz.

Bu bölümde, daha önce tarif ettiğim, dolaşıma ilişkin süreç ve stratejileri, yönetim dediğimiz şey –daima "devlete" ve "şirkete" özgü biçimlerin ve mantığın karması olan şey– bağlamında tartışacağım. Bu soruları, Haydarabad şehrinin kırsal kesimi ile Mumbai şehir merkezinde yürüttüğüm etnografik alan çalışması üzerinden ele alacağım. Bunu yaparken de küreselleşmenin, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasındaki asimetriyi, sömürgeci endüstriyel dönemdeki emperyal güç ile koloni arasındaki ilişki olmaktan çıkarıp, bir satıcı-müşteri ilişkisine çevirdiğini ileri süreceğim. Böylelikle, biyo-kapitalist yönetime özgü küresel-yerel sistem ve stratejiler tarafından sorgulanmakta olan dolaşıma dair ve dolaşıma ilişkin yapı, süreç ve rejimlere dair yapısal vurgumu da sürdüreceğim.

Bu soruların merkezinde, günümüz kapitalizmde hâkim bir değer sistemi –kelimenin her iki anlamında da– olarak borçlanmanın önemi durmakta. Önceki bölümde, tümüyle pazara ait olduğu varsayılan biçimlerin birtakım armağan rejimleriyle iyice iç içe olduğunu göstermişim (gerçi bu armağan biçimleri, oldum olası piyasa tarafından içerilebilir olduğundan, Mauss'un tanımladığı anlamda armağan sayılamaz). Öte yandan devlet de kamu yararına armağan sunan ve dolayısıyla ulusa minnet borcu gibi bir şeyi harekete geçiren bir kurumdur. Dolayısıyla borçlanma bir bakıma ahlaki bir değer olarak devreye girmektedir.

Fakat borçlanma, piyasa değerlendirmesinin daha doğrudan parasal biçimlerinde de mevcuttur; çeşitli seviyelerde faaliyet gösteren bu borçlanma özellikle de Amerikan toplumunda etkilidir. Sözgelimi, kredi kartı sektörünün zaruri bir kavşak noktası teşkil ettiği günümüz Amerikan kapitalizmde, bireysel kredibilite merkezi önem taşımaktadır. Borç, parasal ve ahlaki anlamlara tercüme etmesi güç bir biçimde, kurumsal düzlemde de kurucu bir role sahiptir. Borçlanma, sözgelimi şirketler ve yatırımcılar arasındaki ilişkide belirleyici rol oynar – ister büyük kamu teşebbüsleri ile Wall Street arasındaki ilişki söz konusu olsun, isterse de kendi şirketlerinin denetimini devretmeye mecbur kalan girişimciler ile bunların başlangıç sermayesini borç aldıkları girişimci sermayedarlar arasındaki ilişki.

Bunun dışında, önceki bölümde vurguladığım gibi, özellikle biyo-teknoloji ve ilaç endüstrileri, "gıda, sağlık ve umut" işiyle uğraşmaları vesilesiyle bir simgesel sermayeye sahip olurlar. Bilinen

bir tedavisi olmayan hastalıklar için tedavi yolları geliştirmek adına on yıllar süren, mali açıdan bir hayli riskli olan bir ilaç geliştirme girişimini yüklenmelerinden dolayı, tüketicilerin bu şirketlere minnettar olması gerektiğine işaret edilir. Buradaki minnet borcu, ilaç sanayisine simgesel sermaye kazandırmakla kalmaz, bazı ilaç fiyatlarının inanılmaz derecede yüksek, dünyanın en yüksek ilaç fiyatları olmasının da mantıksal zeminini yaratır.

Borçluluk pek çok farklı seviyede işler. Sermaye akışlarının belli bir biçimde düzenlendiği çağdaş bir tarihsel anın yapısal veçhelelerinden biridir. Oldum olası –her yönüyle– bir değer sistemi olan serbest pazar sisteminin semptomlarından biridir. Biyokapitalin analizi açısından daha da önemli olan nokta ise, borçluluğun nasıl biyo-politik ve biyo-sosyal anlamlar kazandığıdır.⁵ Amerikan ulus-devletinin dünyanın en fazlaborca sahip ulusu olması ise elbette rastlantısal değildir.

Borçlanmanın pek çok düzlemdeki bu işleyişini Hindistan'da da gözlemek mümkün. 1991 yılında Hindistan'ı hızlı bir ekonomik liberalleşme ve küreselleşme girişimine iten başlıca neden, ödemeler dengesindeki derin krizdi. O dönemde Hindistan'ın yabancı döviz rezervleri 585 milyon dolara, yani ancak bir haftalık ihracatı karşılayabilecek bir düzeye gerilemişti. Bunun sonucunda ithalatın kısılması zorunluluğu doğdu; yüksek enflasyon oranı ulusal fiyatların artışına yol açtı ve bu durum ihracat için daha da olumsuz bir ortam yarattı.⁶ Körfez Savaşı'nın devreye soktuğu başka yapısal etmenler petrol fiyatlarında artışa, bu artış da Körfez bölgesinde yaşayan Hintlilerin ülkeye yolladığı dövizin azalmasına neden oldu.⁷ İşin ironik yanı,

5. Biyo-toplumsallık kavramı için bkz. Rabinow 1992.

6. 1991 krizini hazırlayan arka plan için bkz. National Council of Applied Economic Research 2001.

7. Bkz. Cobridge ve Harris 2003 (2000): 120. 1990'ların başında, Hindistan'ın liberalleşme yönündeki hamlesi kısmen yapısal nedenlerden kaynaklanmış olsa da, büyük oranda ideolojik nedenlere bağlıydı. Hindistan devletinin ekonomik rasyonalesindeki değişime yol açan etkenlerin ayrıntılı olarak incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşılıyor. Gelgelelim 1990'ların başında Hindistan'da meydana gelen bazı değişimlerin, Sudipta Kaviraj'ın "seçkinler devrimi" tabir ettiği olgudan kaynaklandığını belirtmekte fayda var. Söz konusu devrim yalnızca Jawaharlal Nehru'nun vizyonundan ilham alan ve kırk yıl süren devlet sosyalizmini değil, aynı zamanda kast sisteminin "geri" tabakaları arasında 1980'lerden itibaren yoğunla-

Hindistan'ın o dönemdeki borcunun asıl kaynağı, 1980'lerde Rajiv Gandhi hükümetinin başlattığı, görece daha ihtiyatlı ancak son derece ciddi olan, liberalleşmeye yönelik dönüşümdü. Partha Chatterjee'nin "sorumsuzca harcama furyası" diye adlandırdığı şey bu döneme damgasını vurmuştu (Chatterjee 1989, 201).

Krize işaret eden bütün bu yapısal etkenlere rağmen, kriz ancak onu üreten piyasa mantığı bağlamında aşikârdı. Liberalleşme programlarının ateşlenmesi hakkındaki analizinde Jayati Ghosh, bu dönemde hem tarım hem de sanayi alanında üretimin normal seyrettiğini, enflasyonda ise kayda değer bir yükselme olmadığını göstermiştir (Ghosh 1998). Ancak buradaki kilit nokta, Hindistan'ın ödemeler dengesindeki krizin *spekülatif* piyasalarda güven telkin etmeyişi idi. Burada bir kez daha, "meta" kapitalizmi ile "ticari" kapitalizm arasındaki ayrışmayı görüyoruz.⁸ Hint ilaç sanayisi gibi ürün imalatı ve ciro açısından başarılı bir sanayi nasıl ki büyüme temelli bir modelin bakış açısından başarısız görülerek DTÖ tarafından dayatılan kısıtlar çerçevesinde çalışma modelini gözden geçirmeye mecbur bırakıldıysa, bütün bir ulusun ekonomik stratejisinin de, benzer biçimde, sırf spekülatif piyasa mantığı açısından "başarısız" addedildiği için –her ne kadar imalat ve üretim mantığı açısından öyle görünmese de– yeniden yapılandırıldığına tanık oluyoruz.

1991 krizi karşısında Hint hükümetinin ilk anda uygulamaya koyduğu çözüm, IMF'den borç alarak ülkeyi daha büyük bir borcun içine sokmak oldu. Bir kez daha, borçlanmaya dair parasal söylemin yanı sıra ahlaki bir söylem de devreye sokuluyordu; zira IMF'den alınan borç, ülkenin "mali açıdan daha sorumlu" hale gelmesi için yapısal uyum tedbirlerinin benimsenmesini şart koşuyordu. Dünya Bankası ve/veya IMF, borç verdiği (Üçüncü Dünyalı) ülkelerin mali sorumluluğu veya sorumsuzluğu meselesi ile, bu ülkelerin duruma

şan toplumsal hareketliliği hedef alıyordu ("Geri kastlar" tabiri devletin resmi sınıflandırmasında kullanılmaktadır. Bu tanım Kayıtlı Kastları [siyaset dilinde Dalitler olarak adlandırılan bu grubamensupkişiler Hint kast sisteminde dokunulmaz addedilir] ve diğer Aşağı Kastları içerir. Dalitler dışında kalan bu ikinci grup devlet nezdinde yine de ekonomik ve toplumsal bakımdan geri addedilir).

8. *Kapital*'in 3. cildinde Marx'ın meta kapitalizmi ve ticari kapitalizm arasında yaptığı ayrım ve bunun bizim analizimiz açısından önemi üzerine bir tartışma için giriş bölümüne bakınız.

göre "ödüllendirilmesini" veya "cezalandırılmasını" (ki bu ülkelerin gelecekteki kredibilitesine işaret eder) doğrudan doğruya ve son de-recede vesayetçi biçimde çakıştırır. Öyle ki, borcun geri ödenmesini düzenleyen sistem ile eşzamanlı olarak bir ahlaki reform çağrısı gündeme getirilir. Söz konusu reform Hindistan'ın "sorumsuzluğundan" kurtulmasını talepler, fakat burada "sorumsuzluk" addedilen şey aşırı harcama değil, bilakis ülkenin aşırı harcamadan, israftan ve serbest pazarı benimsemenin getireceği risklerden uzak durmakta oluşudur.

Burada, Üçüncü Dünya'ya mensup bir Öteki olan Hindistan'ı ele almak istiyorum; ancak bunu yaparken, Hindistan'ı bilim-teknik alanındaki keşiflerin pek çoğunun "merkezi" olan ABD'ye göre, hatta açık açık ABD'yle mukayese ederek değerlendirmeyeceğim; Hindistan'ı halihazırda tutarsız biçimlerde içerisinde konumlandığı Amerikan tahayyülünün *kurucu bir unsur olarak* ele alacağım. Dolayısıyla, ortaya koymaya çalıştığım biçimiyle Hindistan'ın ABD'yle olan ilişkisi, dışarı ile içerinin ilişkisi değil (kesinlikle simetrik bir mukayesede, bu türden ikilikçi veya göreci bir çerçeve kaçınılmaz olurdu), içerinin hegemonyasına oldum olası dahil olan, bu dahil oluşuyla da içeriği rahatsız eden, geren, fakat asla "tersyüz" etmeyen bir dışarının hikâyesidir.

1. Bölüm'de Rosemary Coombe'un "olumsallık etiği" (1998: 5) tabirinden ilham alarak ortaya attığım yaklaşımı bu bölümde de sürdüreceğim. Bir yandan Hindistan'ın bizatihi kendisinin *üretmediği* hegemonik bir alanın inşasına katkı yaptığı konusunda ısrar ederken, diğer yandan Hindistan'a bir Üçüncü Dünya ülkesi konumunun peşinen atfedilmesine karşı çıkacağım. Bu süreçte Hint devletinin geliştirdiği taktik ve stratejilerin çoğu –hegemonik tahayyülleri önceden öngörülemez biçimlerde yeniden kodladıkları durumlarda dahi– bilim-teknikçi dayalı kapitalizmin küresel buyruklarına karşı bir "direniş" arz etmemektedir.

Bu bağlamda, küresel sermaye akışları ve borçlanmanın yerel biçimlerini incelemek ve biyokapitalin Hindistan'daki çeşitli somut tezahürlerini göstermek açısından emsal teşkil ettiğini düşündüğüm iki sahada gerçekleştirilen etnografik alan çalışmaları aktarılacak bu bölümde.⁹ Seçtiğim sahaların her biri belirgin bir siyasal ekoloji içerisinde konumlanmış kurumsal yapılardan oluşuyor. "Siyasal eko-

loji" deyişini çevre üzerine çalışan akademisyenlerin kullandığı anlamda değil,¹⁰ bir "yerellik"e işaret etmek için kullanıyorum (ayrıca, burada söz konusu olan yerelliğe özgül niteliğini veren şey yalnızca mekânsal sınırlar değil, hem yerel hem de küresel tarihlerin ve mevcut durumların şekillendirdiği siyasal-iktisadi bir çevredir).

Bu sahalardan ilki olan ICICI Bilgi Parkı, veya kısaca Park, Hint finans hizmetleri şirketi ICICI ve Andra Pradeş eyalet hükümeti tarafından, Silikon Vadisi'ndeki Hint girişimcilerin yardımlarıyla kurulmuştur. Andra Pradeş'in başkenti ve Hindistan'ın en hızlı gelişen "bilim-teknik kentlerinden" biri olan Haydarabad'a yaklaşık 40 km uzaklıktadır. Ele alacağımız ikinci saha ise, Hint ilaç şirketi NPIL tarafından Parel'de, Mumbai şehir merkezinin kalbinde kurulmuş olan Wellspring Hastanesi'dir. Hastane, Hindistan'ın en önde gelen kamu sektörü genom laboratuvarı Centre for Biochemical Technology (CBT) ile NPIL'nin ortaklaşa kurduğu yeni bir genom firması olan Genomed'e ev sahipliği yapmaktadır.

Bu iki saha, temsil ettikleri kurumlar ve parçası oldukları siyasal ekolojiler bakımından biyokapitale dair anlatacaklarım için önem taşıyor. Hem Park hem de Genomed/Wellspring, ABD'de ve bilhassa da Silikon Vadisi'nde eşi benzeri pek olmayan türden yeni şirketlerdir. Bu tecrübelerin her ikisinde de, ABD'dekine benzer bir "yeni kurulan şirket kültürü"nü taklit etme çabası açıkça görülür. Park bu kültürü pek çok farklı düzlemde yansıtmaktadır – Park'ın kendisi de iştirakçilerin ciddi miktarda sermaye ve uzmanlık yatırımı sonucunda kurulan yeni bir girişimdir, ve kuluçka aşamasındaki yeni biyoteknoloji firmalarına ev sahipliği etmektedir.

Ancak iki yeni girişim de açıkça, ve önemli ölçüde, devlet müdahalesine ihtiyaç duymaktadır. Aşağıda göstereceğim gibi Park, büyük oranda Andra Pradeş eyalet hükümetinin girişimiyle kurulmuştur. India's Council for Scientific and Industrial Research'e (CSIR) ait, kamunun finanse ettiği bir laboratuvar olan CBT ise Genomed'in hissedarları arasındadır.¹¹ Dolayısıyla her ikisi de, varlık koşulla-

9. Burada Saskia Sassen'in küreselleşmenin farklı yerelliklere nasıl "dokunduğu" çalışmasından ilham aldım (bkz. örneğin Sassen 2000).

10. Bkz. örneğin Bell 1998; Kassiola 2003.

11. ABD'deki durumun aksine, Hindistan'daki kamu kuruluşları özel teşebbüslerde hisse sahibi olamamaktadır. BTM, Genomed'de fikri mülkiyet cinsinden

rı büyük oranda bizatihi devlet tarafından temin edilen özel sektör kuruluşları aracılığıyla Hindistan'ın (ulus-devlet olarak) küresel piyasalarda "*küresel bir oyuncu*" haline gelebilmesi için düzenlenmiş melez devlet-özel sektör yapılarına örnektir. Diğer bir deyişle, her ikisi de şu an itibariyle Hindistan'da mevcut olmayan, daha başından itibaren bir küresel piyasa girişimi olarak tasarlanan bu yapılar, biyo-teknolojik yeniliği geliştirme konusunda Hint devletinin gösterdiği aktif ilginin ve yoğun kaynak aktarımının kurumsal birer yansımasıdır.

Gelgelelim iki saha birbirinden tamamen farklı siyasal ekolojiler içerisinde yer alıyor. Ülkenin büyüklüğünün, "ulus-devlet" denen şeyin pratikteki tezahürlerini büyük oranda heterojen kıldığını belirtmeye gerek bile yok. Mumbai ve Haydarabad Hint sanayileşmesinin iki ayrı dönemini temsil eder: Mumbai, imalata dayalı endüstriyel büyüme devrine örnek teşkil ederken, Haydarabad ise (Bangalore ile birlikte) "endüstrileşme-sonrası" yüksek teknoloji kapitalizmine örnektir.

Saskia Sassen, günümüz küresel sermaye akışları içerisinde şehirlerin birer eklem yeri teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Bu durum bir yandan ulus-devletin merkezîyetini sorgularken, diğer yandan da onun önemini ortaya çıkarmaktadır (bkz. Sassen 2000). Şehirler ulus-devletin merkezîyetini zora sokar; zira küresel sermaye akışları içinde birer eklem yeri olma konumlarını, sanayiye dayalı sömürgeci yayılma dönemindeki durumun aksine, bir ulus-devletin parçası olmaya borçlu değildirler. Şehirler ulus-devleti meydana getiren unsurlar olmakla birlikte, uluslararası sermaye akışları içerisinde doğrudan ve yeni biçimlerde kurucu kavşaklar ve geçiş noktaları teşkil etmektedir. Bir başka önemli noktaysa, Saskia Sassen'in "küresel olan"a karşıt değil, onu kuran bir kategori olarak yerelliğe dikkat çekmesidir. Diğer bir deyişle, *yerellik önemlidir*; dolayısıyla Sassen, küreselliğin somut tezahürlerini şekillendirmede tikelliğin oynadığı

hisseye sahiptir, dolayısıyla Genomed'in geliştirdiği her tür fikri mülkiyetten sabit bir pay almaktadır. Tek başına bu bile ABD'deki yeni kurulan firmalarda hisse sahibi olma modelinden yaratıcı biçimde farklılaşır. BTM müdürü S. K. Brahmachari'ye göre bu modelin finansal bir hisseye göre avantajı, Genomed'in bir başka şirket tarafından satın alınması veya yatırım alması durumunda dahi, BTM'nin hisselerinin bundan etkilenmemesidir.

rolün içinin boşaltılmasına itiraz eder. ABD ile Hindistan arasında bir karşılaştırma yapmaktaki amacımı; kesintisiz, homojenleştirici bir kuvvet olduğu gibi bir ideoloji yaratan birtakım süreçlerin Hindistan'daki tezahürlerinin içerdiği köklü çelişkileri ortaya çıkarma çabamı destekliyor bu. Ayrıca, Hindistan'da bulunan farklı siyasal ekolojiler arasında yaptığım karşılaştırmada da çarpıcı biçimde ortaya çıkıyor, ki bu da bölümün başında ortaya attığım, yönetime dair meselelerin anlaşılması açısından önemli. Özellikle Park'ı ve daha genel olarak bir biyo-teknolojik keşif kültürünü desteklemede Andra Pradeş hükümetinin oynadığı role dair anlatacaklarımda açıkça görülecektir ki, günümüz kapitalizmi çerçevesinde "yönetimselliği" karmaşık hale getiren tek şey, devlet ve özel sektöre has yönetim biçimlerinin iç içe geçmesi değildir. Zira bugün söz konusu olan "devlet" in, ulus hayaletinden kesinlikle kurtulmuş olmasa da, katı modernist anlamda bir *ulus*-devlet olduğunu doğrudan varsaymak da mümkün değildir artık.¹²

Bu bölümde ele aldığım iki saha, yönetimsellik sorunuyla da ilişkili elbette; üstelik yalnızca yönetim araçları ve stratejileri açısından değil, açıkça *biyo-politik araç ve stratejiler* olmaları dolayısıyla. Keşif kültürlerinin, küresel sermaye akışlarını mümkün kılmayı ve desteklemeyi amaç edinen devlet-özel sektör oluşumlarının hâkim ideolojisine dahil edilmesi, devletin tebasının yaşamı üzerinde dönüştürücü etkilere sahiptir. Bu dönüşümler gerek tarihsel gerekse yeni ortaya çıkmakta olan üretim ilişkileriyle ve Marksizmin temel kaygılarıyla yakından ilişkilidir: sözgelimi, toprağa erişim ve şehrin kırsal alanın içlerine doğru yayılması (bu örnekte alenen bilim-teknik alanındaki gelişim nedeniyle), şehrin proleterleşmesi ve lümpenleşmesi, yabancılaşıma, mülksüzleşme ve bütün bunların hâkim çerçevesi olarak borçlanma.

Bu bölümde yapmaya çalıştığım şey, biyo-teknolojik yeniliği amaçlayan yeni firmaların yerinden ettiği kişilerin veya bu firmalar tarafından istihdam edilen kişilerin bakış açısından öznel bir anlatım sunmak değil. Daha ziyade, sanayi kapitalizmi çağından (ki burada tarım ve Mumbai örneğinde de dokuma sanayisi öne çıkmak-

12. Küresel yiyecek siyaseti söz konusu olduğunda ulus-devletin çözünmesi için bkz. Gupta 1998.

tadır) diğer bir çağa, yüksek teknoloji kapitalizmine geçişin damgasını vurduğu bir sahanın haritasını çizmeye çalışacağım.

İCİCİ Bilgi Parkı

Andra Pradeş'in kırsal kesimindeki hayatla ve borçlanmayla ilgili olarak anlatacaklarıma başlarken, 1994'ten 2004'e kadar eyaletin başkanlığını yapan Chandrababu Naidu ve liderliğini yaptığı siyasal parti, Telugu Desam'dan bahsetmek istiyorum. Telugu Desam, bölgesel parti tabir edilen ve siyasal tabanını Hindistan'ın belli bir bölgesinden (çoğu kez tek bir eyaletten) alan partiler içinde nispeten genç fakat o oranda da güçlü bir partidir. Bu partiler, Hint devletinin merkezietçi eğilimlerinin –ki en hararetli savunucusu, elli yedi yıllık bağımsızlık döneminin kırk dört yılı boyunca Hindistan'ı idare etmiş olan Kongre Partisi'dir– aksine, ideolojisi ve kimliği büyük oranda yerellik vurgusuyla şekillenmiş partilerdir. Öte yandan bu partiler, Kongre'nin ulusal birlikçi hegemonyasının erozyona uğraması ve merkezde koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, ulusal yönetim için giderek merkezi bir önem kazanmıştır. Koalisyonlar, Hindistan parlamenter demokrasisinin geleceğinde istisnadan ziyade kural olarak varlığını devam ettirecek gibi görünmektedir.

Burada benim açımdan ilginç olan şey, Telugu Desam gibi bölgesel bir partinin, kendisini Hindistan'a yönelen sermaye akışlarının *uluslararası* bir aracısı gibi öne çıkarması ve "Telugu ulusu"nun savunucusu olan bu partinin, küreselleşme oyununda en girişken ve gelişkin siyasal aktöre dönüşmesi. Bir bakıma, devletin merkezietçi eğilimine karşı bir ideoloji güden bir siyasal partinin, kendileri de bu tür bir merkezieteye karşı olan müteşebbisleri doğal birer müttefik olarak görmesi pek şaşırtıcı sayılmaz. Siyasal ademi merkezietçilik ve piyasanın ademi merkezietçiliği, Naidu'nun Telugu Desam'ı gibi bir harekette ortak bir amaç etrafında birleşmiş gibi görünmektedir.¹³

13. Bölgesel aktörler ve uluslararasıölçekte cereyan eden sermaye akışları arasındaki bu ilişkinin Telugu Desam dışındaki bölgesel aktörlere uygulanmasının mümkün olup olmadığı sorusu önem teşkil ediyor. Komşu bir bölge olan Tamil Nadu örneği bu açıdan bilhassa öğreticidir. Bölge, 1960'lardan bu yana Dravida Munnetra Kazhagam Partisi'nin (DMK) ve ondan ayrılarak rakip konumuna geçen All

Hız, bilgi ve pazarlama Naidu'ya göre yönetimselliğin temel tarzlarını oluşturunuyordu: "Günümüz küresel ekonomisinde, Hintli bir eyalet başkanı aynı zamanda iyi bir satıcı olmalıdır. Eğer gururunu ön planda tutarsa, herhangi bir şeyi başarmak mümkün olamaz. Böyle bir başkan aynı zamanda iş bitirici bir üst düzey yönetici gibi davranmalıdır. Hız her şeyden önce gelir" (Naidu, 2000: 9). Ve devam ediyor: "O noktada izlenecek tek yol gidip eyaleti pazarlamaktır. Ben de bunu yapmaya giriştim. Gerek yurt içindeki gerekse yurtdışındaki yatırımcı forumlarını tek tek dolaşarak Andra Pradeş'in ne gibi kaynaklar sunabileceği hakkında Power Point sunumları yaptım" (134). Naidu, her iyi üst düzey yöneticinin yapması gerektiği gibi, işletme pedagojisinden çok şey öğrendi. Şöyle diyordu: "Siyasetçiler, Peter Drucker ve Jack Welch'in işletme zekâsına aşina olmalı" (21). Bütün gayreti, yönetimi, ABD'yi taklit etmeye dayalı bir *uzman rejimine* dönüştürmekti.

Gelgelelim burada söz konusu olan *ulus*-devletin değil, *eyalet* devletinin yönetimiydi: Naidu'nun idareetmeyi amaçladığı bölge, Telugu Desam'ın da kuruluşundan itibaren doğrudan temsil etme iddiasında olduğu Andra Pradeş'ti. Dahası Naidu, hızlı iktisadi büyüme ve yabancı yatırımları cezbetme söz konusu olduğunda, sanki her eyalet bir özel sektör kuruluşuymuş gibi, sürekli olarak eyaletler arası rekabeti vurgulamaktaydı.

Oysa Andra Pradeş'in tek bir eyalet olduğu fikri dahi sorunludur. Andra Pradeş'in iç kesimlerini oluşturan Telangana bölgesinin eyalet statüsü kazanması yönünde gittikçe güçlenen bir hareket mevcuttur. Hindistan'ın bağımsızlığından bu yana süregelen bir harekettir bu, zira Andra Pradeş eyaleti üç ayrı bölgenin idari bileşkesidir: kıyıda Andra bölgesi, Rayalaseema ve Telangana. Telangana'da süregiden mahrumiyet, bunun yanı sıra Hindistan'ın üç diğer bölgesinin özerklik için yıllar boyu verdiği mücadele sonrasında eyalet statüsü kazanması, harekete son dönemde güç kazandırmıştır. Haydarabad'ı ayakta tutan mineraller ve hammaddelerin büyük kısmını

India Anna Dravida Munnetra Kazhagam'ın (AIADMK) etkisi altındadır. Telugu Desam'ın Telagus bölgesinde uyguladığı siyasete benzer biçimde bu partiler de, bir yandan ideolojilerini Tamil'in bölgesel kimliğine dayandırırken diğer yandan ulusal siyaset sahnesinde önemli koalisyon aktörleri haline gelmişlerdir.

Telangana tedarik eder. Eyaletin merkeziyle çeperi arasındaki, neredeyse doğrudan sömürü biçimini alan bu ilişkide, Telangana kalkınmadan çok cüzi bir pay almaktadır. Nitekim geçen on yıl zarfında görülen çiftçi intiharlarının pek çoğuna bu bölge sahne olmuştur.

Daha önce söz ettiğim gibi Naidu, Telugu Desam partisinin kurucu ideolojisinde bulunan pek çok şeyi tersine çevirmiştir. *Söylemsel* düzeydeki kimliğini Kongre partisinin iktidarı Delhi'de toplama eğilimine karşı federal olarak güçlü bir Telugu eyaleti fikrinden alan Telugu Desam, halk desteğini, kurucusu ve bir önceki başkanı olan N. T. Rama Rao'nun popülist uygulamalarına borçluydu. Rama Rao'nun izlediği siyaset, ucuz pirinç sağlamaya ve tarım sübvansiyonlarının yanı sıra içki yasağı uygulamaya dayanıyordu, ki bu da Andra Pradeş'in hem kentsel hem de kırsal bölgesinden kadınların talebiydi. Naidu bütün bu uygulamaları mali yönetim, yapısal uyum ve pragmatizme kurban etmiştir. Gelgelelim onun siyasi yeteneği tam da, bu keskin tersyüz edişleri popülizm karşıtı bir devletin emrivakileri gibi değil de, Rama Rao'nun mirasının bir uzantısıymış gibi göstermeyi başarmasıydı.

Kısacası, Naidu'nun yönetim tarzına temel teşkil eden şey vizyondu: Bu sayede hem yatırımcılara hem de seçmenlere cazip gelecekler vad ediyor, kendi şahsı ve hükümeti için hedefler ortaya atıyordu. Bu vizyon aynı zamanda, Rama Rao'nun mirasını sessizce tersine çevirmesine olanak tanıyan mekanizmanın ta kendisiydi, çünkü retorik açıdan kendi içinde bir miras yaratıyordu. Naidu da Rama Rao'nun mirasının varisi olarak bu işin kaymağını yiyordu, zira bu popülist mirası sahiplenmek seçmen karşısında son derece avantajlıydı.¹⁴ Naidu vizyonu planlamanın, yani Hint devletinin daima Sovyet çizgisinde yürüttüğü beş yıllık planların açıkça karşıtı biçiminde takdim etmiştir. Ona göre "Bir vizyon için makul süre 20 yıldır" (Naidu 2000: 12). Antonio Gramsci'nin terimleriyle söylersek,¹⁵ Naidu'ya göre vizyon bir stratejidir, hız ise bir taktik: Vizyon, insanın kendisine koyduğu hedeflerin o umut vadeden uzak ufkudur; hız ise bu mesafeyi olabildiğince çaba sarfederek kapatmanın aracı.¹⁶

14. Naidu'nun vizyonu, gerek Hindistan gerekse ABD menşeli girişimciler için fazlasıyla cazip olmakla birlikte, Andra Pradeş seçmenlerine aynı derece cazip görünmemiş olacak ki Mayıs 2004 seçimlerinde hükümeti değiştirdiler.

15. Bkz. örneğin Hoare ve Smith 1971.

Naidu ile Silikon Vadisi'ndeki Hintli girişimcilerden oluşan topluluk arasında ideoloji, sermaye ve yerellik açısından doğrudan bağlantılar bulunuyor. Burada taklit edilen şeylerin en çelişkili olanlarından biri, girişimci sermaye ideolojisi. Naidu, Silikon Vadisi'nde girişimciliğin motor gücünü oluşturan şeyin girişimci sermaye olduğunu görmüştü. Bu nedenle, Andra Pradeş'in de bol miktarda girişimci sermayeye sahip olması gerektiğine inanıyordu. Böylece devlet bir fon oluşturarak girişimci sermayeyi kendisi temin etmeye karar vermiştir. Bu fonun katılımcıları, Andra Pradeş Endüstriyel Kalkınma Ltd. Şirketi, Hindistan Küçük Ölçekli Sanayi Kalkınma Bankası ve AP Sanayi ve Altyapı Ltd. Şirketi'dir (bkz. Naidu 2000: 139). Başka bir deyişle, Naidu, "girişimci sermaye" fonu adı altında bir kamu yatırımı sistemi kurmuştur. Girişimci sermayenin son derece yüksek bir getiri beklentisine dayalı onlarca özel yatırım fonundan doğduğu Amerika'daki tanımıyla kıyaslandığında, kendi içinde tamamıyla çelişkili bir girişimci sermaye kavramıdır bu. Naidu'nun "girişimci sermaye" kavramı, yüksek teknoloji için sağlanan devlet sübvansiyonundan başka bir şey değildir aslında.¹⁷ "Girişimci kültürü"nü geliştirmek için başvurulmuş bu yol, son kertede, sübvansiyonların bir sektörden (tarımdan) çekilerek¹⁸ diğer bir sektöre (yüksek teknolojiye) aktarılması anlamına gelir. Üstelik yüksek teknoloji alanında desteklenen asıl olarak bu alandaki *keşifler* değil *hizmetlerdir*, ki bu hizmetler de çoğu kez Batılı şirketlere sunulmakta ve nihai ürün ihraç edilmektedir.

Naidu'nun ideolojisini "sıfır müdahale için müdahale" olarak adlandırmak mümkündür. Zira dayandığı *asgari* devlet müdahalesi ideolojisi, uygulamada *devasa* ölçekte bir devlet müdahalesini gerektirir.¹⁹ Bu tür bir yönetime ilişkin önemli noktalardan biri de,

16. Burada Naidu'nun yalnızca beş yıllığına başbakan seçilebilmesi ironiktir. Yukarıda değindiğimiz gibi, daha vizyonu yaşama geçmeden iktidarı kaybetti.

17. Burada Hindistan'da girişimci sermaye sektörünün giderek büyüdüğünü inkâr etmiyorum. Ülkede girişimci sermaye yatırımları 1995-2000 yılları arasında 3 milyon dolardan 342 milyon dolara yükseldi (BM Kalkınma Raporu 2001: 38).

18. Bu Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal uyum politikalarının dünya çapındaki temel şiarı olagelmıştır.

19. Burada yüksek enerji fizikçileri arasındaki yaygın kültürü tanımlamak için Sharon Traweeke'in "kültürsüzlük kültürü" tabirine bir nazire yapıyor. Bkz. Traweeke 1988.

Naidu'nun yabancı yatırımları Andra Pradeş'e çekme stratejisine temel teşkil eden sektörlerin hepsinin –bilişim teknolojisi, biyo-teknoloji (Hindistan'da genellikle bu ikisine birden kısaca HIPAA-BT denmektedir) ve turizm– tarımsal kalkınma aleyhine öne çıkarılmasıdır.²⁰ Bu noktayı daha derinlemesine inceleyebilmek için, Haydarabad bölgesinde biyo-teknolojik yeniliğe önyak olmayı amaçlayan bir devlet girişimine bakalım.

Sözünü ettiğim girişim, ICICI Bilgi Parkı, özel bir girişimci sermaye ve finansal hizmet şirketi olan ICICI ile eyalet hükümetinin elbirliğiyle inşa ettiği bir dizi altyapı tesisinden oluşur. Tesis, araştırma birimi kurmak isteyen şirketlere kiralanmak üzere bir dizi laboratuvar içermektedir. Naidu'ya göre bunun altında yatan mantık, "Hindistan'ın sahip olduğu kalifiye bilimsel işgücü nedeniyle, onlarca çokuluslu şirketin burada araştırma yapmak isteyeceği"dir (Naidu 2000: 147). Oysa bu mantık, bir kez daha, bilim teknik alanında *yenilikçilik* ve yerli araştırmacıların *temel* araştırmalar yapması hedefiyle taban tabana zıttır. Başka bir deyişle, ICICI Bilgi Parkı gibi bir girişimin yapısı –devletin kendi yatırımları açısından bakıldığında bile– temel, ileri düzey bilimi yerel bağlamda teşvik etmekten çok, bir araştırmanın Batı'daki muadillerinin çok altında maliyetlerle yürütülmesine olanak veren araştırma tesislerinin kurulmasını teşvik etmektedir. Devletin sübvans ettiği altyapıyı kullanan böyle araştırmaların bilimsel ve ticari getirileri, başlangıçta her ne kadar yaratılan değer bir kısmının Hindistan'da kalması amaçlanmış olsa da, büyük olasılıkla tekrar Batı pazarlarına ihraç edilecektir.²¹

20. 1991 nüfus sayımı verilerine göre, Andra Pradeş'in kırsal nüfusu eyaletin toplam nüfusunun %73'ünü oluşturur. 195,16 lakh (1 lakh= 100.000) tarım işçisine karşılık, tarım dışı işlerde çalışan 104,48 lakh işçi bulunmaktadır (neredeyse 2'ye 1 gibi bir oran, ki ikinci gruba kıyıda köşede kalmış işçiler de dahildir).

21. Bu tür bir tahmin yürütürken dikkat etmek gerekir, özellikle Haydarabad'da son yıllarda yürütülen yaratıcı biyo-teknoloji araştırmaları göz önünde tutulursa. Bunlar arasında en bilineni, yerel Shanta Biyotek firması tarafından üretilen, yeniden eklemlenmiş hepatit B aşısıdır. Shanta halihazırda, ICICI Bilgi Parkının bitişiğinde ve onunla aynı ilkeler temelinde tasarlanmış olan Biyotek Parkı'nda bulunmaktadır. Gelgelelim hepatit B aşısıyla ilgili araştırma, Shanta henüz akademik bir kurumun, Hücresel ve Moleküler Biyoloji Merkezi'nin (CCMB) bünyesinde küçük evresindeyken gerçekleşmişti. Bu park ve benzeri girişimlerin gelecekte ne derece başarılı olacağı üzerine spekülasyonda bulunmaktan ziyade, burada yalnızca Naidu'nun bu tür girişimlere dair gerekçelerini vurgulamak istiyorum. Naidu'

İdeal bir araştırma ortamı olarak tasarlanan Park'ta bulunan laboratuvarların hepsi alabildiğine şeffaftır. Fıskiyelerin süslediği çayirlara ve içine birkaç ördeğin yerleştirildiği göletlere bakan teraslara geniş yer ayrılmıştır. ICICI'nın bilinçli bir biçimde böyle bir estetik yaratma çabası içinde olduğu, ziyaretim sırasında Park'ın üst düzey bir yöneticisinin bana durmadan manzarayı nasıl bulduğumu sormasından da anlaşılıyordu. Manzara tabii ki kusursuzdu.

Burada ICICI'ya düşen görev, bir emlakçı gibi hareket etmektir. Şirketlerin bir araya gelerek birbirine yakın çok sayıda laboratuvarın bulunduğu bir ortamda çalışmasına önayak olacak koşulları sağlayacak ve böylelikle muhtemel bir işbirliğini teşvik edecektir. Projenin aksamadan işlemesini sağlamak ICICI'nın görevi olmakla beraber, araziyi temin eden merci Andra Pradeş hükümetidir (bu alan Naidu hükümetinin "Genom Vadisi" adını verdiği arazinin parçasıdır). Park'ın laboratuvarlara elektrik sağlayan bir trafosu vardır; yağmur suyunu biriktirmek için bir su deposu inşa edilmiştir. Böylelikle Hindistan'daki bir yaş analiz laboratuvarında çalışan bir araştırmacının kabusu olan iki büyük sorun halledilmiştir. Ayrıca imalat ünitesine sahip olan şirketler, kirliliğe yol açacağı gerekçesiyle Park'a kabul edilmez. Eyalet hükümeti, Park'ı çevreleyen yirmi beş kilometre çapındaki bir alanı kirliliğe yol açan faaliyetlere kapalı bölge ilan etmiştir.

2001 yazında ziyaret ettiğim bu alan, on adet laboratuvarın sığabileceği büyüklükte bir mekândan oluşuyordu ve gelecekte yeni yapılar inşa etme yönünde planlar mevcuttu. Park'ta bulunan merkezi binalardan biri antrepodur. Hintli araştırmacıların karşı karşıya olduğu önemli bir sorun, araştırmada kullanılacak malzemelerin ithalatı konusunda standart bir uygulamanın bulunmayışıdır. Bu da pahada ağır olan ve kolay bozulabilen araştırma malzemelerinin daha alıcısına ulaşmadan, antrepoda ziyan olması anlamına gelir. Oysa ICICI, Park bünyesinde bulunan şirketlere gönderilen her türlü araştırma malzemesinin doğrudan Park idaresine teslim edilmesini ve gümrük yetkililerinin bir sonraki gün gelip işlemleri yapmasını gü-

nun vizyonu Haydarabad'da biyo-teknolojinin gelişimini belirleyen tek vizyon değildi, ancak kuşkusuz yaşamsal önemdeydi ve yol açıcı oldu, bölgedeki biyo-teknoloji girişimlerinin öncelik ve doğrultusunu önemli ölçüde tayin etti.

vence altına almıştır (bu da görünüşte ICICI'nın "sunduğu", fakat gerçekte hükümetin sağladığı kolaylıklara bir başka örnektir).

Bu tür teknoloji parkları bir dizi soruya yol açıyor, ki Hindistan bağlamında bunların en başında da bu türden girişimlerin "gelişmiş bir ülke" veya "küresel bir oyuncu" olma yolunda atılan büyük adımlar mı yoksa düpedüz astarı yüzünden pahalıya gelen girişimler mi olduğu sorusu geliyor. Bunun yanıtı Park'taki laboratuvarları kimin kiralayacağına bağlı olabilir pekâlâ. Açılışından bu yana geçen üç yıl zarfında yeni kurulan birçok firma Park'ta yer kiralamıştır kiralamasına ama, büyük oranda korumacı bir ortamda gelişmiş olan Hint sanayisi hiçbir zaman risk almaya yatkın olmamıştır. Kısa süren yüksek teknoloji patlamasını ve Silikon Vadisi'nde bulunan Hintli girişimcilerin (ki "keşif kültürü"nü Hindistan'a transfer etmek yönündeki arzuları için Naidu'yu büyük bir destekçi olarak görmekteler) heveslerini bir yana bırakırsak, Hindistan yeni kurulan şirket kültürü denebilecek bir şeye, hele de biyo-teknoloji alanında, bir hayli uzaktır. ICICI yeni kurulan firmalara altyapı temin etmekle bu durumu değiştireceğine inansa da, uygun maddi çevreyi sağlamak girişimciliği geliştirmek için tek başına yeterli değildir. Bunun uzun vadeli sermaye kaynaklarıyla ve girişimcilik kültürünün kök salması için gerekli olan bir tür risk alma ideolojisiyle yaratıcı biçimde eklemelenmesi de gerekir.²² Sanayinin yüzleşmesi gereken bir başka mesele de akademinin bir kuluçka evresi olarak nasıl devreye sokulacağıdır. Ülkenin yaşam bilimleri alanındaki en önde gelen akademik araştırma kurumları –sözelimi Centre for Cellular and Molecular Biology (Hücresel ve Moleküler Biyoloji Merkezi, CCMB)²³– Haydarabad'ın içindeyken, yeni kurulacak firmalara ayrılan alanın şehrin kırk kilometre dışında olması bilhassa ironiktir.

Gelgelelim asıl soru dönüp dolaşıp eyalet hükümetinin rolüne gelir. Su açısından fakir bir bölgede, su rezervlerinin hususi olarak yüksek teknolojiye dayalı "küresel" araştırmalar için oluşturulması ve

22. Burada pedagoji elbette kilit role sahiptir; bu yüzden Naidu'nun önyak olmasıyla, Amerika'daki Wharton gibi okulları model alan Hindistan İşletme Fakültesi gibi okulların kurulması, söz konusu tabakalaşmış oluşumların ayrılmaz bir bileşeni haline geldi.

23. Nitekim, yukarıda da değindiğim gibi, Shanta Biyotek'in yerel bir hepatit B aşısı geliştirmesi CCMB'deki kuluçka evresine rastlar.

kullanılması; keza, geçtiğimiz on yıl içerisinde altından kalkması güç borçlar yüzünden çok sayıda çiftçinin intiharına tanık olmuş bir eyalette, Park'ın inşası için bizzatı hükümetin arazi bağışında bulunması gibi trajik çelişkiler, küresel kapitalizmin yapısal tezahürleridir. Andra Pradeş gibi, hem geçmişte hem de bugün devrimci çiftçi hareketinden güçlü izler taşıyan bir eyalette, bu tezahürlerin bilhassa ciddiye alınması gerekir.

Araziye gelince, eyalet yönetimince kolaylıkla tedarik edilmiştir, çünkü Haydarabad çevresindeki toprağın yüzde 10'u sömürgecilik-öncesi dönemdeki devlet başkanına, yani Nizamülmülk'e aitti ve *sarf-ı-has* (bire bir anlamıyla kraliyet toprakları, kralın toprakları) tabir edilmekteydi. Hükümet bu araziler üzerinde hâlâ tasarruf sahibidir. Haydarabad'da emlak geçen on yıl içerisinde aşırı değer kazanmıştır; bunun temel nedeni, hükümetin yüksek teknolojinin gelişimini teşvik için harcadığı çabadır. Sonuç olarak Park'ın bulunduğu Şamirpet gibi bölgeler, tarıma pek uygun olmadığı halde, alabildiğine kıymetlenmiştir. Dolayısıyla hükümet Park gibi bir girişim için bu araziye istimlak etmek zorunda kalmamıştır. Bu açıdan Park, yüksek teknolojiyi geliştirmek adına tarım arazisine el koymayı temsil etmez. Buna karşılık, Naidu hükümetinin önceliklerine, özellikle de tarım sektörünü es geçen bir gelişme vizyonuna dair bir ipucu verir.²⁴

Bu araziye yüksek teknoloji girişimleri için her nedense "ideal" kılan şey, Haydarabad şehrinin basbayağı bir uzantısı gibi düşünülmesidir. Park'ın kendisi, idari bakımdan Rangareddi bölgesi sınırları içinde bulunan Turkapalli köyü yakınında kurulmuştur. Medak bölgesinin idari merkezi olan Medak ile Haydarabad arasındaki mesafenin neredeyse tam ortasındadır. 1991'de Andra Pradeş nüfus sayımından elde edilen veriler, Haydarabad şehir merkezi ile civarında bulunan ve bu merkezin uzantısı haline gelen kırsal bölgeler arasındaki çarpıcı farka işaret ediyor.

24. Bkz. Srinivasulu 2004. Srinivasulu Telagu Desam'ın seçimlerdeki yenilgisinin, parti tarafından uygulamaya konan değişimlerin eyaletin kırsal nüfusu için getireceği sonuçları ve buna eşlik eden tarım sektöründeki marjinalizasyonu öngörmeyi başaramamasından kaynaklandığını iddia ediyor. Andra Pradeş'in tarihi, siyaseti ve eyalette gerçekleşen yüksek teknoloji girişimleri üzerine sohbetlerimiz için Venkat Rao'ya teşekkür etmek isterim. Kitabın bu kısmının hazırlanmasında Rao'nun görüşleri paha biçilmez bir kaynak oluşturdu.

Haydarabad'da okur yazarlık oranı yüzde 71 iken, Rangareddi bölgesinde bu oran yüzde 49, Medak bölgesinde ise yüzde 32'dir. 217 km²'lik bir alana sahip Haydarabad'da 177 hastane ve 1062 lise varken, neredeyse 7500 km²'yi bulan yüzölçümüyle Rangareddi bölgesinde yalnızca 45 hastane ve 1032 lise bulunur; 10.000 km²'ye yakın bir yüzölçümüne sahip Medak bölgesindeyse 49 hastane ve 1363 lise vardır.²⁵ Rangareddi bölgesindeki nüfusun yüzde 21'lik kısmı, Medak bölgesindeki nüfusun yüzde 35'i tarımla uğraşmaktadır (Haydarabad'da ise bu oran yüzde 1,4'tür). Uzun lafın kısıası, şehir ile kırsal kesimin gelişmişlik düzeyleri arasında keskin farklar bulunur. Varlığın yoksul sınıflara doğru yaygınlaşacağı gibi muğlak bir tahayyüle dayanılarak bu uçurumun kapanacağı varsayılmaktadır.

Haydarabad ile Silikon Vadisi arasındaki ilişki ağının, Haydarabad'la Medak arasındakinden çok daha kuvvetli olduğu ileri sürülebilir. Haydarabad'la Silikon Vadisi arasındaki ilişkide bile borçlanmaya dair bir geçmiş ve bağlantılar öne çıkar. Hint ekonomisinin küresel sermaye akışlarına açılması ve bu sayede sermaye ve bilgi birikiminin Silikon Vadisi'nden ülkeye kolaylıkla geri dönmesi bile, yukarıda bahsettiğim üzere, devletin borçlarından kaynaklanmıştır. 5. Bölüm'de daha ayrıntılı olarak göstereceğim gibi, Silikon Vadisi'ndeki girişimcilerin Hindistan'a gösterdikleri ilgi, bu ülkeye duydukları minnet borcundan ileri gelir; zira bu girişimcilerin çoğu, ABD'de yerleşmeden önce, yüksek öğrenimini Hindistan'ın büyük oranda

25. Bütün bu veriler Andra Pradeş'in 1991 yılı nüfus sayımından elde edildi. Bkz. www.andhrapradesh.com adresinde ve Andhra Pradesh Government 1997. Bu rakamlar Haydarabad şehri ve civar kırsal alanların nüfus yoğunlukları açısından oranlanırsa, aradaki farklar bu derece çarpıcı olmayacaktır. Örneğin şehir merkezi ve kırsal bölgelerdeki hastane sayısı oranı 4'e 1 gibi bir düzeye gelir. Gelgelelim bu tür basit bir hesap iki açıdan sorunludur. İlk olarak, hastanelerin ne derece kullanışlı oldukları yalnızca kaç kişiye hizmet verdiklerine değil, aynı zamanda ne kadar erişilebilir olduklarına bağlıdır. Nüfusun daha az yoğun olduğu yerde hastanelerin de daha az sayıda olması gerektiği söylenemez, zira uzak bölgelerdeki hastaların hastaneye nasıl ulaşacağı sorusu önem kazanır. Bundan da öte, Haydarabad'daki hastane ve sağlık kuruluşları ile civar bölgelerdekiler arasında nitelik açısından farklar gibi canalcı bazı mukayese kıstasları nüfus sayımı verilerinde mevcut değildir. Naidu, Haydarabad'daki hastaneleri eyaletin turizm stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak görüyordu, ülkenin dört bir yanından (hatta belki ülke dışından da) gelecek zengin hastalara hitap edecek çok sayıda "beş yıldızlı" hastane açmak arzusundaydı. Hastane açmayı açıkça "sağlık turizmi" olarak tarif ediyordu (Naidu 2000).

devlet tarafından sübvans edilen okullarında tamamlamıştır. Hindistan'ın ödemeler dengesi krizine bulunan çare, IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum tedbirlerinin uygulanmasına yol açmış ve bu da yerel çiftçilerin borçlarını derinleştirmişti. Bu durum, Andra Pradesh'in siyasal iktisadı içerisinde, Hindistan'ın başka hiçbir bölgesinde olmadığı ölçüde önemli bir yer tutar. Naidu hükümetinin, temsili demokrasinin kısıtlarına tabi olmasının (kendisini iktidara getirdiği için eyalet halkına duyduğu minnet borcu), keza gerek devrimci çiftçi hareketlerine gerekse de Telangana'nın özerk bir eyalet olmasını hedefleyen hareketlere sahne olan bir geçmişe sahip bir eyalete tabi olmasının bölgesel siyasette yol açtığı karmaşıklık, somut düzlemde (Hindistan'ın piyasa kültürünü Silikon Vadisi'nin piyasa kültürüne eşitlemesi beklenen ve tümüyle küresel sermaye akışlarıyla ilişkili bir "teknoloji transferi" olan) biyo-teknoloji transferinin özgül koşullarını daha da pekiştirmektedir.

Wellspring Hastanesi

Michael Fischer, farklı teknolojiler ile etik-siyasal oluşumların çakışmalarının ve etkileşimlerinin oldum olası tabakalaşmış yapısını tarif etmek için, Gilles Deleuze'den ödünç aldığı "etik platolar" terimini ortaya atar (Fischer 2001). Etik-siyasal alanların taktiğe dayalı olarak ortaya çıkışını gözlemeyi sağlayan merceklerden biri de klinik deneylerdir. Bu deneylerde, tekniğin –kelimenin her anlamında– değerlerle yoğrulması söz konusudur. Bu kısımda, CBT ile ortağı olan Genomed şirketinde yürüttüğüm alan çalışmasına dayanarak, Hindistan bağlamında klinik deneylerden bahsedeceğim.

1. Bölüm'de değinmiş olduğum gibi Genomed, CBT ile Nicholas Piramal India Limitet'in (NPIL) ortak olarak finanse ettiği yeni bir şirkettir. Genomed'e ev sahipliği eden iki ayrı laboratuvar bulunmaktadır. Birbirinden son derece farklı olan bu iki fiziksel mekândan biri Delhi'deki CBT bünyesinde, diğeryse Mumbai'da NPIL'ye ait özel Wellspring Hastanesi bünyesinde bulunmaktadır.²⁶

26. Genomed Mumbai 2004 itibarıyla Yeni Mumbai'da daha büyük bir sanayi bölgesine taşınmış bulunuyor. Fakat Wellspring Hastanesi halen Parel'de. Mum-

Genomed'e ait bu iki alan farklı dünyaları, farklı yaşam biçimlerini bire bir temsil eder; bilim-teknik alanında üretimin konumlandırılmış ve karmaşık yapısını anlamak açısından, konumun ne kadar önemli olduğunu çarpıcı biçimde gösterir. Öncelikle, şirketin bu iki şubesi birbirinden apayrı iki çevrede yer seçmiştir. Sözgelimi bir tanesi, CBT bünyesinde bulunan akademik araştırmacılardan, her türlü imkân ve faaliyetten beslenirken, diğeri böyle bir şanstıan yoksundur. Bunun yanı sıra, söz konusu iki şubede yürütölen çalışmaların türü de birbirinden farklıdır. Mumbai'da bulunan Genomed şubesinde, şizofreni üzerine nüfus ölçeğinde genom çalışmalarının (ki Delhi şubesinde astım ve 2. tip diyabet üzerine yürütölen projelerle benzerlik taşıır) yanı sıra, belli ilaçlara verilen tepkinin genetiğini araştıran klinik deneyler de yürütölmektedir.²⁷

Wellspring Hastanesi asıl olarak tedavi amaçlı değıl, deney ağırlıklı bir hastanedir. Hakikaten "beş yıldızlı" bir hastane görünümüne sahiptir. Işıl ışıl mermer zeminleri, koridorları süsleyen rahat koltukları ve parlak sarı yatak örtöleriyle hastaneden çok bir otele benzeyen Wellspring diğeri hastanelerden, örneğinin Delhi'nin en önde gelen eğitim ve araştırma hastanesi ve halihazırda CBT'in proje ortağı olan All Indian Institute of Medical Sciences'dan bir hayli farklıdır. Wellspring'i Hindistan'daki "normal" hastanelerle kıyaslanmayacak kadar farklı kılan asıl neden ise, ortalıkta hasta diye bir şeyin olmayışındır.

Bu durumun açıklaması, Wellspring'de gerçekleşen başlıca müdahalelerin klinik deneylerden oluşmasıdır. İnsan Genom Projesi gibi girişimlerin ya da 1. Bölüm'de değındiğim SNP analizi gibi genetik çeşitliliğı konu alan çalışmaların amacı, tedavi amaçlı moleköl elde etme sürecini daha akılcı kılmaktır. Gelgelelim DNA dizi bilgisinden bir ilacın geliştirilmesine giden yol, hem bilimsel açıdan hem de piyasa açısından son derece külfetlidir. Bilimsel açıdan külfetli-

bay'ın bu bölgesinin siyasi tarihini ilerleyen bölümde ele alacağım. Dolayısıyla burada aktardığım öykü, Genomed'in benim alan çalışmamı yürüttüğüm 2001-2 yılları arasındaki durumuna değıniyor. Aktardığım tarihçe, incelemekte olduğum süreçlerin hızla değışen doğası nedeniyle daha şimdiden güncelliğini yitirmiş olsa da, kanaatimce biyokapitalin Hindistan'daki "izdüşümleri"nin yapısal mantığı ve özgül koşullarını vurgulamaya olanak veriyor.

27. Giriş bölümünde kısaca değındiğim üzere farmakogenomik, bünyenin ilaca verdiği tepkinin genetik ile olan bağıntısını ifade eder.

dir, çünkü hastalığın genetik etiyojisi son derece karmaşıktır ve çok sayıda etkene dayanır. İş mantığı açısından ise, her ne kadar genom araştırmaları tedavi amaçlı molekülün kullanım alanlarını sayıca artırsa da, bu durum ilaç geliştirme sürecinde biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin üstlendiği sermaye riskini azaltmaz. Bu şirketler arasında, halihazırda bilinen endikasyonlara göre ilaç üretmek yönünde bir temayül vardır; çünkü böylesi, piyasa muhasebesi açısından, yeni endikasyonlara yanıt verecek bir ilaç üretmekten daha az risk taşır. Üstelik yeni bir ilacın başarılı olacağının garantisi de yoktur.²⁸ Burada ilaç şirketlerinin karşı karşıya olduğu risk iki düzeyde işler – klinik deneylerin üç aşaması, özellikle de birkaç yüz veya birkaç bin gönüllü üzerinde yürütülmesi gereken üçüncü evre deneyleri son derece sermaye-yoğun bir nitelik taşır. Üstelik, bu deney öznelere içinde çok küçük bir yüzdenin olumsuz tepki vermesi bile, ilacın ABD'de pazarlanabilmesi için Gıda ve İlaç Dairesi'ne yapılan başvurunun reddi anlamına gelebilir.²⁹

Bir hastalığın genetik etiyojisi ne kadar karmaşıksa, hastanın ilaca verdiği tepkinin genetiği de o ölçüde basittir ve sitokrom P450 grubu ilaç metabolizması enzimleriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla, bir ilacın güvenilirliği ile ilacı kullanan hastanın sitokrom P450 genetik profili arasında kuvvetli bir bağıntı olmalıdır.

Farmakogenomik araştırmalar, hastanın genetik profili ile ilaca verilen tepki arasında bağıntı kurar. İlaça verilen tepkinin genetiğini araştırmak hastalığın genetiğini araştırmaktan çok daha az karmaşık olduğundan, farmakogenomik araştırmaları gerçekleştirmek de DNA dizisi verilerine dayanarak tedavi geliştirmekten çok daha kolaydır. Bunun yanı sıra, eğer hastalar bir ilaca olumsuz tepki verme olasılığı açısından gruplandırılabilirse, bir ilacı yalnızca olumsuz tepki verme-

28. ABD'de klinik deney aşamasına gelen her beş ilaçtan yalnızca birinin piyasaya sürüldüğü tahmin edilmektedir.

29. Bir ilaç piyasada ne kadar başarılıysa, olumsuz yan etkiler nedeniyle piyasadan kaldırılması ihtimali de o derece yüksek olmaktadır; zira geniş kullanıcı kitlesi yüzünden, olumsuz yan etkiler istatistiki olarak küçük bir yüzde bile oluştursa, olumsuz yan etkiye maruz kalan hasta sayısı fazla olmaktadır. Bu duruma en çarpıcı örnek Pfizer'in ürettiği Trovan adlı antibiyotiktir. Sınıfının en iyi florokinolonu olarak görülen bu antibiyotik, küçük bir yüzdeye karşılık gelse de çok sayıda olan hastada karaciğer yetmezliğine yol açması üzerine, şirketi ilacı piyasadan geri çekmek durumunda bırakmıştı.

yen hasta grubuna yönelik olarak piyasaya sürmek mümkün olabilir. Böylelikle Pfizer tarafından üretilen Trovan gibi bir ilacın, kullanıcılar arasında küçük bir yüzdeye sahip bir grubun verdiği olumsuz tepki nedeniyle piyasadan kaldırılması ve dolayısıyla ilaç şirketlerinin milyonlarca dolarının çöpe gitmesi gibi durumların önüne geçilebilir. Bu nedenle de ilaç şirketleri farmakogenomik araştırmalara büyük ilgi duymaktadır. Burada asıl önemli olan, genom araştırmalarının vaat ettiği epistemik dönüşümlerin –örneğin genetik profil ile ilaca verilen tepki arasındaki bağıntı gibi– ekonomik kaygılarla nasıl tümüyle iç içe geçtiğidir. Klinik deneyleri çerçeveleyen rasyonalite tümüyle, ekonomik veya piyasaya ilişkin kaygı ve olanaklar ile epistemik olanakların ortak bir ürünüdür. Her biri diğerinin varlık koşulunu oluşturur.³⁰

İlaç şirketleri açısından maliyeti azaltmanın bir yolu klinik deney sürecine farmakogenomik araştırmaları dahil etmekse, diğer bir yolu da bu deneyleri çok daha ucuza gerçekleştirmenin mümkün olduğu "Üçüncü Dünya"ya taşımaktır. Wellspring/Genomed'de şizofreni ve 2. tip diyabet araştırmalarının yanı sıra üçüncü bir araştırma projesi daha yürütülür; belki de en yüksek getiriyi sağlayacak olan bu önemli proje farmakogenomik alanındadır.

Farmakogenomik alanındaki bu çalışma açıkça, Batılı biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin klinik deneylerin taşeronluğunu Wellspring/Genomed'e devretmek isteyebileceği düşünülerek tasarlanmıştır. Fakat bunu cazip kılan kaynak, Hint devletinin yaptığı biyo-teknoloji yatırımı sonucunda ortaya çıkan farmakogenomik olanaklar değil, bizatihi ülkenin nüfusedir. CBT müdürü ve Genomed yönetim kurulu üyesi S. K. Brahmachari'nin belirttiği gibi, Hindistan nüfusu, farklı farklı halklardan oluşan dünya nüfusundan bir kesit içerir. "Beyaz isterlerse, beyaz ırk vereceğiz onlara; koyu tenli isterlerse koyu tenli, Moğol isterlerse Moğol."³¹ Böylelikle Hindistan, klinik

30. Adriana Petryna şu sırada klinik deneyleri konu alan bir etnografya projesiyle uğraşmaktadır. Bkz. Petryna 2005. Klinik deneyler hakkındaki en iyi tarihsel çalışma, H. Marks'ın 1997 tarihli çalışmasıdır.

31. S. K. Brahmachari, yazarla görüşme, 7 Ocak 2002. Nüfus ölçeğinde genetik çalışması için nüfusu sınıflandırmanın güçlüğü bu alanın epistemolojisini oluşturan unsurdur. Bu konuyu 4. Bölüm'de ayrıntılı olarak ele alıyorum. Bunun sonucu olarak HGDP'nin karşılaştığı güçlükler için bkz. Reardon 2001.

deneylerde aranan genetik değişkenliği bünyesinde barındıran bir yer olarak karşımıza çıkar.

Yerel bir ilaç şirketinin en son teknolojiyle donatılmış, neredeyse sırf deney amaçlı bir hastaneye yatırım yaptığını düşünmek bile, Wellspring'i genom düzeneğinin ilginç bir kurumsal parçası haline getirmeye yeter de artar. Bu hastaneyi daha da ilginç hale getiren ve etik anlayışı siyasal iktisadın bağlamına oturtan argümanım açısından anlamlı kılan şey ise, Wellspring'in parçası olduğu şehir ekolojisidir.

Wellspring Hastanesi, Mumbai şehir merkezinin kalbi olan Parel'de bulunur. Şehrin bu kısmı, geçmişte tekstil sanayisine ev sahipliği yapıyordu. Mumbai'nın ekonomik gelişimi büyük oranda tekstil sanayisinin gücüne bağlıydı. 1980'ler ve 1990'larda hızla çözülmeye giden bu sanayiden arta kalan, bir zamanların müreffeh fabrikalarının boş binaları, bugün Wellspring'in pencerelerinden bakınca görülebiliyor.³² Parel, işini kaybeden fabrika işçileriyle dolup taşmaktadır. Geçen on yıl boyunca dönem dönem sendikalaşan bu işçilerin, iflas eden fabrikaları ele geçirerek buralarda üretimi tekrar başlatma yolundaki girişimi, belki de nihai olarak başarısızlığa uğramıştır. Wellspring benzeri hastaneler bir tarafta gerileyen sanayinin yarattığı yoksullukla komşudur (ki buradaki durum, sözgelimi Asya'nın en büyük gecekondu alanı kabul edilen Daravi'deki yoksulluktan çok farklıdır), diğer tarafta ise ışıltılı devasa yapılarla gösteriş yapan yeni bir varlıklı nüfusla – sözgelimi, hastanenin yakınında bulunan ve yalnızca hızla yükselen orta sınıf tüketici nüfusun alım gücüne hitap eden yabancı marka mallar satan alışveriş merkezi. Bu tür alışveriş merkezleri, belli ki, fabrikaların en nihayetinde yıkılıp yerlerine yüksek apartman bloklarının yapılacağı gibi bir öngörüye dayanılarak inşa edilmektedir. Zira emlak fiyatları açısından dünyanın önde gelen şehirlerinden biri konumundaki Parel seçkin bir gayrimenkul piyasasını temsil eder.

Diğer bir deyişle, Wellspring'in Parel'de yer seçmesi hiç de tesadüfi değildir. Zira büyük bir işsiz nüfus araştırmacıların elinin altın-

32. Sudha ve Lalit Deshpande (2003) Mumbai tekstil sanayisindeki gerilemenin daha 1970'lerde, liberalleşmenin öncesinde başladığını gösteriyorlar. 1970'lerin son yarısında 34 bin tekstil işçisinin işini kaybettiğini, 1980'lerin ilk sekiz yılında ise 88 bin işçinin daha işine son verildiğini belirtiyorlar.

dadır ve bu nüfusun klinik deneylerde istihdam edilmesi —deneylere katılan gönüllülerin mükafatlandırıldığı düşünülürse— işten bile değildir. Hastanenin konumuyla yapılan işin doğası arasında doğru-
dan bir bağıntı yoksa veya bu bağıntı önceden planlanmış bir şey
değilse bile (bu noktayı kesinliğe kavuşturamadım), en azından
Mumbai'daki mutad uygulamanın bu örnekte kırılmaya uğradığı-
ndan söz edebiliriz. Normalde özel hastaneler şehrin seçkin bölgele-
rine yerleşme eğilimi göstermektedir; Wellspring ise, sanayi bölge-
si içinde yer seçen bir özel hastane olması bakımından aykırı bir ör-
nek teşkil eder.³³

Bu türden klinik deneylerin etik çerçevesini anlamak ve değer-
lendirmek, ancak bu deneyleri gerçekleştirdiği mekânın yerel eko-
lojisi içerisinde konumlandırmakla mümkündür. Böyle bakıldığında,
"gönüllü" denek özne fikri, göreci bir bakış açısından değil, ko-
numlandırılmış, tarihsel ve somut gerekçeler nedeniyle sorunlu bir
hal alır. Nasıl ki Marx *Kapital*'in ilk cildinde Sanayi Devrimi sıra-
sında işçi sınıfının zoraki olarak proleterleştirilmesinden bahsediy-
orsa (Marx 1976 [1867]: 873-942), kapitalizmin felç edici çelişki-
leri neticesinde Mumbai'daki koca bir sanayi kolunun çöküşünü
izleyen zoraki lümpenleşmenin de Parel'de yeni bir tabi nüfus yara-
tarak deneye dayalı tedavinin hizmetine sunduğu söylenebilir.³⁴ Bu-
rada söz konusu olan, klinik deneyler için gönüllülerin istihdamın-
da kullanılan stratejilerin kendi içinde şaibeli olup olmadığı hakkın-

33. Neha Madhiwalla (2003) özel hastanelerin dağılımının elit konut bölgele-
riyle paralellik gösterdiğini belirtiyor. Mumbai Hindistan çapında sağlık güven-
cesi en iyi bölgelerden biri; ancak sağlık güvencesinin dağılımı, tahmin edileceği
gibi, sınıflar arasında büyük eşitsizlik gösteriyor.

34. Parel her ne kadar özgün bir siyasi ekolojiye sahip de olsa, burada tarif etti-
ğim olgunun bu şehirle sınırlı olmadığı yönündeki sezgimi João Biehl ile yaptığ-
ım görüşmeler de destekler nitelikteydi. Biehl birkaç yıldır Brezilya'nın Bahia
bölgesinde bulunan HIV teşhis merkezini etnografik açıdan incelemişti. Brezilya
hükümeti tarafından kurulan bu merkez, AIDS'in teşhis ve tedavisi alanında Bre-
zilya devletinin büyük övgü toplanmasına ve diğer ülkelerin de örnek alması gere-
ken bir model olarak gösterilmesine neden olan projenin parçasıydı. Biehl kısa bir
süre önce HIV merkezine yaptığı ziyarette, merkezin bitişiğinde büyük bir çoku-
luslu ilaç şirketi tarafından klinik deneylerde kullanılmak üzere beş yıldızlı, deva-
sa bir hastanenin inşa edildiğini gördü. Hastanede gerçekleştirilecek deneylere ka-
tılması beklenen nüfus HIV testi için burada bulunan hastalardı. Bu gözlemini be-
nimle paylaştığı için Biehl'e teşekkür borçluyum.

da bir yargıya varmak değil, ilaç üretimine eşlik eden düzenleyici ve etik rejimlerin fiiliyatta nasıl işlediğini sorgulamaktır. Daha net söylersek, ulusal-küresel klinik deney girişimleri ile yerel borçlanma biçimleri arasındaki ilişkiyi anlamaktır aslolan.³⁵ Bu süreçte biyo-toplumsallık da, tıpkı küreselleşme gibi, satıcı ve müşteriler arasındaki bir ilişki biçimini almaktadır.

Sonuç

Bu bölümde, biyo-politik alan ile küresel sermaye akışlarının birbirini nasıl biçimlendirdiğini ele aldım. Küresel sermaye akışları bizi borç ilişkilerine dayanır. Bu ilişkiler bilim ve tekniğe dayalı küresel kapitalizmin yerel, tikel tezahürlerine yol açar; aynı zamanda da (Marksizmin ilgilendiği) mübadeleye ve (Foucaultcu bir mesele olan) yönetimselliğe ilişkin soruları gündeme getirir.

Burada yaptığım mukayeseler, mekânın tikel özelliklerini göz önüne seriyor. Fakat Wellspring ve ICICI Bilgi Parkı arasındaki karşılaştırma, bu iki sahanın simetrik olduğunu ima etmiyor. Buradaki konumlandırılmış karşılaştırma daha ziyade, "yeni kurulan firma" kültürünü yerleştirme yönündeki bariz tektipleştirme çabasının çelişkili tezahürlerini ortaya seriyor. Bu tikellikler elbette farklı yerel tarihlerle, sözgelimi Mumbai'da tekstil sanayisinin veya Andra Pradesh'in kırsal gelişiminin tarihiyle yakından ilgilidir. Bu farklı yerel tarihler ise tarihsel, küresel üretim ilişkileri tarafından belirlenir.

Mumbai sanayi bölgesinin uzun ve zengin tarihçesini burada hakkıyla ele almak mümkün değil. Çok kısaca, bir tekstil merkezi olan Mumbai'ın neredeyse tümüyle iş merkezi haline gelmesine değindim. Meta kapitalizminden ticari kapitalizme doğru gerçekleşen bu dönüşüm, çoğunluğu şehrin sanayi bölgeleri olan Parel ve Baykalla'da yerleşmiş olan Mumbai tekstil işçilerinin toplu olarak işten çıkarılmasına yol açmıştı. İşten çıkarılan işçilerin büyük bölümü bugün geçimlerini kazanmak için ya işportacılık yapıyorlar ya da yeni açılan alışveriş merkezlerinde güvenlik görevlisi olarak çalışıyorlar.

35. Tıbbi müdahalenin uygulandığı saha olarak beden ile yerel borçlanma formları arasındaki ilişki, Lawrence Cohen'ın güney Hindistan'da organ naklini konu alan 1999 tarihli çalışmasında çarpıcı biçimde ortaya konmaktadır.

Parel'de hayli yoğun bir sendikal faaliyet vardır. 1980'ler ve 90'lar boyunca sendikalar fabrikaların yeniden açılması için çaba göstermekteydi. Ancak bugün, öncelikle işten çıkarılan işçilerin kaydını tutmak, sahip oldukları vasıfları belgelemek, sanayi bölgesinin yerini alan yeni konut ve işyeri alanlarında bu işçilerin barınak hakkını ve iş güvencesini sağlamak için uğraş vermekteler.

Mumbai'da gerçekleşen değişimlerin işçilerin yaşamları üzerindeki etkisini tarif ederken sendika liderlerinin kullandığı tabir, *feda etmek*. Örneğin işten çıkarılan işçilerin çalışma hakkını talep eden bir yerel örgütün kurucusu olan Datta Isswalkar, Mumbai'nın (hem inşa edilen çevre hem de piyasa açısından) süratle değişen çehresini şöyle tarif ediyor:

Neden hep yoksulları feda ediyorsunuz? Biz gelişmeye karşı değiliz. Yalnız bundan mağdur olanlar için ne gibi bir yardım önerdiğinizi öğrenmek istiyoruz? Mağdurlar neden hep geri kalsın? Yani bütün dünyada küreselleşmeden bahsediyorsunuz, gelişmeden bahsediyorsunuz; ama gelişmenin, küreselleşmenin gözden çıkardığı insanlar her defasında yoksullar oluyor... Hem sonra yatırımcılar yaptıkları yatırımın güvenliğini düşünmüyorlar mı? O zaman işçinin de kendi güvenliğini gözetmesi gerekmez mi? İşçinin hakları yok mu? Bu nasıl bir gerçeklik? Sermayeye insandan daha mı fazla önem veriyorsunuz yani? Bu ne biçim gelişme, kardeşim? Bu ne biçim küreselleşme?³⁶

Öyleyse Parel'de cereyan edenleri iki ayrı teorik çerçevede ele almak mümkündür. İlki, değişen üretim tarzlarından kaynaklanan, Marksgil proleterleşme ve lümpenleşme çerçevesidir. Tekstil sanayisinin çöküşü ve toplu olarak işten çıkarılan işçilerin deneylerde kullanılmak üzere istihdamı bu çerçevede değerlendirilebilir.

İkinci çerçeve ise biyo-politiğe ilişkin olandır. Michel Foucault'nun biyo-politik kavramı, normalleştirme, standartlaştırma, görünür kılma ve bir bir sayıp dökme gibi teknikler aracılığıyla, nüfusun en geniş anlamda "devlet mantığı"na dahil edilmesi ve *hesaba katılmasıdır*. Nüfusun biyo-politik olarak hesaba dahil edilmesine dair bu mantığı ince bir biçimde tersine çeviren João Biehl, biyo-politik yönetim tekniklerinin, Brezilya devletinin AIDS'e müdahalesi sırasında *dışlanmış* bir nüfus yarattığını göstermiştir: Bu sisteme göre öncelikle durumu ağır, tedavi edilebilir ve iyileşme sürecinde olan has-

³⁶. Datta Isswalkar, yazarla görüşme, 29 Temmuz 2004.

talar tespit edilir, bunların sayımı ve dökümü yapılır; böyle bir hesaplamanın bünyevi mantığı gereği bu üç grubun da dışında bırakılanlar, ölüme terk edilmiş demektir (Biehl 2001; Biehl ve diğ. 2001).³⁷

Gerek Biehl'in örneğinde, gerekse Isswalkar'ın Mumbai'daki duruma dair betimlemesinde, dışlanan nüfus *feda edilen* bir nüfustur. Gelgelelim, dışlanan bu nüfus küresel kapitalizmin mantığına ve devrelerine (örneğin klinik deneylere) dahil edildiğinde, feda edilen bir grup olmaktan çıkarak *tüketilen* bir nüfusa dönüşür. İşçinin bedeni hem değer üretiminin hem de bilgi üretiminin kaynağı olarak sermayenin ve bilimin hizmetine sunulur.

Biehl ve Çin üzerine çalışan Susan Greenhalgh gibi akademisyenler, devletin sayım faaliyetine ilişkin eylemlerin mantığı ve yöntemi gereği *eylemsizliği* içerdiğini gösteriyor. James Scott'ın tabiriyle "devletin bakış açısından görmek" (Scott 1999), *nüfusu belli bir biçimde görmenin ve hesaba katmanın mantığı gereğince* birtakım körlüklere yol açar.

Andra Pradeş'in öyküsü de, özgül tarihsel koşullara sahip olmakla birlikte, benzeri bir Marksgil ve biyo-politik çerçeve sunar. Andra Pradeş hükümetinin benimsediği yenilik ve teknoloji aktarımı ideolojisi, bu bağlamda Haydarabad ve civarında bir bilim-teknik kültürünü yerleştirme çabası, devletin önceliklerini ve devlete tabi olanların kimlerden oluştuğunu tespit etmeyi gerektirir. Bu durum ise bazı grupların, en başta da borçlu çiftçilerden oluşan ve çıkarları küresel sermaye akışları tarafından hesaba katılmayan bir nüfusun dışlanmasına yol açmaktadır.³⁸

Elbette bu türden biyo-politik oluşumların içinden doğduğu tarihsel birikim ve kurumsal çerçeve pek de görüldüğü kadar basit değildir. Dışlayıcı pratiklerin dahi sorunsuzca işlediği söylenemez. Haydarabad bölgesinde bir keşif kültürü yerleştirmeye çalışırken Naidu'nun karşılaştığı en temel çelişki, kendisinin de temsili demokrasinin gelgitlerine tabi oluşudur. Diğer bir deyişle, Naidu gibi siyasetçileri iktidara getiren veya iktidardan indiren, Silikon Vadisi'

37. Benzer şekilde, Çin'deki "tahayyül edilemeyen nüfus" için bkz. Susan Greenhalgh (2003).

38. Bu grupların söz konusu çevrelere "dahil" edilmelerinin koşulu, kendilerine ait genetik malzeme ve bilginin BTM/Genomed tarafından yürütülen nüfus ölçekli genetik deneylerde kullanılmasıdır.

ndeki yatırımcılar ya da IMF/Dünya Bankası uzmanları değil, seçim bölgesindeki köylülerden oluşan dışlanmış nüfusun ta kendisidir. Naidu kadar Batılı serbest pazar ideologları da bu çelişkinin farkındadır.

Öyleyse Naidu'nun yönetim sanatı kısmen, ilgili tarafların ikisine de, yani hem serbest piyasa kapitalistlerine hem de borçlu seçmen kitlelerine kulak vermeye ve (her ne kadar eşit olmasa da) söz hakkı tanımaya dayanıyor. Sözgelimi, kendi adıma, Naidu'ya gönderdiğim tek bir e-postayla kendisinden bir görüşme tarihi alabilmişim (gerçi MIT'te doktora öğrencisi olmamın sağladığı simgesel sermayenin bunda kuşkusuz payı vardı). Öte yandan, Silikon Vadisi'ndeki Hintli sermayedarların ve Hint orta sınıfının Hindistan'ın küresel pazarlarda, özellikle de Çin karşısında rekabet gücünün düşük olmasından şikâyet etmesi, dizginsiz bir serbest pazar pratiğine temsili demokrasi tarafından getirilen kısıtlar karşındaki hoşnutsuzluğun neredeyse açık bir ifadesidir. Bu hoşnutsuzluk, örneğin *The Economist* dergisinin 2001'de yayımlanan ve Hindistan'ın gerçekleştirdiği iktisadi reformların ilk on yılının bilançosunu çıkaran özel sayısında açıkça görülür. Derginin sunduğu bilançonun "Bir İşletme Rehberi: Hindistan Ltd.'yi Nasıl İdare Etmeli?" başlıklı son bölümünde şöyle denmektedir: "Hindistan borsada satışa sunulsa, gözüne kestirdiği bir şirketi hisselerinin büyük bir bölümünü alarak ele geçirme stratejisini benimsemiş bir yatırımcının ağzının suyunu akıtacak hedef olurdu. Böyle bir yatırımcı, Hindistan Ltd.'ye baktığı zaman, son on yılda elini iyice güçlendirdiği halde ihtiyatlılığı hâlâ elini kolunu bağlayan bir teşebbüs görecektir karşısında. Yeni bir yönetim altında, Hindistan'ın hisseleri elbette daha fazla kazanç getirecektir" (Unger 2001: 19). "Hindistan Ltd.'yi "çakal yatırımcılar" tarafından "ele geçirilecek bir hedef" olarak tarif ettiğinizde, önerilecek reçete de bellidir: "Potansiyelinin tümü"nü gerçekleştirmek için Hindistan'ın ihtiyacı olan tek şey "iyileştirme" demektir. "İyileştirilmesi" gereken şey, tabii ki, "ücret ve maaşlar" gibi teferruatlardır; bunu yaparken de Wall Street simsarlarının o harikulade yöntemine, "dediğim dedik bir pragmatizm"e başvurulmalıdır (a.g.y.).

Parel'de ise daha farklı bir biyo-politik içirme ve dışlama mekanizması iş başındadır. Şehrin temel sanayisinin toptan çöküşü nedeniyle yaygın iktisadi faaliyetten dışlanan bir nüfus, klinik deneyler-

de yeniden istihdam edilmekte, böylelikle hem düpedüz bir genetik malzeme kaynağı –ki bu malzeme son derece tartışmalı birtakım mübadele süreçlerinde dolaşıma girecektir– hem de *denek özne* haline gelmektedir.³⁹

Sonuç olarak Park'a dair anlatılanlar, Hindistan'da biyo-teknoloji alanında bir keşif kültürünün yerleşmesi için ne tür siyasi uygulamalara öncelik verildiğini ve bu uygulamalar sonucunda hangi kesimlerin ihmale ve dışlanmaya maruz kalacağını gösteriyor. Parel'in öyküsü aynı zamanda küresel kapitalizme dair bir öykü olmanın yanı sıra, genom araştırmaları ve biyo-teknolojinin yarattığı *epistemik* değişimlerin sonuçlarını da yansıtıyor.

Kitabın ilk bölümünde, kamu sektöründen Hintli araştırmacıların, Batılı araştırmacı ve şirketlerin Hint genetik malzemesine el koyması olarak algıladıkları şey karşısında nasıl öfkelenindiklerinden bahsetmiştim. Bu tür uygulamalara karşı Hint devletinin aldığı tedbirlerin bizatihi birer piyasa mekanizması olmasının, yani devletin bir şirket gibi hareket etmesinin yarattığı tezata dikkat çekmiştim. Gelgelelim burada bu tezat ikiye katlanıyor; çünkü Hint devleti, bir yandan Batılı şirketler karşısında "Hindistan'ın" çıkarlarını korumak için yarı yarıya bir piyasa aktörü gibi davranırken, bir yandan da (finanse ettiği şirket aracılığıyla) Hint nüfusunu denek özneler olarak Batılı şirketlerin hizmetine sunmakla tam bir piyasa aktörü gibi davranmış oluyor. Tabii bu durumda WellSpring/Genomed de bir taşeron aktör haline geliyor. Öyleyse bu durum Hint devletinin dile getirdiği taleple, yani Batılı şirketler ile diğer Batılı ticari kuruluşlar arasında hangi piyasa ilkeleri işliyorsa aynılarının, bu şirketler "Hint" genetik malzemesi üzerinde çalıştığında da geçerli olması yolundaki talebiyle tutarlıdır.

Çelişkinin ortaya çıktığı nokta, Parel'deki işten çıkarılmış fabrika işçileri gibi bir nüfus grubunun devlet karşısında bir tür özne, yani *yurttaş* konumunda bulunmasıdır.⁴⁰ Nitekim Andra Pradeş'teki köylülerin, oy verme hakkını devreye sokarak, Naidu'nun pürüzsüz bir

39. Bu durum, genom araştırmalarının herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmayan, liberal özneleri şemasıyla tezat yaratır. Özerk tüketiciler olarak şekillendirilen bu özneleri 4. Bölüm'de tartışıyorum.

40. Öznelik ve vatandaşlık arasındaki ilişkiyi teorik açıdan ele alan bir çalışma için bkz. Balibar 1995. Ayrıca bkz. Mamdani.

süreç olarak tahayyül ettiği teknoloji aktarımını sürtünmeli bir süreçle dönüştürmesini sağlayan da, bu köylülerin *yurttaş* olma sıfatıdır—temsili demokrasiye özgü modernist bir kategori. Parel nüfusunun biyo-politik açıdan çelişki arz etmesinin nedeni, sahip oldukları yurttaşlık statüsünün onları bir yandan *denek özne* kılarken, diğer yandan da küresel mübadele sistemlerinde zorunlu kavşak noktaları haline getirmesidir. X-Dep'in örnekleme topladığı kişilerin Hindistan devleti tarafından temsil edilmesi ve devletin örneklem sahipleri lehine veya onlar adına eyleme geçmek için sözleşmelere taraf olması, ne de olsa yurttaşlığın bir sonucudur. X-Dep'in örnekleme topladığı nüfus ile Parel'deki nüfus bire bir, daha doğrusu pek örtüşmez; buna karşılık, yurttaşlıktan kaynaklanan özne konumu ikisinde de ortak; dolayısıyla her iki nüfus da piyasa, devlet ve devlet-piyasa oluşumlarıyla belli ilişkiler kurmaya çağrılmaktadır.

Andra Pradeş'teki öykülerde yurttaşlık, liberal siyaset teorisinde tarif edilene çok benzer biçimde, yani seçme hakkı biçiminde ortaya çıkıyor. Parel'de ise yurttaşlık yeniden tanımlanıyor. Daha genel olarak, bu yeniden tanımlanma, genom araştırmalarının—ki daha baştan bir piyasa bilimi olarak üstbelirlenime tabidir—mümkün kıldığı *epistemik* değişimlere paralel olarak ortaya çıkar. Burada, bilginin "bizi yaşıyor" tarif etme ve uluslararası mübadele döngülerine dahil olmak suretiyle değer yaratma becerisi ile karşı karşıyayız. Bu durum özneliği yeniden tarif ederek nüfusu (fikri mülkiyet açısından) bir kaynağa, (klinik deney süreçlerinde) denek öznelere ve küresel mübadele şebekelerinin kuruluşu için elzem olan zorunlu geçiş noktalarına dönüştürmektedir. Bugün Hindistan'da biyo-teknoloji alanında ki en girişimci aktör Hint devleti olduğundan, yeni ortaya çıkan bu özneliğin yurttaşlık ile olan ilişkisi önem kazanmaktadır. Devletin, temsil etme iddiasında olduğu nüfusu bağlayıcı birtakım piyasa sözleşmelerine taraf olduğu durumlarda bu daha da barizdir. Genom araştırmaları sonrasında ortaya çıkmakta olan bu küresel alışverişlerde gündeme gelen yurttaşlık, bir yanıyla kuşkusuz "biyolojik"tir ve birden çok düzlemde bulunan borç ilişkileriyle de tanımlanmıştır.

Kitabın ilk bölümünde dolaşım üzerinde durduk. Bu dolaşımı iki ayrı anlatıya veya etnografik perspektife referansla tarif etmek mümkündür: dolaşım sistemleri ve bu sistemler için yaşamsal önem taşıyan zorunlu geçiş noktaları ile belli başlı yerellikler ve bunların

küresel dolaşım sistemleri içerisindeki konumu.

Burada incelemekte olduğum dolaşım süreçlerinin –türlü türlü aktörler açısından ve farklı biçimlerdeki– sonuçlarını baştan tayin etmek arzusunda değilim. Ancak tam da bundan kaçınırken, ampirik ve yerel olanı, faillğe dayalı olanı fetişleştirerek, yerleşik kurumsal yapılar tarafından kısıtlandığı şüphe götürmeyen bu süreçlerin sonuçlarını salt olumsuzluğa *indirgeme* tuzağına düşmek gibi bir niyetim de yok.

İlk iki bölümde mübadeleyi mümkün kılan koşullar ve bu mübadele süreçlerinin –ki daima kelimenin her iki anlamında da değerle bağlantılıdır– küreselleşme sürecine dahil olan farklı yerelliklerde hangi somut biçimlerde ortaya çıktığı üzerinde durdum. Kitabın ikinci bölümündeyse küreselleşen mübadele rejimlerinin (gerek bilim-teknik gerekse piyasa alanında) eklemlenme/ifade edilme biçimleri ele alınacak. 3. Bölüm'de, biyokapitalin vaade dayalı gramer yapısı irdelenecek. Bu gramer yalnızca (halkla ilişkilerin alanına giren) şirket beyanlarında değil, bilimsel açıklamalarda (olgular-da) da devreye girmektedir. 4. Bölüm'de "yaşamın kendisi" hakkındaki "gerçekleri" dile getiren bu tür vaade dayalı gramerlerin tanımladığı bireysel ve toplumsal öznelilik biçimleri ele alınacak. 5. Bölüm'de, bu tür ifade biçimlerinin ve uygulamaların zeminini ve koşullunu teşkil eden inanç sistemleri (sözelimi ulus, din, vb.) ortaya konacak. Son olarak 6. Bölüm'de, kitap boyunca ileri sürülen savlardan bir kısmını, San Francisco'daki yeni kurulmuş bir firmada gerçekleştirdiğim etnografya çalışmasıyla temellendireceğim.

İKİNCİ KISIM

Eklemlenme/İfade Edilme

Vizyon ve Mübalağalı Reklam

Vaade Dayalı Bir Biyokapitalist
Geleceğin Yaratılması

HAYDARABAD'DA BULUNAN L. V. Prasad Göz Enstitüsü, kâr amacı gütmeyen bir göz hastalıkları araştırma ve tedavi merkezidir. Enstitü, körlüğün epidemiyolojisini çözümlemek amacıyla, "Andra Pradeş Göz Hastalıkları Tetkiki" adı altında kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Çalışmanın ortaya koyduğu şaşırtıcı sonuçlara göre, eyalette bulunan görme engelli nüfusun yüzde 80'i (ki bu oranı Hindistan nüfusuna genellemek mümkündür) önü alınabilir, tedavi edilebilir veya kolaylıkla ameliyat edilebilir bir görme engeli türünden, sözelimi kataraktan mustariptir veya sırf gözlük tedarik edilmediği için bu durumdadır.¹ Bu durumu düzeltmek için L. V. Prasad Göz Enstitüsü, Dünya Sağlık Örgütü'nün önyak olduğu *Vizyon 2020: Görme Hakkı* girişimine katılmıştır.

Enstitünün önde gelen araştırmacılarından D. Balasubramanian, *Vizyon 2020* girişiminde de rol almıştır. Haydarabad'ın saygın akademik araştırma kurumu Hücre Biyolojisi ve Moleküler Biyoloji Merkezi'nin eski müdürlerinden olan Balasubramanian, aynı zamanda kimi unsurlarını (örneğin bilgi parklarına sağlanan destek) 2. Bölüm'de tarif ettiğim Andra Pradeş biyo-teknoloji politikalarının da mimarlarından biridir. Bu arada bir başka *Vizyon 2020* girişiminde, Andra Pradeş'in önceki başkanı Chandrababu Naidu tarafından başlatılan bir girişimde de rol almıştır. *Vizyon 2020*'nin, Naidu'nun halkla ilişkiler stratejisinin köşe taşı olduğu söylenebilir.

1. Balasubramanian 2002.

Chandrababu Naidu'dan randevu almak hayret verici derecede kolay oldu; yalnızca bir e-posta göndermek yetti. Ofisinde bulunan akıllı telefon, mesajımı sekreterine iletmış ve o da benim için bir görüşme ayarlamış. İnternet yoluyla (ya da başka bir kanaldan) bu kadar rahatlıkla bir yanıt almak Hint siyasetinde vaki değildir; ancak Naidu kendisine e-postayla iletilen ricaları, hele de ABD'de yerleşik biri tarafından gönderilen veya bilim ve teknolojiyle ilgili olanları yanıtlamasıyla nam salmıştır.

"Görüşme"nin büyük kısmı, tahmin edileceği gibi, beklemekle geçti, ancak bu da gayet ilginç bir deneyimdi. Her akşam ziyaretçi kabul eden Naidu'nun ofisinin dışında, biri "sade vatandaşlar"a, diğeryse Önemli Kişiler'e ayrılmış iki ayrı bekleme odası vardı. Ben MIT bağlantım sayesinde tabii ki ikinci gruba dahil edilmişim. Bu düzenleme bana bir Babür imparatorunun sarayını anımsattı: imparatorun halkı huzuruna kabul ettiği yer olan *Divan-ı Avam* ve özel ziyaretçiler için de *Divan-ı Has*. Benimle aynı odada beklemekte olan ziyaretçilerden biri, varlıklı görünümlü bir bey, Washington'da yaşayan bir Hintliydi ve Sylvan Öğrenim Merkezleri'nde çalışıyordu. Daha da varlıklı görünen bir diğeri, Denver'da yaşayan bir Hintli'ydi; Haydarabad'ın yerlisi olduğu anlaşılan daha yaşlıca bir beye refakat ediyordu; bu yaşlı bey ise üzerinde "Tirumala: Vizyon 2020" yazılı pembe bir klasöre göz atarak başkana söyleyeceklerinin provasını yapıyordu. Tirumala, Tirupati tapınağının bulunduğu yerin adıdır. Güney Hindistanlılar için belki de en kutsal hac yeridir. Anlaşılan, Naidu'nun rejiminde dinlerin ve dini kurumların da vizyon sahibi olması gerekiyordu. Ve bu vizyonu Amerika bağlantısı olan biri geliştirse hiç fena olmazdı.

Şirketler Amerikası'nda vizyon, kuşkusuz her daim üretilen bir şeydir; belki de en istikrarlı biçimde ve fütursuzca üretildiği zamanlar ise Silikon Vadisi'nde nokta.com furyasının ayyuka çıktığı günler olmuştur. Naidu'nun vizyonunun ilham kaynağı da işte bu furyadır. Bütün işleyişi mübalağalı vizyon ve reklama dayanan şirketlere belki de en çarpıcı örnek, biyo-enformatik şirketi Doubletwist'tir.² Bu firmayla 1999'da, Craig Venter'ın Genom Araştırmaları Enstitüsü ta-

2. Doubletwist'e dair bu son derece hazin fakat eğlenceli tarihçeyi şirketin eski çalışanlarıyla yaptığım görüşmelerden derledim. Kişi adlarını saklı tuttum ve doğrudan alıntı vermekten kaçındım.

rafından düzenlenen bir endüstriyel genom konferansında tanışmıştım. O sıralar firmanın adı Pangea idi, ancak yenilenerek Doubletwist adını alması yakındı. Dönemin nokta.com şirketlerinde âdet olduğu üzere, konferansta gerçekleşen bütün halkla ilişkiler etkinliklerinde gürültü kopararak dikkat çekmeye çalışan şirketlerin başını çekiyordu ve bu derece göz önünde olabilmek için yüklü miktarda para harcadıkları anlaşılıyordu. Hatta bir ara 101 No'lu Karayolunun tam San Francisco şehri girişine firma için bir reklam panosu dahi konmuştu, ki muhtemelen ülke çapındaki en pahalı reklam panosuydu bu. Pangea'nın Doubletwist'e dönüşümü, anotasyon algoritmaları yazan bir biyo-enformatik şirketinden bir nokta.com şirketine dönüşüm demektir. Pazarlama müdür yardımcısı Rob Williamson'ın sözleriyle, "ve internet üzerinden yürütülen genetik araştırmalarında araştırmacılara doğrudan ulaşmayı amaçlayan bir yaşam bilimleri portalı – başka bir deyişle, genoma dair farklı veritabanlarını tek elde toplayarak erişim kolaylığı sağlayan bir web sitesi."³

Pangea/Doubletwist'in öyküsü, Silikon Vadisi'nin büyük oranda girişimci sermaye tarafından finanse edilen yüksek teknoloji dünyasına özgü vizyon ve mübalağalı reklam öykülerinin temel bir parçasıdır. Doubletwist'in serüveninde girişimci sermayedarların oynadığı rol, bazı şirket çalışanlarının şirketi "Double-Crossed" (sahtekâr) diye adlandırmasına yol açmıştır.

Pangea şirketi, Stanford Üniversitesi mezunu iki yazılımcı, Joel Bellenson ve Dexter Smith tarafından kurulmuştur. Bellenson ve Smith daha önce, sözleşmeli olarak çalıştıkları Incyte firması tarafından üretilen gen ekspresyonu veritabanı LifeSeq'in ilk sürümü için kod yazmaktaydılar. Sektör çapında bir standart haline gelen bu veritabanı, 1990'ların ikinci yarısında Incyte'in kaydettiği değer artışının başlıca kaynağıydı. Ne var ki, sözleşmeli statüsünde bulunan ikili Incyte'in elde ettiği fikri mülkiyet haklarından ve teliften en ufak bir pay almadı. Nasıl ki Bellenson ve Smith bu durum karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşıyorsa, Incyte da zaten işlerin başka türlü olmasının beklenemeyeceği kanaatindeydi, zira bu ikili firmanın daimi çalışanları değil de taşerundu. Bellenson ve Smith Pan-

3. Williamson'ın Incyte TV'de yaptığı konuşmadan alıntı. 1999 GAE konferansını yayınlayan bu kapalı devre TV kanalı, katılımcıların otel odasından izlenebiliyordu.

gea'yi kurdukları sırada, Silikon Vadisi'nde nokta.com furyasının en ünlü girişimci sermaye şirketlerinden biri onlara 10 milyon dolarlık teklifte bulundu.⁴ Sermayedarlar bunun karşılığında şirketten yüzde 50'lik bir pay istiyorlardı. O dönemde bundan daha iyi bir alternatif göremeyen Bellenson ve Smith şirketin yarı hissesinden böylece vazgeçtiler. Nitekim bu yatırımın peşi sıra, son derece prestijli başka girişimci sermayedarlar da geldi.

Öte yandan, aynı girişimci sermaye firması San Diego'da küçük bir biyo-enformatik şirketine de yatırım yapmıştı, ancak bu şirket gelecek vadetmiyordu pek. Bu nedenle, Bellenson ve Smith'e Pangea'nın bu küçük şirketi satın almasını teklif ettiler. Yatırımcılar bu diğer firmada da yüklü miktarda hisseye sahip olduklarından, söz konusu şirket evliliği Bellenson ve Smith'in Pangea'daki payının daha da küçülmesiyle sonuçlandı. Diğer bir deyişle, girişimci sermayedarlar Bellenson ve Smith'in şirketleri üzerindeki kontrollerini kaybetmelerini sağlamış, dahası bunun için onlara para harcatmış oldular. Nihayetinde bu sermayedarlar Bellenson ve Smith'in şirketteki hisselerini öylesine gerilettiler ki şirketin iki kurucusunu yönetim kurulundan dahi çıkardılar.

Bu arada, California eyaletinin Santa Clara şehrinde bulunan ve esasen gen çipleri üreten Affymetrix şirketi, salt genom araştırmaları için araç tedarik etmenin ötesine geçip bir enformasyon ve ilaç keşfi firması haline gelmeyi amaçlıyordu. Bunun için de gelecek vadeden genç bir biyo-enformatik firmasını satın almak niyetindeydi. Muhtemelen çok göz önünde bir firma olduğundan, Affymetrix ilk olarak Pangea/Doubletwest'e başvurdu. 2000 yılının Mart ayında, Affymetrix Doubletwest'i 300 milyon dolar karşılığında satın almayı teklif etti, ki henüz gerçek anlamda herhangi bir ticari ürün geliştirmiş olmayan bir şirket için oldukça şaşırtıcı bir meblağdı bu. Gelgelelim Doubletwest yöneticileri şirketin değerinin çok daha yüksek olduğu kanaatindeydiler ve Affymetrix'in teklifini reddettiler.

Bu teklifin reddedilmesi Affymetrix'in tarihindeki en hayırlı olaydı belki de. Şirket yedi ay sonra, Doubletwest'in rakibi Neomorphic şirketini satın aldı. Bu arada Doubletwest ise sahip olduğu yüklü

4. Firma adını saklı tutuyorum zira söz konusu firmanın adını vermeksizin öykünün ana hatlarının ve girişimci sermayenin nokta.com şirketlerinin yaşamındaki rolünün aktarılabilceği kanaatindeyim.

miktardaki girişimci sermaye birikimini tüketti; üç kez halka açılma girişiminde bulunduysa da bunların hepsi başarısız oldu. Nihayet 2001'in sonunda Celera Genomics, küfür gibi bir simgesel jestte bulundu ve şirketi satın almak için 10 milyon dolar teklif etti. Bu son teklifi de geri çeviren Doubletwist sonunda parasız kaldı ve 2002'nin Mart ayında kepenk kapattı. 78 milyon dolarlık girişimci sermaye birikimini tüketmeyi başarmıştı; halbuki salt yazılımla uğraşan, yaş analiz laboratuvarları gibi tesislere sahip olmayan bir şirket için –her ne kadar Silikon Vadisi'ndeki biyo-teknoloji şirketleri içinde en girişken halkla ilişkiler ve yatırımcı ilişkileri birimlerine sahip olsa da– kayda değer bir meblağdı bu.⁵

Chandrababu Naidu'nun vizyonu, temsili demokrasinin iniş-çıkışları nedeniyle iktidardan düşmesi yüzünden başarısızlığa uğradıysa, Doubletwist de bütün parasını bir vizyon oluşturmaya harcadığı için başarısız oldu. Bununla beraber, gerek Naidu gerekse Doubletwist yalnızca dönemin kapitalist sahasının timsali haline gelmekle kalmadılar, aynı zamanda Silikon Vadisi'ne damgasını vuran ve Andra Pradeş'te belirgin biçimde taklit edilen bir icat kültürünün tanımına önemli katkıda bulundular. Bu bölümde göstermeye çalışacağım gibi, temel itici gücü vizyon ve mübalağalı reklam olan bu keşif kültürü, safsata veya israftan ibaret olmayıp, spekülatif piyasada değer yaratmak için son derece verimli bir mekanizmadır.

5. Bellenson ve Smith 1999'da DigiScents adıyla yeni bir şirket kurdu. Şirket aynı yıl *Wired* dergisinin Kasım sayısına kapak konusu olmayı başardı. Biyo-teknolojiyle ilgisi olmayan bu şirketin piyasaya sürmeyi planladığı ürünler arasında, iSmell (kullanıcının çoklu medya deneyimini zenginleştirmek için kokular yayan bir bilgisayar donanımı); iSmell'i çalıştırmak için kullanılan "ScentStream" adında bir yazılım; ve web sayfası, oyun, film, reklam ve müzik tasarımcılarına pazarlanmak için derlenmiş, binlerce kokudan oluşan, "Scent Registry" adında lisanslı bir veritabanı bulunuyordu. Prototip geliştirmeden bir sonraki evreye geçmek için gereken girişimci sermaye desteğini edinmeyi başaramayan DigiScents, Nisan 2001'de şirket bünyesinde çalışan yetmiş işçinin tamamını işten çıkararak faaliyetine son verdi.

Temeller, Savlar ve Sahalar

Kitabın aslında en teorik bölümü olan bu bölümde biyokapitalin *gramerini* ele alacağım. Daha önce de değindiğim gibi, Michel Foucault modernliği anlamak için yaşam, emek ve dil üzerinden gerçekleşen dönüşümlerin izini sürmek gerektiğini ileri sürmüştür. Biz de bu bölümde dili ele alarak biyokapitalin söylemsel aygıtını irdeleyeceğiz.

Biyokapitalin grameri, kapitalizmin hangi türüne ait olduğuyla belirlenir. İleri teknoloji kapitalizminin bir türü olan biyokapital, en azından ABD örneğinde, çoğu kez *spekülatiftir*; meta kapitalizmini neredeyse tümüyle dışlayacak derecede, ticari kapitalizmi yansıtır.⁶ Ayrıca, biyokapital bir bilim-teknik teşebbüsü olduğundan, onu oluşturan kurumlar bilimsel *gerçeğin* ve teknolojik *yeniliğin* üretiminde rol oynar. Biyokapital, yaşam bilimleri ve ilaç geliştirme alanına ait bir bilim-teknik rejimi ile piyasanın üstbelirlenimine tabi olan iktisadi bir rejimin eklemlenmesinden oluşur. Yaşam bilimleri tarafından üretilen bilimsel gerçek, yeni teknolojilerin ve tedavi amaçlı ürünlerin (keşiflerin) yaratımını mümkün kılar. Gelgelelim yeniliğe yönelik deneyler, tanım gereği, sonuçları önceden kestirilemeyen deneylerdir. Böyle deneylere yatırım yapan piyasa aktörleri ise bu yatırımdan bir getiri beklentisi içindedirler ve bunun hesabını yaparlar. Dolayısıyla spekülatif bir piyasa teknolojik yenilik için elverişlidir, buna mukabil teknolojik yenilik de spekülatif bir piyasayı teşvik eder. Spekülasyon ve yenilikçilik arasındaki bu ilişkinin bariz bir örneği, 1999-2001 arasında Silikon Vadisi yüksek teknoloji sektöründe yaşanan nokta.com furyasıdır.

Gerek spekülasyon gerekse yenilik bir *vizyon* oluşturmayı gerektirir. Gelgelelim bu vizyon belli bir biçim alır, ki bu da mübalağalı reklamdır. Gerek vizyon gerekse mübalağalı reklam geleceğe dönük söylem biçimleridir. Dolayısıyla biyokapitalin gramerini ortaya koymak, *zamansallık* hakkında teorik ve kavramsal sorular sormayı gerekli kılar.

Bu bölümdeki analizimin başında bir dizi anahtar sözcük ortaya attım: gramer, spekülasyon, yenilik, bilimsel gerçek, vizyon, müba-

6. Marx'ın bu ikisi arasında yaptığı ayırım hakkında bkz. giriş bölümü.

lağalı reklam ve zamansallık. Bölüm ilerledikçe, bütün bu anahtar sözcükler tek tek veya birlikte açıklanacak. Tüm bu sözcükler aynı zamanda *değer* yaratımıyla ilişkili. Bu noktada bir arka plan sunabilmek amacıyla bunların her birini biraz daha açalım.

Bu bölümde anlatılanlar özellikle ABD bağlamına uygun düşüyor. Hindistan bağlamında ise vizyonun iki nedenden dolayı farklı işlediğini yeri gelmişken belirtelim. İlk olarak, kitabın çeşitli yerlerinde değindiğim gibi, Hindistan biyo-teknoloji sektörünün en girişimci aktörleri büyük oranda devlet aktörleri olagelmıştır. Buna karşılık, Hint şirketleri de kendilerini farklı bir mantık ve kıstasla ölçme eğiliminde olmuştur. Hint biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin baş vurduğu ve ticari kapitalizmden ziyade Marx'ın meta kapitalizmi dediği şeyle ilişkili olan bu kıstas, *imalattaki* başarı, dolayısıyla da şirketin cirosu ve kârıdır. ABD'de ise, aksine, biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin büyük kısmı yatırımcılarına karşı ağır bir sorumluluk yüklenir – bunlar ister özel sektörden yatırımcılar olsun (zira çoğu biyo-teknoloji firması girişimci sermaye tarafından desteklenmektedir) isterse kamu sektöründen (zira ABD yasalarına göre, herhangi bir Amerikan şirketinin üst düzey yöneticisi, yatırımcısı için mümkün olan azami değeri üretmekle yükümlü olduğundan, Amerikan şirketlerinin değer tespitinde Wall Street temel bir role sahiptir).⁷ Giriş bölümünde Amerikan ve Hint ilaç sanayilerinden bahsederken, bu farka kısaca değinmiştim. Bu bölümde ise ABD'nin en ünlü biyo-teknoloji firmalarından Genentech'in ilk kez halka arz ediliş öyküsünü anlatmak ve Hindistan'ın en köklü biyo-teknoloji şirketlerinden olan Biocon'un öyküsüyle mukayese etmek suretiyle bu farkı bir kez daha vurgulayacağım. Genentech gibi Biocon da çeyrek asrı çoktan devirmiştir, ancak Biocon'un ilk kez halka arzı Genentech'ten en az yirmi yıl sonra gerçekleşmiştir.

Bu bölümdeki analizimin büyük kısmı spekülative kapitalizmi konu alıyor. Bu kapitalizm türü, ABD'de Hindistan'da olduğundan çok daha hegemonik bir biçime sahip. Dolayısıyla bu bölümde "biyokapital" sözüyle kastedilen çoğu kez, tekno-kapitalist mantığın, biyoteknolojik yenilik ve serbest piyasa ideolojisinin hegemonik merke-

7. Burada Hint şirketlerinin yaşamında borsanın hiçbir rol oynamadığını kasetmiyorum; ancak Hint şirketlerinin değerlendirilmesinde (Hint borsasında dahi), spekülasyondan ziyade somut maddi göstergeler göz önünde bulundurulmaktadır.

zindeki, yani ABD'deki tezahürleri.

Biyo-teknoloji endüstrisinin 1980'lerin başında palazlandığı söylenebilir. Bir yığın biyo-teknoloji şirketinin halka arzı bu yıllarda gerçekleşmiştir. Denetimin hissedilir ölçüde gevşetildiği, serbest piyasanın akıldışı fütursuzluğuna alenen çanak tutulduğu, "girişimci ruhu"nun rağbet gördüğü bir döneme rastlar bu. 1990'ların sonunda Silikon Vadisi'nde yaşanan nokta.com furiasının bariz aşırılıkları, daha 1980'lerin başlarından ortasına kadar olan dönemde belliydi. Bir yandan, yüksek teknolojinin değişen yüzüyle kapitalizmin değişen yüzü arasındaki karşılıklı ilişki, ilaç geliştirme alanında çoğunlukla şirkete özel, belirgin bir işbölümü çerçevesinde, aşağı ve yukarı yönelimli hareketlerden oluşan sahayı ortaya çıkardı. Bugün tedavi amaçlı molekül geliştirme girişimini bu işbölümüyle tanımlıyoruz. Diğer yandan, kapitalist pratiklerde ve değer sistemlerinde gerçekleşen daha genel bir değişim sonucunda risk alma ideolojisi daha alenen benimsenmeye başlandı.

Serbest piyasa ideolojisi –sözgelimi Silikon Vadisi'nde ortaya çıktığı biçimiyle– belli bir *etik* anlayışını harekete geçirir; bu anlayış, Max Weber'in Protestan etiğinde öngörülen akılcı birikimden (Weber 2001 [1930]) ziyade, Clifford Geertz'in derin oyun tanımına (Geertz 1973) yakındır. Bu etik anlayışın başlıca nitelikleri, görünüşe göre akıl-dışılık, aşırılık ve kumardır. *Principles of General Economics* (Genel İktisadın İlkeleri) yapıtında Georges Bataille, aşırılığın kapitalizmin "temel" itkilerinden biri olduğunu ileri sürer (Bataille 1988 [1967]). Burada bilhassa ilginç olan, aşırılığın nasıl *değer kazandığı*, yani artı-değerin kaynağı olarak görüldüğü ve ahlaki bir sistem olarak değer gördüğüdür.

Yüksek teknoloji çağında kapitalizm, Susan Strange'in (1986) kumarhane kapitalizmi adını verdiği bir biçim almış; kumar, kapitalist etik anlayışın kurucu ilkesi haline gelmiştir (özellikle, bu değişimlerin beşiği olan ABD'deki durum böyledir). Bu kapitalizm binyılcı bir ruha sahiptir.⁸ 5. Bölüm'de inceleyeceğim gibi, bu değer sistemine özgü mesihvari ton, ABD biyo-teknoloji ve ilaç geliştirme sektöründe fazlasıyla belirgindir.

8. Comaroff ve Comaroff'un yeni binyıl kapitalizmi tabir ettikleri olgu hakkında bir makale derlemesi için bkz. Comaroff ve Comaroff 2001.

Tedavinin amaçlarına ulaşmasına yönelik bir model olan kişiye özel tıp, ABD'de bugün genom araştırmalarının vaade dayalı stratejik ufkunu oluşturur. Gelgelelim kişiye özel tıp, sürece dahil olan tüm şirket aktörleri için, hatta gittikçe şirket aktörleri gibi hareket etmeye başlayan akademik veya kamusal aktörler için, aynı zamanda da ticari bir teşebbüstür. Diğer kapitalist girişimlerde olduğu gibi, bu ticari girişimin amaçlarına ulaşması da yatırıma karşılık yüksek bir getiri, cari kazançlarda artış ve şirkette büyüme sağlamasıyla mümkündür. Bu değer sistemlerinin dayandığı ideolojiler, gide-rek küreselleşmekte ve tektipleşmekte olsa da –ilk iki bölümde tartıştığım üzere– hâlâ oldukça yerelliğe bağımlı ve olumsal hatlar taşımaktadır.

Tedavinin ve ticari teşebbüslerin amaçlarını birbirine yaklaştıran şey, yenilik ideolojisi. Serbest piyasa koşullarında yüksek riske dayalı bu öncülük ideolojisi, Amerika'ya özgü olmakla birlikte, küresel olarak da gitgide yayılmaktadır. Yenilik, Endüstri Devrimi'nin ya da Marksizmin artı-değer üretimi kavramından (onunla ilişkili olsa da) nitelik bakımından farklı bir kavramdır. Yenilik, halihazırda var olan şeylerin (sermaye ve meta) katbekat fazlasını üretmekten ibaret değildir (ki Marx'ın gösterdiği gibi, sadece bu bile başlı başına gizemli ve büyümlü bir yaratım gücüdür, kapitalizmin gücünün kaynağıdır). Aksine yenilik, Michael Lewis'in tabiriyle, "yeni olacak yeni şeyi" yaratmaktır (Lewis 1999). Bilim-teknik kapitalizminin sihri, altın yumurtlayan tavuğunkinden ziyade, şapkadaki tavşan çıkarmasının sihridir. Yani bilim-teknik kapitalizminin etik anlayışı, otoritesi ve sihri, kapitalizmin salt üretici gücüyle değil, *yaratıcı* gücüyle de ilişkilidir.

Yaşam bilimleri aynı zamanda bilimsel gerçekler üretir. Bunlar yaşam gibi temel bir şeye dair gerçekler olduğundan, belli biçimlerde değer görür. Ayrıca (hipotez, teori ya da spekülasyon değil de) *gerçek* oldukları için, belli bir otoriteye sahiptirler. Genom araştırmaları, "kişiye özel tıp" gibi etrafında fazlaca sansasyon yaratılan bir hedefe yönelik olarak, belli türlerde bilimsel gerçeğin yaratımını ve ilaç geliştirme sürecinin belli bir biçimde rasyonelleştirilmesini mümkün kılan bir dizi epistemik ve teknolojik oluşumdan menkuldür.

Bir sonraki bölümde kişiye özel tıbbı, bilimsel gerçek ve kimlik üretimine dönük bir dizi teknoloji ve epistemoloji olması açısından

ele alacağım. Bu bölümde, bilimsel gerçek üreten girişimler ile kapitalist değer yaratan girişimlerin iç içe geçmesi olgusunu ele alacağım. Bu iki girişim türü öyle iç içe ki, bunlardan birini diğerinden bağımsız olarak değerlendirmek neredeyse imkânsız. Joseph Dumit buna bilimsel araştırmanın piyasa "girişimci bilimi"nin üstbelirlenimine tabi tutulması adını veriyor.⁹ Bu bölümde girişimci bilimin grameriyle ilgileniyorum. Vaade dayalı, risk yüklü, yenilik ideolojisine sıkı sıkıya bağlı olan bu gramer (her ne kadar küresel olarak yayılma eğilimi gösterse de) pek çok bakımdan Amerika'ya özgüdür.

Yatırımcılarla olan ilişki ve halkla ilişkiler her şirketin işleyişinde merkezi bir yer tutar. Bunlar birer söylem biçimidir. Ayrıca, istisnasız olarak sansasyoneldirler. Sansasyon, bir şeyin doğru ya da yanlış oluşuyla değil, inandırıcı olup olmamasıyla ilişkilidir. Potansiyel yatırımcıları şirkete çekmek için yapılan sansasyonel bir tanıtım, kulağa inandırıcı geliyorsa başarılıdır – muhataplar bu söylenenlere ister inansın ister inanmasın.

Biyokapital bağlamında, doğru ve yanlış gibi "klasik" bilimsel karşıtlıkların, inandırıcı olma veya olmama ikiliğiyle iç içe örüldüğünü ileri süreceğim. İktisadi olmayan toplumsal-ahlaki değerlerin bu tür bir kaynaşması, Robert Merton tarafından ileri sürülen bilimin normatif yapısını zora sokar.¹⁰ Günümüzde bir biyo-teknoloji şirketinin var olması ve ayakta kalabilmesi için (sözgelimi bir biyo-teknoloji girişimini yaşama geçirmek için yüklü miktarda para bağlanması gereken yatırımcılar nezdinde) elzem olan şey, en başta, doğruluktan ziyade inandırıcılıktır. İşin aslı, bir biyo-teknoloji şirketinin vaade dayalı vizyonu inandırıcı görüldüğü sürece, gerçek olup olmaması *önemli değildir*.¹¹

9. Dumit, yayımlanmamış makale.

10. Merton'un evrensellik, tarafsızlık, komünizm ve örgütlü şüphecilik kısıtlarına dayanan, bilimin normatif yapısına ilişkin tanımı için bkz. Merton 1973 (1942).

11. Kuzey Carolina eyaletinin tekstil kasabalarındaki küçük kiliselerde hâkim olan Protestan ahlaki çerçevesinde, ahlaki açıdan güvenilir olmanın ticari bir krediye tahvil edilmesiyle ilgili olarak Weber'in ortaya attığı savla tutarlıdır bu durum. Mezhebe ilişkin düzenlemeler ahlaki bir kredibilite kistasının yerleştirilmesinde bilfiil rol oynuyordu. Benzer şekilde Hindistan'da dini törenlerin maliyetini üstlenme onurunu elde etmek için Jainlerin kendi aralarındaki –çoğu kez de sahip oldukları mali gücün ötesine geçen– yarışma, ticari kredibilitiyi ilan etme-

Biyokapitalin vaade dayalı beyanatı, şirketlerin halkla ilişkiler etkinlikleriyle bağlantılıdır; nokta.com furyası sırasında Silikon Vadisi'nde görüldüğü türden, yüksek teknolojiye özgü vaade dayalı söylemsel sahaya oldukça benzerdir bu. Biyo-teknoloji şirketlerinden kaynaklanan beyanatın diğer türü ise, daha önce değindiğim gibi, bilimsel gerçeklerdir. Bu arada, şirketlerin halkla ilişkilerine özgü vaade dayalı beyanat dahi *sahtekârlığı* önlemeyi amaçlayan bir takım düzenlemelerle kısıtlanmıştır. Başka bir deyişle, şirketlerin halkla ilişkileri her anlamda sansasyon içermekteyken, *biyo-teknoloji* şirketlerinin halkla ilişkiler faaliyeti iki ayrı "hakikat" rejimiyle sınırlandırılmıştır. Bu iki rejimin her birinde hakikat farklı bir anlam taşır ve farklı bir değer sisteminden temellenir. Bu hakikat türlerinden biri, katı bilimsel yöntemlere bağlı kalınarak elde edilen ve meslektaş eleştirisinin süzgecinden geçen bilimsel gerçektir (gerçi bilim ve teknik araştırmaları, bu yöntemin bilim-teknik alanında pürüzsüz bir ilerlemeyi vaaz eden ideolojide resmedildiğinden çok daha olumsal olduğunu göstermiştir). İş etiğini oluşturan ve bütün şirketler için geçerli olan ikinci hakikat türüyse, temelde, yatırımcıların sahtekârlığa uğramasına engel olmayı amaçlayan bir ahlaki düzeni içerir. Sonuç olarak, eğer halkla ilişkiler inandırıcılıkla ilgili bir meseleyse, iş etiği ve bilimsel gerçekler hakikatin farklı biçimleriyle ilgilidir. Bu durumda sorun, aynı anda hem bilimsel gerçeğin üretimi, hem tedavi amaçlı ürün geliştirme, hem de artı-ürün elde etmeyle uğraşan bir teşebbüste, inandırıcılık ve hakikati ifade etmenin farklı söylemsel biçimlerinin nasıl eklemleneceği sorusuna dönüşür. Bu eklemlenme sorunu, Merton tarafından ortaya atılan bilimsel etik anlayışından, girişimci bilim yönüne doğru gerçekleşen ve yeni bir dönemin başlangıcı olan dönüşümün anlaşılması için merkezi önem taşır. Siyasal iktisatla epistemik alanın iç içe geçmesinin –ki biyokapitali kapitalist sistemler, rejimler ve süreçler bütünüünün özgül bir tezahürü haline getiren şey bu iç içe geçiştir– ne gibi sonuçlar yaratacağı sorusu işte burada gündeme gelir.

nin benzer bir yoludur. Bu tür bir güvenilirlik/güvenilmezlik durumunda başvuru- rulan ahlaki ekonomi Balinez horoz dövüşlerindeki durumu andırır (Geertz 1973). Weber'in kredibilite analizleri hakkındaki tartışmalarımız ve Jain'lerle olan analo- jiye işaret ettiği için Michael Fischer'a teşekkür borçluyum.

Vaade dayalı pazarlamanın retoriği veya mantığı açısından, biyoteknoloji ve ilaç geliştirme sektöründe ticari değerin üretilmesi ile zorunlu zamansal gecikmeleri ilişkilendiren iki sav ortaya atacağım. İlk olarak, belli bir geleceği mümkün kılmak amacıyla şimdiki zamanda değer üretebilmek için, bu geleceğe dair bir vizyonun pazarlanması gerekir; bu asla gerçekleşmeyecek bir vizyon bile olsa. Aşırılık, israf, coşkunluk, risk ve kumar üretken olabilir; çünkü beklenmedik olanı, hatta hayal bile edilemeyecekleri yaratmayakadirdir. Gelgelim bu, ancak üretimin zamansal düzeninin tersine çevrilmesiyle mümkün olur. Şimdiki zamandan yola çıkarak geleceği inşa etmek yerine, şimdiki zamanı meşrulaştırmak için sürekli geleceğe başvurmak gibi bir durum ortaya çıkar. Vaade dayalı gelecek söyleminin, yani mübalağalı reklamın nasıl işlediğini anlamak açısından zamansallığın bu şekilde tersyüz edilmesini önemsemek gerekir. Mübalağalı reklamın kinik bir tutumdan ibaret olamayacağını, daha ziyade, geleceğe başvurarak şimdiki zamanı meşrulaştırmak için söylemsel bir yol olduğunu ileri sürüyorum. Öyleyse bu bölümde ortaya atılan temel teorik iddialardan biri, mübalağalı reklamın –kinik olduğunu söyleyip geçenlerin yaptığı gibi– bir çırpıda gerçekliğin karşıtı olarak nitelenemeyeceği. Bilakis, mübalağalı reklam gerçekliğin *kendisidir*, veya en azından, gerçekliğin tezahür etmesi için gereken söylemsel zemini oluşturur.

Vizyon, mübalağalı reklam, spekülasyon ve zamansallık kavramlarının tümü değer meselesiyle bağlantılıdır. Friedrich Nietzsche'nin dediği gibi, "O iyi ve takdire şayan şeyler belki de değerlerini bu fena, tezat gibi görünen şeylere ustalıkla bir biçimde bağlanmış, düğümlenerek örülmüş olmaya, hatta onlara özdeş olmaya borçludur" (Nietzsche 1937 [1886], 16).

Bu bölüm belli bir söylem türünü, vaade dayalı söylemi konu alıyor. Ancak bu söylem belli bir kurumsal zemin, yani *bilim ve kapitalizmin* iç içe geçişi tarafından koşullanmıştır. Merton'un bilim tanımından girişimci bilime doğru kaymayı yaratan da bu iç içe geçiştir. İki anlamıyla da değer açısından bazı sonuçları vardır bunun: Bir yandan bilim-teknik piyasa değerine daha bağımlı hale getirirken; diğer yandan da evrensellik, tarafsızlık, komünizm ve örgütlü şüphecilik gibi değerlere dayanan normatif bilimsel yapıyı zora sokar, geçersiz kılar ve sorunsallaştırır.¹²

Merton'un ortaya attığı evrensellik, tarafsızlık, komünizm ve örgütlü şüphecilik gibi kıstasları reddetmek de, tıpkı şirket halkla ilişkilerini salt sansasyon olarak reddetmek kadar kolaydır. Ne de olsa, araştırmaya ayrılan bütçe ve olanakların hem ulusal ölçekte hem de ülkeler arasında dağılımının hakkaniyetten dünyalar kadar uzak olduğu, fikri mülkiyet yasasıyla güvence altına alınan kişisel çıkarların bilimin kamu yararına bağlılığını tehdit ettiği, kâr ve itibar peşinde koşan pek çok araştırmacının çoğu kez şaibeli yollara başvurduğu ve bilimsel araştırma sonuçları üzerindeki meslektaş denetiminin objektif, önyargısız ve kesin bir değerlendirme kadar marka değerine de bağlı olduğu düşünüldüğünde, Merton'un ortaya attığı kıstasların gerçek dünyada belki de yalnızca laftan ibaret olduğuna hükmetmek işten bile değildir.

Yasal, siyasal ve ideolojik mekanizmaların bilimin sorunsuzca ticarileşmesini teşvik etmesi, bu sürecin sürtünmesiz olmadığı anlamına gelmez. Girişimci bilimin çelişkisi, kamusal bilimin sorunsuzca bu sürece dahil olması değil; bu görünüşte sorunsuz dahil olmanın bir taraftan adeta doğal bir şey gibi gerçekleşmesi, bir taraftan da sürece dahil olan aktörler arasında büyük rahatsızlık yaratmasıdır. Sözgelimi kamunun finanse ettiği İnsan Genom Projesi'nde çalışan araştırmacıların, DNA dizilerinin genom şirketleri tarafından tescillenmesinden duyduğu rahatsızlıktan bahsetmiştim. Bu rahatsızlık büyük ölçüde kuşkusuz yarışta geri kalma korkusundan kaynaklanmaktaydı. Bunu dile getiren kamu sektörü araştırmacılarının büyük bölümü ise, Millennium Pharmaceuticals ve Infinity Pharmaceuticals şirketlerinin kurucuları arasında yer alan, girişimci bilimin doğuşunu simgeleyen en atak ve başarılı girişimci-bilimadamlarından Eric Lander gibi şahsiyetlerdir. Bununla birlikte, kamu sektörü araştırmacılarının dile getirdiği itirazların hiç değilse bir bölümü, komünizm kıstasını fiiliyatta ayakta tutma konusundaki hassasiyetten kaynaklanmaktadır.

Başka bir deyişle, Merton'un etik anlayışından geriye kalan kıs-

12. Merton 1973 (1942). Bilim-teknikğin ticarileşmesi kuşkusuz bu kıstaslardan bazılarını diğerlerinden daha fazla tehdit etmektedir. Bilimin giderek ticari hale gelmesi sonucunda komünizm kıstasının sıklıkla ihlal edildiği aşikârdır. Bilimsel tarafsızlık kıstası ise şirketlerin bilimsel bir girişimden azami piyasa değerini elde etme amacıyla açıkça çelişmektedir.

taslar, kısmi ve parçalı da olsa, bilimsel değer sistemi içinde güçlü birer örgütleyici ilke olmayı sürdürmektedir. Sözelimi biyo-medikal dergiler, yazarlarından piyasayla olan ilişkilerini açıkça ifşa etmelerini bekler. Fakat aynı zamanda, devlet üniversiteleri bünyesindeki araştırma birimleri özel şirketlerden yüklü miktarda destek almaktadır, ki bu da bilimsel etiğin tarafsızlıktan kaçınılmaz olarak uzaklaşması anlamına gelir.¹³ Lander gibi bir figür bir yandan DNA dizilerinin tescillenmesine yüksek sesle itiraz ederken, diğer yandan dünyanın en atak biçimde büyüyen biyo-teknoloji firmalarından birinin yönetim kurulunda bulunmaktadır. S. K. Brahmachari, Hint nüfusuna ait genetik malzemeye Batılı şirketler tarafından el konmasına hararetle karşı çıkarken, bir yandan da Hint nüfusundan alınan genetik bilginin lisansını Batılı şirketlere devretmek suretiyle kendi Ar-Ge şirketine stratejik bir avantaj sağlamaya çalışmaktadır. Biyo-teknoloji firmalarınca üretilen bilimsel gerçek, akademik araştırmacıların tabi olduğu meslektaş denetimi süreçlerinin aynalarına tabidir; ancak bu şirketlerin muğlak, hatta kimi zaman (yasal anlamda asla sahtekârlık olarak nitelenemeyecekse de) yanıltıcı basın açıklamaları yayımlamaları da doğal sayılmaktadır. İşte girişimci bilimin düğüm noktası buradadır: bir değer sisteminin yerini tümüyle farklı diğer bir değer sisteminin alması değil, birbirinden farklı iki değer sisteminin iç içe geçtiği ve birinin diğerinden beslendiği, yarı ortakyaşar, yarı parazitik bir karışım.

Eğer buna girişimci bilim dersek, Merton'un başlangıçta tamamen normatif alanda tanımladığı bilim de bir başka değer sistemi içerisinde, yani serbest piyasada realize olur. O derece ki, yalnızca parasal değer değil, bizatihi normatif değer realize olmasının *yegâne* yolu da piyasa mekanizmalarının işleyişine bağlı hale gelir. İşte piyasanın alanı bilim aleyhine bu denli genişlediği içindir ki, ilaç şirketlerinin, ilaç fiyatlarını belirlemede tamamen (bilhassa ABD'de görülen astronomik düzeylere varana dek) serbest bırakılmadıkları takdirde hiçbir yeni araştırma yapılmayacağı, tedavisi olmayan hastalıklara tedavi geliştirilmeyeceği yönündeki sıkça tekrarladıkları iddialar kanıksanmaya başlanır.

13. Bu düzenlemeler içinde en çok tartışmaya yol açanlardan biri Novartis'in California Üniversitesi'nin Berkeley kampüsünde kurduğu Doğal Kaynaklar Fakültesi'dir.

Nietzsche'den aktardığımız sözlerin –"iyi ve takdire şayan" şeylerin (Merton'un bilimsel normları gibi) hem maddi hem de simgesel değerini, fena ve tezat şeylerle (piyasanın yayılması gibi) "ustalıkla bir biçimde düğümlenerek örülmüş" olmaya borçlu olduğu– öngörüsü burada ortaya çıkar. Burada kilit olan "ustalıkla bir biçimde" ifadesidir: Girişimci bilimin yarattığı eklemlenmeler teknolojik, yasal, siyasi ve ideolojik kısıtların doğal bir sonucu sayılamaz. Daha ziyade, stratejik olarak biçimlendirilmiş söylem ve edim biçimleridir. Yine de bu onları kinik manipölasyonlara indirgeyebileceğimiz anlamına gelmez. Bu "ustalıkla bir biçimde düğümlenme" –stratejik söylemin bir aracı olarak yaratılan vaade dayalı vizyon, mübalağalı reklam veya halkla ilişkiler– bu bölümdeki analizin de konusunu oluşturuyor. Merton'un biliminin ticari bilime eşitlenmesinin, kuşkusuz rahatsız edici bir gelişme olmakla birlikte, gittikçe doğallık kazanan ve küreselleşen güçlü ve belirleyici bir gelişme olduğu, ve bu stratejik eklemlenmelere zemin teşkil ettiği inkâr edilemez.

Bu bölümdeki tartışmanın dayandığı sahalara birer yer ya da kurum değil. Ele alacağım ilk saha, aynı zamanda hem bir şahıs hem de performatif bir mekân. Sözünü ettiğim şahıs, 1990'ların sonunda önde gelen genom şirketlerinden biri olan Incyte Genomics'in kurucusu Randy Scott. Kendisi yakın dönemde Genomic Health adındaki "tüketiciye yönelik genom" şirketini kurdu. Bu şirketin öyküsü 5. Bölüm'de anlatılacak. Scott, bu kitapta birden çok kez bahsi geçen, merkezi bir şahsiyet. Bunun nedeni hem kendisinin bireysel öyküsü, hem de –özellikle bu bölümde– araştırmaya çalıştığım farklı dünyaları bir arada barındıran, yani aynı anda bir bilim adamı, girişimci ve yönetici olan kamusal bir figür olması. (Pek çok yeni şirket kurucusunun aksine Scott, kurduğu şirketlerin yönetimini çeşitli sıfatlarla ve uzun dönemler boyunca sürdüren bir kişi).

Scott hakkında anlatacaklarım, imtiyazlı bir etnografik erişimden elde edilmiş bilgiler değil, onun kamusal kişiliğine dair noktalar (ki aynı durum, örneğin S. K. Brahmachari hakkında anlattıklarım için de geçerli). Bunun bir nedeni, Scott'la böyle imtiyazlı bir görüşme imkânının olmayışı,¹⁴ diğer bir neden de Scott'ın kamusal ki-

14. Kendisiyle yalnızca bir kez kısa bir görüşme yaptım; bunu hatırlayacağımı zannetmiyorum.

şiliğini bir *performans gibi* analiz etme isteğim. Çünkü onun vaade dayalı bir gelecek ve simgesel sermaye yaratmasını mümkün kılan şey bu performatif boyuttur.

Scott'ı izlediğim performans mekânları konferanslardı; gerek sanayiye yönelik ticari birer fuar işlevi gören genom konferansları, gerekse esasen yatırımcıları hedefleyen konferanslar.¹⁵ Dolayısıyla bu konuşmalarda hitap ettiği dinleyici grubu, yatırımcılar ve tüketicilerden, yani Scott'ın sahip olduğu ticari kuruluşların varoluş koşulu-nu temin eden kişilerden oluşmaktaydı. Aktaracağım öyküler, Scott'ın vaade dayalı bir gelecek yaratma ve şirketlerinin şimdiki zamandaki varoluşunu tayin etme amacıyla yaptığı konuşmalardan derlendi. Bu tarz performatif bir gelecek yaratma edimi için Wall Street'te kullanılan yaygın tabir "kıssadan hisse"dir.

Scott hakkında anlatacaklarım vaade dayalı gelecek yaratımını bir performans yani aynı anda hem bir söylem hem de drama olarak resmetme çabası. Sözünü edeceğim ikinci saha ise bir şahsiyet değil bir olay. Genentech'in ilk kez halka arzı, aynı zamanda bir biyo-teknoloji firması için ilk kez gerçekleşen hisse satışı, 1980 yılının Ekim ayında, bütün beklentileri aşarak 35 milyon dolarla kapandığında, şirketin piyasaya sürdüğü tek bir ürün dahi bulunmamaktaydı henüz. Genentech'in halka arzı, vaade dayalı gelecek yaratımının biyo-teknoloji şirketleri açısından hem ne denli zaruri olduğunu, hem de devasa potansiyelini gözler önüne serer. Hem biyo-teknoloji endüstrisinin yatırım piyasalarına dahil oluşunun, hem de 1990'ların sonunda tanık olunan nokta.com furyasının "akıldışı" coşkusunun habercisidir. Genentech'in halka arzının öyküsü, biyo-teknoloji sektöründe piyasanın dönemsel yükseliş ve çöküş döngüleri hakkındaki yapısal soruları gündeme getirir. Bu soruları yanıtlayabilmek için sektörün hem varoluş koşullarını hem de bu koşulları kısıtlayan çelişkileri yaratan vaade dayalı söylemsel alana dikkat etmek gerektiğini ile-

15. Benim de katıldığım 1999 Cold Spring Harbor Genom Toplantıları'nda Scott ayrıca DNA patentlerinin, etik, yasal ve toplumsal etkileri üzerine bir oturumda da sunum yapması için davet edilmişti. Bu toplantılar kamu teşebbüsü İnsan Genomu Projesi'nin yıllık resmi toplantısını oluşturuyordu ve 1999 yılı kamu sektöründeki araştırmacıların Craig Venter ve Celera Genomics'e duydukları husumetin had safhaya vardığı bir dönemdi (bkz. 1. Bölüm). Scott o sıralarda Cele-ra'nın bir numaralı rakibi olan Incyte'in en üst düzey bilimsel yetkilisiydi.

ri süreceğim. Genentech'in öyküsünü, Hintli muadili Biocon şirketini-
ninkiyle mukâyese ediyorum. Bu şirket 1978 gibi erken bir tarihte
kurulmuş olduğu halde ilk halka arzı 2004 yılında gerçekleşmiştir.
Bu iki şirketin öyküsü, spekülâtif piyasanın (en azından içinde bu-
lunduğumuz zaman itibariyle) Hindistan ve ABD'de gördüğü itibar
arasındaki farkı anlatır.

Ele alacağım üçüncü saha, söylemsel bir aygıt ve hukuki bir araç
olan "geleceğe dönük beyanlar"dan oluşuyor. ABD Sermaye Piya-
sası Kurulu (SPK), olayların (basın açıklamaları veya benzeri Halk-
la İlişkiler Faaliyetleri gibi yollarla) beyan edilen öngörüden farklı
şekilde gelişmesi durumunda, vaade dayalı beyanlarda bulunan şir-
ketleri sorumluluktan muaf tutar. Bununla birlikte, geleceğe dönük
beyanları düpedüz sahtekârlık olan beyanlardan, yani yalandan ayırt
etmek için özen gösterilmektedir. Geleceğe dönük beyanların anali-
zi aracılığıyla, vaade dayalı şirket dünyasında hakikat ile inandırıcı-
lık arasındaki bağ daha ayrıntılı olarak inceleyeceğim.

Geleceğe dönük beyanlar, vaade dayalı şirket açıklamalarına hem
yasal meşruiyet kazandırır, hem de kısıtlama getirir. Bu yasal meşru-
iyet ve kısıt, kesin olarak tahmin edilemediği için yanlış olan ifade-
ler (vaatte bulunan şirketin tam ve kesin tarihsel ve somut gelişimi
gibi) ile kasti bir yalan olan (ve böylelikle yatırımcıların aldatılması-
na yol açan) beyanlar arasındaki sınırın çizilmesini mümkün kılar.
Ancak ABD'de son dönemde çoğu teknoloji şirketinin bulaştığı (ve
hemen hepsinde suçun nokta.com furyasının "akıldışı çöşkusu"na
yüklendiği) şirket skandallarının da gösterdiği gibi, gerçek olmayā-
nın bu iki biçimi arasındaki sınır tartışmalı ve muğlaktır ve çoğu kez
kolaylıkla geçilir. Aşağıdaki üç bölümde, ilk önce biyo-teknolojiye
özgü "kıssadan hisseler"in işleyişinde elzem olan performans türle-
rini inceleyeceğim; ikinci olarak, ABD'de biyo-teknoloji sektörünün
gelişimini sağlayan vaade dayalı spekülâtif sahayı; ve son olarak da
bu performansın biyokapitalin doğruluk ve inandırıcılığını teorik
olarak kavramak açısından sonuçlarını değerlendireceğim.

Randy Scott

Bu bölümde genom devriminin kilit isimlerinden biri olan Randy Scott'ın kullandığı performatif söylemi betimleyeceğim. Aktaracağım anekdot, Miami'deki Hilton Oteli'nde 1999'da Genom Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen endüstriyel genom konferansında gerçekleşti. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan enstitüye, aynı zamanda Celera Genomics şirketinin yöneticisi konumundaki J. Craig Venter başkanlık ediyordu. O yıl genom araştırmaları açısından bilhassa önemli bir yıldır, zira insan genomunda bulunan dizilerin taslağını elde etmeye çok yaklaşılmıştı. Genom camiası aynı zamanda derin bir bölünme yaşıyordu; kamunun finanse ettiği İnsan Genom Projesi ile özel sektöre mensup bir dizi genom şirketi (Venter'ın Celera'sı bunlar içinde en göze batanıydı) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Miami'deki konferans ikinci gruba dahil şirketleri bir araya getirmişti.

1999 Miami toplantısında asıl göz dolduran şirket ise Celera değil, rakibi Incyte Pharmaceuticals (bugün Incyte Genomics'e dönüşmüştür) oldu. Incyte'in araştırmacı-başkanı Randy Scott, yaptığı açılış konuşmasında bütün bildirilerin dönüm noktasını Incyte'a bağlayarak bu konferansı adeta bir Incyte konferansına çevirdi. Konferans görünürlük ve tanıtım sağlıyordu, ancak her şey tek bir amaç için hazırlanmıştı. Scott işini biliyor ve layıkıyla yerine getiriyordu.

Konuşmasının büyük kısmı biyoloji hakkında, özellikle Incyte'ta yürütülmekte olan projeler hakkındaydı. Fakat asıl ilginç olan konuşmanın *vizyon sahibi* niteliğiydi. Scott bir gelecek vizyonunu pazarlıyordu. 2010 yılına dek uzanan bir dizi aşama aşama tasarımı içeren bu vizyona göre, bu tarihe kadar biyolojinin zorlu patikaları tam olarak aydınlatılmış ve bunlara dair sistematik, açıklamalı ve erişilebilir bir enformatik anlayışı geliştirilmiş olacaktı. Bunu başaracak olansa Incyte'tı.

Bir gelecek vizyonunun güzel yanı, tabii ki, gerçek olmak zorunda olmayışıdır. Sözelimi yasal açıdan, geleceğe dönük pek çok beyan, vizyonu ortaya atan şahsın bu vizyonu fiiliyata geçirme yükümlülüğünü hafifleten şerhler içerir.¹⁶

Yasal zorunluluk şöyle dursun, bir vizyonun pazarlanması dahi

doğruluk koşuluna bağlı değildir. Scott'ın konuşmasında bilim çevreleri kadar, hatta belki onlardan daha fazla muhatap aldığı bir başka grup'da yatırımcılardı. Bu kişiler, iş konusundaki kararlarını bu konuşma benzeri etkinliklere bakarak vereceklerdi. Yatırımcılar açısından, bu tür bir vizyona para bağlamak elbette risklidir. Bu risk, başarısına kanıt olarak gösterebileceği somut ilaçları henüz üretmemiş olan bir genom şirketinin durumunda daha da belirgindir. Ancak Scott, bir gelecek vizyonunu pazarlama yoluyla, bu vizyonu gerçekleştirmek için gereken parayı elde edebilmiştir – fiiliyatta üretilecek ürün ne olursa olsun.

Bir genom şirketinin ürettiği ürün bir tür bilgidir ve bu bilgi de bir ilacın üretilmesi için gereken önkoşulu oluşturur. Bizatihi şirketin varlık koşulunun (ve dolayısıyla ilacı fiili olarak mümkün kılacak koşulun) yaratılması, ancak ilacın önkoşulunun *performatif* olarak yaratılmasıyla, yani bir vizyon aracılığıyla mümkündür. Gelgelelim bu vizyonun yaşama geçirilmesi ortaklaşa bir süreç olmayıp, hiç değilse ilk aşamalarında, şirketin sorumluluğundadır. Üstelik, hukuki anlamda bir sözleşme hükmü taşımamakla birlikte, bu vizyon doğrudan yatırımcıya hitap eden bir dilekçe işlevi görür; ondan şirkete yatırım yaparak vizyonu olanaklı hale getirmesini taleper. Bu durum söz konusu vizyonun yaşama geçmesini güvence altına almamakla birlikte, gerçekleşmesi için zorunlu koşulu oluşturur.

Burada "güvence" fikri de bir güçlük barındırıyor. Ortaya koyduğu vizyon aracılığıyla genom şirketinin güvence vermeyi amaçladığı grup yatırımcı sermayedarlar olmakla birlikte ("bu ürünün ortaya çıkmasını sağlayarak yatırımınızı realize edeceğiz"), bu vizyo-

16. Kanserin teşhisi, tedavisi ve önlenmesinde genlerin rolünün araştırılması için Huntsman Kanseri Enstitüsü'yle işbirliği yaptığını ilan ederken Incyte'in öne sürdüğü koşul buna örnektir: "Burada içerilen tarihi bilgi haricinde bu basın açıklamasında yer alan konular, 1995 tarihli Özel Sigorta Hukuku Reform Yasası'nda belirtilen 'güvenli liman' hükümleri kapsamındaki geleceğe dönük beyanlardır. Bu geleceğe dönük beyanlar risk ve belirsizliklere tabi olup nihai sonuç somut farklılıklar gösterebilir. Sonuçların farklılık göstermesine yol açması muhtemel etkenler için bkz. Incyte tarafından hazırlanan SPK raporları, özellikle 10-Q Formu'nu konu alan, 30 Haziran 1999'a kadarki dönemi kapsayan Üç Aylık Rapor. Incyte, geleceğe dönük beyanların güncellenmesi için herhangi bir taahhüt veya yükümlülükten muaftır." Bkz. www.incyte.com/news/1999/huntsman.html. Bu bölümün ilerisinde bu tür beyanları daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

nun sunumu birden çok grubu muhatap alır ve her biri için farklı bir anlam taşır. Sözelimi, Randy Scott'ın Miami konferansındaki asıl muhatabı bilim çevreleriydi, ve bu vizyonun onları ilgilendiren yanı, kendi araştırmaları için ne gibi bir katkı sağlayacağı sorusuydu. Genom şirketine göre piyasaya daha yakın bir konumda bulunan ilaç şirketleri ise bilhassa ilgili taraflar arasındadır, zira genom araştırmalarının mümkün kıldığı veya önyak olduğu ilaçların bilfiil üretimini gerçekleştiren kendileridir. Genel kamuoyu bu vizyonu daha uzaktan takip eder; politikaları tayin edenler ise farklı bir açıdan ilgi gösterir. Kısacası, geleceğin performatif bir biçimde sunumu, konuyla ilgilenen farklı aktörler açısından çok farklı birer gelecek tahayyülü ortaya koyar, ki bu da muhtemel nihai ürünün bilfiil üretilip üretilmemesinden bağımsızdır.

Potansiyel yatırımcıları kendine çekmeye çalışan şirketin bir kamu teşebbüsü mü yoksa özel bir şirket mi olduğuna bağlı olarak da ufak ancak somut bir fark gözlenir. İkinci durumda, yatırımcı grubu girişimci sermayedarlar ya da diğer özel yatırımcılardan oluşur; ilk durumdaysa muhatap Wall Street ve borsadır. Son dönem kapitalizmin, özellikle de bilim-teknikçe dayalı kapitalizmin açıkça spekülatif bir niteliğe bürünmesi, vaade dayalı beyanın performatif işleyişinin Wall Street'te onaylanması sayesinde mümkün olmuştur. Nitekim somut bir ürün elde etmek için daha önünde yıllar olan, ancak yalnızca vaade dayanarak borsa hisselerini yükselten (çoğu biyo-teknoloji sektöründeki) kamu teşebbüsleri –ki 1999-2000 yılları arasında genom şirketlerinin çarpıcı bir özelliğidir– az önce de değindiğim gibi, Wall Street jargonunda "kıssadan hisseler" olarak adlandırılmaktadır.

Oysa Scott'ın konuşmasında çarpıcı olan başka bir şey vardı: genom bilgisinin tedavinin önkoşulu olmasından kaynaklanan simgesel sermaye. Miami konferansının sonunda (Incyte'in düzenlediği bir partide) harikulade bir an yaşanacaktı. 1. Bölüm'de aktardığım gibi, Scott, kadehini "genom dünyası"na kaldırıp "onlar genom araştırmaları alanında kendileri için değil, Yaşam için emek veriyorlar" diyecekti ve böylelikle –daha önce de işaret ettiğim gibi– Incyte'in şirket sloganı olan "Yaşam İçin Genom Araştırmaları" sözüne nazire yapacaktı.*

Derriada spekülasyonun daima teorik ve teolojik olduğunu iddia

eder. Randy Scott'ın evanjelist bir Hristiyan olması da öyküsünün bütünü açısından anlamlı görülebilir. Bunu belirtmekteki amacım, bu öyküye bir saik atfetmek, Scott'ın iyi bir Hristiyan olduğu için aynı zamanda iyi bir genom müteşebbisi olduğunu ileri sürmek değil. Daha ziyade, bu iki söylem türünün doğal olarak bir arada bulunduğu, yani ticari biyo-bilime has vizyona dayalı söylemin mesihçi söylemlerle biçimsel bir yakınlık arz ettiğini söylemeye çalışıyorum. Aynı anda hem din hem de bilim dünyasında var olma yetisi, Scott'ın bu söylemi bilhassa yetkin bir biçimde kullanmasını mümkün kılıyor. Bu noktayı 5. Bölüm'de daha yakından irdeleyeceğim. Sonuç olarak biyo-teknoloji, mesihçi bir mekânı kaplamaktadır; sermaye aracılığıyla teknoloji ve Yaşamı birbirine bağlayan bu mekân, doğal olarak, fetişin dolayımı haline gelir.

Bu mesihçi mekân, biyo-teknoloji endüstrisinin yapısal bir parçasıdır ve Scott'ın Hristiyan olup olmamasından öte birçok şeye bağlıdır. Berry Werth'ün Vertex İlaç Şirketi'nin tarihçesini aktardığı *The Billion Dollar Molecule* (Milyar Dolarlık Molekül) kitabındaki, şirketin kurucusu ve bir Yahudi olan Joshua Boger'a dair betimlemesinde görebiliriz bunu. Kitapta Boger'ın potansiyel yatırımcılara yaptığı tanıtımın betimlendiği bölümde, bu teklifin nasıl oldum olası kurtuluşa yönelik dinsel bir proje olarak ortaya atıldığını görüyoruz:

Boger öykülerin kolay anlaşılır olması gerektiğini ve yatırımcıların asıl beklentisinin olumlu bir yaklaşım olduğunu biliyordu. Bu yüzden Vertex'in slayt gösterisini bilimsel ya da iş stratejisi üzerine bir tez gibi değil, bir arayışın öyküsü biçiminde hazırladı. Bu arayışın amacı olan "Kutsal Kase" yapısal tasarım ve onun aşkın ödülü olan daha güvenilir, akıllıca ve kârlı ilaçlardı. Bu tür öykülerde her zaman olduğu gibi, temel itki, kendinden menkul bir haklılık ve ağırlıklılığın bileşimiydi (Werth 1994: 96).

Bununla birlikte, bu performatif söylemin hem kurtuluş hem de kâr vadeden izleği Boger'ın kişisel geçmişine ve niteliklerine çok şey borçluydu; keza Scott'ın Hristiyan oluşu da, belirleyici olmamakla birlikte, anlattığı öykülerde ve Incyte tarafından kurgulanan gelecek vizyonlarını takdim ediş tarzında kesinlikle etkiliydi. Werth şöyle devam ediyor:

* Slogan aynı anda hem "Yaşam Uğruna," hem de "Yaşam Boyu Genom Araştırmaları" anlamı taşıyor. – ç.n.

Metin bundan ibaretti. Fakat Boger'ın sözünü etmediği alt metinler de mevcuttu, ki bunların en dikkate değer olanı kendisi hakkındakiydi. Boger slaytlarını gösterirken (Vertex'i kurmadan önce çalışmakta olduğu) Merck şirketiyle olan bağlantısına değinmedi, oysa konferans boyunca her takdim edilişinde bu bağlantı dile getirilmişti. İlaç sanayisini bilen dinleyiciler açısından bu kopuş, Vertex'in öyküsünün en çarpıcı kısmıydı; zira bir baba katlini akla getiriyor veya intikam kokusu taşıyordu. Amerika'nın En Fazla Hayranlık Uyandıran Şirketi'nin, tarihteki en üretken ilaç şirketinin ve Wall Street'in altın standardı gibi muamele gören bir şirketin varisi olarak Boger, daha iyisini yapabileceğine inandığı için, Merck'in kendisine sunabileceği her şeyi elinin tersiyle itmişti. Bunu yorumlamak için Eski Ahit'in Yaratılış bölümünü yeniden okumaya gerek yoktu: Boger'ın başkaldırı ve kopuş efanesi, Adem kadar eskiydi. (96-7)

Arayış, mesihvari ifade, kurtuluş ve kopuş gibi motiflerin tematik olarak düzenlenişi, Amerikan yatırımcı çevrelerinde ve daha genelde Amerikan kültüründe dolaşımda olan umut, risk, mutluluk ve başarıya ilişkin söylemler hakkında bazı soruları gündeme getiriyor. Nitekim bütün bu unsurlar, sıklıkla yaşamın "Kutsal Kase"sinin peşinde bir arayış olarak ifade edilen, insan genomundaki dizilerin çözülmesi girişiminde de karşımıza çıkmaktadır. Tuhaftır ki, insan genomunun taslağının yayınlandığı sırada İnsan Genom Projesi'nin başında bulunan Francis Collins de yüzünü Hristiyanlığa dönmüş biriydi. Collins, hastalık genlerinin izini sürme tutkusunu "o vakte kadar hiç kimsenin bilmediği, ancak Tanrı'nın bildiği bir şeyi takdir etme"ye benzetiyor. "O keşif anları bir bakıma birer ibadet ânıydı" (aktaran Davies 2001: 72).

Scott'a gelince, performansı boyunca pek çok parlak çıkış yaparak, asıl hedefin yaşam kurtarmak ve bunun için gerekli vasıtanın da genom araştırmaları olduğunu; Incyte'ta çalışan öncü araştırmacıların başını çektiği genom camiasının tek amacının bu vizyonu gerçekleştirmek olduğunu ortaya koymuştur. Bu performansta genom araştırmacılığı salt bir meslek değil misyondur ve Scott'ın çalışanları da salt araştırmacı değil birer misyonerdir.

Üstelik misyonerlik hevesinin kaynağı, en azından Scott için, soyut ve ütöpik bir Sağlık arzusu değil, gerçek ızdırap öyküleridir. Nitekim Scott konuşmasını, "Yaşam İçin Genom Araştırmaları" şiarı ve vizyonuna nazire olarak, fevkalade hazin bir öyküyle bitirdi. Öykü Scott'ın yakın dönemde kanser teşhisi konan bir arkadaşıyla ilgi-

liydi; teşhis on yıl sonra konmuş olsa, genom araştırmaları bu hastayı kurtarabilirdi.

Ve son derece derli toplu bir konuşmanın ardından gelen bu fazlasıyla dokunaklı, duruma tam anlamıyla uygun düşen anda, Incyte İlaç Şirketi'nin yöneticisi ve kurucusu Randy Scott kendini tutamamaya ağılamaya başladı.

Genentech Hisselerinin İlk Kez Halka Arzı

Biyokapitalin vaatlerinin, mevcut durumu belli bir biçimde şekillendiren koşulları sağladığını iddia etmiştim.¹⁷ Peki, halihazırda bilfiil olup biten nedir? Vaat, doğası gereği, bir yandan mevcut durumu mümkün kılarken, bir yandan nasıl olup da mevcudu sürdürülemez hale getiren çelişkiler yaratmaktadır? Bu soruyu somut bir tarihsel bağlamda da sorabiliriz: 1999-2001 yılları arasındaki nokta.com furyası sırasında, kuruluşu on yılı bile bulmayan, yakın gelecekte tedavi amaçlı somut bir ürün üretmesine imkân olmayan şirketlerin hisselerinin yüzlerce dolara yükselmesini nasıl açıklayabiliriz? Ve aynı derecede çarpıcı bir düşüşle, bugün aynı şirketlerin hisselerinin zaman zaman tek basamaklı rakamlarda seyretmesini nasıl izah edebiliriz? Bunun basit yanıtı, elbette, piyasa denen o kerameti kendinden menkul aktöre başvurmak ve biyo-teknoloji hisselerindeki düşüşü piyasadaki genel düşüşle bağlamaktır. Bense burada mübalağalı reklamın yarattığı ve onun hareket alanını oluşturan siyasal iktisatla ilişkili, daha karmaşık bir dizi yanıt olduğunu ileri süreceğim.

Biyo-teknoloji endüstrisi, 1970'lerin ikinci yarısında ortaya çıkışından itibaren periyodik yükseliş ve düşüşlere tanık olmuştur aslında. Bu döngüler yapı itibariyle nokta.com patlaması ve ardından son beş yıl içerisinde bunun gerçeklikle dizginlenmesi olgusu ile bir hayli benzerlik taşır. 1980'lerin çok daha tutucu olan, ve nokta.com ekonomisine damgasını vuran, Silikon Vadisi tarzı yüksek riskli yatırımları kabullenmeye pek yanaşmayan iktisadi koşullarında dahi biyo-teknoloji, henüz ortada somut bir ürün yokken, fazlasıyla şişirilmiş hisselerle oynamıştır. Bu durum bir vaadin irrasyonel bir biçimde de-

17. Genom araştırmalarında vaadin oynadığı rol hakkında ayrıca bkz. M. Fortin 2004.

ğer kazanması gibi görünse de, bir ilacın piyasaya sunulması için gereken fazlasıyla uzun süre ve yüklü meblağlarda yatırım ancak bu yolla temin edilebilmiş, aksi takdirde mümkün olamayacak bir endüstrinin yaşama geçirilmesi ve gelişmesi bu sayede sağlanmıştır. İstikrarlı bir değer yaratmak için gereken şeyin üretim aşamasındaki ürün değil de vaat olduğunun farkına varılması, Genentech hisselerinin ilk kez halka arzının gerçekleştiği 14 Ekim 1980 gibi erken bir tarihe rastlar.

Genentech'in halka arzı, her biri otuz beş dolarlık bir milyon hissenin satışıyla son bulmuştur. Bu meblağ o dönem için bütün beklentilerin ötesindedir, hele de ilk ürünü (kopyalanmış insülin) ancak 1982 yılında piyasaya çıkacak olan bir şirket için inanılmaz bir rakamdır. Genentech'in halka arzını izleyen altı yıl içerisinde on dokuz biyo-teknoloji firması daha halka arz edilmiş ve bu satışlardan 542,3 milyon dolarlık bir yekûn elde edilmiştir (halka açılan ikinci biyo-teknoloji şirketi olan Cetus tek başına 107 milyon dolar toplamıştır).¹⁸ Açıkça görülüyor ki vaade dayalı vizyon, biyo-teknoloji endüstrisinin özelliklerinden herhangi biri değil, bizatihi varoluş koşuludur.

Gelgelelim bu vaadin tam orta yerinde bir çatlak vardır: sınırsız vaat ve bu vaatle kıyaslandığında daima yetersiz bulunan şey arasındaki çatlak. Yani vaat, mevcut durumu mümkün kılan koşulları yaratırken, kaçınılmaz olarak, onun gerçekleşmesini engelleyen koşulları da yaratmaktadır. Bu çatlak hayali olanın, pazarlama ve halkla ilişkilerin alanıdır. Diğer bir deyişle, uzun vadeli pazarlama ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin gerçek başarısı, bir vizyon oluşturmaya değil, öngörülen ile (yetersiz ölçüde) gerçekleştirilen arasındaki çatlağı kapatmaya dayanır. Biyo-teknolojinin periyodik döngüleri bu şekilde anlaşılmalıdır. Vaat ve onun gerçekleşen kısmı arasında açılan yarı, *hadiselerin* vuku bulduğu ve *politikaların* –hız ve taktik– öne çıktığı alandır. Vaade dayalı vizyon, biyo-teknoloji endüstrisini mümkün kılan şey olmanın yanı sıra, ilaç geliştirme sürecinin bütün türlerinde ortak olan bir riski –bu örnekte, vaadi yerine getirememesi riskini– biyo-teknoloji hesaplarının merkezine taşımıştır.¹⁹

Oysa bu kitabın çeşitli aşamalarında, Hindistan'da spekülasyon kapitalizminin imalat kapitalizmine nazaran çok daha az geliştiğini ileri

18. Bkz. Robbins-Roth 2000.

sürmekteyim. Buna göre Hint biyo-teknoloji ve ilaç sanayisinin itici gücünü oluşturan şey, geleceğe dair vizyonlar değil, satışlar ve kâr olmalıdır. Her ne kadar Hindistan'ın "küreselleşme" yolundaki çabalarıyla birlikte bu durum değişmekte olsa da, kapitalizme özgü gramerin Hint ilaç sektöründeki tezahürü niteliksel bir farklılık sergiler. Bunu açıklamak için Genentech ve Biocon şirketlerinin öykülerini kıyaslayacağım.

Yukarıda Hint ilaç sanayisinin köklü bir sanayi olduğunu, buna karşın Hint biyo-teknoloji endüstrisinin oldukça yeni bir fenomen olduğunu ve hâlâ tam anlamıyla kurumsallaşmadığını belirtmiştim. Bu tespit büyük oranda geçerli olsa da, Bangalor'da kurulmuş olan Biocon şirketi buna önemli bir istisna teşkil eder. Şirket Kiran Mazumdar tarafından 1978'de, yani Genentech'ten sadece iki yıl sonra kurulmuştur.²⁰ Faaliyet süresinin büyük bölümü boyunca enzim sentezine odaklanmıştır, yani ne cezbedici ne de yenilikçi olan bir işletme modelini benimsemiştir. Fakat halka arzından birkaç ay önce, Hint biyo-teknoloji sektöründe ABD modeline dayanan, küreselleş-

19. Buraya kadarki kısımda tarif ettiğim şey, Werner Hamacher'in "hayaletimsilik" dediği şey; "gerçek" ile "peyda edilmiş" olanı birbirinden ayırt etmenin imkânsızlığına işaret ediyor. Hem bizzat "geçek" in "peyda edilmiş" olduğu, hem de peyda edilmiş olmanın gerçeğin gerçekleşmesini önlediği bir durumu anlatıyor.

20. Hindistan'da biyo-teknolojinin önderlerinden önemli bir kısmının kadın olmasını çarpıcı buluyorum. Mazumdar'ın yanı sıra, yine Bangalore menşeli bir şirket olan Avisthagen'in kurucusu ve yöneticisi Viloo Patel'i bunlar arasında sayabiliriz mesela. 2. Bölüm'de konu ettiğim ICICI Bilgi Parkı'nın yöneticisi Deepanwita Chattopadhyaya adında bir kadın; Hindistan Biyo-teknoloji Dairesi'nin müdürlüğünü yöneten de yine Manju Sharma adında bir kadındı. Bunun nedenleri hakkında fikir yürütmem mümkün değilse de belki meslek rollerinin toplumsal cinsiyete göre belirlenmesinden söz edebiliriz. Hindistan'da çok sayıda kadın öğrenci üniversite düzeyinde yaşam bilimlerini tercih etmektedir. Bildiğim kadarıyla bu kitapta sözünü ettiğim ABD şirketlerinden neredeyse hiçbirinin başında bir kadın bulunmuyor – genom araştırmaları sonrasında Celera Genomics'in içinden doğan bir şirket, Celera Diagnostics yakın dönemde bir istisna olarak göze çarpıyor. Kuşkusuz, Hindistan'da kadınların yönetici kadrolara yükselmesi kadınlara dair son derece düşük gelişmişlik endeksleriyle, evde ve işyerinde kadına yönelik gündelik şiddetle yan yana gidiyor. Bu durum Amartya Sen'in kadınların refahı ve kadınların söz hakkı arasında ortaya koyduğu çelişkiyi yansıtıyor (Sen 1999: 189-203). M. S. Swaminathan Araştırma Enstitüsü'nün yaşam bilimlerinde kadın girişimciliği desteklemek amacıyla Chennai'de kadınlara yönelik olarak kurduğu biyo-teknoloji parkı gibi girişimler, Hindistan'da kadınların müteşebbislik yetilerinin bilinçli bir şekilde geliştirilmesine örnektir.

me yönündeki dönüşümün timsali olan bir şirket haline gelmiştir. Şirketin yeni sloganı da bu değişimi yansıtır: "Farkımız DNA'mızda saklı." Böylelikle Biocon, enzim imalatçılığından, ilaç keşfi ve ilaç geliştirmeye doğru bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

Gelgelelim, bu yeniden yapılanma bile imalat kapasitesinin artırılması olarak duyurulmaktadır. Genentech, Amgen ya da Millenium gibi Amerikan biyo-teknoloji firmalarının "büyümesi"nden söz edildiğinde, daima başka bir şirketten ürün lisansı devralması ya da başka bir şirketi satın alması kastedilirken, Biocon'un halka arzından kısa bir süre önce gerçekleşen "büyüme"si imalat hacminde artışa olanak verecek yeni tesislerin inşası anlamına geliyordu. Demek istediğim, ABD şirketleri de büyüdükçe imalat hacmini artırıyor artırmalarına ama, imalat hacmindeki artış halkla ilişkiler ve yatırımcı ilişkileri kampanyalarında şirket değerini belirleyen temel bir etkinlik olarak öne çıkmıyor. Öte yandan, Biocon'un bilimsel danışma kurulu üyelerinden biri, aynı zamanda MIT'te profesör olan Charles Cooney, Biocon'un geleceğe dönük stratejileri üzerine şunları söylüyor: "Teknik kapasiteyi oluşturun, küresel firmalarla rekabet ortamında piyasaya sürdüğünüz ürünler aracılığıyla bu kapasiteyi ispat edin ve teknik portföy ile ürün portföyünü genişleterek bir yandan da kâr elde edin."²¹ Bir şirketin imalat kapasitesini kanıtlamak yoluyla kurulmasını salık veren bu çağrı, Genentech'in tarihçesiyle tam bir tezatarzedir.

Business India dergisinde çıkan bir makalede dendiği gibi, "Biocon'un gerçek büyüme hikâyesi üç yıllık bir geçmişe sahiptir."²² İlk yirmi yıllık faaliyet süresince Biocon kendisini bir biyo-teknoloji firması olarak takdim etmiş olsa da, Unilever'le ortaklığı çerçevesinde yalnızca enzim sentezine odaklanmıştır. Buna da biyo-teknoloji denebilir elbette, ama ABD'de örneğini gördüğümüz türden, mübalağalı reklamın öncülük ettiği, son dönemde Hindistan'ın biyo-teknoloji vizyonunun da odağını oluşturan ve Naidu'nun Vizyon 2020'si gibi belgelerde timsali görülen biyo-teknoloji ile aynı şey olmadığı açıktır.²³ Nitekim jenerik ilaç piyasasına daha yeni girmiş bulunan

21. *Business India*, 8-21 Aralık 2003, s. 67'den alıntı. Biocon'a ilişkin kısa tarihsel açıklamayı bu makaleden aldım.

22. A.g.y., 64.

Biocon, özellikle çok satan ve patentsiz olarak üretilebilen jenerik ilaçları kendi geliştirdiği yöntemlerle üretmek gibi bir arayış içindedir. Şirketin yoğunlaştığı alan büyük oranda kolesterol düşürücü ilaçlar (statin ailesi) olmakla birlikte, 2004 yılında aynı zamanda kopya insülini piyasaya sürmeye hazırlanıyordu. Genentech'le karşılaştırma açısından bu tam bir tesadüftür – daha önce de değindiğim gibi, Genentech'in 1982'de piyasaya sürdüğü ilk tedavi amaçlı ürün de kopya insülini.

Biocon'un öyküsü Genentech'inkiyle kıyaslandığında, Hindistan biyo-teknoloji endüstrisinin aslında ABD'den yirmi yıl geri olmadığı görülür. Bununla beraber, Amerikan bilim-teknikine özgü bir biyo-teknoloji imgesini benimsemiş olan –yani büyüme ve tedavi amaçlı molekül geliştirme odaklı– biyo-teknoloji teşebbüslerinin Hindistan'da ortaya çıkışı, Biocon örneğinde bile, yeni bir olgudur ve ülkenin bilim ve ekonomi politikalarının "küreselleşme" çabası içine girdiği bir döneme rastlar. Küreselleşme, elbette, kısmen de olsa Batı'da rağbet görecektir bir tür bilim icra etmek ve bu süreçte hem ulusal pazarlara hem de Batı pazarlarına açılmak anlamı taşır. Buna karşın, Amerikan imgesine dayalı küreselleşme çabası çelişkili biçimlerde tezahür etmektedir. Spekülasyon Biocon için bugün bile Amerikan ilaç geliştirme şirketleri için olduğu kadar temel bir itici güç konumunda değildir (ve ileride de öyle olması gerekmez). İmalat, halen şirketin başlıca değer kaynağı olmayı sürdürmektedir. Nitekim Biocon'un üst düzey bir yöneticisine şirket hisselerinin halka arzının ne gibi sonuçlar getirdiğini sorduğumda, bunun şirketin günlük işleyişi açısından fazla bir fark yaratmadığını belirtti. Tek somut farkın, şirketin muhasebesinin daha şeffaf hale gelmesi olduğunu, bunun da küresel bir oyuncu olma iddiasındaki bir şirket için "daha şık" görüneceğini söyledi.²⁴

23. Mazumdar-Shaw'un kendisi de bu vizyon oyununda yer almakta, Karnatska eyaleti biyo-teknoloji vizyonu grubunun başkanlığını yapmaktadır. Bunu bir bakıma, Andra Pradeş'in Vizyon 2020'sinin Karnatska ve Bangalor eyaletlerindeki muadili olarak değerlendirebiliriz.

24. Bu nokta bir Biocon yetkilisiyle 16 Haziran 2004 tarihinde yaptığım görüşmeye dayanıyor. Yetkilinin adını saklı tutuyorum.

Geleceğe Dönük Beyan

Buraya kadar olan kısımda, vizyona dayalı söylemin (Randy Scott gibi aktörlerce) sahnelenme biçiminden söz ettim ve biyo-teknoloji alanında mübalağalı reklamın değerini ve siyasal iktisat açısından ne ifade ettiğini tartıştım. Bütün bunlar temelde piyasa değerine ilişkin konulardır. Bununla beraber, daha önce belirttiğim gibi, girişimci bilimin ortaya çıkışıyla birlikte Merton'un bilime ilişkin normlarının zora girdiği ve bilimsel gerçek rejiminin halkla ilişkiler rejimiyle iç içe geçtiği şu dönemde, simgesel sermaye ve ahlaki değer de eşit derecede önem kazanmaktadır. Bu bölümde, geleceğe dönük şirket beyanlarının analizi üzerinden halkla ilişkilerin söylemsel düzenini inceleyeceğim. Daha özelde, bu mercekten bakarak tekno-kapitalizm bağlamında hakikat ve inandırıcılığa dair soruları ele alacağım; bu tür teşebbüslerde bir vizyon ortaya koyma pratiklerinin birer hakikat kurgulama edimi olduğunu ve bunun da bir yalanın kurgulanmasıyla aynı kapıya *çıkmadığını* ileri süreceğim.

Geleceğe dönük beyan, biyo-teknoloji şirketlerine özgü bir olgu değildir. Dolayısıyla kitabın bu kısmındaki tartışma biyokapitalle sınırlı değil, daha genel kapitalist süreçlerle ilgili. Ancak aşağıda sıralayacağım bir dizi nedenden ötürü, geleceğe dönük beyan gibi bir söylem biçiminin analizi, biyokapitalin analizi açısından elzem hale geliyor.

Daha önce de değindiğim gibi, 1980'li yıllar, biyo-teknoloji endüstrisi ile Reagan'dan esinlenen daha genel bir serbest piyasa ahlakının eşzamanlı evrimine tanık oldu. Bu neoliberal ahlak, liberal kapitalist ekonominin değer sistemlerinden niteliksel olarak farklı bir biçimde, vaade dayalı vizyona *değer vermekteydi*. Gerek bu dönemde ortaya çıkmakta olan biyo-teknoloji endüstrisi, gerekse vaade dayalı söylemsel alan, ilaç geliştirme piyasasının sınırlarını yeniden çizerek bugün gözlediğimiz yukarı ve aşağı yönelimli pazar hareketlerini ortaya çıkardı. Genom araştırmaları gibi yeni biyo-teknolojiler de bu sahaya yukarı yönelimli unsurlar olarak dahil oldu. Böylelikle ilaç geliştirme piyasasının aşağı ve yukarı yönelimli sahası ile vaade dayalı şirket vizyonlarının söylemsel alanı arasında, nedensel bir bağ değilse bile, güçlü bir bağıntı doğdu.

İlaç geliştirme şirketleri, yüksek teknoloji ekonomisi içinde yer alır. Vaade dayalı vizyon bütün teknoloji şirketlerinin önemli bir parçasıdır. Bunun nedeni hem böyle şirketlerin çoğunun görece yakın dönemde, neoliberal değer anlayışı çerçevesinde ortaya çıkmış olmasıdır, hem de teknoloji şirketlerinin bir ürün ortaya koyarak değer yaratmasına kadar geçen sürede yüklü miktarda sermaye yatırımlarına gereksinim duyması.

Biyo-teknoloji bağlamında ise bu durum daha da belirgindir; çünkü ilaç geliştirmenin fazlasıyla sermaye-yoğun bir girişim olmasının yanı sıra, tedavi amaçlı bir molekülün ortaya çıkışı –bu gerçekleşirse tabii– araştırmanın başlangıcından itibaren en az on yıllık bir süre gerektirmektedir. Bugün var olan biyo-teknoloji şirketlerinin çoğunun yirmi yıldan az bir süre önce kurulduğu düşünülürse, bu şirketlerin tarihçesinin büyük kısmı, bir ürünün satışından ziyade, gelecekte üretilecek ürünlere dair vizyonun satışının öyküsüdür. Dolayısıyla söylemsel bir araç olarak geleceğe dönük beyan (ve daha genelde, bir yaşam biçimi olarak vaade dayalı vizyon) günümüz Amerikan kapitalizminin geneline has temel bir özellik olmakla birlikte, biyo-teknoloji şirketleri söz konusu olduğunda, ilaç geliştirmenin bir hayli riskli, zaman ve sermaye-yoğun süreçleri nedeniyle daha da belirgin hale gelir.

Son olarak, daha önce değindiğim gibi, biyokapitalizmin en temel özelliği, iktisadi olan ile *epistemik* olanın, daha özelde "bizatihi yaşam"a ilişkin epistemolojilerin iç içe geçmesinden kaynaklanır. Bütün biyo-teknoloji şirketleri ilaç geliştirmekle uğraştığını iddia etse de, ilaç piyasasının yukarı yönelimli bileşenleri temelde ilaç *keşfi* alanına odaklanmıştır. Yukarı yönelimli bu keşif çalışmasının büyük kısmı, bir metanın *üretiminden* ziyade, tedavi amaçlı moleküle dönüştürülmesi muhtemel öncü moleküllerin tespitini ve bu moleküllerin canlı bir sisteme girdiği anda korkunç bir zehir etkisi yaratmayacağına dair güvence veren başlangıç testlerini kapsar.

Dolayısıyla organik kimya sentezi aracılığıyla geleneksel ilaç geliştirme sürecinde dahi (ki "biyo-teknoloji devrimi"nin ardından yirmi yıl geçtikten sonra, günümüzde bile insan organizmasıyla en uygun etkileşim veren ilaçların yapımında kullanılan en yaygın ve güvenilir yol hâlâ budur) bilimsel gerçeklik üretimi ve deney başlı başına bir alan teşkil eder. İlacın geliştirilmesi, insan üzerinde klinik

olarak denenmesi ve (başarılı olması durumunda) piyasa için gerekli miktarda üretilmesinden önce gelen bu aşama, temelde protein kinetiği ve dinamiğiyle ilişkilidir.

Biyo-teknoloji ve biyo-farmakolojinin gelişimiyle birlikte, yukarı yönelimli bu epistemik bileşen daha da önemli hale gelmiştir. Aslında biyo-teknolojinin vadettiği şey, vücudun aksayan biyo-kimyasal süreçlerine nüfuz ederek bu aksaklığı düzeltecek ilaçlar geliştirmektir. Bu durumda, özellikle hücre veya molekül düzeyinde bedensel fizyolojik ve biyo-kimyasal süreçlerin anlaşılması, tedavi amaçlı molekül geliştirmenin ilk aşamalarında önem kazanır.

Bütün bir ilaç geliştirme sürecinin koşulunu oluşturan, yukarı yönelimli bilimsel bilgi, genom araştırmalarıyla birlikte daha da fazla önem kazanır. Önceki iki bölümde değinildiği üzere, genom araştırmaları vücut biyo-kimyasını (ve biyo-fiziğini) açıklamak için nesnelleşmiş ve metalaşmış bilgiye giderek daha fazla dayanır. Genom araştırmaları aynı zamanda, (bir sonraki bölümde ele alacağım gibi) tedavi amaçlı moleküllerin üretiminden ziyade, tanı amaçlı moleküler testlerin tasarlanmasını kolaylaştırır. Çünkü genom bilgisinin ortaya koyduğu kalıtsal örüntüler –tedavi amaçlı molekülün geliştirilmesinin içerdiği belirsizlik düzeyini, gereken süre ya da sermaye miktarını herhangi bir biçimde değiştirmemekle birlikte– teste tabi tutulan her birey için gelecekteki hastalık olasılıklarını anında ortaya çıkarabilir. Belki de daha çarpıcı olan, hemen her hastalık vakasının birden çok etmene dayanan karmaşık bir yapısı olması nedeniyle, sorunu genetik düzeyde "halledecek" tedavi amaçlı bir molekül sentezlemenin fevkalade güç oluşudur. Tedavi amaçlı moleküllerin –genom bilgisinden "akılcı" yöntemlerle türetilmiş olduğu durumda bile– insan organizması içinde nasıl davranacağı belirsizliğini büyük ihtimalle koruyacak ve bunun çözümü için belki daha da karmaşık klinik deneyler gerekecektir.

Buradan çıkan sonuç, yeni gelişen kişiye özel tıp oluşumlarının gelecekteki hastalık olasılıklarının bilimsel bilgisine, yani *tanıya ilişkin* becerilere odaklanacağıdır. Başka bir deyişle –bu ve bir sonraki bölümde ele alınan asıl mesele de budur– biyokapitalin özgül niteliği, şirket halkla ilişkiler faaliyetlerinin yasanın himayesi altındaki geleceğe dönük beyanlarında kullanılan söylemin, genom araştırmaları ve kişiye özel tıbbı ait epistemolojiler ve bilimsel gerçekler-

le nasıl eklemlendiğine bağlıdır.

Geleceğe dönük bir beyan şu özelliklerle tanımlanır:

- a) hasılat, gelir (gelir kaybı dahil), hisse başına kazanç (kazanç kaybı dahil), sermaye harcamaları, kâr payı, sermaye yapısı veya diğer finansal ögelere ilişkin bir projeksiyon içerir;
- b) gelecekte atılması düşünülen adımlar için (beyanda bulunan aktörün mal ve hizmetlerine dair plan ve hedefler dahil olmak üzere) yönetimin plan ve hedeflerini açıklar;
- c) geleceğe dönük iktisadi performansı açıklar; yönetimin mali durum hakkındaki tartışma ve analizlerinde veya SPK'nın kural ve düzenlemelerini müteakip operasyonların sonuçlarında kullanılan beyanlar da buna dahildir;
- d) a, b ve c paragraflarında tanımlanan beyanlarla ilişkili varsayımları içerir;
- e) beyanda bulunan aktör tarafından atanan dıştan bir gözlemci tarafından yayımlanan ve geleceğe dönük bir beyanı değerlendiren her tür rapor bu kapsamdadır;
- f) SPK'nın kural ve düzenlemelerinde tanımlanan diğer konulara ilişkin bir projeksiyon veya tahmin içerir.²⁵

1995'te yayınlanan Özel Sigorta Hukuku Reform Yasası geleceğe dönük beyanlar için "güvenli bir liman" yaratmıştır. Yani bu türden bir beyanda bulunan bir aktör (bu çoğu kez şirketlerin yatırımcı ilişkileri bölümüdür) beyanda verilen sözler veya yapılan tahminleri yerine getirememesi durumunda sorumlu tutulamayacaktır. Yasadan, bir vaat veya tahminin yerine getirilememesinin yalanla bir olmadığı sonucu çıkıyor; zaten yalan, bir kasıt barındırdığı ölçüde, sahtekârlığa delalet eder. Nitekim, yalancılık adı altında sınıflandırılabilir, sahte rapor düzenlemek, rüşvet, yalancı şahitlik, soygunculuk, evrakta sahtecilik, suç teşkil eden gizleme, zimmete geçirme, yolsuzluk, fon veya menkul kıymeti üstüne geçirme gibi birtakım suçlar işlemiş olan aktörler bu güvenli liman yasasından faydalanamamaktadır.²⁶

25. 1933 tarihli ABD Sigorta Yönetmeliği'nin 27A maddesi şu internet adresinde mevcut: <http://www.sec.gov/division/corpfin/33act/sect27a.html>.

26. 1933'ten bugüne, Sermaye Piyasası Kurulu'nun geleceğe dönük beyanlara ilişkin düzenlemeleri hakkında bir değerlendirme için bkz. M. Fortun 2004.

Öyleyse, geleceğe dönük beyan ne tür bir gayri-hakikat (yalan değil) teşkil eder? Bunu incelemek için daha önce bir dipnotta alındığımız bu tür bir beyan örneğine döneceğim. Söz konusu beyan, Incyte tarafından, kanserin teşhisi, tedavisi ve önlenmesinde genlerin rolünü incelemek üzere Huntsman Kanser Enstitüsü'yle giriştiği işbirliğini ilan etmek için yayınlanmıştır.

İşbu basın açıklamasında ortaya konan hususlar, tarihsel bilginin yanı sıra, 1995 Özel Sigorta Hukuk Reformu Yasası'nda tarif edilen "güvenli liman" kapsamında, geleceğe dönük birer beyan teşkil eder. Söz konusu geleceğe dönük beyanların tabi olduğu risk ve belirsizlikler, fiili sonuçlarda maddi farklılıklara neden olabilir. Sonuçların farklılaşmasına neden olması muhtemel etmenler hakkında bir tartışma için bkz. Incyte'in SPK raporları, özellikle 30 Haziran 1999'da sona eren üç aylık döneme ilişkin SPK raporu. Incyte işbu geleceğe dönük beyanların güncellenmesine yönelik her tür niyet ve sorumluluktan muaftır.²⁷

Geleceğe dönük beyanın içinde mahfuz olan hakikat, beyanda bulunan kişinin örtük olarak dile getirdiği "Yalan söylemiş olmayacağım, ki hakikat de budur zaten" ifadesidir. Diğer bir deyişle, Incyte'in Huntsman Kanser Enstitüsü'yle yaptığı işbirliğinin sonucu her ne olursa olsun, Incyte verdiği sözlerle takipçilerini *kandırmış* sayılmayacaktır – her ne kadar bu takipçilerden bazıları tam da verilen bu sözlerin yarattığı beklenti nedeniyle Incyte'a yatırım yapmış olsa da. Geleceğe dönük beyanın formüle dönüştürdüğü şey –Derrida'nın işaret ettiği gibi– yerine getirilmeyen bir vaadin, gayri-hakiki olduğu algılanmış, hatta kabul edilmiş olsa dahi, yalan olduğunu ispat etmenin imkânsızlığıdır. Bu açıdan, geleceğe dönük beyan Derrida'nın yaygın kültürdeki anlamıyla yalana ilişkin formülleştirmesine cuk oturur. Derrida şöyle der: "Yapısal nedenlerden dolayı... birinin hakikati söylemediğini kanıtlamak mümkün olduğunda dahi, yalan söylediğini kesinkes kanıtlamak daima imkânsızdır" (2001: 68).

Öyleyse girişimci bilimin bir türü olarak biyokapitalin içerdiği gerilim, şirket halkla ilişkilerinin "yalanı" ile bilimin "hakikati" arasındaki gerilimdir. Bu ilişkide, şirket halkla ilişkileri "yalan söylemiş sayılmayacak", bilim ise bilimsel bir olguyu ifade ettiğinde hakikat gibi *otorite* muamelesi görececek bir beyanda bulunmuş olacaktır. Söz konusu olgulara *içkin* bir hakikat atfedildiğinde, bu gerilim

27. Bu belge internette mevcut: www.incyte.com/news/1999/huntsman.html.

daha da keskinleşir (burada içkin sözüyle kastettiğim, hem beyanın asli bir parçası olması, hem de, bahsedilen olguların "yaşamın kendisine" dair bilgilerle ilişkili olması durumunda, bu "hakiki" olgulardan müteşekkil benliğin asli bir parçası olması). Bu durum, bir sonraki bölümde ele alacağım, genom araştırmaları tarafından kurulan öz-nelliği anlamak açısından bilhassa önemli.

Bu durumda girişimci bilimin hakikati nedir, bu hakikat Merton'un bilim anlayışındaki hakikatten nasıl farklılaşır? Yoksa hakikat başka bir yerde mi gizlenmektedir? (Burada gizlenmek sözüyle hakikatin hem başka bir yerde var olmasını, hem de bir yalanın hakikat yerine geçerek onu gizlemesini kastediyorum). Girişimci bilimin hakikati oldum olası kendi kendisini geçersiz kılan bir hakikat, daha doğrusu ~~hakikat~~ *hakikat*'tir. Fakat bu ~~hakikat~~ *hakikat* bir *yalan olmadığı gibi, bir hata da değildir*.²⁸ Yalan, kasti bir yanılsa verilen adsa, hata da elde olmayan bir yanıştır; bir vaadin gerçekleşmesine mani olabilecek bazı belirsiz koşulları tam olarak hesaplayamama anlamı taşır. Girişimci bilim tarafından dile getirilen geleceğe dönük bir beyanın ise bir hesap hatası olması mümkün değildir, çünkü vadedilen gelecek zaten *hesaplanamaz* niteliktedir (tam da bu yüzden, hesaplanması daha fazla önem kazanır).²⁹

Girişimci bilime ait bir beyanın neden müteşekkil olduğu da başlı başına bir sorudur; zira böyle bir beyan, kendisinden bilimsel "gerçek" in türetileceği, formüle dönüştürülmüş bir bilimsel beyan değildir. Bilimsel gerçeğin, nerede üretilmiş olursa olsun, sabit kaldığı söylenebilir. Burada, şirketlerin akademik laboratuvarlardan farklı bilimsel olgular ürettiğini iddia etmiyorum; söylemek istediğim şey,

28. Derrida'nın hatadan farklı bir şey olarak yalandan söz ettiği yazısı "Bir Yalanın Tarihi" başlığını taşıyor. Bkz. Derrida 2001 (1995).

29. Elbette bu ölçülemezlik halinin ticari olmayan bilimsel durumlarda, sözelimi akademik burs başvurularında dahi geçerli olduğu öne sürülebilir. İki arasındaki fark, vaat (ki sözleşmeyle ilişkilidir) ve vizyon (ki tasavvur gücüyle ilişkilidir) arasındaki ilişkinin farklı biçimde kurulmasında yatar. Örneğin bilimsel bir burs başvurusunda beyan edilen amaç yasal bir sözleşmeye örnek teşkil etmese bile, çalışmanın burs koşullarında belirtilen dönüm noktaları ve amaçlarına doğru ne derece ilerlediğini değerlendiren unsurlar devreye girer. Şirket vizyonunda devreye giren imgelem ise piyasanın kurumsal bağlamıyla yakından ilişkili bir retorik ve gramerin içinde yer alır. İşte kurumsal bağlam ve retorik yapı arasındaki ilişki, bu bölümde ortaya koyduğum sava temel teşkil ediyor.

girişimci bilimin öne çıkmasıyla birlikte, ne tür bilimsel girişimlerin yürütüleceğinin, yani bilimsel pratiğin gündeminin değiştiği ve bu değişen gündemin şirketlerin halkla ilişkiler ve yatırımcı ilişkileri faaliyetlerini oluşturan *gayri*-bilimsel hakikat iddialarıyla yakından ilişkili olduğu. Üstelik aradaki bu farkı yaratanlar, piyasa alanlarını belirleyen çeşitli aktörler; örneğin yatırımcılar ve girişimci sermayedarlar, ilaç şirketi ve hasta-müşteriler, ve Wall Street spekülâtorleridir. Bu aktörler, Merton'un normları dahilinde yürütülen akademik bilimdekinden farklı olarak, biyokapital ve girişimci bilime has oluşumların merkezi birer unsuru haline gelir. Akademik laboratuvarlar gibi, şirketler de, hakikat iddiası üreten bir bağlamda hareket etmesinden bağımsız olarak, hatalı bilimsel gerçekler üretebilir (bunların yanlışlığı nihayetinde kanıtlanır ve böylece gerçek olarak işlevleri sona erer).

Bir yalanın veya hakikatin yanlışla olan ilişkisi, zamansallık sorununu içinde barındırır. Hakikat söz konusu olduğunda, beyan olaydan önce gelir; hatta olayı edime dönüştüren veya meydana getiren (ya da bunda başarısız olan) şey çoğu kez beyanın kendisidir. Hata söz konusu olduğundaysa, olay (sözgelimi bir genetik testin sonucu) bir beyana yol açar, ki bu da dahasonra bir "olgu"ya dönüşür. Buraya kadar savunduğum gibi, girişimci bilim, hakikat ile gerçek arasındaki diyalektikten doğar – burada hakikat daima kendisini geçersizleştirir ve bilimin varlık koşulunu oluşturan usulen *gayri*-bilimsel eklemlemelerle (bunların başında şirketin ve sermayenin varlığı gelir) ilişkilidir; gerçek ise zaman zaman hatalı olabilir, ama ille de hatalı olması gerekmez. Gelgelelim, bir hata meydana gelse de gelmesede, gerçek, sahip olduğu otorite bakımından hakikat muamelesi görmesine dayanarak hareket eder.

Öyleyse, ilacın keşfi ve geliştirilmesi alanındaki hakikat benzeri beyanların bir tipolojisini oluşturmaya çalışacak olursak, üç tür beyandan söz edebiliriz. Bunlardan vaat, şirketlerin hem yatırımcılarla olan etkileşiminde hem de halkla ilişkiler aygıtında kullanılmaktadır; gerçek, ilacın keşfi sırasında ortaya çıkar; *kanıt* ise klinik deneyler tarafından ortaya konur ve, zorunlu olarak, düzenleme ve uzman müdahalesi gibi kavramları çağrıştırır (ABD'de gerçekleşen klinik deneylerde düzenleme mercii, Gıda ve İlaç Dairesi'dir). Farklı farklı hakikat üretme teşebbüslerini temsil eden bu üç tür beyan

bir araya geldiğinde biyokapitalist şirket vizyonunu oluşturur. Üstelik, gerçeği, kanıtı ve halkla ilişkiler faaliyetini üreten teşebbüsler tümüyle iç içe geçmiştir. İşte bu nedenle, mübalağalı reklamı "düpedüz kinik" addederek bir kenara atmak (ki bu bölümdeki eleştirim temelde bu tavrı hedef alıyor) onun işleyiş mekanizmasını anlamak açısından bir yarar sağlamayacaktır. Bir şeyi kinik olarak nitelemek, hakikat ile yalan arasında basit bir ikilik inşa etmek anlamına gelir (burada mübalağalı reklam, salt biçimsel olarak değil normatif olarak da yalanla ilişkilendirilmektedir), ve bu ikilik, hakikat ile yalanın, hakikatin farklı biçimleri olarak birbirini nasıl ürettiğini açıklamaktan açızdır.

Burada kilit olan nokta, halkla ilişkiler faaliyetinin bilimsel gerçeğin üretimiyle bağlantılı oluşudur. Bu bilimsel gerçek, özellikle de "bizatihi yaşam"ın söz konusu olduğu bu örnekte, tam anlamıyla bir otorite muamelesi görür. Dolayısıyla, şirketlerin retorik ve söylemsel aygıtlarını araştırırken, bir yandan da genom araştırmalarının ortaya koyduğu bilimsel gerçeğin ne tür bir bilimsel gerçek olduğunu araştırmak gerekir; özellikle de kişiye özel tıbbın genom araştırmalarının "nihai" amacı ya da stratejik ufku ilan edildiği bir dönemde. Kişiye özel tıp yalnızca yeni tedavi türlerine değil, tıp alanında yeni teknikler, pratikler ve kurumsal yapıları içeren ve önemli ölçüde piyasa tarafından belirlenen bir oluşuma işaret eder. İşte, genom araştırmalarının gerçekleri ve kişiye özel tıbbın vaatleri, teknik ve kurumsal oluşumların bu daha genel çerçevesi içinde değerlendirilmelidir. Bir sonraki bölümde bunu yapmaya çalışacağım.

Sonuç

Bu bölümde biyokapitalin gramerine ilişkin üç noktayı irdelemeye çalıştım: performatif olarak ifade edilişi, kurumsal etkileri, şirket itibarı ve bilimsel hakikatin dile getirilişi açısından yarattığı sonuçlar. Kitabın başında, yaşam bilimleri ve kapitalizm çerçevesinde küresel mübadele sistem ve süreçlerine ilişkin bir çerçeve çizmiştim. Burada mübadele, sermayenin ve metaların, daha özelde biyolojik malzeme, tedavi amaçlı ürünler ve –özellikle genom araştırmaları sonrasında– *bilginin* çeşitli türlerinin dolaşımını kapsıyordu. Bun-

ların tümü, birbiriyle ilintili ancak farklı farklı biçimlerde mübadele birimleri olmanın yanı sıra, hem maddi hem de simgesel birer değer, artı-değer, ahlaki veya etik değer kaynağıydı. Söz konusu süreçte, bu mübadele biçimleri ve sistemleri arasında sürekli bir akış, yer değiştirme ve çelişki bulunduğunu ileri sürmüştüm.

Bu bölümde, biyokapitalist ifade ve eklemlenmelerin; yani hem ifade kapasite ve olanaklarının, hem de tabakalaşmış, hegemonik eylem sahalarında aktörler arasında kurulan bağların hangi söylem zemininde meydana geldiğini incelemeye başlıyorum.

Bu söylemsel alanlar, özellikle de Amerikan yüksek teknolojisinde spekülative kapitalizmin sahip olduğu hegemonya bağlamında, birden çok düzlemde oluşmaktadır. Öncelikle vaade dayalı vizyon, yani mübalağalı reklam ve halkla ilişkiler, günümüz kapitalizminin söylemsel aygıtının temel bir unsurunu teşkil eder. Yine de, yüksek teknoloji kapitalizminin kimi türlerinde, özellikle de somut ürünün (tedavi amaçlı molekül) zaman açısından ve sermaye ve kaynak yatırımı bakımından çok uzak bir ufukta olduğu ilaç geliştirme alanında, bu durumun aşırıya kaçtığı düşünülebilir. Şimdiki zamanı mümkün kılacak koşulları yaratabilmek için geleceğe dair bir vizyonun pazarlandığı vaade dayalı söylemsel alan, neoliberal kapitalizmin etik anlayışıyla olduğu kadar, yenilik ve yaratıcılık ideolojisiyle de uyumludur. Hindistan'da olduğu gibi, ilaç geliştirme sektöründe imalat kapitalizminin hâlâ hâkimiyetini sürdürdüğü bir bağlamda ise bu daha az geçerlidir.

Gelgelelim biyokapitalizmin kilit özelliklerinden bazıları da yaşam bilimlerinde gerçekleşmekte olan epistemik değişimlerden kaynaklanır. Genom araştırmaları işte burada son derece belirleyici bir bağlam teşkil eder. Burada şöyle bir iddianın izini sürmek istiyorum: Girişimci bilimin bir türü olan biyo-teknoloji, yalnızca Merton'un bilim etiği ile serbest piyasanın etik anlayışının iç içe geçmesinden ibaret olmayıp, "yaşamın kendisi"ne dair fikirlerin yeniden şekillenmesine ve böylelikle yaşama verilen değerın piyasa değeriyle iç içe geçmesine neden olmaktadır. Biyokapitalin gramerini dikkatle incelemeyi sürdüreceğ olursak, nasıl Aristotelesçi bakış yaşama ilişkin grameri bir *poiesis* olarak tahayyül ediyorsa, karşı karşıya olduğumuz yeni gramerin de yaşamı yatırım yapılacak bir alan olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Biyokapitalin kullandığı söyleme has bu yeni

zaman kipi, "gelecekte bitmiş zaman-şimdiki zaman" olarak adlandırılabilir. Geleceğe ilişkin olarak telaffuz edilen sözlerin verili durumda belirsizliğe yol açtığı bu zaman kipi, şirket beyanlarının söylemsel alanıyla olduğu kadar, bilimsel gerçek üretiminin epistemik alanıyla da bağlantılıdır. Bu tür bir gramer, kanaatimce, yaşamı bir iş planı olarak resmetmektedir.

Bu bölümde şirket söylemleri üzerinde durduk; gelecek bölümde ise gerçeğin, özellikle genom araştırmalarının ürettiği gerçeğin epistemik olarak ifade edilişi üzerinde duracağım. Son dönemde genom araştırmalarının vaade dayalı stratejik ufkunu teşkil eden kişiye özel tıbbi ele alacağım. Şirketlere ait alanın bilimin alanıyla iç içe geçtiği bir kümelenmeyi ifade eden kişiye özel tıp, hem genom şirketlerinin şimdiki zamanda değer elde etmek için yarattıkları bir gelecek tahayyülüdür, hem de genom araştırmalarının halihazırda ortaya koyduğu veya gelecekte ortaya koyması beklenen bilginin vadettiği bir geleceğe işaret eder. Kişiye özel tıbbın analizi, genom araştırmalarının ortaya koyduğu bilimsel gerçekler etrafında gelişen vaat ve fetişin analizi anlamına gelir.

4

Vaat ve Fetiş

Genom Verileri ve Kişiye Özel Tıp:
Yaşam Bir İş Planıdır

HANS-JORG RHEINBERGER taşıyıcı RNA'nın (tRNA) keşfi ve işlevi-
nin açıklığa kavuşturulması sürecini anlatırken, deneysel biyoloji-
nin içerisinde yer aldığı maddi kültürün, gerek üretilen "bilgi"nin
türü gerekse üretilme tarzı üzerinde derin bir etkiye sahip olduğunu
ileri sürer (Rheinberger 1997). Benzer biçimde, bir işlevsel genom
laboratuvarının fiziksel koşulları da genom araştırmalarının söz ko-
nusu teknoloji ve bilim dalında yol açtığı dönüşümleri yansıtır. Bu-
na bir rnek, SNP zerine çalışan başlıca temel araştırma laboratu-
varlarından biri olan Whitehead Enstitüsü İşlevsel Genom Araçtır-
maları Merkezi'dir.¹

Massachussetts eyaletinin Cambridge şehrinde bulunan White-
head Enstitüsü, akademik biyoloji araştırmaları alanında dünya a-
pında en itibarlı merkezlerden biridir. Yarı-zerk bir niteliğe sahip
olan kurumun, Massachussettes Teknoloji Enstitüsü (MIT) ile bağla-
rı vardır. Whitehead son dönemde edindiği itibarı büyük oranda HGP'
in yürütüldüğü merkezler arasında ön sıralarda yer almasına borçlu-
dur. Kamu girişimiyle elde edilen genom dizilerinin %30'unu tek ba-
şına üreten kurum, ABD'de kamu teşebbüsü olan genom merkezleri-
nin en büyüğü haline gelmiştir.² Bu koca enstitü sadece Genom Mer-
kezi'nden ibaret değilse de, Genom Merkezi mekânsal olarak White-

1. SNP'lerin tanımı için bkz. 1. bölüm.

2. İngiltere'de bulunan Sanger Merkezi de genomun yaklaşık üçte birini deşifre
ederek kamu teşebbsndeki şifre çözümü faaliyetine önemli bir katkı yapmıştır.

head Enstitüsü'nü ele geçirmiş gibi görünmektedir. Enstitünün Cambridge'deki Main Street üzerinde bulunan ilk binasına ek olarak, şehrin farklı kesimlerinde bulunan iki ayrı yapı daha Genom Merkezi'ne tahsis edilmiştir. Bu yapılardan birinde genom dizisi elde etme çalışmaları yürütülmekte, diğerindeyse işlevsel genom araştırmaları birimi bulunmaktadır. Genom dizisine dair bilginin yorumlanmasından sorumlu olan işte bu ikinci birimdir. Genom Merkezi'ne tahsis edilen her iki yapı da Lander laboratuvarının parçasıdır. Bu laboratuvara adını veren Eric Lander, Whitehead'de genom araştırmaları biriminin başkanı ve HGP'in yıldız isimlerinden biri olmanın yanı sıra, Millennium İlaç Şirketi'nin de kurucuları arasındadır.

Whitehead'in işlevsel genom araştırmaları laboratuvarının adresi Kendall Meydanı No: 1. Görüştüğüm kişi bundan "prestij adresi" olarak bahsediyordu.³ Oldukça karakersiz ve uyumsuz ofis yapılarından oluşan bu blok, kırmızı tuğladan bir dizi dükkân ve lokantanın çevrelediği gayet canlı bir meydanın tam ortasında yükseliyor.

Merkezin iç mekânı laboratuvardan çok, büyük bir şirketin ofisini andırıyor: parlak turuncu halıfleks kaplı kabul salonuna girdiğinizde sizi bir sekreter karşılıyor; laboratuvar önlükleri, kimyasal atık ve kokulardan eser yok. Bana etrafı gezdiren doktor unvanlı araştırmacının çalışma masasında dahi bu dediklerimden eser yok; bu işle uğraştığına dair tek ibare, masanın üzerindeki bilgisayar. Burası *Dilbert* karikatürlerinden fırlamış bir ofis sanki. Araştırmacının masasının gerisinde üç laboratuvar masası bulunuyor.

İşte bu masalardan birinin üzerinde, o ünlü Affymetrix çiplerinden birini gördüm ilk defa. California eyaletinin Santa Clara şehrinde bulunan Affymetrix biyo-teknoloji şirketi, GenÇip dizileri adı verilen DNA çiplerini icat eden ve üreten firmadır. DNA çipi, üzerine genlerin ilıştırıldığı 1x1 cm'lik silikon yongadan bir substrattır. Bu silikon yonga üzerinde, belli başlı olaylar ya da olay temayülle-

3. Whitehead'le irtibat kurmak bir biyo-teknoloji firmasıyla irtibat kurmak kadar zor. Berikinin aksine Whitehead'i endişelendiren, bir antropoloğun firmanın mülkiyetindeki bilgilere ulaşması değil, antropoloğun varlığının neden olacağı zaman kaybı. Dolayısıyla Whitehead'de katılımcı gözlemci sıfatıyla uzun vadeli araştırma yapma talebim, işlevsel genom araştırmaları merkezinde görevli bir laboratuvar sorumlusu tarafından resmi olarak reddedildi. Bu nedenle bana merkezi kendi isteğiyle gezdiren, doktora-sonrası bir çalışma yürüten araştırmacıya bilhassa şükran borçluyum.

rine karşılık hangi genlerin seçilip hazırlandığını görmek amacıyla, iki farklı grup veya "durum"daki gen örneğini karşılaştıran melezleme deneyleri gerçekleştirmek mümkündür. Bu olaylar çoğunlukla, bazı genlerin açılmasını ya da kapanmasını veya biyolojik bir patika meydana getiren bir biyo-kimyasal etkileşim silsilesini tetikleyen biyo-kimyasal etkileşimlerden oluşur. Başka bir deyişle çip, gen kümelerinin haritasını çıkararak gen ekspresyonuna dair genel bir görünüm sunar. DNA örnekleri silikon çipin üzerinde melezlenerek DNA çipi meydana getirilir. Hem meta hem de bilgi üretiminin nesnesi olan çip, her iki özelliğinden kaynaklanan gizem ve otoriteden payını alır.

Esasında birer makine olan DNA çipleri aynı zamanda birer deney sahası, tek bir silikon yonga üzerinde yer alan koca bir laboratuvar⁴ ve bilimsel bilginin taşıyıcısıdır. Yalnızca pek çok gen kümesini kapsayan (hatta bütün bir genom ölçeğinde) bir gen ekspresyonu profili sunan araçlar olmakla kalmayıp, bu gen ekspresyonu profilleri ile genetik özellikler arasında yeterli korelasyon bulunduğu durumda insanların hangi genetik özelliklere meyilli olduklarını öğrenmelerini de sağlarlar.

Bir DNA çipi üç kullanım alanına sahiptir: İlk olarak, tedavi geliştirme sürecinin en erken aşamalarında rasyonalizasyonu olanaklı kılar. Tedavinin hedefi olmaya aday genleri bulmaya yardımcı olmanın (gerçi çipten elde edilecek bilgi, bu bilgiye dayanarak geliştirilmesi muhtemel bir tedavinin olsa olsa en erken gelişim aşamasını oluşturur) yanı sıra, tanı amaçlı testlerin geliştirilmesinde kullanılabilir gen işaretlerini bulmaya (ki gerçekleştirmesi çok daha kolay bir iddiadır) da yardımcı olur. Dolayısıyla ikinci olarak, DNA çipleri, tanı amaçlı testlerin geliştirilmesinde kullanılabilir; bu testler "hastalığı önlemeye yönelik tıp" alanını teşkil eden teknolojilerin ve sağlık işletmesi uygulamalarının oluşumunda merkezi öneme sahiptir. Son olarak, DNA çipi gen ekspresyonu araştırmalarında *yüksek bilgi-işlem hızını* mümkün kılar: Bütün bir genom veya genom parçası ölçeğinde yapılan devasa boyuttaki paralel analizler keşif hızını kat be kat artırır.

4. Biyomedikal uygulamalar için çip üreten bir diğer şirket, (California'nın Mountainview bölgesindeki) Caliper Technologies ürünlerine "çip üzerinde laboratuvar" (ya da LabÇip) adını veriyor.

Sözelimi, Affymetrix çipinin kullanımları üzerine ilk önemli çalışmalardan biri, çipin akut miyelogenöz lösemiye (AML) akut lenfositik lösemiden (ALL) ayırt etmekte kullanılabileceğini göstermiştir (Golub ve diğ. 1999). Bu makale bir dönüm noktası niteliğindedir, zira hiçbir biyolojik önbilgiye dayanmaksızın, elli adet gene ilişkin gen ekspresyonu örüntüleri arasındaki farktan yola çıkarak bu iki kanser türünün sınıflandırılmasını sağlamıştır. Normal koşullarda tümörün sınıflandırılması için klinik, patolojik ve sitolojik tetkikler gerekirdi. Bu kanser türlerinin sınıflandırılması, doğru tedavi rejiminin seçimi açısından yaşamsal önem taşır ve iki lösemi türünün tedavi rejimleri birbirinden hayli farklıdır. Klinik açıdan farklı birer gelişim çizgisi izleyen hücreler biyopsi sırasında çoğu kez birbirine benzer bir görünüm arz eder; dolayısıyla bu iki lösemi türünün teşhisinde kullanılan alışıldık yöntemler bir dizi karmaşık testi gerekli kılar. DNA çipi, bu kanser türünün teşhisinde, görsel analize dayalı sistemlerden moleküle dayalı sistemlere geçişi mümkün kılmıştır. Bu deney kapsamında ise otuz sekiz ayrı hastadan alınan kemik iliği örneklerinde tespit edilen yaklaşık yedi bin adet gene ait faaliyetin karşılaştırmalı olarak ölçümüne olanak sağlamıştır.

Lander laboratuvarında gerçekleştirilen bu çalışma hem Affymetrix çipinin içerdiği bilimsel, daha özelde teşhise ilişkin olanaklara, hem de bu tür olanaklara vesile olan akademi-sanayi işbirliğine işaret eder. Whitehead araştırmasına finansal destek sağlayan konsorsiyum, Affymetrix'in yanı sıra, çokuluslu bir ilaç şirketi (ve onkoloji tedavisinde piyasa liderlerinden biri) olan Bristol-Myers Squibb ile, kurucuları arasında Lander'in kendisinin de bulunduğu bir biyoteknoloji şirketi olan ve bir biyo-ilac geliştirme şirketi haline gelmeyi amaçlayan Millennium Pharmaceuticals'tan oluşuyordu.

Diğer bir deyişle, DNA çipi bireyler ve popülasyonlarda veya farklı hastalık durumlarında genetik değişkenlik örüntülerinin tespitini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bunu yüksek bir bilgi işlem hızında gerçekleştirmeye olanak verir. Burada *hız* ve *bilgi* kilit önem taşımaktadır. Analizin bu derece yüksek bir bilgi işlem hızında gerçekleştirilebilmesi, çipin maddi niteliğiyle yakından ilgilidir. Silikon yonganın fiziksel özelliği ve konturlarının yanı sıra,⁵ melezleme deneylerini mümkün kılan diğer bir etken de *minyatürleştirilmedir*. Melezlemenin yoğunluğunu artırmak, bir çipten tek seferde daha fazla

bilgi elde edilmesini sağladığından sürece hız kazandırır. Yani çipin maddi yapısı, elde edilecek bilimsel bilginin niteliğini yakından etkiler. Affymetrix teknolojisinin bir dizi fikri mülkiyet hakkıyla korunmakta oluşu da bu duruma delalet eder.

Çiplere gelince, her biri küçük bir dikdörtgen kılıf içerisine yerleştirilmişti ve mikroskop slaytlarını andırıyordu. Çipler üzerinde gerçekleştirilen melezleme ve saptama süreçleri karmaşıktır ve baştan sona otomatik olarak gerçekleştirilir. Whitehead laboratuvarındaki büyük bir salonda, içine çiplerin sürüldüğü makineler bulunuyor, bu makinelerin üzerindeki düğmeler çevrilerek sonuç elde ediliyordu. Bundan başka, kendisiyle görüşme yaptığım araştırmacının masasının üzerinde, ev yapımı ucuz DNA çiplerine dönüşmek için bekleyen cam slaytlar duruyordu.

Salonun tam ortasında, spiral biçimli, sanki *Uzay Yolu* filminin 1960 yapımı versiyonundan çıkmış izlenimi veren tuhaf bir merdiven duruyordu. Alt katta "varyant" grubu tabir edilen ve mukayeseli genom araştırmalarını yürüten ekip bulunuyordu. Burası alışıldık bir "yaş analiz" moleküler biyoloji laboratuvarına daha fazla benziyordu, ancak çok daha büyüktü, bir laboratuvardan ziyade fabrikayı andırıyordu. Bu katta jellerin boşaltıldığı bir alan, silindir beher kapların dizili olduğu raflar ve bildik laboratuvar masalarının bulunduğu bir bölüm vardı. Biyo-enformatik işlerinin gerçekleştiği üst katın büyük bölümü ise birbirinden soyutlanmış ofislerden oluşuyordu. Araştırmacıyla yaptığım sohbette daha çok bu teşkilat yapısından bahsettik. Ofis mekânı hakikaten kendine has bir tarzda düzenlenmişti; "işlevsel genom araştırmaları"nın disiplinlerarası mekânı, birbiriyle pek de iletişimi yokmuş gibi görünen bu iki gruptan müteşekkildi.

Whitehead laboratuvarının mimarisi kurumsal ilişkilerin bağlamından doğmuştur: işlevsel genom araştırmaları ekibinin laboratuvar toplantılarına, aynı binanın birkaç kat aşağısında yer alan Millennium İlaç Şirketi yetkilileri de katılmaktadır. Yukarıda değindiğim gibi, Eric Lander alanın önde gelen şirketlerinden Millennium'un kurucularındandır. Whitehead laboratuvarının toplantıları, aka-

5. Affymetrix çipleri üzerinde melezleşme deneyleri fotolitografiye dayanan lisanslı bir teknoloji kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu şekillerin silikon yongaların yüzeyine aktarıldığı bu süreç entegre devrelerin üretiminde kullanılır.

demik araştırmadan elde edilen sonuçların sanayiye aktarıldığı fiziksel ortamın ta kendisidir. Bu durum, görüşme yaptığım genom araştırmacılarının pek çoğunun nezdinde, Millennium'a rekabet avantajı sağlayan önemli bir kaynaktır.⁶ Whitehead ve Millennium arasındaki etkileşim, mekânsal yakınlık ya da gayriresmi bir fikir alış-verişiyle sınırlı değildir. Whitehead işlevsel genom araştırmaları ekibini finanse eden konsorsiyum, yukarıda da değindiğim üzere, Millennium, (ürettiği DNA çipleri Whitehead tarafından yoğun olarak kullanılan) Affymetrix ve (Millennium ile onkoloji farmakogenomiği ve tedavisi alanında yakın işbirliği içinde olan) Bristol-Myers Squibb şirketlerinden oluşmaktadır. Kısacası Whitehead konsorsiyumu, ilaç geliştirme piyasasının belli başlı bileşen ve aktörlerini, bir işlevsel genom araştırmaları şirketi, bir araç şirketi (yukarı yönelimli tedarikçilerin iki ayrı türü), büyük bir ilaç şirketi ve her üçü tarafından finanse edilen ve temel araştırma sonuçlarını sanayi içindeki ortaklarıyla paylaşarak onların gelişim planlarına katkı yapan akademik bir laboratuvarla bir araya getiriyordu. Bu tür bir düzenleme, genom araştırmalarının temsil ettiği girişimci bilim çevreleri için tipik bir örnek teşkil eder.

Temeller, İddialar ve Sahalar

Kitabın buraya kadar olan kısmında ortaya attığım bir dizi ampirik ve teorik meseleyi bu bölümde açıkça ele alacağım. İlk olarak, biyo-kapital yeni şekillenmekte olan, biri ekonomik diğeri epistemik iki rejimin çakışmasından doğmuştur. Bir ikinci nokta, biyo-teknoloji ve onun genom araştırmalarında yol açtığı "devrimler"in birtakım tekno-kapitalist kurumsal yapılar oluşturmalarıdır. Bu kurumsal yapıların mümkün kıldığı analizler ve bilgi türleri "yaşamın kendisine"

6. Bu tür sahalarda elbette Lander'in kamu sektöründe çalışan bir araştırmacı olarak sahip olduğu imaja da zarar verir. Burada Millennium'un genel anlamda bir genom şirketi olmakla birlikte ana işinin gen dizisi veritabanı üretmek olmadığını, piyasanın daha aşağı yönelimli kısmında yoğunlaştığını ve nihai olarak bir ilaç şirketine dönüşmeyi amaçladığını belirtmekte fayda var. Dolayısıyla Lander'in bir yandan kamuda çalışan bir araştırmacı sıfatıyla genlerin patentlenmesine karşı çıkarken, diğer yandan bir genom şirketinin yönetim kurulunda bulunması işletme mantığı açısından bir çelişki içermiyor.

dair tanımları, kavrayışları, hatta yaşamın kendi gramerini yeniden biçimlendirmektedir. Üçüncü olarak, biyokapital, şirketlerin halkla ilişkiler faaliyetleri ve vaade dayalı gelecek vizyonlarının bilimsel gerçekle eklemlenmesinin bir ürünüdür. Bu süreçte Merton'un ileri sürdüğü bilimsel normlar, bir yandan belirleyici bir rol oynarken, bir yandan da girişimci bilimin yeni ortaya çıkan kurumsal yapılarında dönüşüme tabi olmaktadır.

Bütün bunlar, genom araştırmaları adı verilen bilim-teknik, gerek epistemolojik açıdan gerekse ilaç geliştirme piyasası ve tıbbi uygulamalar üzerinde yaratacağı muhtemel dönüşümler bakımından derinlemesine tahlil etme ve anlamının hususi bir önem kazandığına işaret ediyor. Burada bunu birkaç ayrı düzlemde yapmaya çalışacağım. İlk olarak, farmakogenomik ve kişiye özel tıp alanlarının ardında yatan mantık ve rasyonaliteyi ayrıntılarıyla ele alacağım; zira genom araştırmaları sonrası dönemde ortaya çıkan farklı fakat birbiriyle ilişkili bu iki kurumsal yapının, günümüzde genom araştırmalarının vaade dayalı stratejik ufkunu oluşturduğunu ileri sürüyorum. Daha sonra, genoma ilişkin bu teknoloji ve epistemolojilerden elde edilen bilgi türlerinin ilaç geliştirme teşebbüslerinde, bilhassa bu teşebbüslerin genom araştırmalarıyla bağlantılı kısmında yaratmaya başladığı dönüşümü; *tedavi* yerine *teşhisi* amaç edinen veya teşhisi hiç değilse zorunlu bir geçiş noktası olarak gören bir bakış açısına doğru gerçekleşen kaymayı göstereceğim.⁷

Bu tür bir bilgi, öznelliklerin şekillenmesi açısından da sonuçlar barındırır. Burada özellikle genom araştırmaları çerçevesinde bilimsel gerçek fetişizmi ile, bütün bir organizmayı, hatta kimi durumlarda bir popülasyonun tamamını temsil ettiği varsayılan gen fetişizminin çakıştığını akıld tutmalıyız.⁸ "Genom fetişizmi" sözüyle ne kastettiğimi açıkladıktan sonra bunu Marksçı meta fetişizmiyle ilişkilendireceğim. Çünkü bilimsel gerçek üretimiyle uğraşan teşebbüsle-

7. Zorunlu geçiş noktası kavramı için bkz. Latour 1987.

8. "Özne/konu" (*subject*) birbirini tamamlayan iki ayrı yöne işaret eden çift anlamlı sözcüklerden biridir. Hem bir disiplini (konu) hem de bireysel ya da kolektif olarak oluşmuş bir öznelliği ima eder. Etienne Balibar'ın (1995) vurguladığı gibi, öznenin ikinci anlamı bizzat kendi içinde çelişkili bir terimdir. Bir yandan tabi olmayı –teba olarak disipline edilen özne– ima eder; diğer yandan, bir nesneden ibaret olmayan özne anlamıyla eyleme kudretini.

rin, yeni pazarlama stratejileri ve artı-değer üretimini amaçlayan kuruluşlarla çakıştığı girişimci bilim sahası böyle bir yaklaşımı elzem kılıyor.

Bu iki değer sisteminin nasıl çakıştığını anlamanın yolu, kanatımca, *risk* meselesi etrafında nasıl eklemlendiklerine bakmaktan geçiyor. Yukarıda tarif ettiğim DNA çipi benzeri genomik temsil araçlarından elde edilen bilgiler, testin uygulandığı bireylerin gelecekte hastalığa yakalanma risklerini öngörmeyi amaçlıyor. Öte yandan biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin kendileri de birçok farklı düzlemde risk ile karşı karşıya. Bilhassa biyo-teknoloji, genom ve benzeri alanlarda, piyasada faaliyet gösteren yukarı yönelimli şirketler açısından, sermaye-yoğun ve fazlaca riskli bir piyasa içerisindeki yeni kurulmuş bir şirket olmaktan ileri gelen bir risk söz konusu. Bu şirketlerin mukadderatı, ilaç geliştirme piyasasına özgü iniş çıkışların yanı sıra, büyük ilaç şirketlerinin yaptırım gücüne de bağlıdır. Fakat ilaç geliştirme söz konusu olduğunda, büyük ilaç şirketleri dahi, Wall Street ve hisse değerlerindeki iniş çıkışlara tabi bir piyasa içerisinde, klinik deneylerin içerdiği yüksek maliyet ve büyük belirsizlik payı nedeniyle büyük bir riskle karşı karşıya kalır. Bütün bu kısıtlar, biyo-teknoloji ve ilaç şirketleri üzerinde, sahip oldukları pazarı genişletme yönünde büyük bir baskı yaratır. İlaç şirketleri açısından söz konusu pazar halen, teşhisten ziyade tedavi yöntemleri geliştirmeye yönelik bir sahayı ifade etmektedir.

Diğer bir deyişle, gelecekteki muhtemel hastalıkları önceden haber vermek yoluyla müstakbel hastaların öznelliklerini şekillendiren genom bilgisi, aynı zamanda pazarını genişletmeye çalışan ilaç geliştirme şirketleri için bu hastaları müstakbel tüketiciler olarak da şekillendirir. Joseph Dumit (2003, 2004), David Healy (1997, 2002), ve Peter Kramer (1997) gibi yazarların, psikiyatri ilaçlarının gelişimini konu alan çalışmalarında çarpıcı biçimde gösterdikleri gibi, pazardaki bu genişleme büyük oranda "tedavi" sahasının sürekli olarak büyümesiyle sağlanabilir. ABD piyasa sisteminin Wall Street'teki iniş çıkışlara bağlı koşullarında tedavi amaçlı sahadaki bu sürekli genişlemeyi değerlendirirken, kuşkusuz, AIDS ve benzeri hastalıklardan (kısmen çokuluslu ilaç şirketlerinin uyguladığı astronomik fiyatlandırma nedeniyle) ölmekte olan milyonlarca insanın bulunduğu küresel bağlamı akılda tutmalıyız. Bu hastalar alım gücünden yok-

sun olduklarından, ilaç şirketleri nazarında kayda değer bir pazar teşkil etmezler.⁹

Epistemik-teknik bir kurumsal yapı olan genom araştırmaları ve yeni ortaya çıkmakta olan bir kurumsal ve normatif yapı olan girişimci bilimin yol açtığı dönüşümlere ilişkin bu bölümdeki tartışmaya temel teşkil eden nokta, iki ayrı risk kavramının birbiriyle sürekli ilişki ve etkileşim halinde olmasıdır: Bunlardan biri, hastaların hastalık profiliyle, diğeri de piyasa riskiyle ilişkilidir. Genom araştırmalarının da dahil olduğu girişimci bilim dünyasında, bu iki risk türünün birbirini yarattığından söz edilebilir. Zira gerek söz konusu bireyler açısından, gerekse piyasadaki değeri bu türden bilginin üretimine ve buna dayanarak yapacağı hamlelere bağlı olan piyasa aktörleri açısından münferit DNA profilleri piyasa hesaplarına dönüşmüştür. Yaşam, biyokapital açısından, bir iş planıdır.

Bu bölümde, genom bilgisinin otorite gibi işleyişini "genom fe-tişizmi" olarak tanımlayacağım. Bunun anlamı, aşağıda izah edeceğim gibi, genom araştırmalarının determinist olmamasına karşın, kendimize dair kavrayışımızda genetik determinizmin devreye girmesidir. Öyleyse bilim ile "kültür" arasındaki düzlemde bir tür soyutlama devreye giriyor demektir. Friedrich Nietzsche'nin dediği gibi, "Neden' ve 'sonucu', doğa bilimleriyle ilgilenenlerin yaptığı gibi *somut şeylere* dönüştürmemek gerekir... 'neden' ve 'sonucu' salt *kavram* olarak, yani bir şeyi açıklamaktan ziyade, tarif etmek ve karşılıklı anlaşma sağlamak için elverişli birer kurgu olarak ele almak gerekir" (Nietzsche 1973 [1886]: 33).

9. Bu durumlar içinde en yaygın olarak bilinen AIDS'in pençesindeki Afrika için anti-retroviral tedavinin bulunup bulunmaması tartışmasıdır. Eylemci gruplara göre, bu malzemenin kıtlığı büyük ilaç şirketlerinin fiyat yükseltme stratejisinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda bir kez daha Hint ilaç şirketleri, kapitalist olmakla beraber bugün hâlâ ABD'den farklı bir değer düzleminde üretimini sürdüren, hegemonik piyasa sahasının doğal olduğu önkabulünü sorunlu hale getiren stratejik aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna en çarpıcı örnek, Mumbai menşeli ilaç şirketi Cipla'nın, ABD ve Avrupa şirketlerince talep edilen fiyatın birkaç kat altında bir fiyat karşılığında Güney Afrika'ya jenerik anti-retroviral ilaç gönderme teklifidir. Beriki şirketler bu teklifi fikri mülkiyet hakkının ihlali, hatta "korsanlık" olarak değerlendirmektedir. Fakat bu Hint firmalarına karşı koyma yetileri bir hayli sınırlıdır, zira kırıp geçiren bir salgın durumunda kendi piyasa çıkarlarını agresif biçimde korumaya çalışmak bir halkla ilişkiler krizine yol açabilir.

Bu kitapta genetik determinizm konusunu açıkça almadıysam da, onun hayaletinin genom araştırmaları konusu ve analizi üzerinde do-laştığına şüphe yok. Genetik determinizm, doğa/yetiştirilme tarzı savaşlarında da bir bostan korkuluğu görevi görmektedir. Sözelimi yakın dönemde, bilişim alanında tanınmış bir isim olan ve psikolo-jiyle bilişin biyolojik bir temele dayandığını savunan Steve Pinker, bütün bir kitabını yetiştirilme tarzının doğaya, kültürün biyolojiye baskınlığını savunan "çevresel belirlenimci" görüşe meydan oku-maya ayırmıştır (Pinker 2002). Bu tartışmaya girmemeyi tercih edi-yorum, zira biyo-toplumsallığın bu tür basit ikiliklere indirgenmesi çocuksu bir basitleştirme ve saflaştırmadan başka bir şey değildir. Bununla birlikte genom araştırmalarının otoritesinin ana kaynağının "genom fetişizmi" olduğunu ileri süreceğim – bu fetiş aynı zamanda, bilimsel gerçeğin olumsal, parçalı, tartışmaya açık ve sürekli gözden geçirilen bir bilgi üretim sürecinin sonucu olmasından *değil*, kat'i ve nihai olarak görülmesinden doğan otoritesiyle ilişkilidir; genin bir organizma, popülasyon veya türün tamamını temsil eden bir şey ola-rak görülmesinden kaynaklanan otoritesiyle ilişkilidir.¹⁰

Daha ziyade, Paul Rabinow'un biyo-toplumsallık kavramını be-nimsiyorum (Rabinow 1992). Biyolojik ve toplumsal yapıların or-tak bir evrim sürecinde birbirini karşılıklı olarak üretmesine odakla-nan bu yaklaşım, sosyobiyojinin sahip olduğundan çok farklı bir *nedensellik* anlayışı içerir. Burada nedensel bir izahat ile saf olum-sallığa dayalı bir açıklama arasında bir tür ikili karşıtlık kurmak ha-talı olur. Bunun yerine Weber'den (ve Rabinow'un Weber'i kullanış biçiminden) hareketle, bu değil de şu toplumsal dünyaların ortaya çıkmasına yol açan çoklu, çok katmanlı nedenselliklere dikkat çek-mek istiyorum. Pinker'ın da iddia ettiği gibi, hastalığın veya bilişin açıklaması biyolojik bir temele dayanır elbette. Benim itiraz ettiğim manevra, ister genlerin hastalık özellikleriyle ilişkisi, isterse genom araştırmalarının kapitalizmle ilişkisi söz konusu olsun, çok katman-lı ve karmaşık bir dizi etkileşimin (ki gerek genetik düzleminde ge-rekse "genetik" ve "çevresel" etkenlerin etkileşiminde de aynı çok katmanlılık geçerlidir) basit bir çizgisel ilişkiye indirgenmesi, yani

10. Richard Dawkins gibi sosyobiyologların çalışmaları bu anlayışa özellikle inandırıcılık sağlıyor (bkz. örneğin Dawkins 1976).

Nietzsche'nin deyiimiyle neden ve sonucun "somut şeyler"e dönüş-türülmesidir.

Moleküler genetik ve genom biliminde, hatta (belki de bilhassa) akademik genom çevrelerinde bu tür bir indirgemeciliğin söz konu-su olduğu şüphe götürmez. Bunun bir örneği, Genom Araştırmaları Enstitüsü'nün 2002 yılında Miami'de düzenlediği konferansta açık-ça görölüyordu. Bu konferansta, kamu sektörü genom araştırmala-rının önde gelen isimlerinden biri, Baylor Tıp Okulu'na bağlı İnsan Genom Projesi merkezinin müdürü Richard Gibbs, HGP'in genel ilerleme raporunu sundu. Konuşma, herkesin görevini nasıl layıkıy-la yerine getirdiği, işin güç kısmının daha yeni başladığı, kamu te-şebbüsleri ve özel girişimin olması gereken işbirliğini sergilediği gibi beylik laflardan oluşuyordu. Fakat sonlara doğru, Gibbs'in bir sonraki adımda yapılması gerekenin genler ve hastalıkları ilişkilendirme olduğunu söylemesiyle ilginç bir doğrultuya saptı.

Gibbs, tek bir gene bağlı beş bin hastalık türünün bulunması ihti-maline dair *bilimsel* bir iddia ortaya attı. Üstelik iddiasını destekle-mek için bilimsel literatürden kanıtlar sunuyordu: *Nature Genetics* gi-bi dergilerde yayınlanan ve sayıları giderek artan makalelerde "hasta-lığa neden olan gen ve mutant"lardan bahsediliyordu, ki bu da basit bir korelasyona işaret ediyordu.¹¹ Gelgelelim bu iddiası sert bir bi-çimde eleştirildi. Celera Genomics'in üst düzey yöneticisi Craig Ven-ter söz alarak, belli bir hastalıktan tek bir genin sorumlu olduğunu ileri sürmenin, o meşhur fıkrada olduğu gibi, gecenin bir yarısı nere-de düşürdüğünüzü bile bilmediğiniz anahtarlarınızı sırf aydınlık di-

11. Örneğin *Nature Genetics*'in Eylül 2000 sayılı nüshasındaki makale ve ya-zışmaların başlıklarına bakın: "MKKS mutasyonu Bardet-Biedl sendromuna ne-den oluyor" (Slavotinek ve diğ. 2000); "CDHI destekleyicisinin methylastonu ka-lıtsal yaygın gastrit kanserinde ikinci genetik isabet noktası" (Grady ve diğ. 2000); TGFBI'de alana özgü mutasyonlar, Camurati-Engelman hastalığına yol açıyor" (Kinoshita ve diğ. 2000); "Harmonin bozukluğu, PDZ alanını içeren protein iç ku-lak duyarlı kıl hücrelerinde kopyalanan tip 1C Usher sendromunun nedeni" (Bit-ner- Glindicz ve diğ 2000a; "çocuk hiperinsülinizmi enteropati ve sağırılığa neden olan çekinik bulaşıcı gen eksilmesi Usher tip 1C genini tespit ediyor" (Bitner ve diğ 2000b); MKKS mutasyonu obezliğe, retinal distropi ve Bardel-Birdet sendromuy-la ilişkili retinal gelişim bozukluğuna yol açıyor" (Katsanis ve diğ. 2000); "Bayağı PPARPro12Ala polimorfizminin 2. tip diyabet riskinde azalmayla ilişkili olduğu tespit edildi" (Altshuler ve diğ. 2000), vb.

ye sokak lambasının altında aramaya benzediğini söyledi.

Eğer bilimsel bir dergide ele alınan herhangi bir konuyu bilimsel bir gerçek kabul etmek gerekiyorsa, genetik belirlenimciliğin de bilimsel bir gerçek olduğuna hükmetmeliyiz. Fakat genetik belirlenimcilik aynı zamanda, Craig Venter'ın ima ettiği gibi, şeyleştirilerek gerçeklik kazandırılan bir kurmacadan ibarettir. Kamusal bir DNA dizisi veri bankası olan GenBank'ın ilk kuruluş aşamasında çalışmış olan araştırmacılardan biri, daha sonraki bir görüşmemizde, Gibbs'ın konuşmasından düpedüz tiksinti duyduğunu ifade etmişti; tek bir gene bağlı bir hastalıktan söz etmenin tanımı gereği imkânsız olduğunu, zira her hastalığın farklı bireylerde farklı zamanlarda ortaya çıkmasının, hastalığın ortaya çıkışını düzenleyen birden fazla gen olduğunu gösterdiğini söylüyordu. Dahası, "tek gene bağlı hastalık" kavramının GenBank'ta sınıflandırma amaçlı bir kategori olarak geliştirildiğinden, karmaşık olmadığı söylenebilecek genleri ifade etmek için kullanılan bir kısaltma olduğundan bahsetti. Veritabanının inşa edilebilmesi için bu tür kısaltmalar şarttı. Güvenilir ve tanınmış bir araştırmacının, sırf sınıflandırmada kolaylık olsun diye ortaya atılmış böyle bir tekniği bilfiil suistimal ederek tek gene bağlı beş bin adet hastalık türünün var olduğu "gerçeği"ni dile getirmesi ise esef vericiydi.¹²

Nietzsche'nin "elverişli kurgular" tabiri buradaki durumla tam tamına örtüşüyor. Genetik belirlenimcilik gibi şeyleştirici ifadelere karşı ikna edici bir sav öne sürmek istiyorsak, bilimsel yöntemle elde edilen "gerçeğin" içeriğini hedef almak yerine, olumsal müzakereler, tahmin yürütme ve sürekli yeniden gözden geçirme ile ilerleyen bir süreç olan araştırma yöntemini, gerçek dünyanın doğal, şaşmaz ve şeffaf bir temsiliymişçesine yücelten, ve böylece karmaşık, duruma bağlı ve birden fazla etkene dayalı (bu örnekte biyolojik) süreçleri şeyleştirerek bir neden-sonuç olgusuna indirgeyen saflaştırma manevrasını sorgulamak gerekir. Bruno Latour'un modernitenin semptomu olarak gördüğü şey işte bu saflaştırma çabasıdır (Latour 1993) ve tam da bu şeyleştirici müdahalelerin bir araya gelmesiyle fetişist süreç ortaya çıkar. Dolayısıyla burada "genom fetişiz-

12. Sınıflamanın toplumsal sonuçları hakkında daha geniş bir analiz için bkz. Bowker ve Star 2000.

mi"ne getirdiğim eleştiri, genlerin hastalık özellikleriyle ilişkisini (ki Richard Gibbs'in yukarıda bahsettiğim konuşmasında tasvir ettiğinden çok daha karmaşık olduğuna inanıyorum) değil, hiç de doğal olmayan biçimde bir araya gelen bu ilişkileri, doğal, tam bir otorite ve şeylerin "gerçekte" olduğu gibi bir tasviri biçiminde gösteren manevra ve süreçleri hedef alıyor.

Genom araştırmalarının özne oluşumunda devreye giren soyutlama biçimlerinden bir tanesi, bilimsel gerçeğin *üretiminde* rol oynayan ve bir bağıntıyı nedensel bir ilişki biçiminde ortaya atan bir kısa yol biçimini alır. İlkiyle ilişkili ikinci bir soyutlama biçimi ise, özne oluşumunun "nesnel" bilimsel gerçeğe isnat edilmesidir, ki bu nesnel gerçeğin üretimi bir kara kutu içinde olup biten bir süreçtir. Joseph Dumit bu ikinci tür soyutlamaya "nesnel benlik inşası" adını verir ve buradaki nesnelliği şöyle tarif eder:

Nesnel benlik kişinin kendisine dair aktif bir kategoridir; uzman bilgisine isnaden geliştirilir ve gerçeğe isnaden sahiplenilir. Nesnel benlik aynı zamanda insan doğasına ilişkin, hem bilimsel hem de popüler, insanda somutlaşan bir teoridir. Nesnel benlik inşası, kişinin kendine dair yeni bir nesnel bilgi üretiminin gerçekleştiği sahanın ikircikli niteliğine dikkat çeker. Bir bakış açısına göre bilim, kim olduğumuzu nesnel olarak tarif eden gerçekleri üretir, biz de bunları benimseriz. Başka bir bakış açısına göre ise, benliklerimizi medya aracılığıyla bize ulaşan gerçekleri kullanarak kendimiz şekillendiririz ve benliğe ilişkin bu kategoriler daha sonra insan doğasına dair yeni teorilerin inşa edileceği kültürel zemini oluşturur.¹³

Dumit'in nesnel benlik inşası fikri, özne oluşumunun "nesnel" bir söylemle karşılaşmadan doğduğu, bu nesnel söylemin fetiş üreten yüksek otoritesini nesnel addedilmeye borçlu olduğu bir durumda, nesnel ve öznel arasındaki ikircikli diyalektiğe dikkat çekiyor. Üstelik bu nesnel bilgi –kişiye özel tıp ya da pozitron emisyonu tomografisine (PET) dayanan tetkik gibi örnekler (Dumit'in yukarıdaki pasajda analiz ettiği vaka budur) düşünülecek olursa– tam da bu özneleri bilgilendirmek amacıyla yaratılmıştır. Diğer bir deyişle bilgi, öznelere vareden zemini teşkil eder, aynı zamanda bilginin kendisi de söz konusu öznelere elde edilen enformasyondan meydana gelir. Aynı anda hem özneye bağlı hem de nesnel olan böylesi bir bilgi aracılığı-

ğıyla öznenin oluşumu, bu bilgiye atfedilen *gerçeklik* sayesinde mümkün olmaktadır. Son derece otoriter olan bu ifade otoritesini bilimsel olarak türetilmesinden alır.

Nesnel benlik inşasının *öznesi* daha derinlemesine araştırılması gereken önemli bir kategoridir. Dumit'in tartışması, işaretlenmemiş "benlik"ten, "insan doğasına ilişkin yeni teorilerin türetileceği kültürel zemini" oluşturan kişi kategorilerine (ki bunların kendisi de birer *gerçek* addedilmekten dolayı performatif bir güce kavuşur) doğru ustalıklı bir geçiş yapar. Diğer bir deyişle, bilimsel bilgi bu işleyişini evrensel olmasına, kültüre özgü *olmamasına* borçludur. Gelgelelim bu bilginin öznelere seslenme biçimi özgüdür. Kişiye özel tıbbın "öznesi"nin işaretlenmiş veya kimliği ifşa edilmiş olması gerekmemekle birlikte –zira DNA çipi gibi bir teknoloji herhangi bir bireyin genetik profilini ve buradan hareketle gelecekteki hastalık ihtimallerini açıklayabilir– DNA çipi benzeri genom teknolojilerinin uygulanma biçimi aslında hayli özgül koşullara sahiptir ve sözgelimi ABD ve Hindistan arasında, tahmin edileceği üzere, değişkenlik ve tutarsızlıklar sergiler.

Bu bölümde, genom fetişizminin öznesi sözüyle, aksi belirtilmedikçe, DNA çipi benzeri bir teknoloji sayesinde gelecekteki sağlık ya da hastalık durumu hakkında bilgi edinen bir Amerikalıyı kastediyorum. Böyle bir öznenin, müstakbel bir hastaya dönüştüğünü öne süreceğim. Fakat kişiye özel tıbbın biyokapitalist bir kurumsal yapı oluşu, üretilmekte olan epistemoloji ve teknolojilerin –bilhassa ABD bağlamında– üstbelirlenime uğrayarak birer meta haline gelmesi, dolayısıyla tüketilebileceği bir pazara ihtiyaç duyması olgusuna dikkat etmeyi gerektiriyor. Diğer bir deyişle, kendisini nesnel olarak inşa eden, (Amerikalı) müstakbel bir hastanın daha şimdiden müstakbel bir müşteri olduğunu ve iç içe geçen bu iki öznenin, ABD bağlamında kişiye özel tıbbın rasyonelitesini teşkil ettiğini ileri süreceğim.

Hindistanlı popülasyonların kişiye özel tıbbın müşterisi haline gelmesi ihtimal dahilindedir. Kişiye özel tıbbın şeyleşmiş "Hintli öznesi"ni hiç tereddütsüz müstakbel bir hasta veya müşteri olarak tahayyül etmek mümkün hale geldiğinde, Hindistan'ın küresel bir oyuncu olma yolundaki arzusu da kuşkusuz gerçekleşmiş olacaktır. Bununla birlikte, 2. Bölüm'de ileri sürdüğüm gibi, biyokapitalin işleyişini mümkün kılan küresel asimetri eksen, genom araştırmaları

alanında Hintli nüfusu *tüketici*den ziyade *denek özne* gibi bir konumun beklediğini ima ediyor. Sözgelimi Mumbai'nın Parel bölgesinde yeni kurulan bir Hint firması olan Genomed'de yürütülen farmakogenomik deneye katılan bir gönüllünün genom profili farmakogenomik bir analizde kullanılacak, bu analizin sonuçları da büyük olasılıkla Batılı bir biyo-teknoloji ya da ilaç şirketinin yürüttüğü klinik deneylerde değerlendirilecektir. Parel'de yürütülen farmakogenomik deneylerin yarattığı öznellik biçimlerini 2. Bölüm'de tartışmıştım. Bu bölümde ise genom verileriyle kendini nesnel olarak inşa eden (büyük ihtimalle Amerikalı) müstakbel hastaların, yani müşterilerin öznelliklerinin oluşumuna odaklanacağım.

Böylelikle, coğrafi konumu ne olursa olsun, biyokapitalist gelişmelere tabi kılınması ihtimal dahilinde olan tanımsız bir "özne" –ki bugün itibarıyla, Amerikalı veya en azından Batılı neoliberal bir özne olması büyük olasılıktır– üzerinden öznelliği kavramsallaştırmam mümkün olacak.

Buradaki sorun şudur: Epistemik ve iktisadi rasyonalitenin çakışmasından doğan öznellik türlerini kavramsallaştırmak mümkündür; sözgelimi (bu bölümde tarif edeceğim) kişiye özel tıbbın öznellerinin biyokapital tarafından hem müstakbel birer hasta hem de müstakbel birer müşteri olarak şekillendirilmesi buna örnek gösterilebilir. Üstelik, bu tür teknolojilerin küresel yayılma alanına ve küresel ölçekte bu teknolojilere duyulan arzuya bakılacak olursa, kişiye özel tıbbın, Hintli özneleri de Batılı (neo)liberal öznelerle benzer biçimde belirlemesinin önünde hiçbir engel yok gibi görünmektedir.¹⁴ Gelgelelim, buraya kadarki kısımda tartıştığım gibi, küresel biyo-sermayenin halihazırdaki yer seçme eğilimleri, kişiye özel tıbbın Hintli öznellerinin öncelikle denek özneler olarak belirlenmesine yol açmaktadır (tıpkı ABD'de kişiye özel tıbbın siyah Amerikalı veya benzer şekilde damgalanmış popülasyon kategorilerine mensup öznellerinin durumunda olduğu gibi).

14. Herhangi bir açıdan mimlenmiş olmayan bu Batılı (neo)liberal öznenin, zorunlu olarak değilse bile, büyük ihtimalle beyaz olduğu da vurgulanmalı. Genom gibi epistemoloji ve teknolojiler ırk açısından devasa boyut ve sonuçlar içerir, bu kitapta bunların analizine girişmiyorum. Bu önemli konu hakkında bkz. Duster 2003; Kahn 2000; Montoya 2003; Reardon 2001, 2004.

"Öznellik"i teorik açıdan açıklayacağımız bu bölümde, kavramı "mekândan bağımsız" olarak ele almakta beis yokmuş gibi görülebilir; gelgelelim Parel'deki bir deneye katılan bireylerin, denek öz-neler olarak bulundukları konum, onları "Hintli" öz-neler olarak işaretler. Bu durum etnografya ve teori açısından önemli bir soru teşkil eder.

Etnografya, başlangıcından bu yana, analitik ve ampirik gücünü, teorinin muğlak genellemelerine terk edilen sorunları belli bir yerellik ile ilişkilendirme ve özgül biçimde tarif etme yetisine borçludur. Zira bu genellemeler teorileştirilen sistem, rejim ve süreçlerin fiili ve tekil tezahürlerini açıklamakta çoğu kez yetersiz kalır. Bununla birlikte, genel anlamıyla bilim, analitik ve ampirik gücünü evrensellikten, yani bir deneyin nerede gerçekleştirildiğinden bağımsız olarak aynı bilimsel *gerçeği* üreteceği varsayımından alır.

Diğer bir deyişle, örneğin bir DNA çipi, ister Parel'de yaşayan iş-ten çıkarılmış Hintli bir fabrika işçisine, isterse Palo Alto'daki bir biyo-teknoloji şirketinin üst düzey yöneticisine ait farmakogenomik profil analizinde kullanılsın, (elde edilen enformasyonun tikel içeriği elbette farklı olmakla birlikte) bireyler arasındaki genetik değişkenliğe dair aynı *gerçeği* üretecektir.

Dolaşımı konu alan ilk iki bölümde, Amerikan neoliberal serbest piyasa ekonomisine ilişkin belli bir tahayyülün Hintli aktörlerce harfiyen taklit edilmesi durumunda dahi, bizatihi bu taklit edimi nedeniyle tezahür koşulları arasında farklılıklar doğacağını ve bunun iki yerellik arasında tutarsızlıklara yol açacağını özellikle vurgulamıştım. Benzer biçimde burada da, bir epistemik sistemin aynen kopyalanması –ister Hindistan'da ister ABD'de uygulansın, bilim kesinkes sabit kalacağı halde– iki ayrı bağlamda, örneğin öznellik bakımından, birbiriyle bağdaşmayan tezahürlere yol açar. Öyle ki bunlardan biri (Hintli olan) tikel, yerel, olumsal ve "ampirik" olarak değerlendirilir ve kayda geçerken, diğeri (Amerikalı olan) genel, epistemik rasyonaliteye uygun, mekândan bağımsız ve "teorik" olarak değerlendirilir ve kayda geçer.

Demek oluyor ki, eğer biyo-politik (ve bu vakada biyokapitalist) oluşumlar bu bölümde yapmaya çalıştığım biçimde teorileştirilebilirse –bunun, örneğin Hindistan'daki tezahürünün teoriden önemli ölçüde sapma göstereceği not düşülerek– Hindistan gibi bir "istis-

na"yı açıklamak ve bu tür istisnai durumların salt olumsuzluğa indirgenemeyecek yapısal temayülleri ifade ettiği noktasında ısrar etmek nasıl mümkün olabilir? Başka bir deyişle, teorik bir kavram olan biyo-politiği dikkatle inceleyecek olursak eğer –ki bunu yapmamız gerekir– "başka bir yerdeki biyo-politiği" o "başka bir yerdeki" teza-hürlerini olumsuzluğa indirgemeksizin nasıl açıklayabiliriz?¹⁵

Farmakogenomik ve Kişiyne Özel Tıp

Vaade dayalı kişisel tıp, yaşam bilimlerinin mübalağalı reklamı karşısında genom araştırmalarının hayal edebileceği son kerteği oluşturur. Bu açıdan, bir önceki dönemde adeta Kutsal Kase addedilmiş olan genom dizileri çözümlemesinin mertebesine yerleşir. Bu kısımda, kişiyne özel tıp hakkında genel bir özet sunmak istiyorum. Kişiyne özel tıbbın vizyonunu kullanarak genom araştırmalarının bilimsel bir gerçek oluşturmaktan bahsedeceğim ve bu gerçeğe eşlik eden fetişizm sayesinde genom araştırmalarının öznellikleri şekillendirme yetisi kazandığını ileri süreceğim. Ardından, bu gerçeğin üretim, tüketim ve öznellik arasındaki ilişkileri anlamak açısından ne tür bir ipucu sunabileceğini tartışacağım.

Tıbbın kişiyne özel hale gelmesi mevzusu, genom sonrası ilaç geliştirme alanının kalbini oluşturur. Hastalığın teşhis ve tedavisinde "genetik yaklaşım" tabir edebileceğimiz yöntem şu basamaklardan oluşur: İlkın, genetik bir bileşene sahip olan hastalığın tespiti; ikinci olarak, hastalığa yol açan gen(ler)in bulunduğu belli kromozom bölgelerinin tespiti; ve üçüncü olarak, hastalıkta rol oynayan gen(ler)in tespiti. Bu noktada, hastalığa yol açan gen(ler)in hastada bulunup bulunmadığını saptamak üzere bir tanı yöntemi geliştirilerek hastanın söz konusu hastalığa yatkınlığı saptanabilir. Diğer bir seçenek, genin kendisini ilaç olarak kullanmaktır (gen terapisi); son olarak, hastalığın biyolojik mekanizması çözümlenerek hastalık etiyolojisinin moleküler işleyişini hedef alan rasyonel bir tedavi geliştirilebilir. Bunun dışında, tanı amaçlı tetkikler, hastalığın başlangıcını önleyecek ted-

15. Bu iddia Lawrence Cohen'la konuşmalarımız sırasında gelişti, kendisine çok teşekkür ediyorum. "Başka yerdeki biyopolitika" tabiri ve bu iddiamın sonunda sorduğum sorular, büyük oranda kendisi tarafından formüleştirildi.

birlerin ilk adımını teşkil edebileceği gibi (ki müdahale içerebileceği gibi, salt yaşam tarzında değişikliklerden ibaret de olabilir bu), farmakogenomik denen alanın öncülü de olabilir. Farmakogenomik, bir bireyin belli bir ilaca vereceği, irsi olarak belirlenmiş tepkiden hareketle kişiye özgü bir reçete ve ilaç rejimi geliştirmeyi ifade eder.¹⁶ Elbette bu yeniliklerden bazıları diğerlerine göre daha kolay uygulama bulacaktır. Sözgelimi tanı amaçlı tetkiklerin geliştirilmesi nispeten pürüzsüz bir süreçtir. Hastalığın altında yatan biyolojik mekanizmadan hareketle hedefe yönelik bir tedavi geliştirmek ise çok daha karmaşık bir süreci gerektirir, zira bir hastalık daima birden çok etkene bağlı, karmaşık ve moleküler düzlemde anlaşılması güç bir hadisedir. Kaldı ki tam olarak anlaşıldığında bile, hastalığı hedef alıp tedavi etmek kolay değildir. Gen tedavisi, gen nakli için en uygun yöntemin bulunamamış olmasından dolayı sekteye uğramış; dahası gönüllü bir deneğin, Jesse Gelsinger'ın 1999'da bir klinik deney sırasında ölmesi de bu alandaki ilerlemenin önünü kesmiştir.

Genom araştırmalarının "tarihçesi" veya "geleceği" hakkında konuşup yazan çoğu bilim erbabı, bu yeniliklerden bazılarının diğerlerine göre daha yakın bir zamanda gerçekleştirilebilir olduğunu kabul etmektedir. Francis Collins ve Victor McCusick bu durumu şöyle özetler: "Genetik bir yaklaşımın ne kadar sürede bir hastalığın teşhis ve tedavisine uygulanabileceği, araştırmaya ne miktar yatırım yapıldığına ve hastalığın altında yatan biyolojik karmaşıklığa bağlı olarak bir hastalıktan diğerine farklılık gösterecektir... Yani teşhis alanındaki fırsatlar oldukça hızlı bir biçimde yaşama geçirilebilir, fakat bunlardan azami klinik faydanın elde edilebilmesi, ancak yüksek risk altındaki hastalar üzerinde etkili olacak koruyucu tedbirlerin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır... Genel olarak, gen varyantlarının tespitinden elde edilecek tedavilerin genelgeçer tıp sahasına ulaşması çok daha uzun zaman alacaktır" (Collins ve McCusick 2001: 543). Oysa ben burada, asıl sorunun bu zamansallığın ta kendisinde –genom alanındaki bu yeniliklerin yaşama geçme süreleri arasındaki farkta– düğümlendiğini iddia ediyorum. Yukarıdaki gibi hayli doğrusal ve birbirine denk bir dizi sonuçtan oluşan bir tablo, bu noktanın

16. Bu basamakları Collins ve McCusick'in (2001) çalışmasından özetle aktarıyorum.

gözden kaçmasına neden olmaktadır. Genom sonrası ilaç geliştirme alanında etnografik bir pencere ve siyasi bir alan açmak için, tedaviye geçişte yaşanan bu gecikmelere dikkat etmek gerekir. Bu gecikmeler sırasında dünyada cereyan eden olaylar silsilesi, "tam anlamıyla" tedavi amaçlı bir uygulamanın yaşama geçip geçmeyeceğini, bunun nasıl ve ne zaman olacağını belirler. Collins ve McCusick'in bu makalesindeki gibi, Sovyet tarzı beş-on yıllık kalkınma planlarını andıran planlar yapmak, böyle bir etnografik pencereyi kapatıp bunun yerine de kristal küreye bakıp geleceği okumak gibi amiyane bir alternatif sunar (bununla birlikte, önceki bölümde tartıştığım gibi, bu tür tahmin usulleri de kendi etnografik penceresini ve siyasi sahasını yaratma gücüne sahiptir).¹⁷

Gerek sezgisel bir bakışla gerekse etrafında cereyan eden mübalağalı reklam furyasına bakıldığında, kişiye özel tıbbın çok sayıda fayda getireceği aşikâr görünmektedir. Bir kere, ilaç tedavisinin tek tek bireylere özgü olarak düzenlenmesi kuşkusuz hastaların yararına olacaktır: daha etkili ilaçlar, daha kesin reçeteler ve daha olumlu tedavi sonuçları. Bunun yanı sıra, sürece dahil olan şirketler açısından da ilaç geliştirmenin çeşitli aşamalarında elde edilecek faydalar mevcuttur. Daha yüksek başarı oranı, ilacın daha kısa sürede piyasaya sürülmesi, maliyette düşüş ve pazar payında artış bunlar arasında sayılabilir.

Bu bölümde böyle faydalar üzerine inşa edilen mübalağalı reklamı ele alacağım ve bunu farmakogenomik vaadin temel çelişkisi bağlamında değerlendireceğim. Bu çelişki, tıbbın kişiye özel hale geldiği bir dönemde ilaç piyasalarındaki parçalanma biçiminde ortaya çıkar, zira piyasanın salt hastalık türlerine göre değil hedef popülasyona göre de ayrışması söz konusudur. Fakat en baştan vurgulamak isterim ki bir önceki bölümde de değindiğim gibi mübalağalı reklamı irdelerken yapılması gereken, bunun boş bir vaatten ibaret olduğunu ifşa etmek değildir. Mübalağalı reklamın analizi, tedavi alanında elde edilmesi beklenen faydaların, biyokapital piyasasında "her iki tarafın da kazandığı" fırsatlar ile nasıl iç içe geçtiğini

17. Alan araştırmam sırasında düzenli olarak dikkat ettiğim bir nokta, şirket aktörlerinin kamudaki araştırmacılara kıyasla etnografik açılımı çok daha iyi kavramasıydı. Zira şirket aktörleri toplumun farkında olmaya mecbur kalır sık sık her ne kadar sorunlu bir biçimde de olsa.

izah etmelidir. Bu bölümün geri kalan kısmında bu iç içe geçiş argümanını, bunun doğurduğu sonuçları ve yarattığı hissiyatı genom fetişizmi kavramı bağlamında ele almaya çalışacağım.

Bu noktada farmakogenomik ile kişiye özel tıbbi birbirine eşitleme hatasına düşmemek gerekir. Kişiye özel tıp, farmakogenomiğin eşdeğeri değildir, farmakogenomik ve tahmin amaçlı tetkiklerin bir bileşimidir. Farmakogenomik, hastalığın temel nedenleri hakkında kapsamlı bir açıklama sunmak gibi bir amaç taşımaz: Temel amacı, tedaviye yönelik müdahaleyi gerek farmakokinetik (hastanın bünyesinin ilaca nasıl tepki verdiği) gerekse farmakodinamik (ilacın hastanın bünyesi üzerindeki etkisi) açısından en etkin düzeye çıkarmaktır. Gelgelelim farmakogenomik, kişiye özel tıbbın yakın gelecekte en ivedilikle yaşama geçirilecek, en pratik uygulaması olacağına benzer. Zira genetiğin hastalık üzerindeki etkisi ile ilaç işleyişi üzerindeki etkisi arasında önemli farklar bulunur. En büyük fark, hastalığın genetik etiyolojisinin çoğu kez fevkalade karmaşık olmasıdır. Bunun yanı sıra, hastalığa neden olan genleri yaratan mutasyonların çok nadir gerçekleştiği düşünülecek olursa, münferit bir genin tedavi veya tanı açısından değerinin epeyce sınırlı olduğu ortaya çıkar. Yapılması gereken, olası hastalık imleyenlerini içeren gen dizilerini tespit ederek bütünsel bir tarzda araştırmaktır.

Öte yandan, münferit gen etkisinin pek çok sıradan ilacın vücuttaki tepkimesini önemli oranda değiştirdiği gözlenmiştir. Sözelimi metabolizma üzerindeki genetik etkilerin farmakokinetiği değiştirdiği, ilaç tepkimesinin izlediği yollar üzerindeki genetik etkinin ise farmakodinamiği değiştirdiği gözlenmiştir. İlk gruba dahil olan değişimlerin çoğunun, ilaç metabolizması enzimlerini kodlayan genlerden oluştuğu saptanmıştır. Bu enzimlerin çoğu sitokrom P450 oksidatif enzimler sınıfına dahildir (gerçi sitokrom P450 tarafından tepkimeye uğratılmayan küçük bir grup ilaç da mevcuttur). Sonuç olarak, ilaç etkileşimine ilişkin genetik çalışmalar, hastalık patogenezi-ne ilişkin genetik çalışmalara kıyasla muhtemelen daha yüksek ticari değer getirecektir.

Moleküler genetik çeşitlilik ve bunun ilaç etkileşimiyle ilişkisi yeni bir araştırma alanı değildir. Gelgelelim yakın dönemde, genetik çeşitliliğe dair temel bir araştırma alanı olan *farmakogenetikten*, genom araştırmalarında gerçekleşen devrim sonucunda ortaya çıkan,

ticari bir saikle hareket eden, sanayileşmiş ve yüksek bilgi-işlem hızına dayalı bir bilim dalı olan *farmakogenomik* alanına doğru tarihsel bir kayma gerçekleşmiştir. Farmakogenetikten farmakogenomiğe doğru bu kayma, *gözleme* dayalı bir yaklaşımdan *sürece* dayalı bir yaklaşıma geçişi ifade eder. Bir kez daha, bu girişimin yüksek bilgi-işlem hızına dayalı niteliğini vurgulamak gerekir. Temel özelliği hız olan bu yaklaşıma yönelik arzu ve onun yaşama geçirilmesi, genom araştırmaları gibi endüstrileşmiş bir yaşam bilimleri dalında yalnızca bilgi *üretimi* paradigmalarında bir değişim yaratmakla kalmamış, daha ileride göstereceğim gibi, üretilen bilginin bizatihi *doğasını* da değiştirmiştir.

Bir kavram olarak farmakogenetik ilk olarak daha 1957'de, Arne Motulsky tarafından ortaya atıldı. Terim bu haliyle ilk kez 1959'da Friedrich Vogel tarafından kullanıldı; konuyla ilgili ilk kitabı ise Werner Kalow 1962'de yazdı. Kalow kalıtsal olarak edinilmiş özelliklerin insan popülasyonlarının ilaca verdiği tepki ya da toksiteyi etkilediğini doğrulayan birkaç örneği belgeliyordu. Nitekim çoktandır alışkın olduğumuz, sıradan bir tıp muayenesi sırasında ailenin geçmiş sağlık kayıtlarının alınması uygulaması da, hastanın genetik profilinin –pek az biliniyor olsa da– tedavi amaçlı müdahale seçiminde etkili olduğu anlayışından temellenmiştir.

Süreç temelli farmakogenomik yaklaşıma geçişin sağladığı avantaj, fenotipte tespit edilecek bir değişimden bağımsız olarak uygulanabilmesidir. Diğer bir deyişle, hastalığın altında yatan genetik nedenleri araştırmaya başlamak için önce bir patolojinin ortaya çıkmasını beklemek gerekmez. Genetik değişkenliği araştırma yoluyla gelecekteki muhtemel bir hastalık tahmin edilebilir (bu noktayı bir sonraki bölümde ayrıntısıyla ele alacağım). Bu dönüşümün altında yatan temel itici güç büyük ölçüde teknolojiden kaynaklanır, yani gen analizinde yüksek bilgi-işlem hızına dayalı yöntemlerin mümkün hale gelmesidir.

Farmakogenomik süreç üç basamaktan oluşur. Bunların ilki, *genlerin içindeki çoklu değişkenliğin keşfi ve tanımlanmasıdır*. Bu keşfe olanak sağlayan güçlü bir işaret, 1. Bölüm'de tarif ettiğimiz SNP. *Tespit edilen* bu SNP'ler daha sonra, ilaç etkileşiminde görülen ve klinik olarak saptanmış değişkenlikle *bağıntılandırılmalıdır*. Bunun ardından, SNP'ler, bir hastanın belli bir ilaç etkileşimi türüyle

bağıntılı olduğu tahmin edilen şu veya bu genetik profile sahip olup olmadığını saptayan *tetkiklerin* geliştirilmesinde kullanılabilir.

Genetik değişkenliğin analizinden bu analiz sonucuna en uygun ilacın üretimine kadar uzanan süreç üç adımdan oluşur: hedefin tespiti, hedefin niteliğinin tarif edilmesi ve hedefin doğrulanması (Jazwinska 2001). Bu üç adımdan her biri farklı teknolojiler ve işletme modelleriyle ilişkilendirilir. Biyokapital hakkındaki daha genel savım açısından asıl önemli olan noktaysa, bu farklı adımlar izlenirken hız ve bilgi arasında ortaya çıkan temel bir çelişkidir. Burada yeterli bilgiye sahip olmamaktan kaynaklanan darboğaz, göz açıp kapayana kadar, çok fazla bilgiye sahip olmanın yarattığı bir darboğaza dönüşür.

Hedefin tespiti, genom araştırmalarına biçilen geleneksel (buna bugün neredeyse "tarihsel" de diyebiliriz) rolü oluşturur ve "ilk nesil" genom şirketleri ya da hedef ID şirketleri olarak söz ettiğim girişimler tarafından yaygınlaştırılmıştır. Gelgelelim insan genomunun taslağı elde edildikten sonraki bir yıl içerisinde –ki söz konusu şirketlerin faaliyete geçmesinden beş-altı yıl sonrasına tekabül eder– genom yöntemiyle yeni ilaç keşfi ve ilaç geliştirmede hedef tespitinin asıl darboğaz olmaktan çıktığı açıkça görüldü. Gerçekte hedef tespiti, tam da başarıya ulaşması nedeniyle bir dizi yeni soruna yol açmıştı: Asıl güçlük, yeni hedeflerin ortaya çıkarılmasına değil, ilk dönemde keşfedilen portföylerin baş edilebilir boyutlara indirgenmesi ve hangi hedeflerin en yüksek başarı olasılığına sahip olduğunun belirlenmesine ilişkindi artık. Moleküler bozuklukların tespit edilmesi hastalığın erken teşhisi açısından yararlıdır ve hastalığın ortaya çıkışının izlediği biyokimyasal patikalar hakkında ipucu verir. Gelgelelim bu bilginin tedavi geliştirmeye herhangi bir katkısı olacağına dair hiçbir garanti yoktur.

Hedefin niteliğinin tarif edilmesi, belli bir ilacın muhtemel hedefi olan enzimi kodlayan gendeki değişkenlik derecesinin gen analizi yoluyla tanımlanmasıdır (Jazwinska 2001). Yani hedef tarifi, önce varyantların tanımlanması ve daha sonra da varyantların *etkilerinin* tanımlanmasını içerir. Son dönemde, yüksek tansiyonla ilişkili yetmiş beş adet aday gen üzerinde gerçekleştirilen değişkenlik analizi sonucunda, bu genlerden yetmiş dört tanesinde SNP'ler tespit edilmiştir (Halushka ve diğ. 1999). Bu çalışma, muhtemel bir ilaç he-

defi olarak seçilen herhangi bir gende genetik çeşitlilik bulunma ihtimalinin yüksek olduğuna işaret eder.

Hedefin doğrulanması, genetik çeşitliliğe dair bilgiyi kullanarak belli başlı hedefler ve hastalık süreçleri arasındaki bağıntıyı göstermeyi amaçlayan bir süreç olarak tanımlanabilir (Jazwinska 2001). Hedef gende görülen çeşitlilik ile klinik süreç arasındaki bağıntıyı gösterme yoluyla ilaç müdahalesinin tedavide arzulanan sonucu yaratıp yaratmayacağını klinik deney sürecinin öncesinde tahmin etmeye olanak veren bu yöntem, özellikle klinik deneylerin maliyetini düşürmek için elverişlidir. Hedef doğrulama iki adımdan oluşur: ilkin, nitelikleri tam olarak tespit edilmiş, amaca uygun klinik popülasyonların saptanması; ikinci olarak, test edilecek genin içerisindeki ya da yakınındaki varyantların tespiti.

Farmakogenomiğin getirdiği teknik güçlük, genom dizilerinin elde edilmesinde karşılaşılandan çok farklıdır. Burada odak yeni genlerin keşfinden (ki hedef ID şirketlerinin işletme modeli buna dayanmaktadır), genetik varyasyonlar ile ilaca verilen çeşitli tepki biçimleri arasındaki bağıntılara ve istatistiksel analizlere kaymaktadır. Farklı bir deyişle, farmakogenomik ve kişiye özel tıp, 1999 ve 2000'lerin genom araştırmalarından farklı bir bilimsel-ticari teşebbüstür.

Buraya kadar olan kısımda giderek kişiye özel tıbbın alanına girmeye başlayan genom araştırmalarına dair bilimsel sorunların ve işletme sorunlarının, hedeflerin tespitinden hedeflerin niteliğinin belirlenmesi ve doğrulanmasına doğru kaydığından söz ettim. Şimdiyse yeni ortaya çıkmakta olan ve bilimsel gerçek olarak dolaşıma giren bu türden genom bilgisinin öznellik oluşumu üzerindeki etkilerini teorik olarak ele alacağım. Genetik değişkenliğe dair bilgiden hareketle tanı amaçlı tetkikler üretme becerisi bu dönüşümün büyük bölümünü teşkil eder. Tetkiklere meraklı bir topluma doğru bu ilerleyiş ise yukarı yönelimli bilim-teknik ve iş dünyaları içerisinde doğmaktadır.

Yukarıda değindiğim gibi, genomik ilaç keşfi alanında bir darboğazın aşılması, yarattığı yeni bilgi miktarı nedeniyle yeni bir darboğaza yol açabilmektedir. Hedef tespitinde de durum bu olmuş, tespit edilen hedeflerin niteliğini belirleyebilecek yeni yöntemlere ihtiyaç doğmuştur. Hedef tespiti kişiye özel tıba giden adımların

ancak ilkinin oluşturur, zira bir hedefin tespit edilmesi tedavinin bu hedefe yönelebileceğine dair hiçbir garanti sunmaz. SNP tespiti teknolojilerindeki patlamayla birlikte yeni bir darboğaz gündeme gelmektedir. SNP'lere ilişkin devasa miktarda bilgiye karşın, münferit bir SNP'in gerçekte bir tedavi hedefini tahmin etmek veya kromozom düzeyinde tedaviye ne tür bir yanıt alınacağını öngörmek konusunda işe yarayacağını hiçbir garantisi yoktur. İşte bu bağlamda *haplotipler* giderek önem kazanır.

Bir haplotip belli bir kromozom üzerinde, çoğu kez belli bir gen içerisinde bulunan SNP'lerin bileşiminden oluşur. Ortak haplotiplerin var olmasının nedeni, çoğu gende SNP'lerin birlikte aktarılıyor olmasıdır. SNP genotiplerinin deşifre edilmesi kişiye özel tıpta kullanılabilecek bir tür bilgi üretiyor olsa da, haplotip iki nedenden dolayı daha büyük bir umut vadeder. İlk olarak, haplotip analizi, gen analizinin karmaşıklık düzeyini büyük oranda azaltır. Bir genomda tahminen on milyon kadar SNP bulunmasına karşılık, bir popülasyonda genelde az sayıda haplotip bulunur. Bunun nedeni bağlantı dengesizliğidir (*linkage disequilibrium*). Örneğin $\beta 2$ -adrenerjik reseptöründe 13 adet SNP tespit edilmiştir. Teorik olarak bunun 2^{13} ya da 8192 haplotipe tekabül etmesi beklenir. Gelgelelim $\beta 2$ -adrenerjik reseptörünün yalnızca 12 haplotipe sahip olduğu ve popülasyon içerisinde bunlardan yalnızca 4'üne sıkça rastlandığı görülmüştür. Daha da önemlisi, gen *faaliyetinin* tahmininde haplotiplerin genotiplere kıyasla daha kesin sonuçlar verdiği düşünülmektedir. Bunun nedeni, münferit polimorfizmlerin bir genin işleyişi üzerinde farklı etkilere sahip olabilmesidir. Dolayısıyla bir gen içerisinde bulunan münferit bir SNP tedaviye ilişkin sınırlı bir öngörü sunar. Haplotip ise bu etkileri birleştirerek *tüm polimorfizmlerin toplam etkisini* ifade eder. Genotipin deşifre edilmesinden haplotiplerin çözümlenmesine doğru bu geçiş, muhtemel mutasyon dizilerinin analizinden hastalığa dair bütünsel ibarelerin elde edilmesine doğru bir geçiştir (Housman ve Ledley 1998).

Bununla birlikte haplotip analizinin tedavi geliştirme programının parçası haline gelmesinin önünde bazı pratik sorular bulunmaktadır. Haplotipler birer işarettir. Bozukluklarla yakından ilişkilidirler; fakat bu, bozuklukların oluşmasında rol oynadıkları anlamına gelmez. Dolayısıyla haplotip analizi, geçmişte de olduğu gibi, bü-

yük olasılıkla bir tanı aracı olarak kullanılacaktır.

Öyleyse, haplotipler hastalığın irsi olarak geçme ihtimalini teşhis etmekte kullanılabilir, fakat bünyenin ilaca vereceği tepkiyi öngörmek konusunda hâlâ yetersizdir. Başka bir deyişle, haplotiplerin kromozom bölgeleri ve müşterek kalıtsallığa tekabül eden genetik değişkenliğe dair kontrol edilebilir bir bilimsel bilgi olarak ortaya çıkmasıyla birlikte –yukarı yönelimli bir perspektiften bakınca– kişiye özel tıp alanında tanıya yönelik tetkikleri nihai amaç olarak görmek yönünde mantıksal bir kayma gözlenir.

Özetlersek, bir tarafta aşağı yönelimli tedavi amaçlı molekül durmaktadır –ki tedavi amaçlı müdahale çoğunlukla tıp uygulamasının nihai amacı olarak görülür– diğer taraftaysa hastalığın teşhisi, tanısı, izlenmesi ve kontrol altına alınmasıyla uğraşan, tümüne birden koruyucu hekimlik diyebileceğimiz, yukarı yönelimli kurumsal yapılar. İşte aşağı ve yukarı yönelimli bu amaç ve uygulamalar arasında, müdahil oyuncuların stratejik eylemlerine ve toplum teorisyenlerinin analitik müdahalesine olanak verecek tarihsel ve etnografik pencereler aralanmaktadır.

Bu arada önemli miktarda sermaye ve siyasi yaptırım gücüne sahip belli başlı şirketlerin gerek aşağı gerek yukarı yönelimli kurumsal yapılar içerisinde çıkarları bulunur. Yeni ortaya çıkmakta olan teşhis endüstrisi ağırlıklı olarak koruyucu hekimliğe yatırım yapmaktadır, aşağı yönelimli ilaç şirketleri de ağırlıklı olarak tedavi alanında yatırıma sahiptir.

Bununla birlikte ilaç şirketleri üzerinde, *tedavi* amaçlı müdahaleyi hastalığın giderek daha erken aşamalarına doğru kaydırma yönünde bir baskı olduğu görülmektedir. Hatta hastalığın açık bir belirtisi henüz ortada yokken, salt bir *ihtimalden* hareket eden tedavi rejimi, özellikle psikotropik ilaçların, sözgelimi depresyon için Prozac'ın ya da son dönemde yaratılan dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu "salgını" için Ritalin'in giderek daha sıkça önerilmesi ve kullanılması biçiminde tezahür eder (örneğin Kramer 1997; Healy 1997: 2002). Yukarı yönelimli teşhis kuruluşlarının tıp alanında kilit ticari aktörler biçiminde karşımıza çıkması, yalnızca ilaç şirketlerinin pazarlarını genişletme arzusundan değil, aynı zamanda ilaç sanayisinin *kendi kendisinin sigorta endüstrisi gibi hareket etmesinden* kaynaklanmaktadır. Teşhis alanındaki yeni gelişmelerin te-

davi sahasını tehdit etmesi karşısında büyük ilaç şirketlerinin kendilerini güvenceye almasının tek yolu, hastalık olarak kabul edilen alanı gitgide daha erken dönem belirtilere doğru çekmektir. Böylelikle yeni hastalıkların icat edilmeye başlandığı, eskilerinse yeniden tanımlanarak tedavi gerektiren aşamanın giderek daha erken bir evreye taşındığı bir durum ortaya çıkar. Öz-yönetime ilişkin bu mantığın –kişinin tanı amaçlı tetkikler ve tedavi amaçlı müdahaleyi içeren bir bakıma ne zaman ihtiyaç duyduğuna dair anlayış genel bir kültürel dönüşüme uğrar– kökeninde, genom araştırmaları sonrası tıp uygulamasını oluşturan stratejik aktörler toplamının öznellikleri yönetmeye başlaması yatar.

Bu kısımda kişiye özel tıbbın üretken yanlarına, ne tür bir bilim-teknik üretimi olduğu ve üreticiler açısından getirileri ve götürülerinin ne olduğuna odaklandım. İkinci kısımda, genom araştırmalarının tüketiciye ne türden bilimsel-ticari uygulamalar, tüketim malları, ve daha da önemlisi, ne tür bir bilimsel gerçeklik olarak tercüme edildiğini inceleyeceğim. Ardından ticari bir teşebbüs ve bilim olarak genom araştırmalarının yarattığı *duygulanımları* ele alarak, biyokapitalin nasıl aynı anda hem bir iş fırsatı hem de öznellik biçimi yarattığını anlamak açısından belirleyici bir kavram olan *risk* olgusunu teorileştirmenin önemi üzerinde duracağım.

SNP Çipleri, Genom Fetişizmi ve Polimorfik Özneler

Bu kısımda epistemik kaymalar ve öznelerin oluşumu arasındaki ilişkiyi ele alacağım. Bilimsel bilginin nesnel bilgi olarak görülmesinden kaynaklanan bir otoriteye sahip olduğu bir durumda, nesnel beden ile deneyimlenen beden arasındaki ilişki, Joseph Dumit'in benliğinin nesnel olarak inşası analizine benzer bir biçim alır (Dumit 1998). Bu soru, bilginin nasıl "dünyanın gerçekleri" olarak kabul edildiğini anlamayı gerektirir (86).

Bilgi ve öznellik arasında *kurgulanmış* olan *olumsal* ilişkileri anlamak için, epistemik kayma ile özne oluşumu arasındaki aralığı incelemek gerektiği kanısındayım. Elimizdeki örnekte bu, genetiğin konusu ile öznesi arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla, "biyo" ve "toplumsal"ın eklemlenmesini ve böylelikle biyo-toplumsallığın yeni te-

zahürlerinin ortaya çıkmasını sağlayan *mekanizmaların* ne olduğu sorusuyla karşı karşıyayız. Bu soruların düğüm noktasını SNP'ler oluşturuyor.

Mutantların incelenmesi ile mutagenез arasındaki farkı ortaya koyarak başlamak istiyorum. Mutantlar genetik için daima önemli olagelmıştır. Fakat mutantları bile isteye üretmek apayrı bir beceridir ve geçtiğimiz yüzyıl boyunca bu alandaki deneyler gitgide daha kontrollü ve amaca yönelik hale gelmiştir. Mutasyon, genlerden birinin devredışı kalması durumudur. Yeniden eklemlenmiş DNA teknolojisinden (RDT) önce, mutasyonun genin hangi noktasında ve ne şekilde –tek bazda değişim, DNA eklenmesi veya eksilmesi– gerçekleştiğini bilmeye olanak yoktu. Gen klonlama ve nükleotit dizilerinin elde edilmesi, devredışı kalan geni *belirli bir alanla sınırlamaya* olanak sağlayarak mutagenезi destekledi. Yani RDT, genleri diğerlerinden yalıtıp tek tek incelemeyi mümkün kılmıştır. Mutagenез yeni bir olgu değildir; fakat RDT'nin mümkün kıldığı, tanımlı ve *belli bir bölgeyi hedef alan* analiz sayesinde gen, mutasyona uğramış bir özne olarak olaya dahil olur. Buradaki temel fikir özgüllüktür, ancak özgüllük tek bir gen ölçeğinde işler.

Diğer bir deyişle, mutant yalnızca incelenecek bir nesne olmaktan çıkmış, genetik mühendisliği düzleminde *yaratılması* mümkün hale gelmiştir.

Bir mutant öznenin var olması, onun karşısında bir yaban tür kavramının formüleştirilmesine bağlıdır. Burada "yaban tür" ilginç bir terimdir: En sade biçimiyle bu terim mutasyon geçirmemiş bir organizmayı ifade eder, ancak bu tamlama sıklıkla bir organizmanın yaban doğada bulunan hali olarak anlaşılır. Halbuki yabani türde bir organizma başlı başına yapay bir kurgudur. Doğada yaban türlerin bulunması fevkalade düşük bir olasılıktır (üstelik mutasyona uğramamış bir genotip kavramı bir anakronizma ifade eder, zira bizatihi genotipler doğal seçim ve mutasyon sonucu ortaya çıkmıştır). Bilakis doğa, kontrol dışı ve niteliği belli olmayan bir dizi mutanttan oluşur; bunların kimilerinin seçilme şansı diğerlerinden daha fazladır. Dolayısıyla "yaban tür", isminin bizde çağrıştırdığı gibi doğanın bir kopyası olmaktan ziyade, laboratuvarında kurgulanmış diğer pek çok şey gibi, analitik bir araçtır. Tartışmamız açısından daha önemli olan nokta ise, bunların mutagenез dünyası için *zaruri* birer

analiz aracı olmasıdır; zira bir mutant, "normal" bir isnat noktasıyla karşıtlık ilişkisi içinde olmalı ve bu normale kıyasla bir arızayı ifade etmelidir. Dahası mutant bir hata falan da değildir, bir tür değere sahiptir. Mutantlar yaban türlerden yalnızca farklı olmakla kalmazlar, yaban tür normundan sapmayı da ifade ederler.

Yaban tür "normal" bir varlık değildir, zira doğada normal olarak rastlanabilecek bir varlık değildir. Fakat bir normdur. Georges Canguilhem'e göre, bir norm "gerçeklikte var olmaz; işlevi, var olanı değersizleştirmek ve böylelikle onun düzeltilmesini sağlamaktır" (Canguilhem 1989 [1966]: 77). Bir norm, aynı zamanda –Jacques Derrida'nın belirttiği gibi– kaçamaklı bir kavramdır; zira "hem ahlaki, etik ve siyasi yasaya ilişkin bir kavramı, hem de fiili durum fikrini içinde barındırır. Norm kimi zaman da bir gerçek olarak dayatılır ve normalleştirme edimine dayanak teşkil eder" (Derrida 2002b: 199). Bir yaban tür de, kendisiyle mukayese edildiğinde, mutantların değersizleştirilmesine yol açan bir mihenk taşı vazifesi görür.

Mutantların incelenmesi, genlerin yapısı ve işlevi arasındaki ilişkinin anlaşılmasına hizmet eder. Laboratuvar-klinik düzleminde bu işlev abartılarak mutantların hastalık hakkında bilgi vereceği biçimindeki, yanlış değilse bile fazlaca iyimser kaniye yol açmıştır. Herhangi bir rahatsızlığın bir hastalık olarak tespit edilerek incelenmesini ve tedavi edilmesini sağlayan şey, kişinin hastalığından doktora bahsetmesidir. İnsanların hastalanmasını beklemeden hastalığı anlamının bir yolu, model organizmalar kullanmaktan geçer. İşte bu yüzden, insan hastalığı biçiminde ortaya çıktığında, bir anormalliğin daha iyi saptanabilmesi ve anlaşılabilmesi için araştırmacılar mutantları yaratır (veya var olan mutantlardan uygun olanları inceler). Mutant, normal organizma hakkındaki bilginin gelişmesine yardımcı olur. Normal ile norm arasındaki ayrıma işte bu noktada dikkat edilmelidir: Bir mutantın mutant olabilmesi için, mutant olmayan bir yaban türe ihtiyaç vardır; fakat mutanttan elde edilen normallığe dair ipuçları, fiiliyatta herhangi bir yaban türün sergilediği "normallik" özelliği olmak zorunda değildir. Söz konusu olan ideal bir normalliktir ve ancak "patolojik" bir mutanta isnaden tanımlanabilir, yani doğal olarak ortaya çıkan bir olguyla değil de patolojinin olmamasıyla tanımlanır. Diğer bir ifadeyle, bir mutant bize bir yaban türün nasıl davranacağını değil, ancak mutant olmayan bir organizmanın

nasıl davranmayacağını anlatır. Öyleyse laborauvarda üretilmiş mutantlar, patolojiye karşı normallik gibi bir *sahada* işlev görür ve bir norma kıyasla (genelde negatif) bir sapma *değeri* yüklenmiştir. Metaforik bir kurgu olarak mutantların ve kavramsal bir konum olarak genlerin, biyolojik sistemler hakkında hayati önemde bakış açıları sunduğu bir gerçektir; ancak bütünsel oldukları yanılığını yaratsalar da, bunlar en iyi ihtimalle kısmi bakış açılarıdır.

Öyleyse dünyaya mutantın ya da tek bir genin bakış açısından bakmak, fenotipi (yani hastalığı) tek bir gene eşitlemek anlamına gelir, dolayısıyla genler arasındaki etkileşim gözden kaçırılmış olur. Diğer bir kısıt ise, konuşmaya başlamak için öncelikle bir fenotipe ihtiyaç olmasıdır. Mutantların diliyle söylersek, eğer bir fenotipiniz yoksa konuşmaya başlayamazsınız.

Klasik genetikten moleküler genetiğe doğru geçiş, mutantlara yeni bir yer açar, onlara dair yeni bir anlayış getirir. Mutantlar evrimi anlamamıza yardımcı olan anormal organizmalar olmaktan çıkarak bilinçli olarak değiştirilmiş, gendeki sapmayı simüle etmeye olanak veren ve böylece normallığı anlamamızı sağlayan genler rolüne bürünür. Fakat model organizmalar üzerine bir araştırmanın ötesine geçerek insanda görülen hastalıkları anlamaya çalıştığınız vakit, mutantlardan elde edilen resmin içerdiği pek çok kusur ciddi birer engelle dönüşebilir. Doğa/yetiştirilme tarzı tartışmasını bir yana bıraksak bile, çoğu hastalığın birden fazla gene bağı oluşu nedeniyle, hastalıkta payı olan birçok biyolojik etkileşimi hesaba katmaksızın sırf insanın gen bilgisine dayanarak, insan hastalıkları hakkında bir anlayış geliştirmek imkânsız hale gelir.

Bakış açısında zorunlu olarak böyle bir kopuşa yol açan şey, moleküler biyolojinin kendi içindeki bir kopuştur; bu kopuşun kaynağı ise SNP'lerdir. Mutant ile SNP arasındaki kopuşun nedenleri ve sonuçları teknolojidir: SNP'lerin mümkün ve mali açıdan olanaklı hale gelmesi İnsan Genom Projesi sayesinde olmuştur. Buna mukabil SNP'ler de insan genomu dizilerinin elde edilmesini hem daha kolay hem de (gen dizisini tedaviye tercüme etmeyi sağlayan polietilen glikollerini oluşturarak) ticari açıdan cazip hale getiren bir dönüm noktası teşkil eder. Mutantlara kıyasla SNP'ler, bakış açısında ince bir değişime yol açmıştır. Önceden bir fenotip tek bir mutantla açıklanırken, yeni durumda çok sayıda varyasyon belli bir fenotip olası-

lığıyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak SNP'lerin moleküler biyolojide söylemsel ve kavramsal dönüşümlere yol açtığı söylenebilir. Dahası, SNP'ler sapma yerine *riske* odaklanan farklı bir bakış açısını gün ışığına çıkarır; anormallikler ve sapmalar yerine yatkınlık ve temayüllerden bahseder. Mutantlar ve SNP'ler arasındaki temel fark, *sapma* ve *fark* kavramları arasındaki ayrıma tekabül eder. Elbette mutantlar gibi SNP'ler de münferit fenotip ve genetik sapma arasında kesin bir bağıntı göstermez. Her bakımdan sağlıklı olduğu düşünülen bir insan, nükleotit düzeyinde pekâlâ değişkenlikler sergiliyor olabilir; fakat bu değişkenlikler, kurgulanmış bir normallik kıstasına göre bir sapma ifade etmez – bununla birlikte, gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir patoloji riskini ifade eder. SNP bir patoloji değil anomalidir. Canguilhem'e göre, "hastalığa dönüşebilir, fakat kendisi bir hastalık değildir" (1989 [1966]: 140).

SNP'ler mutasyon ile fenotipi arasındaki gibi basit bir bağıntıyı ifade etmez. Genlerde bulunan farkları değil, genomların çeşitliliğini ifade eder. Biri "normal" diğeri "mutant" iki birey arasındaki farklara değil, bir popülasyonun içerisindeki veya popülasyondan popülasyona görülen çeşitliliğe dair bir veridir. Dolayısıyla SNP'lerin analiz düzlemi, alışlagelmişin dışında çift odaklı bir perspektif sunar. Bir yandan analiz, genden daha küçük bir birim olan nükleotit ölçeğinde gerçekleşir, ancak öte yandan analizin gerçekleşmesi için nükleotidin bütün bir popülasyon bağlamında ele alınması gerekir. Bir mutasyonun arızı bir fenotipe yol açmasına benzer şekilde, bir hastalıkta rolü olan SNP'lerin sayısı azdır: SNP'lerin katkısı, sağlığı etkileyen kalıtsal örüntülerin tespitini mümkün kılmasıdır.

Bu ise kişiye özel tıbbın yaslandığı bilgi türlerinin merkezinde duran bir çelişkiye işaret eder: Bu bilgi, yaşamın kendisine dair moleküler bir anlayıştan elde edilmiştir. Şeylerin moleküler bileşenlerine indirgenmesine koşut olarak, tedavinin "bireye özgü" hale gelmesi için popülasyon temelli istatistiksel verilere duyulan ihtiyaç da giderek artmaktadır. Buradan çıkan sonuç, tedaviyi bireye özgü hale getirmenin *ancak* popülasyon ölçeğinde sınıflandırmalar temelinde mümkün olacağıdır. Bu tür sınıflandırmalar ise, Jenny Reardon'ın İnsan Genomunda Çeşitlilik Projesi'nin tarihçesini konu alan yapıtında gösterdiği gibi, son derece güçtür (bkz. Reardon 2001). Aslında daha en baştan itibaren asıl mesele, "popülasyon" denen şe-

yin genetik analize konu olmasını sağlayan özelliğinin gerçekte ne olduğu, bunun "ırk" ya da diğer etnik kategorilerden nasıl farklılaştığı sorusudur.

Popülasyonların sınıflandırılmasına ve sınıflamadan önce hangi kategorilerin "popülasyon" olarak varsayılabilmesine ilişkin bu açmazlar, Hindistan örneğinde bilhassa bariz olarak görülür. Irk gibi, içinde popülasyonun sınıflandırılabilceği "doğal" bir birim burada, ABD'deki gibi verili bir toplumsal-bilimsel içeriğe sahip değildir. Popülasyonu kast temelinde sınıflandırmak ise, gerek epistemolojik gerekse siyasi açıdan, bir o kadar hatalıdır. Üstelik, söz konusu popülasyonun varsayılan genetik "türdeşliğini" derinden etkileyecek akrabalık örüntülerinin, Hindistan'da kesimden kesime büyük çeşitlilik göstermesi (Kuzey Hindistan'daki topluluklarda dışarıdan biriyle evlilik, Güney Hindistan'a göre daha sık görülür) durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Gelgelelim genom teşebbüsünün –Hindistan'ın küresel genom bilgi üretimindeki yerini popülasyon genetiği olarak tarif eden CBT'in başı çektiği Hint devlet teşebbüsünde olduğu gibi– gerektirdiği genetik çalışmalarda popülasyonların sınıflandırılması zaruridir. CBT'de yürütülen araştırmalar için popülasyon genetiği bir köşetaşı teşkil eder, yani CBT'de çalışan araştırmacıların popülasyonun ne olduğunu tarif edebilmelerini gerektirir. Kendilerine hedef seçtikleri bilimsel gündem üzerinde çalışabilmeleri için bu bir önkoşuldur.

Bu tür tarifler, görebildiğim kadarıyla, genellikle *People of India* (Hindistan Halkı, Singh 1992) adındaki geniş kapsamlı atlasta sunulan antropolojik taramaya dayandırılıyor. Bununla beraber, daha keyfi ve şiddet içerikli sınıflandırma yöntemlerine rastlamak da mümkün. Örneğin rastladığım bir proje Aryanlar ile Dravidyanlar arasındaki genetik farkları ortaya koyma iddiasındaydı. Bunlar siyasi açıdan sorunlu kategoriler oldukları gibi (hele de bu terimlerle ifade edildiklerinde) gerçek dünyada tespit edilmeleri de oldukça güçtür; zira Brahman ya da Dravidyan olmayan, fakat kökleri Aryanlar ya da Dravidyanlara (veya ikisinin bir bileşimine) uzanması muhtemel olan geniş bir nüfus grubunu dışarıda bırakır. Üstelik bu araştırmacı "Aryanlar" ve "Dravidyanlar"a ait DNA örneklerini, yakındaki Delhi Üniversitesi'nde okuyan ve kendisini bu iki kategoriden birine mensup olarak tarif eden öğrencilerden toplamaktaydı.

Yani örneklem toplamak için hayli kozmopolit bir saha seçilmişti ve deneklerin DNA'ları genetik açıdan muhtemelen her tür melezliğe sahipti. Kendisi de bir Brahman (öyle sanıyorum ki dolayısıyla da "Aryan" popülasyon kategorisine dahil) olan araştırmacı, başlangıcından altı ay sonra projeden çekildi, çünkü iki grup arasında istatistiksel açıdan kayda değer genetik farklar bulamamıştı. Bu durumun farklı popülasyon grupları arasındaki genetik *benzerlikten* ileri gelmiş olabileceğini kabul etmek yerine --örneğin Richard Lewontin'in ileri sürdüğü gibi (1993)-- araştırmacı, örnekleme oluşturan kişilerin genetik açıdan "saf olmaması" ihtimalinden duyduğu hayal kırıklığını belirtti. Araştırmacının gözünde bu kişiler, popülasyonlar arasında çizilmiş, hayatı harikulade kolaylaştıran (ve belki araştırmacının kutsal addettiği) sınırları ihlal eden düşüncesiz ataların torunlarıydılar. Araştırmacıyı böylesine öfkeliendiren şeyin, deneyleri sonucunda Aryanlar ve Dravidyanlar arasındaki köklü genetik farklara ilişkin sarıh yanıtlar üretememekten mi, yoksa deneklerin Aryan atalarının Dravidyan kanıyla karışmış olması ihtimalinden mi kaynaklandığını söylemek güç.¹⁸

Bu bölümde daha ziyade genetik belirlenimciliğin *bireyselleşmiş* bir kategori oluşuna odaklanmakla birlikte (özellikle kişiye özel tıp rejimlerinde devreye giren bir fikirdir bu), bu hikâyeyi anlatmaktaki amacım aynı zamanda, popülasyonların genetik türdeşliğine dair mitlerin belirlenimci bir bilgi-üretim teşebbüsünün bileşenlerinden güçlü bir tanesi olduğunu göstermek. Nihai amacı kişiye özel tıbbı hizmet etmek olan, popülasyon ölçeğinde genom projelerinin altında yatan bu genetik mitler ile, kişiye özel DNA teşhis profillerine dayanan kişiye özel tıp rejimlerinin neden olduğu genetik belirlenimciliğin birey ölçeğinde yarattığı risk arasındaki bu gerilim, DeCode Genetik'e ait İzlanda Sağlık Sektörü Veritabanı gibi ticari bir örnekte çarpıcı bir biçimde ortaya çıkar. DeCode'un benzersiz bir şirket olarak sivrilmesini sağlayan, DNA örneklemelerini "genetik açıdan homojen" olan İzlanda popülasyonundan almış olmasıdır. Bir yandan, popülasyon ölçeğindeki genom deneylerinde genetik türdeşliğin taşıdığı *değer* hakkındaki mit sorgulanmaya başlan-

18. Jonathan Marks'ın (2001) gösterdiği gibi, Yahudi hahamların genlerinde sürekliliği kanıtlama çabası da aynı derecede zora girmiş, gelgelelim bir "başarı" olarak kaydedilmişti.

mıştır. Sözelimi, İrlanda nüfusu genetik açıdan İzlanda'da olduğu varsayılan kadar türdeş olmadığı halde, İrlanda menşeli Hiberger firması DeCode'unkilere eşdeğer bir popülasyon genetik bilgisi elde edebildiğini ileri sürmektedir.¹⁹ Söz konusu varsayım CBT benzeri popülasyon genetiği teşebbüsleri tarafından da sorgulanmaktadır. CBT'in işletme modelinin dayandığı varsayım, DeCode'unkinin aksine, Hindistan nüfusunun genetik *heterojenliğinin* Hindistan'daki geniş aile yapısı –ve genetik danışmanlığın pek nadir oluşu– ile birleştiğinde, İzlanda, İrlanda veya ABD gibi yerlerde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan türden, ailelerarası kapsamlı bağlantı (*linkage*) analizleri yapmaya olanak vermesidir. Öte yandan genetik türdeşliğe dair mitin kendisi, DeCode'un üretmeye başladığı türden bilgiler ışığında geçerliliğini yitirmeye yüz tutmuştur. Yukarıda bahsettiğim CBT araştırmacısının deneylerine benzer şekilde DeCode'un elde ettiği sonuçlar da, İzlanda limanlarındaki İzlanda soyundan olmayan denizciler aracılığıyla genetik alışverişin, ülkede hâkim olan genetik türdeşlik mitinin itiraf etmeye yanaşmayacağı kadar fazla olabileceğini göstermektedir.

Buradaki tartışmanın gayesi yalnızca, sınıflandırmada kullanılan kategorilerin bir nüfusun katıksız tarihine ilişkin mit ve ideolojilere dayandığını ve DNA'nın anlattığı melez hikâyelerin bu ideolojileri ifşa ettiğini göstermek değil. Yapmaya çalıştığım şey aynı zamanda, sınıflandırmaya ilişkin bu kurguların bilimsel bilgi olarak dolaşıma girmesi durumunda ortaya çıkacak epistemik şiddeti göstermek (bkz. Bowker ve Star 2000). Yukarıda bahsettiğim CBT araştırmacısı Aryanlar ve Dravidyanlar arasında genetik farklar tespit ettiğini iddia etseydi, bu şiddet hem uygulamaya konacak hem de epistemik olanın ötesine geçecekti.

Kopuşlar üzerine son birkaç nokta – kavram, metafor ve perspektifler arasındaki kopuş ve kaymalar nasıl gerçekleşir? Bunun bir aracı, yukarıda değindiğim gibi, teknolojidir. Bilim içerisindeki söylemsel kaymaları anlamamanın bir diğer yoluysa, bunları bilim dışındaki söylemsel kaymalar bağlamında düşünmektir – örneğin Ludwig Fleck'in frengiyle ilgili araştırmaların izlediği tarihsel gelişim

19. Hiberger'in kurucularından Patrick Vaughan'la bir konuşmamıza dayanıyor.

üzerine olan çalışmasında yaptığı gibi (Fleck 1979 [1935]). Ulrich Beck'in "risk toplumu" tabir ettiği günümüz toplumsal bağlamında SNP'leri kuşatan risk söylemi üzerinden, makro-kültürel kaygılar ile bilimin retorik pratikleri arasında benzer bir ilişki gündeme getirilebilir.

Risk Toplumu (1986) adlı kitabında Beck, günümüz toplumunu tasvir etmek için, servetin dağılımına ilişkin sınıf zeminli bir mantıktan ziyade, risk dağılımına dair yeni, tepetaklak edilmiş bir mantığın uygun düştüğünü belirtir. Buradaki iki fikir şu anki tartışma açısından önem taşıyor: ilki, günümüz toplumunda (en azından Batılı olanlarda) kişinin ne tür bir risk altında bulunduğuna dair *bilgi* sahibi olmasının önemi; ikincisiyse, geleneksel sınıf dayanışmasının çözümlere yerini *bireyleşmeye* terk etmesinin taşıdığı önem. SNP aracılığıyla öngörülen riskler modernleşmeye özgü riskler olmamakla birlikte, SNP'lere atfedilen önem geç modernlikte risk söyleminin kuşatıcı etkisine işaret eder. SNP'ler etrafında gelişen risk söyleminin Beck'in tartıştığı risk söylemiyle mukayesesini, 1960'lar ve 1970'lerde çevreye ilişkin sorunlar etrafında gelişen söylemin, yerini nasıl yaşam tarzı ve genetik etrafında yoğunlaşan bir söyleme terk ettiğini gösterir.

Beck'in risk toplumuna ilişkin görüşü, SNP'den doğan dünya görüşüyle pek çok bakımdan ilginç benzerlikler gösterir. Beck'e göre risk toplumu, muhtemel bir felaketi daima hesap dahilinde tutar. Böylece "istisnai durum" bir "norm haline gelir" (Beck 1986: 24). Benzer şekilde SNP'ler düzleminde de normu oluşturan şey kurgulanmış bir "normallik" değil, değişkenliktir. İkinci olarak, Beck'e göre "bilimin rasyonalite üzerindeki tekeli kırılmıştır" (29). SNP'ler için de aynısı geçerlidir: Bize bir insanlık durumu hakkındaki *hakkı* bildirmekten ziyade, SNP'ler insanın durumunun gelecekte nasıl bir dönüşüm geçirebileceğine dair olasılıkları ifade eder; son kertede olasılık bildiren önermelerden oluşan bir çerçeve içerisinde hareket eder. Beck'e göre risk toplumunda "hiçbir mükemmel sistem veya mükemmel insan" bulunmaz (30), benzer biçimde SNP'lerde de yabancı türler yoktur.

Diğer bir önemli perspektif, günümüz risk toplumunda görülen bireyleşmede sınıf temelli bir "doğal" dayanışmanın olmamasıdır. Muhtemel hastalıklara dair riskler büyük oranda bireysel risklerdir;

teorik olarak her birey, kendi SNP profili üzerinden hesaplanabilecek olan, kendine has bir risk profiline ya da hastalık olasılığına sahiptir.

SNP'lerin öngördüğü tedavi amaçlı müdahale, kişiye özel tıptır. Günümüzde bilgi üretiminin söylemsel alanı aynı zamanda kaçınılmaz olarak kapitalist değer üretiminin sahası olduğundan, olasılık temelinde şekillenen polimorfik öznelere her biri yalnızca olası bir müdahalenin hedefi değil, aynı zamanda müstakbel tüketicisi haline gelir. Üstelik kişiye özel tıp alanında *ihtimal* (hasta açısından gelecekte yakalanması muhtemel bir hastalığa karşı) bir *sigortadır* (tıpkı her daim hazır bulunan bir tüketici olarak hastanın ilaç şirketi için bir sigorta teşkil etmesi gibi). François Ewald'ın ileri sürdüğü gibi (1991), risk kavramı sigorta kavramıyla sıkı bir ilişki içindedir, zira bizatihi risk bir sermayedir. Diğer bir deyişle, SNP'ler iki ayrı tür söyleme dahildir: hastanın ileride bir hastalığa yakalanma riski (yani Beck'in sözünü ettiği bireyselleşme) ve ilaç şirketinin tedavi geliştirme sahasına yaptığı yüklü yatırımdan (ki nihai olarak bir meta-da somutlaşması gerekir) doğan risk. Bu iki tür risk birbirinin ayrılmaz parçasıdır.

Buraya kadarki kısımda, belli bir söylemsel-epistemik kopuşun, özne kategorilerini normallik ve patolojiden uzaklaştırarak değişkenlik ve risk etrafında yeniden şekillendirdiğini vurguladım. Böylelikle *her* birey, bir olasılık hesabına dahil edilerek tedavi amaçlı müdahalenin potansiyel hedefi haline gelir. Gelgelelim burada, bilimsel gerçek etrafında yaratılan fetişe bağlı olarak bir soyutlama işin içine girer.

Bilimsel bilgi fetişizmi, Marksist meta fetişizmine benzer mekanizmalar aracılığıyla işler.²⁰ Fetişizmin neden olduğu gizemleştirme, bilimsel bilginin kendini *hakikat* olarak sunmasının yarattığı bir "yanılsama"dan çok, toplumsal olarak kurgulanmış, olumsal bir şeyin *doğal* gibi görünmesinden kaynaklanır. Bilimsel bilginin bir çırpıda keşfedilmeyi bekleyen, doğal, "kendinde nesne" biçiminde gizemleştirilmesine *epistemik fetişizm* adını veriyorum. Bu fetişizm, bilimsel bilginin bilgi üretiminin, gerçek tarihsel süreçlerinin mad-

20. Marx'ın meta fetişizmi üzerine olan pasajı için bkz. Marx 1976 (1867) *Kapital*, cilt 1., 163-77.

di-semiyotik-kavramsal bir sonucu olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine yol açar.²¹

Epistemik fetişizmin ideolojik gücü, kesin bir bilimsel yöntemle ortaya konmuş olan bir önermeyi yücelterek doğal bir kendinde-şey statüsüne, yani Bilimsel Gerçek'e çeviren gizemleştiririnin gözle görünmez bir edim oluşundan kaynaklanır. Bilim erbabının bize SNP'lerin yalnızca olasılığa dair bir dizi önermeden ibaret olduğunu söylemek için sabırsızlandığı bir sırada, genetik belirlenimcilik bilimsel "gerçek" statüsü kazanır. Epistemik fetişizmin ironisi –ve gücü– olasılık bildiren önermelerin sorgusuz sualsiz bir meşruiyetle donatılması ve böylece performatif bir güç kazanmasıdır. Olasılık içeren bir önermeyle karşılaştığımızda ne yapmamız gerektiğini net olarak bilemeyişiğimiz nedeniyle, olasılık önermesi kemikleşerek şeyleşmiş bir kehanet cümlesine dönüşür. Dolayısıyla bu fetişizm hem *doğallaştırıcı* bir müdahaledir (bir önermenin kuruluşunun tarihçesini inkâr eder), hem de *ilişki* belirten bir önermeyi *nedensellik* belirten bir önermeye dönüştürür.

Gelgelelim önermeler özneleri bilgilendirmek ve şekillendirmek için gerekli ancak yetersiz bir koşul oluşturur ve somut müttefiklere ihtiyaç duyar. Belirlenimci önermeden hem gerçekliğin hem de öznelerin inşasına uzanan süreç, bu önermenin temsili bir araç olarak DNA çipi biçiminde ifade edilmesini kapsar.

"Koruyucu hekimlik" teşhise odaklı teknolojiler, işletme modelleri ve sağlık yönetimi pratiklerinden oluşan bir kurumsal yapıdır. Tartışmanın başından beri vurguladığım gibi, genom araştırmalarının vaatlerinden biri, tedavi alanında bir izdüşümü bulunmayan teşhis alanındaki muhtemel olanaklardır. Kendi başına ele alındığında bir deşifrasyon aracı olan DNA çipi, gen ekspresyonu ile hastalığa yatkınlık arasında bir bağıntı kurmayı sağlar ve bu özelliği sayesinde tanı amaçlı tetkikler geliştirmekte kullanılabilir. En vaatkâr, potansiyel olarak en kârlı kullanımı da buradan ileri gelir.

21. Elbette epistemik fetişizmin gücü, bir hakikat iddiası olma işlevinden ayrı düşünülemez. Bilimsel verinin epistemik fetişizminden kaynaklanan sözde "hakikat"i bir açıklama olarak kabul etmek yerine, burada tam da söz konusu hakikat-iddiası işlevini açıklamak istiyorum. Ayrıca bkz. Donna Haraway'in "epistemolojik fetişizm" kavramı, Haraway 1997. Bu tartışmada Haraway'in savından büyük ölçüde yararlandım.

Buraya kadarki epistemik fetişizm analizimde Donna Haraway' in gen fetişizmi kavramından büyük ölçüde faydalandım (bkz. Haraway 1997). Genin sahiplenilebilecek bir şey olduğu fikrinin doğallaştırıldığı kapitalist çerçevede ortaya çıkan gen fetişizmi, kapitalist bir fetiştir ancak meta fetişizminden farklıdır. Haraway'e göre fetiş momenti genin yalnızca doğallaştırılmasını değil, aynı zamanda *cisimleşmesini* içerir. Böylelikle gen, salt bir "kendinde-şey"e dönüşmüş olmaz, aynı zamanda ilişkisel olarak kurulmuş bir öznenin (bu ister bir gen, isterse bir organizma olsun) yerine geçerek onu bütünüyle temsil etmeye başlar. Haraway'in fikrini biraz daha ileri götürerek gen fetişizminin *özel* bir fetişizm olduğunu iddia edeceğim. Burada nesne fetişizmi (ki SNP örneğinde bu aynı anda hem çipin kendisi, hem çipin üzerindeki bilgi, hem de bu bilginin temsil ettiği hakikati içerir) *yabancılaşma* –aşkın bir kendinde-şey statüsü edinme– *yoluyla değil, çağırılma* aracılığıyla gerçekleşir.²²

Genetik belirlenimciliğe dair ideolojik-bilimsel "gerçek", polimorfik öznelerin inşası yoluyla kendisini kurar. Gelgelelim bu özne inşası, belirleyici etkenlerin –enformasyon, temsil aracı ve özne– daha baştan üstbelirlenime tabi tutulduğu ve "doğal olarak" potansiyel metalar halini aldığı bir epistemik ve ideolojik alanda gerçekleşir. Başka bir deyişle, öznelerarası ilişkiyi yabancılaştıran meta fetişizmi ile özneye dayalı, kapitalist olmayan ("kapitalizm öncesi") fetişizm arasındaki karşıtlık, SNP'ler, SNP veritabanları ve DNA çipleri gibi bilimsel-kapitalist temsil teknolojileri tarafından geçersiz kılınır. Özne inşası, bir yandan genetik olarak belirlenmiş olasılık öner-

22. "Çağırılma" Louis Althusser'e göre (1994 [1970]) ideolojinin işleyişine zemin teşkil eden kendini tanıma sürecidir. Althusser'in örneğinde, yoldan geçen bir kimse, bir polisin herhangi birine bağırıldığını duyduğunda çağrılmakta olan kişinin kendisi olduğuna hükmeder. Kişinin kendisinden önce var olan bir iktidar aygıtına dahil olması anlamına gelen bu çağrı ve ona verilen yanıt ancak çağırıcıyı yapan kişiyi otorite ile donatan, çağrılan özneyi ise otoritenin sesine tabi kılan birtakım kurumsal yapılar sayesinde mümkün olur. Althusser'in argümanında, çağrılan kişi çağırıldığı an devletin bir öznesi konumu edinir; her ne kadar açık biçimde çağrılan kişi kendisi olmasa da (hatta polisin bir başkasına seslenmiş olması gayet muhtemeldir). Öyleyse çağırılma, bir bireyin belli bir iktidar yapısına (bu örnekte, yurttaşın devletle ilişkisi) ve belli bir bilgi rejimine (bu örnekte, bir soyutlamada ifade bulan iktidar yapısına dair, kişinin farkında olmadan sahip olduğu bilgi) dahil edilmek sonucunda kendisini *bir özne olarak* tanıması sürecidir.

meleri yoluyla, diğer yandan kişileri bireysel tedavi müdahalelerinin müstakbel hedefi haline getiren yöntemler aracılığıyla gerçekleştirir. İkinci durumda bireyler birer *sermaye öznesi*, yani (müstakbel) tedavilerin (müstakbel) müşterileri vasfını yüklenir. Böylelikle ilaç piyasasının tedaviye giden kaçınılmaz, faydalı ve doğal bir yol olduğuna dair ideoloji, öznelere ve bilimsel gerçeğin eşzamanlı inşası aracılığıyla kendini kurar. Genoma dair fetişler pazarlanmaya elverişlidir, hatta pazarın ta kendisidir.

Fetişizm kavramını daha yakından incelemek için William Pietz' den uzunca bir alıntıyı tahlil etmek istiyorum:

Fetişizm tanımının bir işlevi olacaksa, bireyler ya da toplumun geneli tarafından olağandışı yeğinlikte değer atfedilen nesnel olguları açıklamak olmalıdır bu. Fetişizm hakkındaki söylemin tarihçesi, fetiş nesnesini, bir birey, kültürel grup veya toplumun sanki kendi varlığı ve kimliği buna bağlıymışçasına aşırı kıymet atfettiği somut bir nesne olarak tarif eder. Bu durumda fetişizmin eleştirisi, tarihteki belirli fetiş nesnelerinin materyalist bir fenomenolojisinden yola çıkmalıdır. Toplumsal olarak değer atfedilmiş nesnelere dair böyle bir araştırmanın açığa çıkardığı cisimleşme ilişkileri ve kurumsal yapılarda da iki yol izlenmelidir: İlkin, bu nesnelerin Marksist analizi yoluyla, onlara atfedilen aşırı değer, belli bir toplumsal oluşumu meydana getiren pek çok kurumda şekleşen toplumsal iktidar yapıları arasındaki çatışma ve çelişkilerden kaynaklandığı gösterilmelidir. İkinci olarak, bu nesnelere yapılan yoğun kişisel yatırım, libidinal hayal gücünün ürettiği savlar ve dramatik senaryolarla ilişkilendirilmelidir. Bu senaryolar aracılığıyla kişi, kendi öz değerinin (veya değersizliğinin) zemini olarak gördüğü şeyi ifade eder. Öyleyse, fetişizm eleştirisi değer atfedilen nesnelerden yola çıkmalı ve bu değer biçimlerini toplumsal iktidarın nesnel yapıları ve kişinin öz değerine ilişkin öznel kavrayışıyla ilişkilendirmelidir. (Pietz 1993: 558-9)

Biyokapital gibi bir siyasal-iktisadi ve epistemik yapı içerisinde çakışan iki ayrı değer tarifiyle paralellik gösteren, birbiriyle ilintili, iki ayrı fetişizm tanımı bulunur. Bunlar Marksçı meta fetişizmi kavramı ile Freudcu fetişizm kavramıdır.

Fetişizmin analizi önce iki önemli fikri kabul etmelidir. Birincisi, fetiş bir soyutlama biçimi olmakla birlikte tarihsel, materyalist bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Fetiş, maddi olana *dair* bir soyutlamadır; sıradan somut nesnelerin gizemli, büyümlü bir güçle donatılması sonucu ortaya çıkar. Bununla bağlantılı ikinci nokta, fetişlerin *canlı*

oluşudur; bilhassa da fetiş nesneleri –bizim örneğimizde sermaye, metalar ve bilimsel gerçekler– henüz yeni ortaya çıkmaktaysa.

Genom fetişizminde değer atfedilen "nesnel olgular", kapitalizme (ki bir sistem ve bir dizi maddi mübadele nesnesinden oluşur) ve bilime (ki bir yöntem ve bir dizi veriden meydana gelir; elimizdeki örnekte, yaşama dair bir dizi veridir bu) güçlü bir otorite kazandıran olgulardır. Bu olgulara atfedilen değer Hindistan ve ABD'de farklı biçimler alsa da aynı yeğinliktedir. ABD'de gerek serbest piyasa gerekse bilimsel gerçek etrafında yaratılan fetişizm, bu olguların doğallaştırılması anlamına gelir. Serbest piyasa, zamanımızın yegâne başarılı siyasal-iktisadi oluşumu addedilir, bilimsel gerçek ise olumsal ve ihtiyati olmak yerine daima bir "hakikat" olarak kabul görür. Hindistan'da her iki alanın fetişleştirilmesi bunların açıkça birer arzu nesnesi haline gelmesinin sonucudur. Her iki durumda da "aşırı değer atfedilmiş" nesneler aynı zamanda hem somut hem de soyut niteliğe sahiptir – metalar ve bir sistem veya bir tahayyül olarak serbest piyasa; somut enformasyon, biyolojik malzeme, tedavi amaçlı nesneler, araştırma tesisleri ve "yenilik kültürü".

Pietz fetişizmin eleştirisi için "belli tarihsel fetiş nesnelerinin materyalist bir fenomenolojisi"ni öneriyor. Başka bir deyişle, fetişizm eleştirisi için elverişli bir dayanak noktası, kendisi de fetişleştirmeye tabi olan veya eleştirilmek istenen fetişleri temsil eden sembolik bir nesne aramaktır. Bu bölümde ele aldığım DNA çipi bu tür bir nesneye örnek gösterilebilir.

DNA çipini genom fetişizmini incelemeye elverişli bir nesne haline getiren şey, biyokapital açısından Donna Haraway'ın (1997) "somut-semiyotik" nesne dediği şeyin bir örneği olması, dolayısıyla analiz için birden çok zemin ve yön açmasıdır. Haraway'ın gösterdiği gibi somut-semiyotik nesneler, nesnel özelliklerine bakılarak salt dünyada bulunan nesneler olarak tarif edilemez, fakat bu özelliklerine dikkat etmeden de anlaşılmaları mümkün değildir. Örneğin DNA çipini böylesine önemli kılan özellik, minyatür boyutları, silikon bir yongadan yapılma bir substrat oluşu ve melezleme deneyi için bir şablon teşkil etmesidir (bunu fotolitografik bir süreç sonucunda yüzeyine yapışan DNA molekülleri sağlar). Çipin bu somut özellikleri onun patentlenmesini ve bir bilgi üretimi *metası* haline gelmesini mümkün kılar. Benzer şekilde, DNA çipi, fetişizm

eleştirisinin dikkat etmesi gereken iki yöne işaret eder: "cisimleşme ilişkileri" ve "kurumsal yapılar".

Pietz'in fetişizmin eleştirisi için elzem olarak gördüğü terimler gen, genom, DNA çipleri, girişimci bilim, genom araştırmaları ya da ilaç geliştirme sahasına uygulandığında –buradaki analizde yapmaya çalıştığım gibi– kapitalizmin "yaşamın kendisi"yle pekâlâ iç içe geçtiğini gösterir. Bu terimler arasında, "değer atfetme", "kurumlar", "kişisel yatırım", "bireysel kimlikler" ve "libidinal hayal gücü"nü sayabiliriz.

Değer kavramı aynı anda hem kapitalist artı-değer üretimini hem de normatif alanda etkin olan etik ve ahlaki değerleri ifade eder. Bunun yanı sıra epistemolojiler, hele de açıkça "yaşam" ya da "insanlık"a dair bilgiyi konu edindiğinde, bireyleri belli türde özneler olarak şekillendiren bir etkiye de sahiptir. Yeni şekillenmekte olan bir epistemik alan kişiye özel tıp gibi bir sonuca yol açtığında, bunun bireysel kimlik ve özneliliğin oluşumu açısından etkileri bilhassa çarpıcı olmaktadır.

Yukarıda alıntıladığımız pasajda Pietz, bu farklı değer rejimlerinin –bu örnekte serbest piyasa ve yaşam bilimlerinin– çakışmasının aynı anda hem "toplumsal iktidar yapıları" hem de "kişinin kendi değerine ilişkin öznel yargıları"yla bağlantılı olduğu sonucuna varır.

Bir yandan çip, genetik özellikler veya hastalığa yatkınlığa dair önemli işaretleri açığa çıkarır. Fakat diğer yandan, bu işaretlerle onlara istatistiki olarak tekabül eden genetik özellikler ve hastalığa yatkınlık arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi bulunmadığı belirtilmektedir. Marx'ın tespit etmiş olduğu gibi, şeyleşmeye yol açan, çipin yalnızca kullanım değeri değil, aynı zamanda taşıdığı mübadele potansiyelidir. DNA çipinin mübadele potansiyeli, günümüzde biyo-teknoloji araştırmalarının "olmazsa olmaz" koşulunu oluşturan girişimci sermayenin yaratılması gibi riskli bir süreçte bir vaat aracı olarak oynadığı rolü ifade eder. Çipten elde edilen bilimsel "gerçek"in –hastalığa yatkınlık– niteliğini anlamak için, bu gerçeğin otorite muamelesi gören bir bilgi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Muhtemel hastalıkların teşhisinde kullanılan mantık ile teşhis ve koruyucu hekimlik endüstrilerinin işletme modelini oluşturan mantık burada bütünüyle iç içe geçmiştir. Eğer genom fetişleri içinde üretildikleri bilimsel ve ticari çerçevenin ayrılmaz bi-

rer parçası ise, biyokapitalin tekno-ticari dünyasında yaşam daha baştan bir iş planına dönüşmüş demektir.

Tüketicinin Gücü ve Sermaye Özneler

Bu bölümde tüketime dair daha rafine bir teori geliştirmenin önemi üzerinde duracağım. Bu, günümüzün kapitalist dinamiklerini tüketim dinamiklerine indirgemek anlamına gelmemelidir elbette. artı-değerin tüketiminin yeni biçimlerini anlama ihtiyacını vurguladıktan sonra, bunun biyokapital için belirleyici bir dinamik olup olmadığını ve eğer öyleyse ne açıdan belirleyici olduğunu inceleyeceğim; son olarak da risk dağılımını artı-değer tüketiminin sapkın bir biçimi olarak konumlandıracağım.

Analizime başlarken Marx'ın artı-değer *üretimine* dair analizini özetleyeceğim. Marx kapitalist sistemde sömürünün temel kaynağını artı-değer üretimi olarak tespit etmiştir. Artı-değerin nasıl sömürüye yol açtığını anlamaya çalışırken, öncelikle Marx'ın çözmeye çalıştığı temel iktisadi çelişkiyi, yani denklikler arasındaki bir mübadelenin nasıl olup da artı-değer üretimine yol açtığı sorusunu; ardından da Marx'ın emek gücü kavramını anlamak gerekir.

İşçinin sermayedarla mübadele ettiği şeyin emek değil emek gücü olması önemli bir noktadır; zira yaratıcı bir *potansiyel* olan emek gücü, önceden belirlenmiş bir değer *değildir* – artı-değer yaratma potansiyelini bünyesinde barındırır. Dolayısıyla denkler arası bir mübadele gibi görünen şey –işçinin emeğine karşı sermayedarın ödediği ücret– denk olmayan bir unsur barındırır içerisinde, çünkü ücret sabit bir meblağdır; fakat emek, ki aslında emek gücüdür, ücret olarak ödenen paranın *kat be kat* üzerinde bir değer yaratma potansiyeli taşır.²³ Artı-değer "genel olarak, denkliğin fazlası olan değerdir" (Marx 1973 [1858]: 324; buradan sonra *Grundrisse* olarak geçecek). Öyleyse ücret sermayedar için *üreten bir tüketim* teşkil eder:

Canlı emek gücü, hammadde ve alet gibi, sermayenin varlık koşullarından biridir. Dolayısıyla kendisini iki şekilde yeniden üretir: canlı emek gücü biçiminde ve işçinin tüketiminde – ancak sadece, tüketimin işçiyi canlı

23. Üstelik kişiye "yeterli" ücret ödense dahi iş zorlayıcı bir niteliktedir, çünkü işçi sermayedarın ödeyeceği miktar için çalışmaktadır.

emek gücü olarak yeniden ürettiği ölçüde... Ücretin ödenmesi, üretim eylemiyle aynı zamanda ve ona koşut olan bir dolaşım eylemidir. Ya da Sismondi'nin bu bakış açısından yola çıkarak söylediği gibi – işçi ücretini verimsiz, kapitalist ise verimli bir biçimde tüketir; zira kapitalist ücrete karşılık emek alır ve emek de ücreti, hatta daha fazlasını yeniden üretir.*

Başka bir yerde ise Marx şöyle der:

Bütün bütün bir gün yaşamak için işçiye yalnız yarım işgünü gereklirse, işçi olarak varlığını sürdürmesi için de yalnız yarım gün çalışması yeterlidir. İşgününün ikinci yarısı zorlama çalışmadır; artı-emektir.**

Bilhassa yedek emek gücünün mevcut olduğu bir durumda ücretler, teorik olarak, işçinin kendini idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu asgari miktara kadar düşme eğilimi gösterecektir. İşçiye onun çalışma zorunluluğunu ortadan kaldıracak miktarda ücret ödenmediği sürece emek gücü daima yenilenebilir bir kaynak olmayı sürdürecektir. İşte denk miktarların mübadelesi böylelikle artı-ürüne yol açar.

Öyleyse, sermaye, değişim içinde, emek gücünü bir eşdeğer olarak alırken, emek zamanını –emek gücünde içerilmiş olandan daha fazlasını aldığı ölçüde– eşdeğersiz değişmiştir; ötekinin emek zamanını, değişim *biçimi* ortamında, *değişimsiz* kendine maletmiştir... Karşıtına dönme, emek gücünün kullanım değerinin değer olarak değer yaratan ögenin kendisi, değer öz ve değeri çoğaltan öz olmasından ileri gelir. Demek ki, bu değişimde işçi, onda nesneleşmiş emek zamanının eşdeğeri için kendi değer yaratan ve çoğaltan canlı emek zamanını veriyor.***

Böylelikle Marx, zorunlu emek zamanı ve artık emek zamanı arasında bir ayrım yapar. Bunların ilki, işçinin varoluşunun koşullarını yeniden üretmek için ihtiyaç duyduğu emek zamanıdır, yani kullanım değerinin üretimi için harcanan emek zamanı. Bunun ötesinde harcanan zaman, artık emek zamanını oluşturur ve sermayedar için artı-ürün yaratır. Azami artı-değeri yaratmak için işçiye (teorik olarak) ancak geçimini temin edecek kadar bir ücret ödenir. Sermayedar daima artı-emek zamanını azamiye çıkarmaya gayret eder.

* Marx, *Grundrisse* 2, çev. Arif Gelen, Ankara: Sol, 2003, s. 152-3 (çevirilerde birtakım değişiklikler yapılmıştır –ç.n.).

** Marx, *Grundrisse* 1, çev. Arif Gelen, Ankara: Sol, 1999, s. 235.

*** Marx, *Grundrisse* 2, çev. Arif Gelen, Ankara: Sol, 2003, s. 151.

Emeğin sömürüsü işte bu noktada, artı-değerin yaratımında devreye girer.

Biyokapital çerçevesinde "tüketim"e dair bir anlayış geliştirmenin ilk adımı (şimdilik tüketim sözünü kasten tırnak içine alıyorum) üretim sürecinden doğan artı-ürünün işçinin sömürüsünde düğüm noktasını teşkil ettiğini anlamaktan geçer. İkinci adım ise öznenin ne demek olduğunu anlamayı gerektirir, ki bu özne ille de işçi anlamına gelmez. Eğer, benim burada yapmaya çalıştığım gibi, hem "yaşam, emek ve dil"e dair Foucaultcu siyasete, hem de üretim ilişkilerini vurgulayan Marksist siyasete eşit derecede duyarlı bir teori ortaya konmak isteniyorsa, *emeğe* dair temelde Marksgil bir siyasal iktisat analizi ile *öznelliğe* dair Foucaultcu analiz arasındaki boşluk kapatılmalıdır. Başka bir deyişle, tüketim ve üretim arasındaki ilişki, tüketimin, üretim nesnesi için bir özne tedarik etmesidir. Böylece emek ve öznelliğe dair sorular üretimin tüketimle olan diyalektik ilişkisi etrafında bir araya gelir.

Bu bağlamda risk konusuna geri döneceğim. Kişiye özel tıbbı ait tüketici öznelliği bu belirleyici kavram etrafında şekillenmektedir. Bunun nasıl gerçekleştiği sorusu, müstakbel hastaların daha baştan müstakbel birer müşteri olarak görüldüğü bir teşhis rejimine doğru ilerlediğimiz şu dönemde önem kazanıyor. Buradaki soru, bu süreçte hangi "yeni öznelliklerin" ortaya çıktığı (sanki bu "öznellik" salt kendisine referansla tanımlanabilirmiş gibi) değil, normatif yapılardan oluşan sistemin bütününde ne tür değişimler meydana geldiği, ve bunların birleşerek özneyi bir tüketici olarak nasıl şekillendirdiği, şirketlerin değerlendirmesine ve (kendinin ve başkalarının) risk hesaplarına nasıl tabi kıldığı sorusudur. Bunun için risk kavramını, önceki bölümde vizyon ve mübalağalı reklama ilişkin olarak ortaya attığım bazı sorular ışığında ele almak önem taşıyor.

Risk, temelde, kehanet ve olumsuzluk arasındaki diyalektik ilişkiden doğar. Burada kehanetin iki anlamı vardır: İlk olarak, risk-fayda analizi, sigorta primleriyle ilgili hesaplar, "borca sadık kalma düzeyi"ne göre verilen yatırım kararları vb. aracılığıyla olumsuzluğu *hesaplamanın* bir yoludur. Riskin sermaye addedildiği bir düzlemde hasta-tüketici-öznenin gelecekte hastalığa yakalanma riski, başka pek çok farklı risk hesabından yalnızca biri olarak görülür. İkinci olarak kehanet, olumsuzluğu *uysallaştırmanın* bir aracıdır; tıpkı önce-

ki bölümde tarif ettiğim aşırı reklamın işleyişinde olduğu gibi, hiç değilse kısmen, kehanet aracılığıyla muhtemel bir gelecek yaratarak yapar bunu. Dolayısıyla bir kehanet biçimi olarak riskin hesaplanması –ki oldum olası riskle yüzleşmenin bir yoludur– yatırımcıya yönelik tanıtımlar, "kıssadan hisseler", vb. ile yatırımcıları şirketlere yatırım yapmaya teşvik etmenin bir aracı olabilir; fakat *aynı zamanda*, müstakbel hastaları tanı amaçlı tetkiklere dayanarak hastalığı önleyici, koruyucu tedbirlere sevk etmenin aracı da olabilir.

İlaç geliştirme alanında faaliyet gösteren bir şirket, olabildiğince kesin olarak hesaplanması ve kontrol altına alınması gereken bir dizi riskle karşı karşıyadır. Bunlar arasında, bazı kimselerin belli bir hastalığın belirtisini asla göstermemesi (yani hastalanmaması, dolayısıyla belli bir ilacın tüketildiği piyasaya hiçbir zaman dahil olmaması); hazırlık aşamasındaki bir ilacın belli bir klinik deneyde başarısız bulunarak hiçbir zaman piyasaya sürülememesi; veya piyasaya sürülen bir ilacın belli bir hasta grubu tarafından tercih edilmemesi (piyasa rekabeti) sayılabilir.

Başka bir deyişle, bireyin gelecekte hastalığa yakalanma riskine işaret eden tanı amaçlı bir tetkik, aynı zamanda ilaç şirketinin karşı karşıya olduğu sınırlı pazar hacmi (yeterli sayıda hasta bulunmaması), kısıtlı pazar payı (aynı endikasyonu tedavi eden çok fazla ilaç bulunması) ve ilacı geliştirme aşamasındaki başarısızlıklar veya piyasaya sürülmesinden sonra görülen olumsuzluklar gibi riskleri azaltan bir denge unsuru oluşturur. Denklemi, "sağlıklı" hastadan "müstakbel hasta"ya çevirmek ve ne kadar sağlıklı olursa olsun *herkesin* bir gün hastalanabileceğini telkin etmek yoluyla, ilacın potansiyel piyasası neredeyse alım gücü olan herkesi kapsayacak biçimde genişletilmiş olur. Tıpkı tedavinin alanının giderek hastalığın daha erken aşamalarına, teşhisi takip eden koruyucu amaçlı kullanımlara doğru genişlemesi gibi.

Burada, tedavi alanında ve potansiyel ilaç piyasasındaki genişlemenin, genom araştırmalarından elde edilen bilgi sayesinde ve genom araştırmalarının koruyucu hekimlik adı verilen tıp rejimine dahil olması sonucunda mümkün olduğunu savunuyorum. Bununla birlikte, genoma dair epistemoloji veya teknolojilerin söz konusu olmadığı durumlarda dahi bir test toplumuna doğru bu gidişat ve piyasanın genişlemesi yönündeki itki, biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerinin

piyasa stratejilerinde alenen görülür. Sözelimi "yaşam tarzı" ilaçları tabir edilen ve en kârlı olanları arasında kolestrol düşürücü Lipitor'u sayabileceğimiz ilaçların pazarlama stratejilerinde aynı durumu gözlemek mümkündür. Joseph Dumit bu tür pazarlama stratejilerini "farmakoloji grameri" adını verdiği şeyin parçası olarak analiz eder (Dumit 2003).

Sonuç olarak, tedavi ânının teşhis yönüne doğru ve tedavi piyasasının da "müstakbel hastaları" içerecek biçimde genişlemesi yalnızca genom araştırmalarından mühlhem tedaviyle sınırlı değildir.

Olasılık önermeleri içinde hareket etmesi ve bütün öznelere müstakbel hastalar olarak tarif etmesi sayesinde genom araştırmaları –ki kendi grameri de DNA çipleri gibi temsil araçlarına dayanır– kanımca, ilaç geliştirme şirketlerinin müstakbel hastalar hakkında projeksiyon yapmasına olanak verir. Böylece bu şirketler hem kendileri için bu hasta talebini yaratmış olurlar, hem de yatırımcılarına üretilcek tedavi için gelecekteki bir pazarın varlığını kanıtlama fırsatı elde ederler. Diğer bir deyişle, genom araştırmaları *bir piyasa söyleminin epistemik rasyonalitesini* temin eder.²⁴

Kişiyse özel tıbbın muhasebesinin kilit noktası, riskin asgariye indirilmesi ve önlenmesinden sorumlu merci rolünü, işverenlerin veya sağlık işletmesi kuruluşlarının ayrımcı pratikleri veya doktorların uzman (ve yaptırım gücünü haiz) müdahalesi yerine, bizzat hastaların üstlenmesidir. Reklamlarda tasvir edildiği gibi "özgür seçim" hakkına sahip rasyonel aktörler oldukları varsayılan bu hastalar, gerçekte hayli kısıtlı mevcut seçenekler arasında bir seçimle karşı karşıyadırlar. Seçim özgürlüğü ancak sınıfsal konumunun kendilerine bu "özgür" seçim hakkını tanıdığı öznelere mahsustur. Tanı amaçlı tet-

24. Tabii bu yine Amerika'ya özgü bir örnek. Eşzamanlı olarak, çok farklı bir ilaç mantığının hüküm sürdüğü, AIDS'in pençesindeki Afrika'da ilaçlara erişim için mücadele sürüyor. Dumit, alanında tanınmış bir nöroloji cerrahının kişi başı en az beş ilaç kullandığı gibi bir istatistik aktarırken (Dumit 2003); Kristin Peterson gibi akademisyenlerin çalışmaları da, yine küresel kapitalizmin mantığına bağlı olarak, Nijerya gibi kimi yerlerde ilaca erişim meselesinde görülen sahtekârlıklara ışık tutuyor (Peterson 2004). Hindistan, aynı anda hem bir Üçüncü Dünya ülkesi hem de küresel bir oyuncu olması sayesinde, en azından şimdilik bu tür aşırı uygulamalardan uzak kalabilmiştir. Genom araştırmalarının Hintli öznesi yine küresel kapitalizmin mantığı sonucunda, daha ziyade –Bölüm'de gösterdiğim gibi– bir deney öznesi olarak şekillenmektedir.

kikler, koruyucu veya tedavi amaçlı seçenekler, kişiye özel koruyucu hekimliğin işletme modellerinde tıpkı sabun veya parfüm gibi birer tüketim malı haline gelir. DNA çipi de tıpkı böyle bir teknolojidir; belirsizlik içerisinde "özgür" (faydacı anlamıyla, öz-yönetimin gerektirdiği rasyonel tercihlere sahip) özneler yaratır. Bu özneler "akılcı" bir öz-yönetimi –ki daha fazla tüketim biçiminde ortaya çıkar– talep eden mütemadi bir tüketim olasılığının rasyonalitesine tabidirler.

Bu durumda Foucault'nun yönetsel rasyonalite veya yönetsellik adını verdiği şeye dair sorularla karşı karşıyayız demektir (Burckell ve diğ. 1991). Ne de olsa, "rasyonel" tüketici tercihine dair şirket pazarlama stratejilerinin varsayımları, sosyoloji veya siyaset bilimininkiler kadar banal ve indirgemeci olmamalıdır; zira tüketiciler "irrasyonel" biçimde davranacak olursa, bizatihi şirketin geleceği tehlikeye girecektir. Nitekim kişiler genetik testlerin sonuçlarına çok farklı biçimlerde tepki verebilirler – örneğin Myriad'ın *brca* genlerine dayanan göğüs kanseri testlerine verilen tepkilerin gösterdiği gibi. Bu kitap boyunca, gelecekleri hakkında hesap yapmanın güç olması *nedeniyle* sürekli hesap yapma ihtiyacında olan aktörlerden söz ediyorum. Bunlara girişimci sermayedarlar, müteşebbisler, ilaç şirketleri, biyo-toplumsal aktörler, ilgili politikaları belirleyenler ve hastalar/müşteriler dahildir. Burada önemli olan, bu türden yönetim pratiklerinin farklı kurumsal sahalar, ulusal bağlamlar ve tarihsel ve stratejik dönüm noktalarında nasıl eklemlendiği sorusudur. Biyokapitalin tüketici öznesi kuşkusuz bir tür neoliberal öznedir, fakat bu öznenin kuruluşunda etkin rol oynayan şeyin biyokapitalin epistemolojisi –bir önceki kısımda özetle genom fetişizmi adını verdiğim şey– olduğunu da akılda tutmak gerekir.

Francis Collins ve Victor McCusick gibi bilimcilerin resmettiğinin aksine, ne kişiye özel tıp, ne genom araştırmaları, ne de ilaç geliştirme sahası bilim-teknikteki ilerlemenin teleolojik birer sonucu olarak görülebilir. Bu alanlar son kertede teknoloji ve epistemolojilerin, siyasal-iktisadi bir zemin ile birbirini karşılıklı olarak ürettiği birer kurumsal yapıdır. Bu siyasal-iktisadi zemin sermayenin küresel ilişkileri ve serbest piyasa hakimiyetinin üstbelirlenimine tabidir.²⁵ Kitap boyunca hem bu zemini oluşturan yapısal kısıtlara, hem

de onları şekillendiren stratejik ve olumsal eklemlenmelere eşit de-recede dikkat etmeye çalışıyorum.

Sonuç

Kitabın başından beri biyokapitalin, yeni belirmekte olan bir siyasal iktisat rejmi ile yeni beliren bir epistemik rejimin çakışmasından oluştuğunu savunuyorum. Bu bölümdeyse genom araştırmalarının epistemik ve teknolojik etkilerini analizin merkezine taşıdım ve bu-nu yaparken dil ve söylemsel alana dair sorularımı sormayı da sür-dürdüm. Bilimsel bilginin, tıpkı vaade dayalı şirket tahayyülleri gi-bi, sahiciliğini ve otoritesini gerçek olmaktan alan özel bir perfor-matif söylem olduğunu belirttim. Bu gerçekliğin aynı anda hem "yaşamın kendisi"ne dair enformasyonla hem de ticari üstbelirlenime tabi bir ilaç geliştirme teşebbüsüyle olan bağlantısı yeni öznellik bi-çimlerini beraberinde getirir, hatta bizatihi "yaşam"ı, hepimizin ya-tırım yapabileceği inandırıcı bir gelecek biçiminde tarif eden farklı bir gramer yaratır.

Bu durum bir risk analitiğini, ya da daha genel olarak her zaman çifte belirlenime sahip bir hesaplama ihtiyacını gündeme getiriyor: müstakbel hasta/müşterilerin yaptığı hesapların şirketlerin muha-sebeleriyle iç içe geçtiği bir durum. Bu iki tür hesap arasındaki etki-leşimi bu ve bir önceki bölümde vurgulamaya çalıştım. Niklas Luh-mann'ın belirttiği gibi, "Modernlik, olasılık hesaplarını tam zama-nında etkileyerek kurguya dayanan ikili bir gerçekliği muhafaza et-ti. Şimdiki zaman geleceği hesaplayabilir, fakat gelecek her zaman beklenenden farklı bir biçimde ortaya çıkabilirdi" (1998: 70). Gene-tik danışmanlığını kuşatan etik açmazların gösterdiği gibi, kişiye özel tıbbın durumunda bu hesap hem çok daha aşikâr, hem de çok daha şaibeli bir hal alır.²⁶

Kişiye özel tıp bağlamında, "gelecek her zaman beklenenden farklı bir biçimde ortaya çıkabilir" ifadesi eşzamanlı fakat ayrı iki durumu ifade ediyor. İlk olarak, DNA çipinin öngördüğü genom bil-gisine dair önerme salt bir *olasılık* ifade ettiğinden, herhangi bir ve-

26. Rapp 2000 bu ikilemlerden bazılarını harikulade bir biçimde ele alıyor.

rili durumda, fiili sonuç son kertede olumsaldır. Bir örnek vermek gerekirse, (göğüs kanserinin emaresi olan) *brca* genlerine dair test, en yaygın, en çok reklamı yapılan tanı amaçlı genomik test olmakla birlikte, bu geni taşıyan kişilerin göğüs kanserine yakalanmaması mümkündür; tıpkı *brca* test sonucu negatif çıkanların bu kansere yakalanmasının ihtimal dahilinde olduğu gibi. Kısacası, *testin kendisinin şu veya bu nedenle hatalı olması ihtimalini bir kenara bırakarak bile*, geleceğin teşhis amaçlı tetkikte öngörülenden "farklı biçimde" tezahürü her zaman mümkündür.

Luhmann'ın ifadesini ilk okuyuşta beliren nokta, bir olasılık önermesinin daima olumsuzluk içerdiği, dolayısıyla bu tür bir önermenin bir kehanet olmadığıdır. İkinci bir nokta, yukarıdaki tartışmada da değindiğim gibi, yaşamın kendisinin *hesaplanabilir* hale gelmesi olgusudur. Kişiye özel tıp geleceği başka yöne çevirebilir, çünkü zaten geleceği değiştirmeyi sağlayacak bir edimin olası veya gerekli olduğunu ifade eder. Bu edim sözgelimi hastalığı önleyici bir tedavi müdahalesi olabilir (böylece tedavinin alanı genişleyecek ve ilaç geliştirme şirketlerinin pazarı büyüyecektir); örneğin, yukarıda gördüğümüz kolestrol-düşürücü ilaçlar veya yaşam tarzı değişikliği önerilerinde olduğu gibi. Diğer bir deyişle, kişiye özel tıp *neslin ıslahına yönelik bir teknoloji* gibi işlev görerek "geleceğin farklı tezahür etmesi"ni mümkün kılabilir.

Geleceği açık biçimde hesaplama, ona niceliksel bir rasyonalite kazandırma becerisi, 3. Bölüm'de tarif ettiğim şirketlerin vaade dayalı tahayyülleri olgusuna zıt yönde işleyen bir zamansallık içerir. Oradaki durum, şimdiki zamanın varolabilmesi için geleceğin tahayyül edilmesini gerektiriyordu. Elbette geleceğin tahayyül edilmesi de açıkça bir risk hesabını içerir. Özellikle de şirketler ve yatırımcılar, bu teşebbüslerce yapılan gelecek vaaadinin gerçekleşeceği varsayımına dayanarak muazzam miktarlarda sermayeyi buraya bağlamaktadırlar. Ve tabii vaat edilen bu gelecek yine beklenenden farklı biçimde tezahür edebilir; işte ileriye dönük şirket beyanları, yatırımcıları bunun etkilerine karşı koruyan bir sigorta görevi görür.

Luhmann, olasılığın "ihtiyati bir öngörü" sağladığını ileri sürer. Bu öngörünün yerine belirlenim fikrinin geçtiği, olasılığın *şeyleşerek* bir kehanete dönüştüğü vakit fetişizmin ortaya çıktığını öne sürmüştüm. Bu bölümün başlarında tartıştığım, Richard Gibbs'in tek

gene bağlı hastalıklarla ilgili konuşması buna örnektir. Bu arada Derrida, ihtiyati bir dünyada konumlanmış olmanın bir sorumluluğu beraberinde getirdiğini hatırlatır bize (Derrida 2002b).

Derrida'nın yapıbozum yöntemi sıklıkla, tepkisiz kalmak, karar vermekte veya meseleyi sonuçlandırmakta *yetersiz kalmak* biçiminde anlaşılmıştır. Oysa, Gayatri Spivak'ın belirttiği gibi (1976, 1985, 1988), yapıbozum metinlerin, analitik yapıların ya da etik açmazların elden kaçan yönlerinin bulunduğunu, dolayısıyla herhangi bir konuyu sonuçlandırmanın güçlüğü kabul etmek ve göstermek gerektiğini iddia eder. Bu durum kişinin, *eylemlerinin ihtiyati niteliğinin tam anlamıyla bilincinde olarak* hareket etmesini zorunlu kılar.²⁷ Bu bölümde, biyokapitale dair gerek bilimsel gerekse ticari söylemin ihtiyati, risk içeren, olasılığa ve daima ertelemeye dayalı işleyiş tarzını göstermeye çalıştım. Fetişist manipülasyon, riski asgariye indirme amacıyla, bu olumsal ifadeleri sağlam, kehanetkabilinden beyanlar biçiminde sabitlemeye, ertelenmiş değil de ebedi ve tarihsellikten muaf gibi göstermeye çabalar. Yukarıdaki analiz bu saflaştırıcı manevraları ifşa etme amaçlı ihtiyati bir müdahaledir. Çünkü yaşamımız ihtiyati gerçekler ve muhtemel geleceklerin meydana getirdiği mekân içerisinde şekilleniyor.

Bu kitap baştan sona "iktisadi" ve "epistemik" alanları birlikte ele alıyor. Söz konusu epistemik alan hemen her zaman yazı aracılığıyla, bir söylem biçiminde ifade edilir. İktisadi alan ise oldum olası değer rejimleriyle bağlantılıdır. Değere gelince, daha baştan hem sermaye hem de ahlak olarak belirlenmiştir.

Dolayısıyla iktisadi sistemi analiz etmek için, hele de söz konusu olan kapitalist sistemse, bunu en az iki diğer temel tarihsel ve ideolojik oluşum bağlamına yerleştirmek gerekir: bunların biri din, özellikle de Hristiyanlıktır, diğeryse ulustur.

Kapitalizm, din/Hristiyanlık ve ulus, modernliğin üç büyük kurumsal ve ideolojik kalesini oluşturur; bunun nedenlerinden biri, bu yapıların aynı anda hem kurumsal hem de ideolojik oluşudur. Kapitalizm ve Hristiyanlık arasındaki ilişki ve bu ikisinin birbirini üret-

27. Rosemary Coombe'un "olumsallık etiği" adını verdiği şey, tam da ihtiyati olanın somut, peşinen kabul edilmiş bir müdahale etiğine dönüştürülmesini reddetmektir (Coombe 1998: 5). Coombe'un düşüncesini 1. Bölüm'de bu açıdan kullanıyorum.

mesi, bilindiği üzere, Max Weber ve Walter Benjamin gibi toplum teorisyenlerince analiz edilmiştir (Weber 2001 [1930]; Benjamin 1996 [1922]). "Değer" sözünün içerdiği çift anlam, bu iki alan arasındaki karşılıklı belirlenim ilişkisini ima eder. Bununla birlikte, kapitalizm gibi Hristiyanlık da sabit ve değişmez değildir. Eğer Weber'in bahsettiği Protestan etiği yerini, bir önceki bölümde tartıştığım gibi, neoliberal kapitalizme has irrasyonel bir yaratıcılık coşkusu etiğine terk ediyorsa, Hristiyanlığın kendisinin de –bilhassa ABD'de– agresif, kurtuluş vaadine dayalı bir "yeniden doğuş" inancı biçiminde yeniden şekillendiği söylenebilir.²⁸

Öte yandan, ulus tahayyülünün kapitalizmin, özellikle de matbaa kapitalizminin, doğuşuyla olan ilişkisi, malum olduğu üzere Benedict Anderson tarafından belgelenmiştir (1991 [1983]). Keza, milliyetçilik ve dini bilinç de birbirini olumlar ve perçinler, ki Arvind Rajagopal'a göre (2001) bu tümüyle dolayım tabi bir ilişkidir ve hangi din söz konusu olursa olsun evanjelist bir forma sahiptir.

Bu kitabın amacı yalnızca epistemik ve iktisadi rejimlerin birbirini nasıl ürettiğini analiz etmek değil, yeni doğmakta olan bu rejimleri, süreçten etkilenen daha genel toplumsal yapıları ve ideolojileri anlamak açısından değerlendirmektir. Bu benim farklı alanlar arasındaki eklemlenmelere yaptığım vurgunun bir devamıdır. 3. Bölüm'de şirketlerin halkla ilişkiler faaliyetlerinde görülen söylemsel eklemlenmeler üzerinde durmuştum, bu bölümde ise bütün bunların *gerçek* üretmeye dayalı söylemsel bir teşebbüs olan bilimle nasıl eklemlendiği üzerine yoğunlaştım. Bir sonraki bölümde biyokapitalin kurtuluş vaadini ve bunun ulusal metafor ve tahayyüller içerisinde nasıl yer bulduğunu inceleyeceğim. ABD'de biyokapitalin açık bir biçimde "yeniden doğuşa" inanan mesihçilik ışığında görülebileceğini, Hindistan'da ise ortaya çıkmakta olan kurumsal yapılar arasındaki ilişkilerin ulusalcılığa ilişkin kaygılar ve tartışmalar etrafında odaklandığını ileri süreceğim. Burada, ABD ve Hindistan arasında

28. Burada evanjelist Hristiyanların kökten agresif olduğunu hiçbir şekilde kastetmiyorum. Ancak, bilincin Hristiyanlığa dönüş ânını mutlak, sual olunmaz bir kurtuluş ânı olarak tasvir eden evanjelist Protestanlığın, Weber'in tasvir ettiği münzevi Protestanlığa kıyasla çok daha binyılcı olduğunu; neoliberal kapitalizmin belirgin özelliği olan risk, kumar, yaratıcılık ve aşırılığa kucak açan binyılcı bakışa belki de çok daha yatkın olduğunu ileri sürüyorum.

"kurtuluş"a karşı "ulus" gibi göreceli bir ikilik yaratma çabasında değilim. Amacım, Weber'in yeni ortaya çıkan toplumsal formların altında yatan çoklu nedenselliğe ilişkin analizinden hareketle, küresel tekno-kapitalist rejimlere ait tahayyüllerin koşullarının ne derece oynak ve sürecin dinamiklerine tabi bir zeminde belirlendiğini göstermek.

Kurtuluş ve Ulus

Biyokapitalin Altında Yatan İnanç Yapıları

BU BÖLÜME AMERİKAN ve Hint milli gururu üzerine iki hikâyeyle başlamak istiyorum. Silikon Vadisi'nde, yerleşik Hint diasporasının en güçlü ve göze batan kısmını oluşturan yüksek teknoloji yazılımcıları ve biyo-teknoloji uzmanlarının yanı sıra çok sayıda Sih taksi şoförü bulunur. Bu gruptakilerin çoğunun paylaştığı hararetli milliyetçi hissiyat, Berkeley yakınında oturan bir arkadaşımın evine giderken bindiğim taksinin şoförüyle aramda geçen konuşmada bir kez daha karşıma çıkıyordu. Kendisiyle Hintçe konuşmaya başlayınca bana hemen kanı ısındı. Amritsar'dan daha üç yıl önce buraya taşındığını ve sıra hasreti çektiğini anlattı. Bana ABD'de yerleşmek isteyip istemediğimi sorunca, belki nihayetinde yerleşmek zorunda kalacağımı ama kalbimin hâlâ Hindistan'da olduğunu söyledim. Bunun üzerine bana doğru döndü ve gülümseyerek, "Evet, kardeşim. İnsan bu Allah'ın belası ülkede çok uzun kalırsa, kanı bile beyazlaşır" dedi. Benden ücret almayı reddetti, halbuki Hint asıllı nüfusun bunca yoğun olduğu bu bölgede Hintli bir yolcuya rast gelmek onun için şaşırtıcı olmasa gerekti. Fakat o, "Hemşerimden nasıl para kabul edebilirim?" diye soruyordu.

İkinci öyküm için sahneyi değiştirip Harvard Üniversitesi'nin Kennedy İdari Bilimler Okulu'nda düzenlenen "Şirket Sahtekârlığı ve Yatırımcılarda Yarattığı Şaşkınlık" başlıklı forumdan hareketle, Amerika'da son dönemde cereyan eden şirket skandallarına bakmak istiyorum.¹ Foruma katılan konuşmacılar arasında New Jersey'den

1. Bu konferans, Kennedy İdari Bilimler Okulu'na bağlı Siyaset Enstitüsü tarafından, 16 Eylül 2002'de düzenlendi.

Demokrat Partili senatör ve Goldman Sachs'ın eski üst düzey yöneticisi Jon Corzine; George H. W. Bush'un başkanlığı sırasında Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) başkanlığını yapmış olan Richard Breen; ve New York Borsası eşbaşkanı Catherine Kinney bulunuyordu.

Katılımcılar arasındaki ortak görüş, şirket skandallarının hiçbir surette yapısal bir yetersizliği yansıtmadığı yönündeydi. Bir yandan krizin istisnai niteliğine dikkat çekiyor, ne kadar ek yasal düzenleme getirilirse getirilsin şirket sahtekârlığının tümüyle ortadan kaldırılamayacağına ısrar ediyorlardı. Çünkü şirket sahtekârlığı, onlara göre, bir sistem sorunu değil *ahlak* sorunuydu. Bir şeyin aynı anda hem istisnai hem de bünyevi olduğunu söylemenin içerdiği çelişki üzerinde ise hiç durulmadı.

Demek ki bu katılımcıların tümü için –ki ideolojik ve siyasi yelpazenin her kanadından temsilci bulunuyordu– şirket skandallarının sistemdeki bir çöküşün değil ahlaki bir çöküşün sonucu olduğunu vurgulamanın güven verici bir yanı olsa gerekti. Bu eğilim iki nedene bağlanabilir: İlk olarak, böyle bir teşhis ahlak, kurtuluş ve selamete ilişkin söylemsel yapılara başvurabilirdi; iki, sistemdeki bir arızayı kabullenmenin getireceği sonuçlar böylece göz ardı edilebilirdi. Ahlaki bir çöküş teşhisi, krizi belli kişiler ve bireylerin (veya şirketlerin) eylemlerine indirgemeyi mümkün kılar. Aynı zamanda, daima mevcut olan bir kurtuluş olasılığına işaret eder ve böylelikle beyaz yakalı suçluların her zaman tövbe edip ıslah olmanın eşiğinde durduğunu ima eder.

Milliyetçiliğin teşhisi ile daha yakından ilgili olan nokta, bir skandal durumunda, sisteme dair bir arızanın kısmi bir arıza değil de, yapısal boşluklar olarak kabul edilmesinin yaratacağı etkiler. Sistemin arızasını kabul etmek yalnızca serbest piyasa kapitalizminin arızasını değil, SPK başkanı Breen'in sürekli vurguladığı gibi, bilhassa *Amerikan* değerleriyle donanmış ve ABD'nin küresel gücünü artıracak biçimde konumlanmış bir serbest piyasa kapitalizminin arızasını kabullenmek anlamına gelir. Diğer bir deyişle, kültürel açıdan özgül bir serbest piyasa aşırılığının ritüele dönüşmüş tezahürünü sarsan teşhislerin yalnızca siyasal iktisat sistemini değil, ulusal değer sistemini de zedelediği düşünülmektedir. Bu anekdotun yansıttığı "doğallaştırılmış" milliyetçiliğin aksine, içinde bulunduğumuz tarihsel dönüm noktasında Hindistan'daki milliyetçilik hem daha

açıktan açığa dile getirilen, hem de daha düzenli olarak sorgulanan bir hissiyattır.

Zeminler, Savlar ve Sahalar

Bu bölümde biyokapitalist görüş ve mübalağalı reklamın dahil olduğu inanç sistemlerine, özellikle de din ve ulusa dair olanlara bakacağım. Max Weber'den ilham alarak, önce kurtuluş akımlarının ve biyokapitalin tezahürlerinin bir sınıflandırmasını vermeye çalışacağım – ilkin din, bilim ve kapitalizmin birbirini eşzamanlı ve karşılıklı olarak pek çok biçimde üretmesine bakacağım; ardından bu üretimi konuşma ve ritüelin performatif sahasına taşıyacak, son olarak da yaşam bilimleri ve kapitalizmin altında yatan kurtuluş ve ulusa dair söylemsel ve retorik yapıları teorik açıdan analiz edeceğim.

Özetle bu bölüm biyokapitalin ABD'deki kurtuluş vaat eden tezahürleri ve bunların Hindistan'daki milliyetçi muadillerine dair bir sınıflandırma sunmayı amaçlıyor. Gerek kurtuluşa dair gerekse milliyetçi tahayyül ve söylemin hareket ettiği birden fazla düzlem veya düzey mevcuttur. Örneğin kapitalizm (Weber'in *Protestan Etiği*'nde ileri sürdüğü gibi) din tarafından koşullandırılan bir oluşum olmakla kalmayıp, bizatihi dini bir olgudur. Nitekim *devşirme* sözcüğünün taşıdığı çift anlama bakarak bunu görebiliriz: Bir yanda dini bir tanıma sahiptir, dini inançta topyekûn bir değişimi ifade eder, diğer yanda kullanım değerinin değişim değerine devşirildiği sıradan, gündelik edimi.

Çoğunlukla bir ritüelin parçası olan ve bir ritüel aracılığıyla yaygınlık kazanan kurtuluş vaadi içeren söylemler himayeci, kültüvari ve libidinal bir niteliğe sahiptir.² Dolayısıyla kurtuluş söylemleri ve pratiği pek çok açıdan toplumsal cinsiyetle de belirlenmiştir.

Benedict Anderson'ın malum iddiasına göre milliyetçilik, bir topluluk tahayyülüdür ve dünya üzerindeki varlığı pek çok bakımdan hem sömürgeci güçlere karşı hem de onlardan ilham alarak oluşan modernist bir tahayyülün sonucunda doğan Hindistan gibi bir ulus söz konusu olduğunda farklı bir anlam kazanır.

2. Dini ritüel pratikler aracılığıyla işleyen kültürel bir sistem olarak gören yaklaşım için bkz. Geertz 1973, s. 67-125; kapitalizmin kült niteliği için bkz. Benjamin 1996 (1922).

Hindistan'ın bağımsızlığından sonraki kırk yılda, "ulusalcılık" hâlâ büyük oranda laik emperyalizm karşıtlığı olarak tarif ediliyordu. Fakat son on beş yıl zarfında ulusalcılığın doğal bir durum, (sömürgecilik sonrası özneler olarak işaretlenmiş) bütün Hintlilerin ortak hissiyatı ve genel olarak laik-ilerici bir konum olduğuna dair bu genel geçerkani giderek daha fazla eleştiriye maruz kaldı. Hint ulusalcılığının giderek muğlak ve tartışmalı bir konuma dönüşmesinde etken olan siyasi gelişmeler, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde hâkim rol oynamış olan Kongre Partisi'nin o dönemde rahatça tesis ettiği pan-Hintçi hegemonyanın çöküşüyle ilişkilendirilebilir.³ Örneğin Hindistan birliği içinde eyaletlere daha fazla federal özerklik verilmesini talep eden siyasi hareketler artış göstermiş, bunun sonucunda temelde Hindistan'ın belli eyalet veya bölgelerini temsil eden "bölgesel" partiler önemli siyasi aktörler haline gelmiştir.⁴ Çoğu kez kast etrafında inşa edilen kimlik siyaseti, Hint siyasal oluşumu içerisinde giderek daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bağımsızlık mücadelesi boyunca (her ne kadar Kongre'nin laik ulusalcılığına göre bastırılmış olsa da) kurucu bir unsur görevi görmüş olan kültürel içerikli Hint ulusalcılığı, 1998'de Hint Bharatiya Janata Partisi'nin liderliğinde bir koalisyon hükümetinin iktidara gelmesinden de anlaşılacağı gibi, daha fazla önem kazanmıştır.⁵ Bu değişimlerin ortasında, Hindistan'ın (elbette bunların oluşumuna pek çok açıdan katkı yapan) iktisadi açıdan liberalleşmesine yönelik azimli bir program başlatılmış ve –bugün artık Büyük Britanya'dan ziyade ABD tarafından temsil edilen– Batı'ya hem kendini kaptırmaya hem de ondan tiksinti duymaya varan muğlak bir tutum hâkim olmuştur.

Diğer bir deyişle biyokapitalin ABD'de bir kurtuluş vaadine dayandığı, Hindistan'daysa ulusalcı olduğundan bahsedilebilir, fakat

3. Bağımsızlık mücadelesi sırasında bu parti, pan-Hint hegemonyasını savunması ve ulusun davasını –hem *Hint* ulusunu hem de modernist bir kavram olarak ulusu– sahiplendiğinin ifadesi olarak Hint Ulusal Meclisi adını almıştı.

4. 2. Bölüm'de tasvir ettiğim Chandrababu Naidu'nun Telugu Desam Partisi bu tür bir siyasi oluşuma örnektir.

5. BJP'nin önemli bir parti haline gelmesi ve iktidara yükselme sürecini, özellikle de televizyonun bunda oynadığı rolü inceleyen etnografik bir çalışma için bkz. Rajagopal 2001. BJP liderliğindeki koalisyon Mayıs 2004 seçimlerinde iktidarı kaybetti.

bunun nedeni iki yerelliğin özünde kültürel açıdan birbirinden farklı oluşu değildir. Bu fark tarihsel ve maddi nedenlere dayanır. Bir kere, söylev, ritüel ve kült kabilinden ifadeler, Amerikan bilim-teknığının ve şirket kültürünün kurucu bir unsurudur. Üstelik, halihazırdaki kültürel canlanma ve küreselleşme bağlamında ulusalcılık anlamı, Hindistan siyaseti içerisinde yer alan farklı gruplar tarafından birçok farklı biçimde yorumlanmaktadır. ABD'yi kurtuluş vaadi, Hindistan'ı ise ulusalcılıkla eşleştiren bir önerme aslında epeyce sorunludur. Ne de olsa bugün Hindistan siyasetinin zeminini yeniden şekillendirmekte olan şey *din temelli* bir ulusalcılığın canlanmasıdır. Aynı zamanda, açıktan açığa saldırgan bir milliyetçiliğin gitgide Amerikan kültür ve siyasetinin tarif edici bir unsuru haline geldiği de aşîkârdır.

Bu kitabın bölümlerini tanımlamakta kullandığım diğer kavram çiftlerinde olduğu gibi "kurtuluş vaadi" ve "milliyetçilik" kavramlarıyla da ikili bir karşıtlığı değil, diyalektik bir tamamlayıcılığı kast ediyorum kuşkusuz. Hint Sağ'ının birleşmesi yalnızca dinsel kimliği temel alan bir hareket değil, Hint *ulusal* kimliğini temel alan bir harekettir. Amacı, bir tür "genel" Hint bilinci yaratmaktan çok (böyle bir bilinç olsa olsa Hindistan'ın laik bir devlet olmasının ne anlama geldiği gibi soruları gündeme getirmek için devreye girer), ulus-devlete ilişkin belli bir kavrayışın tarihsel olarak aldığı biçimi sorgulamak ve ona meydan okumaktır. Buna karşılık Amerikan milliyetçiliği de, özellikle Bush yönetimi devrinde, alenen mesihvari bir ton taşıyordu. Din (Hindistan'da) ulusal kimliğe ilişkin bir kategori olabildiği gibi, ulusal bilinç de (ABD'de) mesihvari bir tona bürünebilmektedir.

İlk olarak, ilaç geliştirmenin, bu sektöre özgü hikâyelerde nasıl mucizevi bir teşebbüs olarak ortaya konduğunu ve sektörün tarihçesindeki devrim niteliği taşıyan her dönüm noktasında bu türden mucizelerin nasıl peyda olduğunu göstereceğim. Bu hikâyeler soyut, yapısal figürler değildir; yeni mucizevi tedavilerin iyileştirdiği gerçek hayatları konu alırlar (lineer gelişim modeline dayanan bilim tarihi, mucize addedilen bu buluşların her birini, takip eden dönemde yetersiz olarak niteleyecektir). Şimdi aşağıdaki üç hikâyeye bakalım: İlk ikisi Barry Werth'ün *The Billion Dollar Molecule* (1994) adlı çalışmasında anlatılıyor, üçüncüsü ise Cynthia Robbins-Roth'un (2000) *From Alchemy to IPO* (Simyadan IPO'ya) adlı kitabından.

II. Dünya Savaşı sırasında penisilin mucizesine dair öykünün en heyecanlı noktası, 1942'de streptokok bakterisinin yol açtığı ateş yüzünden ölmek üzere olan ve sülfat ilaçlarına yanıt vermeyen bir kadının hastaya ilacın uygulandığı andır. "Cumartesi öğleden sonra saat 3: 30'da Merck'in penisilin aşısı yaptığı hastanın ateşi 40,5 dereceydi ve kanının her miligramında ellinin üzerinde bakteri bulunuyordu. Ertesi gün sabaha karşı 4:00'da ise ateşi normale döndü. Pazartesi gününe kadar kani bakteriden tamamen temizlenmişti. Bu kadının 1990 yılında hâlâ hayattaydı ve Connecticut'ta yaşamını sürdürüyordu" (Werth 1994: 123-4).

1940'ların sonuna doğru ise yeni bir mucize ilaç olarak kortizon ortaya çıktı. Werth'ün anlattığına göre, "Merck, Eylül 1948'de elinde bulunan on gram kortizonun altı gramını, yirmi dokuz yaşındaki romatizma hastası bir kadının tedavisinde kullanılmak üzere Mayo Klinik'e gönderdi. Hastanın romatizması öyle ileri safhadaydı ki yatakta sağdan sola dönemiyordu. Daha önce yüksek dozda penisilin, streptomisin, altın tuzu ve serum verilmişse de bunların hiçbir faydası olmamıştı. Fakat ilk kortizon iğnesinden üç gün sonra hasta ellerini başının üzerine kaldırabiliyordu. Dört gün sonra alışverişe çıkabilmişti, hayatında hiç bu kadar iyi hissetmediğini söylüyordu" (Werth 1994: 129).

Robbins-Roth, *From Alchemy to IPO* adlı kitabının girişinde Hodgkin-dışı lenfoma teşhisiyle kemoterapi görmekte olan ve en az hastalığın kendisi kadar, belki ondan daha fazla, terapi yüzünden de sarsılan Betsy Patterson adlı hastanın hikâyesini anlatır. Tedavi, kanseri geriletmeyi başarmış ancak erken menopoza, diyabet, ciddi folik asit eksikliğinin neden olduğu kansızlık ve sinir çeperlerinde yıpranmaya yol açmıştır. On sekiz ay sonra hastanın göğüs filminde yeni bir leke belirir ve hasta kemoterapiyle savaşa en baştan başlamak mecburiyetiyle karşılaşır. Bu noktada Hodgkin-dışı lenfoma tedavisi için IDEC İlaç Şirketi tarafından geliştirilen yeni bir monoklon antikor yöntemi olan Rituxan'ı denemeye karar verir. Robbins-Roth'un (2000: 6-7) anlattığına göre, Rituxan tedavisi sonucunda hastanın:

... boynundaki nodüller tamamen kaybolmuştu, sırt ve baldır bölgesindekilerse kaybolmaya yüz tutmuştu ve artık acı vermiyordu. Haziran ayında ilacın ikinci dozu uygulanmadan önce yapılan kemoterapi taramaları tümörlerde kayda değer bir gerileme gösteriyordu.

Bu harika sonuç toksin düzeyinde artışa neden olmamıştı; yan etkiler de pek azdı.

Biyo-teknoloji yeni ilaçları keşfetme ve geliştirme yollarını tümüyle değiştirmiş, daha önceki dönemlerde tedavisinin imkânsız olduğu düşünülen hastalara yardım etme olanağı sağlamıştır. Bunca insanın biyo-teknolojiye zaman, para ve kariyer açısından yatırım yapmasının nedenlerinden biri, Betsy'ninkine benzer hikâyelerdir.

Bunları aktarmaktaki amacım, küçümseyici veya kinik bir tutum takınmak değil, burada sürekli tekrar edilen, üstelik daha önceki tedavilerin yetersizliği üzerine inşa edilen (oysa bu öncekilerin her biri de kendi döneminde birer mucize addedilmişti) bir mucize temasına işaret etmek. Münferit kurtuluş öyküleri, özellikle ağır hastaların kahramanca kurtarılışına dair öyküler, bu doğrusal ilerleme şemasını somutlaştırır (bu hikâyelerde "kurtarılan" bütün hastaların kadın olması da ayrıca dikkate değer bir husus).⁶ Bu şema "Eğer kendinizi penisiline, kortizona veya Rituxan'a (ki hikâyelerin geçtiği dönemde her biri oldukça deneysel tedavi biçimleridir) emanet ederseniz, kurtulursunuz" biçiminde bir mantığa dayanır. Tedavinin salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için devreye girdiği halk sağlığında başvurulun türden bir şiar değildir buradaki. Diğer bir deyişle, ilaç geliştirme sanayisinin sembolik sermayesi, Afrika'yı AIDS'ten kurtarmak gibi bir misyondan kaynaklanmamaktadır. Üstelik burada anlatılan yalnızca bir tedavi değil, bir yaşama döndürme öyküsüdür; hastanın yalnızca hayatta kalması veya iyileşmesi değil, hayatı yeniden dolu dolu yaşamaya başlaması söz konusudur.⁷

Nasıl ki bu üç başlangıç hikâyesinde kurtuluşun aracı olan ilaçlar biyokapitale özgü bir yapıyı yansıtıyorsa, bugün ahlaki bir gayeye

6. İlaç geliştirme endüstrisinin tarihinin doğrusal bir gelişim izlediğine dair bu görüşün, ilaç sanayisinde ne derece yaygın olduğunu anlatan bir çalışma için bkz. Mahoney 1959; Mann 1999.

7. İlaç geliştirme alanında yaygın olan kurtarıcılık teması üzerine düşünmek kullanım değerinin hangi kültürel ve tarihsel koşullardan doğduğu sorusunu ortaya atar. Marshall Sahlins'in (1976) belirttiği gibi Marx kullanım değerini doğaltırır. Fakat bu durum bir *mukayeseyi* zorlaştırır, zira bir nesnenin meta mübadelesi sistemi dışındaki kullanım değerinden bahsedilemez. İlaçların örneğin ABD' de ve Afrika'da farklı kullanım değerlerine sahip olması (ilkinde yaşam tarzı ilaçları, ikincisinde ise hayatta kalmayı sağlayan ilaçlar), yani kullanım değerinin her durumda ait olduğu siyasi ekonominin bir işlevi olması, asıl dikkat edilmesi gereken husustur.

hizmet eder hale gelen piyasalar da aslında on dokuzuncu yüzyıldan bu yana misyonerlik girişiminin parçası olarak şekillenmiştir. Örneğin Marx'ın metanın ilahi niteliği hakkında yazmakta olduğu sırada, David Livingstone ticaret ve Hristiyanlığın el ele gittiğine dair kuvvetli bir inançla Afrika'da keşif gezilerine çıkıyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında metropolün tasavvurunda Afrika hem Hristiyanlaştırılması gereken, hem de sanayi devriminin üretim ihtiyacını karşılayacak hammaddenin elde edileceği bir alan olarak görülüyordu, ki bu görüş bugün hâlâ ayaktadır (Hristiyan Koalisyonu'nun medyatik figürü Pat Robertson'ın Batı Afrika'da yürüttüğü misyonerlik ve madencilik faaliyetleri buna örnektir [bkz. Roth 2002]).

Demek oluyor ki ABD'de ilaç geliştirme söyleminin vurguladığı nokta halk sağlığı değildir. Burada bir kez daha Hindistan'daki durumun farklılık gösterdiğini görüyoruz. Bağımsızlığından sonraki kırk yıl boyunca sosyalist refah devleti siyaseti güden, yoksulluktan mustarip bir ülke olan Hindistan'da ilaç geliştirme faaliyetleri (her zaman açıkça ifade edilmese de) gerek resmi gerekse popüler düzlemde halk sağlığı hedeflerine ulaşmanın bir yolu olarak görülür. Bu farklılık bir kez daha özgül ulusal, tarihsel ve kurumsal bağlamlardan kaynaklanmaktadır. ABD'de geçerli olan "kurtuluş vaadi" söylemi ile Hindistan'daki "halk sağlığı" söylemi arasındaki ayrım değil, ABD'ye özgü keşif kültürünü Hindistan'da taklit etme çabasının meydana getirdiği somut tezahürler ile özgün model arasındaki farktır burada söz konusu olan. Bu taklit çabaları dahi Hindistan'daki patent rejimleriyle bağdaşmamaktadır. Hint devleti henüz DTÖ'ye üye olmadan önce Hintli nüfus, ilaç tüketicisi değil "halk" muamelesi görüyordu. Hindistan'da ilaç geliştirme sektörü ABD'de olduğu gibi daima özel teşebbüsün sahası olduysa da, Hint patent kanunları çok satılan ilaçların farklı yöntemler kullanmak kaydıyla farklı firmalar tarafından üretilmesine olanak tanıyordu (ürüne değil üretim sürecine patent veriliyordu). Dolayısıyla, serbest rekabet sayesinde, Hindistan da dünyanın en düşük ilaç fiyatlarına sahip ülkelerinden biri haline geliyordu.

Hindistan'da bir keşif kültürü yerleştirmek adına, gerek ülke içindeki sorumlu devlet ve piyasa aktörleri, gerekse ABD'de yaşayan Hintli girişimciler tarafından başlatılan girişim, içinde bir çelişki nüvesi barındırır. Zira özü itibarıyla daima neoliberal olan bu keşif kül-

türü, tedaviye erişim olanağını (her ne kadar piyasa tarafından sunuluyor olsa da) bir tür kamu yararı olarak görüp buna öncelik veren bir değer sistemiyle çatışır. Hindistan'daki patent rejimi, ülkenin DTÖ müktesebatına imza koymasıyla birlikte tehlikeye girmiştir. Bu yeni patent rejimi, Hindistan'da geçerli olan fikri mülkiyet yapısından ziyade ABD'dekini andırır.⁸ Bu kitapta Hindistan'ın DTÖ'ye katılma kararının ayrıntısına girmeyeceğim, fakat Hint ulus-devleti, iş çevreleri ve siyasi idaresinin küreselleşmeye dönük çelişkili arzusu ve muğlak tutumuna çok iyi bir örnek olması bakımından buna değiniyorum. Bir yandan, Hint ilaç endüstrisine zarar vermesi, ilaç fiyatlarını yükseltmesi muhtemel olan bir rejim pek çok kişi tarafından Amerikan yeni sömürgeciliğinin bir örneği olarak görülmekte ve buna anti-empyralist, ulusalcı bir tepki vermek gerektiği düşünülmektedir. Fakat diğer yandan, Hindistan küresel bir oyuncu olma arzusu vardır. Eşit derecede milliyetçi saiklerden hareket eden bu arzu ise keşif kültürünün ve onunla ilişkili olan DTÖ gibi uluslararası rejimlerin benimsenmesine yol açar.

Diğer bir deyişle, keşif gibi değer yüklü bir ideoloji, uygulamada küreselleştirici ve tekdüzeleştirici olmayı başarıyor gibi görünse de, hangi yerellikte ortaya çıktığına bağlı olarak kurtuluş ve ulusalcılığa dair farklı söylem ve bilinç katmanları devreye girmektedir. Üstelik bu "homojenleştirici" küreselleşme hareketi, küresel asimetri eksenini üzerinde birbirine çok uzak yerelliklerde cereyan ettiğinden, keşfin bir örnek veya beklentiye uygun şekilde gerçekleşmesi her durumda mümkün olmamaktadır. Küresel tekno-kapitalizmi benimseyen pek çok Hintli aktörün ileri sürdüğü gerekçe bir *keşif* kültürü edinmek olsa da, buna giden yol Batılı şirketlerin *taşeronluğundan* geçer; oysa bu yeniliği teşvik eden bir iş olmadığı gibi, nihai ürünün fikri mülkiyeti de yalnızca işveren şirkete ait olmaktadır.

Bir yanda sömürgecilik geçmişinden gelen ve devlet siyasetini eşitsiz mübadele ilişkilerine karşı duyarlı kılan bilinç, diğer yanda 1990 sonrasında küresel piyasa sisteminde önemli bir aktör olma azmi arasındaki genel gerilim, gündelik çalışma pratiklerine olduğu kadar hükümetin siyasi beyanlarına, girişim, teşvik ve düzenlemeleri-

8. Hint ilaç şirketlerinin 2004'ün sonu itibarıyla DTÖ ile uyumlu hale gelmesi gerekiyordu, yani bu tarihten sonra piyasaya sürülen herhangi bir ilacı "üründen sürece" yöntemiyle üretemeyeceklerdi.

ne de yansır (1. Bölüm'de tartıştığımız, genetik malzemenin Hindistan dışına çıkarılmasına ilişkin olarak Biyo-teknoloji Dairesi'nin yayınladığı yönetmelik buna örnektir). Aynı gerilim kendi kendine yerli olma ve yerel sorunları bilim ve teknoloji yardımıyla çözmeye dönük anlayış (kalkıncı ideolojinin Gandhici, Nehruçu ve Marksist versiyonları) ile, teknolojik gelişmeyi küresel oyun sahasında bir koz olarak kullanmaktan yana olan yaklaşım arasındaki mücadelede de kendini gösterir. Biyokapitalin ABD'de bir kurtuluş vaadi söylemi içerisinde ifade bulması, Hindistan'da ise açıkça milliyetçi bir biçimde dile gelmesi yan yana bulunduğu, tekdüzeleştirici gibi görünen küresel rejim ve pratiklerin birbirinden tarihsel olarak farklılaşan yerelliklerde –Hindistan örneğinde sömürgecilik ve onu izleyen kırk yıl boyunca süren devlet sosyalizmi bu tarihe damga vurmuştur– nasıl farklı biçimlerde tezahür ettiğini görmeye başlarız. Hindistan'da bu tür çelişkiler, Lawrence Cohen'in tabiriyle, ülkenin "sözde modernleşmesi"ne delalet eder (Cohen 2003).

Amerikan ve Hint tekno-kapitalist dünyalarını birbirine bağlayan, hatta Hint ileri teknoloji dünyasını Amerikan örneği üzerinde şekillendirme gayretinde olan başlıca aktörler, Silikon Vadisi'nde yerleşmiş olan Hintli girişimcilerdir. "Yurtdışında ikamet eden Hintli" (YİH) tanımı, Hint hükümeti tarafından 1973'te Dış Ticaret Düzenlemeleri Yasası ile resmi bir kategori olarak yürürlüğe kondu. Böylelikle yurtdışındaki Hintliler devletin resmi sınıflandırma sistemleri içinde tanımlı bir grup olarak kabul edilmiş ve ellerindeki sermayeyi Hindistan'da yatırıma çevirmeleri için onlara mahsus bir teşvik mevzuatı hazırlanmış oldu. Hatta bu Hintliler için yurttaşlığın koşulu, neredeyse tümüyle, ülkeye sermaye ihraç etme kabiliyetine bağlanmıştı. Bunun bir nedeni, Hint hükümetinin 2002'ye kadar çifte vatandaşlığa izin vermemesiydi. Ancak 1973'te çıkarılan yasa aynı zamanda "Hint kökenli şahıs" olarak adlandırılan bir kategoriyi de kabul ediyor, herhangi bir zamanda Hint pasaportuna sahip olmuş kimseleri veya böyle erkeklerin eşi olan kadınları bu kategoriye dahil ediyordu (Hint kökenli bir kadının kocası ise Hint kökenli kabul edilmiyordu). Bu kişilere de, yurtdışında ikamet eden Hintliler'e verilen teşviğe benzer yatırım teşvikleri sunuluyordu (Ramachandran 1992; bkz. Rajagopal 2001: 241-42). Üstelik, Hint pasaportu taşıyan yurtdışındaki Hintliler için bile, resmi yurttaşlık bir anlamda kâğıt üze-

rinde kalıyordu; zira mantık dışı bir uygulama eseri, bu kişilerin Hindistan'daki seçimlerde oy kullanma hakkı, seçim sırasında ülke içinde bulunma veya yabancı bir elçilikte resmi görevde olma şartına bağlanmıştı. Özetle, yurtdışında ikamet eden Hintliler için yurttaşlık ancak ve ancak kişilerin ülkeye sermaye ihraç etme kabiliyetine bağlı olarak tanımlanmıştı. Hint devleti bu yasal tanıımı getirirken son derece bilinçli davranmıştır. Diğer taraftan bakacak olursak, sermayenin millileştirilmesi, yurtdışında ikamet eden Hintliler için (ister resmi olarak hâlâ YİH kategorisinde olsunlar, isterse Hint yurttaşlığından çıkıp salt "Hint kökenli şahıs" statüsüne geçmiş olsunlar) başlıca yurttaşlık göstergesi halini aldı. Sermaye, yurtdışındaki Hintlileri vatanlarına bağlayan tam bir toplumsal bağ haline geldi, fakat sermayenin böyle bir bağ işlevi görmesini sağlayan şey, bu derece yapısal olmayan başka bağların zaten mevcut oluşuydu.

Bu bölümde genel hatlarıyla dört ayrı sahayı bir arada ele almaya çalışacağım. Bunların ilki, nadir görülen genetiğe bağlı bir pigmentasyon hastalığı olan *pseudoxanthoma elasticum* (PXE) hastalığının ailelerinden oluşan bir hasta hakları grubu. PXE International adını taşıyan, ABD menşeli bu sivil kuruluş, ABD ve Avrupa çapında bir şebekeye sahiptir. Bu grubu bilhassa ilgiye mazhar kılan özelliği ise kendisine daha en baştan ticari bir çerçeve çizmiş oluşudur. Bu ticari çerçeve, kurucuları arasında yer alan Patrick Terry'nin serbest piyasaya duyduğu sağlam inançtan kaynaklanmaktadır. Terry'nin bu inancı kendisinin evanjelist bir Hristiyan oluşuyla da birleşir. Bu durum, PXE International'ın şirket aktörleriyle müzakerelerinde piyasa strateji ve taktiklerini benimsemesine neden olmuş; ayrıca Terry'nin, kitabın önceki bölümlerinde kendisinden bahsettiğimiz, Incyte Genomics'in kurucusu Randy Scott'la birlikte Genomic Health adındaki genom şirketini kurmasına yol açmıştır.

Bu hikâye biçimsel açıdan 1. ve 2. Bölüm'de anlatılan, Hindistan'ın önde gelen kamu sektörü genom laboratuvarı CBT'in hikâyesiyle tuhaf bir benzerlik taşıyor. Orada da kâr amacı gütmeyen bir kurum kendisini bir piyasa oyuncusu olarak tarif etmek yoluyla küresel piyasalarda bir koz elde etmeye çalışıyor ve bu arada kendisine kısmen bağlı bir araştırma firması olan Genomed'i kuruyordu. Aradaki fark, CBT'in Amerika'nın küresel hegemonyasını bir yandan benimserken bir yandan da reddetmek gibi muğlak bir ulusalcı arzusuyla

hareket etmesine karşın, PXE International ve Terry'nin durumunda serbest piyasaya duyulan sarsılmaz inancın Hıristiyanlıkla birleşmesidir. Her iki örnekte de sivil kuruluşla bağlantılı olan araştırma şirketi, öznelliklerin nasıl kurulduğunu gösterir – Genomed örneğinde bu, klinik deneylere dahil edilen Hintli denek özneler, Genomic Health'te ise özgür tercihlere sahip ABD'li tüketicilerdir. Kendisini "tüketiciye yönelik genom araştırmaları" olarak tarif eden Genomic Health'in işletme modeli de bu durumu yansıtır.

Ele alacağım ikinci saha, söz ve ritüelleri kapsıyor. Tekno-kapitalizmin yeni belirmekte olan şebeke ve dinamiklerini izlemek için kilit alanlardan bir tanesi konferanslardır. Endüstriyel genom konferanslarının törensel kısmı, Silikon Vadisi'nde yaygın olan ileri araştırma şirketi kültürünün ayrılmaz parçası olan davetlerdir. Fütursuz bir harcama ve aşırı tüketimin görüldüğü bu libidinal alanlar, çoğu kez kumarhane kapitalizmine has kumar mantığına işaret eder. Bu davetlerden bahsetme amacım, kapitalizmin marka değerinin performatif olarak nasıl yaratıldığına ve iktidarın belli başlı şirketlere yatırımını temin eden törensel ve kült ifadelere işaret etmek. Bu tür törenler yatırımcıların ve tüketicilerin ilgisini çekmek açısından önemli olmanın yanı sıra, söz konusu şirketlerin çalışanları arasında bir bağlılık tesis etmek ve onların yalnızca uğraşmakta oldukları "ölüm-kalım davası"na değil, kendilerini istihdam eden şirketin amaçlarına da bağlılıklarını garanti etmek açısından zaruridir.

Denklemin Hindistan/ulus tarafından söz ederken daha geniş bir kurumsal bağlamda CBT'i gündeme getireceğim. Söz konusu bağlam, Hindistan'ın bilimsel önceliklerini daha küresel, piyasa güdümlü bir yaklaşıma yönlendirmekten sorumlu, kırk ayrı ulusal araştırma laboratuvarı ve kurumundan oluşan bir şemsiye kuruluş olan CSIR'tir. Bu laboratuvarların araştırmalarını gerçekleştirdiği küresel bağlam, Batı lehine eşitsiz biçimde tabakalaşmıştır. Bu durum laboratuvarlarda çalışan Hintli araştırmacılar da ulusalcı bir öfke yaratır. Ayrıca araştırma önceliklerinin fazlasıyla küresel yönelimli oluşunu ve ABD'nin temsil ettiği küresel Öteki'ne benzemeye yönelik aleni bir arzuyu ifade eder.

Bu değişimlerin başını çeken kişilerden biri, halihazırda CSIR'in müdürü olan Ramesh Mashelkar'dır. Mashelkar'ın yetiştiği kurum olan Pune şehrindeki Ulusal Kimya Laboratuvarları (NCL), Hint bi-

lim-teknik kurumunun küreselleşme arzusunu ilk harekete geçiren merciler arasındadır. Burada, NCL'yi konu alan hikâyelerde, kurumun küresel bir oyuncu olma arzusu ile keskin bir asimetrinin hüküm sürdüğü küresel koşullar arasındaki çelişkilere dikkat çekeceğim. Bunu bir başka CSIR laboratuvarının, Haydarabad'da bulunan Hücrel ve Moleküler Biyoloji Merkezi'nin (CCMB) hikâyesiyle kıyaslayacağım. Bu ikinci örnekte ulusalcılık ve milli menfaatin çok farklı bir biçimde dile getirilmesine tanık oluyoruz. Burada, bir yandan küresel teknolojileri benimserken bir yandan da yerel ve ulusal ihtiyaçlara odaklanan bir bilim-teknik yaklaşımı, Hintli nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak gibi devletçi, sosyalist bir görüşe uygun olarak ortaya çıkmaktadır. Burada söz konusu olan, bilim ve bilim karşıtlığı veya ulusalcılık ve onun inkârı arasında bir tercih değildir. Her iki bakış açısı da bilimin ilerleme potansiyeline modernist bir inanç beslemektedir; bu inanç, Hindistan'ın bağımsızlığından bu yana tutarlı bir hegemonyaya sahip olagelmıştır. Yine her iki bakış açısı da ulusal çıkarı açıkça ön planda tutar. Susan Buck-Morss (2003), yirminci yüzyılda ortaya çıkan biçimiyle kapitalizm ve komünizm arasında görünüşte var olan karşıtlığın aslında aynı modernist itkinin farklı ifadelerini temsil ettiğini ileri sürer; öyle ki bu iki rejim (her ne kadar bağdaşmaz olsalar da), irkiltici bir biçimde, birbirinin ayna görüntüsüdür. Benzer bir iddia, Hint bilim dünyasında bir yandan küresel serbest piyasaya, diğer yandan devlet sosyalizmine dönük itkiler arasındaki karşıtlık için de ortaya atılabilir. CSIR laboratuvarlarında bugün hâlâ açıkça sürmekte olan gerilimin nedeni bu yaklaşımlar arasındaki müzakeredir.

Dördüncü sırada ele alacağım saha ise Silikon Vadisi, özellikle de burada yerleşik Hintli girişimciler. Hemen hepsi devlet sübvansiyonlu Hint üniversitelerinde ve araştırma kuruluşlarında eğitim görmüş olan bu kişiler keşif kültürünü Hindistan'a taşıma konusunda kilit birer aktör konumundadır. Bu girişimciler ve kurmuş oldukları müteşebbis teşkilatını (özellikle Indus'lu girişimcilere ait TIE organizasyonunu), ABD'den Hindistan'a sermaye aktarımında rol oynayan diğer Hintli girişimcilerle mukayese ediyorum. Bunların içinde en faal olanı, ulusal bir Hint organizasyonu olan Vişva Hindu Parişad'dır (Dünya Hint Forumu veya kısaca VHP). TIE'ye ilişkin olarak tartışacağım figürlerin başında, kurumun kurucuları arasında yer alan

ve belki de ABD'deki en tanınmış Hintli girişimci olan Kenwal Rekhi geliyor. Rekhi ile pek çok vesileyle yazıştım;⁹ ancak aktaracağım hikâyede, kendisi geleneksel anlamda bir etnografya görüşmesinin muhatabından çok, tıpkı Randy Scott gibi, kamusal bir şahsiyet rolüne sahip.¹⁰

PXE International ve Genomic Health

Bu bölüme başlarken, 3. Bölüm'de mucizevi tedavi hikâyelerini tartışırken değindiğim Randy Scott'ın konuşmasına geri dönmek istiyorum. Bu hikâyeler gibi Scott'ın Incyte için yaptığı ve genom araştırmalarının reklamı yerine geçen tanıtım da bir köken hikâyesidir. Bu hikâyenin içerdiği devrimci ve himayeci nitelikler bir gelecek performansına eşlik eder.

Bu tür mucize hikâyelerinde sıkça rastlanan himayecilik sadece retorik yapının bir parçası değildir. Bu retorik alenen, hatta bazen de bıkınlık verici derecede, kurtarıcı rolüne bürünen şirket teşebbüslerinde somutlaşabilmektedir. Patrick ve Sharon Terry, PXE International ve Genomic Health'in öyküsü –ki Randy Scott da başrolü paylaşmaktadır– bunun bir göstergesidir. PXE International'ın öyküsü pek çok etkeni bir araya getiriyor: biyo-toplumsal cemaatler, fikri mülkiyet ve internetin etkisi. Biyokapitalin kurtuluş vaadiyle ilgili bir öykü olması nedeniyle bunu aktarmayı gerekli görüyorum.

Patrick Terry aslen inşaat işiyle uğraşıyordu; biyo-tıbbı olan ilgisi, çocuklarının her ikisine de *pseudoxanthoma elasticum* (PXE) adı verilen ve çoğunlukla yirmili yaşlarda körlüğe yol açan, az rastlanır bir genetik pigment bozukluğu teşhisi konmasıyla başladı. Dolayısıyla Terry'nin bilime olan ilgisi, alışlageldik biçimde, formal bir eğitimden değil, sıradan bir insanın başına gelen bir mecburiyetten doğdu. O buna "deneyimden kaynaklanan bir perspektif" diyor.¹¹ Eşiyle birlikte PXE hakkında bulabildikleri her şeyi öğrendiler, hem ABD hem de Avrupa'da yaşayan PXE hastası başka çocukların

9. Örneğin kendisiyle laik-ilerici bir eylemci olarak da görüştüm, zira Rekhi Hindistan'daki Hindu milliyetçisi organizasyonların dışlayıcı ve çoğu kez de şiddete başvuran siyasetine karşı bir hareket içinde yer almıştır.

10. Bu konu 3. Bölüm'de tartışılıyor. 11. Pxe.org

anne-babalarıyla irtibata geçtiler ve PXE International adında bir hasta hakları grubu meydana getirdiler.

Bunun yanı sıra Pat Terry, Randy Scott'la birlikte Genomic Health biyo-teknoloji firmasının da kurucuları arasına girdi. Scott şirketin vizyonunu şöyle tarif ediyor:

Sağlık sistemine yeni bir dal eklemek. Yeni genom teknolojileri her hastanın rahatsızlık ve sağlık durumunu bütün bir genom paketi olarak tarif etmeye olanak verecek. Her hastalığın moleküler bir zemini ve genetik olarak kodlanmış bir tepkisi vardır. Bireylerin tedaviye verdiği yanıt, hastalığın moleküler değişimlerine ve hastanın kendi genetik kodlarına bağlıdır. Genomic Health'in amacı doktor ve hastalara kişiye özel bir molekül analizi sunmak, böylelikle tedavi ekibine her bir hastalığın niteliğine uygun tedaviyi seçme olanağı vermektir. Nihai amacımız kişiye özel tıbbi yaşama geçirmek ve hasta bakımını dikkate değer ölçüde geliştirmektir.¹²

Terry çiftinin elde ettiği başarılarından biri, Genomic Health benzeri firmalarla anlaşarak PXE International üyelerinden alınan DNA örneklerinin firmada yürütülen araştırmalarda kullanılmasını sağlamak, böylelikle hasta hakları grubunu da firmanın elde ettiği fikri mülkiyet haklarına ortak etmektir.

Patrick Terry konuşmasına başlarken sahip olduğu farklı kimlikleri sıralıyor: bir baba, PXE International'ın yöneticisi ve Genomic Health'in kurucularından biri, aynı zamanda bir araştırmacı (Hristiyan inancını konuşmalarının resmi kısmında vurgulamaması dikkat çekici olmakla birlikte, tartışma kısmına geçildiğinde veya kişisel sohbetler sırasında bu özelliğini gündeme getiriyor).¹³ Bu üslup, konuşmalarına daima çok yönlü meşguliyetlerini, sorumluluk ve amaç-

12. Bu ifade Genomic Health'in web sitesinde yer alıyor; bkz. <http://genomic-health.com/message.htm>. Genomic Health'in kurulmasını takip eden aylarda yoğunlaştığı konu buydu. 2004'e gelindiğinde ise şirket özellikle kanserle ilgili genom araştırmalarına yoğunlaşmaya başladı. Şirketin internet sitesindeki mesaj da bu değişimi yansıtacak biçimde değiştirildi.

13. Bu gözlemlerim, benim de katıldığım iki ayrı forumda, Terry'nin yaptığı konuşmalara dayanıyor. Bunların ilki, biyo-teknoloji alanında mülkiyet sorunlarını konu alan bir konferansta akademisyenler ve siyasetçilerden oluşan bir grup önünde yaptığı sunum, diğeryse Harvard Tıp Fakültesi'nde tıp öğrencilerine yaptığı konuşma. Her iki konuşmada da benzer bir plan izledi; tartışma kısmında ve konuşmayı izleyen kişisel sohbetlerde kendi dini inançlarından bahsetmek konusunda çok açık davrandı.

larını sıralayarak başlayan Scott'inkiyle yakın benzerlik sergiliyor. İşinin gereği olarak Terry, girişimci bilim erbabının hem tipik hem de benzersiz bir örneğidir. Genetik rahatsızlığı olan hastaların haklarını savunan farklı grupların bir araya gelerek oluşturduğu Genetic Alliance koalisyonu aracılığıyla politika belirleme faaliyetlerinde yoğun olarak rol alır. PXE International aracılığıyla PXE araştırmalarına önyak olmak, mali kaynak bulmak ve araştırmaları sürdürmek için dünya çapında verilen çabanın içinde yer alır. Bunun büyük bir bölümünü de, araştırma alanında farklı aktörler arasında ayrıntılı sözleşmelerin, ittifak ve anlayışların müzakere edilmesini gerektiren, yukarıda değindiğimiz türden bir araştırma işbirliği oluşturur.

Fakat bütün bunların kaynağında Terry'nin ebeveyn olarak rolü yatıyor. PXE International'ın himayeci bir teşebbüs olduğunu söylerken yalnızca soyut, retorik bir mecazı kastetmiyoruz; şirketin bizi kökeninde bu nitelik gözlenir. Ayrıca Terry, Scott'la arasındaki işbirliğinin her ikisinin ortak inançlarıyla, yani serbest piyasaya dönük liberal eğilimleri ve yüksek sesle dile getirdikleri dini inançlarıyla (daha önce bahsettiğimiz gibi Scott da Terry gibi evanjelist bir Hristiyan'dır) yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Terry'nin sözleriyle, Scott "düzenli, harika, hoş biri, tam bir aile babası."¹⁴ Bu da Terry'nin başka işadamlarına karşı hissetmediği türden bir güvenin temelini teşkil ediyor. Örneğin PXE'nin amacına başlangıçta ilgi gösteren kimi işadamlarının bir süre sonra gruba ihanet ettiği kanaatinde.

Terry ve Scott, ortak Hristiyan inançlarını piyasaya duydukları inançla birleştiriyor. Terry tedavinin yalnızca *üretimine* değil *bilgisi* ve *dağıtımına* giden yolun da piyasadaki geçtiğine çok inanıyor. Genomic Health yaş analiz laboratuvarı araştırmalarına dayanan bir firma olmaktan öte, müşterilerini "eyleme dönük tedavi bilgisi"yle donatarak güçlendirmeyi amaç edinmiş bir kuruluş.¹⁵ Hedefi, Terry'nin "tüketici merkezli genom araştırmalarında devrim" olarak adlandır-

14. Patrick Terry'yle Mayıs 2001'de yaptığım kişisel konuşmadan.

15. Bkz. www.genomichealth.com. Terry, Genomic Health'in kurucu üyelerinden, ancak 2004 yılı itibariyle yönetim kurulunda yer almıyor. Burada aktarılanlar Scott ve Terry, Genomic Health ve PXE arasında 2001 yılında gelişen ilişkiye dayanıyor; bu kişi veya kurumların bugünkü ilişkisini yansıtmıyor.

diği şeyi gerçekleştirmek. Terry "hastalar" ve "tedavi" gibi terimlerle değil, "tüketiciler" ve "hedefe yönelik tedavi müdahalesi" terimleriyle düşünüyor. Bu terim çiftlerinden ilkinin normatif çağrışımından hoşlanmıyor. Doktorun uzman bir kapı bekçisi olma rolünden de hazzetmiyor, çünkü bunun hasta-tüketicinin ideal koşullarda bireysel olarak sürdüreceği bilgi arayışına engel olduğu kanaatinde. Bu yüzden de tıbbi kurtuluş terimleriyle düşünüyor; fakat aynı zamanda, tıbbın bu kurtuluş vaadini yerine getirecek biçimde değişmesini sağlamak için piyasa müdahalesinin gerekli olduğu kanısında. Terry, piyasaya olan inancını ifade etmekle kalmıyor, bunu aynı zamanda *performatif* bir biçimde hayata geçiriyor.

Bunun da ötesinde, PXE International salt resmi bir müzakereci taraf gibi hareket eden bir kurumsal yapı değil, tam anlamıyla şebeke biçiminde örgütlenen biyo-toplumsal bir topluluk. Bütün üyelerin birbirini tanıdığı küçük topluluklarda görülen akran baskısı burada da devreye giriyor. Terry bu baskıyı "iyi alışkanlıkları benimsetmek", sözgelimi topluluk üyelerine sigarayı bıraktırmak için kullandıklarını anlatıyor. Terry'nin kendi yaşamöyküsü, endişeli bir baba iken bir girişimciye, aynı zamanda da siyasi ve dini bir figüre dönüşmesi, piyasa ve öznellik arasındaki ilişkinin sorgulanmasına güzel bir örnek. Bu durum, müteşebbis-dini-siyasi-kapitalist yaşam dünyalarının her birinin içinde ne tür bir aile kavramını barındırdığını sorgulamamızı gerekli kılıyor.

Terry ve Scott'ın birlikte kurdukları Genomic Health kurtuluş, vaat, performans ve piyasaya dair burada ileri sürdüğüm bazı savları destekler nitelikte. Genomic Health'i analiz etmek için Scott'ın kehanetvari üslubunu hatırlamalıyız. Örneğin 1999 yılında Miami'deki Genom Araştırmaları Enstitüsü'nde (GAE) düzenlenen endüstriyel genom konferansında Scott'ın Incyte firması için yaptığı tanıtım, ilaç şirketlerinden oluşan müstakbel yatırımcıları muhatap alıyordu. Genomic Health örneğinde ise potansiyel müşteriler sıradan insanlar, yani bu ve bir önceki bölümde sözünü ettiğim müstakbel hastalar ve müşterilerdir. Bu durum tümüyle farklı bir anlayışa, farklı bir zaman çizelgesine, bilgisayar endüstrisiyle mukayeselere ve Terry'nin hastalar ve müşteriler arasında paralellik kurmasına yol açar.¹⁶

Genomic Health için yaptığı tanıtımda Scott, genom araştırmalarının tarihini onar yıllık dilimlere ayırmıştı: 1980'lerde DNA'ya odak-

lanan klasik çabalar sonucunda ilk genom şirketlerinin piyasaya ürün arzı; 1990'larda endüstrileşme ve yüksek bilgi-işlem hızına sahip teknolojilerin ortaya çıkışı; ve yeni yüzyılın ilk on yılında biyolojik enformasyon ile internet olanaklarının bir araya gelmesinin kitli rol oynayacağı –Scott'ın tabiriyle– "tüketiciye yönelik genom devri". Başka bir deyişle, Scott'a göre, yeni ortaya çıkmakta olan "genom sonrası" tıbbın önde gelen kurumsal yapıları, biyolojik enformasyon (örneğin teşhis), bu enformasyonun sıradan hastalara ulaşmasına aracılık eden iletişim teknolojileri (internet) ve bu sayede ortaya çıkan biyo-toplumsal cemaatlerdir (örneğin hasta hakları grupları). PXE International benzeri gruplarda tanık olunan tüketici gücü, bu vizyonun nüvesini oluşturur.

Scott'ın "tüketiciye yönelik genom araştırmaları"na dair vizyonu, Genomic Health şirketi hakkındaki vizyonuyla tamamen iç içe geçmiştir. Burada hastaların bilgi ve teknolojiye para karşılığı doğrudan erişim elde ettiği, böylelikle doktorun görevinin ciddi anlamda asgariye indirildiği bir durum öngörülmektedir. İlaç şirketlerinin tedavi geliştirme alanındaki rolü devam eder, ancak Scott teşhis yöntemleri ile tedavi olanaklarının gelişmişlik düzeyi arasındaki farkın etnografik bir pencere açtığının farkındadır, ki bu da Genomic Health gibi bir firmanın varoluşu için son derece elzem bir koşuldur.

Scott tüketiciye yönelik genom araştırmalarına dair düşüncelerini şöyle anlatıyor:

Genom araştırmaları, doğası gereği bireye özgü bir niteliğe sahiptir. Burada birtakım büyük sanayi birimlerinin öteki şirketler için ürün ürettiği bir durum söz konusu değildir.¹⁷ Bu salonda bulunan herkes bir genoma sahip ve bu genom bizim kendi bireysel hikâyemizi içeriyor. Benim ailemin kendi hikâyesi var... bu insanlar hiçbir genetik hastalık ya da genetik bozukluğa sahip olmadığını zanneden gayet normal bir ailenin bireyleriydi... fakat sağlıklı olduğumuza ne kadar inanırsak inanalım, eninde sonunda genetik kusurlarımızın ve gelecekte bize doğru yaklaşmakta olan hastalıkların gerçeğiyle yüz yüze geleceğiz. Öyleyse bu işte hepimiz beraberiz.¹⁸

16. Scott'ın Genomic Health için yaptığı tanıtım hakkında anlattıklarım, kendisinin Mart 2001'de San Francisco'da düzenlenen ve yatırımcılara hitap eden Genom TriConference'ta genom sonrası tıbbi konu alan bir panelde yaptığı konuşmaya dayanıyor.

17. Incyte bu tanıma tam olarak uyar.

Bu sözlerle Scott, bu ve bir önceki bölümde tartıştığım noktaların pek çoğuna işaret ediyor. Vizyon sahibi biri olarak kendi yaşamöyküsünü, genom araştırmalarının tarihçesiyle karşılaştırıyor. Böylelikle Incyte'in ardındaki fikirden giderek uzaklaşmış oluyor (şirket kendi işletme modeli yüzünden eskime tehdidiyle karşılaştığında bu modeli bir anda terk ediyor) ve bu uzaklaşma, daha baştan ticari bir teşebbüs olarak ortaya çıkan bir bilimin doğal tarihsel gelişiminin bir sonucu gibi tarif ediliyor. Fakat bu aynı zamanda kişisel bir yolculuktur ve buradaki bireyselleşmenin hudutları daha ilk anda aşıkârdır, zira daha genel bir nüfus bağlamından kopuk bir biçimde anlamlandırılması imkânsızdır. Scott önceki bölümde işaret ettiğim, popülasyonları sınıflandırma konusunda karşı karşıya kalınan temel güçlükten ustalıkla kaçınmıyor. Oysa bu güçlükler, nüfus ölçeğinde genom araştırmalarını hem parasal anlamda hem de tedavi anlamında bir kurtuluş vizyonuna giden yol olarak gören ve bu alana yatırım yapanlar açısından gerek bilimin gerekse piyasanın kaçınılmaz birer gerçeğidir. Scott ise aile birimini bir çırpıda uygun popülasyon birimi olarak tarif ediyor. Hristiyan değerlerinden hareket eden biri için aile, ahlaklı, değerlere sahip çıkan ve Hristiyan sıfatlarıyla bilhassa elverişli bir birim teşkil eder. Son kertede herkes kendi genetik mahşer gününe doğru Hristiyanca bir yolculuğa çıkıyor; fakat bu arada Scott Incyte'taki çalışanları için yaptığı (ve bu bölümün ilerisinde değineceğim) gibi bir cemaat tablosu, müstakbel hastalardan, yani müstakbel tüketicilerden oluşan bir cemaat tablosu yaratıyor. Bu yolculuğun piyasanın üst belirlenimine tabi olduğunu unutanlar için Scott şu hatırlatmayı yapıyor: "Sorun bu ürünleri piyasaya, yani tüketiciye nasıl ulaştıracağımız."¹⁹

Scott ve Terry'ninki gibi hikâyeler, kurtarıcılığa ilişkin söylem ve dilin, derinde yatan inanç yapıları, piyasa teşebbüsü ve işletme modeli ve tedavi/tıp/sağlık biçimlerinde ortaya çıktığını göz önüne serer. Kişisel heves, vazife çağrısı ve insani bir ilgi gibi son derece bireysel hikâyeler ile piyasa, bilim veya ulusa içkin olan yapısal mesihçiliğin karşılıklı olarak nasıl birbirini ürettiğini gösterir. Ha-

18. Randy Scott, Genom TriConference'taki konuşma. Mart 2001, San Francisco.

19. A.g.y.

yat kurtarmak rahatlıkla bir şirketin çıkarını koruma biçimini alabilmekte veya Hindistan örneğinde olduğu gibi, bir Üçüncü Dünya ülkesini "küresel bir oyuncu" haline getirme amacına dönüşebilmektedir. Bu sırada yaşam ve ölümle uğraşan bir işin kutsallaştırılması, meta fetişizminde etkin olan kutsallaştırmanın dolayımından geçer. Marx'ın göstermiş olduğu gibi, bu durum, metayı hem insan ilişkilerinden soyutlar hem de toplumsal bağın taşıyıcısı haline getirir.

Yaşam bilimleri teşebbüsünün toplumsal gücü, kutsalın bu iki kaynağının iç içe geçmesinden kaynaklanır, ancak bu durum münferit şirketlerin sahip olduğu toplumsal gücü açıklamak için yeterli değildir. Bu güç sayesinde bu şirketlerin çalışanları yalnızca hastalığı ortadan kaldırma *davasına* değil, *bizatihi şirkete* bağlılık duymaya başlar. Bir sonraki kısımda işte bu soruyu, yani hem yaşam bilimlerinin hem de bu bilimle uğraşan şirketlerin nasıl birer kurtarıcı gücü elde ettiklerini inceleyeceğim.

Davetler

Neoliberal kapitalizmin değer sistemini analiz eden bir yazısında Jean-Joseph Goux, "eğer dünyevilik, faydacı tüketimin alanını oluştuyorsa, artı-değerin üretken olmayan bir biçimde tüketimi de kutsallıktarifier" diyor (Goux 1990: 207-8).

Biyokapitalin kurtarıcılık potansiyeli hasta kimseleri iyileştirmeyi iş edinen ilaç geliştirme teşebbüsünün doğasından kaynaklanır. Ancak tek başına bu, ilaç sanayisinin ABD'de olduğu gibi kurtarıcı bir girişim olarak görülmesi için yeterli değildir. Bunun için ilaç geliştirme sektörünün tedavi potansiyeli başka inanç sistemleriyle, özellikle de serbest piyasanın yaratıcılığına duyulan neoliberal inançla eklemlenmelidir. Diğer bir deyişle, biyokapital kurtarıcı potansiyelini yalnızca "biyo"nun ifade ettiği değerden değil, aynı zamanda "kapital"ın temsil ettiği değerden almaktadır. Marx sermayenin tansısal olanla ilişkisini daha Sanayi Devrimi'nde teşhis etmişti. Fakat bu ilişki, ileri teknoloji buluşlarında daha farklı bir performatif güç kazanır, zira buradaki sihir sınırsız artı-değer üretiminden ibaret olmayıp şapkadan tavşan çıkarmaya benzer.

Marx'ın malum meta fetişizmi analizinde ileri sürdüğü üzere, kapitalizm daima ilahi bir nitelik taşımıştır.²⁰ Ancak kapitalizm ve Protestan Hristiyanlık arasındaki ilişkiyi açıkça ele alan kişi Weber'dir (2001 [1930]). Kapitalizmin "ruhu"nu harekete geçiren şeyin Protestan ahlakı olduğu söylenebilirse, biyokapitalin ruhunu harekete geçirenin de –en azından ABD örneğinde– "yeniden doğuş" (evanjelizm) üzerine kurulu Hristiyanlık ahlakı olduğu söylenebilir. Burada Weber'in, *Protestan Ahlakı*'nda ortaya koyduğu protestan ahlakıyla kapitalizmin ruhu arasındaki bağlantının, tarihin belli bir ânında ve toplumsal yapıya ait başka biçimlerden beslenen bir kısmında ortaya çıktığı görüşünden ilham alıyorum.

Bununla birlikte Weber *İktisat ve Toplum*'da (Weber 1968) münzevilik ve mistisizm arasında bağlamsal olarak konumlanmış belli bir ikili karşıtlık kurar. Burada asıl gözlenmesi gereken şey bu karşıtlığın *çöküşüdür*: Mistisizm, Weber'in anladığı şekliyle, "dünyadan kaçış" (bilim söz konusu olduğunda bunu Merton'un ilkeleri doğrultusunda soyut bilgi, hakikat olarak adlandırabilir miyiz?) ve münzevilik de "dünyaya hizmet etmek" (hayat kurtarmayı iş edinmiş olan ilaç geliştirme sektörünün sembolik sermayesi) olarak anlaşılabilecek olursa, Merton'un bilimi ve Weber'in kapitalizminin sırasıyla mistik ve münzevi yönleri arasındaki ayrım, girişimci bilim söz konusu olduğunda açıkça çöker.²¹

Biyokapitalist çerçevede, bilhassa da ABD özelinde, sermaye birikimi ve artı-ürün üretim süreçlerini, neoliberal serbest pazarın ırsiyonel gibi görünen harcamasından ayrı düşünmenin imkânsız olduğunu savunuyorum. Bu harcama Marcel Mauss'un (1990 [1954]) tarif ettiği arkaik toplum şölenlerini andırırsa da, buradaki aşırılık, binyılcı ve son kertede (piyasa ideolojisinin üst belirlediği) bir amaçla yönelik oluşu bakımından farklılaşır.

Bu bölümde temel olarak, analizinin yöntemsel biçimine sadık kalmak kaydıyla, Weber'i günümüz kapitalizmi ışığında yeniden değerlendirmeye çalışacağım. Bunu yaparken, Goux'nun yukarıda sö-

20. Marx metanın "metafizik incelikler ve ilahi lütuflarla dolu" olduğunu belirtiyor (Marx 1976 [1867]: 163).

21. Merton'da bilimin normatif yapısı için bkz. Merton 1973 (1942). Joseph Dumit'in girişimci bilim kavramı ve Merton'un normlarını sorgulaması ile ilgili olarak bkz. 3. Bölüm.

zünü ettiğim analizinden ilham alıyorum. Goux bir yandan neoliberalizmin ideologlarından George Gilder'in serbest piyasanın yenilikçi doğası karşısındaki coşkusunu analiz ederken, diğer yandan da kapitalizmin "temel güdüsünün" israf olduğu noktasından hareket eden "genel bir iktisat teorisi"ni savunan George Bataille'ın (1988 [1967]) kapitalizm analizinden faydalanmaktadır.

Bataille'ın kapitalizmi tek bir temel mantığa indirgemesi, benim bu kitap boyunca karşı olduğum bir tavır. ABD ile Hindistan'ı yan yana getirmekteki amacım da kapitalizmin tek bir mantığı olduğu fikrine kesinkes karşı çıkmak (her ne kadar kapitalizm tarihin farklı evrelerinde hâkim bir mantık ve ona tabi kılınan mantıklar içermiş olsa da). Diğer taraftan "akıldışılık", coşkunluk, israf ve aşırılığın arızı birer durum *değil*, kapitalizmin burada ele aldığım –özellikle ABD'de görülen– biçimleri açısından kurucu birer unsur olduğuna dikkat etmekte yarar görüyorum. Daha da önemlisi, kapitalizmi ve muhtelif şirketleri birer kült haline getiren şey, bu aşırılık biçimleridir. Muhtelif şirket oluşumlarının kült gücü, performatif bir gelecek kurgusu –mübalağalı reklam ve halkla ilişkiler– üzerinden işleyen bir toplumsal iktidar biçimidir. Fakat burada aktörlerin içten pazarlıklı olduğunu farz etmek durumu açıklamaya yetmez. Belli bir gizeme gereksinim vardır, ki bu da törensel performans biçimleri aracılığıyla yaratılır.

Randy Scott ve Patrick Terry gibi aktörler açısından biyo-teknoloji, bir vazife çağrısı anlamı taşır ve bunun da Weber'in kilisedeki Reform hareketi sırasında ortaya çıktığını ileri sürdüğü şeyden farkı yoktur (Weber 2001 [1930]). Fakat beriki durumda vazife çağrısı münzevilikle *değil harcamayla*, dünyevi hazla yan yana gelir. Bu tür bir aşırılık, Scott ve Terry gibi evanjelist yeniden doğuşa inanan kişilerin kendi deneyimlerinin parçası olmasa bile, ticari biyo-teknolojiye has belli bir törensel yapının parçasını oluşturur. Ve eğer dini, Clifford Geertz'in (1973) ifade ettiği biçimde, otoritesini ritüelin yerine getirilmesinden alan bir iktidar kaynağı olarak anlayacak olursak, aşırılığa dayalı bu törensel yapının dini olmadığı söylenemez.

Şimdi bununla ilgili iki örnek aktaracağım. Amerikan bağlamına özgü bu örneklerde, bir spor takımına duyulan bağlılığa benzer bir bağlılık karşımıza çıkıyor. Fakat bu bağlılık kişinin zamanını, duygu ve parasını harcamasından başka, emeğini de şirketin amaç-

larına adamasını talep eder. Üstelik bazı şirketler kendi etraflarına "kültvari" diyebileceğimiz bir imge örür, ki bu hem sahip oldukları vizyonun, hem de bu vizyonun çalışanlarda sadakat uyandırmak üzere hegemonik bir biçimde ifade edilmesinin sonucudur.

Aktaracağım ilk örnek, Genom Araştırmaları Enstitüsü'nün (GAE) 1999'da Miami'de düzenlediği endüstriyel genom konferansından. Bu konferansta tüm dikkatleri üzerinde toplayan bir şirketten bahsedilecekse, bu Incyte'tı. Şirket konferans öncesinde tüm katılımcılara mektup ve broşürler göndermişti; ayrıca Incyte TV adını verdikleri kapalı devre bir TV kanalı ile bütün katılımcıların otel odalarına yayın yaparak görünürlüğünü artırmayı başarmıştı.

Bu konferansa Incyte'in damgasını vuran asıl olay ise kapanışta verilen davetti. Ben bu davete bilgisayar mühendisliğinde yüksek lisansını tamamlamak üzere olan Puneet²² adındaki Hintli bir öğrenciyle birlikte katıldım. Puneet, konferansın büyük kısmını biyo-enformasyon, genom veya ilaç şirketlerinde iş aramakla geçirmişti. Davet sırasında iş tekliflerini derleyip sıraya koyma telaşından çılgına dönmüş haldeydi. Daha o sabah San Francisco menşeli bir biyo-enformasyon kuruluşu olan Pangea Systems şirketinden bir teklif almış,²³ yine o akşam Pangea'nın ezeli rakibi Neomorphic'ten kendisine başka bir teklif gelmişti. Puneet aslında o yıl Neomorphic'te staj da yapmış olduğundan orada birçok arkadaşı ve bağlantısı vardı; bu yüzden de Neomorphic'in doğrudan rakibi olan bir firmada çalışma konusunda tereddütlüydü. Bununla birlikte şimdi bana Pangea'ya gireceğini, çünkü onların daha büyük bir şirket olduğunu söylüyordu.

Konuşmamız, davetin başladığını haber veren son derece gürültülü bir üflemeli çalgılar orkestrası tarafından yarıda kesildi. Incyte çalışanlarından James Kirk adında biriyle tanıştık. Puneet ona konferansın en göz dolduran şirketinin Incyte olduğunu çekinmeden söyledi. Belli ki bu, Incyte çalışanlarının ortak hissiyatıydı; şirketin logosunu taşıyan çok sayıda parlak mavi tişört, işlerin yolunda gitmesinden ne kadar gurur duyduklarını gösteriyordu. Incyte ve başlıca rakibi Celera'nın (kelimenin her iki anlamıyla) performansları-

22. Gerçek adı bu değil.

23. Şirket daha sonra ismini Doubletwist olarak değiştirdi, ardından da iflas etti. Bu öykü için bkz. 3. Bölüm.

nı karşılaştırmak için her bir şirketten davete katılan şube temsilcisi sayısına bakmak yeterliydi. O dakikada, Incyte'in açık mavileri yanında Celera'nın koyu laciverti pek göze çarpmıyordu.

Gecenin geri kalan kısmı dans, müzik ve gösteriye ayrılmıştı – hem de bitmek bilmemecesine! Bu hakikaten büyük bir davetti; topluluğa bir kutlama, kendini koyverme, güven ve hırs hissiyatı hâkimdi. Güçlü, mutlu ve bunun farkında olan insanlardan oluşan bir topluluktan bu. Aşırı kalabalık dans pistinin ortasında Puneet, konferans boyunca aradığı bir Incyte görevlisine rastladı; bu kişi aynı zamanda ağabeyinin bir arkadaşı olan Sid (Squid) Collins'ti. Puneet'in baştan beri o kadar kaygılanması, uğraşması, başarılarıyla ve akademik geçmişiyle Incyte yetkililerini büyüleme çabası boşunaymış meğer; Squid'e rastlaması yeterliymiş. Squid onun, arkadaşının kardeşi olduğunu fark eder etmez Puneet'e Incyte'ta bir iş önerdi.

Puneet mutlu muydu? Uzun zamandır beklediği fırsattı bu. Neomorph, Pangea ve Curagen, hepsi iyi hoştu, Roche ve Millennium da cazip ve düşünmeye değerdi, fakat şu dakika her şey Incyte'in etrafında dönüyordu ve Squid'in teklifi Puneet'i de bu ortamın bir parçası kılmişti. Nitekim Incyte davette giderek merkeze oturuyor, şirket çalışanlarının nüfuzu hissediliyordu, topluluğu ele geçiriyorlardı.

Puneet'in öyküsü markanın önemi meselesini gündeme getiriyor. Bir şirketin ismi kişilere sırf o isme ait olabilmek için bireysel ilişkilerini ve ilkelerini unutturacak kadar cazip hale nasıl gelir? Kişiler eylemlerini, kişiliklerini bir ismin temsil ettiği eylem ve kişilik kalıplarına uyduracak denli o isme bağlı hissedebilirler mi? (Burada şirket "kültürü"nin aynı anda hem bireyselleştirici hem de totalleştirici olması meselesi akla geliyor). Daha iyi isim yapmış bir firmadan daha iyi bir teklif aldıklarında, fiziksel olarak yerlerini değiştirmekle kalmayıp birçok somut bakımdan bağlılıklarını da rahatça değiştirebilirler mi? Puneet bu iki gün içinde rakip şirketler arasında, sırf bunlardan birine ya da diğerine ait olma *fırsatı* buldu diye, nasıl bu kadar çok taraf değiştirebilmişti? Demek ki, öyle veya böyle Incyte markasına eklenen soyut bir değer vardı. Marksgil terimlere bağlı kalırsak buna bir tür artı-değer diyebiliriz, fakat durumun salt Marksist değer kategorileri içinde anlaşılması da mümkün değildir. Öyleyse, aşırılık, vizyon, gelecek gibi elle tutulmaz fetişlerden doğan, kişiler veya şeylerde temsil edilmeyen, olsa olsa

marka ve şirket isimlerinde tespit edilebilen bu değer nedir?²⁴

Son anons, Celera ve Incyte arasında konferans boyunca süregiden gölge boksunu orada bulunanlara ilan etti. Toplantıya katılamayan Craig Venter'ı temsil eden bir kadın (Celera'nın o dönemde yöneticisi olan) Scott'a sataştı ve o sırada duruma tam anlamıyla hâkim olan Scott rahatlıkla yanıt verdi. Kapanış anı kuşkusuz Randy Scott'ın zafer kazandığı ve bunu da gösterdiği andı. Kürsüye yürüdüğü sırada salon "Randy! Randy!" sloganlarıyla çınlıyordu. Diğer tarafta bir avuç cesur lacivert gömlekli yarım ağızla yuhalıyordu. Bu arada Incyte akıntısına kapılan Puneet de çoktan açık mavililere dahil olmuştu. Incyte o dakika, orada, bütünüyle şirket varlığıyla yekvücut olmuş, sloganlar atıp şarkı söyleyen bir topluluk biçimine bürünmüştü.

İşte Scott tam bu sırada kadehini genom araştırmaları camiasının şerefine kaldırdı. Çünkü, kendi sözleriyle, "Bu salonda genom araştırmalarıyla kendi kişisel çıkarı için uğraşan tek bir kişi bile yok"tu. Herkes bunu "Yaşam adına yapıyor"du bunu.

Salondan ayrıldığım sırada, genç sarışın bir kadının dans pistine doğru sürüklediği Scott'ın yanından geçtim. Son gözüme çarpan şey, Scott'ın ellerini arkada birleştirmiş, arka cebinden açık mavi bir mendil sallanırken hızlı adımlarla dans ediyordu. Mutlu, güçlü ve muzafferdi.

Genentech hakkındaki ikinci öyküyü ise şirketin eski çalışanlarından olan, adının saklı kalmasını isteyen birinden dinledim. Hikâyeyi duyduğum şekilde, kelimesi kelimesine aktarmak yerine bir özetini vereceğim.

Genentech o sıralarda bir patent ihlali davasını kazanmıştı. Bu haberi duyurmak ve kutlamak üzere, sayıları iki bini bulan şirket çalışanlarının hepsi şirket arazisinde kurulan geçici bir çadıra davet edildi. Haber ilan edilir edilmez çadırı dolduran herkes ayakta alkışlamaya başladı (mülakatı yaptığım kişi buna bir anlam verememişti-

24. Bataille'a göre bu aşırılık biçimi, kendisinin genel ekonomi dediği şeyin işleyişi açısından zaruridir. Kapitalizmin temel mantığı ve devindirici gücünü teşkil eden artı-ürün tüketiminin bir göstergesi olarak harcama, genel ekonomiye damgasını vurur; bkz. Bataille, 1988 (1967). Ayrıca Coombe (1997) da şirket markaları ve benzeri imgelerin, belli bir konumdan bağımsız olması sayesinde belli türde popüler tahayyüller yaratabildiğinden bahsediyor.

ti çünkü orada bulunanların çoğu "gayet berbat işlerde" çalışıyorlardı). Ardından şirket bir davet verdi; yiyecek, içecek ve müzik gırla gidiyor, sahneden gül yaprakları boca ediliyordu. Herkes iyice kendinden geçtikten sonra topluluk havai fişek gösterisini izlemek için dışarıya çağrıldı. Genentech, San Francisco'nun güneyinde, uluslararası havaalanının hemen kuzeyinde yerleşmiş olduğundan, şirketin havai fişek gösterisi sırasında uçakların iniş-kalkışının on beş dakikalığına durduğu söylentisi kulaktan kulağa yayıldı. Görüşme yaptığım kişi, eğer doğruysa bu habere şaşırmayacağını söylüyordu. Ona asıl garip gelen şey, şirketin bu fütursuz israf gösterisi ve bununla kolayca akli çelinen çalışanların muzafferane tavrıydı. Bu sayede bir şirket aurası ve büyük bir davanın (yalnızca hastalıkları ortadan kaldırmak değil, kendini Genentech'e adamak) parçası olma hissiyatı yerleştirilmiş oluyordu. Kısacası, biyokapitale özgü vazife çağrısı, hem "yaşamın kendisini" iş edinmenin getirdiği sembolik sermayeden, hem de kapitalizmden –törenselleşmiş bir aşırılıkla kurulan, kişilerde somutlaşmış belirli bir şirket ethosunun parçası olmaktan– kaynaklanır. Bu ise tedavinin kurtarıcı rolü söylemine yol açar ki hem genel anlamda piyasaya, hem de belli şirketlere duyulan inançla iç içe geçmiştir.

Incyte'in verdiği davette de görüldüğü gibi, aşırılığın damgasını vurduğu bir performans, şirketin varlığını çalışanların yaşamlarına nakşetmenin törenselleşmiş bir biçimidir. Burada şirket markası her anlamda bir damgayla dönüşür. Incyte'in GAE'de 1999'da verdiği davetin arka planında, Celera'nın aynı mekânda bir yıl önce verdiği davet bulunuyor. Miami plajında (Craig Venter'in insan genomunun şifresini kendilerinin, kamu sektöründeki araştırmacılardan daha önce çözeceklerini ilan etmesinin hemen ardından) gerçekleşen bu buluşma, konferansa Celera'nın damgasını vurmuştu. 1998'deki bu olay, aynı yılın başlarında kurulmuş olan Celera'nın ilk boy gösterisiydi. Kamuoyu nezdinde Celera'nın insan genomunu çözme yarışının en önündeki şirket olduğuna dair somut bir tablo çizilmesinde, Venter'in 1998 Mayıs'ında yaptığı genom dizilerine dair duyuru kadar, GAE'deki davetin de payı vardı.

1999'daki davetin o yılki süreci bir Incyte konferansına çevirmeyi başarması GAE organizatörlerinin dikkatinden kaçmamıştı; ne de olsa kuruluşun o sıralarda Celera'yla yakın bağı vardı.²⁵ 2000 yı-

lındaki GAE konferansında ise Incyte'in yokluğu bariz biçimde hissediliyordu. Bunun nedeni, duruma öfkelenen bir Incyte çalışanından öğrendiğim kadarıyla, GAE'nin Incyte'a bir önceki yıl olduğu gibi büyük bir davet düzenleme ve rahatça reklam yapma izni vermemesiydi. 2000 yılı konferansı boyunca, Incyte'in varlığı konferans alanı üzerinde uçan reklam balonlarından ibaret kaldı.

Bu arada Celera ise hem varlığını öne çıkarmalı, hem de bunu bir yıl önce Incyte'in yaptığından daha cüretkâr ve şaşılaştıran biçimde yapmalıydı. GAE düzenleme komitesi aracılığıyla Incyte'in şaşılaştıran reklamını önlemek, savaşı ancak yarı yarıya kazanmak anlamına geliyordu. Bu yüzden 2000 yılı davetini düzenleyen Celera, mekân olarak Villa Vizcaya'yı seçti. James Deering adında bir fabrikatörün 1916'da kış ikametgâhı olarak yaptırdığı İtalyan Rönesansı tarzı bu bahçeli villa, baştan başa ressam tabloları ve antika eşyalarla donatılmıştı. Akşam için yapılan hazırlıklara bir canlı müzik grubu, bol miktarda yiyecek ve alkol dahildi.

Nasıl ki kapitalizmin dini yönünü her tür harcamayı kıstak biçiminde tarif etmek, sistemin fiiliyatta işlemlerini sağlayan aşırılığı gözden kaçırmak anlamına gelirse, bu aşırılığı bugün (2004) yapıldığı gibi bir çırpıda "akıldışı" bir duruma indirgemek de bir o kadar yanıltıcı olur. Özellikle Silikon Vadisi gibi bir yer söz konusu olduğunda, bu tür bir coşkunluk nokta.com furiasının neden olduğu arizi bir durum, salt bir temaşa olarak küçümsenmekte, bunu bir kenara bırakıp akılcı sermaye birikiminin "gerçeğine" dönmemiz gerektiği varsayılmaktadır. Gelgelelim kapitalist sistemde akılcı birikim nasıl ki daima aşırılıkla iç içe geçerse, bu gibi aşırılıkların altında da daima rasyonel bir muhasebe yatar – aşırılık ve akılcı birikim kapitalizmin diyalektik olarak örülmüş iki bileşenidir. Bu yüzden GAE'nin 2000 yılı davetinde yanımda bulunan, bir biyo-enformatik şirketinin satış müdürü, son derece temkinli, mali açıdan tutucu bir pazarlama ve satış kararı olarak değerlendirdiği bu aşırılığı hiç de yadırgamış gibi görünmüyordu. Bana daha sonra açıkladığına göre, dünyanın dört bir yanından gelen çok sayıda müstakbel yatırımcı ve müşterinin bir arada bulunduğu bir mekânda şirketin yaptığı bu reklam, bu yatırım-

25. Perkin-Elmer kendisinden Celera'nın başına geçmesini istediği sırada Venter GAE'yi yönetiyordu. 1998-99 döneminde GAE'nin başında Venter'in (o dönemdeki) eşi ve bir genom araştırmacısı olan Claire Fraser bulunuyordu.

cıları tek tek telefonla aramaktan çok daha ucuza geliyordu, hele de kendilerine kimsenin açıkça bir şey satmaya teşebbüs etmediği bu yerden herkesin mutlu anılarla ayrıldığı düşünülürse.

Bu aleni tüketim biçimlerinin, günümüz şirketler Amerikası'nda temel bir dinamik olarak skandalın yeniden gündeme gelmesi (Enron, WorldCom, Tyco ve benzerleri) bağlamında nasıl değerlendirileceği önemli bir sorudur. Aşırı tüketim, endüstriyel biyo-teknoloji konferansları gibi sözel platformların merkezi bir unsurunu oluşturur. Incyte ve Celera'nın düzenlediği davetler dışında her akşam daha küçük ölçekli partilerin de düzenlendiği konferans tam bir sanayi furarı haline gelmişti. Perkin-Elmer, 1999 GAE konferansında katılımcılar için bir kumarhane kurmuştu. Bu tür partiler yalnızca şirket gösterişi ve tüketim sahaları değil aynı zamanda libidinal alanlardır. Örneğin kumarhane partisinde tanıştığım sarhoş bir Perkin-Elmer çalışanının partiye gelen kadınlardan birkaçıyla tanışma girişimi arasında bana, kendi şirketinin asıl amacının dünyayı ele geçirmek olduğunu söylediğini anımsıyorum. Bu tür ifadeleri alkollüyken sarf edilmiş sözler olarak kulak ardı etmek yerine, bu türden törensel performansların katılımcılar arasında yarattığı muzafférane hissiyata bir kez daha dikkat çekmek istiyorum. Bu zafer hissi, elde edilen bu gücün kaynağı olan şirketi kutsallaştırmaya kadar varır.

Şirket skandalları elbette her zaman ahlaki zaaf terimleriyle, yani arızı bir durum olarak izah edilir. Böylece gündelik işleyişin parçası olan aşırılığa halel gelmemiş olur ve işler her zamanki gibi devam eder. Kutsal, karşıtı olan dünyevi ile değil, muadili olan skandal ile diyalektik bir ilişkiyi tarif eder. Kutsal güç kaynağı, sürekli olarak ertelendiği halde daima mevcut olan bir skandal riskidir. Artı-ürünün tüketildiği zaman ve mekânlarda şirketi kutsal bir güçle donatan aşırılık arızı, tiksinti verici, ahlakdışı bir skandal olarak algılanma riskini kendi içinde barındırır. Elbette bunun fark edilmesini ertelemek, söz konusu şirket veya teşebbüse yalnızca bir iktidar ve zafer aurası kazandırmakla kalmaz, şirket aynı zamanda etik açıdan meşruiyet kazanır, yani ahlakdışı bir skandal ihtimalini bertaraf eder. Geriye yalnızca güçlü, ikna edici olmayı talep eden bir kült kalır. Performatif bir unsur olarak bu törenler, maddi bir güç sağlar, ki bu da şirketin bünyesinde, özellikle de adında, yani *marka* biçiminde kutsallaşır. Derrida'nın ismin önemi üzerine ortaya attığı soru burada önem ka-

zanıyor. Bir şey (sözgelimi din veya bilim, ulus, kapitalizm veya belirlili bir şirket olabilir bu) adına hareket ettiğimiz zaman ne yapmış oluyoruz? (bkz. Derrida 1995, 2002a) Üstelik, Derrida'ya göre, bir şey adına hareket ettiğimizde o şeye duyduğumuz inancı mümkün kılan koşul, (en azından inancın performans ve törenin dolayımından geçtiği günümüzde) *tekniktir*. Derrida'nın ifadesiyle:

Teknik, inancı mümkün kılan şeydir, hatta onun şansıdır. Bu şans en büyük riski, hatta kökten kötülüğü beraberinde getirir. Aksi takdirde, inanca değil de bir program veya kanıt, öngörülebilirlik veya ilahi takdire, saf bilgi ve saf beceriye ilişkin bir şans olurdu bu ve geleceğin hiçe indirgenmesi anlamına gelirdi. Bu ikisini [teknik ve inanç] hemen her zaman yapıldığı gibi birbirinin karşısı olarak ele almak yerine, bir arada, *bir ve aynı ihtimal olarak* düşünmek gerekir.²⁶

ABD'de ilaç geliştirme alanında hâkim olan kurtarıcılık söylemine yukarıda değinmişim. "Tekniği" bu söylem içerisine dahil etmenin iki yolu vardır. İlki, Derrida'nın kendisinin yakından ilgilendiği, inancın medya teknolojilerinin dolayımından geçmesi, yani bu teknolojiler aracılığıyla yaygınlaşması durumu. Bunun biyokapital çerçevesindeki karşılığı, "yiyecek, sağlık ve umudu" iş edinen ve bazı tedavi amaçlı moleküllerin kurtarıcı potansiyeli ile ifade edilen (hastaları bir yandan iyileştirirken bir yandan da özgür tercihlere sahip birer tüketici olarak tarif eden) ilaç geliştirme sanayisinin sahip olduğu sembolik sermayedir. Bu sembolik sermayeyi yaratan güç, büyük oranda, bu tür bir mesajın ifade edilmesini sağlayan medya ve söylem aygıtıdır.

Tekniğin inancın koşulu haline gelmesinin daha genel bir biçimi de, bir önceki bölümde sözünü ettiğim DNA çipleridir. Dona Hara-way'in (1997) "maddi-semiyotik" nesneler olarak adlandırdığı bazı teknolojilerin bizatihi birer "temsil teknolojisi" görevi gördüğünden bahsetmişim. Burada teknik nesne hem inanca aracılık eder, hem de kendisi bir inanç nesnesidir. Kişinin muhtemel bir hastalığa olan yatkınlığını temsil etmesi, onun bir portresini sunması dolayısıyla inanca aracılık eder. Fakat aynı zamanda bireyin genlerini temsil ettiği için "bireyi" de temsil eder, onun yerine geçer.²⁷ Aynı anda hem bir

26. Derrida 2002a, s. 83 (italikler özgün metne ait).

27. Temsilin iki anlamı olarak portre ve ikame üzerine, bkz. Spivak 1988.

portre hem de bir ikame nesnesi görevi gören DNA çipi, bir inanç nesnesi, yani fetiş haline gelir. Zaten fetişin varlığı, bireyin nükleotit profilinin sadece bir portresi olan şeyi ikame etmesinden kaynaklanır (bireyin "kimliği"nin temsilcisi gibi).

Derrida tekniğin dolayımından geçen inancın "şans"ından bahseder, böylelikle bir önceki bölümde tartıştığım risk türlerinin hepsini hesaba katar. Daha açık söylersek, tarif ettiğim iki tür riskten ilki, genom araştırmaları tarafından öngörülen, hasta-tüketicinin gelecekte yakalanması muhtemel olan hastalık riski; ikincisiyse, bir şirketin yüksek risk alarak sermayesini bağladığı bir ilacın belki de hiçbir zaman piyasaya sürülemeyecek veya asla yatırımı mümkün kılacak piyasa değerine ulaşamayacak olması ihtimalinden kaynaklanan risktir. Fakat riskin bir üçüncü biçimi daha vardır ki bu da bilim-tekniğin veya piyasa sisteminin ya da özellikle kelimenin her anlamıyla değer sistemini temsil ettiğini iddia eden bazı ticari kuruluşların kurtarıcı potansiyeline duyulan kültüvari inançtan kaynaklanır ve "skandal yaratacak bir suistimal" riskidir.

Amerikan kapitalizminin bu güncel konjonktürünün belirleyici niteliklerinden biri, son birkaç yıl boyunca Wall Street'i sarsan şirket skandalları silsilesi oldu. İlaç geliştirme piyasası şimdilik bu skandallardan tümüyle değilse de nispeten uzak kalmış olsa da, kapitalist değer sisteminin belli temayüllerinin göstergesi olması ve biyokapitalin altında yatan inanç sistemlerine ışık tutması bakımından önemsiyorum bunları.

Bilim-teknik, hele de "yaşamın kendisine" müdahale etme yetisi söz konusu olduğunda, serbest piyasanın dinamiklerini bir yana bıraksak bile, risklidir. Bilimin yabanileşmesi teması romantizmin eski temalarından biridir ve Sanayi Devrimi'nden bu yana yenilenecek karşımıza çıkar. *Frankenstein*'in hayaleti (Shelly 1992 [1831]) yazıldığı dönemki gücünü bugün hâlâ korumaktadır. Genom araştırmalarının tedavi vaadi, daha başından beri içinde ırkın ıslah edilmesi vaadinin hayaletini saklar. Bilim erbabı yeni genom teknolojilerinin "iyi niyetli" ıslahatını Nazi döneminin²⁸ "kötü niyetli" ıslahatından ayırt etmek için zahmete girse de, Aldous Huxley'nin *Ce-*

28. Bkz. Silver 1998; Ridley 2000; ayrıca "öjenik dürtü" tabir ettiği şeyin tasviri için bkz. Mendelssohn 2000.

sur Yeni Dünya'da işlediği tema, Shelley'nin *Frankenstein*'i gibi gücünü korumaktadır. Diğer bir deyişle, eğer bilimsel keşfin büyüğü şapkadan tavşan çıkarmasından ileri geliyorsa, bu tavşanların birer canavara dönüşmesi ihtimali de büyüünün parçasıdır. Yeni biyo-teknolojilere eşlik eden korkuları ne tümüyle kabullenme, ne de tümüyle inkâr etme taraftarıyım (bu teknolojilere eşlik eden mübalağalı reklam için de benzeri bir tavır benimsiyorum), ancak burada incelediğim siyasi ekonomilerin diyalektik bileşenleri olarak ciddiye alınmaları gerektiği kanısındayım.

Teknolojilerin bünyevi "kötülük" potansiyelinden başka bir de bunların suistimalinin doğuracağı "kötülük" söz konusudur. Burada "suistimal" sözü, örneğin Nazi biliminde olduğu gibi, yalnızca kabul edilmiş bir norma kıyasla "kötüye kullanma"yı değil,²⁹ aynı zamanda yanlış biçimde el koymayı ifade eder. Burada "el koyma" tabirini özellikle mülkiyet, mübadele ve temsile ilişkin olarak kullanıyorum. Diğer bir deyişle, yeni teknolojiler ve belki de bilhassa yeni biyo-teknolojiler, barındırdıkları yaratma ve manipüle etme olanakları sayesinde korkunç şeyler ortaya çıkarma olasılığı taşımakla kalmaz, temsili yapıların (elimizdeki örnekte bu bazı şirketler veya genel anlamıyla "serbest piyasa"dır) kutsallaştırılmasının yol açtığı tehlikeleri de beraberinde getirir. "Kutsal" addedilen bu kurumların aşırı edimlerine veya diğer uygunsuz davranış biçimlerine cevaz verir.

Burada bir kez daha Derrida'nın zamansallığın önemine işaret ettiğini hatırlamakta fayda var, ki bu benim tartışmam için de can alıcı bir tema. Söz konusu olan ister gelecek vaadine dayalı kapitalizm olsun, isterse yaşam kurtarıcı keşifler yapma potansiyeli üzerine kurulu olan bilim-teknik, belirsizlik, geleceğin varlık koşulunu oluşturur. Bu belirsizlik aynı zamanda fetişist manevralara, örneğin olasılık belirten önermelerin kehanet beyanlarına dönüştürülmesine yol açar. Fakat yine aynı belirsizlik, ulus, serbest piyasa, din, bilgi veya şirketler gibi kurumlara ve inanç sistemlerine inanç beslenmesine de neden olan şeydir. Bu kurumlar ve inanç sistemleri, her biri kendi üslubunca, genom gibi teknolojilerin yeni şekillerde öngör-

29. Nitekim Metron, bilimin normatif yapısı tanımını açıkça Nazi biliminin tehlikelerine karşı geliştirmiştir (Merton 1973 [1942]).

düğü bir gelecekle yüzleşmenin yollarını sunar.

Burada yaşam kurtarmayı iş edinmiş olan biyo-teknoloji ve ilaç sanayilerinin ellerinde tuttuğu sembolik sermayeden kaynaklanan fetişizmin, kapitalist fetişizmle örtüştüğünü ileri sürdüm. Bu fetişler, ritüelin sürekli tekrarlanması yoluyla inanç sistemleri ve iktidar yapıları biçiminde kemikleşir. Bu süreçte kutsal olan ne varsa şirketin bünyesinde tam anlamıyla cisimleşir. Ancak bunun Amerikan tema-şa kapitalizmine mahsus bir tarz olduğu iddiasında bulunabilmek için, bu hikâyelerde *ulusalcılığın noksan oluşuna* bir açıklama getirmek gerekir – hele de Hindistan'ın bilim-teknik ve küreselleşme hikâyelerinde ulusalcılığın bunca bariz bir yer tutmasıyla kıyaslandığında. Amerikan toplumsal hayatının aleni ve şaşaalı bir ulusalcılık üzerine kurulu olduğunu düşünürsek, şirket aşırılığının görüldüğü böyle durumlarda bu aşırılığın Amerikan kültürüne *özü* yanından söz edilmemesi oldukça ironiktir. Kanaatimce burada ulusalcılığın "eksik" oluşu, bizi Amerikan bilim-teknikliğinin ulusalcı hissiyat içermediği sonucuna götürmemeli. Bu durum daha ziyade, ulusalcılığın mahiyetinin *ne olduğu* meselesinin ABD'de Hindistan'a göre daha az sorgulanan ve daha önemsiz bir konu oluşundandır.

Karşılaştırmalı analizin diğer tarafından sorulması gereken soru ise şudur: bu performatif törensel aşırılık Amerikan kültürüne mi özgüdür? Hindistan'da bu türden aşırılıklara şu an itibariyle rastlanmadığı bir gerçektir. Peki bu yalnızca kültürel farkın bir sonucu mudur, yoksa biyo-teknolojinin Hindistan'da henüz Amerika'daki kadar yerleşmiş olmamasından mı kaynaklanmaktadır? Bu sorunun yanıtlanması bu türden aşırılıkların ne derece biyokapitale özgü olduğu sorusunun ipuçlarını verecektir. Zira skandala dönüşme potansiyeli taşıyan bu tür aşırılıkların Amerikan şirket kültürü içinde ilaç geliştirme piyasasıyla sınırlı olduğu söylenemez. ABD'de biyo-teknoloji endüstrisi (daha küçük ölçekli olsa da) ilaç sanayisiyle pek çok bakımdan benzerlik gösterir: ilaç geliştirme sektörünün aşağı ve yukarı yönelimli piyasası, ellerinde tuttukları güç ve kaynaklar bakımından bu iki tür şirket arasında gerçek bir hiyerarşik fark sergilerken; biyo-teknoloji endüstrisi, ilaç geliştirme sürecine dahil olmasından bu yana yeterince kök salmıştır. Nitekim yukarı yönelimli şirketlerin piyasa yönüne ilerlemeleri için bariz bir piyasa baskısı mevcuttur. Bunu gerçekleştirmeye çalıştıkları an karşılaştıkları

güçlükler ise iki tür şirket arasındaki keskin güç farkına işaret eder. Ancak biyo-teknoloji ve ilaç geliştirme alanları arasında gerek söylemsel açıdan gerekse hitap ettikleri piyasa açısından var olan yakın bağ, bir ilaç firmasının (sözelimi Merck) hayat kurtarma söylemiyle devşirdiği sembolik sermayenin yukarı yönelimli biyo-teknoloji sanayisiyle yakından ilişkili olduğu anlamına gelir.

Burada ABD ile Hindistan arasındaki diğer bir farkı belirtmekte fayda var. Hindistan'da biyo-teknolojik ilerlemenin mecrası bugün hâlâ özel teşebbüs değil devlettir; dolayısıyla harekete geçirilmesi gereken sembolik sermaye rejimi, yatırımcı ve tüketicilerden oluşmamaktadır. Hindistan'da biyokapitalist oluşumların alenen biçimde ulusalcılıktan besleniyor olması yalnızca özgül tarihsel koşulların değil, aynı zamanda bu özgül kurumsal yapının bir sonucudur.

Öyleyse bir dizi biyokapitalist öngörü üreten Scott ve Terry gibi mesihvari aktörler veya Incyte ve Genentech gibi mesihvari şirketlerle karşı karşıyayız. Fakat burada metanın kendisinin de ilahi bir nitelikle, gizemli ve dini bir güçle donanmış olduğunu akılda tutalım. Bu meta tedaviye yönelik olduğunda kurtarıcı niteliğe bürünür. İlacın büyüğü yalnızca hasta kimseleri iyileştiren bir nesne olarak sahip olduğu kullanım değerinden değil, aynı zamanda ilacı bir metaya dönüştüren soyutlama kipinden kaynaklanır. Üstelik, tıbbın içerdiği ve ilaçta somutlaşan bu *vaadin* dile getirilmesi de gerekmez: Bu vaat, Marx'ın deyimiyle, "metafizik incelikler ve ilahi lütuflarla dolup taşan" sıradan nesnelerde *bünyevi* olarak bulunur (Marx 1976 [1867], 163). İlaçların birer meta olarak sürdüğü toplumsal hayatı biçimlendiren şey, kültürel (ilaçların dolaşıma girdiği ve tüketildiği farklı kültürel bağlamlar) olduğu kadar tahayyüle ilişkin koşullardır (ilaçların hem içinde hareket ettiği hem de meydana getirdiği tahayyüller).

Mesihvari aktörler ve ilahi metarlardan başka bir de Derrida'nın *yapısal mesihçilik* dediği şeyle karşı karşıyayız: dinsel olmayan bir mesihçilikle, hatta mesihçilikten bağımsız bir mesihvari durumla, bir adalet fikriyle (Derrida 1994: 59), ki bu da bilimin insanı özgürleştirme vaadine denktir.³⁰ Bu yapısal mesihçilik, Randy Scott'ın retoriğinin parçası olduğu kadar, bağımsızlık sonrası Hindistan'da, Ja-

30. Derrida bu yapısal Mesihçilik kavramını Marksizme atıfla kullanır. Öte yandan, Marksizmi uygulayanlar onun bilimsel olduğu kanısındaydı ve Marx'ın

waharlal Nehru'nun bilim ve teknolojiyi "modern Hindistan'ın tapınakları" olarak tarif etmesinde ifadesini bulan kurucu ideolojinin de parçasıdır (Nehru 1958). Öyleyse karşılaştırmalı olarak ele alınması gereken soru, bilim-teknik merkez alan bu yapısal mesihçiliğin, vaade dayalı diğer tahayyüllerle, örneğin Hint bilim-teknik alanında tedavülde olan ulus kavramıyla, nasıl eklemlendiğidir.

Bilimsel ve Endüstriyel Araştırmalar Konseyi (CSIR)

İki alıntıyla başlamak istiyorum. İlki, Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru'nun 1938'de Hindistan Bilim Kongresi'nde yaptığı konuşmadan: "Açlık ve yoksulluğu, hıfzısıhha ve okur-yazarlık sorununu, batıl inanç ve gelenek-göreneklerin bağnazlığını çözecek olan, insanların açlıktan öldüğü bu büyük ülkede kaynakların heba edilmesinin önüne geçebilecek olan ancak bilimdir." İkinci alıntı, Kongre Partisi'nin 1945'te ilk ulusal hükümetin kuruluşu için hazırladığı beyandan: "Bilim araçsal faaliyet alanlarında insan yaşamını etkileme ve şekillendirmede giderek artan bir rol oynamaktadır...Sınai, ziraai ve kültürel alandaki ilerleme kadar, ulusal savunma da bilime bağlıdır. Bu nedenle devletin temel ve asli bir faaliyeti olan bilimsel araştırma en geniş ölçekte düzenlenmeli ve teşvik edilmelidir" (her iki alıntı için de bkz. Krishna 1997: 236-7).

Bu alıntılarda açıkça görüldüğü gibi, gerek Nehru gerekse emperyalizm karşıtı mücadele döneminin en önemli milliyetçi partisi olan (sömürgecilik sonrası dönemde ülkeyi kırk dört yıl boyunca yöneten) Hint Ulusal Kongre Partisi, ülkenin kalkınmasında bilim ve teknığe çok büyük önem vermiştir. Nitekim Kongre Partisi'nin önderlik ettiği bağımsızlık mücadelesinin temel özelliklerinden biri, yerel bilim-teknik kurumlarının gelişimine ket vuran sömürgeci bilim politikalarına karşı verilen entelektüel mücadeleyle olan bağlıdır. V. V. Krishna, Hindistan'daki sömürgeci bilimin "metropolden planlanan bir faaliyet" olduğunu, "sömürgelere ise 'verilerin toplanması' ve var olan teknik bilginin uygulanması gibi ikincil görevler yüklediğini, teorik sentezin metropolde gerçekleştiğini" anlatır. "Entelek-

kendisi de Marksizmin özgürleştirici potansiyelinin siyasal iktisada getirdiği izahatın bilimsel niteliğinden kaynaklandığı düşüncesindeydi.

tüel bir özden yoksun olan sömürge bilimsel pratiği, bilimin ilerlemesine değil... doğal kaynakların, flora ve faunanın tespit edilmesine, böylelikle metropoldeki entelektüel ve endüstriyel 'devrimin' beslenmesine hizmet eder" (Krishna 1997, 238).

Burada karşımıza iki şey çıkıyor: İlk olarak, bugün Hint devletinin ülkenin genetik kaynaklarına el konarak Batı'da ticari amaçlarla değerlendirilmesinden duyduğu endişe, kökleri tarihsel, maddi sömürgecilik ilişkilerine uzanan oldukça hassas bir etik-siyasi meseledir. İkinci nokta, 1990'larda Hindistan'ın Batılı şirketler nezdinde, özellikle yazılım, veri madenciliği, sunucu taraflı uygulama geliştirme faaliyetlerinde önde gelen bir taşeron araştırma sahası olarak öne çıkmasıdır. Kuşkusuz bu, biyokapitalin ötesine geçen küresel ölçekli etik-siyasi soruların emek boyutunu oluşturur. Bu gelişme sanayileşmiş Batı ile Hindistan ve Çin gibi hızla sanayileşmekte olan "Üçüncü Dünya" ülkeleri arasında bugün cereyan eden küresel ilişkilerin önemli bir bileşenini oluşturur.

Bu sorunların yansıması yalnızca yapısal üretim ilişkilerinde değil, Hindistan'ın moleküler biyoloji laboratuvarlarında çalışan araştırmacıların gündelik yaşamlarında da görülür. Bu araştırmacılar Batı'nın en iyi dergilerine kabul edilen makalelerin, Batı'da zaten gerçekleşmiş bir kavramsal yeniliği yeniden üretmekten ibaret olan "ben de yaptım" türü çalışmalar olmasından, buna karşın yeni kavramsal çalışmaların daima şüpheyle karşılanmasından yakınmaktadır. Örneğin saha çalışmamın bir kısmını gerçekleştirdiğim CBT'deki araştırmacılardan biri durumu şöyle izah ediyor:

Uluslararası kamuoyunda bir şeyleri kabul ettirmek bir mesele... Yeni olan her şey için geçerli bu durum. Öyle sanıyorum ki bizim bir hipotez ortaya atacak yetkinlikte olmadığımızı düşünüyorlar, veya... veriler konusunda, çalışmaya harcanan emek konusunda daha talepkâr davranıyorlar. Hakikaten çok umut kırıcı bir durum.

Bir arkadaş... yurtdışında şizofreni üzerine çalışıyordu ve galiba Güney Kampüs'ten bir profesörle birlikte çalışıyordu... kendileriyle işbirliği yapmak isteyip istemediğimizi öğrenmek için laboratuvarımıza uğradı. Buraya geldi, karşımıza geçip şöyle dedi: "Siz her ne yapıyorsanız, bize örneklemelerinizi verin, biz işin aynısını yurtdışında tekrarlayalım, böylece siz de makalenizi dergilere daha kolay ulaştırırsınız, çünkü buradan göndereceğiniz verileri kimse kabul etmez." Şimdi örneklemeleri Hindistan'dan alıyor

ve aynı analizi yurtdışında yapıyor. Laboratuvarımıza gelip, aynı çalışmayı yurtdışında biz yapmazsak sizin verilerinize güvenemeyiz diyecek yüzü de var üstelik.³¹

Buradaki önyargı yalnızca teknolojinin geldiği son noktada elde edilen bulguların yurtdışındaki akademik yayınlarda kabul görmemesinden ibaret değil. İşin bir diğer yüzü, Batılı şirketlerin Hintli araştırmacılara tedarik ettiği malzeme ve katalizörlerin düşük kaliteli oluşudur. Bu durum bir fasit daire yaratır: Hint laboratuvarları daha az güvenilir sonuçlar üretiyorsa bunun nedeni, kısmen, onlara satılan araç-gereç ve reaktiflerin kalitesinin şaibeli oluşudur. Sonuçta Hindistan laboratuvarları bu araç-gerecin çöplüğü haline gelir, çünkü burada üretilen iş Batı'da üretilen kadar meşru görülmez. CBT'de çalışan ve Batılı pek çok laboratuvarında olduğu gibi yüksek bilgi-işlem hızına dayalı genom araştırmalarıyla meşgul olan bu araştırmacının izahatine göre:

Amersham'ın ürettiği bir kiti tercih etmiştik... reçine-bazlı bir kiti bu. Dört ay boyunca uğraştık durduk. O sıralarda gen dizisi deşifre eden birimiz de devreye girmek üzereydi; gelgelelim reaksiyonu hazırladığımız her defasında sonuçların çok tutarsız olduğunu görüyorduk. Sistem bazen çalışıyordu; bazen bir kısmı çalışıyor, bazen de tamamen duruyordu. Sonra birgün Qiagen marka kiti denedik ve baktık ki ne zaman Qiagen marka kolon kullansak Amersham kolonundan daha iyi sonuç elde ediyoruz. Daha sonra Amersham kolonunun aslında dizi reaksiyonunu durdurduğunu anladık. Amersham yetkilileri de bunu fark etmiş ve kiti İngiltere'de satıştan kaldırmışlardı ama burada bize satmaya devam ediyorlardı.³²

Başka bir deyişle, yapılan işin nesnel, önyargısız bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak, Batılı araştırmacılara satılanlara eş kalitede reaktifler almayı talep etmek gibi konularda karşılaşılan güçlükler, Hindistan gibi bir ülkenin moleküler biyoloji laboratuvarlarında yapılan işin ne çok etik soruyu beraberinde getirdiğini gösterir.

Öyleyse, işin bir boyutu, gündelik çalışma pratiklerinden doğan ve bu pratiklerde somutlaşan etik oluşumlar ise, bir başka boyutu da sömürgecilik sonrası Hint devletinin etik-siyasi oluşumlarıdır, ki bunlar çoğu kez benimsenen siyaset ve girişimlerde ortaya çıkar. Sömür-

31. Adı bende saklı bir araştırmacıyla yapılan mülakat, Biyokimya Teknolojileri Merkezi, 7 Ocak 2002.

32. A.g.y.

gecilik sonrası dönemde Hindistan bilim politikalarının nasıl oluştu-
rulduğuna dair kısa bir arka plan, biyo-teknoloji siyasetinin bugün
CBT benzeri kurumsal aktörler ve CBT başkanı S. K. Brachmari gibi
bilimsel-siyasi aktörler tarafından nasıl şekillendirildiğine ışık tuta-
caktır.

CSIR'in tarihçesi, Hint genom araştırmaları ve Hint moleküler bi-
yoloji çalışmalarının geçmişini ve Hint bilim-teknikinin ortaya çıkı-
şında rol oynayan daha genel siyasi bağlamı anlamak açısından
önemli bir çerçeve sunar. CSIR'in tarihçesi, özellikle Ar-Ge alanın-
daki üretkenlik ve kuruluş amacını –bilim-teknikçe ticari boyut ka-
zandırmak– ne kadar gerçekleştirdiği kıstas alındığında, büyük oran-
da başarısızlıklar içerir. 1940'larda kurulan CSIR, Hindistan geneline
dağılmış kırk laboratuvar ve araştırma kuruluşundan oluşan devasa
bir kurumdur. Mali desteği federal hükümet tarafından sağlanmakla
birlikte bu laboratuvarlar, konsey genel başkanına ve her bir kuru-
mun kendi müdürüne bağlı olarak, Bilim ve Teknoloji, Finans ve İn-
san Kaynaklarını Geliştirme Bakanlıklarının gözetiminde çalışan
özerk birer yapıdır.

CSIR, 1990'lardan itibaren Hint bilim-teknikinin iktisadi liberal-
leşme ve küreselleşmeyi hedefleyen yeni ulusal projeye uyumlu ha-
le getirilmesinde önemli bir vasıta görevi gördü (bu değişimlerin bir
özeti için bkz. Turaga 2000). CSIR'teki değişim, kurumun şu anki
müdürü ve o dönemde Ulusal Kimya Laboratuvarları'nın (NCL) yö-
neticisi olan Ramesh Mashelkar'ın başkanlığındaki bir komitenin
tavsiyeleri ışığında gerçekleşti (bkz. Mashelkar ve diğ. 1993). Mas-
helkar komitesinin teşvik mevzuatında önerdiği değişiklikler, CSIR'
te çalışan araştırmacılara 1990'lara kadar hemen hiç söz konusu ol-
mayan, açık ekonomik teşvikler sunuyordu.

Mashelkar'ın CSIR'e dair küresel vizyonu, federal hükümet dı-
şından harici ciro elde etmek, denizaşırı Ar-Ge faaliyetlerinden elde
edilen yıllık kazancı artırmak, lisanslı teknolojiler geliştirmek (1994
yılına kadar bunun örneği yoktu) ve yurtdışından patent alarak bu-
nu işletim masraflarını karşılamakta kullanmak gibi maddeler içeri-
yordu. Mashelkar CSIR için "Ya Bilimsel Yayın Yap Ya Da Yokol"
mantığı yerine, "Patent Al, Yayın Yap ve Geliş" şiarını getiriyordu
(bkz. Council for Scientific and Industrial Research 1996).

Uday Turaga, 1990'lar boyunca CSIR'i kasıp kavuran küresel-

leşmeci dönüşümü coşkulu bir biçimde özetlediği sırada komitenin Mashelkar öncesi dönemdeki komite avatarından bahsederken, araştırma faaliyetlerini öngörülü bir biçimde piyasayla ilişkilendirmediği için "müsrif" yakıştırmaları yapıyor. Gelgelelim bu bakış açısı, (Turaga'nın desteklediği ve CBT'den S. K. Brahmachari'nin takipçisi olduğu) Mashelkar'ın vizyonu ile, araştırma faaliyetini açıkça daha yerel terimlerle tanımlanan "ulusal ihtiyaçlar"la ilişkilendiren diğer yaklaşım arasında hâlâ canlı olan gerilimi gizliyor.

Mashelkar'ın vizyonunu eleştirenler küresel düzlem ile ulusal ve ya yerel düzlem arasında tezat kuranlardan ibaret değildir. Örneğin bir bilim siyaseti uzmanı olan Manjari Mahajan, kendi içinde küreselleşmeyi değil, küreselleşmenin belli bir *tarzını*, istenen küresel rekabet gücünü yaratmayacağı gerekçesiyle eleştiriyor.³³ Mahajan, Mashelkar'ın uygulamalı araştırmaya çok fazla odaklandığı, bu yüzden temel araştırmanın değerini ve uygulamaya tercüme edilme potansiyelini (ki ilaç geliştirme sahası için temel teşkil eder) ihmal ettiği kanaatinde. O derece ki, Mashelkar kurumunun adını dahi "Bilimsel ve Endüstriyel Araştırmalar Konseyi"nden "Bilimsel Endüstri Araştırmaları Konseyi"ne çevirmek arzusundadır. Oysa Mahajan'a göre, bu ikinci isim CSIR'in zaten kuruluşundan beri izlemekte olduğu çizgiyi yansıtır, bu yüzden de yeni bir vizyonun ifadesi sayılamaz. Ayrıca bu çizgi kurumun başarısızlıklarının da nedenidir, çünkü Hint sanayisi, tarih boyunca hiçbir zaman CSIR'e bağlı enstitülerin kendilerine sunduğu teknolojileri benimseme eğiliminde olmamıştır. Temel araştırma aleyhine uygulamalı bilime yapılan bu vurgu, Mahajan'a göre CSIR'in kemikleşmesine yol açmakta, laboratuvarlar eski bildik yöntemlerle çalışmayı sürdürmekte ve bu alandaki gelişmeleri takip edememektedir. Sözelimi bütün dünyanın hücre çoğaltmada moleküler yöntemle geçtiği bir dönemde, CSIR laboratuvarlarının çoğunda hâlâ klasik hücre üretim deneyleri yapılmaktadır. Mahajan'a göre CSIR, ilgi odağını temel araştırmaya kaydırmadığı takdirde köhneleşmeye devam edecektir. Tabii, CBT gibi kurumlar bu derece kemikleşmiş değildir, çünkü CSIR'in çeşitli kurumlardan oluşan ya-

33. Brahmachari, Mahajan'ı siyasi inisiyatiflerin belirlenmesi konusunda kendisine yardımcı olması için işe almıştı. Mashelkar öncesi dönemde bu tür bir gayriresmî, hayal gücüne dayalı istihdam mümkün değildi. Burada aktarılanlar, kendisiyle Ocak 2002'de yaptığım görüşmelere dayanıyor.

pısı herhangi bir vizyonu bütün bu kurumlarda ortak olarak uygulamaya izin vermez. Bu nedenle de Brahmachari, Mashelkar'ın vizyona tüm kalbiyle inansa da, CBT, CSIR'e bağlı kurumlar arasında temel araştırmayı hedef edinmiş tek laboratuvar olmayı sürdürmekte ve bu yüzden moleküler genetik ve genom araştırmaları alanındaki en son gelişmeleri takip etmeye çalışmakta, hatta kimilerine göre bu yolda çok fazla çaba sarf etmektedir.

Mashelkar'ın kendisi buradaki "ve"nin işlevini Mahajan'dan farklı anlıyor (bununla birlikte, Mahajan onun yapmak istediği şeyin temel ve uygulamalı araştırma arasındaki ayrımı kaldırmak ve temel araştırmayı daha başından uygulamanın önceliklerine tercüme etmek –böylelikle temel araştırma kavramını ortadan kaldırmak– olduğu ve uygulama önceliklerinin de tabii ki ticari öncelikler olarak varsayıldığı tespitinde haklı). Mashelkar kendi amacını şöyle açıklıyor:

Bilimsel ve Endüstriyel Araştırmalar Konseyi'nin adına gelince, bana öyle geliyor ki bu ad bizim bilimsel araştırma yapmamız ve endüstriyel araştırma yapmamız gerektiği mesajını içeriyor. Tek sorun aradaki "ve". Bu yüzden yıllardır sanayide hiçbir karşılığı olmayan saf bilimsel araştırmalar yaptık veya pek az bilimsel tabanı olan endüstriyel araştırmalarla uğraştık, çünkü korunaklı bir ortamda üründen sürece doğru gitme şiarıyla çalışıyorduk. Dolayısıyla benim yapmaya çalıştığım şeylerden biri "bilimsel endüstriyel araştırma" tabirini kullanarak bu "ve"yi aradan kaldırmak. Böylece endüstriyel araştırma en son bilimsel gelişmeler ışığında yürütülecek ve bu karışıklık ortadan kalkacak. Çünkü Louis Pasteur'ün dediği gibi, bir bilim vardır bir de onun uygulaması; ortada "temel bilim" ve "uygulamalı bilim" diye iki ayrı şey yok.³⁴

"Temel" ve "uygulamalı" bilim arasındaki bu ayrımın ortadan kalkmasına paralel olarak, genelde temel/uygulamalı karşıtlığına tekabül ettiği düşünülen "bilim" ve "teknoloji" kavramları da birbirine eşitlenmektedir. Mashelkar'ın akıl yürütmesi Bilim ve Teknoloji Araştırmaları'nın (STS) kullandığı bilim-teknik tabiriyle yakınlık taşır; Mahajan ise bu ayrımı muhafaza etmenin stratejik önemini savunur. Nitekim bilim ve teknoloji arasındaki ayrım, bağımsız Hindistan'ın bu konu hakkındaki ilk resmi ve kapsamlı belgesi olan 1958 Hindistan Bilim Siyaseti Kararları'nda (Hindistan Hükümeti

34. Ramesh Mashelkar, yazarla söyleşi, 20 Temmuz 2001.

1958) açıkça ifade edilmiştir. Bilimin uygulama alanındaki potansiyelini teslim eden bu belge, "teknoloji"yi ayrı bir zamansallığa ait olan, temel "bilimsel" faaliyet sonucunda ortaya çıkan bir şey olarak ele alır. Bu anlam oyununda söz konusu olan yalnızca bilim ve teknoloji arasında bulunan ve ortadan kaldırılması gereken bir sözde karşıtlık değil (ki STS'nin bu karşıtlığı sorunsallaştırmaktaki amacı budur), aynı zamanda bu karşıtlığın kendisinden kaynaklanan bir dizi diğer karşıtlıkla olan bağıdır. Dolayısıyla Mashelkar bilim ve tekniği, temel ve uygulamalı bilimi birbirine eşitlemekle aynı zamanda kurumsal sınırları ortadan kaldırmış olur. Böylece akademik araştırmanın gaye ve gerekçesinin, ticari amaca yönelik bilgi üretmek (tıpkı 1980'de ABD Meclisi'nde kabul edilen ve ABD'de girişimci bilimin temellerini atan Bayh-Doyle Yasası'nın ima ettiği gibi) olduğunu ortaya atar.

Mashelkar'ın Mahajan tarafından eleştirilen yaklaşımının örneği CBT değil, Mashelkar'ın kendisinin önceki kurumu olan NCL ve onun taşeron araştırma hizmeti sunmak üzere General Electric'le (GE) yaptığı işbirliğidir. GE bu düzenlemeyi şirketin harici Ar-Ge işbirliği için model ilan etmiştir (Mashelkar 1999). Gelgelelim fikri mülkiyetten pay almaksızın yabancı şirketler için taşeron olarak iş yapmak, Krishna'nın yukarıda bahsettiğimiz sömürgeci bilim hakkındaki değerlendirmelerinin bire bir örneğidir. Bu durumda Hint laboratuvarlarının varlık nedeni metropolde tasarlanmış bir işi yerine getirmeye indirgenir, en yüksek artı-değer ise metropolde üretilmeye devam eder. Diğer bir deyişle, Mashelkar komitesinin dışarıdan, federal hükümetten bağımsız (taşeron olarak) ciro elde etme vizyonu ile fikri mülkiyet elde etme vizyonu (ancak mülkiyetin Hintli kuruma ait olduğu bir iş sonucunda gerçekleşebilir) arasında temel bir çelişki bulunur.

Bu gerilimlerin bazıları NCL'nin şu anki müdürü S. Sivaram tarafından dile getirilmiştir. Kendisiyle 2001 yılında, henüz kurumun müdür yardımcısı olduğu sırada bir mülakat yaptım. Sivaram, taşeronluk işini kendi başına bir amaç değil, dünyanın diğer yerlerinde kabul edilmiş olan standartlara ve iş pratiklerine –örneğin işyeri güvenliği koşullarına– alışmak için bir araç olarak görüyor. İkincisi, bazı şebekelere pasif bir biçimde dahil olmanın ileride stratejik ittifaklara ve işbirliğine dönüşebileceğini düşünüyor. Yine de NCL'nin GE ile kurduğu türden bir ilişkinin içerdiği asimetrinin gayet farkında.

Bu asimetri Hindistan'ın sömürgecilik sonrası durumundan kaynaklanmanın yanı sıra, her bir devletin küresel ticari politikalar içindeki stratejik konumunu nasıl belirlediğine de bağlı, ki NCL gibi kamu kuruluşlarının taşeron iş piyasasındaki pazarlık gücü açısından bunun çok önemli sonuçları var. Sivaram'ın kendi sözleriyle:

Bakın bugün GE buraya gelip benimle çalışıyor. Ben gidip herhangi biriyle çalışmak istesem bunu yapamam... bu bir asimetri meselesi. Temelde tamamen ulusların rekabet gücüyle ilgili bir durum. Bugün biz bu ülkede bunu önemsemiyoruz ama ABD kesinlikle önemsiyor. Avrupa önemsiyor, Japonya önemsiyor.³⁵

Sivaram'a göre yapılması gereken, ciro elde etmek için taşeronluğa bağımlı olmaktan kurtulup yerel bir keşif kültürüne doğru ilerlemektir. Gerek ülke içinde gerekse Silikon Vadisi'nde faaliyet gösteren çoğu Hintli kamu ve özel teşebbüs aktörlerinin yeterince önemsemedikleri husus işte bu hamledir. Bu aktörler küreselleşmeyi, doğrudan yabancı sermaye yatırımını artırmaktan ibaret sanıyorlar; bunu, bilim-teknik alanında belli bir tür ilerlemeyi ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmenin bir aracı değil, kendi başına bir amaç olarak görüyorlar. Sivaram ise taşeron araştırmayı girişimci bilimden şu şekilde ayırıyor:

İsmarlama araştırma, para karşılığı başkasının problemini çözmektir. Bir tür hizmettir. Danışmanlık hizmetine benzetebilirsiniz. İsmarlama araştırma danışmanlık hizmetinden başka bir şey değildir; tek farkı, ücreti biraz daha yüksektir... Ama ismarlama bir araştırmayı gerçekleştirdiğinizde mülkiyet işverene ait olur, size değil, dolayısıyla geliştirilen şeyde sizin hiçbir payınız yoktur. Cari bir kazancınız olur ama gelecekteki bir kazanç dönüşmez bu... Ben her ikisiyle de uğraşacağım. Yalnızca gelecek vaatleriyle yaşamımı idame ettiremem, cari kaynaklarım da olmalı. Fakat yalnız cari kaynaklara bağlı olmak da bir haksızlık. Yumurtaların bir kısmını gelecek için sepette saklamalıyız... Bugün bilimde girişimcilerin ortaya çıkma hızı çok düşük.³⁶

Tabii taşeron araştırmanın da kendine özgü güçlükleri vardır:

Buradaki güçlük ilişkiyi devam ettirmekte. İsmarlama bir iş almak zor değildir, zor olan ilişkiyi sürdürmektir. Evet, devam etmek zordur. Yönetici kadrosu çok sık değişir. Bir de insanlar arasında ne yapılabileceği, ne ya-

35. S. Sivaram, yazarla söyleşi, 13 Haziran 2001.

36. A.g.y.

pılması gerektiği konusunda felsefe farkları vardır. Dolayısıyla, yönetim değiştikçe, felsefe de değişir.³⁷

Sivaram NCL'nin bir faz değişikliğinin arifesinde olduğu görüşünde; bu değişim sonucunda taşeron araştırma dönemi yerini girişimci araştırmaya bırakmalı. Bunun gerekçesi Batılı çok-uluslu şirketlere iş yapmaktan kaynaklanan ideolojik endişe değil. Taşeron işi geride bırakmayı gerektiren yapısal nedenler de söz konusu, örneğin kazancın sürekliliği için ülke dışında gelişen iktisadi güçler ve stratejik kararlara bağımlı olmanın yarattığı sıkıntı gibi. Sivaram'a göre taşeron araştırmayı geride bırakmaya zorlayan neden, bu iş ilişkisinin kendi gelgitlerinden kaynaklanır, çünkü "küresel bir oyuncu" olmak "ulusal çıkar"la çatışan bir durumdur. Buradaki başarısızlık küresel denklem ve ilişkilerdeki asimetriden kaynaklanır ve küresel piyasaya dönük arzuları gerçekleştirmek için bunların müzakere edilmesi gerekir. Küresel ile ulus arasında Gandhici-Nehru-Hintli Marksist perspektiften kurulan karışıklık tümüyle yıkılır, gelgelelim ulusalcılık, anti-emperyalizm ve küresel eşitsizliğe dair sorular baki kalır. Çözüm ise, ironik bir biçimde, küresel piyasa araçlarını daha büyük bir azimle kendi lehine kullanmakta aranır; oysa Hindistan'ın küresel beklentilerini ertelemesine neden olan, bu araçların ta kendisidir.³⁸

Mashelkar'a göre CSIR'in özünde iki ilke yatıyor: "bilgide ilerleme sağlamak ve bunu halkın yararına kullanmak." Daha sonra şöyle diyor: "Kamu yararına nasıl katkı yapacaksınız? Ekonomik ve toplumsal kalkınma yoluyla. Peki ekonomik kalkınmaya nasıl katkı yapacaksınız? Endüstriyel araştırmayı destekleyerek."³⁹

Aşağıdaki öyküde "kamu yararı" sözünün Hindistan'da küresel rekabet gücüne sahip, piyasaya yönelik bilim dışında neleri çağrıştırdığını göstermeye çalışacağım. Haydarabad Hücresel ve Moleküler Biyoloji Merkezi'nde çalışan bir araştırmacının anlattıkları, bilimin piyasa mekanizması dışında yollarla insanı özgürleştirme potansiyeline hâlâ ne kadar büyük bir inanç duyulduğunu gösteriyor.

37. A.g.y.

38. Bu durum, Hindistan'ın genetik malzemenin yurtdışına çıkarılmasını denetlemek için getirdiği mülkiyet mekanizmaları ve piyasa anlaşmalarıyla ilgili olarak 1. Bölüm'de verdiğim örnekte de görülüyor.

39. Ramesh Mashelkar, yazarla söyleşi, 20 Temmuz 2001.

Satish Kumar sol eğilimli bilim erbabının tipik bir örneği, soyu tükenmekte olan bir kuşağa mensup. Bu kuşak tarafından öne sürülen bazı çok eski iddialar, içinde bulunduğumuz bu yepyeni dönem üzerine belki de yaşamsal bir hatırlatma yapıyor. Kumar, Hindistan'ın bazı kamusal hedefleri gözetken bir bilim siyaseti uygulamasının tekil bir örnek oluşturduğuna inanıyor⁴⁰ – ki bu kamu ihtiyaçları bugün ortadan kalkmış değildir, bilakis. Bunlar Mashelkar'ın piyasaya yönelik hedeflerinden çok farklı, hatta belki Nehrucu hedeflerle bile tam olarak örtüşmüyor (her ne kadar Hint bilim siyaseti içerisinde "Nehrucu" olarak adlandırılabilir bir dönemde uygulanmış olsalar da). Kumar, toplumsal değerlerle bilim yapmak yönündeki baskı ile piyasanın baskısı arasında yaşanan kafa karışıklığının gayet farkında. Fakat oyunu Batı'nın kurallarıyla oynamaya hiç gerek olmadığını, çünkü Hindistan'ın hâlâ yiyecek garantisi ve sağlığa odaklanması gerektiğini düşünüyor.

Kumar'a göre eğer ortalıkta dolaşan efsanelerden biri bilim-tek-nik piyasasının ülkenin kalkınma sorunlarının yegâne kaynağı olduğuyorsa, ikinci bir efsane de, Hindistan'ın bütün sorunlarının teknolojiyle çözülebileceği, zira "teknoloji siyasi olarak tarafsız değildir".⁴¹ Kumar Hindistan'ın önceliğinin içme suyu sağlamak, tarım mahsülleri, hayvancılık ve sağlık hizmetlerine yatırım yapmak ve bu yatırımın niteliğini geliştirmek olması gerektiği kanaatinde. Şu anki biyo-teknoloji rejiminin, sömürgeciliği uzaktan kumandalı olarak devam ettirdiğini düşünüyor. Çünkü Hindistan hâlâ "biyo-kimyasal maddeleri onlardan alıyor, onların belirlediği gündemi uyguluyor ve en iyi araştırmacılarımız Hint üniversitelerinin çoğunun satın almaya bile gücünün yetmediği dergilerde makale yayımlıyor".⁴² Kumar, kamunun finanse ettiği sağlık hizmetleri ve tarım sistemlerinin önemini vurguluyor. Örneğin tarımla ilgili olarak, Hintli bilim erbabının hışere ilaçlarına dayanıklı mahsuller yerine kuraklığa dayanıklı mah-

40. Bu pek de doğru sayılmaz tabii; zira Sovyetler Birliği, Çin ve Küba her zaman böyle davranmıştır.

41. Satish Kumar, yazarla söyleşi, 6 Ağustos 2011.

42. A.g.y. Brahmachari Doğu-Batı eşitsizliğini, Hintli araştırmacıların Hint üniversitelerinin satın almaya güçlerinin yetmediği bu dergilerde makale yayınlamayı da *başaramamasında* görüyor. Bugün artık reaktif pazarı için üretim yapan yerel şirketler de ortaya çıkmıştır. Hatta bizatihi BTM bu amaçla kurulmuştur.

suller üretmeye yoğunlaşması gerektiği görüşünde. Hindistan'ın genom araştırmaları alanında ne yapması gerektiği konusunda tam bir kafa karışıklığının hâkim olduğu kanaatinde. Bu açıdan, Hindistan'ın bu alanda tam olarak ne yapması gerektiğini bildiğine inanan Brahmachari'yle arasında bir tezat var.

Hindistan'ın bilim siyasetinin dayanak noktasının kendi kendine yeterlilikten keşif yönüne doğru kaydığını belirttiğimde, Kumar bu ikisinin niçin aynı anda elde edilemeyeceğini soruyor. Ona göre keşif, kendine yeterli hale gelmenin bir aracı olduğundan, niçin ikisinden birini seçmek gerektiğine bir anlam veremiyor. Kısacası karşı olduğu şey, keşif veya "küresel" bilimin kendisi değil, bire bir taklit. Devlet kuruluşlarının halk için var oldukları gerçeğini unutmaları gerektiğine kuvvetle inanıyor.

Bununla bağlantılı olarak, Kumar kendi çalışmasında bizonun genetik haritasını çıkarmaya yoğunlaşmış. Bu her ne kadar, kendi ifadesiyle, "göz alıcı" bir proje olmasa da, bir araştırmacı olarak "Yaptığım işte ya başarılı olursam?" sorusuyla başlamanın önemli olduğuna inanıyor. Kumar bunu aklında tutarak, genom alanındaki araştırma çabasının nüfus ölçeğinde genetik çalışmalarıyla (Brahmachari gibi kişilerin dillerinden düşürmediği bir söz) oyalanmak yerine patojenlere ait gen dizilerinin haritasını çıkarmaya odaklanması gerektiğine inanıyor. Aslında Brahmachari'nin kendisi de 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'larda Hindistan'ın genom araştırmaları furmasına katılmasını talep ederken bunu başlatacak ideal bir proje olarak *Mycobacterium tuberculosis*'in haritasını çıkarmayı önermişti. Bugün bu niyet Brahmachari'nin kendisi tarafından nüfus ölçeğinde insan genomu çalışmalarına feda edilmiş durumda.

Kumar'a göre değişmeyecek bazı temel veriler vardır ve bunlardan biri de gelecek elli yıl içinde insanların toprak üzerinde yaşama-ya devam edeceğidir. Serveti artırmak bile, ona göre, nihayet toprak üzerindeki insanlar açısından değerlendirilmek durumundadır. Gelgelelim piyasanın cazibesine kapılan bilim erbabı, nüfusun yalnız bir kesimi, yani yalnızca şehirli nüfus yaşıyormuş gibi davranıyor. Siyasi görüşünüz ne olursa olsun, Kumar'a göre, yaptığınız işi insanların varlığından kopuk düşünemezsiniz.

Kendi araştırması ise ilk olarak bizonun genetik haritasını çıkarmaya odaklanıyor; bu projeye mali destek bulmak için üç yıl uğraş-

mış. Bu benzersiz bir çalışma çünkü nüfus ölçeğinde hayvan genetiği çalışmaları Hindistan'da henüz uygulama alanı bulabilmiş değil. Kumar'ın çalışmasının ikinci ayağıysa, bizon nüfusundaki biyo-çeşitliliğin DNA düzeyinde belgelenmesinden oluşuyor. Bu sayede halihazırdaki genetik kaynaklardan haberdar olmayı ve çeşitlilik içeren kaynakların korunmasına öncelik verilmesini hedefliyor. Temel düşüncesi, elde ettiği sonuçları kooperatifler aracılığıyla geçimini hayvancılıktan sağlayan topraksız köylülere bildirmek. Bizon üzerinde genom araştırması yapmak insan genomu üzerinde çalışmaktan bir bakıma daha kolay, çünkü hayvan genomundaki öncelikler insaninkinden çok farklı. Hayvanlar söz konusu olduğunda genomun bütünü bilmek şart değil; yalnızca belli özellikleri, sözgelimi süt üretimini hedef almak yeterli. Kumar, kooperatifler aracılığıyla çiftçilerle birlikte çalışmayı ve öncelikle ilk "tüketiciler" olarak gördüğü bu gruba fayda sağlamak üzere, süt verimini artırmakta rol oynayan genleri hedef alacak bir araştırma yapmayı planlıyor.⁴³

Sonuç olarak Kumar, bilimsel ilerlemenin marjinal kesimlerin işine yarayacak yerlere nasıl ulaştırılabileceği sorusuna duyarlı davranıyor. Öte yandan Andra Pradeş'in başbakanı Chandrababu Naidu veya Hindistan'da bir müteşebbis kültürü yerleştirmeye çabalayan Silikon Vadisi girişimcileri ya da bizzat Mashelkar gibi kimseler, piyasaya hiçbir müdahale yapılmadığı takdirde bilimsel ilerlemenin öyle ya da böyle merkezden çepere doğru yayılacağı inancındalar. CBT başkanı Brahmachari ise bu konumdan bir nebze farkla, kamu yararının kaynaklarından biri olan bilimin, devletin tasarrufunda olması gerektiği kanaatinde. Burada kilit nokta, bilim ve siyasetin bütün bir yelpazesinin gayet açık biçimde ulusalcılıktan beslendiğidir; her ne kadar bu kavramın anlamı her durumda, örtük bir biçimde, bir hayli farklılaşsa da.

43. Bu tür bir araştırmanın Hint Zirai Araştırmalar Konseyi'nin bir laboratuvarında yapılması beklenirdi. Kumar bunun nedenini, söz konusu kurumun hayvancılık sektörünü ihmal ederek kendini yeşil devrime fazla kaptırmasına bağlıyor.

Silikon Vadisi'nde İkamet Eden Hint Kökenli Girişimciler

Bu kısımda Hintli müteşebbis ve girişimci sermayedar camiasına (ki çoğu ya Silikon Vadisi'nde çalışmakta veya burayla şebeke üzerinden irtibat kurmaktadır) dair gözlemler ışığında ulusalcılığın küreselleşme ve kapitalizmle ilişkisini inceleyeceğim. Bu süreçte söz konusu aktörler açısından "kardeşlik, güç ve zamanı anlamlı şekilde birbirine bağlamak" için Hint ulusunun nasıl bir araç haline geldiğini vurgulayacağım (Anderson 1991 [1983]: 36). Görüşleri genel olarak birbiriyle uyumlu bir dizi aktör, benzer öngörülere sahip olsalar dahi (Hindistan'ın küreselleşmesi veya bir "girişimci kültürü" yerleştirmek gibi, ki bunlar kimi zaman aynı şeyi ifade eder, kimi zamansa farklı şeyleri), kendi stratejik ve taktik tahayyülleri, konumlanmış bakış açılarını ortaya çıkaran kurumsal kısıtlar ve yapısal pedagojilerle birleşince, eylem biçimleri arasında farklılığa yol açar. Böylelikle, Hindistan'ın "küreselleşmesi" veya "girişimci konumuna gelmesi"nin birçok farklı biçimi ortaya çıkar.

ABD'de hissedilir bir nüfuza sahip olan başlıca iki yurtdışı Hint organizasyonundan bahsederek başlamak istiyorum. Bunlardan biri biyo-teknoloji ile bağlantılı, diğerininse böyle bir bağlantısı yok. İlki INDUS Girişimcileri (TIE), ikincisiyse Vishwa Hindu Parishad (Dünya Hint Forumu, ya da VHP).

TIE'nin amacı "girişimciliğin ilerletilmesi ve desteklenmesi"dir.⁴⁴ 1994'te Silikon Vadisi'nde kurulan organizasyon bugün Kuzey Amerika, Avrupa ve Hindistan'da faaliyet göstermektedir. TIE ve onun yaşam bilimleri girişimciliğine odaklanan daha genç yan kuruluşu *Entrepreneurial Pharmaceutical Partners of the Indian Continent*'in (Hint Kıtası Girişimci Farmakoloji Ortakları, ya da EPPIC) hikâyesi, bir anlamda girişimci sermayenin yönetim anlayışının hikâyesidir. TIE ve EPPIC benzeri kuruluşların daha derinlikli bir analizi elbette bunları Hint diasporasını oluşturan kurumsal yapıların, özgül bir yerellik olarak Silikon Vadisi'nin ve belli bir toplumsal hareketin parçası olarak ele almalıdır. Bu toplumsal hareket de her yönetim biçimi

44. www.tie.org.

gibi, daha genel bir toplumsal değişime dair kavramlardan etkilenmeksizin gerçek bir siyasal iktisadi değişim yaratamaz. Öte yandan VHP ise çok daha eski bir kuruluştur; dünya çapında Hint değerlerini yaymak ve Hint şebekelerinin güçlenmesini sağlamak amacıyla 1964'te kurulmuştur. Kamuoyunda görünürlük kazanması ve nüfuzunu genişletmesi ise Hint milliyetçiliğinin Hindistan'da ana akım bir siyasal güç olarak yükseldiği ve yurtdışında ikamet eden Hintlilerin oluşturduğu topluluğun ülkeyi ilgilendiren konularda güçlü, sözü geçen, özerk bir siyasal aktör haline geldiği 1990'lar dönemine rastlar.

TIE'nin değişim anlayışı büyük ölçüde kuruluşun öncü seçkinlerinden ilham alır. Amerikan müteşebbis çevrelerinde büyük başarılar elde etmiş olan bu seçkin grubu, altkıtada bulunan diğer azimli girişimciler için hem bir model hem de iletişim şebekesi üzerinde birer düğüm noktası teşkil eder. TIE'nin hedefleri üç eksende toplanır: "girişimciliği geliştirmek ve girişimcilere destek olmak; üyeler arasında kurulacak bir iletişim ağına zemini oluşturmak; ve üyelerin toplumun geneliyle bütünleşmesine yardımcı olmak."⁴⁵

Aynı anda hem bir cemaat, hem bir dava, hem de bir yaşam biçimi geliştirmeyi kapsayan bu hedefler, VHP benzeri kuruluşların amaç ve faaliyetleriyle tuhaf bir benzerlik gösterir. Üstelik hem TIE hem de VHP salt ideoloji yaymanın ötesine geçerek, Hindistan'ın yönetici ticari-siyasi elitiyle göbek bağı olan çevreler aracılığıyla, ABD ile Hindistan arasında sermaye akışları yaratmakta etkin bir rol üstlenir. Sözgelimi VHP'nin ABD şubesi, Hindistan'daki Hint milliyetçiliği hareketine fon aktarımında bariz bir rol oynamıştır. TIE ise ABD'de bir Hint girişimcileri topluluğu geliştirmekten başka, Silikon Vadisi'ndeki gibi ileri teknolojiye dayanan, girişimci kapitalizme özgü bir keşif kültürünü ve bunun mekanizmalarını Hindistan'a aktarmayı amaç edinir. İki grubun teşkilat işleyişi de kültürel ve yapısal benzerlikler gösterir; sözgelimi her iki şirket de seminerler, konuşma turneleri, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ve Hindistan'da proje yürütmek gibi ortak stratejilere başvurmaktadır.

Bununla birlikte iki kuruluşun inanç sistemleri arasında önemli bir fark bulunur. Konudan bir parça uzaklaşmak pahasına bu farkı biraz daha yakından incelemekte fayda var, zira TIE benzeri giri-

şimci toplulukların Hindistan'a dair nasıl bir öngörü taşıdığını daha iyi analiz etmek için ipuçları içeriyor. Bu fark VHP gibi kuruluşların temelde *dışlayıcı* bir ideolojiye sahip olmasından kaynaklanır; bu yüzden kendileri için taban hareketlerine dayalı bir işleyiş modeli yaratmaları zorunludur. Diğer yandan TIE ise kapsayıcı bir ideolojiyi benimsemektedir ve kendisine çizdiği yol gereği dini, etnik ve siyasi çeşitliliğe saygılı olduğunu açıkça beyan eder. TIE yönetici kadrosunun ve üyelerinin çoğu Hintli olmakla birlikte kuruluşun biziatihi ismi bir kelime oyunundan türemiştir: INDUS sözcüğü, hem Hindistan (*India*) ve ABD (*US*) sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşur, hem de Pakistan'ı kateden ve Hindistan'da kolları olan Indus nehrinin adıdır. Bu nehir, Hint altkıtasında tarih-öncesi medeniyetlerin beşiği olarak görülür ve iki ülke arasında suyun paylaşımına dair anlaşmanın zeminini oluşturur. Bu anlaşma, diplomatik gerilimin tırmandığı dönemlerde dahi iki ülke arasındaki bağın sembolü olması dolayısıyla neredeyse kutsal addedilmektedir. TIE, başarısını, "girişimciliği geliştirmek yönünde verdiği ısrarlı çaba ve başarılı bir girişimciliğin kültürel, dini ve siyasi sınırların tümünü ortadan kaldırdığına olan sarsılmaz inanca" borçlu olduğu kanaatindedir.⁴⁶

Temelini kültürden almayan bir girişimciliğin imkânsızlığını ve açıkça etnik ve coğrafi aidiyet üzerine kurulu bir organizasyonun bu tür sınırları "bertaraf etme" iddiasının tutarsızlığını şimdilik bir yana bırakıp, TIE'nin kurucularından ve eski müdürlerinden, aynı zamanda dünyanın en tanınmış Hintli girişimci sermayedarlarından biri olan Kanwal Rekhi'nin hikâyesini anlatacağım. Rekhi'nin yaşamöyküsü fakir bir göçmenin Amerika'nın farklılıkları eriten potasında başarıyı yakalamasına dair bildik öykünün tekrarıdır. Bugün Pakistan sınırları içerisinde kalan Rawalpindi şehrinde Sih anne-babadan dünyaya gelen Rekhi, 1967'de bir mühendis olarak ABD'ye geldi; 1970'lerin başında üst üste üç kez işten çıkarılmasının ardından nihayet San Jose'ye taşındı ve burada Silikon Vadisi rüyasını gerçekleştirdi. Son derece başarılı bir bilgisayar firması olan Excelelan'ın kurucuları arasında yer aldı. 1989'da firmanın Novell'le birleşmesinin ardından gayet başarılı bir girişimci sermayedar ve "melek yatırımcı" haline geldi. Rekhi yurtdışında yerleşen Hintli giri-

şimcilerin ilk kuşağına mensuptu (1980'ler). Silikon Vadisi'nde yerleşen bu kuşaktan Hint yazılım uzmanlarının sayısı gitgide artmakla birlikte (ki genelde son derece eğitilmiş ve vasıflı bir gruptu) bunların arasında yönetim kadrolarında olanlar veya kendi şirketini kuranlara ender rastlandığını deneyim sonucu öğrenmişti. Bunun başlıca nedeni, elbette, yeterli müteşebbis veya girişimci sermaye bağlantısı olmadan girişimci sermaye parasıyla kendi şirketini kurmak isteyen bütün girişimcilerin içine düştükleri açmazdı: Örneğin bizzat Rekhi de Excelan'ı kurmaya çalıştığı sırada "olması gereken yönetici ekibine" sahip olmadığı gerekçesiyle girişimci sermayedarlar tarafından geri çevrilmişti. O, bu tabiri, ekibinde beyaz ırka mensup kimse olmadığı biçiminde yorumladı ki muhtemelen haksız da sayılmazdı. Bu durumu düzeltmek için ırksal-etnik ayrımcılığı perçinlemeye hizmet eden kapalı devrelere karşı mücadele vermek yerine, "beyazlar kadar beyaz" olmayı, yani kendi şebekesini ve rehberlik ilişkilerini tesis edip yeni kuşaktan azimli Hintli girişimcileri bir topluluk altında birleştirmeyi seçti.

Bununla birlikte Rekhi'nin beklentileri salt yerel düzlemle, sadece Hintli uzmanların ABD'de başarı elde etmesini sağlamakla sınırlı değildi. Aslında Hindistan'ı değiştirmenin, keşfe dayalı girişimci bir toplum haline getirmenin hayali peşindeydi. Bu öngörülerse, meritokrasi ve öncü münevver fikrinden güç alır. Kendisi de Silikon Vadisi'nin Hintli yazılım uzmanlarının çoğunu yetiştiren Hindistan Teknoloji Enstitüsü'nde (IIT) eğitim görmüş olan Rekhi, buradan mezun olan grubun seçmelerin seçmesi olduğuna dair inancı tümüyle paylaşır. Diğer bir deyişle Rekhi ve benzeri figürlerin görüşlerinin son derece etkin olduğu TIE gibi bir kuruluş, dini ve kültürel kapsayıcılığına karşın VHP benzeri organik bir taban hareketi değildir. Bunlar, değişimin ancak tepeden gelebileceğine, kendilerinin de bu tepeyi temsil ettiklerine ve Hindistan'ı kendi çabalarıyla değiştirebileceklerine inanan girişimcilerdir. Dolayısıyla TIE ve VHP, strateji ve taktik açısından birbirine tamamen zıt hegemonik eylem alanları tarifler.

Burada dışlayıcı-taban hareketi ile kapsayıcı-öncü hareket arasındaki stratejik ve taktik karşıtlığa ek olarak, cemaat ve aile kavramlarıyla ilişkili karşıtlıklar söz konusudur. Bütün köktendinci hareketler gibi VHP de aile merkezli bir yapıya sahiptir. Oysa ideal girişimci tipi tam bir Yalnız Kovboy'dur. Nitekim yeni bir firma kurma-

nın riski o kadar yüksektir ki, girişimcinin beraberinde bakmakla yükümlü olduğu kişiler bulunması durumu daha da zorlaştırır. IIT gibi okullardan mezun olup Silikon Vadisi benzeri yerlerde çalışmaya gelen Hintli erkek uzmanların çoğu buraya bekâr olarak gelir ve evlenmek için Hindistan'a geri dönmeden önce mutlaka işlerinde "başarıyı yakalar". TIE'nin savunucusu olduğu, hatta Hindistan'da bir yaşam tarzı olarak yerleştirmeye çalıştığı müteşebbislik şiarı, VHP'nin durumunda olduğu gibi köklü ataerkil ailelerden oluşan bir cemaati değil, *şebeke üzerinden irtibat kuran bireylerden* oluşan Amerikan tarzı bir topluluğu tarif eder.

Sonuç olarak TIE, ABD koşullarında normal görülen şirket kurma yöntemlerini ve bunlarla uyumlu finansal ve kurumsal desteği Hindistan'a ihraç eder. Sözelimi Rekhi, IIT'nin Mumbai kampüsünde bir kuluçka ünite kurmuştur. Bu üniversite ortamında yerleşmiş kuluçka şirket modelinde, üniversite, ABD'deki çok sayıda örnekte izlenen yöntemle benzer şekilde, girişimcilere şirket oluşumunun ilk aşamalarını daha rahat atlatabilmeleri için sübvansede edilmiş bir mekân ve bir miktar mali destek sunar. Rekhi'nin ifadesiyle:

IIT Bombay kampüsündeki profesör ve öğrenciler bir şirket kurmayı akıllarından geçirmiyorlardı, dolayısıyla biz bu fikri ortaya attık... Stanford'da, Harvard'da görülen bu girişimcilik geleneğini Hindistan üniversitelerine takdim ettik. Hintliler [üniversitelerin kuruluşunda] büyük oranda İngiliz modelini izlediler. Akademik çalışmanın tamamen saf ve gayri-ticari olması gerektiği gibi bir görüş hâkim. ABD'de yaygın olan düşünceyse, bilgini kullanarak kısa zamanda nasıl servet yaratabileceğin, nasıl istihdam yaratabileceğindir. İşte biz de bu kavramı şimdi Hindistan'a getiriyoruz.⁴⁷

Rekhi'ninki gibi bir anlayış ideolojiyi yayılan bir şey olarak değil, tam anlamıyla bir nesne olarak görür, bitki gibi paketlenilebilir, fiziksel olarak bir yerden diğerine nakledilebilir, kök salıp serpileceği yeni bir toprağa aktarılabilir. Fikirler bir bilgisayar gibi taşınabilir, hatta Rekhi'yi Mumbai'a gelmek üzere uçağa binerken gümrükte fikirlerini beyan ederken hayal edebiliriz.

İktisadi büyümenin bireyin öncülüğünde gerçekleşeceğine dair bu inançla bağlantılı olarak devletin rolünün azımsandığını görüyoruz.

47. CNN'le yapılan bir röportajdan; bkz. www.cnn.com/SPECIALS/2000/virtualvillages/story/india/interviews/rekhi.html.

Bundan elli yıl önce Hindistan yanlış bir seçim yaparak sola döndü ve sosyalizmi benimsedi. Trajik bir hataydı bu, Hindistan bunun bedelini hâlâ ödüyor... Oraya gittiğimde verdiğim mesajlardan biri, tek umudun girişimcilerde olduğu. Toplumda servet yaratan, iş imkânı yaratan onlar. Bütün treni harekete geçirecek lokomotif güç, girişimcilerdir. Hindistan'ın alışkın olmadığı bir yaklaşım bu, çünkü Nehru ve Gandhi döneminde sanayinin devlet malı olması gerektiği gibi bir anlayış hâkimdi.⁴⁸

Katıldığım bir EPPIC toplantısında üyelerden biri, Bangalor'a kısa süre önce yaptığı seyahatte üst düzey bir devlet yetkilisiyle yaptığı görüşmeden bahsetti. Yetkili kendisine, merkezi hükümetin girişimcilere olanak sağlamakta nasıl yardımcı olabileceğini sorduğunda, yanıt olarak devletin yapacağı en iyi yardımın kendilerinden olabileceğince uzak durması olduğunu söylemiş. Neoliberal bir felsefeyi benimseyen bu girişimci camiasının hesaba katmadığı temel bir çelişki var: devleti lağvetmek için devasa bir devlet müdahalesi gerekir.

En az Randy Scott ve Patrick Terry kadar Rekhi de serbest pazarı yaygınlaştırmayı vazife edinmiştir. Ancak onun durumunda dini değil açıkça ulusal bir vazifedir bu. Yine de bu ulusal vazife, bir önceki kısımda Derrida'dan ödünç alarak "yapısal mesihçilik" dediğim şeyi içeriyor. Rekhi kendisini ve yol arkadaşlarını şöyle tanımlıyor:

Artık kendimizi misyonerler gibi görüyoruz. 1920'lerdeki Hint bağımsızlık hareketine önderlik edenler, İngiltere'den dönen Hintlilerdi. Hindistan'a geldiklerinde etrafta nizami bir toplum, liberal bir toplum fikrinden eser yoktu; onlar bu kavramları uyguladılar, bu da 1920'ler ve 1930'lardaki bağımsızlık hareketimizin temellerini attı.

Bizim şu an yaptığımız da, özünde, Hindistan'ın ekonomik bağımsızlığına önderlik etmek.⁴⁹

Yurtdışındaki Hintli girişimcilerin sermayeyi Hindistan'a ihraç etme girişiminin ardında ne gibi bir güdünün olduğu meselesi, yalnızca ideoloji veya hayırseverlikle ilgili bir mesele olmadığı gibi –pek çok Hintlinin konuşmalarımız sırasında ileri sürdüğünün aksine– bu kişilerin kendi memleketlerine karşı "borçlu" hissetmelerinden kaynaklanan salt bir "suçluluk" duygusuyla da açıklanmaz. Rekhi kendisi de göz önünde gerçekleştirilen "hayır" girişimlerini bir hayli küçümser. Bir örnek vermem gerekirse, tanıdığım bir grup giri-

şimci Rekhi'ye bir iş teklifinde bulunmuşlardı; buna göre kârlarının %5'lik bir kısmını Hindistan'da bilim ve teknolojinin gelişimine ayırmayı vaat ediyorlardı. Rekhi'nin kendi hedefleriyle de uyumlu olduğu düşünülebiyecek bir öneriydi bu, fakat o öneriyi açıkça küçümsedi ve onlardan beklenenin bir hayır kurumu değil, bir şirket kurmak olduğunu söyleyerek bu girişimcileri tersledi. Ülkeye sermaye aktarmanın altındaki temel güdünün suçluluk duygusu olduğu gibi psikolojik bir iddia da spekülasyondan ibarettir; kişinin kendi memleketine karşı bu türden bir vazife hissetmesine yol açan yapısal etkenleri açıklayamaz. Bu etkenlerden biri, Hint devletinin sunduğu, neredeyse ücretsiz denebilecek üniversite eğitimidir. Armağanın zorlayıcı gücü burada devreye girer.⁵⁰ Rekhi kendisi de IIT mezunlarının aldığı, büyük oranda devlet tarafından sübvansede edilmiş eğitimin kalitesini teslim eder, ki bu da onun devleti küçümsemesini daha ironik kılmaktadır. Bu zorunluluklar, kanaatimce, yurttaşlığı ve ona dair hissiyat yapılarını meydana getiren bir dizi yeni hukuki ve teşvik amaçlı mevzuatın parçasıdır.

TIE benzeri kuruluşların üyeleri tarafından millileştirilen yalnızca sermaye değil aynı zamanda *uzmanlıktır*. Bu durum Hint bilim-teknikliğinin durmadan tekrarlanan hastalığını, yani "beyin göçü"nü, bir oranda tersine çevirir. Böylece ulusallaştırılan sermaye, emek ve tahayyüller ortak bir noktada buluşur. Emeğin ulusallaştığından söz edebiliriz, çünkü lisansüstü ve doktora-sonrası çalışmalar ve iş için yurtdışına giden Hintlilerin giderek artan bir kısmı, mesleklerinde ilerlemek için ülkeye geri dönmektedir. Tahayyüllerin ulusallaşmasından söz edebiliriz, çünkü uzmanlığın ulusallaşması, yalnızca biçimsel, teknik anlamda gerçekleşmez (ne de olsa, bu profesyoneller daha Hindistan'dan ayrılmadan *önce* IIT gibi kurumlarda bu tür bir uzmanlığı edinmişlerdir, hem de yeteri kadar ve yüksek nitelikte); aynı zamanda girişimcilik gibi kültürel idealleri de kapsar. Bu idealler taklit edilen kurumsal yapılara olduğu kadar büyük şehir me-

50. Üç senelik bir lisans eğitimi için ödediğim ücret, harç ve yurt masrafları da dahil olmak üzere, 720 rupi; yani o dönemki döviz kuruyla yaklaşık 25 dolardı. Bu arada, BM Kalkınma Programı'nın 2001 tarihli İnsani Kalkınma Raporu'na göre, Hint devletinin büyük ölçüde yüksek öğrenime yaptığı yatırım düşünülecek olursa, devletin sadece yazılım uzmanlarının Hindistan'tan ABD'ye göç etmesinden doğan kaybı bile iki milyar dolardır.

kânlarına da yansır. Sermaye ve uzmanlığın yurda geri dönüşünde, tıpkı Bangalor gibi, tercih edilen şehirlerden olan Haydarabad, ileri teknolojiye dayalı bir sanayi kurmak amacıyla (başlangıçta özellikle bilgi teknolojileri, fakat giderek biyo-teknoloji de buna dahil olmuştur) altı yüz kilometrekarelik bir araziye "Genom Vadisi" adı verilen projeye tahsis etti. Böylelikle açıkça Silikon Vadisi'ni örnek alan girişimci bir bilim-teknik vahası görüntüsü yaratılacak ve nihayet, umut edilir ki, gerçekleştirilecekti.

Ancak CSIR hakkında yukarıda aktarılanların da gösterdiği gibi, Hindistan için bilim-teknik hayalleri kuran yalnızca yurtdışında ikamet eden Hintli girişimciler değildir. Bu tür bir tahayyül Hindistan'ın kamuya ait bilimsel kurumlarında, özellikle de genom araştırmaları gibi en yeni ileri teknoloji alanlarında da yaygındır. Öyleyse, yurtdışında ikamet eden, örneğin VHP ve BJP mensupları gibi Hintli girişimcilerin (ve muadili olan yerli girişimcilerin) bilim-teknik dair bu tahayyüllerinin yine aynı grubun kültürel-dini tahayyülleriyle tutarlı olup olmadığı ve "ulusalcılığın" bu farklı kesimden aktörler üzerinde ne şekilde etkili olduğu sorusu önem kazanıyor.

Ulusalcılığın pek çok farklı biçimi vardır. Malum gibi görünen bu tespit, ulusalcılığın belli bir türünün hâkim söylem biçimini aldığı durumlarda kolayca gözden kaçırılır. Dahası, bu farklı ulusalcılık türlerinin karşıt kutuplara dönüştüğü; anti-emperyalist, laik, "Kongre Partisi" ulusalcılığına karşı, "BJP"nin temsil ettiği, kültürel olarak atak Hint ulusalcılığı biçiminde kutuplaştığı kolayca söylenemez. Silikon Vadisi gibi yerlerde, özellikle de ülkeden temelli ayrılmış olanlar için ulusalcılık, çoğu kez kişinin ülkesi ve halkına duyduğu muğlak ve duygusal bir "sevgi" biçiminde tanımlanır, fakat aynı zamanda Amerikalı Öteki'yle bir mukayeseyi içerir. Bu ilişkinin ifade ediliş biçimi, bu bölümün başında aktardığım taksi şoförünün hikâyesi ile TIE gibi kuruluşların durumunda keskin bir farklılık gösterir. Her iki kesim de kendisini ırk bakımından mimlenmiş hisseder, her ne kadar açıkça kabul edilen ırkçı şiddetten, sözgelimi İngiltere'de yaşayan Güney Asyalı göçmenlerin durumunda, gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiş olan şiddetin varlığından söz etmek mümkün olmasa da. Taksi şoförü kendisini "beyaz kanlı" Amerikalı'dan ayırt ederken (ki bu kategoriye kendisiyle Hintçe konuşmayan bir Hintliyi de dahil edebilir), TIE ise, kurumsal şiarının bir gereği ola-

rak Amerikalılarla özdeşleşmek, oyunu onların kurallarıyla oynamak, "beyazlardan daha beyaz" olmak için çabalar. Kurumun amaçları arasında sayılan, yukarıda da değindiğim madde bunu açıkça belirtir: "üyelerin toplum geneliyle bütünleşmesine yardımcı olmak". TIE'nin azınlık olma konumuyla baş etmek için bulduğu yol, model bir azınlık olmak ve böylelikle azınlık muamelesinden muaf tutulmaktır.

Rekhi'nin ABD'nin Hintli ileri teknoloji uzmanlarına getirilen göç kısıtlarının gevşetilmesi için yürütülen kulis faaliyetinde aktif rol alması şaşırtıcı olmasa gerek. Göçmenlere Destek Şebekesi'nde (ISN) aktif olarak rol üstlenmiş ve yabancı ileri teknoloji çalışanlarının göçmenlik yasalarının değiştirilmesi girişimine yardım etmiştir. Fakat Rekhi burada da ırk temelli eşitsizlik ve ayrımcılığı gündeme getirmek yerine, Amerikan çıkarlarını temsil etmek ve kendisini de bir Amerikalı gibi göstermek gibi bir tavır benimser:

Benim kuşağım buraya geldiğinde tam anlamıyla birer Amerikalı oldu. Biz üretken yurttaşlardık, toplum için servet ve iş imkânı yaratıyorduk ve bundan herkes kazançlı çıkıyordu. Bugünkü durum beni endişelendiriyor çünkü insanların elini kolunu bağlıyor, ekonomik açıdan güçsüzleştiriyor... bunun Amerikan ekonomisini güçlendirmeye veya girişimciliğe katkı sağlayacağını zannetmiyorum. Dolayısıyla yapmaya çalıştığım şey, bu durumun toplum için sağlıklı olmadığı konusunda insanları bilinçlendirmek. Eğer ABD mühendislere ihtiyaç duyuyorsa, ortaya çıkıp onlara daha adil bir anlaşma önermeli. (aktaran Din 2001a)

İleri teknoloji uzmanı "model" göçmenler üzerindeki kısıtları gevşetmenin bedeli ise, elbette, uzman olmayan göçmenler için kısıtların sıkılaştırılması olacaktır. Rekhi sözlerini şöyle sürdürüyor:

1960'larda ilk kez kabul edilen göçmenler mühendislerden ve yüksek vasıflı kişilerden oluşuyordu. Bunu aile birleşmeleri takip etti, anne-baba ve kardeşlerin girişine izin verildi. Birdenbire, ilk nesil uzman göçmenlerin yerini ikinci kuşak taksi şoförleri aldı... İkinci kuşak çok düşük vasıflıydı, bu da toplumda bir tepkiye yol açtı. Bir mühendise karşılık diğerlerinden on tane geliyordu. Artık başlangıçtaki düzenlemeye dönmenin vakti geldi, yalnızca uzmanları ve onların eş ve çocuklarını kabul etmeliler, kardeşleri, anne-babaları değil... ABD bütün dünyayı kabul edemez. Ben de kardeşlerimi getirmiştım, yanlış anlamayın, ama hiçbirisi burada kalmadı... eğer bunun böyle devam etmesine göz yumarsanız, düşük kaliteli göçmen döngüsünün sonu gelmez.⁵¹

Bu görüşler, TIE'nin "girişimci kültürü" adı altında Hindistan'a ihraç ettiği hayli bireysel meritokrasi görüşüyle son derece uyumludur.

Joseph Dumit (1998) kimliklerin bilimsel gerçek tarafından şekillendirilmesini açıklarken "benliğin nesnel olarak inşası" kavramını ortaya atar. Bir önceki bölümde genom fetişizmini tartışırken bu kavramı ele almıştım. Bilim-teknik kapitalizmde ise kimlik yalnızca bilim-teknik sağladığı bilgi aracılığıyla değil, aynı zamanda küresel bilgi üreten teşebbüslerin melez yer değiştirmelerine bağlı olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla TIE girişimcileri *öznel* bir benlik inşasıyla meşguldürler, ki bu Amerikan taklitçisi benlik inşası yalnızca yurtdışındaki göçmenlerin bulunduğu alanla sınırlı kalmaz, Haydarabad'daki Genom Vadisi gibi muhayyel tasarılar aracılığıyla Hindistan'a da ihraç edilir. Üstelik buradaki benlik inşasına model oluşturan Amerikalı Öteki, yabancı tüketim mallarıyla dolup taşan pazarlar, uydu televizyonu gibi çok çeşitli yollarla Amerikan kültüründen beslenen Hintli orta sınıf tüketici nüfusu içerisinde zaten mevcuttur.

Kimliğin nesnel olarak inşası bir yandan oldukça bireysel ve bireyleştirici bir kimlik oluşumu tarzı olmakla birlikte, diğer yandan kolektif bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkar. Hasta haklarını savunan gruplar buna örnek verilebilir. Bu kolektif bireysel kimlik oluşumu bir yandan internet gibi bir mecra aracılığıyla çoğu kez birey üzerinden propaganda yapar. Diğer yandan, "kültürden muaf kültür"e erişimi olanların alanıdır. Bilimsel gerçek, yalnızca en üst otorite olarak kabul edildiği için değil, aynı zamanda kültürün *dışında*

51. Bekleneceği üzere, Rekhi'nin Nisan 2001'de yaptığı bu yorum, büyük bir tartışma yaratmış; bunu müteakiben, çevrimiçi Hint haber ve tartışma gruplarında tartışma daha da hararetlenmiştir. Mayista, Rekhi sözleriyle ilgili olarak şu açıklamayı yayımlamıştır: "Süregiden şiddetli tartışmalar, ikinci nesil göçe dair görüşlerimi bağlamından koparıyor. Birinci ve ikinci kuşak göçmenler arasında şöyle bir ayrım yapıyorum: Birinci kuşak göçmenler bu ülkeye kendi tınaklarıyla kazıyarak geldiler ve burada tutunmak için de deli gibi uğraştılar. İkinci kuşak göçmenler ise daha ziyade kardeşleri sayesinde geldiler, ilk kuşak kadar vasıflı değil-lerdi ve buraya ayak uydurabilmeleri için birilerinin onlara yardım etmesi gerekti. Yeri gelmişken, ben bu konuda uzman bile sayılıyım aslında; zira şu on beş sene içinde beş erkek kardeşimin, keza onların eşlerinin buraya gelmesine ben öna-yak oldum. Ailelerin yeniden birleşmesine karşı falan değilim elbette ama size de sonsuz bir yeniden buluşma döngüsü gibi gelmiyor mu bu?" (aktaran Din 2001b).

bir konum addedildiği için kimliği biçimlendirir. Sharon Traweek yüksek enerji fiziği ile uğraşan çevrelerde "kültürden muaf bir kültür-rün" hâkim olduğunu öne sürmektedir. "Aşırı nesnelliğin hâkim olduğu bu kültür... muğlak noktalara yer bırakmayan, mizaç farklılığı, toplumsal cinsiyet, milliyet ve kargaşaya neden olabilecek herhangi başka bir unsurdan muaf, insani zaman ve mekânın dışındaki bir dünyaya derin bir özlem duyar" (Traweek 1988: 162). Bilimsel otoritenin kişiyi bir (araştırmacı değil) tüketici olarak şekillendirmesine izin veren bu özneler, son derece nesnel olarak görülen bir kimlik edinmiş olurlar.

Ruth Frankenberg (1993) ise California'nın kuzey bölgesinde yaptığı görüşmelere dayanan ve beyaz ırka mensup kadınların ırka dayalı kültürel benlik tariflerini konu alan analizinde "kültürden muaf kültür" kavramını oldukça farklı bir anlamda kullanır. Burada kültürden muaf olan mekân, ırk ayrımcılığından muaf tutulma ayrıcalığına sahip, kendi kültürünü bir başka ırka isnaden tanımlamak zorunda olmayan ve kendini norm olarak kabul edebilen hâkim kültürü tarif etmektedir. Kimliği kuran unsurun bilim olduğu durumda "kültürden muaf kültür" *nesnelliği* temsil ediyorsa, kimliğin ırka dayandığı durumda *normatif* olanı temsil eder.

Bu durumda biyokapitalin analizi şu soruya odaklanır: Hindistan orta sınıfının tüketim kapasitesine hitap eden bol sayıda Amerikan şirketi bulunduğuna göre, yeni ortaya çıkan biyo-toplumsallık biçimlerini mukayeseli bir bakışla ele alırken merak etmemiz gereken şey, ABD'de PXE International ve Genomic Health gibi biyo-toplumsal cemaatlerin nasıl olup da söz sahibi birer kuruluş olarak ortaya çıktığı değildir. Daha ziyade, ABD'yi taklit etmeye yönelik tüm çabalara rağmen, TIE gibi kuruluşların öngördüğü, şebeke üzerinden irtibat kuran bireylerden oluşan bir tüketici pazarını varsayan bu tür biyo-toplumsal düzenlemeleri, *Hindistan'da neden göremediğimizi* sormalıyız. Diğer bir ifadeyle, ticari amaçlı bilim-teknik kültürünün Hindistan'a ihracı ve ulusallaşması niçin (en azından şimdilik) ABD' de rastladığımız türden biyo-toplumsal oluşumlara yol açmamıştır? Gerek üretici müteşebbis camiası (ve onunla işbirliği içindeki devlet aktörleri) gerekse orta sınıf tüketicilerin Amerikalı'yı model alan öznel kimlik inşası bilgi, teknoloji ve metaların üretimi ve dolaşımından kaynaklanan Amerikan kimlik oluşumlarında görülen türden

kurtuluş vaadine dayalı nesnel kimlik inşasını niçin beraberinde getirmemiştir? Teknoloji ihracı yoluyla Amerika'dakine özdeş bir girişimci kültürü tesis etmek için pek çok aktörün gösterdiği çabaya rağmen neden özdeş bir toplumsal yapının ortaya çıkmadığı sorusu üzerine düşünürken, bunun özsel bir kültürel farklılıktan ziyade her bir kültürün kurtuluş ve ulus gibi kültürel ve ideolojik kategorilere farklı bir önem atfetmesinden kaynaklandığını görüyoruz. İşte bu yüzden "kültürden muaf kültür"ün kendisi de ancak kültürel analiz yoluyla anlamlandırılabilir.

Diğer bir deyişle, girişimci "kültürleri" karmaşık kurumsal, maddi ve anlama dair yapıların bileşiminden oluşur. Sözgelimi ABD tarihinin belli bir kesitinde bu bileşimi meydana getiren şey, yasal değişimler (1980 Bayh-Doyle Yasası gibi); hukuki öncüller (genetik olarak üretilmiş mikroorganizmalar için telif hakkı alınmasına izin veren, Haziran 1980 tarihli Diamond-Chakrabarty davası gibi); teknikteki ilerleme (RDT); değişen iş sahaları (girişimci sermayenin bilim-teknik alanında araştırmayı mümkün kılan ciddi bir güç olarak ortaya çıkması); ve bu değişimleri gerek öngören gerekse bunlara aktif olarak yanıt veren işletme hadiselerinin (örneğin Genentech hisselerinin Ekim 1980'de ilk kez halka arzında elde ettiği büyük başarı) bir araya gelmesi olmuştur. Orijinale özdeş bir taklidin imkânsızlığından bahsederken kastettiğim sorun, bir yapının bileşenlerini kopyalamanın kolay olduğu, ancak bunlar arasında farklı katmanlarda işleyen dinamikleri ve bu işleyişin yapısal bağlamını kopyalamanın aynı derece kolay olmadığıdır. 2002 yılındaki Hindistan'ın 1980 yılındaki ABD'nin bir kopyası olacağını varsaymak tümüyle tarihdışı bir söyleme itibar etmek olur, zira maddi üretim ilişkileri, kurumsal ilişkiler ve daha genel iktisadi-toplumsal bağlamlar mukayese kabul etmez.

Sonuç

Bu bölümde bir anlamda, ulus ve kurtuluş kavramlarının iki ayrı yerellikte, aralarında temel bir asimetri bulunan ABD ve Hindistan'da nasıl kullanıldığını ele aldık. Bu kavramları birbirinin karşısı olarak görmek mümkün değildir. Fakat burada aynı zamanda iki yerellik

arasındaki keskin asimetriye odaklanıyorum. Öne sürdüğüm temel noktalardan biri, "küresel"i kuran unsurun Amerikan serbest piyasa mefhumu olduğu ve tarihsel olarak bazı değer sistemlerini içinde barındıran bu mefhumun büyük oranda kurtuluş vaadine dayalı, mesihvari bir vurguyla şekillenmiş olduğudur. Amerikan tarzı serbest piyasa keşif kültürünün Hindistan ve benzeri yerlerde arzulan bir şey haline gelmesini sağlayan şey, bazı münferit mefhumların küresel adı altında eklemlenmesidir, fakat buradan oldukça muğlak bir arzu nesnesi doğar. Serbest piyasa, mülkiyet rejimi ya da tüketicinin özerkliği gibi Amerikan mefhumları o derece kuşatıcıdır ki Hindistan gibi ülkelerde ulusal çıkarlar bu mefhumlara ne derece itibar edildiği üzerinden tanımlanmaya başlanır. Fakat bu ülkeler aynı zamanda söz konusu mefhumlara seçmeci bir tutumla karşı koyma veya onları yeniden biçimlendirme çabasına girer, ki bu çabaya kaynaklık eden modernist olduğu kadar da ulusalcı olan bir arzudur.

Bu kitapta şimdiye dek farklı etnografya ve anlatım stratejileri yoluyla biyokapitale dair birden çok teorik meseleyi inceledim: mübadele ve değer, yaşam ve borç, vizyon ve mübalağalı reklam, vaat ve fetiş, kurtuluş ve ulus. Bu kavram ve meseleler sürekli birbiriyle iç içe geçmektedir. Kuşkusuz bütün bu meseleleri tek bir yerellikte tespit etmek güçtür, zira ele aldığım sahalar ve süreçler küresel olarak birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte, farklı yerel düzlemlerdeki tezahürleri tikel ve birbiriyle tutarsız olabilmektedir. Dolayısıyla George Marcus ve Michael Fischer'in ortaya attıkları, hareket halinde, birbiriyle bağlantılı, yeni ortaya çıkan uluslararası dünyaları takip edebilmek ve anlamlandırabilmek için etnografya çalışmasının birden fazla sahada yürütülmesi yönündeki öneriyi bu kitapta büyük oranda dikkate aldığımı söyleyebilirim (Marcus ve Fischer 1986; Marcus 1998). Bunun yanı sıra Akhil Gupta ve James Ferguson'un (1997) güncel etnografya çalışmalarında araştırmanın yürütüldüğü saha ile hakkında yazılmakta olan "alan" arasında, yani antropolojik analizin ortaya attığı "nerede" ve "ne" soruları arasında zorunlu veya doğrudan bir bağlantı olmadığı yönündeki uyarısını da dikkate aldım. Diğer bir deyişle, küresel mübadele süreçlerinin analizinde, bunları şu veya bu sahadaki tezahürleriyle sınırlandırmak imkânsızdır. Fakat bu küresel süreçlerin karmaşıklık düzeyi, onları özgül yerellikleri içinde tarif etmeksizin anlaşılamaz; zira bütün kuşatıcı po-

tansiyeline karşın küreselleşme, günümüzde münferit temayüller biçiminde, münferit, olası yerlerde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, birden fazla alan araştırmasına dayanan etnografya çalışması, parçacık fiziğine benzetilebilir: küresel ölçekte hareket eden aktör ve süreçlerin aynı anda hem hızını hem de konumunu tespit etmek imkânsızdır. Bunun için perspektifi sürekli birinden diğerine, "küresel"den "yerel"e, "teori"den "etnografya"ya kaydırmak ve terimlerin birine diğeri karşısında öncelik atfetmekten kaçınmak gerekir. Son bölümde bu tür bir perspektif kayması gerçekleştirerek San Francisco menşeli bir ileri teknoloji firması olan GenEd'in hikâyesini anlatacağım. Bu bölüm kitabın bütününde "etnografik" sıfatını belki de en çok hak eden kısmı oluşturuyor.

Girişimciler ve Yeni Kurulan Firmalar

İnternet Üzerinden Eğitim Veren
Bir Şirketin Öyküsü

BU TÜR BİR PROJE, etnografik açıdan bir dizi güçlüğü beraberinde getirir kuşkusuz. Gizlilik temeli üzerine kurulmuş bir kurumsal yapıya erişim, bu güçlüklerin başında gelir. Özellikle de şirket kültürünün parçası haline gelen gizliliğin kültürel olarak meşru görüldüğü ve hukuki olarak kurumsallaştığı ABD'de bu büyük bir sorun teşkil eder. Şirketler, benim gibi bir dizi farklı sahayı, hatta belki rakip firmaları da ziyaret edecek olan araştırmacılardan haliyle bıkmış durumdadır. Ayrıca kendileri hakkında ne söyleneceğini denetlemek konusunda da çok dikkatli davranırlar. Çoğu şirket gelişkin bir halkla ilişkiler birimine sahiptir ve bu birim strateji aygıtının ana unsurunu oluşturur.

İrtibat kurmaya çalıştığım çeşitli şirketlerden çok farklı yanıtlar aldım. Bunlar arasında en tanınmış genom şirketleri de bulunuyordu. Massachusetts eyaletinin Cambridge şehrinde bulunan Millennium Pharmaceuticals, zaman yetersizliğini gerekçe göstererek tesisi gezdirmeyi dahi reddetti. Genom dizilerinin çözümlenmesinde bir kamu teşebbüsü olan İnsan Genom Projesi'yle yarışa giren sansasyonel şirket Celera Genomics ise bana tesisi gezdirmeyi kabul etti, fakat ziyaretimin amacının tam olarak ne olduğunu öğrenmek istedi. Araştırma projemi açıkladığımda yatırımcı ilişkileriyle ilgili yetkilinin verdiği yanıt –"Anladım, siz medya turumuzdan istiyorsunuz, yatırımcı turu değil"– Celera'nın halkla ilişkiler biriminin medya ve yatırımcılar için farklı tanıtım turları düzenleyecek dere-

cede gelişkin olduğunu gösteriyordu.

Palo Alto menşeli Incyte Genomics (her ikisi de Doğu Sahili'n-de bulunan Millennium ve Celera'nın aksine) üç büyük genom şirketi içinde en misafirperver davranan şirketti. Tesislerinde harikula-de bir gezi yaptım ve bir hayli bilgi aldım. Ayrıca tanıştığım Incyte üst düzey yetkilileri her defasında benimle konuşmaya bol zaman ayırdılar. Onların bu tutumu, açıklık ve gizlilik kültürünün, şirketin yönetici düzeyinde belirlendiğine ve aşağı kademelere yayılarak şirket davranışının normunu oluşturduğuna işaret ediyor. Bu şirketler arasındaki farkın, bir ölçüde, Batı Sahili'nin daha rahat, gayriresmi, dostane tavrı ile Doğu Sahili'nin burnundan kıl aldırmayan resmiyeti arasındaki farkı yansıttığı düşünülebilir. Bununla birlikte Incyte'ta daha uzun vadeli bir etnografya araştırması yapmak için ısrar ettiğimde, bir araştırma teklifi göndermemi istediler ve bunun 60 avukattan oluşan Incyte ekibinde (o sırada şirket çalışanlarının toplam sayısı 700 civarındaydı) görüşüleceğini söylediler. Gönderdiğim teklifi bir daha geri alamadığımı ve o günden sonra Incyte'tan haber çıkmadığını söylememe herhalde gerek yok.

Yirmi kişinin çalıştığı bir firmayla görüşmek altmış avukatı olan bir şirketle görüşmekten daha kolaydır elbette. Böyle bir firmanın yöneticisi, bir etnografya araştırmacısının ziyareti gibi konularda tek başına karar verme yetkisine sahiptir. Yine de bu durum, bu bölümde inceleyeceğim GenEd firması yetkililerine bana ayırdıkları zaman ve verdikleri bilgiler için duyduğum şükran borcunu azaltmıyor. Onlarla tanışmadan önce, San Francisco kökenli bir başka şirket olan Neomorphic'le uzun bir müzakereye girişmiştim. Yönetici kadrosundan pek çok kişiyle görüştüm; her ne kadar temkinle yaklaşılsa da araştırma konum ilgilerini çekti. Fakat daha sonra Affymetrix şirketi Neomorphic'i satın alınca ve 25 kişilik firma bir gecede 750 kişilik bir şirketin parçası haline gelince benim erişimim de engellendi.

Hint şirketleri gizli bilgilerini koruma konusunda hassas olmakla birlikte, Amerikalı muadillerinin aşırı korumacı tutumunu sergilemiyor. Yine de CBT'de araştırma yapmak için resmi izin almak oldukça güç bir iş oldu. Bu kez karşıma çıkan engel Amerikan şirketlerinin korumacı tavrı değil, Hint devletinin bürokraside işlerlik bulan savunmacı kaygılarıydı.

S. K. Brahmachari benim orada etnografik araştırma yapmam fikrine olumlu bakıyordu. Erişimime onay verecek en üst otorite olan CSIR genel müdürü Ramesh Mashelkar da kurumda zaman geçirmemi kabul etmişti. Buna rağmen CBT'ye girebilmek için tamamlanması gereken formalite, çetrefil ve bıkıtırıcı bir işe dönüştü. Bu örnek Hint kurumlarının nasıl bir bürokratik çerçevede işlediğini; Hint devletinin güvenliğe dair endişelerini; ve yerel siyasal iktisadın nasıl bütünüyle sansüre dayalı olduğunu açıkça gösterir. Ayrıca Hindistan'ın küreselleşmeye giden yolunu etnografik bir derinlikte anlamak için oldukça önemlidir.

CBT'de doldurmam gereken resmi belgeler konusunda, İş Geliştirme ve Pazarlama Grubu'ndan sorumlu Pawan Gupta¹ adında biriyle müzakere etmem gerekti. CBT'deki alan araştırmama başlayacağım tarihin iki ay öncesinden beri Brahmachari'yle yazışmaktaydım. Bütün izinleri almanın epeyce zaman alacağı konusunda uyarmıştı beni, özellikle de Dışişleri Bakanlığı'ndan, çünkü bir Amerikan kurumuyla olan bağlantım nedeniyle "yabancı" sayılıyordum. Hindistan'a gelmeden bir hafta önce Brahmachari bana bütün izinlerin alındığı konusunda güvence verdi. Gelgelelim Gupta bütün olanlardan habersiz, tekerleği yeniden icat etmeye kalkışyordu.

Gupta ilkin hem Dışişleri'nden hem de emniyetten izin almam gerektiğini söyledi. Ona Brahmachari'nin bunları zaten almış olduğunu söyledim. Yanıt olarak bana, Brahmachari'nin bunları kendi başına alamayacağını, resmi kanalları (yani Gupta'yı) takip etmesi gerektiğini söyledi. Dolayısıyla Gupta izin meselesini bizzat açıklığa kavuşturana kadar yapacağım görüşmelerin ses kaydını alamayacaktım. Bana o vakte kadar herkesle "genel" görüşmeler yapmamı salık verdi, böylece kiminle resmi mülakat yapmak istediğime karar verebileceğimi söyledi. Ona o vakte kadar zaten üç tur "genel" görüşme yaptığımı söyledim (daha önce CBT'e kısa ziyaretlerim sırasında pek çok kişiyle kayda almadığım görüşmeler yapmıştım. Ayrıca Brahmachari çalışmamı ve amacımı bütün kuruma anlatmak üzere bir konuşma yapmam için girişimde bulunmuştu). Üstelik mülakat yapmak istediğim kişilerin bir listesini çıkarmış ve Brahmachari'den resmi onay almıştım. Gupta için bunların hiçbiri yeterli değil-

1. Gerçek ismi değildir.

di, durmadan güvenlik koşullarından bahsediyor, benim Pakistanlı bir casus olduğum ortaya çıkarsa kendisinin başının belaya gireceğini söylüyordu. Daha sonra Ramesh Mashelkar'ın ofisinden bir görevliyi arayıp kendisine danıştı. Bu görevli de bütün izinleri tek tek çıkarmam gerektiğini ve bunun çok zaman alacağını söylüyordu.

Gupta daha sonra benim yazdığım bir gizlilik anlaşmasına göz attı ve belge hakkında yirmi dakika kadar konuştu. Görüşme yapacağım kişilerle imzaladığım etnografik anlaşmanın parçası olarak, kayda aldığım mülakatların birer yazılı dökümünü kendilerine vereceğimi söyledim. Gupta bu yazılı dökümler dışında, ses kayıtlarında olmayan yazılı notlar da tutmuş olabileceğimi, CBT'in bunları da görmek isteyeceğini söyledi. Ona tuttuğum notları göstermemin imkânsız olduğunu, meslek ahlakıma aykırı olduğunu, fakat burada geçireceğim süre boyunca yaptığım gözlemlerin yazılı bir özetini CBT'e memnuniyetle verebileceğimi söyledim.

Bunun üzerine Gupta, görüşebileceğim kişilerin bir listesini yapmasını söyledi bir asistana, oysa Brahmachari benim hazırladığım listeyi zaten resmi olarak onaylamıştı. Elbette Gupta'nın yaptığı liste benimkinden çok daha dar kapsamlıydı. Daha sonra Gupta asistanına listede adı olan kişilere birer e-posta gönderip onlara soracağım muhtemel sorular hakkında bilgi vermesini, "uygun" yanıtlar vermelerini sağlamasını söyledi.

Bir sonraki günün sabahını Gupta'yla müzakere ederek geçirdim, birdenbire bana daha dostane davranmaya başlamıştı; zira Brahmachari'yle konuşmuş, benim baştan beri ısrarla belirttiğim gibi, bütün formalitenin yerine getirildiğini anlamıştı. Gelgelelim dostane davranması elinin çabuk olduğu anlamına gelmiyordu. Gupta yazdığım anlaşmanın bir kopyasını internet üzerinden kendisine göndermemi istemişti, ben de önceki gün dediğini yapmıştım. Fakat hâlâ eline ulaşmamıştı. Ona e-postayı yeniden göndereceğimi söyledim, fakat Merkez'deki bütün vericiler gün boyu kullanım dışı olduğundan dediğimi yapamadım.

Bir sonraki gün anlaşmayı Gupta'ya gönderdim, fakat hafta bitiminde hâlâ imzalamamıştı, kendisinin buna yetkili olmadığını söylüyordu. CBT gibi bir kamu kuruluşunda bu tür bir belgeyi imzalama yetkisi olan tek kişi kurum yöneticisidir, gelgelelim CBT'de böyle biri yoktu. Yeni yönetici bir sonraki hafta göreve başlayacaktı;

böylece bütün süreç bir hafta daha aksamış oldu. Yeni yönetici göreve başladığında da Gupta, teklifimi değerlendirmesi için ona birkaç gün tanımanın yerinde olacağını söyledi.

Nihayet, CBT'e gelişimden iki hafta sonra anlaşmayı imzalatabildim. Fakat bu kolay bir zafer değil, uzatmalı bir tören şeklinde oldu. Gupta izlemem gereken usulü bana anlattı, çünkü ona göre anlaşmanın imzalanmasından itibaren CBT'de gerçekten çalışmaya başlamış sayılıyordum. Bu usule göre her hareketimi Gupta'nın asistanına bildirmem gerekiyordu; böylece benim kiminle, ne zaman konuştuğumu sürekli izleyebilecekti. Anlaşma resmi damgalı kâğıt üzerinde imzalanmıştı, çünkü Hindistan'da antetsiz kâğıt üzerinde yapılan anlaşmaların hukuki bir hükmü yoktu.

Gupta'yla birlikte üst kata, yöneticinin odasına çıktık. Ramanathan² adında, gayet canayakın bir beydi kendisi; fakat bu daha az bürokratik olduğu anlamına gelmiyordu. Ramanathan imzayı daha fazla geciktirmek istemese de, pek alışkın olmadığı bu tür bir anlaşmanın kafasını karıştırdığı açıkça belli oluyordu. Her şeyden öte, bir yerde sorun çıkacak olursa kendisini sağlama almak istiyordu. Bir şey ters giderse kimsenin ondan hesap sormasını istemediğini söylüyordu. Bu yüzden de ona yalnızca kayıtların dökümünü değil, ses kayıtlarının aslını da vermemi istedi; bana kalırsa, biraz aşırıya kaçmaktı bu.

Sonra Gupta tam bir işgüzarlıkla, bütün bu konuşmaların üstüne, teklifimi ve bütün belgeleri okuması için Ramanathan'a iki gün süre tanımış olduğum halde, onlara projemi tekrar anlatmam konusunda ısrar etti. Şansıma Ramanathan da konuşmayı bitirmek için benim kadar sabırsızlanıyordu ve hemen imzayı atmak istedi. İmza anı basbayağı bir törene dönüştü, her bir imzanın bir şahit tarafından onaylanması gerekiyordu. Böylece Ramanathan'ın odasına bir sürü kişi çaya davet edildi. Ama sonunda iş halloldu, artık resmi olarak işe koyulabilirdim.

Bu hikâyeleri anlatmaktaki amacım, birey ya da toplulukların kişisel yaşamlarına burnumu sokmak değil, gerek şirketler gerekse devlet tarafından daha baştan bir metaya dönüştürülebilecek, yani değerli ve hassas bir şey olarak kodlanmış olan *bilgiye* erişmek söz

konusu olduğunda etnografyacıların karşılaştıkları durumlara işaret etmek. Gupta bir bakıma güçlük çıkarıyordu, ancak diğer yandan sadece kurumsal bir rolü yerine getiriyordu, muhtemelen onun yerinde kim olsa benzer şekilde (belki bir parça daha az düşmanca) davranacaktı. Bununla birlikte CBT'de hâkim olan bürokrasi düzeyinin, hem kurumsal kültürden hem de Hindistan'ın en bürokratik şehri olan Delhi'de bulunmasından kaynaklandığını belirtmeliyim.³ Tıpkı ABD'de Doğu ve Batı sahilindeki biyo-teknoloji şirketlerinde hâkim olan açıklık ve gizlilik kültürü arasındaki farklar gibi burada da yerin önemli olduğunu, kök salmış kurumsal davranış normları içinde bile farklara yol açtığını görüyoruz.

Temeller, Savlar ve Sahalar

Biyo-teknoloji ve ilaç şirketleri arasındaki karakteristik farkların büyük kısmı ilk gruptakilerin tarihçeleri boyunca yüksek riske tabi, küçük, yaratıcı, dinamik bir yönetime sahip olan ve (her zaman değilse de) çoğu kez mali desteğini girişimci sermayeden alan "yeni kurulmuş şirketler" gibi işlemesi; ikinci gruptakilerin ise köklü bir şirketin sermaye rezervlerine ve teşkilat derinliğine sahip oluşudur. Hindistan, Silikon Vadisi modelini alenen taklit eden bir "keşif kültürü"ne doğru ilerlerken yeni kurulan firma dinamikleri önem kazanmaktadır.

Bu bölümde, söz konusu dinamiklerin bazılarını ve yeni kurulan firmaların karşı karşıya kaldığı siyasal-iktisadi sahaları, yeni kurulan bir firmanın hikâyesi üzerinden inceleyeceğim. Ele alacağım firma bazı yönleriyle, yaratıcı küçük firmalar hakkında ortada dolaşan

3. Örneğin Haydarabad'da bulunan ve BTM ile neredeyse aynı görev tanımına sahip, BEAK'a bağlı bir laboratuvar olan Hücresel ve Moleküler Biyoloji Merkezi'nde (CCMB) ise bu tür bir bürokratik hiyerarşinin yokluğu dikkat çeker. Yalnızca benim gibi dışarıdan gelenler değil, BTM'nin kendi araştırmacıları da bu hiyerarşiyeye tabidir. CCMB'de hüküm süren işbirliğine dayalı, daha eşitlikçi ve daha az bürokratik kültür ise hem kurumun Haydarabad'da yerleşmiş olmasının, hem de kurucusu Pushpa Bhargava'nın yönetimdeki uygulamalarının bir sonucudur. CCMB'deki araştırmacıların aktardığına göre, Bhargava tek bir kişinin bürokratik iktidarına müsamaha göstermeyeceğini bizzat kendi duruşuyla ifade etmiştir. Şöyle farazi bir durumu düşünmek ilginç olabilir: BTM Brahmachari'nin yönetiminde ve Delhi yerine Haydarabad'da kurulsaydı neler farklı olurdu?

romantik öyküye emsal teşkil ediyor, bazı bakımlardansa bir istisna oluşturuyor.⁴ San Francisco'da iki Hintli girişimcinin kurduğu bir uzaktan eğitim şirketi olan GenEd, biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerine yaşam bilimlerini konu alan dersler satmaktadır. GenEd'in öyküsü aynı zamanda Silikon Vadisi'nde ikamet eden Hintli girişimcilere dair bir öyküdür. Hem yukarı yönelimli biyo-teknoloji hem de aşağı yönelimli büyük ilaç şirketlerine ürün satan bir firmanın bakış açısından, ilaç geliştirme piyasası hakkında, konumlanmış bir perspektif sunar.

Bu süreçte biyokapitalin yeni ortaya çıkmakta olan süreçlerden oluştuğunu göstermeyi umuyorum. Bu bölümde ortaya koyacağım perspektifler, büyük ölçüde konumlanmış perspektiflerdir. Dona Haraway'ın ileri sürdüğü gibi, konumlanmış perspektifler siyasi bir işleve hizmet eder (Haraway 1991). Antropoloji için bu sav daha da geçerlidir, kişinin hangi perspektiften ve hangi perspektif hakkında (ki bunlar aynı şey olmayabilir) yazdığını bilinçli olarak bir yere oturtmasının gereği giderek daha açıkça görülüyor. Üstelik bu kitapta tekno-kapitalist sistemleri içeriden incelemeyi seçtim; siyasi olarak muhalif terimlerle düşünmeye alışkın olduğum şirket canavarının kentine ulaşmaya çalışıyorum. Buradaki etnografik güçlük, konu ettiğim çok sayıdaki öznenin bakış açısını saygı ve anlayış çerçevesinde aktarırken bir yandan da eleştirel olma hakkını veya kabiliyetini elden bırakmamak.

GenEd, bir uzaktan eğitim firması. İnternet üzerinden verilebilecek dersler hazırlamayı kapsayan uzaktan eğitim, başlı başına kayda değer bir sektördür. Şirket 1997'de kuruldu, fakat tam anlamıyla faaliyete geçmesi 2000'lerin başını buldu. Biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerine yaşam bilimleriyle ilgili dersler pazarlıyor.

Yaşam bilimleri alanında uzaktan eğitim, küçük ancak gelişmekte olan bir piyasa nişidir. Yeni ortaya çıkan yaşam bilimleri veya tedaviler hakkında doktorları bilgilendirecek dersler pazarlayan pek çok şirketin yanı sıra, sıradan tüketiciyi eğitmeyi amaçlayan şirketler de vardır. Özellikle biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerine hitap eden GenEd ise bu yönüyle benzersizdir. Bu durum GenEd'in piyasanın hem yuka-

4. Örneğin Lewis 1999, son dönem nokta.com furiasının ilk örneği olan Netscape'in kurucusu Jim Clark'ın öyküsünü anlatır.

rı hem de aşağı yönelimli sahası içinde çıkarlarını iyi tespit ettiğini gösterir. Bu saha GenEd'in kendi gelişimi için de önemli sonuçlara yol açmıştır. Şirket yalnızca ilaç geliştirme piyasası hakkında değil, Silikon Vadisi, girişimcilik ve Hint diasporasının izlediği yol hakkında da konumlanmış bir perspektif sunar. Yeni kurulmuş bir firma yeni ortaya çıkan bir yaşam biçimidir: hem yeni bir varlık hem de yeni bir toplumsallıktır.⁵ Şirket kimliği –bir şirketi neyin veya kimin meydana getirdiği– meselesiyle bu kitabın başından beri uğraşıyoruz. Yeni kurulan bir firma bunun tanımı için bazı ipuçları veriyor. Yeni ortaya çıkan bu tür birimler için, büyük güçlülere karşın hayatta kaldıkları her gün bir zaferdir çoğu kez; zira bankada ne kadar paraları kaldığına bağlı olarak, günleri gerçek anlamda sayılıdır.

GenEd iki tür ders geliştiriyor. İlk gruptaki müfredat dersleri, biyo-enformatik, gen çip teknolojisi ya da kalp-damar hastalıkları gibi belli konular üzerine hazırlanmış, tek kitaba bağlı derslerden oluşur. İkinci grupta ise müşteriye mahsus dersler bulunur. Başlangıçta bu müşteriye mahsus dersler de müfredat derslerinin bir parça değiştirilmiş biçimiydi ve müşterilerin internet sitesinden ulaşılabilirdi. Örneğin GenEd'in ilk dönemde önemli müşterilerinden olan Celera Genomics'in web sitesinde, GenEd tarafından hazırlanmış bir genom araştırmaları kılavuzu bulunuyordu. Aslında bu, GenEd'in portföyünde müfredat dersi olarak mevcut olan genom dersinin, Celera'nın başarılarını öne çıkaracak biçimde bir parça rötuşlanmış biçimiydi. Zaman içerisinde müşteriler kendi şirket çalışanlarını eğitmek üzere özel ders talebinde bulunmaya başladılar. GenEd'in müşteri profili küçük biyo-teknoloji şirketlerinden büyük ilaç şirketlerine doğru kaydığında, şirketlerin pazarlama ekibini şirketin ürünleri veya teknolojisi konusunda eğitecek dersler, bu tür şirkete mahsus ders taleplerinin başında geliyordu. İlaç şirketleri için bu zaruri ve normal koşullarda emek yoğun olarak karşılanabilen bir faaliyettir. GenEd yaşam bilimleri alanında uzaktan eğitim derslerinde adını duyurunca gelirlerinin büyük kısmını şirkete mahsus derslerden elde etmeye başladı. Burada, GenEd'in piyasaya sunduğu ürünün müşterilerin zaten ihtiyaç duydukları ve talep ettikleri bir ürün

5. "Yeni ortaya çıkmakta olan yaşam formları" tabirinin teorik bir araç olarak etnografi alanında kullanımı için bkz. Fischer 2003.

olmadığını akılda tutmamız gerekir. Şirketin, müşterilerini önce uzaktan eğitimin önemi, sonra da kendi pazarladığı uzaktan eğitim paketlerinin niteliği konusunda ikna etmesi gerekiyordu.

Bu bölümde kitap boyunca ele alınan konulardan bazılarını, teorileştirmek yerine belli bir şirket sahası özelinde hikâyelerle vurgulamak istiyorum. GenEd bu temaları bir araya getiren bir derleme olmamakla birlikte, baştan beri ilgilendiğim pek çok konu ve saha hakkında konumlanmış, çarpıcı bir bakış açısı sunar.

Girişimcilik ve sıfırdan yeni bir şirket kurma meselesi buradaki tartışmanın merkezinde duruyor. İki açıdan önemli bir konu bu. Öncelikle, biyo-teknolojinin kendisi "yeni kurulan" bir sanayidir; çünkü hem nispeten yakın bir geçmişte ortaya çıkmıştır hem de biyo-teknoloji şirketlerinin çoğu hakikaten ileri teknolojiye klasikleşmiş çizgiyi izleyerek bir akademisyenin üniversite içerisinde bir teknoloji geliştirmesi, girişimci sermayeden kaynak yaratması ve kendi şirketini kurması biçiminde ortaya çıkmıştır. Cynthia Robbins-Roth'un Genentech üzerine çalışmasında (Robbins-Roth 2000), Paul Rabinow'un Cetus ve Berry Werth'in Vertex ilaç şirketi üzerine çalışmalarında (Rabinow 1997; Werth 1994) gösterdikleri gibi, biyo-teknoloji, yeni kurulan şirket kültürü içinde işler.⁶ İkinci olarak, yeni kurulmuş şirket kültürü, özellikle Silikon Vadisi'nde aldığı biçimiyle, Hintli şirketlerin ve kamuya ait laboratuvarların kendi işlemlerine dahil etmek istediği kültürdür. Öyleyse girişimcilik hem kültürel bir biçim hem de bir öznelilik biçimidir. Aşağıda bu ikisi arasındaki ilişkiyi ele alacağım.

Girişimciliğe dair ilke, bir şirket kurmak için denenmiş ve kanıtlanmış bir yöntem olduğunu ileri sürer; sözgelimi işletme fakültelelerinde yeni bir şirket (bilhassa da ileri teknoloji şirketi) kurma üzerine derslerde anlatılan yöntem budur.⁷ Gelgelelim yeni kurulan şirketlerin hikâyeleri gerçekte şirketlerin sayısı kadar farklılık gösterir. İşletme pedagojisinin güçlü bir şekilde öğrettiği şey bu derstir.

6. Bu üç açıklama, biyo-teknoloji firma kültürünün özellikleri hakkında hemfikir olan, aslında biyo-teknoloji üzerine yazının üç ayrı türünü temsil eder. Rabinow'un yazımı en akademik ve kavramsal olandır, Werth'in popüler bilim tarzı yazımı bir gerilim romanı gibi akıcıdır, Robbins-Roth'un yapıtları ise biyo-teknoloji sektörü danışmanının elinden çıkan yatırımcı rehber kitabı gibidir.

7. Şirket kurma üzerine örnek bir "okul kitabı" için bkz. Sahlman ve diğ. 1999.

Bu bir şirketin nasıl kurulacağını "teorik olarak" öğrenmenin çelişkisi – bir yanda Sahlman gibi yazarların savunduğu doğru yaklaşım vardır, diğer yanda da işletme yüksek lisans programlarının çoğunda vurgulanan, yeni kurulan şirketler arasındaki farkları öne çıkaran vaka çalışması yaklaşımı.

Hindistan'ın bilim-teknik kurumlarına yeni kurulan şirket kültürünü dahil etme çabası da bu tür bir çelişkiden nasibini alır. Bir yanda Amerikan formülü olan Silikon Vadisi durur, diğer yandaysa böyle bir kültürü somut dünyada inşa etmeye kalkıştığınızda karşılaştığınız, yerelliğe özgü güçlükler. Bu açıdan GenEd alışılmışın dışında olduğu kadar da tipik bir örnektir. Aktaracağım öykülerde açıkça görülen şey, şirketin, deneyle kanıtlanmış yöntemlere ne kadar bağlı kalmaya çalışsa da daima işleri pedagojik norma göre yapmak için bir baskı altında oluşudur. Gerçekteyse olaylar farklı biçimde gelişir. GenEd'in, girişimci sermaye elde etmeye yönelik sürekli ve şimdiye dek başarısız olan girişimi buna en iyi örnektir. Şirketin yöneticisi Sunil Maulik bu konuda son derece muğlak bir tavır sergiliyor. Bunun nedeni, kısmen, başarılı olması durumunda Maulik'in şirket üzerindeki tasarrufunu ciddi oranda yitirecek olmasıdır. Ancak yine de bu konuda sürekli çaba göstermekten geri kalmaz. GenEd'in tipik olduğu ölçüde alışılmışın dışında olmasına gelince, anlattığım hikâyeler bir yandan şirketin izlediği özgül tarihsel gelişimi vurgular, ancak diğer yandan bu gelişimin kapitalist mantığın gölgesinde gerçekleştiğini gösterir, ki bu mantık yeni ortaya çıkan şirket yapılarında değişime tabidir.

Başlangıçlar

GenEd'in temelleri 1990'ların başında atılmıştı. Şirketin kurucularından Sunil Maulik, daha internet ortaya çıkmadan önce, bilgisayarı fen bilimleri eğitiminde kullanmanın olanakları üzerine düşünmekteydi. Mumbai'da doğmuş olan Maulik, İngiltere'de yetişmiş ve biyoloji eğitimi aldıktan sonra doktora yapmak üzere Brandeis Üniversitesi'ne gitmişti. 1980'lerin sonlarına doğru Silikon Vadisi'ne yerleşerek Intelligenetics şirketinde çalışmaya başladı. Intelligenetics, biyo-enformatik alanı henüz ortada yokken bu alanda çalışmalar yapan bir şirketti. Maulik'in Brandeis'ten arkadaşları, yaptığı-

nın çılgınlık olduğunu düşündüler. O sıralarda, akademiye bırakıp bir şirkette araştırma yapmak alışıldık bir seçim değildi henüz. Fakat bundan da ötesi, sadece bilgisayarlardan ibaret bir şirkette biyoloji yapmak kimin aklına gelirdi? Intelligenetics'in ardından Maulik birçok farklı şirkette çalıştıktan sonra nihayet Pangea Systems'da karar kıldı (daha sonra Doubletwist adını alan bu şirket bir süre sonra iflas edecekti).

Maulik'in Salil Patel'le tanışması bu sıralara rastlar. Hint kökenli olan Patel, çocukluğunun ilk yıllarını Uganda'da geçirmişti; daha sonra, İdi Amin yönetiminin baskıları nedeniyle ailesi, çok sayıda Hint kökenli aileyle birlikte Uganda'dan İngiltere'ye iltica etmişti. İngiltere'de çok sayıda mülteci ailenin yerleştiği Greenham Common bölgesinde –1980'lerde nükleer karşıtı gösterilerle adını duyuran, bir ABD hava üssünün bulunduğu bölge– büyüdü. Doktorasını Stanford Üniversitesi'nde, doktora sonrası çalışmalarını ise California Teknoloji Enstitüsü'nde tamamladıktan sonra gen tedavisine yönelik antigogenez araştırmaları yapmak üzere bir biyo-teknoloji firmasına girdi.

Maulik boş zamanlarında genelde üniversitelerin akşam eğitimi programlarında ve diğer bağlantılı okullarda biyo-enformatik üzerine seminerler veriyordu. Patel'le arkadaş olmalarından sonra Patel zaman zaman onun yerine derse girmeye başladı. Her ikisi de öğretmekten zevk alıyor ve bu zevki birlikte geliştiriyordu. Daha sonra Maulik buradan bir şirket kurma fikri geliştirdi. Adı o sıralarda yeni duyulan biyo-enformatik, gelecek vadeden bir alandı. Öyleyse biyo-enformatik eğitimi veren bir şirket kurmanın önünde ne engel vardı? Bu eğitimi internet üzerinden verip, olabildiğince geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmak neden mümkün olmasın?

Maulik için işten ayrılıp kendi şirketini kurmak kolay oldu. Tipik bir Silikon Vadisi girişimcisi olan Maulik eşinden boşanmıştı, destek olması gereken bir çocuğu vardı, fakat her girişimci faaliyetin bir parçası olan riskten ve çılgınlık derecesinde kendini adama durumundan onu alıkoyacak geleneksel bir çekirdek aileye sahip değildi. Her halükarda, Netscape'in kurucusu Jim Clark örneğinde meşhur olan Silikon Vadisi klişesine tam anlamıyla uyan Maulik, farklı düşünme cesaretine sahipti. Dışadönük ve eğlenmeyi seven bir karakteri vardı, bir şirket fikri hakkında konuşmaktan hoşlanıyordu.

Kısacası, başka bir yer ve zamanda finans çevrelerinin muhatap bile almayacağı biriydi. Oysa Silikon Vadisi için mükemmel bir şirket yöneticisi adayıydı.

Patel için ise işinden ayrılıp girişimciliğin bilinmeyenlerle dolu dünyasına atılmak aynı derecede kolay değildi. Evliliğin gerektirdiği sorumlulukların yanı sıra tam bir bilim erbabı olarak yetişmiş olmasından dolayı nispeten utangaç, araştırmasına tutkuyla kendini adayan ve girişimci tipiyle uzaktan yakından alakası olmayan bir karakteri vardı. Patel'in projeye dahil olmayı ciddi olarak düşünmesini sağlayan, yalnızca Maulik'le olan arkadaşlığı ve ders anlatmaktan hoşlanması oldu. Böylece GenEd 1997 gibi erken bir tarihte kuruldu, fakat şirket Maulik ve Patel'in bu yeni projeyle halihazırdaki işleri arasında bir denge kurmaya çalıştığı birkaç yıl boyunca askıda kalacaktı. Bu süre boyunca GenEd, Maulik'in tabiriyle, kendi başına iş yapan gerçek bir şirket gibi hareket etmesi için gereken "aktivasyon enerjisi"nden henüz yoksundu.

Bir şirket kurmanın gerektirdiği riski göğüsleyebilmek için çoğu kez bir tür kriz döneminden geçiyor olmak gerekir. Patel de o dönemki işverenine olan inancını gitgide yitirmişti, bu da onun araştırmacı kişiliğinden kaynaklanıyordu. Pozitivist dönemi çağrıştıracak derecede, ve Merton'un bilimsel normlarını tam olarak yansıtan bir biçimde bilime –bilimin elde ettiği hakikate ve nasıl yürütülmesi gerektiğine– sarsılmaz bir inanç duyan Patel, siniklik kabiliyeti üzerinde serpilip büyüyen günümüz postmodern girişimci bilim çevreleriyle gayet uyumsuz bir etik anlayışa sahipti. Patel'in bilimin bir hakikat arayışı olduğuna dair neredeyse miyop addedilebilecek ilkesi, agresif bir biyo-teknoloji firmasının gündelik faaliyetleri sırasında ciddi bir sürtünme kuvvetiyle karşı karşıya kalmıştı.

Her halükarda Patel, önceki firmasının yönetim biçiminden hoşnut değildi; kendisi de bir şirketin yöneticisi olduğu vakit bu hoşnutsuzluğu öğretici bir deneyime dönüşecekti. Şirketin öncü projesi olan gen tedavisi üzerine çalışıyordu, buna karşın kıt kaynaklar ve yalnızca dört asistanla işleri yürütmesi bekleniyordu. Proje üzerinde bir yıl süren bir çalışmanın ardından ekibi genelde olumsuz sonuçlar rapor etti, o da bunları yönetime götürerek projeden vazgeçmelerini tavsiye etti. Firmanın ertesi gün yayınladığı basın açıklaması, gen tedavisi yolunda katettikleri şaşırtıcı mesafeyi ilan edi-

yor, örnek olarak da şirketin yürütmekte olduğu, Patel'inkine benzer, ciddi sorunlarla malul projeleri gösteriyordu. Bu halkla ilişkiler manevrası kamuoyunda istenen ilgiyi uyandırdı ve şirketin borsa hisseleri azami seviyelere fırladı, zira borsanın en ufak bir vaat işareti son derece duyarlı olduğu bir dönemdi bu. Oysa pek çoklarıncı kurnaz bir pazarlama hamlesi gibi görülebilecek olan bu manevra, Patel'in inanç sisteminde bilimsel sahtekârlıktan başka bir şey değildi. Şirkete olan inancını yitirmesi, yalnızca şirketin yönetiminden değil, aynı zamanda temsil ettiği yaşam biçiminden de kaynaklanıyordu. Maulik'in kendisine katılması için yaptığı teklif gitgide daha cazip görünmeye başlamıştı. Nihayet bu sıçrayışı gerçekleştirmesi için cesaret veren şey, karısı Tejal'ın, eve aş getiren işi değil, kendisi için tatminkâr olan iş yapması gerektiği yolundaki telkin ve desteği oldu.

Bu arada Maulik de Pangea'nın yöneticisi John Couch'a GenEd fikrinden bahsetmişti. Maulik o sırada şirketin iş gelişiminden sorumluydu ve genel olarak Couch'un lütfuna mazhardı. Couch açısından, diğer biyo-teknoloji ve ilaç şirketi yöneticilerini biyo-enformatik hakkında eğiten biri, aslında Pangea gibi şirketlere bilinçli tüketiciler kazandırıyor demektir. İki yıl önce resmen kurulmuş olan şirket, 22 Aralık 1999'da faaliyete geçmek için gereken itme kuvvetini yavaş yavaş toparlamış gibi görünüyordu. Maulik, girişimci sermayedarlardan para desteği sözü almış ve kendisi de sekiz kişiye iş teklifinde bulunmuştu. O gün, GenEd'in başlangıcını kutlamak üzere yeni çalışanlarına bir davet verdi.

Gelgelelim Maulik ve Patel'e göre asıl başlangıç, ne GenEd'i kurdukları zaman ne de bu ilk işe alımları yaptıkları zamandı. Asıl başlangıç davetten bir gün sonra, 23 Aralık'ta, akşamdan kalma olan Maulik tam da başının ağrıdan çatladığı bir sırada, kendisine mali destek sözü veren girişimci sermayedarlardan aldığı telefonda, destek vermekten vazgeçtiklerini açıkladıkları andı. GenEd'i bu kez cidden harekete geçiren aktivasyon enerjisini Maulik'e veren bu kriz oldu. Çünkü sekiz çalışanı, bakmakla yükümlü olduğu bir çocuğu ve limiti dolmuş dört kredi kartıyla beş parasız kalmıştı. Pangea'ya dönüp oradaki işine kaldığı yerden devam etme şansı hâlâ vardı, fakat girişimci sermayedarlar tarafından yarı yolda bırakılmak Mau-

lik'i çok iyi olduğuna inandığı bu fikri gerçekleştirmek konusunda kamçılardı.

Takip eden birkaç hafta boyunca Maulik sermaye biriktirme çılgınlığına tutuldu. Nokta.com furyasında şansı yaver giden ve bir "melek yatırım" yapma fikrini aklından geçirmekte olan birkaç arkadaşını aradı.⁸ Arkadaşları birkaç ay içinde paraya ihtiyacı olup olmadığını sorduklarında, birkaç ay değil birkaç gün içinde ihtiyacı olduğu yanıtını verdi. Bu arada kendisi de yollara düşmüş, GenEd'in sunacağı ürünlere müşteri aramaya başlamıştı; Celera Genomics gibi şirketler tarafından ilgiyle karşılanıyordu. Ayrıca salt bir müşteri değil, aynı zamanda bir yatırımcı sıfatıyla Celera'nın Silikon Vadisi'ndeki rakibi Incyte'la görüştü. Pangea'dan John Couch gibi Incyte yönetimi de sektörü şirketin ürettiği ürünler ve sunduğu hizmetler konusunda eğitme fikrine bayıldı ve GenEd'e 500.000 dolarlık bir yatırım yapmayı kabul etti.

Bir Cumartesi sabahı Maulik annesiyle birlikteyken, bir arkadaşı onu arayarak Silikon Vadisi'ndeki biyo-teknoloji şirketlerinden, gelişkin ilaç teslimat sistemleri üreten Alza'nın (daha sonra Johnson ve Johnson tarafından satın alınacaktı) yöneticisi Ernest Mario'ya müstakbel şirketin tanıtımını yapmasını önerdi. Hemen aynı günün öğleden sonrası için Mario'dan randevu alan Maulik, traş bile olmadan soluğu Alza genel merkezinde aldı. Alza'nın fısıkiyelerle süslü geniş bahçesinden Mario'nun kocaman yönetici süitine doğru yürüdü ve onu da GenEd'e 500 bin dolar yatırmaya ikna etti. Bir hafta içerisinde, şirketi harekete geçirmek için 500 bin dolar kadar bir para arayan Maulik'in elinde 2,5 milyon dolar birikmişti ve bunun tek kuruşu girişimci sermayeden borç alınmış değildi. Girişimci sermaye fonu almaktaki başarısızlığın GenEd'in şirket kültürü açısından uzun vadeli sonuçları oldu. Böylelikle şirket, yönetici ve çalışanların kişiliklerine bağlı olarak şekillendi, fakat aynı zamanda da su üstünde kalabilmek için satışların sürekliliğine bağlı hale geldi. Bu tür bir finans disiplini, üretme, yenilik ve satışları artırma yönündeki

8. Genelde küçük miktarları ifade eden, yatırımcının yüksek getiri beklentisi taşımadığı bu "hayır amaçlı" yatırım, girişimci kapitalizmin karşıtı olarak görülür. Girişimci sermayedarlar ideal durumda yatırımlarının karşılığında %60 veya %70'lik bir getiri beklerler ve çoğu kez cömertliklerinin karşılığı olarak şirket hissesinden çok büyük bir payı kurucunun elinden alırlar.

baskı, milyonlarca dolarlık girişimci sermaye içinde yüzen nokta.com şirketlerinin pek çoğunun asla karşı karşıya kalmadığı bir güçlüktür. Bu baskılar ve meydana getirdikleri kültür hakkında ileride daha ayrıntılı bir açıklama yapacağım. Şimdilik GenEd'in ortaya çıktığını söylemekle yetinelim.

Yukarıda değindiğim gibi GenEd, eğitim paketlerini hem küçük ölçekli biyo-teknoloji firmalarına hem de büyük ilaç firmalarına satmaktadır. Bu nedenle ilaç geliştirme piyasasında –ki bu tartışma boyunca açıklık kazandırmaya çalıştığım sahadır– olup bitenler şirketi fazlasıyla ilgilendirir. GenEd tarafsız bir alan değildir. Konumlanmış gözlem sahalarından hiçbirinin tarafsız olması beklenemez. Gerek büyük gerek küçük, biyo-teknoloji ve ilaç şirketlerine, piyasanın hem aşağı hem de yukarı yönelimli kısımlarına satış yapan şirket, tek tek bu firmaların her birinin sahip olduğundan daha kapsamlı bir dünya görüşüne sahiptir. Bu şirketler piyasayı ve piyasa mantığını, fazlasıyla konumlanmış bir bakış açısından görmektedir. Kitap boyunca tartıştığım noktalardan biri, kapitalizmin piyasada var olan çok sayıdaki çelişkiden hem destek aldığı hem de bunların direnciyle karşılaştığıdır. Biyokapital söz konusu olduğunda bu çelişkilerin çoğu biyo-teknoloji ve ilaç şirketleri arasında cereyan eder. GenEd bu çelişkileri bilfiil ilaç üretme işiyle uğraşan pek çok şirketten daha bütünsel bir şekilde görebiliyor, çünkü GenEd'in şirket stratejisi, ilaç geliştirme sektörünün yukarı ve aşağı yönelimli hareketlerine dair incelikli bir anlayışa dayanıyor.

Yeni kurulan bir firmanın konumunu belirlemek önemlidir. biyo-teknoloji, girişimci bilimin bir türüdür. Özellikle de, nokta.com furyasının tam ortasında ve sonrasında ortaya çıkan genom araştırmalarının muhasebesinin merkezinde, girişimciler ve girişimci sermayedarlar bulunur. GenEd her ne kadar bu yönde çaba göstermiş olsa da, girişimci sermayeden mali destek almamaktadır. Ancak yine de girişimci bilim sahasının kalbinde yer alan bir firma olduğu söylenebilir.

Şirketin coğrafi konumu onu daha da ilgiye mazhar kılar. San Francisco'da, Silikon Vadisi'ne yakın bir yerde kurulmuş olmasına karşın GenEd bir Silikon Vadisi şirketi sayılmaz. Konum yeni bir şirket için son derece önemlidir ve böylesi bir yerde bulunmak iletişim şebekeleri kurmayı, yönetici kadrosuna en iyi adayları istihdam

etmeyi, yatırımcılarla ortak kulisleri paylaşmayı ve müşterilere ve işbirliği yapılacak kişilere en kolay yoldan ulaşmayı mümkün kılar. Kalamazoo, Michigan gibi bir yerde yeni kurulan bir firmanın işi çok daha zordur. GenEd tam anlamıyla, içinde bulunduğu zaman ve mekânın bir ürünüdür. Gelgelelim şirket Palo Alto, Fremont, Santa Clara veya San Jose'de otoyol üzerinde değil, San Francisco şehrinin köhne bir semtinde Mission Caddesi'nin güney ucunda yerleşmiştir. İki blok ötede şehrin en gözde alışveriş merkezi, süslü bir Hispanik kilisesi, evsizler için bir aşevi, çamaşırlarınız yıkanırken yemek yiyebileceğiniz, çamaşırhane ile kafe bileşimi bir yer, kalitesi şaibeli kurabiyeler satan bir fırın ve bir travesti gece kulübü bulunmaktadır. GenEd başlangıçta yazıhanesini kot pantolon üreten bir firmayla ortak kullanıyordu.⁹ Maulik dahil GenEd çalışanlarından pek çoğu, bir dönem Mission Caddesi'nde ikamet etmiş veya hâla orada ikamet etmekte olan kimselerdir ve muhitin giderek ticari bir kimliğe bürünmesinden dolayı semt sakinlerinin duyduğu endişeyi paylaşırlar. GenEd'in de bu ticarileşmeye katkı yapıyor oluşu şirket çalışanlarının gayet iyi farkında oldukları bir ironidir. GenEd'in ait olduğu Silikon Vadisi, yol kenarına sıralanmış alışveriş merkezleri ve banliyö villalarıyla California'nın kuzey bölgesindeki biyo-teknoloji camiasına ev sahipliği eden Silikon Vadisi'yle veya Genentech'in meşhur ettiği gözde biyo-teknoloji mekânı olan (kendisine "Endüstri Şehri" adını veren) Güney San Francisco ile aynı yer değildir.

Maulik de Patel de Hint kökenlidir, her ikisi de İngiltere'de büyümüş ve on yılı aşkın bir süre Silikon Vadisi'nde ikamet etmiştir. Her ikisinin yaşamöyküsü de dostluk ve melez aile geçmişi öyküleri içerir. Pek çok yeni kurulan şirkette olduğu gibi, kurucuların yaşamöyküsü şirketin kültürü, kimliği ve hatta (kendileri farkında olmasalar da) şirket stratejisi üzerinde etkili olmaktadır. Silikon Vadisi'ndeki Hintli müteşebbisler camiası, Hindistan ve ABD'deki ilaç geliştirme çevreleri arasında köprü görevi görmektedir. Maulik ve Patel bu camianın hem parçasıdır hem de yetiştikleri coğrafya itibarıyla ondan farklıdır.

Bir bilgi üretim sahası olması bakımından GenEd disiplinlerara-

9. GenEd bu ofiste dört yıl geçirdikten sonra, 2004 baharında finans merkezine taşındı.

şı bir mekândır, burada ele aldığım bilim-ticaret çevrelerinde disiplinler arasındaki sınırların ötesine geçmenin önemini yansıtır. GenEd derslerinin fiziksel tasarımını bir grafik tasarım ekibi yapmaktır (yaşam bilimleri alanında kapsamlı bir eğitime sahip olmayan bu kişiler, biyoloji dersini iş sırasında öğrenirler). Kullandıkları bilgisayarları yazılım uzmanları tedarik eder, içeriği ise her ikisi de biyolog olan Maulik ve Patel hazırlarlar. Şirkete erişim hakkı elde etmemin karşılığı olarak benim görevim ise, çalışanları yaşam bilimlerinden haberdar etmek ve bu konu hakkında söz söyleyebilir hale gelmelerini sağlamak için her hafta bütün ekibe biyolojinin tarihi hakkında bir seminer vermektir. Bu seminerler benim için harikula-de etnografik anlar oldu.

Erişim

Sunil Maulik'le ilk kez 2000 yılının eylül ayında, endüstriyel genom konferanslarının vazgeçilmezlerinden olan davetlerden birinde tanıştım. Bu ilk etraflı konuşmadan sonra aynı yılın Kasım ayında San Francisco Körfez Bölgesi'ne yaptığım bir seyahatte kendisiyle tekrar görüştüm. Bu sırada GenEd'e bir biyo-teknoloji dersi siparişi vermek isteyen bir şirketle anlaşmanın arifesindeydi. Kendisine GenEd'de alan çalışması yapma ihtimalimden söz açtım. Bu tür bir fikre açıktı; şirkette bir konuşma yapmam, böylelikle çalışanlara hem kendimi tanıtır hem de bu fikre nasıl bakacaklarını görmem için için yer ve zaman ayarladı.

Konuşmamda bilim çalışmaları ve kültürel antropoloji alanları, bu ikisinin nasıl bir araya geldiği, kendi çalışmamda bunları nasıl bir araya getirdiğim ve GenEd'in bu tartışmada nereye oturduğu gibi konularda hızlıca bir özet verdim. Son kısımda epeyce açıklama yapmak zorunda kalacağımı zannediyordum, çünkü GenEd bir genom araştırması şirketi değildi ve genom araştırmalarının yakın tarihi içinde nerede durdukları sorusunu önemseyeceklerini zannediyordum. Beklentimin aksine, GenEd'in benim kurgulamaya çalıştığım hikâyeye sorunsuz biçimde uyduğunu varsaymışlardı; hatta anlattığım tarihçenin pek çok noktasına ilgi göstererek beklemediğim bir şekilde bana sorular sordular.

Bilim çalışmaları literatürü hakkında verdiğim özet üzerine pek çok soru ve yorum geldi. Örneğin Bruno Latour'a ve aktör-şebeke teorisine cidden ilgi duydular, özellikle Salil Patel aktörlerin çalıştığını açıklamamı istedi (bilimin bir istihdam egzersizi olduğuna çabucak ikna olmuştu!).¹⁰ Maulik ise araştırmacıları harekete geçirenin ne tür bir güdü olduğu konusunda benim ne düşündüğümü öğrenmek istedi; zira bilim erbabı, GenEd'in müşteri grubunu oluşturuyordu ve onları harekete geçiren şeyin ne olduğunu şirketin gerçekten anlaması gerekiyordu. Diğer bir deyişle, daha şimdiden GenEd'in disiplinlerarası girişimine bir pazarlamacı sıfatıyla dahil olmuşum.

Konuşmanın ardından çalışanlar sırayla kendilerini tanıttılar, daha sonra Maulik ayağa kalkarak "değerler ve vizyonlar" üzerine bir seansı başlattı. Anlaşıldığı kadarıyla yönetim kadrosu (o sırada Maulik ve Patel dışında, işlemler baş sorumlusu, eğlence endüstrisinde yıllarca satış ve pazarlama bölümünde görev yapmış, çok daha ileri yaşlarda bir bey, Paul Eisele ve satış müdür yardımcısı Barry Giordano'dan oluşuyordu) oturup şirket için bir dizi temel değer oluşturmaya çalışmıştı. Hitap ettikleri ana pazarla ikincil ve üçüncül pazarlar arasındaki ilişkilerin oldukça karmaşık olduğunun bir göstergesiydi bu. Maulik konuşmasının başında GenEd'in piyasayla karmaşık uyum ilişkisini vurgulamak için, *New York Times*'da (31 Ocak 2001'de) yayımlanan ve biyo-teknoloji şirketi MedImmune'un sinsisyel solunum virüsü taşıyan çocukların ebeveynlerini hedef alan reklamı hakkında bir makaleden söz etti. Her ne kadar GenEd'in kendisi doğrudan tüketiciye yönelik reklamlarla uğraşmasa da,¹¹ bu gibi konular kelimenin her iki anlamında bir "değer" sorunu olarak şirketi ilgilendiriyordu. Çünkü GenEd bir eğitim şirketi ile bir reklam şirketi arasındaki diyalektiğe sıkışmıştı. Bu rollerden ilki, tarafsız olduğu varsayılan kendi eğitim paketlerini geliştirmesini gerektirirken –bir ders kitabının olabileceği kadar tarafsızdır, yani paketin hazırlanışında yaygın olarak bilinen bilimsel kaynaklara dayanır– şirket kazancının büyük kısmını ise diğer şirketlere sözleşmeli olarak yaptığı

10. Bkz. Latour 1987.

11. GenEd tarafından hazırlanan ısmarlama derslerin çoğu ya müşterinin web sitesinde kullanılmakta ya da satış elemanlarının yetiştirilmesi amacıyla şirket içinde kullanılmaktadır.

işlerden sağlıyordu. Bu ikinci durumda GenEd içeriği kendisi belirlemez, yalnızca formatı üretir. Dolayısıyla MedImmune reklamı gibi durumlar karşısında "kamuoyunun eğitilmesi" sözünden ne anlaşıldığını sorgulamak gerekir. Üstelik bunlar farazi durumlar da değildir. GenEd'in antikorlar hakkında hazırladığı bir derse MedImmune'un rakiplerinden biri talip olmuş ve kendilerine özel dersler hazırlamaları için teklifte bulunmuştu.

Maulik GenEd'in sahip olduğu değerlerden bahsetti. Bu sözcüğün barındırdığı gerilim GenEd'in hitap ettiği birincil, ikincil ve üçüncül pazarlarla olan ilişkilerinin gerilimini yansıtır. Bu değerler, daha önce de değindiğim gibi, şirketin dört yöneticisi tarafından tarif edilmişti ve Maulik burada bunları herkesin tartışmasına açıyordu. Eisele, GenEd'in çalışanlarının birer "özel hayatı" olmasına imkân veren bir şirket olmak istediğini söyleyerek şirket içi değerlerden bazılarını özetledi. Genç çalışanlardan biri şirketin bir etiğinin olması, etik konularda "tarafsız fikirler"e sahip olması gerektiğini dile getirdi. Bunun üzerine Patel "tarafsız fikirler" diye bir şeyin olmayacağını küçümser bir tonda belirtti, bunun yerine "kendi kanaatlerini oluşturacak yeterli bilgiye sahip olmaları" gerektiğini söyledi. Bu noktada Maulik, hazırladıkları derslerin yarısının belli şirketlerin talepleri doğrultusunda hazırlandığını belirterek şirketin temel çelişkisini ortaya koydu. Öyleyse şirketin etik çatışmalar barındırması durumunda ne yapmak gerektiği sorusu önemli hale geliyordu. Maulik'in ifadesiyle "GenEd'in seçimi, böyle bir işe arkasını dönmek mi olmalıydı?"

Bir grafik tasarımcı, GenEd'in etik çatışma yaşadığı farazi firmayı hemen "kötü" bir firma olarak niteledi, sonra da Monsanto'nun GenEd'e iş teklifi yapması gibi farazi bir durum ortaya attı.¹² Monsanto gibi şirketlerin, "kötü" olarak nitelensin veya nitelenmesin, istediklerini söyleme hakkına (GenEd aracılığıyla) sahip olması gerektiğini ileri sürdü. İş planları veya projeleri tartışmalı olan bir şirketle iş yapmanın etik dışı olmadığı kanaatindeydi. Yani şirketlerin fikir özgürlüğünü savunuyordu.

12. Aktivist çevrelerde Monsanto'nun "Kötü Şirket" in timsaline dönüşmesi zaten yeterince ilginçtir, fakat şirket çevrelerinde de aynı biçimde uzak durulması gereken bir kıstas halini alması daha da ilginçtir.

Bunun üzerine Eisele, GenEd'in bir firmayı reddetmesinin o şirketin fikir özgürlüğünü engellemeyeceğini söyledi. Konuk bir biyoenformatik yazılım uzmanı, GenEd gibi bir firmanın güvenilirliğini korumasının önemli olduğunu belirtti. Patel yönetim kadrosuna ilk sunulan tekliflerden birinin, genetiği değiştirilmiş gıdalarla ilgili ders hazırlamayı içerdiğini ama hakkında böylesine karşıt görüşler bulunan bir alana şahsen soğuk baktığını, GenEd'i bu tartışmanın ortasına atmak istemeyeceğini belirtti. Daha sonra Maulik en önemli soruyu sordu: Bu kıtayı GenEd mi idare edecek? Bir sansür koyucu mu olmak istiyoruz? Patel, GenEd'in halihazırda içeriği yüzde yüz dürüst olmayan veya kısmen yanıltıcı olan çok sayıda sipariş ders hazırladığını itiraf etti. Eisele, bu durumda GenEd'in mesajın kendisi değil, ancak mesajı ileten bir elçi olduğunu savundu. Bir kez daha, tartışılan temel soru şuraya çıkıyordu: GenEd bir eğitim firması mıdır yoksa bir reklam firması mı?

Maulik (kolaycılığa kaçmak pahasına) herkesi az çok memnun eden bir uzlaşma önerdi: "İlaç şirketlerinden çok para kazanırsak bunu dağıtabiliriz." Daha sonra GenEd'in zamanının ve kaynaklarının %5'lik kısmını kâr amacı gütmeyen kaynaklara ayıracağını söyledi. Aynı minvalde, gelişmekte olan ülkelere teknoloji aktarımına katkı yapabileceklerini ve tabii Hindistan gibi bir ülkede GenEd için pek çok olanak bulunduğunu söyledi.

Değerler ve görüşler toplantısından çıkan sonuç buydu. Maulik daha sonra beni şaşırtan bir şekilde, benim önümde herkese benim hakkımda ne düşündüklerini, beni daha uzun süreli görüşmek üzere çağırımlarının iyi bir fikir olup olmadığını sordu. Ben bu konuyu gıyabımda konuşmalarının belki daha uygun olacağını söyledim. Bir tasarımcı, eğer geri geldiğimde o günkü gibi herkese yemek ikram edilecekse beni memnuniyetle kabul edeceğini söyledi. Çoğunluk varlığımı kabullenmiş gibi görünüyordu, ancak son kararın gizli oyla belirlenmesi önerildi. Maulik ise benim mutlaka geri gelmemi istediğini açıksözlülükle dile getirdi. Aynı açıksözlülükle, birisinin onun hakkında bir şeyler yazması için egosunun can attığını da dile getirdi. Diğer yandan, onun işine yarayabileceğimin benim kadar o da farkındaydı. Hitap ettiği tüketici grubu herkes olabilirdi, örneğin hasta haklarını savunan gruplar, toplumbilimciler ve daha başka bilim-işadamları gibi tüketicilerle irtibata geçmesini sağlayabi-

lir, ayrıca Hindistan'a taşınmak için izlemesi gereken yol konusunda yardımcı olabilirdim. Daha şimdiden, etnografyacının çalıştığı kimselerle işbirliğine girmesi gibi bir durum ortaya çıkmıştı.¹³

. Emek

GenEd'deki emekçiler hakkında iki ayrı hikâye anlatacağım. İlki şirketin yönetim yapısıyla ilgili. 2001 yılında şirkette ilk kez zaman geçirmeye başladığımda, yönetim kadrosunda yalnızca bir kadın bulunuyordu. İkinci hikâye ise GenEd'in uzaktan eğitim derslerini hazırlayan grafik tasarımcılarını, yani şirketin "işçileri"ni konu alıyor.

GenEd'in 2001 yılındaki yönetim kadrosu kurucu kadronun aynısıydı. Şirketin kurucuları olan Sunil Maulik ve Salil Patel, icra kurulu başkanı ve bilimsel araştırmalar başkanıydı. Eğlence endüstrisinde uzun yıllar deneyim sahibi ve yaşça daha büyük bir bey olan Paul Eisele, üst düzey işletme görevlisiydi; Maulik'in eski bir arkadaşı ve önceki patronu olan Barry Giordano ise hem şirketin yatırımcılarından, hem de pazarlama müdür yardımcısıydı.

GenEd faaliyete geçtikten birkaç ay sonra şirkete katılan ve doğrudan Patel'e bağlı çalışan Cynthia Kilroy, ürün geliştirmeden sorumluydu. Patel'in görevi bilfiil ders içeriklerini hazırlamaktı. Kilroy ise bu malzemeye görsel içerik kazandırılarak internet üzerinden takip edilecek bir ders haline gelmesi için grafik tasarımcılarla ve ısmarlama dersler söz konusu olduğunda müşteriyle koordinasyonu sağlıyordu. Kilroy mesleğe bir yazılım uzmanı olarak başlamış, daha sonra sağlık kuruluşlarında projeler yürütmüş ve ardından da Arthur Andersen şirketinde beş yıl boyunca danışmanlık yapmıştı.

2001 yılında GenEd'de proje sorumlusu olmak "en büyük altı" şirketten birinde danışman olarak çalışmaktan kuşkusuz çok farklıydı. Yeni kurulan bir firmada çalışmanın en belirgin farkı, katı bir işbölümü uygulamanın imkânsız oluşudur. Çoğu kez firmadaki herkesin aynı anda birden çok işi yapması zaruridir. GenEd'in kuruluşunun ilk günlerinde Kilroy kendisini bir bukalemun gibi hissediy-

13. Şirket çevrelerinde, özellikle de Silikon Vadisi'ndeki Intel gibi ileri teknoloji şirketlerinde etnografyacılar gitgide daha sık rol almaktadır.

yordu, o gün ne iş yapılması gerekirse onu yapıyordu, ki bu Maulik'ten başlayarak bütün GenEd çalışanları için geçerli bir görev tanımıydı.¹⁴

Yönetim kadrosundaki tek kadın olması Kilroy'un GenEd'deki iş durumu açısından önemliydi. O sırada ona en zor gelen şey, satıştan sorumlu iki kişiyle, her ikisi de satış konusunda deneyimli olan ve Kilroy'un kendisini ispatlaması gerektiğini düşünen Giordano ve Mark Greenbaum'la olan ilişkisiydi. Elbette GenEd'in ürünlerini pazarlama tarzı belli bir piyasa alanının sahiplenilmesini gerektiriyordu. GenEd sürekli "pazarlama amaçlı ve bilimsel" tanıtımlar yapıyordu. Maulik, Patel ya da Kilroy'un satış elemanlarından birine daima eşlik etmesi bekleniyordu. Hem şirket izlenimine belli bir ağırlık kazandırmak için hem de teknik açıdan oldukça karmaşık olan ürünlerin hazırlanmasında görev alan birinin orada bulunması ve açıklama yapması faydalı görüldüğü için gerekliydi bu. Müşteriyle irtibat halinde olmak için de hassas bir işbölümüne ihtiyaç vardı. Ürün geliştirmede rol alanlar müşteriyle iletişim kurarak derslerin (özellikle de ısmarlama olanların) beklentiye uygun şekilde hazırlanmasını sağlıyorlar, satış elemanları ise anlaşma şartlarının eksiksiz olarak yerine getirilmesi ve aynı müşteriyle (ve başka müşterilerle) yeni anlaşma imkânları yaratılması için çalışıyorlardı. Çalışanlardan bir bölümünün diğerlerinin ayağına basması ihtimali bir hayli yüksekti, özellikle de kişilerin meslekte ne kadar ilerlemiş olduğu, deneyim ve toplumsal cinsiyet gibi konuların üst üste çakıştığı düşünülürse.

Kilroy satış bölümüyle olan etkileşiminde toplumsal cinsiyet konularına son derece duyarlıydı:

Salil ve Sunil'in yanıma gelip X kişinin sana karşı davranışını beğenmiyoruz, bunun çaresine bakacağız, demeleri gibi bir duruma çalıştığım bir iş yerinde ilk kez tanık oluyorum. Yanlış anlaşılacak istemem ama, yönetim kadrosundaki tek kadın olmamdan kaynaklanıyor olabilir bu. Satış yetkililerinin bazılarının yaptıkları sanki yanlarına kâr kalıyor, bana fazlalık muamelesi yapıyorlar ki buna hiç tahammülüm yok... Ve galiba bunda benim de suçum var çünkü bu arkadaşların benim için mücadele etmesine izin

14. Nitekim Maulik, onunla geçirdiğim sıradan günlerden birinde, bir yatırımcı adayıyla yaptığı toplantının ardından, yazıhanesi için çiçek almak üzere Costco'ya gitti.

verdim. Aslında haklarını gayet iyi koruyan biriyimdir, ama sinirlenip geri çekilebilirim; sinirlendiğim zaman yazdığım internet mesajlarında daha fazla imla hatası yapıyorum, çünkü acele ediyorum, böylece de diğerleri saygısızlık yapmak için bahane bulmuş oluyor.¹⁵

Bununla birlikte Kilroy, yeni kurulan bir firmanın Amerikan şirketler dünyası içinde büyük şirketlerde hâkim olandan çok daha eşitlikçi bir sistem sunduğundan da kuşku duymuyor:

Dediğim gibi, ben erkeklerin ağırlıkta olduğu, dev bir danışmanlık şirketinden geliyorum. İşe alınacağım sırada mülakatı yapan jüri, strateji icabı şirketteki kadınlardan seçilmişti, çalışmaya başladığımda amirim de kadındı. Ama şimdi düşünüyorum da, orayı tercih etme nedenim çok sayıda kadın çalışanın olmasıydı, gerçekteyse klasik bir ihtiyar oğlanlar cemiyesinden başka bir şey değildi.

Kilroy'un görüşleri hiç de sıradışı sayılmaz. Hatta iktisatçı Sylvia Ann Hewlett'in kadınlar açısından bir şirkette üst düzey yetkili olmakla bir aileye sahip olmak arasındaki çelişkiyi ortaya koyan 2002 yılı anketi *Creating a Life*'in (Bir Yaşam Yaratmak) yayınlanmasının ardından, yakın dönemde Amerikan şirketler dünyasında tartışmalar bu konu etrafında dönüyor. Kilroy'un bu durumla baş etmek için bulduğu yol:

kendimi ispatlamak ve her zaman eninde sonunda iyi bir iş çıkardığıma göre akıllı olduğumu iddia etmek. Hem sonra bazen bir fırsat çıkar, masanın etrafında oturmuş şakalaşırken, diğerlerinin gayet iyi bildiği bir mesele hakkında bir espri yapar ve akıllarından geçenin farkında olduğunuzu onlara hissettirir, böylece de bir ihtimal kendi davranışlarına çeki düzen vermelerini umarsınız.¹⁶

Elbette bir yönetici olarak Kilroy'un kendisinin de çalışan-yönetici ilişkilerine hassas olması gerekiyordu, özellikle de yönetim ile dersleri hazırlayan tasarımcılar arasında doğrudan bir köprü görevini herkesten çok o gördüğü için. GenEd'deki durum bu bakımdan da şirketin müşteri profilinin değişmesiyle birlikte değişime uğradı.

GenEd başlangıçta yaşam bilimleriyle ilgili alanlarda bu sektördeki kişilere internet üzerinden uzaktan eğitim dersleri sunuyordu. Şirket bir dizi müfredat dersi hazırladı, bunlar yeni ortaya çıkmakta olan yaşam bilimleriyle ilgili standart derslerdi, sözgelimi biyo-en-

15. Cynthia Kilroy, yazarla mülakat, 24 Mayıs 2001.

16. A.g.y.

formatik veya gen çip teknolojisi gibi. GenEd aynı zamanda sipariş üzerine dersler tasarlıyordu. Başlangıçta bunların çoğu, Celera Genomics'in internet sitesine konan, şirketin başarılarını vurgulayan tanıtım rehberi gibi, karşılıklı etkileşime dayalı sunumlardı. Tahmin edileceği gibi, ısmarlama dersler müfredat derslerine göre daha kârlı işlerdi, hedeflenen pazar zaten bu sektöre dahil olan kişilerdi, şirket zamanının çoğunu bu türden ısmarlama dersler hazırlamakla geçiriyordu. Derslerin sorumluluğunu tasarımcılar arasında paylaşdırmak ve işin istenen şekilde yapılmasını sağlamak Kilroy'un göreviydi.

2001'in ortalarına doğru tasarımcıların şirket için vazgeçilmez işgücünü oluşturduğu aşikâr hale gelmişti. Onlardan bağımsız çalışan tek bir "işçi" bile yoktu. İçeriğin tamamını Patel neredeyse tek başına hazırlıyor, Kilroy projenin sorunsuzca yürümesini sağlıyor, satıştan sorumlu iki kişi ise Batı ve Doğu Sahili'ndeki müşterileri paylaşıyorlardı. Sistem sorumlusu bir kişi bilgisayarların işleyişini denetliyor; Eisele şirketin kıt kanaat işleyişini yürütüyor; bir ofis yöneticisi, yardım gerektiren ne iş varsa ona bakıyor, Maulik ise şirket vizyonunu müstakbel yatırımcı ve müşterilere pazarlamakla meşgul oluyordu. Dersleri bilfiil yaratan (o sırada) dört kişiden oluşan tasarım ekibiydi.

Kilroy o sıralarda işini tasarım ekibine rehberlik etmek olarak görüyordu. Baştan sona belli bir ders belli bir tasarımcıya veriliyor, böylece her bir tasarımcı kendi sanatsal üslubunu o derste yansıtabiliyordu. Derslerin dağıtımı Kilroy açısından stratejik bir egzersizdi, her tasarımcının sanatsal mizacını müşterinin isteklerine uydurmaya çalışıyordu. Bu da sanatsal yaratıcılık için bolca imkân olduğu anlamına geliyordu. Örneğin grafik tasarımcılardan biri, Cyane Rollins, 2001 ortalarında bana yaptığı işi ve işbölümünü şu sözlerle tarif etti:

Proje sorumlusu her birimizin çalışma takvimini ve projenin ne aşamada olduğunu kontrol ediyor, bize projeleri o dağıtıyor, sonra da süreci takip ediyor. Biz tasarımcılar olarak ona ve Sunil'e karşı sorumluyuz, çok küçük bir firma olduğumuz için fazla hiyerarşi yok tabii. Ben buradayım, bir üst katta da Salil ve Sunil oturuyorlar. Böyle olması harika çünkü iş hakkındaki görüşlerimizi sık sık paylaşabiliyoruz, onlar da, sağ olsunlar, bizleri dinliyorlar. Bizi dinleyip gerekli yerde değişiklikler yapmaları veya bize yardımcı olmaları harika. Bu onlar açısından da iyi çünkü biz de yeni fikirler ortaya atıyoruz. Onlar bir anlamda daha çok iş ve pazarlama yönünden ba-

kıyorlar, bizse teknoloji açısından bakıyoruz – hangi yeni teknolojiler çıkmış, bunları nasıl kullanabiliriz, nasıl daha iyi yapabiliriz gibi şeyler. Böylece burada küçük bir ekoloji ortaya çıkıyor. İşte bu yüzden bunun küçük ölçekli bir ekolojik sistem olduğunu düşünüyorum. Önemli olan da zaten bu – bir yanda yönetim, bir yanda proje sorumlusu, diğer yanda HIPAA bölümü ve Robin, ve bana yan yana çalışıyormuşuz gibi geliyor...

Biz tasarımcılar olarak birbirimizi eleştiriyoruz, birbirimizin yorumunu dinliyoruz, fakat bir proje aldığımızda baştan sona tek başımıza tamamlıyoruz ki böyle de olmalı, çünkü işin her şeyine hâkim olmak iyi oluyor... Bir işi en başından öğreniyorsunuz, öğrenmeye başlıyorsunuz, hareketli anlatım araçlarını, nasıl yükleneceğini, ne gibi hatalar ortaya çıkabileceğini. Bunun tek dezavantajı, örneğin ben biyo-enformatik ve ilaç tasarımı hakkında her şeyi biliyorum ama gen çip hakkında ve öteki tasarımcıların uğraştıkları dersler hakkında hiçbir şey bilmiyorum ve bu dersleri öğrenmek zaman alıyor. Bu bir dezavantaj, ama bilemiyorum, yani bana öyle geliyor ki... hepimiz öğrenmeye başlıyoruz, sanırım ileride amacımızı daha iyi anlayacağız, çünkü her birimiz farklı alanlarda iyiyiz, bu da güzel. Jill, 3-D tasarım yapıyor; Jerry ve Jill senaryo yazma işine çok meraklılar; Tara geleneksel animasyonla uğraşıyor; ben de eğitimcilik deneyimine sahibim, bir de video ile uğraşıyorum; bu da kullanabileceğim bir yetenek. Dolayısıyla hepimizin ilgilendiği farklı şeyler var ve bunları sofraya getirebiliyoruz. Ve aramızda kalsın... gelecekte, bilemiyorum... içimizden biri bir alanda cidden uzmanlaşsa ve ona göre işbölümü yapabilirsek çok iyi olurdu.

Ama şimdilik bu şekilde gayet iyi gidiyor.

(yazar): İlk çalışmaya başladığın zamana göre kuralların ve sorumlulukların daha net tanımlandığını düşünüyor musun?

CR: Şu an gayet iyi tanımlanmış durumda. Gayet iyi tanımlanmış.¹⁷

Demek ki GenEd'in tam olarak faaliyete geçmesinden bir yıl sonra, tasarımcılar şirketin işleyişinin büyük ölçüde oturduğunu düşünüyorlardı; buna karşılık, hâlâ her tasarımcıya kendi tasarımı üzerinde bir hayli söz hakkı veriliyordu. Aynı zamanda bir iş arkadaşlığı hissi hâkimdi; Rollins'in ekoloji dediği şey de buydu. Hem orta hem de üst düzey yönetim yalnızca tasarımcılara rehberlik etmek için değil, onlardan şirketin kararlarını etkileyebilecek görüşlerini almak için de tasarımcılara zaman ayırıyordu.

GenEd'de o günden bu yana yapısal olarak pek çok şey değişti. En büyük değişim 2001 yazında, Astra Zeneca'nın GenEd'de üretilen, satış ekibinin eğitimi türünden pek çok derse talip olmasıydı.

17. Cyane Rollins, yazarla mülakat, 14 Mayıs 2001.

Elli beş bin çalışanı olan bu dev ilaç şirketi, GenEd'in o zamana kadar ders sunduğu ilaç şirketlerinin hepsinden daha büyüktü. Bunun GenEd için üç sonucu oldu:

İlk olarak bu, devamı gelecek bir satış olanağı idi. Verilen ilk işin başarıyla yerine getirilmesi durumunda, şirketin diğer bölümlerinde de GenEd'e yeni işler verileceğinin farkındaydılar. Bu bir tek şirket içerisinde bile pazarlarını genişletme şansları vardı, ki biyoteknoloji sektöründeki müşteriler için ders hazırladıkları sırada bulamayacakları bir fırsattı bu. İkinci olarak, ilaç sanayisi içerisinde firmanın adını duyurma olanağı vardı. GenEd markası pek çok biyoteknoloji şirketinin internet sitesinde görünse de, bu büyük ilaç şirketlerinden iş almaları için pek de yeterli bir reklam sayılmazdı. Ma-ulik'in her zaman belirtmeyi sevdiği gibi, GenEd gibi bir firmanın ürünlerini satmanın güçlüğü, müşteriye yalnızca GenEd'in piyasadaki en iyi ürünü sunduğuna ikna etmenin yeterli olmayıp, ondan önce müşteriye bu ürüne ihtiyacı olduğuna ikna etmenin gerekmesiydi. Astra Zeneca'dan iş almak GenEd'in büyük ilaç şirketleri piyasasına bir ilk adım atmasını sağlayacaktı. Üçüncü olarak, Astra Zeneca derslerini uygulamak, diğer müşteriler için ısmarlama derslere devam etmek ve halihazırdaki müfredat derslerini geliştirmeyi sürdürmek için harcanması gereken mesai, ders hazırlığı sürecini daha mutat hale getirmeyi zorunlu kılıyordu.

GenEd bu sorunu çözmek için "eğitim hedefleri" koymak gibi bir yol buldu. Daha önceki derslerde kullanmış oldukları modül ve parçalar, bir veritabanı içinde bağımsız başlıklar olarak yer alabiliyordu, bunlar daha sonra bir araya getirilerek yeni bir ders kurgulanabiliyordu. Yani GenEd, tek bir grafik tasarımcının elinden çıkmış bir eseri andıran münferit ısmarlama dersler üreten bir tasarım şirketi olmaktan uzaklaşıp *bilgi yönetimi*yle uğraşan bir şirket haline gelecekti. Adeta bir montaj bandı üzerinde, var olan ders modüllerini kesip yapııştırarak yeni dersler üretilen (ve tabii gerektiği durumda yeni ders modülleri ve parçaları da).

Bir ders birbirinden bağımsız olarak bir araya getirilmiş hedeflerin toplamından oluştuğu zaman bu hedefleri standart hale getirmek önem kazanır. Önceki derslerden alınan hedefleri kullanarak bir ders oluşturulabilir, fakat önceki modüllerin her biri başka bir tasarımcının imzasını taşıyorsa bu sorun yaratabilir. Dolayısıyla bir-

denbire grafik tasarımcısının rolü sanatsal bir yaratım olmaktan çıkarak endüstriyel montaj biçimini aldı. Bunun için bilinçli bir strateji değişimi dahi gerekmedi: girişimin ölçeğini büyütmenin ve şirketin büyümesinin doğrudan bir sonucuydu bu.

Fakat bu süreçte Maulik, öğrenme hedeflerinin bir araya getirilmesi ve bunları desteklemek ve aratmak için gereken yazılımın, hedeflerin *içeriğinden* bağımsız, kendi başına değer taşıyan programlar olduğunu fark etti. Diğer bir deyişle, GenEd bir uzaktan eğitim şirketi olarak müşterilere ders içeriği satabileceği gibi, bir *bilgi yönetimi* şirketi olarak diğer uzaktan eğitim şirketlerine yazılım da satabilirdi. Bu da şirketin yazılım uzmanlarına daha fazla ihtiyaç duyulması anlamına geliyordu.¹⁸

Sonuç olarak, yukarı yönelimli biyo-teknoloji firmaları yerine (ki giderek daha çok sayıda ilaç şirketinin GenEd'e ilgi duymasıyla birlikte şirketin bunlardan elde ettiği kazanç önemsiz bir orana inmişti) aşağı yönelimli ilaç şirketlerine ders pazarlamasının bir sonucu olarak, şirketin bütün çalışma yapısı bir yıl içinde değişime uğradı. Birdenbire yazılım uzmanları gözde hale geldi, tasarımcılarsa yalnızca içeriği topluyorlardı.

2001'de sistem yöneticisi olarak işe alınmış olan Robin Lindheimer, 2002'de bilgi teknolojileri yöneticiliğine terfi etmişti. Şirket büyürken süreçlerin otomasyona bağlanmasının yarattığı güçlük, onun için önemli bir yazılım problemi teşkil ediyordu. Önceleri kendisini yalnızca bir "tesisat ustası" gibi hisseden Lindheimer artık "herhangi bir ofiste işlerin yürütmesi için gereken asgari teknolojiyle uğraşmak yerine GenEd'de özel bir teknolojiyle uğraştığını" hissediyordu.¹⁹ Ona göre şirketin ilerlemekte olduğu yöne bakılırsa, yakında ders satışları yazılım satışlarının yanında ek bir iş haline gelecekti.

GenEd 2002 yılında yazılım uzmanları nezdinde –rağbet gören bir iş yaparken aynı zamanda iyi bir iş yapmaktan kaynaklanan–

18. Tasarımcılar da bir bakıma yazılım uzmanı sayılabilirler, çünkü programlama ile aralarının iyi olması (özellikle de Flash ve XML kullanabilmeleri) gerekiyordu, ancak GenEd'in bir bilgi yönetim şirketi haline gelmesiyle birlikte, ürünün yaratıcı veya sanatsal içeriğinden sorumlu olmayan, daha geleneksel anlamdaki yazılım uzmanlarına daha fazla iş düşmeye başladı.

19. Robin Lindheimer, yazarla mülakat, 28 Mart 2002.

2001'de grafik tasarımcıları için sahip olduğuna benzer bir üne kavuştu. Kendisine teklif edilen diğer iki iş yerine GenEd'i seçen yazılım uzmanı Chris Palmer, bunu Microsoft yerine Apple'dan gelen iş teklifini kabul etmeye benzetiyor. "Microsoft alelade bir iştir, halbuki Apple herkesin inandığı bir misyondur, geleceği gören araştırmacılar ve şirket kültürünün parçası olan bir topluluk. Bu çok daha iyi bir ürünle sonuçlanır, harcına sevgi emeği katılmış bir ürün. İdare eder diyeceğinizden daha iyi bir ürün, gerçekten harika, bunun hem ekonomik hem de kişisel getirileri var."²⁰

Diğer taraftan, 2002 yılına gelindiğinde grafik tasarımcılar gidecek elleri kolları bağlanmış ve coşkularını yitirmiş gibiydiler, aşağıdaki alıntılarda da bunun dile geldiğini görüyoruz (isimleri gizli tutuyorum):

Artık herhangi bir tasarımcı için kendisini ifade etmek güç. Tasarımcıların kendi bireysel yaratıcılığıyla şirket yapısının ihtiyaçları arasında gerilimler var. Bu yüzden burada çalışmak yaratıcılık açısından pek de tatmin-kâr değil... Cynthia'yı gördüğüm günler sayılı.

İçerik daha çok modüler. Şimdi sürecin daha iyi farkındayız. Çalışanların hevesini diri tutmak çok çaba istiyor. Proje geliştiriciler olarak, sanatçılar olarak, yaratıcılık ehliyetimizin esamisi okunmuyor. Daha önceden bütün bir projeyi kendimiz tamamlardık... Cynthia'nın ne yaptığını bilmiyorum.

Daha büyük projelere geçmek sürecin daha mutlak hale gelmesine neden oldu. Artık bütün bir dersten sorumlu değiliz. Mutlak süreç ve verimlilik, sanatçı açısından daha az yaratıcılık anlamına geliyor. Sanatçı için bu istenen bir durum değil çünkü yapılan iş artık sanatsal değil. Öyle sanıyorum ki ekonomik durum daha iyi olsaydı sanatçıların çoğu işi bırakırdı. Şirket daha hiyerarşik hale geldi. Öncesinde bazlama gibi dümdüz, hiyerarşisiz bir yapı vardı, fikri olan herkesi dinlerlerdi. Artık öyle değil... Belki mali kaynak bulacağız, daha çok büyüyeceğiz ve daha fazla büyüme sancısı çekeceğiz.

Grafik açısından nasıl bir görüntü elde etmek istediğim konusunda epeyce özgürüm. Ama arayüze gelinece, hazır şablonlar var ve bunları yeni baştan tasarlayamıyoruz. Sanatçı olarak hemen sıkılıyorum. Ben eğitim tasarımcısı değil grafik tasarımcısıyım. Sıkıntımı belli etmemeye çalışıyorum. Diğer tasarımcılarla pek fazla iletişimimiz kalmadı. Bunu özledim... Yönetimle iletişimimiz yok, Cynthia'yla da nadir görüşüyoruz. Eğitim tasarımcıları totem direğinin en alt ucunda. Firmanın yeni kurulduğu dönemde gerçekten önemli bir konumdaydık. Projeyi gerçekleştiren veya alan çoğu

20. Chris Palmer, yazarla mülakat, 28 Mart 2002.

kez tasarımcılardı. Küçük ölçekli projelerden daha fazla zevk alıyordum çünkü daha serbest davranabiliyordum, daha fazla tasarım hissi katabiliyordum... En büyük sıkıntı, yönetimin bizi ihmal etmesi.²¹

Özetleyecek olursak, sanatsal ehliyetin kaybolmasına paralel olarak grafik tasarımcıların istisnasız ortak hissiyatı olan, şirketin hiyerarşik olmayan yönetim yapısı da kaybolmuş durumda. Bunun yanı sıra, tasarımcıların tek tek işten çıkarılmasının yaygınlaşmasına da şaşırmamak gerek. Hatta bu, neredeyse mantıksal bir sonuç. Tasarımcılardan birinin bana söylediği gibi, şirketin hevesli tasarımcılara sahip olmasının tek yolu durmadan yeni ve deneyimsiz tasarımcıları işe almaktır, tasarım yapmayı iş üzerinde öğrendikleri için yeni gelen bu kişiler hevesli oluyordu. Tabii bu durum tasarımın kalitesini düşürüyor, nitelik giderek önemsizleşiyor ve şablona dökülüyordu. Böylece 2002 Mayıs'ında şirket, kuruluşundan beri orada çalışan iki tasarımcının işine son verdi.

Gözden çıkarılabilir olduğunu hisseden yalnızca tasarımcılar değildi, yönetim kadrosunda da bu hissediliyordu. 2001 yılında tasarımcıları izlemenin ve kendisinin bu süreçte oynadığı rolün öneminden emin olan Kilroy, 2002'ye gelindiğinde yönetim ve "personel" arasında bir sınır olduğunu kabul ediyordu (oysa 2001'de onlardan bahsederken "tasarımcılar" tabirini kullanıyordu). Fakat ona göre bu: "Kötü bir şey değil. Personelle arkadaşlık etmek mecburiyetinde hissetmiyorum. İnsanlardan kurtulmak kötü bir şey değil... Yani kurulma aşamasıyla ilgili özlediğim bir şey yok. Şimdi işimiz yalnızca yaratıcılık değil, yazılım geliştirme de bunun önemli bir parçası. Muhtemelen şu ankiekibin büyük kısmı yeni modelde bizimle çalışmayacak."²²

GenEd, yeni kurulan bir firmadan "gerçek bir şirket" konumuna geçerken yönetim yapısında da gerekli değişimler meydana geldi. Önceden "satış" adı verilen işlemler "iş gelişimi" gibi kulağa daha önemli gelen bir ad aldı. Bu bölümün başına, ilaç sanayisinde deneyimli bir aileden gelen yeni bir orta düzey yönetici, Glenn O'Clasen getirildi (büyükbabası bir ilaç şirketi kurmuştu, bu da O'Clasen

21. Bu görüşlerin her biri, 28 Mart ve 2 Nisan arasında yaptığım bir dizi görüşme sırasında ayrı ayrı grafikerler tasarımcıları tarafından aktarıldı.

22. Cynthia Kilroy, yazarla mülakat, 1 Nisan 2001.

sen'in bu dünyada çok sayıda tanıdığı olduğu anlamına geliyordu). Bu arada şirket, satış müdür yardımcısı Barry Giordano'yı işten çıkarmak zorunda kaldı.

Bu belki de GenEd'in bir şirket olarak yaşadığı en acı dolu anlardan biriydi. Ne de olsa Giordano yönetim kurulunun kurucu üyelerindendi ve ilk yatırımcılardan. Daha da önemlisi, Maulik'in eski bir arkadaşıydı; Giordano'yu fazlasıyla inciten bu olay sonucunda bu yakın dostluk belki de nihai olarak sona eriyordu. İstedığı zaman yönetici maskesini pekâlâ takabilen Maulik bu durumu önüne geçemedikleri bir karar olarak meşrulaştırdı, zira GenEd su yüzünde kalmak için ihtiyaç duyduğu sayıda müşteri kazanamıyordu. Hakikaten, Astra Zeneca ile yapılan anlaşma sonrasında dahi şirketin cirosu 2001 sonbaharı ve 2002 başlarında hâlâ istikrarsızdı, çünkü en baştan beri girişimci sermaye rezervinden yoksundu. Bu nedenle şirketteki çoğu kimse, hem Kilroy hem de Eisele ile geçimsizliği olan Giordano'nun ayrılmasının şirket için hem gerekli hem de yararlı olduğu kanaatindeydi.

Gelgelelim bu hissi herkes paylaşmıyordu. Giordano, Kilroy gibi meslektaşları olan kadın yöneticilerle ilişkisinde yeterince hassas davranmamış olsa da, şirketteki pek çok kişi onun artık pek sık görmedikleri türden bir rehber olduğunu düşünüyordu. O'Classen'in ise, altında çalışanlara rehberlik etmeye zaman ayıramayacak kadar kendi işine gömülü olduğu kanaatindeydiler. Hem zaten bu tür bir ilişkiyi, ideal olarak, başından beri şirkette çalışmakta olan, yaşça kendinizden büyük biriyle kurabilirdiniz.

Bu arada Patel ise New Jersey'de yeni bir GenEd şubesi açmak üzere San Francisco'dan ayrılmıştı. Şirketin müşteri profilinin biyoteknoloji şirketlerinden ilaç sanayisine kayması bunu gerektiriyordu, zira hemen bütün büyük ilaç şirketlerinin merkez ofisleri Doğu Sahili'nde idi. San Francisco'da olmak kuruluş döneminde GenEd'in varlığı ve kimliği için ne kadar önemli idiye, ana müşterilerin büyük ilaç şirketleri haline gelmesiyle birlikte bu durum da değişime uğradı.

Kimi çalışanlar Giordano'nun rehberliğini özleyordu idiye de, Patel'in yokluğu daha derinden hissediliyordu. Konuştuğum şirket çalışanlarının istisnasız hepsi, daha ben sormadan Patel'i özlediklerini söylüyorlardı. Patel pek çok açıdan şirket dünyasında bir anomali-

di: Kendi kişisel değerler sistemine bağlılığıyla, Amerikan "şirket kültürü"nün neredeyse temelini oluşturan –kibarca "esneklik" olarak adlandırabileceğimiz– kayıtsız sinizme zerre kadar itibar etmiyordu. Bu onun romantik veya naif olduğu anlamına gelmiyordu, bilakis, o öncelikle hakikate bağlıydı (bu yüzden tanımı gereği "doğru"yu ifade etmeyen satış tahminleri ve yatırımcıya yönelik tanıtımlardan bile rahatsızlık duyardı). İkinci olarak, ders anlatmayı fazlasıyla seviyordu; ve son olarak, yanında çalışanlarla etik bir ilişki kurmaya çok özen gösteriyordu. Bu onu, bazı çalışanların işten çıkarılması yönündeki yönetim kararlarını desteklemekten alıkoymadıysa da, şirketin değişen öncelikleri sonucunda çalışanların gözden çıkarılabilir hale geldiği gibi sözler sarf etmesi düşünülemezdi. Patel'e şirkette bu denli saygınlık kazandıran şey, ilkelerine uygulamada da bağlı kalmasıydı.

Bütün bunların sonucunda Patel, grafik tasarımcılara rehberlik için bol zaman ayırıyordu. Bunun yalnızca onların veya şirketin yararına olduğunu düşündüğü için değil, ders anlatmayı sevdiği için böyle davranıyordu. Zaten bir önceki güvenceli işinden ayrılıp Maulik'le bu şirketi kurmasının nedeni de buydu.

Maulik de bir hoca olarak aynı derece saygı görüyor ise de, şirket yöneticiliği görevi, daha GenEd'in müşteri profilinin değişmesinden önce, onu şirketin gündelik işleyişinden epeyce uzaklaştırmıştı. Onun işi daima şirket vizyonunu dış dünyada pazarlamaktı, özellikle de müstakbel yatırımcılara. Patel ise, San Francisco'da bulunduğu müddetçe, şirketin "yerleşik" kurucusu olarak Maulik'i pekâlâ tamamlıyordu. Şirket vizyonunu gündelik iş pratiklerine tercüme ediyor, çalışanlara ilham ve heves veriyordu; zaten onun doğuya gitmesinin ardından bütün çalışanlar bunun eksikliği hissedecekti.

Ayrıca yönetim içinde istikrarı sağlayan da oydu. Sözelimi Kilroy veya Eisele ile Giordano arasındaki geçimsizlikte sık sık arabulucu rolünü üstlenmişti. Hem hassas hem de tarafsız davranıyordu ve bunu tam bir katılıkla yerine getiriyordu. Bu özellikleriyle Patel, orta düzey yönetim kadrosunun daha rahat iletişim kurduğu kişiydi. Maulik ise şirketi dış dünyada pazarlamak konusundaki yeteneğini tam da bu tür özellikler taşınamasına borçluydu; o ayak üstünde düşünebilen, anlık tepkilerle harekete geçip patavatsız sözler sarf edebilen ve risk almaktan çekinmeyen biriydi. Eisele'nin dediği gi-

bi: "Sunil emir-komuta zincirini durmadan ihlal ediyor, bu da yönetimdekileri çileden çıkarıyor. Salil'in aramızda olmaması epeyce güç olacak. Sunil cıva gibidir; Salil ise Cebelitarık kayası gibiydi."²³

Kısacası, Astra Zeneca'yla yapılan anlaşma ile şirketin önünün açılması ve o günden itibaren hızla ilerleyen bir süreç sonunda müşteri tabanının küçük ölçekli biyo-teknoloji şirketlerinden büyük ilaç şirketlerine kayması, GenEd açısından derin etkilere neden oldu. Şirket içerik sunan bir firmayken bir yazılım şirketine dönüştü; sürekli kemerleri sıkmak zorunda olan, yeni kurulmuş bir şirketten daha istikrarlı bir ciroya sahip "gerçek bir şirket" haline geldi; kendini ifade etme olanağı bulan yetenekli sanatçıların çalıştığı bir şirketken, gözden çıkarılabilir tasarımcılar ve heyecanlı yazılım uzmanlarından oluşan bir şirkete dönüştü. Şirketin ağırlık merkezi dahi değişti; ilaç şirketlerine yapılan satışları bağlamak giderek New Jersey şubesine bağlı hale geldi. Bu durum şirketin yönetim yapısını ve yönetimin çalışanlarla olan etkileşimini de değiştirdi. Nitekim 2002 Nisanı'nda bir öğle üzeri, GenEd'in kuruluş dönemi hakkında hazırladığım rapordan bir bölümü çalışanlara sözlü olarak sunarken, konuşmamı bitirdiğimde çalışanlardan biri "Neden bahsettiğinizi anlayamadım," dedi. "Kendi kendime, burada bahsedilen şirket GenEd değil, dedim. Sonra da düşündüm ki belki bir yıl önce GenEd böyle bir yerdi. Çok zaman geçmiş gibi geliyor, doğrusu hatırlayamıyorum."²⁴

Sürekli vurgulamaya çalıştığım nokta, GenEd'in geçirdiği evrimin nedeni olarak tek tek kişileri veya koşulları övmek veya suçlamak değil, bu süreci yeni kurulan bir firmanın büyüyerek bir şirket haline gelmesinde rol oynayan belli başlı temayüller paralelinde daha derin bir yapısal mantıkla ilişkilendirmek. Bununla GenEd'in evrim sürecinde izlediği yolun herhangi bir biçimde önceden belirlenmiş olduğunu kastetmiyorum; bu yol, stratejik, olumsal ve çoğu zaman da şansın yaver gittiği olayların bir sonucudur. Söz konusu olumsal durumlar gerçekleşmeseydi ortaya çıkacak olan "alternatif" GenEd, biyo-teknoloji firmalarına satış yapan, sanatsal bir ifade tarzı olan, mutlu mesut küçük bir firma olarak kalacak değildi. Elinde-

23. Paul Eisele, yazarla mülakat, 1 Nisan 2001.

24. Bu çalışanın adını saklı tutuyorum. Yazarla mülakattan bir alıntı, 2 Nisan 2002.

ki fonlar tükenecek ve varlığını sürdüremez hale gelecekti. Kapitalizmin mantığı, büyümenin *belli biçimlerde* gerçekleşmesini mecbur kılar, ki bu da işlemlerin mutattlaştırılmasını, çalışanların gözden çıkarılmasını ve standartlaşmayı içerir. Bu ise, coşkunluk, yaratıcılık ve risk alma gibi yeni bir şirketin kuruluşunu ilk anda mümkün kılan ve hem yönetim hem de çalışanların itibar edebileceği ve parçası olmaktan hoşnut olacağı bir tür cemaati meydana getiren özelliklere karşı işler. Büyük ilaç şirketlerinin küçük biyo-teknoloji şirketlerine kıyasla yönetsel ataletle sahip olmasının nedeni de muhtemelen kapitalizmin bu mantığıdır. Çoğu durumda son derece kârlı bir atalettir bu. Bu aynı zamanda başarılı girişimcilerin, örneğin içlerinde en meşhuru olan Silicon Graphics ve Netscape'in kurucusu Jim Clark'ın, kurdukları firmanın yönetiminde kalarak onu büyütmek yerine neden "seri" girişimci olmayı seçtiklerini açıklar. İşin en çarpıcı yanı da, bu mantığın uygulanması sonucunda –Marx'ın bir buçuk yüzyıl önce kapitalizmin semptomu olarak teşhis ettiği üzere– çalışanların kendi emeklerinin ürününe yabancılaşmasıdır.

Performans ve Yoktan Var Etme

Şimdi 3. Bölüm'de tartıştığım vizyon ve aşırı reklama GenEd'den örnekler vereceğim. Özellikle, bugünü mümkün kılmak için gelecek hikâyelerini pazarlama zorunluluğuyla karşı karşıya olan yeni kurulmuş ileri teknoloji firmalarının gündelik işleyişinin, hakikat anlatımına dayalı bir söylemsel sahada nasıl hareket ettiği ile ilgileniyorum. Her an geçersiz kılınan bu hakikat, kuşkusuz kasıtlı bir yanıltmaya dayanır ise de, ne "mübalağalı reklamdan ibaret" veya sinik olduğu söylenerek göz ardı edilebilir, ne de yalan olduğu ispat edilebilir. Bu muğlak bir gayri-hakikattir ve muğlaklığı da yeni kurulan firmanın söylemsel performansının işleyişini mümkün kılan zamansal yapıdan kaynaklanır. Söz konusu firma eğer *bilimsel* bilgi üretimiyle uğraşüyor ve tam bir otorite muamelesi gören bir gerçek üretimi teşebbüsü olarak faaliyet gösteriyorsa, karşımıza çıkan soru, bu tür bir gerçek üretimi faaliyetinin şirketin halkla ilişkiler faaliyetleriyle nasıl bir araya geldiğidir.

Salil Patel, yukarıda değindiğim gibi, bilimin hakikatine idealist

denebilecek derecede bağlılık ve inanç duyan biridir. Bu onun yeni kurulmuş, dolayısıyla söylemi üzerine doğaçlama yapmak ve esnek olmak mecburiyetinde olan (her ne kadar asla açıkça yalan söylemese de) bir şirketin yöneticisi olma rolüyle gerilim yaratır. Patel'in "dürüst" olmak konusundaki tüm iyi niyetine rağmen GenEd'deki bu "yalan" söyleme biçiminden uzak durmayı başaramadığına birkaç örnekte açıkça tanık oluyoruz: İlk olarak, yukarıda tasvir ettiğim "değerler ve vizyonlar" toplantısında Patel, GenEd'in hazırladığı ısmarlama uzaktan eğitim derslerinden en az birinin "yalan" içerdiğini bildiğini itiraf ediyordu (içerik baş editörü olarak Patel bu dersin tasarımına büyük oranda katkı yapmıştı). Bir başka anekdot ise, GenEd'in yatırımcıları için yılda iki kez verdiği resepsiyonların birinde, şirketin halihazırdaki durumu hakkında bir tanıtım yaptığı ve heyecan verici bir gelecek vaat ettiği sırada cereyan etti. Patel bu tür tanıtımların "hakikati" tam olarak yansıtmamasından dolayı bir rahatsızlık duymuştu. Aslına Patel'i rahatsız eden tanıtımın içerdiği ve hakikati ifade etmesi mümkün olmayan beyanlardı, örneğin satış tahminleri gibi: bunlar yalnızca, mantıklı bir sezgiye dayalı birer tahmindir, tanımlı gereği öznel ve tahmin edilenden büyük ölçüde farklılaşan sonuçlara neden olabilecek her tür olumsuzluğa açıktır. Diğer bir deyişle, aslında ölçüye gelmeyen miktarlara dair hesaplar bile Patel için bir "yalan" ifade ediyordu ve bilimsel bir makalede kasıtlı olarak yalan söylemekten ahlaki açıdan bir farkı yoktu.

Bu tam da bilim adamı Patel ve işadamı Patel arasındaki çelişkiydi. Girişimci bilim doğallaştıkça bu öznellikler arasındaki mesafe giderek kapanmaktadır. Bu Patel'e özgü bir durum da değildir. *Billion Dolar Molecule* kitabında Barry Werth (1994), Vertex İlaç Şirketinin kuruluş dönemindeki yönetim kadrosunda yaşanan tam da bu türden çelişkileri en ince ayrıntısıyla anlatıyor. Öyleyse, bir yandan, Derrida'nın "Bir Yalanın Tarihçesi" adlı makalesinde yaptığı gibi hakikate dair performatif söylemin farklı kategorilerini ortaya çıkarmak önem taşır. Diğer yandan ise, bu tür söylemlere kaynaklık eden kurumsal temellere dikkat etmek gerekir. Özellikle de girişimci bilim söz konusu olduğunda, çıkar çatışmalarının tohumu şirketin bünyesinde. Çıkar çatışması kavramı normatif bir kavramdır; hakikat dışı olan şeyin, beyanların kaynağı olan kurumsal ortamın bir sonucu olarak ortaya çıktığını ima eder. Uzun yıllar iyi bir bekçi kö-

peği işlevi görmüş tekno-şirket söyleminde yalnızca belli bir tür hakikat sorumluluğunun geçerli olmasına izin vermiştir.

Sunil Maulik'in vizyon hakkında söyleyecek çok şeyi vardır: En başta, vizyon sahibi olmak gerçek anlamda disiplinlerarası bir yaklaşımı gerektirir. Bu yalnızca farklı disiplin ve bakış açılarının birbirlerine gönülsüzce hoşgörü gösterdiği vasat bir ortamda yan yana gelmesine izin vermek değil, birbiriyle bağdaşmaz gibi görünen bilgi rejimlerini ve uygulayıcılarını bilfiil aynı teşebbüsün içine yerleştirmektedir; böylece bu teşebbüsün başarısı, bu çeşitli bilgi türlerinin, yeni, çoğu kez öngörülemeyen, üretken biçimlerde eklemlenmesine bağlı olacaktır.²⁵

İkinci olarak Maulik için vizyon sahibi olmak, daha önce geçmiş olduğu yoldan bir daha geçmemek anlamına gelir. "Şahsen benim kurmak isteyeceğim şirket, bildik temel kurallara oturan bir şirket olamazdı. 'Onlar klonlama yapıyor, biz de klonlama yapalım. Onlar genom dizilerini çözüyor, biz de çözelim' türü bir yaklaşım olamazdı. Kimsenin daha önce yapmadığı bir şey yapan bir şirket olacaktı."²⁶

Gelgelelim daha önce denenmemiş bir şey yapma vizyonuna sahip olmak, bir girişimin başarısını garanti etmek için yeterli değildir. Bir önceki bölümde ileri sürdüğüm bazı noktalara paralel biçimde, Maulik vizyonun üçüncü bileşeni olarak evanjelizmi savunur:

25. Kuşkusuz burada STS gibi disiplinlerarası alanlar için önemli dersler var. Bu gibi alanlar çoğu kez STS bölümleri gibi akademik mekânlara yerleşiyor; dikkatle müzakere edilmiş çoğul disiplinler olduklarından, her bir disiplinin "kutsallığına saygı gösterilmesini" ve belli derecede birbirleriyle barış içinde geçinmelerini sağlamak amacıyla, kendi sınırlarını aşan beyin fırtınaları yapmamaları için büyük özen gösteriliyor. Yeni kurulan firmalar ve biyoenformatik benzeri yeni bilim teknik girişimlerinin üretkenliği, işte tam da bir başka disipline ait sahaya girme riskini göze alarak yeni bilgi, strateji ve birlikte var olma biçimlerinin varlık koşulunu yaratmalarından kaynaklanıyor. Birden çok disiplini bir araya getiren teşebbüslerle bugün artık fazlaca eleştiriye maruz kalan çok-kültürlülük fikri ve pratiği arasındaki paralellik daha dikkatle ele alınmalıdır. Zira çokkültürlülük, siyaseten doğruluk adına, farklı kültürel ve dini inanç ve pratiklerin ve bunlara dair kurumsal yapıların sorgusuz-sualsiz bir arada var olmasına olanak tanır; bu kültürel formların tarihsel olarak ortaya çıkışına ve siyasi bağlamına dair içerikli sorular sormaz; dahası, çokkültürlü oluşumun münferit kültürel bileşenlerini türdeş şeyler olarak şeyleştirir. Belki de şirket bilim-teknikliğinden, son kertede ilerici uygulamalar için birtakım dersler çıkarılabilir.

26. Sunil Maulik, yazarla mülakat, 15 Mayıs 2001

Sırf vizyon sahibi olması... bir şirketin başarılı olacağı anlamına gelmez. Hatta bazılarına göre bu, işin fiyaskoyla sonuçlanacağına garantisidir, çünkü iş ortamına yeni bir şey takdim etmek demektir. Müşterilerinizi ürünü almaya ikna etmenin yanı sıra, ürünün almaya değer bir şey olduğuna da ikna etmeniz gerekir. Yani bir anlamda kimsenin size sormayı aklından geçirmediği bir soruya yanıt vermeye çalışmak gibidir. Dolayısıyla onları ilk önce ortada bir soru olduğuna ikna etmeniz gerekir, sonra da sizin ürün veya hizmetinizin bunu yanıtlayabileceğine. Bu açıdan GenEd'in yaptığı şey, uzaktan eğitim, bir miktar evanjelizm ve misyonerlik gerektirir. Önce müşterileri bir sorunları olduğuna ikna etmelisiniz, sonra da bu sorunu çözebilecek tek şirketin siz olduğunuza. Bu da vizyonun diğer yönüne işaret eder; vizyon sahibi şirketler bir tür kültü imajına sahiptir ve vizyon fikri bir dereceye kadar beyin yıkamaya dayanır. Pazarı, yalnızca bir kişinin şahsiyetiyle değil bir grup kimliğiyle yaratmaya çalışırsınız, dolayısıyla önce bu kimliği yaratmanız, inşa etmeniz gerekir, sonra sektörün önde gelen kurum ve kişileri aynı sözleri kullanmaya başlar. Bir süre sonra kendi kendini idame ettiren bir şeye dönüşür, sonra da bir kültür oluşur, insanlar sizin çığırtkanlığınızı yapmaya başlar: "Bu yeni bir tarz", "Bu yeni bir tarz", "Bu yeni bir tarz." ²⁷

Maulik'in yaptığı bu üçüncü tanımda vizyon ideolojiye tekabül eder, tıpkı Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde dini bir ideoloji olarak anlaması gibi. Dördüncü olarak, Maulik vizyonu bir dizi rehber ilke ile karşılaştırır, "ilk anda akla gelmeyecek bir dizi ilke, ama insanların çaba gösterecekleri bile anlayamayacakları kadar da alışıldığın dışında olmayan." ²⁸ Vizyon aynı zamanda hem hayal gücü hem de reçete işlevi görür. Bu azimli bir ifadedir ve adeta şöyle der: "Kumun üzerine bir çizgi çizeceğiz, daha önce kimsenin yapmadığı bir şey yapacağız, bu bir misyon olacak, tek bir su matarasıyla Sahra'yı geçeceğiz," ²⁹ fakat vizyonun gerçekleştirilmesine katkı yapacak olanlara bu imkânsız gibi görünen amaca *nasıl* ulaşılabileceğinin ipucunu verir. İşte bu açıdan, Maulik'in ifade ettiği biçimiyle vizyon, mübalağalı reklamdan farklıdır.

Vizyon ve mübalağalı reklam arasındaki farkı 3. Bölüm'de sınırlaştırmıştım. Mübalağalı reklamın, vaade dayalı bir tür viz-

27. A.g.y. Jerry Falwell gibi evanjelistlerin insanların beynini yıkayıp onları yeniden doğuş Hristiyanlığına ikna etmek için gerçekleştirdiği söylemsel ve törensel performans biçimleriyle ilgili olarak Susan Harding'in yazdıklarıyla bu açıklamalar arasındaki paralellik gerçekten çarpıcı (bkz. Harding 2000).

28. Sunil Maulik, yazarla mülakat, 15 Mayıs 2001. 29. A.g.y.

yon olarak belli bir geleceği kurgulamayı mümkün kıldığını ve böylelikle bu geleceğin gerçekleşmesine elverişli bir şimdiki zamanın varlık koşullarını yarattığını ileri sürmüştüm. Gelgelelim Silikon Vadisi'nde 2001-2002 arası dönemde vizyon ve mübalağalı reklam arasındaki fark Maulik benzeri girişimciler için gayet açıktı. Mübalağalı reklam, nokta.com furyasının temsil ettiği türden somutluktan yoksun, *sahte* bir vaadi ifade ediyordu – 2002 yılı ortalarına gelindiğinde, daha birkaç yıl öncesinde nokta.com furyasının sürekli büyüme, devrim ve paradigma değişikliği yaratma potansiyelinden övgüyle bahseden kimseler, artık kendinden emin tarihsel terimlerle bu "dönemi" bir "sapma" olarak nitelemeye başlamışlardı.³⁰

Fakat GenEd açısından bu ayrımın önemli olduğu şüphe götürmez. Şirketin kendisini GenEd.com olarak tarif etmeyi en baştan reddetmesi, belki de nokta.com dalgasının gerileyişi sırasında şirketi atıllığa düşmekten korumuştur. GenEd'i nokta.com çılgınlığına kapılmaktan alıkoyan nedenlerden hiç değilse biri, şirketin temellerinin bu furyanın öncesinde, 1997'de atılmasıydı. Nokta.com yılları boyunca kuluçka evresini geçiren şirket, etraftaki bu furyanın yarattığı kafa karışıklığından az da olsa etkilenmişti. Maulik'in sözleriyle;

GenEd'in bunca uzun bir kuluçka dönemi yaşamasının nedenlerinden biri hiçbirimizin bu sıçrayışı bir anda göze alamamasıydı. Bir diğer neden 1998-99 yıllarında etrafımızda böyle bir furyanın yaşanıyor olmasıydı – bu internet patlaması, nokta.com hezeyanı. Bu bizi de etkilemişti, yani pazarda kendinize şu kadar bir pay sağlamayı, şu kadar ciro elde etmeyi, şu kadar zamanda şu kadar insanla şu miktarda ürün üretmeyi içeren, sağlam, enine boyuna düşünülmüş, iyi tanımlanmış bir işletme planına sahip olmak ne anlam ifade ediyor diye birbirimize soruyorduk. Bir sürü akıllı geçinen insan bize bunun hiçbir manası olmadığını söylüyordu. Bize "niye böyle

30. Nokta.com furyasının basitçe geçirilebilecek bir sapma olup olmadığı ayrıca önemli bir konu. Aslında böyle bir geçiştirme, nokta.com döeminin kapitalizmin ilk kez böylesine aleni bir "aşırılık" biçiminde ortaya çıktığı gibi tarihselcilikten uzak bir varsayıma dayanıyor. Gelgelelim aynı aşırılık biçimlerini, farklı kurumlarda yoğunlaşmış olmakla birlikte (Silikon Vadisi ve ileri teknoloji girişimci sermaye fonuna dayanan sanayi yerine başta Wall Street ve yatırım bankaları olmak üzere) 1980'lerde de görebiliyoruz. Michael Lewis'in *Yalancının Pokeri* ve *The New, New Thing* kitapları, Wall Street karşısında Silikon Vadisi'ne açıkça sempati beslemekle birlikte, bu iki tarihsel anda aşırılığın vuku bulduğu kilit kurumsal sahalari mukayese içinde konumlandırmak için olağanüstü bir perspektif sunar (Lewis 1989, 1999).

bir şey kuruyorsunuz?" diye soruyorlardı, "onun yerine büyük bir veritabanı oluşturun". Bunun gibi sözler, "ciroyu merak etmeyin, reklama yatırım yapın" vs... bir sürü şey. Bütün bunlar benim on beş yıl boyunca öğrenmiş olduğum her şeye aykırıydı. Yani, yeni bir şirket kurmak için tuhaf bir zamandı bu. Eğer yirmi dört yaşında, Harvard'dan yüksek lisans derecesine sahip, benim gibi on beş yıllık iş deneyimi olmayan biri idiyseyiz, "şirket kurmanın tam zamanı" diye düşünebilirdiniz. Peki ya bir işletme kurmak için gereken modelleri ayrıntısıyla öğrenmişseniz... Ben hayatım boyunca bir sürü şirkette çalışmıştım, şimdiyse karşıma geçmiş, peçete üzerine çiziktirilmiş şirket planlarından bahseden insanlar bir şirket sahibi olmaktan bahsediyordu, cidden sinir bozucu bir durumdu.³¹

Bu tabloda GenEd bir süre kozasında bekleyen bir ipekböceği gibi resmediliyor. Şirketin kendi pedagojik birikimi, şirket dinamiklerini harekete geçirmek için zaruri addedilen "gerçekler"le çatışıyor. Bu dönemde Maulik, GenEd fikrini kuluçkada bekletmesi gerektiğine kaniydi, bu da vizyonun yalnızca tek seferde ifade edilen bir şey değil, zaman içinde geliştirilmesi, strateji ve taktiklerle pek çok şekilde desteklenmesi gereken söylemsel ve maddi bir aygıt olduğuna işaret eder. Maulik'e göre bir vizyonu vizyon yapan, onu işitenlerin "evet, işte bunun nereye varacağını görebiliyorum"³² diyeceği biçimde ifade edilmiş olmasıdır. Bu tanım açıkça, girişimciliğin –Stuart Hall'un tanımladığı anlamda– hegemonik bir biçimde anlaşıldığına işaret eder (bkz. Grossberg 1996). Maulik'e göre vizyon sahibi kişi, kesip yapıştıran ve senteze ulaşan biridir; romantik deha temasının ise bir uydurmaca olduğu kanaatinde.

Girişimcilik sürecinin önemli bir parçası ise yeni kurulan firmanın girişimci sermayeyle ilişkisidir. GenEd daha ilk baştan girişimci sermayedarlar yerine Incyte ve Alza gibi firmaları yatırımcı olarak yanına çekmeyi başarmıştı. Gerçi önceki gruptakiler için de ça-ba göstermediği söylenemezdi. Daha önce de değindiğimiz gibi, Maulik aslında girişimci sermayedarlardan mali destek sözü almış, ancak bu kişiler son anda tekliflerini geri çekmişlerdi. Yani girişimci sermayenin ihanetine uğramıştı, fakat Maulik bu ihanetin nihayetinde şirketi mümkün kılan şey olduğu, kuluçka döneminden çıkıp gerçek bir şirkete dönüşmesi için gerek duyduğu aktivasyon enerjisini ona verdiği kanaatindeydi.

31. Sunil Maulik, yazarla mülakat, 15 Mayıs 2001.

32. A.g.y.

GenEd'e yatırım yapan ilk firma, kurucusu Randy Scott'ın adından kitapta sıkça bahsettiğimiz, Silikon Vadisi'nin önde gelen genom şirketlerinden Incyte'tı. İleri teknoloji kapitalizmi yatırımlarında alışkın olduğu üzere, burada da yatırımı garanti eden, GenEd'in işletme modelinin üstünlüğünden ziyade Maulik'in Incyte'la olan kişisel bağlantılarıydı. Gelgelelim, Incyte'in, daima kendisine rakip olma potansiyeli taşıyan Pangea şirketiyle yaşadığı iniş çıkışlar düşünüldüğünde, her iki taraf açısından sahte bir yatırımdı bu. Maulik nihayetinde işi bağlamasını sağlayan etkenin –her ne kadar rakip bir firmada (Pangea) çalışmış olsa da– Incyte'ta sahip olduğu itibar olduğunu düşünüyor. Güven ve itibar gibi öznel yargılar, yeni kurulan şirketler dünyasının dinamiklerine tam anlamıyla temel teşkil eder.

Gelgelelim Incyte'in yatırım yapmasını sağlamak daha başından iki ucu keskin bir bıçaktı, çünkü GenEd'in Incyte'in içinden doğmuş bir şirket olduğu izlenimine neden olabilir, bu da –Maulik'in bildiği gibi– GenEd'in müstakbel müşterileri arasında ne derece itibar kazanacağını büyük ölçüde belirlerdi. Zira GenEd'in bir şirket olarak başarılı olması demek, müşterilerin çoğunun Incyte'in rakipleri arasından çıkması demektir. Maulik bu noktadaki muğlak hissini şöyle dile getiriyor:

İçimden bir ses yatırımı kabul etmememi söylüyordu, çünkü eğer Incyte'in avucunun içinde olduğumuz izlenimini uyandırırsak kimse ürünlerimizi kabul etmezdi. Fakat diğer yanımda Incyte'tan bu yatırımı almak istiyordu çünkü Pangea bize destek vermemişti; ben de şimdi onlara nanik yapmak, en büyük rakibiniz bize yatırım yapıyor, siz neden yapmıyorsunuz, demek istiyordum. Evet kesinlikle işin bu yanı da vardı. Ve yatırımı meşrulaştırmayı sağlayan düşünce, çok çeşitli şirketlerden yatırım alma, böylece hiçbirine bağımlı olmama yaklaşımıydı. Fakat bunu söylemesi kolay, uygulaması çok zordur. Yani, işin gerçeği, ipimizi biraz çekmek daima yatırımcının elindedir.³³

Buna karşın GenEd, Incyte'in en büyük rakibi olan Celera Genomics'i ilk müşterileri arasına katmayı başardı ve müşteri şirket değil Incyte'in kendisi GenEd'e güven duymak zorunda kaldı. Maulik GenEd'in Celera'ya yaptığı satıştan Incyte'in haberdar olduğu ânı hatırlıyor:

O gün Incyte'la yatırım anlaşmasını bağlayacaktık... aynı gün Celera Genomics'in internet sitesi yayına girmişti [GenEd dersleri yüklenmiş olarak], neyse ki Incyte'ı bundan haberdar etmeyi tamamen unutmuştuk. Bir Cuma günü öğleden sonra saat beş, sıradan bir akşamüzeri. Marion [Marra, Incyte şirket gelişimi müdür yardımcısı] ve Randy Scott ve biz ikimiz [Maulik ve Barry Giordano, o dönemde GenEd'in pazarlama müdür yardımcısı]. Konuşmamız gereken iki konu olduğunu söylediler, öncelikle sözleşme üzerinde halletmemiz gereken birkaç pürüzden bahsettiler. Ve ikinci olarak da, sizin Celera Genomics'in web sitesinde ne işiniz var, demeye getirdiler. Biz de onlara, bir anlığına Incyte gözlüğünü çıkarıp, yatırımcı gözlüğünü takıp konuya öyle bakmalarını önerdik. Celera Genomics'in müşterimiz olmasından memnun olmalısınız, çünkü biz genom şirketlerini müşteri edinmek için uğraşıyoruz. Ve yatırımcı olarak baktığınızda, bu ancak şirketin değerini artırmaya yarar, sizin yatırımınıza da kâr getirir. Biz Celera Genomics çapında şirketlerle iş yapıyoruz; sadece parasal açıdan düşündüğümüzde bile Celera Genomics'in bize ödeyeceği her dolar dolaylı olarak sizin cebinize girecek. Sanıyorum böylece onları rasyonel bir bakışa ikna ettik.³⁴

GenEd'in girişimci sermayedar fonu almayı başaramaması şirket açısından bir anlamda olumlu oldu. Öncelikle şirketi mali bir disipline zorladı. Böyle bir disipline sahip olmamaları yüzünden, nokta.com döneminde yeni kurulan firmalar nihayetinde kendi sonlarını hazırlamışlardı.

İkinci olarak, bu durum Maulik'in şirketin vizyonu ve yönetimi üzerinde denetimini sürdürmesine olanak verdi. Girişimci sermayedarlar kurucuların şirket üzerindeki mülkiyet hakkını daha en baştan bölüşselerdi, bu mümkün olmayacaktı.

Gelgelelim bu olumlu bakış aldatıcıdır; öyle anlar olmuştu ki, GenEd'in fonlarının tükeneneğine ve şirketin iflas edeneğine hemen hemen kesin gözüyle bakıyordu. Yalnızca satışlara dayanarak kemer sıkma durumunu aşmak imkânsızdır; çoğu şirket için bir miktar destek amaçlı sermaye elzemdir. Üstelik GenEd'in ilk yatırımcılarından biri şirkete köprü fonu yoluyla yatırım yapmıştı, yani yatırım, belli bir süre sonra –Eylül 2002'ye kadar– en az bir tane daha kayda değer finans girdisinin gerçekleşmesi koşuluna bağlanmıştı.³⁵ Böyle bir girdinin sağlanamaması durumunda, yapılan yatırım

34. A.g.y.

35. Bu sözler Haziran 2002'de kaleme alınmıştı. O tarihten sonra köprü fonunun koşulları yeniden müzakere edildi.

bir kredi gibi işlem görecektir, yani GenEd ciddi bir meblağ, hatta şirketin iflasına neden olacak büyüklükte bir meblağı geri ödemek zorunda kalacaktı. Diğer bir deyişle, GenEd'in büyük ilaç şirketlerini müşteri edinme yönündeki çabası istikrarlı bir ciro ihtiyacından kaynaklandığı gibi, girişimci sermaye fonu elde etme çabasını da daha önce yaptığı yatırım anlaşmaları zorunlu kılıyordu.

Tuhaf bir biçimde, GenEd'in müşterileri arasına henüz büyük ilaç şirketlerinin dahil olmadığı ve şirketin fonlara şiddetle ihtiyaç duyduğu sırada, girişimci sermayedarlar yatırım yapmayı reddettiler. 2002'ye gelindiğinde GenEd'in müşterisi ilaç şirketleri, gelir akışında belli bir istikrarı sağladığı dönemdeyse girişimci sermayedarlar yatırım yapma konusunda çok daha hevesli davranıyorlardı. Bu durum girişimci kapitalizmin mantığını ortaya koyar: Sezgisel olarak görünenin aksine, bu mantık risk almaya değil, riski asgariye indirmeye dayanır. Patrick O'Malley (2000), 1920'li yılların iktisatçılarından Frank Knight'ın çalışmasını değerlendirirken risk ve belirsizlik arasında bir ayrım yapar. Bunların ikincisi, istatistiki olarak hesaplanamayan risktir ve girişimci yaratıcılığının kaynağıdır. Hakikaten de girişimciler ve sermayedarlar arasındaki etkileşimde girişimcilerin belirsizlikle uğraştığını, sermayedarların ise risk hesabı yaptığını söylemek mümkündür. Riski hesaplamak bir tür kumar da olsa bu, riski asgariye indirmek için yapılan bir şeydir.

Gelgelelim, GenEd için girişimci sermayedar fonu 2002 yılında 2001'deki kadar aciliyet arz etmemekle birlikte, şirketin ilk başlarda aldığı köprü fonunun şartları, girişimci dünyasında hâkim olan riskin asgariye indirilmesi mantığıyla (ki, yatırım alabiliyorsanız asla geri çevirmeyin çünkü bir daha ne zaman karşınıza böyle bir fırsat çıkacağı belli olmaz, diye öğüt verir) birleştiğinde, GenEd'in yeniden büyük bir hırsla girişimci sermayedar fonu kovalamasına neden oldu.³⁶

36. Bunların ilk yazıldığı tarihten itibaren ve bir sonraki yıl boyunca (2002-2003) GenEd birçok girişimci sermaye fonuyla müzakerelerde ileri bir aşamaya ulaştı, ta ki sermayedarlar bir kez daha son anda anlaşmadan çekilene dek. Malik, bir kere daha, girişimci sermaye arayışı sırasında bu arayışını meşrulaştırdı, yatırımların gerçekleşmeyeceği anlaşıldığı anda ise GenEd için böylesinin daha yararlı olduğu gibi bir meşrulaştırmaya yöneldi. Ağustos 2004 itibariyle GenEd girişimci sermaye yatırımı almayan bir şirket konumundadır.

Bu fonları araştırmak da Maulik'in göreviydi, hem bir üst düzey yönetici olarak işinin gereği olduğu için, hem de şirketin kurucusu sıfatıyla GenEd'in vizyonunu ortaya koyan kişi herkesten çok o olduğu için. İşin tuhaf yanı, fonların bulunması durumunda işi tehlikeye girecek olan kişi de yine Maulik'di. Bunun birkaç nedeni var.

İlk olarak, girişimci sermayedarlar bir şirketin kurucusunun aynı zamanda onun yöneticisi olmaması yönünde pedagojik bir ısrar gösterir. Bu, örneğin işletme okullarında bir şirketin nasıl kurulacağını konu alan derslerde durmadan tekrarlanan bir nakarattır (kurucuları tarafından yönetilen pek çok başarılı firma örneğine rağmen). Bunun nedeni, büyük ölçüde, girişimci sermayedarların "profesyonel" bir yönetici görmek istemeleridir: Vizyon sahibi kişiler olan kurucular, bir şirketi harekete geçirmeyi başarırlar, fakat yeni kurulan bir firmanın gerçek bir şirkete dönüşme aşamasında gerçekleştirilmesi gereken dönüşümlerden biri, başlangıçta başarılı olmasını sağlayan atak olma özelliğini bir yana bırakmaktır. Maulik'in öngörülemeyen yaratıcı davranışları, küçük bir yönetim kadrosuna sahip yeni kurulan bir firma için bir avantaj olabilir, ancak ülkenin doğu ve batı sahiline yayılmış, büyük bir yönetim kadrosu –Maulik'ten hem yaşça büyük hem de yönetim işinde daha deneyimli birçok yönetici artık bu kadroya dahildir– için giderek istikrarsız bir durum yaratabilir. Girişimci sermayedarların görmek istedikleri dönüşüm, fikirlerin güdümündeki bir şirketten süreçlerin güdümündeki bir şirkete geçiştir, ki başarılı girişimciler genelde bu ikincisinden kaçtıkları için kendilerine yeni bir firma kuran kişilerdir. Öte yandan girişimci sermayedarlar aynı zamanda kolaylıkla gözden çıkarılabilecek bir yönetici isterler; işler ters gittiğinde sorumluluğu üzerine yıkabilecekleri, kovup yerine başkasını alabilecekleri bir günah keçisi. Bunu sermayedarla işçi çatışması temelinde düşünecek olursak, şirketin girişimci sermaye yatırımı almaya başladığı andan itibaren, bir üst düzey yönetici basbayağı bir işçi olarak görülebilir. O noktada yönetici, yatırımın getireceği kârı artırmaya yönelik bir dizi isteği yerine getiren kişidir. Şirket henüz özel şirket statüsündeyken sermayedarlar şirkete yaptıkları yatırımdan %60-70 oranında kâr beklerler, böylece girişimci sermaye fonuna para yatıran yatırımcılara %20-30 gibi bir kâr payı verdikten sonra kendileri de hâlâ kâr edebilir durumda olacaklardır. Şirket hisseleri (ideal durumda) ka-

muya arz edildiğinde (ki bu girişimci sermayedarların şirketten ayrılması için en ideal senaryodur), yöneticiler hisse sahiplerine karşı mali sorumluluk taşır, bu da onları Wall Street'e karşı sorumlu kılar.

Burada yapmak istediğim, yöneticileri açgözlü bir kapitalist düzenin naçar kurbanları olarak resmetmek değil, hele de yöneticilere verilen teşvik primlerinin çoğu kez ne derece astronomik olduğu düşünülürse. Burada belirtmeye çalıştığım şey, bu yöneticilerin dışarıdan yatırımcılara karşı sorumlu oldukları andan itibaren kısıtlı bir hareket sahası içine hapsolmaları. Öte yandan, GenEd gibi girişimci sermaye fonuna dayanmayan, yeni kurulmuş bir firmada ise, ister özel isterse kamuya ait olsun, böyle bir sorumluluk söz konusu değildir. Hem vizyon sahibi olmak hem de kısıtlar dahilinde hareket eden, taktik uzmanı bir yönetici olmak zordur; işte bu yüzden de girişimci sermayedarlar bu iki rolü farklı kişilerin üstlenmesini tercih eder. Üst düzey yönetici aynı zamanda şirketin kurucusu ise, başarısız olduğunda görevine son vermek güç olacağından, şirketin en ileri görüşlü üyesini böyle kısıtlı bir konuma getirmek konusunda isteksizdirler.

Maulik kendisi girişimci sermayedarların konumu ve GenEd'in gelecekte bu sermayedarlarla ilişki kurma olasılığı hakkında şunları söylüyor:

Girişimci sermayenin başarısı net bir formüle dayanır, ki bu da genelde sermayedarın kendisinin seçtiği ve daha önceden başarı kazanmış olan, deneyle ispatlanmış bir yönetici kadrosudur. Bunların mali destek vereceği şirket profili de açık bir formüle dayanır: tercihen tanınmış ve başarısı kanıtlanmış bir araştırmacı tarafından yürütülen ileri aşamadaki bir üniversite projesinden doğmuş bir şirket. Böylece bütün risk ve işin en çetin yol açıcı kısmı akademik bir ortamda devlet desteği altında gerçekleşir, girişimci sermaye ise sadece projenin ticarileşmesini destekler.

Bu modellerin her ikisi de GenEd'e uymuyor. Girişimci sermayenin bakış açısından belki de destek verilmemesi gereken bir şirketiz, çünkü bu kategorilerin hiçbirine dahil değiliz. Ben GenEd'in yatırımcılarını memnun eden, gayet kârlı bir şirket olabileceğine inanıyorum, fakat öyle sanıyorum ki girişimci sermaye açısından bunun bir önemi yok (!). Eğer teklif ellerindeki profile uymuyorsa onu ellerinin tersiyle itiyorlar (ne de olsa önlerinde değerlendirilmeyi bekleyen daha yüzlercesi var).

GenEd'in şirket kültürü açısından bunun anlamı ne? Elbette Pangea/Doubletivist için taşıdığı gibi bir anlam taşımıyor – gördüğüm şirketler içinde

girişimci sermayeye en bağlı olanı Pangea'ydı. Peki daha başarılı mıydı? Verebileceğim tek yanıt, biz burada bol bol eğleniyoruz, yetenekli ve hevesli bir işgücü, kendini sattıran heyecanlı ürünler. Sonra, Doubletwist'in de günün birinde iflas etmeyeceğini kim garanti edebilir?³⁷ Millennium ise ilginç bir firma, yöneticisi olan Mark Levin Mayfield Fund şirketinden buraya geçmiş, durmadan yeni anlaşmalar yapan bir şirket... Orada görüştüğüm kişi, Levin'i dünyanın bir ucuna gitse herkesi peşinden sürükleyecek bir yönetici olarak övüyor.

Demek istediğim, şirket kültürü büyük oranda (ister beğenelim ister beğenmeyelim) kuruculara/üst düzey yöneticilere dayanıyor. Bunlar arasında uyum olursa güçlü bir kültür geliyor, ama çatışma olursa bu teşkilat değerlerine de yansıyor.³⁸

GenEd örneğinde, müşteri tabanının ilaç şirketlerine kayması ve bunun sonucunda GenEd'in en önemli işlerinin yürütüldüğü mekânın Doğu Sahili'ne kaymasıyla birlikte Maulik'in durumu daha da güvencesiz hale geldi. Maulik'i başlangıçta melek yatırımcılar, yönetim kadrosu ve çalışanları nezdinde cazip kılan ve onu Amerikan şirket tipine uyumsuz olduğu için Silikon Vadisi girişimci tipi haline getiren bütün özellikleri, potansiyel birer kabahate dönüşür. Doğu Sahili'nde işler, ciddi, ak saçlı, ketum, takım elbiseli beyaz adamlar tarafından yürütülür, uçakta yanına oturan herhangi biriyle muhabbete giren genç bir Hint göçmeni tarafından değil (bir keresinde cidden uçakta yanında oturan kişiyi inişten önce GenEd'e az miktar bir yatırım yapmaya ikna etmişti); partilere yaka-bağır açık halde katılması ise Silikon Vadisi'ndeki yatırımcılara paralarının güvenli ellerde olduğuna dair güvence veriyordu.

GenEd'de çalışan herkes, hatta Maulik'in kendisi bile, günün birinde GenEd'in, sektöre özgü bu karikatürdeki gibi, ak saçlı, uzun yıllar bir ilaç şirketinde çalışmış ve ileri yaşlarında daha "riskli" ve "heyecanlı" bir şeylerle uğraşmak konusunda hevesli, kendi vakur yönetim tarzını genç şirkete taşıyan ve böylelikle büyük ilaç şirketi müşterilerinin karşısına çıktığında şirkete meşruiyet ve ciddiyet kazandıran bir ilaç şirketi yöneticisi tarafından yönetileceğine kani. Nitekim Maulik kendisi de son dört yıldır, uzun vadeli amacının her şeyi yerine oturmuş bir şirket yönetmek olmadığını, asıl istediğinin

37. O dönemden sonra Doubletwist iflas etti.

38. Sunil Maulik, yazarla yazışma, 20 Kasım 2001.

GenEd'i ondan sonra devralacak kişinin Maulik'in başlangıçta ortaya koyduğu vizyon temelinde yöneteceği bir aşamaya getirip devretmek olduğunu söylüyor. Maulik'in istediği, yönetimde söz sahibi olmaktan ziyade, arkasında bir miras bırakmak, o noktadan sonra borsa hisseleri üzerinden emekli olup bir banka oturmak ve roman yazmak istediğini söylüyor.

Bununla birlikte, Maulik dahil kimse dizginleri deneyimli yöneticilere devredeceği vakti bilmiyor. Fakat Maulik'in çekilmek istediği nokta ile yatırımcıların ondan bunu beklediği anın çakışıp çakışmaması, GenEd'in gelecekteki büyümesinin ne derece sancılı geçeceğini belirleyecektir. Haziran 2002 itibariyle, Maulik'in müstakbel yatırımcıları (ve GenEd'in o sıralarda birleşmeyi planladığı iki şirketin yöneticisi) Maulik'in şirketin yönetiminde kalmasını istiyorlardı. Maulik ise, uzun vadede yöneticiliği sürdürmek konusunda sergilediği kayıtsızlığa karşın, bu durumdan oldukça hoşnut görünüyordu.

Sonuç

Bu kitabın sonunda belki alışlageldiğin dışında, hatta marjinal olmakla birlikte, biyokapitalist sahanın timsali bir kurumsal nokta teşkil ettiğini düşündüğüm yeni kurulan bir firma olan GenEd'in hikâyesine yer verdim. Kendine özgü niteliğine karşın şirketin biyokapitalin üstanlatısının dışına taşıdığı söylenemez. Aksine, biyokapitale dair birden çok anlatı, söylem, kurum, pratik ve –dolaşıma giren ve eklemlenen– olayın kurucu unsurlarındandır. Bu mübadele ve eklemlenmelerin çokluğuna rağmen, kitap boyunca savunduğum gibi, GenEd'in hikâyeleri salt olumsal hikâyelere indirgenemez.

Bu hikâyelerde bir dizi yapısal kültürel mantık devreye girer. Bunlar çoğu kez girişimci ve sermayedar arasında bir etkileşimi gerektirir; sonuç olarak girişimciler, gerçekte ihtiyaç duyduklarından emin bile olmadıkları girişimci sermaye fonlarını aramak için fazlasıyla zaman, para ve enerji harcamak durumunda kalır. Öte yandan girişimci sermayedarlar, kendilerine mali destek için yaklaşan şirketleri değerlendirirken çoğunlukla bir dizi muhafazakâr kıstasa bağlı kalırlar. Gerek girişimciler gerekse girişimci sermayedarların

bu etkileşimde gayet formülleşmiş kalıplara bağlı kalmasına karşın (veya belki tam da bu sebepten), GenEd'in tarihçesi yeni kurulan ile-ri teknoloji firmalarının çoğundan belirginlik bir farklılık göstermektedir, zira büyümesini girişimci sermayeden destek almaksızın, "organik" olarak gerçekleştirmiştir.

Benzer biçimde, bazı söylemsel ve performatif hamleler –yatırımcılara yönelik tanıtım veya satış tahminleri yoluyla gelecek tahayyülleri yaratmak ve böylece şirketin bugününü güvenceye almak gibi– 3. Bölüm'de tartıştığım yapısal mantığa hitap eder (bu kaçınılmaz bir mantık değildir, daima stratejiktir ve temayüle dayalıdır). Bu söylem ve performans tarzları yalnızca şirket dışı tüketime hitap etmekle kalmaz, aynı zamanda GenEd çalışanları arasında kültüvari bir sadakatin zeminini oluşturur, ki bu da –5. Bölüm'de incelediğim gibi– yapısal olmakla birlikte daima stratejik bir mantıktır. Sunil Maulik'in kendisi de, bir vizyon geliştirirken amaçlarından birinin kültüvari oluşumlar yaratmak olduğunu açıkça dile getirmektedir.

Gelgelelim emeğin kültüvari olanın dışında boyutları da vardır ve burada da yapısal ve temayüle dayalı kapitalist mantıklar devreye girer; bilhassa şirket, yüz yüze ilişkiye, doğaçlamaya dayalı ilk evresinden daha "olgun" bir evreye doğru büyürken. Bu süreç, en alt kadrolardan en yukarıda Maulik'in kendisine varana dek herkesi ıskartaya çıkarmakla tehdit etse de, gerek çalışanlar gerekse yöneticiler kaçınılmaz gördükleri bu sürece rıza gösterir. Marx'ın teşhis ettiği gibi kapitalizme yapısal olarak içkin olan bu yabancılaşma, aynı zamanda tikel piyasa mekanizmalarının bir sonucudur. Bu örnekte söz konusu piyasa, ilaç geliştirme sektörünün aşağı ve yukarı yönelimli yapısıdır. Aşağı yönelimli büyük ilaç şirketleri GenEd açısından küçük biyo-teknoloji firmalarına kıyasla çok daha büyük bir pazar payı ifade ettiğinden, şirket bu ilk grup müşteriye odaklanmak yönünde yapısal bir baskıyla karşı karşıya kalır. Bu ise GenEd'in geliştirdiği dersleri standartlaştırması yönünde bir baskıya yol açar. O derece ki dersler yeni bir isimlendirmeye, "öğrenme hedefleri" adını alır ve bu da derslerin standardizasyonuna ve birer metaya dönüşmesine işaret eder. Bu süreçte, grafik tasarımcıların yaratıcılığına dayalı bir işletme modelinden, tasarımcıların işlerine yabancılaşarak adeta seri üretimin gözden çıkarılabilecek ve yerlerine yenileri alınabilecek birer birimi haline geldiği, yazılım uzmanlarının ise

bundan böyle salt "musluk tamircisi" değil, şirketin yaratıcı çekirdeğinin ayrılmaz birer parçası olduğu bir modele geçilir.

Yabancılaşma ile kültüvari bir bağın yan yana olduğu bu durum, kapitalizm genelinde emek sorunlarının temel bir boyutudur ve kapitalizmin salt mütehakkim değil, *hegemonik* –dolayısıyla, çok sayıda çelişmesine rağmen kalıcı bir toplumsal güce sahip– bir oluşum olarak analizine olanak verir. Nitekim, 5. Bölüm'de Genentech'e dair öykümde, mülakat yaptığım kişi, pek çoğu oldukça "berbat işlerde" çalışan şirket işçilerinin açığa vurduğu kültüvari zafer duygusu karşısında şaşkınlığını dile getiriyordu. Kapitalizmin fetişlerine can veren ve performatif gücünü ve toplumsal iktidarını temin eden şey, yalnızca kapitalist nesne ve söylemlerin değil, sahaların da büyüyle kaplanmasıdır.³⁹

Kitabın sonuç kısmında, kitap boyunca biyokapitale ilişkin olarak ileri sürdüğüm bazı genel savları irdelemeye ve örnek üzerinden tartışmaya olanak veren amblematik bir saha olarak GenEd'i kullandım. Bu savlar, tekno-ticari bir geleceğin performatif olarak yaratılmasına, ileri teknoloji kapitalizminde (Marx'ın sanayi kapitalizmine dair teşhisine benzer biçimde) emeğin süregiden yabancılaşmasına ve özellikle ABD'de tekno-ticari faaliyete can veren kültüvari fetişlere odaklanıyordu.

39. Kapitalizmin fetişist veya kültüvari boyutları elbette tek biçimde ortaya çıkmaz, hatta bunların kapitalist davanın coşkuyla benimsenmesine yol açtığı bile söylenemez. Genentech'teki bir iş her ne kadar "berbat" da olsa, küresel kapitalizm içinde oldukça imtiyazlı bir emek sahası teşkil eder. Kapitalizm fetiş veya kültü, bilhassa da daha marjinal veya mağdur sahalarda, hâlâ güçlü biçimde etkili olabilir ve bunu arzudan çok korku veya hezeyan havası yaratmasına borçludur. Örneğin. E. P. Thompson İngiliz işçi sınıfının oluşumunu anlatırken (Thompson 1996 [1963]), kehanete dayalı, dini, kültüvari ve fetişist bir performanstan söz ediyor; bunun arzu değil de bir "çaresizlik binyılcılığı" yaratmak suretiyle teslimiyeti sağladığını öne sürüyordu. Michael Taussig de benzer bir biçimde, Güney Amerika işçi sınıfının zorla proleterleştirme yoluyla ortaya çıkışı ile kapitalizmin, benimsenmesi değil boyun eğilmesi gereken bir fetiş, bir şeytan olarak tasvir edilmesinin paralel süreçler olduğunu gösterir (Taussig 1980).

Koda

Artı-ürün ve Semptom

SONUÇ BÖLÜMÜNDE, kitabın başında ortaya attığım iddiaya geri dönmek istiyorum: biyo-teknoloji, kapitalizmin yeni bir yüzünü ve yeni bir aşamasını temsil eder. Bu iddiayı ispatlamak güç olabilir, çünkü yaşam ve kapitalizmin birbirini karşılıklı olarak üretmesi ilk kez karşı karşıya olduğumuz bir durum değildir. Bunun için özellikle 1960'ların yeşil devrimine bakmak yeterlidir. Bu dönemde yeni zirai yöntemler ve kurumsal düzenlemeler, risk yönetimiyle ilgili yeni söylem ve stratejiler, güvenlik ve yaşam tarzıyla ilgili yeni kaygılar, ortaya çıkan çevre hareketi etrafında ifade bulmuştu. Bu yenden düzenlemelerde hem devletler hem de şirketler rol oynamıştı.

Öyleyse biyokapital, zamansal anlamda kapitalizmin yeni bir evresini temsil etmez. Giriş bölümünde de değindiğim gibi, biyokapital ile daha genel kapitalist sistemler arasındaki ilişkinin, daha ziyade, Jean-François Lyotard'ın postmodernizm ile modernite arasında kurduğuna benzer bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Yani biyokapital, daha geniş bir dizi kurum, rejim ve uygulamanın kurucu bileşenlerinden biridir; ve bu yapıları meydana getiren çelişkili bileşenler bu yapıları hem tanımlar, hem de onun sınırlarının ötesine geçer.

Aynı zamanda burada yeni bir şeyle karşı karşıya olduğumuza dair tekinsiz bir his de taşıyoruz. Bu yenilik hissinin nedeni kısmen biyokapitalin dayandığı söylemin kendisinden, sözgelimi biyo-teknoloji endüstrisinin ayrılmaz bir parçası olan mübalağalı reklamdan kaynaklanmaktadır (bu elbette yeni bir şey değildir, Amerikan ulus inşası ve ulusalcı bilincinin söylemsel etiğinde de buna rastlamak mümkündür). Bu hissin bir başka kaynağı ise karşımıza çıkan yeni kurumsal ve teknolojik oluşumlar, yeniliğin habercisi olan birtakım olaylardır. Bunlar arasında, kitap boyunca ele aldığım DNA patentle-

ri, SNP konsorsiyumu, önceden imkânsız olduğu düşünülen hızlarda ve ayrıntı düzeyinde biyolojik malzemeden anlamlı bilgi üretme yetisi, küresel kazanç paylaşımı anlaşmaları, Hindistan'da yeni kurulan firmalar, bilgi parkları, ileri teknoloji sektöründe girişimci sermaye, akademi ve sanayi arasında teknoloji transferi için yeni düzenlemeler, insan genomundaki dizilerin taslağının çıkarılması, nokta.com patlaması ve fiyaskosu, gen dizisi deşifre eden otomatik makineler, DNA çipleri, kişiye özel tıp, genoma dayanan teşhis amaçlı tetkikler, farmakogenomik, küresel standarda sahip klinik deney düzeni, DTÖ, ticaret ve fikri mülkiyet uygulamalarında denetim, ABD' de ikamet eden Hintli girişimci camiası, hasta hakları grupları, tüketiciye yönelik genom araştırmaları, nüfus ölçeğinde genom araştırmaları ve doğrudan tüketiciye yönelik reklam sayılabilir. Aynı zamanda kaynaklara el koyma ve küresel eşitsizlikler anlamında çok eskiden kalma bazı örüntüler ise, her ne kadar ifade edilme biçimleri ve bunlara gösterilen direnç yeni biçimler olsa da, varlığını sürdürmektedir.

Fakat insan ve toplum bilimlerinin ister yeni ister alışlageldik, ama kuşkusuz *sûratli* birtakım olay ve gelişmeleri yakalamaya çalıştığı şu dönemde yenilik olarak algıladığımız şeyin önemli bir bölümü de kavramsal bir nedene dayanıyor.

Michael Fischer'a göre, "yaşamın bize öğretilen pedagojileri geride bıraktığı" bir dönemde "yeni ortaya çıkmakta olan yaşam biçimleri"ne yetişmek ve bunları anlamlandırmakta antropolojik araştırmaya görev düşüyor (Fischer 2003: 37). Öyleyse teorik olarak başarılması gereken, bu pedagojileri, açıklamalarımızı ve tasvirlerimizi biçimlendirmemizi sağlayan bu kavramsal mirası terk etmek değil, bunları yeniden rafine etmektir. Diğer bir deyişle sorun, eski lügatin yeni olaylar ve eklemlenmeler karşısında ne işe yarayacağı ve bizim bunları ne zaman ve ne tür bir yeni lügatle anlamlandırmamız gerektiğinde düğümleniyor.

Bu kitabın birkaç noktasında bahsettiğim gibi, Michel Foucault modern öznelere yaşam, emek ve dilin kesişim noktasında kurulduğunu öne sürer (Foucault 1973). Bunların üçü de kitap boyunca altını çizdiğim temalardır: yaşam, özellikle de yaşamın yatırım yapılabilir inandırıcı bir gelecek biçiminde yeniden tanımlanması (bölüm 4); emek, özellikle tüketim emeği, bağımsız tercihlere sahip bir

özne olarak tüketmek veya bir denek özne olarak tüketilmek (1, 2, 5 ve 6. Bölüm); ve nihayet, mübalağalı reklam ve umut, kurtarıcılık ve mesihçilik söylemlerinde kullanıldığı biçimiyle dil (3. ve 5. Bölüm). Foucault içinse sorun, bu bileşenlerin tarihin farklı anlarında ne şekillerde eklemlendiği ve bu eklemlenme sonucunda zamansal olarak anlaşılabilir bir kavram olan modernliğin nasıl kurgulandığı idi.

Paul Rabinow, yapının ileri aşamalarında Foucault'nun modernliği bir dönem olarak kavramsallaştırmayı terk ederek "şimdiki zamanla kurulan yeni bir felsefi ilişki" biçiminde görmeye başladığını öne sürüyor (Rabinow 2003: 14). Rabinow'a göre bu ilişki:

Analitik bir çerçeve olarak bir dönemi değil de, yüzünü şimdiki zamana dönen, olumsal, biçim-verici bir etik anlayışta temellenen bir araştırma pratiğini ifade ediyordu. Bugün modern bir etik anlayış ortaya koymak için aşılması gereken ciddi güçlüklerden belki bir tanesi, ama yalnızca bir tanesi, insan türü (*anthropos*) meselesiyle nasıl ilişki kurmak gerektiği üzerine düşündürmektedir... Peki ya yaşam, emek ve dilin mantığında yakın dönemde görülen değişimi bir dönemin topyekûn kapanışı olarak değil de, hem bu alanların her birine dair, hem de insan türünün bugün ne şekilde tarif edildiği ile ilgili soruları gündeme getiren, parçalı ve sektörel bir değişim olarak kabul etsek?¹

Biyokapitali kapitalizmin yeni bir biçimi olarak ifade etmek, Rabinow'un burada bahsettiği, modernliği bir dönem olarak tarif etmenin yarattığı analitik probleme benzer bir soruna yol açar. Bunu çözmenin bir yolu, onun da belirttiği gibi, bugün karşımıza çıkan bir yapının bütününe dair bir formül vermekten kaçınmak ve bunun yerine, bu yapıyı oluşturan (hatta kimi zaman da onu aşan ve hayrete düşüren) parçaları tekrar tekrar, farklı biçimlerde tarif etmektir.

Rabinow bunun ardında *dönem* adı verdiğimiz ve içinde yaşadığımız şimdiki zamanı anlama biçimimizi şekillendiren kavramsal yapıyı *olumsallık* terimleriyle tahlil etmeyi önerir. Fakat bununla ilişkili, çözülmeden kalan bir analitik sorun daha vardır. Fischer'ın ortaya attığı bu paralel sorun, *yeni ortaya çıkmakta olan* bir durumu bir *yapı* olarak değerlendirmekten kaynaklanan sorundur. Diğer bir deyişle, bir yandan olumsal, parçalı, çoklu gerçeklik, yapısal sınırlarımızın sürekli ötesine geçmekteyken, diğer yanda hızlı, çelişkili, yeni bir gerçeklik de yapısal bir çerçeve içinde, ihtiyati de olsa, kav-

ramsal bir temellendirmeyi sürekli talep eder. Biyokapital kavramı bir yandan kapitalizmin yaşam bilimleri ve biyo-teknoloji alanlarındaki hızlı değişimleri açıklamakta yetersiz kaldığına işaret ederken, diğer yandan, bu teorik mirası kullanarak yeni ortaya çıkan ve pedagojik sınırlarımızı zorlayan bu oluşumları temellendirmek için aşına olduğumuz sözcükler ve kavramlar sunmaya çalışır.

Öyleyse biyokapital hem oldum olası yepyeni hem de fazlaca aşınadır; hem yaşam bilimleri alanında yeni ortaya çıkan gelişmelere özgüdür, hem de kapitalizm adını verdiğimiz hızla biçim değiştiren siyasal iktisadi yapının oldukça genel bir semptomudur. Küresel ölçekte ticari genom araştırmalarının belli başlı yeni değer yaratım biçimleri ve mübadele şebekeleri aracılığıyla bazı yapısal etkilere yol açtığı tespitinden öteye geçmek için şu iki noktanın vurgulanması gerektiğini düşünüyorum. İlk, genom araştırmaları gibi yeni epistemik ve teknolojik oluşumlar ancak içinde belirdikleri piyasa bağlamının analizi ile anlaşılabilir. İkinci olarak, küreselleşmeyi anlamak için biyo-politik boyutunun açıklanması zaruridir, ve benzer biçimde, biyo-politiğin anlaşılması da ancak küresel boyutlarının anlaşılması ile mümkündür.

Artı-ürüne Tabi Olmak: Biyokapital Üzerine Semptomatik Spekülasyonlar

Bu kısma, 2. Bölüm'de ele aldığım, Mumbai şehrinin Parel bölgesinde bulunan Wellspring Hastanesi'nin öyküsüyle başlamak istiyorum. Mumbai'ın sanayi bölgesi içinde yer alan bu hastane, bünyesinde bir genom araştırmaları firmasını barındırmaktadır. Genomed adlı bu firma, kısmen bir kamu kuruluşu olan CBT, kısmen de yerel bir ilaç şirketi olan Nicholas Piramal India Limitet (NPIL) tarafından kurulmuştur. Genomed, Amerikan "yeni kurulan şirket" kültürünü Hindistan'da taklit etmek için gerçekleştirilen çok sayıdaki girişimden yalnızca bir tanesidir. Wellspring/Genomed'in üzerine yoğunlaştığı araştırma alanı, farmakogenomik ilaç tepkisi için yapılan klinik deneylerdir ve bu deneylerin müşterisi de en başta Batılı biyo-teknoloji ve ilaç şirketleridir. Bu deneylere denek olacak katı-

lacak özneler, Wellspring'de görüştüğüm araştırmacıların belirttiği-ne göre, çoğunlukla Parel'de yaşayan, işten çıkarılmış sanayi işçileridir. Yirminci yüzyılın büyük kısmı boyunca yerel ekonominin temelini teşkil eden dokuma sanayisi geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde geniş çaplı bir çöküşe sahne oldu.

Parel'deki denek öznelerin spekülasyona tabi olduklarını ileri sürerken spekülasyon sözüyle iki ayrı şeyi kastediyorum. Birincisi, bu kişiler gerek klinik deneyleri taşeronlar eliyle gerçekleştirmek isteyen Batılı şirketler açısından, gerekse küresel piyasalarda koz elde etmeye çalışan Hint devleti açısından kapitalizmin spekülatif teşebbüsüne tabidirler. Bu açıdan Wellspring'in öyküsü, Üçüncü Dünya'nın kaynaklarına sömürgeci devletlerin el koyması gibi bildik bir öykünün bir tekrarıdır. Burada söz konusu olan kaynak, Parel'deki denek öznelerin genetik bilgileri ve hastane kayıtlarıdır. Bunu basit bir kaynak sömürme pratiğinden farklı kılan ise bu kişilerin deneysel özneler oluşudur. Hans-Jörg Rheinberger'in (1997) çok güzel izah ettiği gibi, deney farklı bir düzlemde gerçekleştirilen spekülatif bir alıştırma, daima açık uçlu bir araştırma pratiğidir. Parel'deki denek özneler, biri *piyasayla* diğeryse *yaşam bilimleriyle ilişkili* olan ve üst üste çakışan bu iki tür spekülatif teşebbüsün parçası haline gelir. "Biyokapital" terimi ile bu çakışmaya dair bir hissi aktarmaya çalışıyorum.

Parel'de izlenen farklı mantıklar biyokapitalin bir mantığına, yani belli başlı spekülatif teşebbüsler sonucunda ortaya çıkan belli özne oluşumlarına işaret ediyor. Şimdi 5. Bölüm'de tartıştığım bir başka öyküye, San Francisco menşeli, tüketiciye yönelik genom araştırmaları firması Genomic Health'in öyküsüne geçmek istiyorum. Genomic Health'in yöneticisi Randy Scott, tüketiciye yönelik genom araştırmaları vizyonunun, kişiye özel, yüksek bilgi-işlem hızına dayanarak üretilmiş, genom düzeyinde biyolojik bilgiyi mümkün kılan teşhis teknolojileri ile, internet gibi iletişim teknolojilerini bir araya getiren, şebeke biçiminde örgütlenmiş biyo-toplumsal cemaatleri meydana getireceğini düşünüyor. Son derece kişiye özel bir uygulama olan tüketiciye yönelik genom araştırmalarında kilit olan nokta, genomunda bulunan risk profiline bağlı olarak her bireyin tedavi için bir aday oluşu. Bu hesaba göre, her birey müstakbel bir hasta ve aynı zamanda müstakbel bir müşteridir.

Burada tüketiciye yönelik genom araştırmasının öznesi bir kez daha spekülasyona tabidir. Bir yandan kendi genetik "hesap günü" üzerine, yaklaşmakta olan gelecek hastalıklara dair spekülasyon yürütürük buna uygun biçimde hareket eder. Diğer yandan bu özne yine spekülatif bir piyasa girişiminin parçasıdır ve Genomic Health gibi şirketler için potansiyel bir pazar teşkil eder. Gelgelelim ikisi arasındaki fark, Parel örneğinde spekülasyona tabi öznelerin sınıf konumlarıyla belirlenmiş, dolayısıyla sanayi kapitalizminin sınıf mantığına tabi öznelerden oluşması, buna karşın Genomic Health'te spekülasyonun öznelerinin, birer tüketici olarak belirlenmiş olduğumuz ölçüde hepimizi kapsamasıdır, ki bu da bu kez geç veya sanayi sonrası veya neoliberal kapitalizme özgü sınıf mantığının bir sonucudur.

Marksist siyasal iktisadın araçlarıyla biyokapitalist özne oluşumunu tarif etmeye çalışırken karşımıza bir güçlük çıkıyor. Günümüzün biyokapitalist çerçevesinde rastladığımız ilişki *sermayedar* ve hasta-tüketici arasında değil, *şirketler* ve hasta-tüketici arasında cereyan etmektedir; piyasa değeri şirketin değerini ifade eder, ki bu da müstakbel hasta-tüketicinin, hastalığının gerektirdiğinden daha fazla tedavi tüketme potansiyeline bağlıdır.²

Şirket dediğimiz kurumsal yapı, kavramsal açıdan karmaşık bir mahluktur. Kendi içinde kapitalist bir oluşumdur fakat aynı zamanda gerçek sermayedarlara karşı sorumludur. Eğer bu bir özel şirketse bunlar girişimci sermayedarlardır; bir kamu teşebbüsüyse sermayedarın yerini Wall Street'teki yatırımcı ve hissedarlar alır. Marx'ı bugünkü amaçlarımız için uyarlayarak kullanmak istiyorsak, şirketin neden müteşekkil olduğu gibi ontolojik bir soruyla karşı karşıya kalırız.

Bu noktada *Kapital*'in 3. cildini okumak ilginç hale geliyor. Yapıtının bu geç evresinde Marx, ilk kez spekülatif kapitalizmin konumuyla, şirket biçiminin kapitalizmin kurucu bir yapısal *formu* olarak ortaya çıkışıyla ilgilenmeye başlar. Aslında, ilginç olan nokta, Marx'ın bu konuda yazarken epeyce zorlanması ve şirket biçiminin ahlaki açıdan itici olduğu gibi bir sav ileri sürmesidir. Bu çarpıcı bir noktadır, çünkü yazımı boyunca Marx sermayenin ahlaki değil yapısal bir analizini savunur (sözgelimi Genç Hegelcilere karşı *Alman*

2. Bu durum Joseph Dumit'in "sağlık fazlası" tabiriyle bağlantılıdır.

İdeolojisi'ndeki o ünlü tiradını hatırlayın). Şirket biçimini ele almakta gösterdiği bu yetersizliğin, Marx'ın *Kapital*'in 3. cildini yazdığı sırada şirket formunu, Slavoj Žižek'in yüzyılı aşkın bir süre sonra kapitalizme getireceği yoruma benzer bir biçimde öngörmüş olmasına bağlayabiliriz. Žižek'e göre:

Kapitalizmin "normal" durumu, kendi varlık koşullarında sürekli devrim yapmayı gerektirir. Zira kapitalizm, daha baştan "çürümektedir". Felç edici bir çelişkiyle, içsel bir dengesizlikle maluldür. Durmadan değişim geçirmesinin, gelişmesinin nedeni işte budur. Durmadan gelişmek, kendi temelinde yatan kurucu dengesizliği, "çelişki"yi çözmesinin, bu çelişkiyle baş etmesinin tek yoludur.³

Žižek kapitalizmin mutasyonlarını bir adaptasyon ve daha ileri bir forma doğru evrimleşmenin yolu olarak görüyor. Marx'ın kendisi de yapıtının sonlarına doğru bu daha "ileri" formun, komünizm biçimini almak zorunda olmadığına farkına varmıştır. Bu ileri form şirket biçimi de olabilir. Diğer bir deyişle, 3. cildi yazdığı sırada Marx, şirket formu veya spekülatif kapitalizmin aslında bir alternatif sunabileceğini, bu alternatifin de on dokuzuncu yüzyıl ortası kapitalizminin çelişkilerinin *kapitalist* bir tarzda gerçekleşmesi olabileceğini fark etmişti. Bundan duyduğu rahatsızlığı yapısal değil, ancak ahlaki açıdan ifade edebiliyordu.

Kapitalizmin biyo-politik bir biçimi olarak biyokapitale özgü olan durum ise semptomun hastalık belirtisi olmaktan çıkıp hastalık potansiyeli haline gelmesidir. İster genom araştırmaları gibi yaşam bilimlerinde yeni ortaya çıkmakta olan epistemolojiler söz konusu olsun, isterse doğrudan tüketiciyi hedef alan reklamlar gibi ilaç şirketlerinin yeni taktikleri, geçerli olan tamamen aynı mantıktır.⁴ Bu durum iktisadi ve epistemik düzlemlerin çakışmasına işaret eder, ki bu da, kanaatimce, biyokapitalin, sermayenin yaşambilimlerine ait yeni bir alanı ele geçirmesinden ibaret olmadığını gösterir. Hem yaşambilimlerinin hem de sermayenin grameri yeniden ve karşılıklı olarak inşa edilmektedir. Yaşam bir iş planı haline gelirken semptom ise bu oluşumun merkezinde yer alır.

Burada ileri sürdüğüm savlar bir çelişki barındırıyor gibi görüle-

3. Žižek 1994, 330.

4. İkinci duruma örnek olarak bkz. Dumit 2004.

bilir, ki bu da aslında kitabın anlatı yapısıyla, özellikle genom araştırmaları gibi tekno-epistemik oluşumların aldığı biçimle uyumludur. Burada söz konusu olan epistemoloji, biyokapitale kendine has dokusunu verir. Kuşkusuz bu epistemolojiler bünyeleri gereği, doğrudan biyo-politiktir. Otoritelerini bilimsel ve dolayısıyla, tanım gereği, evrensel olmaktan alırlar. Gelgelelim, genoma dair bilgi hakikaten evrensel olsa dahi, genom araştırmalarının biyo-politik tezahürleri, göstermiş olduğum gibi, tamamen çelişkilidir. Hindistan'da ABD'ye göre çok daha "eski" bir tarzda ortaya çıkar.

Genom araştırmaları gibi bir epistemolojiyi içinde geliştirdiği ve aynı zamanda üzerinde etkili olduğu kurumsal ve siyasal-iktisadi çerçeve içerisinde analiz etmeye kalktığımızda, alışkın olmadığımız bir güçlkle karşılaşırız. Bu epistemolojiler, bilimsel olmaları gereği, yerden bağımsız ve evrensel olmakla birlikte, bilimsel-ticari aktörlerin taktikleri; konuma bağlı, münferit piyasa rejimleri; hukuki, kurumsal ve siyasi çerçeveler tarafından koşullanmıştır. İlkini gramerini, yani, biyo-politik grameri inceleme işi, genelde teorinin alanı olarak kabul edilir. İkincinin, yani kültürel tikelliklerin gramerini incelemekse, etnografyanın alanı olarak kabul edilir. Biyokapital, yaşambilimlerinin yol açtığı yeni öznelilik biçimlerine dair teorik bir teşhis ile, Amerikan serbest piyasasında değer üretiminin yeni biçimlerine dair etnografik bir teşhisin çakışmasından oluşur. Giderek küresel hakimiyetini artıran bu ideoloji, kitap boyunca göstermeye çalıştığım gibi Hindistan gibi yerelliklerde hiç de pürüzsüz biçimde tezahür etmemektedir.

Marx gerçeklik her ne kadar ihtiyati, çelişkili ve öznelere bağlı olsa da yapıların farkında olmanın önemini sürekli vurgular. Diğer bir deyişle, Hindistan'da mübadele sistemlerinin ABD'dekilere kıyasla daha çelişkili biçimde tezahür etmesi, Batı'da teşekkül etmiş yapısal bir normun "istisnası" olmasından kaynaklanmaz. İstisnalar bu yapısal normların birer sonucu, hatta kanıtıdır. Küresel biyokapitalist mübadele sistemlerinin –ki açıkça Marksçı bir değer sorunu içerir– Hindistan'daki tezahürleri de *yapısal bir mantık temelinde analiz edilmelidir*, her ne kadar bu mantık çoklu, ihtiyati ve çelişkili de olsa.

Biyo-politiğe ilişkin bir teori geliştirirken de benzer bir güçlkle karşılaşırız. Yeni ortaya çıkan biyo-politik oluşumlarda, sözgeli-

mi yeni epistemolojik ve kurumsal yapıların yol açtığı özne oluşumlarında açığa çıkan çelişkiyi, salt olumsuzluğa indirgemeksizin nasıl izah edebiliriz? Diğer bir deyişle, ileri liberal toplumların dışında, fakat onlara benzemek isteyen öteki mekânlarda cereyan ettiği şekliyle biyo-politiğe dair nasıl bir teoriyi geliştirebiliriz? Örneğin 4. Bölüm'de tasvir edilen özgür tercihe sahip Amerikalı tüketiciyle, 2. Bölüm'de tarif ettiğim Hintli denek öznenin ilişkisini ekonomik durumla açıklamak son derece indirgemeci bir tutum olur. Böylesine doğrudan yapısalcı bir yaklaşımdan farklı olarak, Hintli özne konumunun yalnızca egemen bir mantığa ve hâkim üretim ilişkilerine *tabiiyetin* bir sonucu olmadığını, aynı zamanda Hint devletin bu egemen tahayyülü kendi adına benimseyip sahiplenme *arzusundan* kaynaklandığını ileri sürüyorum.

Diğer bir ifadeyle, "küresel" sermayenin analizini şekillendiren ABD ve Hindistan gibi yerellikler arasındaki ilişkilerin iki ayrı biçim aldığına dikkat etmeliyiz. Bunların ilki, kuşkusuz yapısal bir niteliğe sahip olan üretim ilişkileridir. Biyokapitalin bu iki yerellikte nasıl tezahür ettiği açısından bunlardan birinin diğerine göre daha zengin, güçlü ve muktedir olması önemlidir. Aslında ABD içerisinde de benzer bir yapısal mantık geçerlidir; aksi takdirde genom araştırmalarından doğan özgür tüketici öznelliğinin, ırk aidiyeti açısından mimlenmiş özneler için de geçerli olması gerekirdi.

İkinci ilişki biçimi ise, bu kez Amerikan değer sisteminden kaynaklanan şemptomatik ilişkiler ve fetişe dayanır. Serbest piyasaya dair bu düşünce, yalnızca ideolojik mekanizmalar aracılığıyla değil, aynı zamanda somut fiili yapılar yoluyla, sözgelimi DTÖ tarafından dayatılan fikri mülkiyet rejimleriyle kabul ettirilir, ki Hindistan'da her kesimden insan (ülkenin bu tür rejimlere gönüllü ve aktif şekilde katılmasını savunanlar dahil) bunun Amerikan küresel ekonomik çıkarlarını genişletmek için ortaya atıldığı konusunda hemfikirdir. Buna karşın, Amerikan serbest piyasası, ister Silikon Vadisi'nde yerleşik müteşebbisler, isterse Delhi'de yerleşik bulunan aktörler olsun, bütün Hintli aktörlerin itibar ettiği bir değer sistemi haline gelir. Öyle ki, günümüzde Hindistan ve ABD'nin elinde bulundurdukları güçler arasındaki fark, bundan on yıl önce Hint bilim erbabının yaptığı gibi, ABD'ye kıyasla Hindistan'ın bilimsel üretim alanında fakir olduğu gibi indirgemeci bir tavrıla "imkân" eşitsizliğine bağlanamaz.

Bugün Hindistan'da kamuya ait laboratuvarlar, ABD'nin en iyi laboratuvarlarıyla boy ölçüşecek son teknoloji ürünü araç-gereçle donatılmıştır veya gerekli durumda bu araç-gereç temin edilebilmektedir (öte yandan ABD'de ise çatısı akan laboratuvarlara rastlayabilmekteyiz). Her iki yerelliğin elinde bulundurduğu güçler arasındaki asıl fark, küresel tahayyüllerin nasıl şekillendiğinde yatar. Hint tekno-kapitalist aktörleri açısından bilim uğraşını ve piyasayı Amerikan modeline göre şekillendirmek, temel bir saik halini alır, aksi ise asla söz konusu olamaz. Ne bilim-teknik ne de siyasal iktisat alanında bunun muadili bir Hint vizyonu veya tahayyülünden söz edilemez.

"Amerikalı'ya benzemek" yönündeki bu arzuyu Marksist anlamda bir yanlış bilince bağlamak niyetinde değilim. 1. Bölüm'de ileri sürdüğüm gibi, bu tür Hintli tepkiler, Rosemary Coombe'un olumsuzsalık etiği tabir ettiği yaklaşımı gerektiriyor, yani küresel eşitsizliklerin zorunlu kıldığı, fakat aynı zamanda küresel arzulardan ileri gelen hamleler üzerine yargı vermekten kaçınmak. Gelgelelim dünyanın geri kalanının, çelişkili biçimlerde de olsa, benimseyip itibar ettiği çeşitli tasavvurların inşa ve muhafaza edildiği Amerikan küresel tekno-kapitalist hakimiyet sahasını teşhis etmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. *Amerikan serbest piyasası tasavvuru* böylesine küresel ölçekli bir arzu nesnesi –hatta küresel güç ilişkilerinin semptomu– haline geldiği içindir ki, kültüre özgü koşullarda serbest piyasada değer yaratımı hakkında, bilimsel bilgi üretiminden söz ediyormuşçasına teorik bir acıcılıkla konuşabiliyoruz. Amerikan serbest piyasası kendine özgü, hatta benzersiz bir mahluktur, belki de dünyanın başka hiçbir yerinde tam bir kopyası üretilmemiştir. Gelgelelim, bu mutlak tikelliğine karşın, her yerde hazır ve nazırdır, dünya onun resmi üzerinden şekillenir. Bir yerin etnografik özgüllüğü toplum teorisinin üzerinden temellendiği nesne haline gelir, tıpkı dünyanın diğer kısımlarının bizim için etnografik birer yer olarak kalması gibi.⁵

5. Burada ileri sürülen iddialar Amerikan serbest piyasasına özgü değil, içinde yaşadığımız dönemi şekillendiren bir dizi teorik sorun için de geçerlidir. Örneğin, dünyanın herhangi bir yerinde siyaset bilimi bölümlerinde okutulan demokratik siyaset "teorisi", çıkar gruplarına dayalı Amerikan siyasetini (ve bazen de Avrupa taban hareketlerini) model alır. Hindistan gibi dünyanın en büyük nüfusa

Yönteme Dair Spekülasyonlar

Buradaki sonuç tespitleri ve aslında kitabın bütünü, yeni ortaya çıkmakta olan siyasal-iktisadi yapıların etnografya aracılığıyla nasıl teorileştirilebileceği sorusunu gündeme getiriyor. Daha özelde, biyokapital tarafından şekillendirilen "genom araştırmaları sonrası yaşam"ın kime ait olduğu, bu yeni formları inceleyen "biz"lerin kim olduğu gibi soruları ortaya atıyor. George Marcus ve Michael Fischer'in antropolojiyi kültür eleştirisinin bir biçimi olarak düşünme çağrısı, "Öteki"ni ve "başka yerler"i incelemek için kurulan bir disiplinin ürettiği bakışın aslında "kendi" kültürümüzü incelemek için nasıl bir potansiyel barındırdığına işaret ediyor (Marcus ve Fischer 1986). Etnografik bilgi üretimi sahasının bugün küresel ölçekte çoğalıyor oluşu, Batı'yı merkez alan, Doğu'yu ise çeperde konumlandıran sömürgecilik dönemine ait karşıtlığı geçersiz kılacak raddeye varmıştır.

Emergent Forms of Life and the Anthropological Voice (Yeni Ortaya Çıkan Yaşam Biçimleri ve Antropolojinin Sesi) yapıtında Fischer, önceki dönemden devralınan teori ve kavramların hızla yeni biçimler alan yaşam dünyalarımızı kapsamak ve açıklamakta yetersiz kalışı üzerinde duruyor. Gerek bilim-teknik gerekse sermaye bu tür hızlı bir değişimin bilhassa canlı olduğu sahalardır. Aynı zamanda, teoriyi yeni ampirik gelişmeler ışığında okumak ve deneysel okumalara açmak da kıymetli bir çabadır.

Bu kitabın yapmaya çalıştığı işte tam da buydu. Bazıları Hindistan bazıları da ABD'den olmak üzere, kendi içinde ele alındıklarında birtakım indirgemeci yorumlara açık olabilecek bir dizi durumu aktarmaya çalıştım. Sözelimi, Genomic Health'ten bahsederken yeni ortaya çıkan tekno-kapitalist dünyaların yepyeni oluşumlar olduğu ileri sürülebilir. Aynı şekilde Parel'den söz ederken çok eskiden beri süregelen tabiyet, yabancılaşma ve sömürü mantığının aynen devam ettiğini söylemek mümkündür. Burada biyokapitali yepyeni bir şey olarak resmeden görüş ile tamamen aşına olduğumuz bir şey olarak tarif eden görüş çakışmaktadır. Gelgelelim bu iki öykü ve bi-

sahip demokrasisinde görülen siyasi hareketler ise (gerek taban hareketleri gerek temsili demokrasi içerisinde hareketler) alan çalışmalarına indirgenir.

yokapital hakkında aktardığım diğer öyküler, aynı dünyanın parçasıdır, hatta tarif ettiğim sahalalar çok çeşitli küresel tekno-sermaye akışlarıyla birbirine bağlanmaktadır.

Sonuç bölümünde yapmaya çalıştığım şey, aceleyle ve ihtiyati biçimde de olsa, etnografyanın teoriyle olan ilişkisini sorgulamak. Teori mevcut, geçmiş veya gelecek dünyaları anlamak için şemalar sunar ve bu şemaların istisnasız hepsi, ileri liberal ülkeleri şablon kabul eder. Etnografya ise, teorinin çeperlerinde veya marjinde kalan sahalara dikkat çekerek bu evrenselci, türdeşleştirici ve hegemonik teorik eğilimleri bir anlamda tekzip eder. Gelgelelim merkez ve çeper ilişkisini alaşağı etmek imkânsızdır, zira etnografyanın işlevlerinden birisi, merkez ve çeper arasında oldum olası kabul edilmiş varsayımları alaşağı etmekse, bir diğer işlevi de bu varsayımları tarif etmek ve küresel ölçekte hakim ittifakları gerçeğe en yakın şekilde resmetmektir. Bir etnografyacı ve teorisyen olarak kendi kişisel arzum, yeni ortaya çıkan küresel yapılar hakkında etnografyaya duyarlı bir toplumsal teori yazmak olabilir. Bunu yaparken de Hindistan gibi bir sahayı teorimin odak noktası, ABD'yi ise tuhaf, münferit bir etnografik vaka olarak kabul edebilirim. Gelgelelim böyle bir arzu, Hint devletinin küresel bir oyuncu haline gelme arzusundan farklı olurdu. Ancak Hint devletinin bu arzusu gibi, teorisyeninki de, Derrida'nın söz ettiği anlamda, geleceğe ertelenmek zorundadır. Gelmesi beklenen, vaat edilen böyle bir gelecek tahayyülü olmaksızın "ne tarih, ne herhangi bir hadise, ne de adalet vaadi"nden söz edilebilir (Derrida 1994, 170). Yaşambilimleri ve toplumsal teori gibi meseleler; küresel kapitalizm ve biyo-etik gibi değer sistemleri; şirketler, ulus-devletler ve hasta hakları grupları gibi kurumlar; hatta bunun gibi bir kitabı yazmaya veya okumaya ilgi duyan herkes, ihtiyati, kısmi, parçalı ve kesinlikten uzak bir biçimde de olsa, bu öngörülmesi imkânsız, ihtiyati gelecek uğruna çaba sarfetmekteyiz.

Kaynakça

- Alinsky, Saul, 1989 (1971), *Rules for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals*, New York: Vintage Books.
- Althusser, Louis, 1969 (1965), *For Marx*, İng. çev. B. Brewster, New York: Pantheon Books; Türkçesi: *Marx İçin*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki, 2002.
- "Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes Towards an Investigation)", 1994 (1970), *Mapping Ideology* içinde, Slavoj Žižek (haz.), New York: Verso, s. 100-40; Türkçesi: *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Bir Araştırma İçin Notlar)*, çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özişik, İstanbul: İletişim, 1989.
- Altshuler, D., J. N. Hirschhorn, M. Klannemark, C. M. Lindgren, M. C. Vohl, J. Nemesh, C. R. Lane, S. F. Schaffner, S. Bolk, C. Brewer, T. Tuomi, D. Gaudet, T. J. Hudson, M. Daly, L. Groop ve E. S. Lander, 2000, "The common PPAR γ polymorphism is associated with decreased risk of type 2 diabetes", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 76-80.
- Anderson, Benedict, 1991 (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, New York: Verso; Türkçesi: *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis, 1993.
- Andhra Pradesh Hükümeti, 1997, "Andhra Pradesh: Four Decades of Development", www.ap.gov.in/apbudget.
- Balasubramanian, D., 2002, "Molecular and Cellular Approaches to Understand and Treat Some Diseases of the Eye", *Current Science*, no. 82 (8), s. 948-57.
- Balibar, Etienne, 1994, *Masses, Classes, Ideas: Studies of Politics and Philosophy before and after Marx*, New York: Routledge.
- 1995, "The Infinite Contradiction", İng. çev. Poisson ve J. Lezra, *Yale French Studies*, no. 88.
- Bargal, R., N. Avidan, E. Ben-Asher, Z. Olender, M. Zeigler, A. Frumkin, A. Raas-Rothschild, G. Glusman, D. Lancet ve G. Bach, 2000, "Identification of the Gene causing Mucopolysaccharidosis type IV", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 118-23.
- Bataille, Georges, 1988 (1967), *The Accursed Share: An Essay on General Economy*, İng. çev. R. Hurley. New York: Zone Books; Türkçesi: *Lanetli Pay*, Ankara: Dost, 2010.
- Beck, Ulrich, 1986, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Londra: Sage; Türkçesi: *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, çev. Bülent Doğan ve Kazım Özdoğan, İstanbul: İthaki, 2010.
- Bell, David (haz.), 1998, *Political Ecology: Global and Local*, N.Y.: Routledge.

- Benjamin, Walter, 1996 (1922), "Capitalism as Religion", *Walter Benjamin: Selected Writings, Volume I, 1913-1926* içinde, M. Bullock ve M. W. Jennings (haz.), Cambridge: Harvard University Press.
- Bernal, Victoria, 2004, "Eritrea Goes Global: Reflections on Nationalism in a Transnational Era", *Cultural Anthropology*, no. 19 (I), s. 3-25.
- Biehl, João, 2001, "Biotechnology and the New Politics of Life and Death in Brazil: The AIDS Model", bildiri, 4. Society for the Social Studies of Science buluşması, Boston, Mass.
- Biehl, João, Denise Coutinho ve Ana Luzia Outeiro, 2001, "Technology and Affect: HIV/AIDS Testing in Brazil", *Culture, Medicine and Psychiatry*, no. 25 (1), s. 87-129.
- Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi, bkz. Council for Scientific and Industrial Research.
- Bitner-Glindzicz, M., K. J. Lindley, P. Rutland, D. Blaydon, V. V. Smith, P. J. Milla, K. Hussain, J. Furth-Lavi, K. E. Cosgrove, R. M. Shepherd, P. D. Barnes, R. E. O'Brien, P. A. Farndon, J. Sowden, X.-Z. Liu, M. J. Scanlan, S. Malcolm, M. J. Dunne, A. Aynsley-Green ve B. Glaser, 2000a, "A Defect in Harmonin, a PDZ Domain-containing Protein Expressed in the Inner Ear Sensory Hair Cells, Underlies Usher Syndrome Type IC", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 51-55.
- 2000b, "A Recessive Contiguous Gene Deletion Causing Infantile Hyperinsulinism, Enteropathy and Deafness Identifies the Usher Type IC Gene", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 56-60.
- Biyo-teknoloji Dairesi, bkz. Department of Bio-technology.
- Bourdieu, Pierre, 1999 (1975), "The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason", *The Science Studies Reader* içinde, İng. çev. R. Nice, Mario Biagioli (haz.), New York: Routledge.
- Bowker, Geoffrey ve Susan Leigh Star, 2000, *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*, Cambridge: MIT Press.
- Boyle, James, 1997, *Shamans, Software, and Spleens: Law and the Construction of the Information Society*, Cambridge: Harvard University Press.
- Braga, Carlos, 1990, "The Economics of Intellectual Property Rights and the Gait: A View from the South", *Trade Related Aspects of Intellectual Property* içinde, L. Brown ve E. Szweda (haz.), Nashville: William S. Hein.
- Brahmachari, Samir K, 2001, "Genome research and IPR: An Indian perspective", Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'na (UNESCO) yapılan sunum.
- Buck-Morss, Susan, 2002, *Dreamworld and Catastrophe: The Passing of Mass Utopia in East and West*, Cambridge: MIT Press; Türkçesi: *Rüya Âlemi ve Felaket: Doğu'da ve Batı'da Kitleli Ütopyanın Tarihi Karışması*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2004.
- Burchell, Graham, Colin Gordon ve Peter Miller (haz.), 1991, *The Foucault Effect: Studies in Governmentality; With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, Chicago: University of Chicago Press.
- Callon, Michel, 1999 (1986), "Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St. Brieue Bay", *The Science Studies Reader* içinde, M. Biagioli (haz.), çev. R. Nice, New York: Routledge.

- Canguilhem, Georges, 1966, *The Normal and the Pathological*, Cambridge: Zone Books, 1989.
- Carnegie, Dale, 1998 (1936), *How to Win Friends and Influence People*, New York: Pocket Books.
- Chakrabarty, Dipesh, 2000, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Chatterjee, Partha, 1997 (1989), *A Possible India: Essays in Political Criticism*, Delhi: Oxford University Press.
- Cohen, Lawrence, 1999, "Where it Hurts: Indian Material for an Ethics of Organ Transplantation", *Daedalus: Bioethics and Beyond*, no. 128 (4), s. 135-64.
- 2000, *No Aging in India: Alzheimer's, the Bad Family and Other Modern Things*, Berkeley: University of California Press.
- 2003, "The sovereign's vasectomy", seminer, Harvard Üniversitesi Antropoloji Bölümü.
- Collins, Francis, Mark Guver ve Aravinda Chakravarti, 1997, "Variations on a theme: Cataloging human DNA sequence variation", *Science*, no. 278, s. 1580-1.
- Collins, Francis ve Victor McCusick, 2001, "Implications of the Human Genome Project for medical science", *Journal of the American Medical Association*, no. 285 (5), s. 540-44.
- Collins, F. S., A. Patrinos, E. Jordan, A. Chakravarti, R. Gesteland, L. Walters ve DOE ve NIH planlama gruplarının üyeleri, 1998, "New Goals for the U.S. Human Genome Project: 1998-2003", *Science*, no. 282, s. 682.
- Comaroff, Jean ve John Comaroff (haz.), 2001, *Millennial Capitalism and the Culture of Neoliberalism*, Durham: Duke University Press.
- Comroe, Julius ve Robert Dripps, 1976, "Scientific Basis for the Support of Biomedical Science", *Science*, no. 192, s. 105-11.
- Cook-Deegan, Robert, 1994, *The Gene Wars: Science, Politics and the Human Genome*, New York: W. W. Norton.
- Coombe, Rosemary, 1997, "The Demonic Place of the 'Not There': Trademark Rumors in the Post-industrial Imaginary", *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology* içinde, A. Gupta ve J. Ferguson (haz.), Durham: Duke University Press, s. 249-76.
- 1998, *The Cultural Life of Intellectual Properties: Authorship, Appropriation, and the Law*, Durham: Duke University Press.
- Corbridge, Stuart ve John Harriss, 2003 (2000), *Reinventing India: Liberalization, Hindu Nationalism and Popular Democracy*, Delhi: Oxford University Press.
- Council for Scientific and Industrial Research, 1996, *CSIR2001: Vision and Strategy*, New Delhi: National Institute of Science Communication.
- Davies, Kevin, 2001, *The Sequence: Inside the Race for the Human Genome*, New Delhi: Penguin Books.
- Dawkins, Richard, 1976, *The Selfish Gene*, New York: Oxford University Press.
- DBT. Bkz. Department of Bio-technology, 2001.
- Department of Bio-technology, 2001, *Ethical Policies on the Human Genome, Genetic Research and Service*, New Delhi: Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Hindistan Hükümeti.
- Derrida, Jacques, 1976, *Of Grammatology*, İng. çev. Gavatri Spivak, Baltimore:

- Johns Hopkins University Press; Türkçesi: *Gramatoloji*, çev. İsmet Birkan, Ankara: BilgeSu, 2011.
- 1994, *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International*, New York: Routledge; Türkçesi: *Marx'ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı, 2001.
- 1995, *On the Name*, İng. çev. D. Wood, J. Leavey Jr. ve L. McLeod, T. Dutoit (haz.), Stanford: Stanford University Press.
- 2001 (1995), "History of the Lie: Prolegomena", *Futures of Jacques Derrida* içinde, Richard Rand (haz.), Stanford: Stanford University Press, s. 65-98.
- 2002a, *Acts of Religion*, Gil Anidjar (haz.), New York: Routledge.
- 2002b, *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971-2001*, haz. ve çev. E. Rottenberg, Stanford: Stanford University Press.
- Deshpande, Satish, 2003, *Contemporary India: A Sociological View*, New Delhi: Penguin Books.
- Deshpande, Sudha ve Lalit Deshpande, 2003, "Work, Wages, and Well-being: 1950s and 1990s", *Bombay and Mumbai: The City in Transition*, Sujata Patel ve Jim Masselos (haz.), Delhi: Oxford University Press.
- Diamond v. Chakrabarty*, 1980, 447 US 303.
- DiMasi, J.A., R. W. Hansen, H. G. Grabowski, H. G. Lasagna ve L. Lasagna, 1991, "Cost of Innovation in the Pharmaceutical Industry", *Journal of Health Economics*, Temmuz, s. 107-42.
- Din, Suleman, 2001, "Kanwal Rekhi Takes up Immigration Issue", *Rediff.com*, 28 Nisan, <http://www.rediff.com/news>.
- 2001, "Rekhi Clarifies on Immigration Issue", *Rediff.com*, 24 Mayıs, www.rediff.com/news.
- D'Monce, Darryl, 2002, *Ripping the Fabric: The Decline of Mumbai and Its Mills*, Delhi: Oxford University Press.
- Doyle, Richard, 1997, *On Beyond Living: Rhetorical Transformations of the Life Sciences*, Stanford: Stanford University Press.
- 2003, *Wetwares: Experiments in Postvital Living*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dreyfus, Hubert ve Paul Rabinow, 1983, *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Dumit, Joseph, 1998, "A Digital Image of the Category of the Person: Pet Scanning and Objective Self-fashioning", *Cyborgs and Citadels: Anthropological Interventions in Emerging Sciences and Technologies* içinde, G. Downey ve J. Dumit (haz.), Santa Fe: School of American Research, s. 83-102.
- 2003, "A Pharmaceutical Grammar: Drugs for Life and Direct-to-consumer Advertising in an Era of Surplus Health" (yayımlanmamış deneme).
- 2004, "Drugs, Algorithms, Markets and Surplus health", atölye sunumu, Antropoloji Bölümü, California Üniversitesi, Irvine.
- Duster, Troy, 2003, *Backdoor to Eugenics*, New York: Routledge.
- Ewald, François, 1991, "Insurance and Risk", *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* içinde, G. Burchell, C. Gordon ve P. Miller (haz.), Chicago: University of Chicago Press, s. 197-210.

- Fabian, Johannes; 1983, *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*, New York: Columbia University Press.
- Fischer, Michael M. J., 2001, "Ethnographic Critique and Technoscientific Narratives: The Old Mole, Ethical Plateaux and the Governance of Emergent Biosocial Politics", *Culture, Medicine and Psychiatry*, no. 25 (4), s. 355-93.
- 2003, *Emergent Forms of Life and the Anthropological Voice*, Durham: Duke University Press.
- Fleck, Ludwig, 1979 (1935), *Genesis and Development of a Scientific Fact*, çev. F. Bradley ve T. Trenn, Chicago: University of Chicago Press.
- Fortun, Michael, 1999, "Projecting speed genomics", *Practices of Human Genetics: International and Interdisciplinary Perspectives*, M. Fortun ve E. Mendelsohn (haz.), Dordrecht: Kluwer.
- 2000, "Experiments in Ethnography and Its Performance", *Mannvernd*, www.mannvernd.is.
- 2004, "For an Ethics of Promising", atölye sunumu, Antropoloji Bölümü, California Üniversitesi, Irvine.
- Foucault, Michel, 1973, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, New York: Vintage Books; Türkçesi: *Kelimeler ve Şeyler*, Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge, 1994.
- 1980, "Truth and Power", *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977* içinde, Colin Gordon (haz.), New York: Pantheon Books, s. 109-33.
- 1990 (1978), *The History of Sexuality: An Introduction*, New York: Vintage Books; Türkçesi: *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı, 2003.
- Frankenburg, Ruth, 1993, *White Women, Race Matters: The Social Construction of Whiteness*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Frow, John, 1996, "Information as gift and commodity", *New Left Review*, no. 219, s. 89-108.
- Fukuyama, Francis, 1992, *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press; Türkçesi: *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Simavi, 1993.
- Geertz, Clifford, 1973, *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.
- 1983, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York: Basic Books.
- Gerovitch, Slava, 2002, *From Newspeak to Cyberspeak: A History of Soviet Cybernetics*, Cambridge: MIT Press.
- Ghosh, Jayati, 1998, "Liberalization debates", *The Indian Economy: Major Debates since Independence* içinde, T. Byres (haz.), Delhi: Oxford University Press, s. 295-334.
- Gibson, Greg ve Spencer Muse, 2002, *A Primer of Genome Science*, Sunderland, Mass.: Sinauer.
- Godbout, Jacques ve Alain Caille, 1998, *The World of the Gift*, İng. çev. Donald Winkler, Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Gold, Richard, 1995, "Owning our bodies: An examination of property law and biotechnology", *San Diego Law Review*, no. 32, s. 1167-1247.

- Golub, D. R., D. K. Slonim, P. Tamayo, C. Huard, M. Gaassenbeek, J. P. Mesirov, H. Coller, M. Loh, J. R. Downing, M. A. Caligiuri, C. D. Bloomfield ve E. S. Lander, 1999, "Molecular Classification of Cancer: Class Discovery and Class Prediction by Gene Expression Monitoring", *Science*, no. 286, s. 531-7.
- Goux, Jean-Joseph, 1990, *General Economics and Post-modern Capitalism*, İng. çev. Kathryn Ascheim ve Rhonda Garelick, *Yale French Studies*, no. 78, s. 206-24.
- Government of India (Hindistan Hükümeti), 1958, *Scientific Policy Resolution*, New Delhi: Bilim ve Teknik Departmanı.
- Grady, W. M., J. Willis, P. J. Guilford, A. K. Dunbier, T. T. Toro, H. Lynch, G. Wiesner, K. Ferguson, C. Eng, J.-G. Park, S.-J. Kim ve S. Markowitz, 2000, "Methylation of the CDHI Promoter as the Second Genetic Hit in Hereditary Diffuse Gastric Cancer", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 16-17.
- Graham, Loren (haz.), 1990, *Science and the Soviet Social Order*, Cambridge: Harvard University Press.
- 1993, *Science in Russia and the Soviet Union: A Short History*, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Gramsci, Antonio, 1968, *The Modern Prince and Other Writings*, İng. çev. Louis Marks, New York: International Publishers.
- Greenhalgh, Susan, 2003, "Planned Births, Unplanned Persons: 'Population' in the Making of Chinese modernity", *American Ethnologist*, no. 30 (2), s. 196-215.
- Grefe, Edward ve Martin Linsky, 1995, *The New Corporate Activism: Harnessing the Power of Grassroots Tactics for Tour Organization*, New York: McGraw-Hill.
- Grossberg, Lawrence, 1996, "On Postmodernism and Articulation: An Interview with Stuart Hall", *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* içinde, David Morley ve Kuan- Hsing Chen, New York: Routledge, s. 131-50.
- Gupta, Akhil, 1998, *Postcolonial Developments: Agriculture in the Making of Modern India*, Durham: Duke University Press.
- Gupta, Akhil ve James Ferguson (haz.), 1997, *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*, Berkeley: University of California Press.
- Halushka, M. K., J.-B. Fan, K. Bentley, L. Hsie, N. Shen, A. Weder, R. Cooper, R. Lipshutz ve A. Chakravarti, 1999, "Patterns of Single-nucleotide Polymorphisms in Candidate Genes for Blood-pressure Homeostasis", *Nature Genetics*, no. 22, s. 239-47.
- Hamacher, Werner, 1999, "Lingua Amissa: The Messianism of Commodity-language and Derrida's Specters of Marx", *Ghostly Demarcations: A Symposium on Jacques Derrida's Specters of Marx* içinde, Michael Sprinker (haz.), New York: Verso.
- Haraway, Donna, 1991, *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, New York: Routledge.
- 1997, *Modest_Witness@second_Millennium.FemaleMan_Meets_Onco-Mouse™: Feminism and Technoscience*, New York: Routledge; Türkçesi: "Mütevazı_Tanık@İkinci_Binyıl", *Başka Yer* içinde, Metis Seçkileri, İstanbul: Metis, 2010.

- 2004, "Value-added Dogs and Lively Capital", atölye sunumu, Antropoloji Bölümü, California Üniversitesi, Irvine.
- Harding, Susan, 2000, *The Book of Jerry Falwell: Fundamentalist Language and Politics*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hayden, Cori, 2003, *When Nature Goes Public: The Making and Unmaking of Bioprospecting in Mexico*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- 2004, "Pharma Nation? The Generic-ization of Mexico's Pharmaceutical Economy", atölye sunumu, Antropoloji Bölümü, California Üniversitesi, Irvine.
- Healy, David, 1997, *The Anti-depressant Era*, Cambridge: Harvard Univ. Press.
- 2002, *Psychiatric Drugs Explained*, Edinburgh: Churchill Livingstone.
- Herman, Ellen, 1996, *The Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts*, Berkeley: University of California Press.
- Hewlett, Sylvia Ann, 2002, *Creating a Life: Professional Women and the Quest for Children*, New York: Talk Miramax Books.
- Hindistan Hükümeti, bkz. Government of India.
- Hoare, Quintin ve Geoffrey Nowell Smith (haz. ve çev.), 1971, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers.
- Hong, S. E., Y. Y. Shugart, D. T. Huang, S. A. Shahwan, P. E. Grant, J. O. Hourihane, N. D. T. Martin ve C. A. Walsh, 2000, "Autosomal Recessive Lissencephaly with Cerebellar Hypoplasia is Associated with Human RELN Mutations", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 93-96.
- Housman, David ve Fred Ledley, 1998, *Why Pharmacogenomics? Why Now? Nature Biotechnology*, no. 16, s. 492-93.
- Hoyt, Kendall, 2002, *The Role of Military-Industrial Relations in the History of Vaccine Development*, doktora tezi, BTT Programı, MIT.
- Huxley, Aldous, 1998 (1946), *Brave New World*, New York: Harper Perennial; Türkçesi: *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun, İstanbul: İthaki, 1999.
- Jacob, François, 1993 (1973), *The Logic of Life: A History of Heredity*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Jameson, Fredric, 2003 (1991), *Postmodernism: or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham: Duke University Press; Türkçesi: *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*, çev. Abdülkadir Gölcü, Ankara: Nirengi, 2011.
- Jasanoff, Sheila, 1995, *Science at the Bar: Law, Science and Technology in America*. Cambridge: Harvard University Press.
- 1996, "Beyond Epistemology: Relativism and Engagement in the Politics of Science", *Social Studies of Science*, no. 26 (2), s. 393-418.
- 2004, "Ordering Knowledge, Ordering Society", *States of Knowledge: The Co-production of Science and Social Order* içinde, Sheila Jasanoff (haz.), Londra: Routledge.
- Jazwinska, Elizabeth, 2001, "Exploiting Human Genetic Variation in Drug Discovery and Development", *Drug Discovery Today*, no. 6 (4), s. 198-205.
- Kahn, Jonathan, 2000, "Biotechnology and the Legal Constitution of the Self: Managing Identity in Science, the Market and Society", *Hastings Law Journal*, no. 51, s. 909-52.
- Kalow, Werner, 1962, *Pharmacogenetics: Heredity and the Response to Drugs*, Londra: W. B. Saunders.

- Kassiola, Joel, 2003, *Explorations in Environmental Political Theory: Thinking about What We Value*, Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe.
- Katsanis, N., P. L. Beales, M. O. Woods, R. A. Lewis, J. S. Green, P. S. Parfrev, S. J. Ansley, W. S. Davidson ve J. R. Lupski, 2000, "Mutations in MKKS Cause Obesity, Retinal Dystrophy and Renal Malformations Associated with Bardet-Biedl Syndrome", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 67-70.
- Kaviraj, Sudipta, 1997, "The general elections in India", *Government and Opposition*, no. 32, s. 3-24.
- Kay, Lily, 2000, *Who Wrote the Book of Life? A History of the Genetic Code*, Stanford: Stanford University Press.
- Keller, Evelyn Fox, 1995, *Refiguring Life: Metaphors of Twentieth Century Biology*, New York: Columbia University Press.
- 2002, *Making Sense of Life: Explaining Biological Development with Models, Metaphors, and Machines*, Cambridge: Harvard University Press.
- Kelley, M. J., W. Janien, T. L. Ortel, J. F. Korczak, 2000, "Mutation of MYH9, Encoding Non-muscle Myosin Heavy Chain A, in May-Heglin Anomaly", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 106-8.
- Kinoshita, A., T. Saito, H.-A. Tomita, Y. Makita, K. Yoshida, M. Ghadami, K. Yamada, S. Kondo, S. Ikegawa, G. Nishimura, Y. Fukushima, T. Nakagomi, H. Saito, T. Sugimoto, M. Kamegaya, K. Hisa, J. C. Murray, N. Taniguchi, N. Niikawa ve K. I. Yoshiura, 2000, "Domain-specific Mutations in TGFBI Result in Camurati-Engelmann Disease", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 19-20.
- Kirschner, L. S., J. A. Carney, S. D. Pack, S. E. Taymans, C. Giatzakis, Y. Cho, Y. S. Cho-Chung ve C. A. Stratakis, 2000, "Mutations of the Gene Encoding the Protein Kinase: A Type 1-regulatory Subunit in Patients with the Carney Complex", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 89-92.
- Kopytoff, Igor, 1986, "The Cultural Biography of Things: Commoditisation as Process", *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* içinde, Arjun Appadurai (haz.), Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, s. 64-94.
- Kramer, Peter, 1997, *Listening to Prozac: The Landmark Book about Anti-depressants and the Remaking of the Self*, New York: Viking Penguin.
- Krishna, V. V., 1997, "A Portrait of the Scientific Community in India: Historical Growth and Contemporary Problems", *Scientific Communities in the Developing World* içinde, Jacques Gaillard, V. V. Krishna ve Roland Waast (haz.), New Delhi: Sage, s. 236-80.
- Landecker, Hannah, 1999, "Between Beneficence and Chattel: The Human Biological in Law and Science", *Science in Context*, no. 12 (1), s. 203-25.
- Lane, K. B., R. D. Machado, M. W. Pauciulo, J. R. Thomson, J. A. Phillips III, J. E. Loyd, W. C. Nichols, R. C. Trembath, M. Aldred, C. A. Brannon, P. M. Connelly, T. Foroud, N. Fretwell, R. Gaddipati, D. Roller, E. J. Loyd, N. Morgan, J. H. Newman, M. A. Prince, C. Vilarino Gnell ve L. Wheeler, 2000, "Heterozygous Germline Mutations in BMPR2, Encoding a TGF-receptor, Cause Familial Primary Pulmonary Hypertension", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 81-84.
- Latour, Bruno, 1987, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*, Cambridge: Harvard University Press.

- 1988, *The Pasteurization of France*, İng. çev. Alan Sheridan ve John Law, Cambridge: Harvard University Press.
- 1993, *We Have Never Been Modern*, İng. çev. Catherine Porter, Cambridge: Harvard University Press.
- Lewis, Michael, 1989, *Liar's Poker: Rising through the Wreckage on Wall Street*, New York: W. W. Norton; Türkçesi: *Yalancının Pokeri*, çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Skala, 2007.
- 1999, *The New New Thing: A Silicon Valley Story*, New York: W. W. Norton.
- Lewontin, Richard, 1993, *Biology as Ideology: The Doctrine of DNA*, New York: Harper Collins.
- Lotfalian, Mazyar, 1999, *Technoscientific Identities: Muslims and the Culture of Curiosity*, doktora tezi, Antropoloji Bölümü, Rice Üniversitesi.
- Love, James, 1997, "Calls for more Reliable Costs Data on Clinical Trials", *Marketletter*, 13 Ocak, s. 24-25.
- Luhmann, Niklas, 1998, *Observations on Modernity*, İng. çev. William Whobrey, Stanford: Stanford University Press.
- Lyotard, Jean-François, 1984, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, İng. çev. Geoff Bennington ve Brian Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press; Türkçesi: *Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem, Ankara: Ara, 1990.
- Madhiwalla, Neha, 2003, "Hospitals and City Health", *Bombay and Mumbai: The City in Transition*, Sujata Patel ve Jim Masselos (haz.), New Delhi: Oxford University Press, s. 111-33.
- Mahoney, Tom, 1959, *The Merchants of Life: An Account of the American Pharmaceutical Industry*, New York: Harper and Brothers.
- Mamdani, Mahmood, 1996, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Mann, John, 1999, *The Elusive Magic Bullet: The Search for the Perfect Drug*, Oxford: Oxford University Press.
- Marcus, George (haz.), 1995, *Technoscientific Imaginaries: Conversations, Profiles, and Memoirs*, Chicago: University of Chicago Press.
- 1998, *Ethnography through Thick and Thin*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Marcus, George ve Michael M. J. Fischer, 1986, *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*, Chicago: University of Chicago Press.
- Marks, Harry M., 1997, *The Progress of Experiment: Science and Therapeutic Reform in the United States, 1900-1990*, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Marks, Jonathan, 2001, "Scientific and Folk Ideas about Heredity", *The Human Genome Project and Minority Communities: Ethical, Social, and Political Dilemmas* içinde, R. Zininkas ve P. Balint (haz.), Westport, Conn.: Greenwood, s. 53-66.
- Marshall, Eliot, 1997a, "'Playing Chicken' Over Gene Markers", *Science*, no. 278, s. 2046-48.
- 1997b, "Snipping away at Genome Patenting", *Science*, no. 277, s. 1752-53.

- Martin, Emily, 1998, "Anthropology and the Cultural Study of Science", *Science, Technology and Human Values*, no. 23 (1), s. 24-44.
- Marx, Karl, 1970 (1859), *A Contribution to the Critique of Political Economy*, Moscova: Progress Publishers; Türkçesi: *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol, 1970.
- 1973 (1858), *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, İng. çev. Martin Nicolaus, Londra: Penguin Books; Türkçesi: *Grundrisse: Ekonomi Politîğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim, 2008.
- 1974 (1894), *Capital: A Critique of Political Economy, Volume 3*, Friedrich Engels (haz.), Moscova: Progress Publishers; Türkçesi: *Kapital: Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı, 3. Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol, 1978.
- 1976 (1867), *Capital: A Critique of Political Economy, Volume 1*, İng. çev. Ben Fowkes, Londra: Penguin Books; Türkçesi: *Kapital: Ekonomi Politîğin Eleştirisi, 1. Cilt*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satılğan, İstanbul: Yordam, 2011.
- 1977 (1852), *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Moskova: Progress Publishers; Türkçesi: *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol, 2. Basım, 1990.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels, 1963 (1845), *The German Ideology*, New York: International Publishers; Türkçesi: *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol, 1976.
- 1986 (1848), *Manifesto of the Communist Party*, Moskova: Progress Publishers; Türkçesi: *Komünist Manifesto*, çev. Levent Kavas, İstanbul: İthaki, 2003.
- Mashelkar, Ramesh A., 1999, *On Launching Indian Innovation Movement*, New Delhi: National Institute of Science Communication.
- Mashelkar, R. A., T. S. R. Prasada Rao, K. R. Sharma, H. S. Ray, S. R. Bhowmik, N. C. Aggarwal, D. Kumar, H. R. Bhojwani, 1993, *Creating an Enabling Environment for Commercialisation of CSIR Knowledge Base: A New Perspective*, New Delhi: Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi.
- Maurer, Bill, 2003, "Uncanny exchanges: The possibilities and failures of "making change" with alternative monetary forms", *Environment and Planning D: Society and Space*, no. 21, s. 317-40.
- Mauss, Marcel, 1990 (1954), *Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, İng. çev. W. D. Halls, New York: W. W. Norton.
- Maxwell, Robert ve Shohreh Eckhardt, 1990, *Drug Discovery: A Casebook and Analysis*, Clifton: Humana Press.
- Mendelssohn, Everett, 2000, *Eugenic temptation: When ethics lag behind technology*, Harvard Magazine, Mart-Nisan.
- Merton, Robert, 1973 (1942), "The Normative Structure of Science", *The Sociology of Science*, Chicago: University of Chicago Press, s. 267-78.
- Montoya, Michael, 2003, *Biotechnology, genetics, and diabetes: Racial prescriptions of pharmaceutical science*, doktora tezi, Antropoloji Bölümü, Stanford Üniversitesi.
- Moore v. *The Regents of the University of California*, 793 P.2d (Cal. 1990), cert. Denied, 111 S. Ct. 1388 (1991).
- Morley, David ve Kuan-Hsing Chen (haz.), 1996, *Stuart Hall: Critical Dialogues*

- in Cultural Studies*, New York: Routledge.
- Motulsky, Arno, 1957, "Drug Reactions, Enzymes and Biochemical Genetics", *Journal of the American Medical Association*, no. 165, s. 835-7.
- Naidu, N. Chandrababu, 2000, *Plain Speaking*, Sevanti Ninan'la beraber, New Delhi: Viking.
- National Council of Applied Economic Research, 2001, *Economic and Policy Reforms in India*, New Delhi: NCAER Publications Division.
- Nehru, Jawaharlal, 1958, *Jawaharlal Nehru's Speeches, March 1953 - August 1957*, Calcutta: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting.
- Nietzsche, Friedrich, 1973 (1886), *Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future*, İng. çev. R. J. Hollingdale, Londra: Penguin; Türkçesi: *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Arzu Yarbaş, İzmir: İlya, 2007.
- O'Malley, Patrick, 2000, "Uncertain subjects: Risks, liberalism and contract", *Economy and Society*, no. 29 (4), s. 460-84.
- Palsson, Gisli ve Paul Rabinow, 1999, "Iceland: The case of a national genome project", *Anthropology Today*, no. 15 (5), s. 14-18.
- Peterson, Kristin, 2004, "Biosociality in an emptied-out material space", atölye sunumu, Antropoloji Bölümü, California Üniversitesi, Irvine.
- Petryna, Adriana, 2002, *Life Exposed: Biological Citizens after Chernobyl*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- 2005, "Ethical Variability: Drug Development and Globalizing Clinical Trials", *American Ethnologist*, no. 32 (2), s. 183-97.
- Pietz, William, 1993, "Fetishism and Materialism: The Limits of Theory in Marx", *Fetishism as Cultural Discourse* içinde, Emily Apter ve William Pietz (haz.), Ithaca: Cornell University Press, s. 119-51.
- Pinker, Steven, 2002, *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*, New York: Viking Books, Türkçesi: *Boş Sayfa: İnsan Doğasının Modern İnkarı*, çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Rabinow, Paul (haz.), 1984, *The Foucault Reader*, New York: Pantheon Books.
- 1992, "Artificiality and Enlightenment: From Sociobiology to Biosociality", *Incorporations*, New York: Zone Books.
- 1997, *Making PCR: A Story of Biotechnology*, Chicago: University of Chicago Press.
- 1999, *French DNA: Trouble in Purgatory*, Chicago: University of Chicago Press.
- 2003, *Anthropos Today: Reflections on Modern Equipment*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Rajagopal, Arvind, 2001, *Politics after Television: Hindu Nationalism and the Reshaping of the Public in India*, Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Ramachandran, T. V., 1992, *Non-resident Indian Investment Policy Guidelines and Procedures: A Compendium*, Bangalore: Puliani and Puliani.
- Rapp, Rayna, 2000, *Testing Women, Testing the Fetus: The Social Impact of Amniocentesis in America*, New York: Routledge.
- Read, Jason, 2003, *The Micro-Politics of Capital: Marx and the Prehistory of the Present*, Albany: State University of New York Press.

- Reardon, Jenny, 2001, "The Human Genome Diversity Project: A case study in coproduction", *Social Studies of Science*, no. 31, s. 357-88.
- 2004, *Race to the Finish: Identity and Governance in an Age of Genomics*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Reilly, K. M., D. A. Loisel, R. T. Bronson, M. E. McLaughlin ve T. Jacks, 2000, "Nfi; trp53 Mutant Mice Develop Glioblastoma with Evidence of Strain-specific Effects", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 109-13.
- Rheinberger, Hans-Jorg, 1997, *Toward a History of Epistemic Things: Synthesizing Proteins in the Test Tube*, Stanford: Stanford University Press.
- Ridley, Matt, 2000, *Genome: The Autobiography of a Species in 23 Chapters*, New York: Perennial.
- Robbins-Roth, Cynthia, 2000, *From Alchemy to IPO: The Business of Biotechnology*, Cambridge: Perseus.
- Rose, Nikolas ve Carlos Novas, 2005, "Biological Citizenship", *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems* içinde, Aihwa Ong ve Stephen Collier (haz.), Malden: Blackwell, s. 439-63.
- Roth, Daniel, 2002, "Pat Robertson's quest for eternal life", *Fortune*, 10 Haziran, s. 132-46.
- Sahlins, Marshall, 1976, *Culture and Practical Reason*, Chicago: University of Chicago Press.
- Sahlman, William A., Howard H. Stevenson, Michael J. Roberts ve Amar Bhidé (haz.), 1999, *The Entrepreneurial Venture*, Boston: Harvard Business School Press.
- Sassen, Saskia, 2000, *Cities in a World Economy*, Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Scott, James, 1999, *Seeing like a State: How Various Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven: Yale University Press.
- Sen, Amartya, 1999, *Development as Freedom*, New York: Alfred A. Knopf.
- Seri, M., R. Cusano, S. Gangarossa, G. Caridi, D. Bordo, C. Lo Nigro, G. Marco Ghiggeri, R. Ravazzolo, M. Savino, M. Del Vecchio, M. d'Apolito, A. Iolascon, L. L. Zelante, A. Savoia, C. L. Balduini, P. Noris, U. Magrini, S. Belletti, K. E. Heath, M. Babcock, M. J. Glucksman, E. Aliprandis, N. Bizzaro, R. J. Desnick ve J. A. Martignetti, 2000, "Mutations in MYH9 result in the May-Hegglin anomaly, and Fechtner and Sebastian syndromes", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 103-5.
- Shannon, Claude, 1948, "A Mathematical Theory of Communication", *Bell System Technical Journal*, no. 27, s. 379, 623.
- Shelley, Mary, 1992 (1831), *Frankenstein*, Johanna M. Smith (haz.), New York: Bedford/St. Martin's; Türkçesi: *Frankenstein*, çev. Pınar Güncan, İstanbul: Bordo Siyah, 2004.
- Shreeve, James, 2004, *The Genome War: How Craig Venter Tried to Capture the Code of Life and Save the World*, New York: Alfred A. Knopf.
- Silver, Lee, 1999, *Remaking Eden*, New York: Phoenix Press.
- Singh, K. S. (haz.), 1992, *People of India*, Calcutta: Anthropological Survey of India.
- Slavotinek, A. M., E. M. Stone, K. Mykytyn, J. R. Heckenlively, J. S. Green, E. Heon, M. A. Musarella, P. S. Parfrey, V. C. Sheffield ve L. G. Biesecker, 2000,

- "Mutations in MKKS cause Bardet-Biedl syndrome", *Nature Genetics*, no. 26 (1), s. 15-16.
- Smith, Elta, 2004, "Making Genomes and Public Property: Four Efforts to Constitute Rice", doktora yeterlik sunumu, John F. Kennedy İdari Bilimler Okulu, Harvard Üniversitesi.
- Spivak, Gayatri, 1976, "Translator's Preface", *Of Grammatology*, Jacques Derrida, s. ix- lxxxvii, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- 1985, "Subaltern Studies: Deconstructing Historiography", *Subaltern Studies IV: Writings on South Asian History and Society* içinde, Rana Jit Guha (haz.), New York: Oxford University Press, s. 330-63.
- 1988, "Can the Subaltern Speak?", *Marxism and the Interpretation of Culture* içinde, Cary Nelson ve Lawrence Grossberg (haz.), Urbana: University of Illinois Press, s. 271-313.
- 1999, *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*, Cambridge: Harvard University Press.
- Sprinker, Michael (haz.), 1999, *Ghostly Demarcations: A Symposium of Jacques Derrida's Specters of Marx*, New York: Verso.
- Srinivasulu, K., "Political articulation and policy discourse in the 2004 election in Andhra Pradesh", taslak, kişisel bir görüşmeden.
- Stallings, Sarah C., Robert H. Rubin, Thomas J. Allen, Charles L. Cooney, Anthony J. Sinskey ve Stan N. Finkelstein, 2001, "Technological innovation in pharmaceuticals", taslak 59-OI, İlaç Sanayi Programı, MIT, Mayıs.
- Strange, Susan, 1986, *Casino Capitalism*, Oxford: Blackwell.
- Taussig, Michael, 1980, *The Devil and Commodity Fetishism in South America*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Thompson, Edward P., 1966 (1963), *The Making of the English Working Class*, New York: Vintage Books; Türkçesi: *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim, 2004.
- Traweek, Sharon, 1988, *Beamtimes and Lifetimes: The World of High Energy Physicists*, Cambridge: Harvard University Press.
- Turaga, Uday, 2000, "CSIR: India's techno-economic revolution", *Chemical Innovation*, Ağustos, s. 43-49.
- Unger, Brooke, 2001, "A Survey of India's Economy", *The Economist*, Haziran 2001, s. 2-8. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *Human Development Report 2001: Making New Technologies Work for Human Development*, New York: Oxford University Press.
- Vogel, Friedrich, 1959, "Modern Problems of Human Genetics", *Ergib Inn Kinderheild*, no. 12, s. 52-125.
- Walsh, Gary, 1998, *Biopharmaceuticals: Biochemistry and Biotechnology*, New York: John Wiley and Sons.
- Weber, Max, 1978 (1968), *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology, Volume One*, Guenther Roth ve Claus Wittich (haz.), Berkeley: University of California Press.
- 2001 (1930), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, çev. Talcott Parsons, New York: Routledge; Türkçesi: *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, Ankara: Alter, 2010.

- Werth, Barry, 1994, *The Billion Dollar Molecule: One Company's Quest for the Perfect Drug*, New York: Simon and Schuster.
- Woodmansee, Martha, 1984, "The genius and the copyright: Economic and legal conditions of the emergence of the 'author'", *Eighteenth Century Studies*, no. 17, s. 425-44.
- 1992, "On the Author Effect: Recovering Collectivity", *Cardozo Arts and Entertainment Law Journal*, no. 10, s. 279.
- Zhan, Mei, 2005, "Cevic cats, fried grasshoppers, and David Beckham's pyjamas: Unruly bodies after SARS", *American Anthropologist* 107 (1), s. 31-42.
- Žižek, Slavoj, 1994, "How did Marx Invent the Symptom?", *Mapping Ideology* içinde, Slavoj Žižek (haz.), Londra: Verso; Türkçesi: "Marx Semptomu Nasıl İcat Etti?", *İdeolojinin Yüce Nesnesi* içinde, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2002.
- 2004, "The Ongoing 'Soft Revolution'", *Critical Inquiry*, no. 30 (2).
-

Dizin

- Abbott Laboratuvarları, 77
Affymetrix, 146, 147, 181, 183-5, 292
Afrika, 11, 50, 188, 224, 237-8
AgriDyne, 104
AIDS, 133, 136, 187-8, 224, 237
aktör-şebeke teorisi, 36, 308
akut lenfositik lösemi, 183
akut miyelogenöz lösemi, 183
Alinsky, Saul, 76
All India Anna Dravida Munnetra Kazhagam (AIADMK), 120
All Indian Institute of Medical Sciences, 129
Althusser, Louis, 19, 216
Alza, 304, 329
Amerika kıtasının yerlileri, 74
Amgen, 38, 168
Anderson, Benedict, 229, 233, 276
Andra Pradeş, 11, 108, 116, 119-24, 126, 127, 136, 139, 143, 147, 169, 276
Applied Biosystems (ABI), 47
armağan, 52, 65, 68, 76-78, 80-82, 84, 102-3, 106, 112
Astra Zeneca, 316, 320, 322
aşağı ve yukarı yönelimli hareketler, 36, 37, 39, 41, 52, 55, 66-68, 70, 78, 81, 106, 170, 305
Avrupa, 41, 92, 110, 188, 241, 245, 271, 277, 347
Bahia, 133
Balasubramanian, D., 10, 143
Bangalore, 117, 167, 169, 281, 283
Bataille, George, 80, 150, 252, 255
 Principles of General Economics, 150
Bayh-Doyle Yasası, 19, 26, 47, 270, 287
Beck, Ulrich, 11, 213-4
 Risk Toplumu, 213
Bellenson, Joel, 145-7
Benjamin, Walter, 229
Bharatiya Janata Partisi (BJP), 100, 234, 283-4
Bhargava, Pushpa, 295
Biehl, João, 11, 133-6
bilgi akışı, 62, 103
bilim antropolojisi, 17
bilim politikaları, 96, 100, 267
Bilimsel ve Endüstriyel Araştırmalar Konseyi (CSIR), 104-6, 116, 242, 243, 264, 267-9, 273, 283, 293
binyılcılık, 252
Biocon, 149, 159, 167-70
biyo-etik, 59-61, 89-95, 350
Biyo-kimya Teknolojileri Merkezi (CBT), 96, 97, 101, 104, 116, 128-9, 131, 210, 212, 242, 266-70, 276, 293-6, 342
biyo-korsanlık, 68, 104, 105
biyo-politik, 10, 26, 28, 29, 107, 109-11, 118, 134-6, 138-9, 195, 342, 345-7
Biyotek Parkı, 123
Biyo-teknoloji Dairesi (DBT), 98
biyo-teknoloji, 11, 18, 19, 22, 23, 29, 37-44, 47, 50, 52-54, 59, 65, 67, 68, 70, 72, 73, 83, 89, 96, 99, 104, 106, 108, 110, 112, 123-5, 128, 130, 139, 143, 147, 149-52, 156, 158-9, 163, 165-71, 179, 181, 185, 187, 194-5, 219, 224, 231, 245-6, 253, 258, 262-3, 267, 277, 283, 296-9, 301-8, 316-7, 322-3, 337, 339, 342
biyo-terörizm, 38
biyo-toplumsallık, 113, 189, 225, 244, 247-8, 287, 343
bizonun genetik haritası, 275
Boger, Joshua, 163-4
Boguski, Mark, 9, 13, 14

- Bourdieu, Pierre, 76
 Bowker, Geoffrey, 191, 212
 Boyer, Herbert, 18
 Braga, Carlos, 106
 Brahmachari, S. K., 101, 131, 156, 157, 268, 269, 274-6, 293-5
 Breeden, Richard, 232
 Brezilya, 133, 136
 Bristol-Myers Squibb, 75, 183, 185
 Buck-Morss, Susan, 20, 243
Business India, 168
 Büyük Britanya, 234
- Caille, Alain, 80, 81
 California Üniversitesi Mütevelli Heyeti, 85
 California Yüksek Mahkemesi, 85
 Caliper Technologies, 182
 Canguilhem, Georges, 207, 209
 Carnegie, Dale, 77
 Celera Genomics, 14, 47, 50, 59, 70, 147, 158, 160, 167, 190, 291, 298, 304, 330
 Cetus, 38, 166, 299
 Chakrabarty, Dipesh, 19, 47, 81, 288
 Chakravarti, Aravinda, 74
 Chatterjee, Partha, 114
 Chattopadhyaya, Deepanwita, 10, 167
 Clark, Jim, 296, 301, 323
 Cohen, Lawrence, 134, 240
 Cohen, Stanley, 18
 Cold Spring Harbor Genom Toplantıları, 70, 158
 Collins, Francis, 47, 72, 74, 164, 197, 198, 225-6, 254
 Cook-Deegan, Robert, 47, 70, 71
 Coombe, Rosemary, 103, 115, 228, 255, 348
 Cooney, Charles, 168
 Corzine, Jon, 232
 Couch, John, 303, 304
- Davies, Kevin, 75, 164
 DeCode Genetics, 59, 60, 61, 86, 93, 96, 97, 212
 Deering, James, 257
 değer, 16, 22, 23, 25, 27-29, 31-34, 40, 41, 43, 53, 61-68, 79, 82, 83, 85, 87, 90-95, 97, 102, 107, 109, 112-4, 126, 133, 136, 139, 145, 147, 149-54, 156, 164, 166, 169-71, 178-9, 187-8, 200, 211-2, 214, 217-21, 228, 237, 239, 245, 250-1, 255, 260-1, 271, 288-9, 297, 308, 317, 326, 331, 342, 346-8
 Deleuze, Gilles, 128
 Derrida, Jacques, 75, 94, 103, 163, 174, 175, 207, 228, 259, 260, 262, 264, 282, 350
 "Bir Yalının Tarihçesi", 325
 Deshpande, Lalit ve Sudha, 132
 DigiScents, 147
 dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, 204
Dilbert, 181
 disiplinlerarasılık, 184, 308, 324-5
 Dış Ticaret Düzenlemeleri Yasası, 240
 Dışişleri Bakanlığı (Hindistan), 293
 DNA çipi, 181-3, 185, 187, 193, 195, 215-9, 224-5, 230, 260, 340
 Doğal Kaynaklar Fakültesi, 156
 dolaşım, 22, 25, 26, 32, 76, 88, 103, 140, 221
 Doublet, 144-7, 254, 301, 333, 334
 Dr. Reddy's Foundation (DRF), 43, 44
 Dumit, Joseph, 9, 11, 87, 88, 152, 187, 192, 193, 205, 224, 252, 286, 343, 347
 Dünya Bankası, 111, 122, 137
 Dünya Sağlık Örgütü, 143
 Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), 42, 44, 103, 105, 114, 238-9, 340, 347
- Economist*, The, 111, 137
 Eisele, Paul, 9, 308-11, 314, 320-2
 eklemlenme/ifade edilme, 26, 28, 35, 45, 63, 111, 123, 125, 140, 141, 148, 157, 173, 178, 180, 186-7, 206, 225-6, 251, 264, 266, 288, 336, 340-1
 enformasyon bilimleri, 16, 62
 Engels, Friedrich, 30, 31, 93
 etnografya, 9, 29, 48-51, 54, 65, 94, 112, 115, 131, 133, 140, 157, 195, 198, 204, 234, 244, 248, 289, 291-4, 297, 307, 346, 349-50
 evanjelizm, 163, 229, 241, 246, 251, 253, 326
 Excelan, 279

- Falwell, Jerry, 325
 farmakogenomik araştırmalar, 129-31, 185-6, 196-200, 202, 340, 342
 fetişizm, 36, 215, 219
 genom fetişizmi, 53, 187, 189, 205, 218, 225, 286
 meta fetişizmi, 33, 187, 214, 216-7, 250-1
 fikri mülkiyet, 26, 52, 81, 87, 88, 91, 92, 98-101, 103-5, 117, 139, 145, 155, 184, 188, 239, 340, 347
 Fischer, Michael, 9, 13, 48, 95, 128, 153, 289, 297, 340-1
 Emergent Forms of Life and the Anthropological Voice, 349
 Fleck, Ludwig, 213
 Fortun, Michael, 11, 60, 70, 93, 94, 96, 174
 Foucault, Michel, 26, 28, 29, 88, 110, 111, 135, 148, 225, 340, 341
 Kelimeler ve Şeyler, 27
 Frankenberg, Ruth, 286
 Fraser, Claire, 257
 frengi, 213
 Frow, John, 103

 Gandhi, Indira, 105-6, 114, 281
 Gandhi, Rajiv, 105
 Geertz, Clifford, 48, 150, 153, 233, 253
 Gelsinger, Jesse, 197
 GenBank, 13, 191
 GenÇip, 181
 GeneEd, 9, 51, 54, 55
 Genentech, 38, 47, 149, 158-9, 165-9, 256, 263, 288, 299, 306, 336, 337
 General Electric, 270
 "Genetik Teknolojisi ve Toplum" konferansı, 59
 genom araştırmaları, 11, 14, 16, 30, 34, 45, 50, 52, 60, 64, 69, 70, 80, 88, 93, 101, 104, 131, 138, 160, 164-5, 167, 175, 178, 181, 184-6, 188-9, 194, 200, 205, 215, 219, 224-5, 242, 255, 260, 267, 269, 275, 298, 340, 342-3, 345, 349
 genom bilgisi, 64, 65, 172, 187, 188, 202
 Genom Vadisi, 108, 124, 283, 286
 Genomed, 101, 102, 116-7, 128-9, 131, 136, 138, 194, 242, 342
 Genomic Health, 157, 244-5, 247-8, 287, 343, 344, 349
 Ghosh, Jayati, 114
 Gilder, George, 252
 Giordano, Barry, 311-2, 320-2, 330
 girişimci bilim, 153, 156, 176, 185, 187-8, 219, 246, 251-2, 302, 305, 325
 girişimci sermaye, 23, 38, 122, 145-7, 149, 176, 276, 279, 300, 305, 320, 330-4, 336
 Godbout, Jacques, 80, 81
 Golub, D. R., 183
 Goux, Jean-Joseph, 250, 252
 Gramsci, Antonio, 121
 Greenbaum, Marx, 312
 Greenhalgh, Susan, 136
 Grefe, 75, 76
 New Corporate Activism (ve Linsky), 75
 Grossberg, Lawrence, 328
 Gupta, Akhil, 118, 289, 293-6
 Guyer, Mark, 74
 Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, 103, 106

 hakikat, 88, 153, 159, 170, 174-7, 215-6, 218, 251, 302, 323, 325
 halk sağlığı, 237-8
 halkla ilişkiler, 76, 92, 143, 145, 147, 152-3, 157, 166, 168, 170, 173, 176-8, 188, 229, 252, 292, 303, 324
 Halushka, M. K., 202
 Hamacher, Werner, 167
 haplotipler, 203, 204
 Haraway, Donna, 9, 21, 33, 36, 53, 93, 215, 216, 218, 297
 Harvard-MIT Hipokrat Topluluğu, 59
 hastalığı önlemeye yönelik tıp, 182
 Haydarabad, 11, 52, 108, 112, 116-7, 124-7, 136, 143-4, 243, 273, 283, 286, 295
 Hayden, Cori, 11, 44, 85
 hepatit B, 123
 Hewlett, Sylvia Ann, 313
 Creating a Life, 313
 Hiberger, 212
 Hindistan Teknoloji Enstitüsü (IIT), 280, 283
 Hint Kıtası Girişimci Farmakoloji Ortakları (EPPIC), 277, 281

- HIV, 133, 134
Hodgkin-dışı lenfoma, 236
Hoffmann-La Roche, 75, 87
Holden, Arthur, 10, 75
Housman, David, 203
Huntsman Kanser Enstitüsü, 161, 174
Huxley, 261
Cesur Yeni Dünya, 261
Hücrel ve Moleküler Biyoloji Merkezi (CCMB), 124-5, 243, 295
- ICICI Bilgi Parkı, 116, 119, 123, 134
IMF, 111, 114, 122, 128, 137
Incyte Genomics (Incyte Pharmaceuticals), 82, 145, 157-8, 160-5, 174, 241, 244, 248-9, 253-5, 257-8, 263, 292, 304, 329, 330
Indus Girişimcileri (TIE), 277
Infinity Pharmaceuticals, 155
ilaç keşfi ve ilaç geliştirme, 43, 168, 201
ilaç sanayisi, 34, 37, 38, 42, 44, 64, 68, 74, 75, 114, 167, 237, 239, 251, 263, 316, 320
iletişim, 101, 248, 277, 312, 322, 343
İnsan Genom Projesi (HGP), 14, 46, 47, 69, 70-74, 79, 180-1, 190
Isswalkar, Datta, 135-6
- Jameson, Fredric, 25, 28
Jazwinska, Elizabeth, 201-2
Johns Hopkins Üniversitesi, 72
Journal of the American Medical Association, 72
- Kalow, Werner, 200
kanser, 165, 183
Kaviraj, Sudipta, 113
Kennedy İdari Bilimler Okulu, 231
Kilroy, Cynthia, 311-4, 318-20
Kinney, Catherine, 232
kişye özel tıp, 73, 86, 151-2, 172-3, 177, 179, 186, 192-6, 198-9, 202-5, 209, 211, 214, 219, 225, 227, 245, 340, 343
klinik deneyler, 39, 41, 43, 128-30, 133-4, 138-9, 172, 177, 197, 202, 340
kopyalanmış dizi parçaları (EST), 75
kortizon, 236
Kramier, Peter, 187, 204
- Krishna, V. V., 265
küresel piyasalar, 117, 137, 240, 273
- L. V. Prasad Göz Enstitüsü (LVPEI), 143
Lander laboratuvarları, 181, 183
Lander, Eric, 155-6, 183, 185
Latour, Bruno, 36, 79, 186, 191, 307, 308
Ledley, Fred, 203
Levin, Mark, 334
Lewis, Michael, 151, 296, 326
New, New Thing, 326
Yalancının Pokeri, 326
Lewontin, Richard, 211
Linsky, Martin, 75, 76
Livingstone, David, 238
Luhmann, Niklas, 227, 228
Lyotard, Jean-François, 24, 25, 339
Postmodern Durum (Lyotard), 24
- M. S. Swaminathan Araştırma Enstitüsü, 167
maddi kültür, 180
Madhiwalla, Neha, 133
Mahajan, Manjari, 10, 101, 268-70
Marcus, George, 11, 48, 49, 289, 349
Marshall, Eliot, 74
Marx, Karl, 10, 11, 20-33, 36, 40, 55, 93, 114, 133, 148-9, 151, 214, 219-21, 237-8, 250-1, 264, 323, 327, 337-8, 344-6
Grundrisse, 31, 221
Kapital, 22, 31-33, 114, 133, 344-5
Komünist Manifesto (ve Engels), 21
Louis Napoleon'un 18. Brumaire'i, 21
Mashelkar, Ramesh, 10, 243, 268-71, 273, 276, 293-4
Maulik, Sunil, 9, 300-4, 306-12, 314, 316-7, 320-2, 325-35, 337
Maurer, Bill, 10, 33, 81
Mauss, Marcel, 80, 81, 112, 252
McCusick, Victor, 72, 197-8, 225-6
MedImmune, 308-9
melek yatırımcılar, 279, 304
Merck, 75, 78, 164, 236, 263
Merton, Robert, 25, 31, 152-7, 170, 176, 179, 186, 251-2, 261, 302
mesihçilik, 163, 230, 250, 264, 282
metalaşma, 65, 69, 81
Millennium Pharmaceuticals, 155, 168,

- 181, 183, 185, 254, 292, 334
 milliyetçilik/ulusalcılık, 36, 54, 100,
 229, 231, 233-5, 239-40, 242-4,
 262, 265, 273, 276-8, 284, 288, 339
 Monsanto, 83, 308-9
 Moore, 85-87, 90, 92
 Motulsky, Arne, 200
 Mumbai, 51, 52, 112, 116-7, 119, 128,
 129, 132-6, 188, 194, 280, 281,
 300, 342
 mutagenez, 206, 207
 mutantlar, 190, 206-9
 mübadele, 16, 26, 28, 29, 31-33, 51, 52,
 61-63, 65, 76, 85, 95, 102, 106,
 107, 110, 138-40, 178, 218-20,
 240, 261, 289, 342, 346
 mübalağalı reklam, 7, 34, 52, 53, 65,
 143, 145, 147-8, 154, 177-8, 252,
 289, 327, 341
 müstakbel hasta, 193, 224, 226, 248, 344
 müstakbel müşteri, 329, 344
 Myriad, 225
 Naidu, N. Chandrababu, 108-9, 119-28,
 137, 139, 143-4, 147, 169, 234, 276
 Nature Genetics, 190
 Nazi bilimi, 261
 Nehru, 106, 113, 264-5, 281
 Neomorphic, 147, 253-4, 292
 Nicholas Piramal India Limitet, 101,
 128, 342
 Nietzsche, Friedrich, 154, 157, 188-91
 nokta.com, 28, 34, 41, 144-6, 148, 150,
 153, 158-9, 165, 258, 296, 326-8
 Novartis, 75, 156
 Novas, Carlos, 28, 29
 Novell, 279
 özne konumu, 139, 347
 Palmer, Chris, 317-8
 Pangea (Doubletwist), 145-6, 253-4,
 301, 303-4, 329-30, 334
 Parel, 116, 129, 132-5, 138-9, 194-5,
 342-4, 349
 penisilin, 236
 Perkin-Elmer, 47, 257-8
 Petryna, Adriana, 11, 131
 Pfizer, 75, 130-1
 Pietz, William, 217-9
 Pinker, Steven, 189
 piyasa değeri, 61, 344
 piyasa mantığı, 54, 62, 68, 78, 83-85, 99,
 102, 114
 polimeraz zincirleme tepkimesi (PCR),
 14, 18
 postmodernizm, 24, 25, 69, 302, 339
 Protestan Etiği, 233
pseudoxanthoma elasticum (PXE), 241,
 245
 PXE International, 104, 241-8, 287
 Rabinow, Paul, 13, 14, 27, 45, 60, 113,
 189, 299, 340-1
 Rajagopal, Arvind, 11, 229, 234, 241
 Rama Rao, N. T., 121
 Ramachandran, T. V., 241
 Rangareddi, 126-7
 Reardon, Jenny, 11, 17, 96, 131, 194,
 210
 Rekhi, Kanwal, 244, 279-85
 Rheinberger, Hans-Jörg, 180, 343
 Rituxan, 236-7
 Robbins-Roth, Cynthia, 19, 37, 166,
 298-9
From Alchemy to IPO, 236
 Robertson, Pat, 238
 Rollins, Cyane, 314, 316
 Rose, Nikolas, 28, 29
 Sağlık Sektörü Veritabanı, 60, 93, 212
 Sahlins, Marshall, 237
 Sanger Merkezi, 75, 180
 Sassen, Saskia, 116-8
 serbest piyasa kapitalizmi, 35, 137, 232
 sermaye akışı, 111
 Shanta Biyotek, 123, 125
 Shelley, Mary, 261
Signals, 72, 73, 75, 77, 78
 Silikon Vadisi, 55, 116, 122, 125, 127,
 128, 137, 144-8, 150, 165, 231,
 240, 242-3, 258, 271, 276-7, 279,
 280, 283-4, 296-304, 306, 310,
 326-7, 329, 334-5, 347
 Singh, K. S., 210
 sitokrom P450, 130, 199
 Sivaram, S., 10, 271-2
 siyasal iktisat, 14, 16, 17, 19-21, 24-29,
 31, 32, 48, 49, 110, 128, 132, 170,
 232, 277, 293, 342, 344

- Smith, Dexter, 11, 75, 85, 121, 145-7
 SmithKline Beecham, 75
 SNP Konsorsiyumu, 65, 67-69, 75-78, 83, 84, 87
 spekülasyon, 148, 149, 151, 154, 343-4
 Spivak, Gayatri, 25, 228, 260
 Star, Susan Leigh, 191, 212
 Stefansson, Kari, 59, 61
 Strange, Susan, 150
 Strathern, Marilyn, 81
- şarbon, 38
 şirket aktivizmi, 76, 78
- Tamil, Nadu, 119, 120
 Teitel, Martin, 61
 tek nükleotit polimorfizmi (SNP), 46, 72-75, 77, 78, 129, 180, 201-3, 205-6, 208-9, 213-7
 Telugu Desam Partisi, 119, 121, 234
 "teolojik" (meta), 33, 163
 Terry, Patrick, 10, 241-2, 244-8, 250, 252-3, 263, 281
 tescil, 19, 71, 75, 79, 91
 DNA dizilerinin tescillenmesi, 16, 17, 59, 103, 104
 tescil rejimleri, 42
 Traweek, Sharon, 123, 286
 Trovan, 130, 131
 Turaga, Uday, 10, 268
 tüketim, 42, 103, 205, 221-2, 225, 258, 286-7, 341
- Ulusal Kimya Laboratuvarları (NCL), 243, 268
 Ulusal Sağlık Enstitüleri (NIH), 13, 19, 69-74, 79, 83, 96
 ulus-devlet, 101, 113, 117-8, 120, 239
 Unger, Brooke, 137
- üründen sürece (ilaç keşfi ve ilaç geliştirme), 42, 43, 270
- vaade dayalı biyokapitalist gelecekler, 7, 39, 53, 140, 143, 151-4, 157-9, 162, 166, 170-1, 178-9, 186, 196, 226-7, 264, 327
- Venter, Craig, 14, 47, 70-72, 74, 145, 158, 160, 191, 255, 257
 Vertex Pharmaceuticals, 163-4, 299, 325
 Vişva Hindu Parişad (VHP), 244, 277, 278, 280, 283
 vizyon, 121, 124, 144-5, 147-9, 154, 157, 160-1, 166, 169-71, 175, 178, 222, 255, 289, 323, 325-9, 333, 335, 337
 Vizyon 2020, 109, 143-4, 169
 Vogel, Friedrich, 200
- W. R. Grace, 104
 Watson, James, 71
 Weber, Max, 150, 152-3, 189, 229, 230, 233, 251-3
 Wellspring Hastanesi, 116, 128-9, 132, 342
 Werth, Berry, 163-4, 236, 298-9, 325
 The Billion Dollar Molecule, 163, 236
 Whitehead Enstitüsü, 180
 Williamson, Alan, 78
 Williamson, Rob, 145
 Wired, 147
- X-Dep, 68, 85, 87-93, 95, 97, 99, 100, 139
- yalancı tespih ağacı, 104-5
 yaşam bilimleri, 9, 16, 17, 19, 29, 50, 61, 62, 145, 148, 178, 200, 233, 277, 298-9, 307, 342
 "yaşamın kendisi", 140, 179, 219, 226
 yazılım sektörü, 14, 26, 66, 67, 147, 265, 279-80, 282, 307, 310-1, 316-8, 320, 322, 337
 yeni kurulan firmalar, 34, 52, 55, 117, 125, 300, 306, 330
 firma kültürü, 125, 134, 299
 yeniden eklenmiş DNA teknolojisi (RDT), 18, 19, 206, 288
 yüksek bilgi işlem hızı, 45, 64, 182, 200, 248, 266, 343
- Žižek, Slavoj, 20, 33, 84, 344-5

Kaushik Sunder Rajan

Biyokapital

Bilimsel araştırmalar kadar siyasal iktisat alanına da önemli bir katkı Biyokapital. ABD ve Hindistan'da genom araştırmaları ve ilaç geliştirme piyasalarına ilişkin kapsamlı bir etnografya çalışmasına dayanıyor. Günümüz biyo-teknolojilerinin, en başta da genom araştırmalarının, ortaya çıktıkları ekonomik pazarlar dikkate alınmadan anlaşılamayacağını savunuyor.

Biyoteknoloji ile piyasa güçlerinin, yani "bilim ve teknoloji kapitalizminin" çağdaş dünyayı nasıl şekillendirdiğine ilişkin, teorik açıdan son derece zengin bir araştırma bu. Marksist değer teorilerini Foucaultcu biyopolitik kavramlarıyla diyaloga sokarak, 20. yüzyılın sonuyla 21. yüzyılın başlarında, yaşam bilimlerinin nasıl olup da hem ekonomik hem de epistemik değerin en önemli üreticilerinden biri haline geldiğini inceliyor.

Biyokapital, hem yaşam bilimlerine ilgi duyanları hem de siyasal iktisatla ilgilenenleri, bu iki alanın birbirini nasıl ürettiği üzerine düşünmeye davet ediyor.

Metis Edebiyatdışı
ISBN-13: 978-975-342-854-5

Metis Yayınları
www.metiskitap.com